

M. Minucii Felicis Octavius

Johann van der Wowern, Geverhart Elmenhorst, Jacobus Gronovius, François Baudouin, Nicolas Rigault, Julius Firmicus Maternus

M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS

Cum integris WOWERI, ELMENHORSTII, HERALDI & RIGALTII Notis Aliorumque hinc inde collectis

Ex Recensione

JACOBI GRONOVII

Qui emendationes & explicationes suas adjecit.

Accedunt

CÆCILIUS CYPRIANUS

DE IDOLORUM VANITATE,

&

JULIUS FIRMICUS MATERNUS V. C.

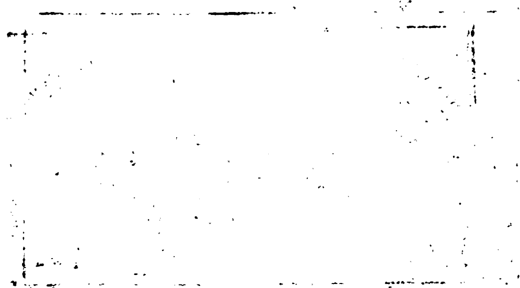
DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud { CORNELIUM BOUTESTEIN, SAMUELEM LUCHTMANS, } 1709.

ADMODUM

REVERENDO

IN CHRISTO PATRI

D. GILBERTO

EPISCOPO SALISBURIENSI &c.

S. P. D.

JACOBUS GRONOVIUS.

PEramabile nuper mihi accidit comitatis ministerium, quo tres multo morum decore & conspecta liberalis eruditionis indole Fratres ex jussu Paterno defungentes, aliquoties domi meæ commemoraverunt amicitiam nostram pristinam, ejusque certam in pectore Tuo perseverantemque recordationem vigilare testabantur. De qua re etsi ambigere unquam nequiverim, utpote quam Ipse variis & modis & temporibus publicare non fueris dedignatus; tamen & auribus & mente & oculis lætissimus id intellexi, qui tum absentiam hanc Tuam perpetua celebratione doctrinæ ac suavitatis prosequutus, tum ob provolutam in Te divinitus eximiam successuum faustitatem semper Britanniæ Tuæ gratulatus fui. Itaque licet tunc protinus ab illis

contenderem, ut hanc mentis intimos sensus meos pertentantem exultationem Patri Reverendo declararent, non potui tamen nec debui ita esse segnis, ut non ardentius aliquod indicium officiosæ voluntatis meæ circumspicerem. Agnoscebam enim duntaxat me adactum esse ad parilis obsequii dulcedinem Tibi præstandam, si non per triplicem in lecto geniali natam, saltem exemplo & more Minervæ ex capite editam aut utique adjutam prolem.

Quod si passim inculcamus illa ut religiose observanda præcepta, quæ in oportunitate statuunt negotii cujuslibet caput ac culmen; merito certe imaginor hanc esse illam commoditatem, mirabiliter causæ meæ congruam, ut officii faciendi ergo nunc irent ad Te & velut allegarentur hi, qui linteatæ sedi Tuæ, BURNETE, Præsul Sapientissime, adsunt, Minucius Felix, Octavius Januarius, & Cæcilius Natalis.

Horum priores divinæ pacis potentia ad veritatis notitiam traduxerat ignotâ nobis & occasione & ratione. In Cæcilio tardior eadem voluit se ad salutem ejus exserere, quasi de industria expectans horum trium conventum & ambulationem Ostiensem. Itaque ut tantæ rei modum sciamus, instruit nos hic libellus, vel eo venerabilis, quod ex isto spectare liceat velut exemplum arbitrii, quo utitur Majestas Numinis, heu! quam arcani, tecti & inexspectati! quam repente se demonstrantis! Quam longe alius hic Cæcilius exiit ex urbe Roma? quam

lon-

longe alius illuc regreditur? Tunc ſcilicet illa robuſtiſſime percellit infirmitatem humanam, quum maxime inflat ſe ac tumeſcit ad reſiſtendum, prout contigit huic Cæcilio. Sed & omen placendi ſecum ferunt partim ex opere, quo exercitos eos noſti, partim ex materia, cui id impendunt. Utrinque enim patet Studia & Religionem illis cordi eſſe, pretioſiſſima ſcilicet hominis ornamenta, quæ idcirco filiis Tuis egregiis etiam ut purgatiſſime circumdarentur, pro ſedulitate paterna curaviſti, Ipſe utrinque perpolitus. Et certe ex hoc colloquio deprehenditur illam poſteriorem in Italia iſto tempore divinis auſpiciis fervide ſuboleſcentem ac ſimpliciter colendam noſtras mox ad Oceanum regiones veneratas fuiſſe auguſtius & venerari cum maxime, in cujus cuſtodiâ eminentiſſimam quandam partem Tuæ ſapientiæ attribuit major Providentia, omnium rerum noſtrarum arbitra.

Ego quidem illos non generavi, ſed quod paterni muneris vicem ſupplet, ſuſcepi in bonam ſpem, fovique & toto amore in illorum cultum & nitoris incrementa conjectus habui aſſiduos circa me, ut voluptatem, quam ex eorum amabilitate carpebam, cura mea & fingendo repenſarem. Etenim utentes lenitate ſermonis Latini quam venuſtiſſimâ, & ex præteritis ſæculis interdum abdita quædam Romanorum rituum adhibentes obnubilaverat interdum ſcriba connivens, interdum ſui temporis mos

& uſus ſcribendi male perceptus aut media barbaries; adeo ut licet huc ſe contulerint multi, quo benevolam opem impertirent, eamque ſedulo præbuerint, manſerint tamen ſtigmata fœda, & ſic maculoſa, ut quum antehac ſuperarent univerſas vires ingeniorum & manuum peritiam, nunc tamen & arripuerim & in antiquum redigere voluerim, duntaxat nonnulla.

Sic igitur magno polymathiæ uſu id agentes, ut Chriſtiana & vere pia ſtabiliantur, trans mare mitto, ut teſtificentur de Te ſemper cogitantem me, prout decet, vivere; immo per ipſos vivaciſſimam in me refricari memoriam familiaritatis veteris; id quod duabus potiſſimum notis & tanquam γνωρισμάτων teſſeris probabunt. Nam quum varia capita beatæ fidei in hoc libello firmentur, ſatagit etiam Octavius in primario & fortiter credito apud bene ſentientes capite de reſurgendo, quod illuſtrare conatur ſectione XXXIV. Id vero teſtor nunquam me legere conſueſſe, quin revertar in auditum florentiſſimæ facundiæ Tuæ, quam me inter cæteros aſſidente efferebas quondam in hoc oppido explanans myſteria ſanctitatis noſtræ, quibus jubemur credere poſitum eſſe tribunal, circa quod aliquando conventus humani generis & quidem jure dicundo exercendus foret. Meminiſti hoc Ipſe, nec poteſt vel medium tempus vel negotiorum ſublimium multitudo, quæ exinde ſupervenit, id Tibi ſubtraxiſſe, quum animadvertas auditorem

Tuum adeo non dememinisse, ut gratissime recordetur.

Porro legens confessionem Minucii ipsâ Octavii cogitatione sic commoti, ut videatur non recordatione revocare ea quæ transacta & decursa sunt, sed quodammodo redire in præterita; quemadmodum continere possum, ut non fatear similiter me affici? & tanto vivacius, quanto citerius? quoties id legendo repeto, ut transferar ad ædes Illustris quondam HALEWINII, & inter sermones nostros cernam Te illuc accedere plusquam humanâ fiduciâ animatum in summâ utriusque nostrûm admiratione, ut postremâ salutatione peractâ, postponens incerta maris & nullam aleam admittens, tripudiares Deo duce ad naves comitaturus WILHELMUM ad maculas avitis regnis eximendas trajicientem?

Hæc quum post illud tempus mihi præstiterit lectio elaboratissimi hujus Dialogi, si me amas, amare etiam illum novo quodam amore debes, & hanc ejus dotem faciemque comiter ac benigne excipere; præsertim si consideres me erectum hac Tui admonitione (huic enim id merito attribuerim) & lætantem potuisse aliquid boni conferre monumento isti Ecclesiastico inter Latina uni ex veterrimis & amœnissime composito. Deus salutem Tuam ac Tuorum, vel qui prope sunt, vel quos in peregrinationem misisti, commendatam habeat! Lugduni ad Rhenum ipsis Nonis Januar. CIↃ IↃ CCIX.

PRÆFATIO

Repetenda erat in hac urbe Editio M. Minucii Felicis, quum vario sermone ad librariorum notitiam venit mea frequens hujus libelli commendatio, & olim ac semper lectio, ut fieri nequiret, quin iretur ad me. Et quid ego refragarer suscipere, quum nec novicius aggrederer, & nihil libentius cavere debeam aut cupiam, quam ne mulus de asino pingatur, quod bis factum erat? Certe hæc sincerissima disputatio, tum inania gentilismi infausti detegens, tum sanctissimam fidem decenter per juris studiosum propugnans, & si nihil aliud, exhibens nobis specimen Christianæ mentis ex illa primæva origine, merebatur, ut procederet reverentius & acrius expolita ac meliore in lumine posita, quam contigit annis præcedentis sæculi XLV. *vel* LII. *vel* LXXII. *in quibus prima erat tota Rigaltiana; duabus postremis cauda erat addita, quæ jactare se popello poterat, quum horrori deberet esse cordatis viris & Christianis.*

Quid me illi sic agglutinaverit, nunc publicare non est operæ; ut neque animus fert præfari de editionibus variis, quum immunem hujus partis me faciat eximia Doctissimi Lucæ Holstenii Dissertatio, quam nunc inchoat pagina CCIX, *sola novæ editioni pretium ac decus conciliatura.*

Quip-

Quippe deplorans nulli etiamnum editioni adnexam illam fulgere, quod certe flagitabat doctrina ejus & certissima confirmatio vocis Minucianæ tam ridiculâ varietate ab summis viris etiam ad hunc usque diem laceratæ, loco suo interposui, vel ideo præstantiam hujus editionis spondens agnitum iri. Sed fatigabat ratio notarum, quum & tralaticiæ illæ, toties per typos repetitæ junctim & separatim satis multiplicatæ videri possent, & præ illis maluissem propinare aliquid Salmasii, prout in Bibliotheca Heinsiana pag. 94. exstitit editio Heraldina, notata chirographo maximi illius viri; aut Frid. Brummeri, de quo testatur Carpzoviana pag. 193. aut Henrici Ernstii, inter cujus inchoata & affecta ponitur Minucius hic cum Annotationibus. Accedebat, quod quamvis adeo abundans notarum adspersio in Minucium effusa sit, nihilominus vix mentio fiat eorum, qui in variis scriptis separatim aliquid Minucianum conati sunt tractando lenire. Atqui non hi soli illustravisse Minucium aut ad eum pertinere dicendi sunt, qui ediderunt & notis ex professo & directo scriptis prosecuti sunt præfixis nominibus, quæ prorsus veneror, & labores eorum exosculor. Sed in diversis operibus advocatæ ex Minucio partes adjuvantur, & quidem ita, ut non debuerint neglecte haberi, sive certam opem adeptæ, sive ad aliquid emeditandum excitantes legentem. Immo neminem istorum, qui literas coluerunt, opinor tam studiose huic Minucio adhæsisse, quam fuit Clarissimus Joannes

 Pri-

Pricæus, creberrime ideo frusta proferens ex eo, ut imbibisse prorsus debuerit. Hoc facit non in notis modo ad Apulejum, quibus adjecti indices potuerunt id monstrare omnibus, sed in illis etiam diligentiæ pignoribus, quæ ad sacras literas congessit non adjectis indicibus, unde manserunt plurima invisa & ignota illis, qui non solent perlegere scripta erudita, ad aliquid cognoscendum & hac sola voluptate fruendum, sed tantum amant hic illic aggredi ad corripiendum aliquid, maxime ex indicum vestigiis.

Ita enim venio ad indomitam & infinitam notarum colluviem, qua mergitur fere ipse Dialogus: venio ad nomen & operam viri feri & ferrei, neque jam nominandi, qui anno 1652. sustinens jactare Animadversiones sibi fuisse prælo currente natas (quod tamen est perfalsum, quoniam maxima earum pars jam in aliis libris adulta florebat ac ludebat in doctorum hominum sinu) sine meditatione ulla sarcinam adeo tædiosam & gravem alligavit huic myrothecio, ut universa ejus venustas fere mihi videatur rancere ab illo tempore incepisse. Itaque qui dolebam Pricæana illa omnia viliter hinc abacta esse, etiam tot præclare cogitata ante plurimos annos huc non applicari, pariter deflebam ex Minucii Felicis Dialogo quintanam factam esse & scelestum receptaculum, quod elegisset commentator impius ad condenda furta sua, quæ potius diris debebantur, nisi quid ab Boxhornio aut ex Patris mei observationibus aut aliud frivolum accepisset:

sit: in reliquis nihil nisi aut ipse descripsit, aut aliquem à manu jussit describere.

In quo occurrit aliquid nescio utrum risu an animadversione dignum; quippe cernas viros alioquin literatos hic illic prædicare aliquid ex isto cinno & citare tanquam ab Ouzelio notatum, quum illius nulla pars sit, qui tantum nervis alienis mobile lignum huc accessit. Pagina 34. col. 1. *docebit Ouzelii non interesse, sive quid ex annalibus Taciti citetur, sive ex historiis, sed inconsiderate, dummodo aliquis vitiose antecedit, ipse fidus & credulus sequitur. An vero quisquam est, qui sibi imaginetur illam pericopen, quam videt pag.* 256. *subnexam esse Pilumno & Picumno, vel hilum habere ei debitum, qui nomini suo induit? Immo illa universa est G. J. Vossii de Idololatr. lib.* 1. *pag.* 290. *& seq. etiam restitutio ipsa Servii. Quod jocosum est, & prorsus simile ei, quod occurrit pag.* 28, *dum in his versor, offertur mihi Dissertatio sub titulo Originum Judaicarum Hagæ edita, in qua exstant hæ voces pag.* 106. [„ *Hic non possum non re-„cordari Ouzelii, qui, dum in notis ad Minutii „Felicis* Octavium, *multos producit Ethnicos „scriptores Dei unitatem asserentes, inter alios „citat hemistichion hocce ex Manilii Astronomi-„co* . . Deus est, qui non mutatur in aevum] *Et hinc in cavillum demittuntur ab isto scriptore, simul loca à viris magni nominis allata, simul egregii veritatis athletæ. Sedes quidem hujus materiæ est in principio capitis* XIX. *Atqui*

istic

istic hæc editio in notis Ouzelii ad Minutii Felicis Octavium *neque ista verba Manilii nec alia ex istis Ethnicis scriptoribus producit, & sufficere mihi videbatur, quum in pagina 172. versarer, monere expulsa esse Latinorum poëtarum ista loca, quoniam procul dubio ante Ouzelium forent ab aliquo collecta, ut nulla deberet in his esse hominis illius gratia. Forsan propterea dubitabit iste non superstitiosus, ut videri vult, Dissertator, an hæc res ita sit. Norit igitur ab Ouzelio non fuisse inspectum Manilium. Etiam norit non magis examinata fuisse ab Ouzelio ista verba, quam Romæ ab ministris publicis vel scribis examinata fuerunt edicta prætorum, quæ hi jubebantur ex albo in album transscribere, ut ab illis fieret aliquid translaticium. Universa ista recensio Latinorum, sed & Græcorum, poetarum propter loca Dei unius mentionem facientia nequaquam venit ab Ouzelio: sed eam totam compulit in unum bonus homo Elias Schedius de Diis Germanis cap.* XII. *pag.* 216, *ubi est ipsa illa Manilii citatio cum reliquis. Certe etiam non potest dici Adeisidæmon, nec Græce unquam sic dictus fuit, qui credit, quod credere non debet, & audet pronunciare de partibus studiorum, quas nequaquam inquisivit aut novit, & hinc dicere aliquem produxisse multos scriptores, à quo ne unus quidem productus est; multo magis ideo accusare innoxios & bonos veritatis athletas.*

Ut revertamur ad Minucium, certe ista collecticia longarum notarum vel potius descriptionum

mo-

moles & infinita luxuria erat odiosa, tum isto ipso nomine, quod nihil afferret meditationis recentis, tum quod neque quidquam pertineret ad Minucium propter insanas digressiones; denique quod in rebus plerumque cognitis & tritis consumerentur. His autem si affunderentur illa, quæ addi censebam, certe spatio tanto & pondere præpeditum id quod excogitatum est illustrando scripto, mersurum erat & occæcaturum delicias ejus & legentis cupidinem refrigeraturum. Obtinens ergo, ut in ista priore parte ex fide & ex commodo Minucii agerem, testor nihil inde me didicisse, & tamen reliquisse nonnulla, non ut lector inde proficeret, sed joci ergo & exempli, quo iste vir in alienis traducendis fuerit usus. Sunt enim aliena, idque scio.

Quem vero delectat ista Elmenhorstiana iteratio citationum Woweri, & mox aberratio partim ad sensus eosdem ab Tertulliano, Lactantio, aut Tatiano aliove quo expressos, partim ad omnia post Minucii vitam sæcula & Ecclesiarum scita, non profecto ad hoc scriptum afferenda? Utique tam bene sentio, ut qui legit Minucium, alios quoque dignaturus sit inspicere. Certe Elmenhorstium sapienter monuit Scaliger epistola 260. & 261, quarum verba quisquis inspexerit, satis colliget quid maximus ille vir præsagiverit de isto labore Elmenhorstii. Igitur ex omnibus patet eam esse rationem notarum ad Minucium, ut sint aut nimis copiosæ & loquaces, si Dialogi hujus mensura & fructus aut scriptoris sensus inspiciatur;

ni-

nimis eædem paucæ, si foris exercitam curam virorum insignium, qui certatim cupiverunt animadvertere aliquid & hîc illic jam ad illuminationem exposuerunt, quasi pro vano relictam consideres: atque interim laudabiles inprimis, quæ præter eruditionem veteris temporis spretas aut nimis defunctorie mutatas aut prætermissas lectiones membranæ antiquæ diligenter vel publicabant vel restituebant.

Harum multiplex consideratio sæpe me demeruit, ut cupide adfigerer, atque etiam intenderem vires meas qualicunque cum exitu. Sed & insita Dialogo doctrina suppeditaverat hilarem ubertatem. Insuper quoque materiam libelli gerebam memoriæ insitam, & aderat veneratio sermonis Latini tam caste ab scriptore usurpati, ut sic in legendo varia sequutus, ad collationem ingentem forem promtus. Etsi præter Sabæum & Ursinum, præter Heraldum & Rigaltium Josephus Scaliger quoque & Salmasius operam navaverant collationi codicis MS^ti, qui est Lutetiæ; nullum tamen istuc proficisci à multo tempore intellexi, quem non ad inspiciendum rursus hortarer & instigarem. Hæc ipsa fuit etiam occasio accensæ acrimoniæ ad varia subolfacienda & veterem manum reponendam aut proferendam sententiam scriptoris, unde aberrabant alii, quum se judicarent maxime felices & sagaces. Quantopere tibi, Cunnigame limatissime, probabatur illud ex MS^to clarissime procedens & omnium tamen conatus lectionesque frustratum in capite XXVIII? Nisi quod vos & totos asinos in stabulis

bulis cum Vesta vel Epona consecratis. *Indicavi hoc in notis libenter, sed & alia; verum in plurimis debui temperare, prout vel mentem unoquoque die inter præla induit Jupiter vel potui. Potui enim in multis vacuefacere spatium demonstratione loci, unde variam & illam chartivoram rapinam fuerat adeptus noster præmiator, in vicem eorum subjectâ, & sic aliis sedem vel suam non auferre vel novis præbere; quum interim sæpe commoverer ad dubitandum, an huic labori mea immiscere vellem. Immiscui tamen, sed parcius, quam proposueram, quum offenderet moles. Quæ sane avertit quoque me ab consilio, quo decreveram rimari & ostendere, quod genus scripti veteris tunc præcipue in mente habuerit Minucius, adeo ut sequutus fuisse in plurimis videatur, aut quas magis exiguas partes aliunde petere voluerit satis manifesta imitationis claritudine. Sed oblita mihi ista operæ portio & pro tempore seposita, quum non debeamus credere vel sic ad mensuram elegantiæ suæ illustratum esse Minucium, vel penitus restitutum. Ne dubites, placet insigni documento tum id probare, tum te, lector doctissime, ad animadvertendum invitare. Quis enim non cogitur pro falso deridere id quod omnes docti editores sustinuerunt ita Minucio vindicare, ut in contextum quoque admiserint cap.* XXIV? mendicantes vicatim Deos ducunt. *Sic enim jam exhibuit Ursinus; & continue commendatur, quum una prima editio retinuerit* vicantes, *quod exstat in MS*[to]*. & pro temeraria calami aberratione abigitur. Vanum*

num omnino est, quod subjiciunt editiones. Non enim id magis fiebat vicatim, quam oppidatim & domesticatim aut castellatim aut pagatim, ut patet ex Apulejo. Unde prorsus statui oportet sub fidissima ista lectione latere veram Minucii manum, quæ mollius & lenius recuperari debet, & efficacius auxilium exspectat, quod ab bono eventu aliquando contingat! Et plura sunt ejus generis, quæ ne nimis vel ipsum Minucium nunc delassent, omittens opto te his qualibuscunque ad genii delectationem mecum frui, pro supervacuo habentem, quod notat doctissimus Andr. Schottus in Observationibus pag. 258. *de Threce* [*Meminit & Quintilianus Declam.* cccv. *& in Octavio Minutius Felix.*] *Item pag.* 44. [*Minucius Felix in Octavio.* Feriis res proferuntur, *id est, lites & negotia differuntur, ut messium & vindemiarum tempore*] *Neque enim sic reperitur aut exstat. Vale.*

VETE:

VETERUM ET RECENTIORUM
DE M. MINUCIO FELICE
TESTIMONIA.

LACTANTIUS LIB. I. DIVINARUM INSTITUTIONUM, CAP. XI.

Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est, Saturnum, cum fugatus esset à filio, in Italiamque venisset, Cœli filium dictum; quod soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino advenerint, de cœlo cecidisse dicere; Terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus.

IDEM LIB. V. CAP. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.

HIERONYMUS DE VIRIS ILLUSTRIBUS.

Minucius Felix, Romæ insignis causidicus, scripsit Dialogum Christiani & Ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur. Sed & alius sub nomine ejus fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum sit & ipse diserti hominis, non mihi videtur cum superioris libri stylo convenire.

IDEM EPITAPHIO NEPOTIANI.

Sic Minucius Felix, ita Victorinus, in hunc modum est locutus Arnobius.

IDEM EPISTOLA AD MAGNUM.

Minucius Felix causidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius est, & in altero contra Mathematicos, si tamen inscriptio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum?

IDEM APOLOGIA AD PAMMACHIUM.

Taceo de Latinis scriptoribus, Tertulliano, Cypriano, Minucio, Victorino, Lactantio, Hilario: ne non tam me defendisse, quam alios videar accusasse.

TESTIMONIA.

EUCHERIUS EPISC. IN EPIST. AD VALERIANUM.

Et quando clarissimos facundiâ, Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Johannnem Ambrosium, ex illo volumine numerositatis evolvam.

M. ANTONIUS MURETUS
libro XIII Variarum Lectionum cap. 7.

Neque mihi hoc credi postulo, sed gravi & erudito scriptori Minucio Felici, qui ita scribit in Octavio: In hodiernum inopinato visos cœlo missos *&c. quod ex eo citat etiam Taubmannus ad Plauti Persam* 2, 3.

GEORGIUS FABRICIUS
in Expositione Prudentii hymni de Romano martyre.

Hæc cum venuste dicta sint, (nempe Minucii de formis Deorum ex capite XXI*) tam prolixe ascribere non piguit.*

DANIEL HEINSIUS
ad Senecam Hercule Oetæo vers. 581.

Minucius Felix, quem ad tempora Severi eruditi referunt.

JACOBUS GUTHERIUS
de jure manium pag. 495

Minucius Felix, qui Diocletiani sæculo

JOH. FREDER. GRONOVIUS
in Capite VII Observationum ad Ecclesiasticos scriptores.

Minucius Felix dialogum contra paganos scripsit lactea sermonis ubertate Lactantio nihil cedentem; mirabili ubique perspicuitate etiam in acute dictis, nihil argutiarum obscuritate molestarum, nihil intempestiva eruditionis ostentatione insolens aut arcessitum, nihil verborum novitate, aut transferendi improbitate, aut compositionis scabitudine durum, horrens, abruptum. Omnia certe ejus, in quibus quomodo legendum sit, non ambigitur, has habent virtutes. Argumentum ingens, illa quoque, quæ labem contraxerunt, ita esse curanda, ut non in Minucio Minucium quæras, Tertullianum aut quemvis durissimum Afrorum invenias.

DA-

TESTIMONIA.

DAVID BLONDELLUS
in Apologia de Episcop. & presbyt.

Frontonis (quem M. Antoninum Verum Latinis literis erudiisse refert Hieronymus Chron.) æqualis Minucius Felix objicienti circa A. D. 170 Cæcilio Ethnico qui Marci Procurator fuisse videtur &c. Minuc. De isto & Fronto tuus convitium ut orator aspersit.

ANDREAS RIVETUS
in Critico Sacro referens Minucii ætatem in annum 211 addit:

Octavius vero, qui eidem Arnobio inscribitur, rectius ab aliis asseritur Minutio Fœlici &c.

HENR. VALESIUS
ad Eusebii Historiam Ecclesiast. v, 28 de temporibus Severi.

Nescio an hic sit Cæcilius Natalis, qui disputatione Octavii Januarii coram Minucio Felice Romæ habita ad Christi fidem conversus est; ut scribitur in Dialogo Minucii Felicis. Nomen certe convenit & tempus atque professio. Ubi dum scribit Romæ habitam disputationem, nimis quidem porrigit, ex sensu certe Minucii, pomœrium istius magnæ urbis.

PHILIPPUS LABBE
in dissertatione Historica de scriptoribus Ecclesiasticis post citata veterum de auctore nostro testimonia addit:

Joannes Trithemius ejus ætatem figit sub Alexandro Imperatore anno Christi 230. . . . Cypriano quidem videtur antiquior ac Tertulliano suppar, quanquam non desint, qui ad annum Christi 160 aut 170 collocent, quod σύγχρονος fuisse videatur Cornelii Frontonis Rhetoris insignis, qui Marci Aurelii Antonini Imp. præceptor fuit teste Lampridio, quemque ad annum Christi 164 Olymp. CCXXXV *revocat Eusebianum Chronicon. Hoc unum colligere sibi putant ex istis Octavii ad Cæcilium verbis:* Sic de isto & tuus Fronto non ut affirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator aspersit. *Quæ respondent*

Cæcilii verbis: Et de convivio notum est. Passim omnes loquuntur. Id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. *Quid vero si illud* tuus *idem sit ac ejusdem tecum sectæ, sive Ethnicus? Nec inde quis aut Cæcilium Afrum Cirtensemve arguat, aut amicitiæ ullo nexu cum Frontone illo Rhetore conjunctum. Adde quod non unus dumtaxat per hæc tempora Fronto, cum & hoc nomine quidam Jureconsultus in Pandectis memoretur: ut nec unus in Africa Cæcilius, cum & a Cæcilio doctore suo, de quo Pontius, cognomen sibi indiderit Cyprianus, aliique præter eum occurrant. Quis vero Cornelium Frontonem Rhetorem in Africa natum esse suspicatus est, cum non defuerint qui Plutarchi Chæronei nepotem fuisse scripserint? Non est ergo quod inde Blondellus & nonnulli alii communem Minucii epocham vellicent: qua de re plura etiam fortasse alias.*

Sed mox quum recenset Christianæ æræ sæcula, & per ea auctores Ecclesiasticos, scribit III æræ Christianæ sæculo

Minucius Felix, Causidicus Romanus, vixit initio hujus sæculi vel ex aliorum mente sub finem præcedentis, an. circ. 180.

GUILIELMUS CAVE
in Historia literaria scriptorum Ecclesiasticorum.

De ætate Minucii, qua vixit, nil habeo, quod pro certo affirmare ausim: si tamen in re obscura dubiaque hariolari liceat, conjiciam illum, utpote Tertulliano supparem, Cypriano antiquiorem, circa annum Christianum CCXX *claruisse.*

M. MI-

M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS.

I. Cogitanti mihi, & cum animo meo Octavii boni & [1]fideliſſimi contubernalis memoriam recenſenti,

tanta

1 Minuciam gentem claram antiquorum monumentis nihil attinet dicere, neque adeo de hoc M. Minucio alia narrare, quam veterum elogia, quæ præfiximus, & ipſe hoc elegantiſſimo libro de ſe prodit, quo & *præclarum* ingenium ſuum ſatis probavit, & ſtudia fori ſe ſectatum oſtendit, & quod omni eloquentia & ingenio auguſtius, diſcuſſa vaniſſimarum opinionum caligine Chriſtianam religionem, quam vere Tertullianus meliorem philoſophiam appellat, amplexum. Nihil certi fortaſſis de ipſius ætate definire potero, quantum tamen colligere licet, incidiſſe in tempora Severi Imperatoris non omnino à vero abludere videtur. Adnumeratur enim ab antiquis iis ſcriptoribus, qui ejus imperio illuſtres enituerunt. Juniorem quidem, ſed fere æquævum Tertulliano crediderim. Accurate ſane eadem crimina de infanticidio, Thyeſtæis epulis, promiſcua libidine, & cultu capitis aſinini, in quibus falſis revincendis Tertullianus *Apologetico* laborat, eodem ordine, iiſdem ſæpe verbis, ut in hiſce Notis oſtendam, exequitur. Crimina autem illa velut nova & rediviva iis temporibus frequenti & adſiduo convicio Chriſtianis objectata hæc Tertulliani Apologet. oſtendunt: *Sed nova jam Dei noſtri in civitate proxime editio publicata eſt; ex quo quidam picturam propoſuit cum ejuſmodi inſcriptione: Deus Chriſtianorum ononychites. is erat auribus aſininis, altero pede ungulatus; librum geſtans, & togatus. riſimus & nomen, & formam.* Sane majorem Cypriano, vel ſaltem evulgaſſe hunc Dialogum, antequam Cyprianus de idololatria ſcriberet, exiſtimarim. Sed cum uterque iiſdem argumentis, & verbis in refutandis gentilium opinionibus utatur, nullum eſt dubium, quin is, qui poſterior ſcripſit, alterius veſtigia ſecutus ſit: Minucium quidem aperta imitatione aliorum verba ſuis immiſcuiſſe, negari non poteſt; nec tamen veriſimile, ipſum quicquam ſurripuiſſe Cypriano, cum hoc argumentum, & plenius, & exactius pertractarit. præter hæc

non repugno illis, qui hunc Cæcilium Natalem, cui partes loquentis dedit, Cypriani præceptorem fuisse existimant. *Wouwerus.*

M. Minutius Felix.] Libellum seu dialogum quem jam nunc emittimus, primus Romæ in lucem produxit Faustus Sabæus Brixianus, Anno Christi CIↃ. IↃ. XLIII. & perperam Arnobio adscripsit. Hunc triennio post secutus Sigismundus Gelenius, eodem errore ductus quo Sabæus, etiam octavum librum Arnobii esse, falso suspicatus est. Primus Hadrianus Junius, vir excellentis ingenii, quoniam tritas habebat aures in cognoscendis veterum scriptis, facile animadvertit, non esse Octavum librum Arnobii, sed hujus M. Minutii Felicis Octavium. Is itaque Octavium, octavum lib. Arnobio male inscriptum, genuino autori suo princeps restituit. Postmodum multi præclari viri de Minutio emendando serio cogitarunt, & in eo multa feliciter emendarunt, quos laude sua non fraudabit grata posteritas: ego illis debitum honorem ubique reddam. Cujus potissimum temporibus noster floruerit, haud promptum est dicere. Trithemius de scriptoribus ecclesiasticis Minutium Origeni, Ammonio, Ambrosio & Tryphoni adnumerat, & sub Alexandro Severo Imp. Anno Domini CC XXX. Romæ claruisse adfirmat. Quod si verum, Minutius antiquior est Cypriano, æquævus Tertulliano. Ex accurata criminum infanticidii, Thyestæarum epularum, & promiscui concubitus, æquales fuisse eos satis clarum. *Elmenhorstius.*

M. Minucii Felicis.] De Marco Minucio Felice quid in veterum scriptis reperiatur, præter illa quæ sunt huic editioni præfixa Lactantii, Hieronymi, & Eucherii testimonia, non habemus quicquam. Ipse circa judiciarias curas occupatum sese innuit, hujusce disceptationis exordio. Quo tempore vixerit, Auctores non tradunt. nisi quod Hieronymus in illo suo Scriptorum Ecclesiæ Catalogo, ubi ordinem fere temporum servat, Minucium anteponit Cypriano, & juxta Tertullianum atque alios censet, qui Severi Imp. ævo proximi fuisse dicuntur. Idem vero in Apologia ad Pammachium, ubi minime necessaria temporis erat cura, citatis auctoribus iisdem, Minucium nostrum Tertulliano quidem, verum & Cypriano, subjungit: credo ne Minuciani nominis interpositione magistrum à discipulo divelleret. Certe Minucio Victorinum & Firmianum & Hilarium subdit. At Eucherius Episcopus Lugdunensis, in quadam ad Valerianum epistola, Felici nostro medium inter Firmianum & Cyprianum adsignat locum. ut jam propior vero sententia sit, non habitam fuisse in istis rationem ætatis cujusque exactissimam. Certior igitur ea fuerit conjectura, quæ de ipsius Tertulliani ac Cypriani adversus Idolorum cultores scriptis ducetur. Etenim si Tertullianicis comparentur Minuciana, statim apparebit, Minucium ab Tertulliano & argumenta & differendi ordinem, atque ipsa plerumque verba sumpsisse: Cyprianum vero, in illo præsertim opere, quo vanitatem

tanta dulcedo & affectio hominis inhæsit, ut ipse quodam-
modo

tatem idolorum arguit, Minucianis & sententiis & verbis usum esse tanquam suis. ut gloriari tamen debeat Minucius, ea sibi in mentem venisse, quæ Cyprianus usurpando sanxerit. Hoc amplius. ne quidem semel à Cypriano Minucium esse nominatum, neque à Minucio Septimium. rationibus utrimque, ut par est credere, haud improbandis. Denique Voverio libens adsentior existimanti, antiquiorem Cypriano fuisse Minucium, vel saltem edidisse hunc Dialogum, priusquam Cyprianus de idololatria scriberet. At Minucium sane manifesta imitatione aliorum verba suis immiscuisse, nec tamen esse penes ipsum quod acceptum ferre debeat Cypriano. Afrum fuisse Minucium opinari licet, cujus verbis Cyprianus tam familiariter utatur, quam ipse Minucius Tertulliano. Afros item fuisse Cæcilium Natalem & Octavium Januarium, Cirtensis Fronto testatur. omnesque adeo sese invicem demonstrant. *Rigaltius.*

Octavius] Qui & Januarius postea dicetur. Hoc vero nomen aliquoties occurrit in nomenclatura episcoporum & presbyterorum qui sententias dixere in concilio Africano de baptizandis hæreticis, sub Cypriano *Rigaltius.*

Fidelissimi contubernalis.] Sic apud Apulejum Milesiarum IX. *Artissimi contubernalis*, & X. *Artissimo multumque sibi dilecto contubernali.* Voce autem *contubernalis* quandoque denotantur ii, qui simul ac sub eodem tecto degunt. Plerumque tamen & proprie servorum uxores & liberi contubernales dicuntur, unde & *Contubernium* pro servili connubio &c. *Ouzelius.* Ex quibus posterius est intempestivum: nec enim nunc agitur de tanta vilitate. Priorem partem ab Apuleio petitam hausit ex Pricæo, qui quum ad locum libri noni notavisset alterum ex libro X. hinc in indice ponens *Contubernalis artissimus*, aperuit Ouzelio viam furandi, sicut cætera de tabernis plane inutilia. Potius ad Romanæ disciplinæ & linguæ notitiam facerent, qui ita in Inscriptionibus appellantur *Contubernales optimi*, *Contubernales rarissimi*, & in Moguntina *Contubernali dulcissimo*. Unde oportebat eos, qui de vita Minucii & statu voluerunt omnia inquirere, etiam fateri adolescentiæ ejus stipendia militaria, sive in prætorianis, sive in legionariis ea compleverit. Sic enim contubernalem nunc non erronee intellexeris, sicut etiam post paulo; *facilius esse in contubernalibus disputare*: prout sæpius leguntur isti castrenses sermones in contuberniis habiti, etiam ab ducibus notati, ut in Germanico tabernaculis adstante observat Tacitus II Annal. 13. Utique hinc pateret eum in domo honesta & priscis Minuciis digna more Romano educatum paravisse se & campo & foro, quorum posterius post missionem justam etiamnum coluerit, quatenus permittebat ratio Christiana, ut infra clare apparet. Itaque hu-

modo mihi viderer [1] in præterita redire, non ea quæ jam [2] transacta & decursa sunt recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculi, tantum [3] pectori meo, ac pæne intimis sensibus implicata est. Nec immeritò [4] discedens vir eximius & sanctus, immensum

jus vitæ partem magnam mox describit in convictus & familiaritatis non brevi ætate. Sed hîc quoque posset aliquid valere ardor imitationis Ciceronianæ, quum Tullius vehementer gaudeat ludere in contubernalibus etiam extra militiam. Talia certe non cogitavit Gallicus interpres, nescio quid leve inanissime peragens, *Quand je pense a mon cher Octavius, & qu'il me souvient de ces agreables momens que nous avons passez ensemble*, nec potest cogitare, qui Gallica legit. *Gronovius.*

1 *In præterita redire*] Ecce efficacissimam descriptionem veræ jucunditatis præteritorum gaudiorum, ut usus eorum non cum tempore simul transeat, sed ita figantur & in mente versentur, ut quandocunque iis fruatur, ac plane in oculis ac manibus habeantur utpote usurpando non exstincta & finita, sed vel post diuturnas moras integra cogitantem velut sentientem pascant. Utique non desiit in hunc modum spectare amicitiam suam Tullius non in locis tantum gratis, sed etiam hominibus & beneficiis per annos plurimos validam. Ita Vespasianus non duravit intermittere frequentationem loci incunabulorum, ubi fuerat nutritus sub paterna avia, manente villa, qualis fuerat olim, ne quid scilicet oculorum consuetudini deperiret. Ubi ab patre solebant addi dulcia ista verba Senecæ epist. LXX testantis se in conspectum adolescentiæ suæ reductum fuisse, quum viderit Pompejos. Certe quod hîc oculi, in aliis potest efficere cogitatio: immo ne vivam, si non hæc felicitas me per annos meos comitetur, ut & domestica me felicitas consoletur, & Cantabrigiæ vivam cum Jo. Pearsono, Lutetiæ cum Henr. Valesio, Florentiæ cum Ant. Magliabequio, viris ab omni doctrinæ laude beatissimis in æternum. *Gronovius.*

2 *Transacta & decursa*] Nullum prorsus ex illis quæ allinuntur ab Cellario, potest videri fuisse, quod sectatus sit Minucius, qui in animo promptum habuit suum Ciceronem, a quo sic dicitur *acta ætas decursaque*, & sæpius fruitur hoc postremo. *Gronovius.*

3 *Pectori meo ac pæne intimis sensibus*] Non omittit suum Tullium Minucius, cujus verba imitabatur ex libro V. ad Attic Epist. 20. *Sed angor intimis sensibus*, qua ratione innuit ita impressam, ut eximi & tolli nequeat. *Idem.*

4 *Discedens*] Utrum morte, an profectione? Ut prius intelligam, facit sequens imitatio manifesta Ciceronis. Nam quum scribit auctor, *immensum sui desiderium nobis reliquit*, petivit illam vocem vel ex principio Bruti *quod vir egre-*

ſum ſui deſiderium nobis reliquit: utpote cum & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagraverit, ut [1] & in ludicris & ſeriis, [2] pari mecum voluntate concineret

[1] eadem

egregius alieniſſimo reipublicæ tempore exſtinctus & auctoritatis & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat; vel ex fine de Amicitia, tum *Quarum rerum recordatio & memoria, ſi una cum illo occidiſſet, deſiderium conjunctiſſimi atque amantiſſimi viri ferre nullo modo poſſem*, tum *diutius enim jam in hoc deſiderio eſſe non poſſum*. Idem.

1 *Vir eximius & ſanctus.*] Virum ſanctum & ſanctam feminam etiam Ethnici dicebant moribus & virtute præſtantem. Apud Chriſtianos, qui datam Chriſto fidem ſervabat, qui baptiſma ſuum habebat integrum, *ſanctus* appellabatur. Et hæc appellatio religionem deſignat & mores. Quod ſi aliquis moribus improbis notaretur, jam deſinebat eſſe & haberi Chriſtianus. *Rigalt.*

2 *Et in ludicris & ſeriis.*] Sapiunt hæc parœmiam. Cicero II. de finibus: *Quicum joca, ſeria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia.* Heraldus. Mireris non ultra procedere virum doctiſſimum in hac aſſeveratione. Nam & Tullius ibi palam teſtatur, & legenti veterum libros toties hæc occurrerunt, ut nequeant aliter conſiderari, utpote in quibus tota conficiatur vita, unde ſtatim Livius de Romulo ſuo & Remo & paſtoribus lib. I. cap. 4. *Seria ac jocos celebrare.* Gronov.

3 *Pari mecum voluntate concineret*]. Simplicius in Epict. δῆλον δὲ ὅτι ἐ μόνον τῷ φίλῳ χρὴ, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῦ φίλυ τὰς συμπαθεῖς ἐπιμελείας ἀποδιδόναι, ὥστε καὶ ἐκείνυς οἰκείως ἔχειν πρὸς αὐτὸ νομίζειν. Wower.

4 *Pari mecum voluntate concineret: eadem vellet vel nollet.*] Quæ perfecta demum amicitia eſt. Zeno Veronenſis Sermone de patientia: *Tu amicitiam idem velle atque idem nolle docuiſti.* Sil. Ital. lib. IX.

Velle ac nolle ambobus idem, ſociataque toto
Mens ævo, ac parvis dives concordia rebus.

Quod autem ait *concinere* hoc loco Minucius, id etiam συνᾷσαι dicit in eodem argumento Dio Chryſoſtomus Orat. IV. de regno: καὶ μὴν ὅγε τῆς ἡδονῆς φίλος καὶ ὁ τῆς δόξης, ἐ πολὺ δύνανται συνᾷσαι, ἐδὲ τὸ αὐτὸ εἰπεῖν. Nota poſtrema verba. Sic enim ἓν καὶ ταὐτὸ λέγειν ſummæ concordiæ argumentum apud Græcos. Polybius l. II. ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐν οἷς πάντες ἓν καὶ ταὐτὸ λέγοντες, μεγίστην καρπῦσθαι δοκῦσιν εὐδαιμονίαν. Herald.

5 *Pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle.*] Sic habet vetus exemplar. nec mutari debuit quicquam. Ait enim Minucius, Octavium ſuum pari ſecum voluntate concinere ſcilitum *Volo*, *vel Nolo*. Eſt autem in nolendo voluntas. Volumus abeſſe quæ lædunt aut diſplicent, & quæ

 ſci-

[1] eadem velle vel nolle: [2] crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse,

scilicet nolumus. *Concineret*, consentiret, concordaret. *Rigalt.*

1 *Eadem vellet vel nollet.*] Augustin. Tom. x. in festo Epiphan. p. 146. *Amicos ut novimus conjunctio animorum facit: unde quidam sapiens hujus mundi ait, idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.* Sallust. bello Catilin. cap. 20. Hieronym. Tom. 2. apolog. advers. Ruffin. cap. 2. Cicero pro Plancio fol. 441. *Elmenb.*

2 *Crederes unam mentem in duobus esse divisam.*] Aristoteles apud Diog. Laërt. ἐρωτηθεὶς τί ἐστι φίλος; ἔφη, μία ψυχὴ δυσὶ σώμασιν ἐνοικοῦσα. D. Lucas Act. cap. IV. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ μία. Cassianus Collat. I. cap. I. *Cuncti ad significandam sodalitatis sensusque nostri parilitatem pronunciarent unam mentem atque animam duobus inesse corporibus.* Wowerus.

Crederes unam mentem in duobus fuisse divisam.] Calpurnius Flaccus declamat. XXII. *In uno utriusque mentem videres.* Gregor. Nazianz. Orat. funeb. in laud. Basilii Magni pag. 81. μία μὲν ἀμφοτέροις ἐδόκει ψυχή, δύο σώματα φέρουσα. Scholiastes Horatii libr. 2 Od. XVII. *Amicorum una est anima in duobus corporibus existens.* Domitius poëta apud Junium Philargyr. in III. eclog. Virg.

---- *ut ajunt*
Corporibus geminis spiritus unus erat.

Prosper Tyro Epigram. 107.

---- *duos spiritus unus alat.*

August. confess. lib. IV. cap. VI. *Bene quidam dixit de amico suo, dimidium animæ meæ. Nam ego sensi animam meam & animam illius, unam fuisse animam in duobus corporibus.* Chrysost. in epist. Pauli ad Corinth. 1. c. 13. Homil. 33. pag. 6:8. Τοῦτο γάρ ἐστι φιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα, καὶ τὸν φιλούμενον δύο διῃρημένους, ἀλλὰ ἕνα τινα ἄνθρωπον, ὅπερ οὐδαμόθεν, ἀλλὰ ἢ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. *Hoc est amicitia, eum qui diligit, & eum qui diligitur non amplius esse duos divisos, sed unum esse hominem, quod quidem non ex alio fit quam ex charitate.* Inde Ruffinus apud Clement. recognit. lib. I. pag. 7. *Unanimis amicus.* Elmenh.

Crederes unam mentem in duobus fuisse divisam] Barthius mavult *indivisam*, & adducit hæc ex Corippi libro I. de laudibus Justini.

Divinis animis inerat dolor ille parentis,
Ante pios oculos mitis versatur imago.
Illa movet mentem, penitusque in pectore utroque
Indivisa manens pia numina numine complet.

Sed certe correctione hâc supersedere potuisset Vir Clarissimus. Minucio enim mens una in duobus corporibus divisa, idem est, ac si dixisset, una tantum anima ambobus infusa, ac quasi inter nos partita erat. Plane ut Horatius lib. II. Od. XVII. ad Mæcenatem ait:

Ab

se, socius in erroribus: & cùm, discussa caligine, [1] de tenebrarum profundo in lucem [2] sapientiæ & veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est gloriosius, [3] præcucurrit. Itaque cum per universam convictus nostri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue sermone ejus mentis meæ

Ab te meæ si partem animæ rapit
Maturior vis, quid morer altera?

Ouzelius. Nam reliqua erant descripta partim ex Torrentio ad istum locum, partim ex notis Io. Pricæi ad Acta Apostol. IV. 32. quæ sic indecenter ad furtivum nomen transferri merito irascaris. Sed cur hinc omittunt isti collectores primarium & ubi velut origo festivissimi hujus sermonis est, quod dedit Aristoteles lib. II. de Republ. 4? Καθάπερ ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς ἴσμεν λέγοντα τὸν Ἀριστοφάνην, ὡς τῶν ἐρώντων διὰ τὸ σφόδρα φιλεῖν ἐπιθυμούντων συμφῦναι καὶ γενέσθαι ἐκ δύο ὄντων ἀμφοτέρους ἕνα. Gronovius.

Solus in amoribus conscius ipse] Præstruit oportunissime auctor viam exprobrationi, qua taxare gentiles compellendus erat Octavius, quod Venerem passim spargerent. Id ita esse confirmat nunc suo exemplo, dum more illorum adolescentiam ab se actam fatetur. Cæterum hæreo an non sententia Minucii dederit aliam distinctionem: *Sic solus in amoribus conscius, ipse socius in erroribus.* In priori enim parte istud *ipse* est supervacuum; ut ille repetere voluit vim vocis *solus*, quam in vocabulo *ipse* præponit alteri lasciviæ gentilibus suetæ, etsi *solus ipse* juncta etiam occurrant. *Idem.*

1 *De tenebrarum profundo in lucem sapientiæ & veritatis emergerem.*] Vide sis quæ notabamus in hæc verba Apologet. cap. XXXIX. *At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverint veritatis.* Hunc autem locum imitabatur Cyprianus ad Demetrianum: *Hortamur dum facultas adest, Deo satisfacere, & ad veræ religionis candidam lucem de profundo tenebrosæ superstitionis emergere.* Herald.

2 *Sapientiæ & veritatis.*] Hoc est, veræ sapientiæ: nempe Christianæ. Sic feminas sapientiam consecutas dixit Tertullianus, Christianas. & Socratem sapere ad veritatem, cum ad Christianorum scita propius accedebat. *Rigalt.*

3 *Præcurrit.*] Romana editio, quam Ful. Ursinus adornavit, & liber manuscriptus, quem plerumque sequimur, *præcucurrit.* Libet enim hic profiteri, me in emendando Minucio adjutum cum primis editione Romana, & alio quodam libro, cujus margini variantes lectiones ex manuscripto Regio, & aliis libris Petrus Daniel, vir humanissimus, & mei studiosissimus, adnotarat. *Wower.*

Præcucurrit.] Sic legitur in MS. Reg. & editione Romana.

 Qua-

meæ resedit intentio, quo [1] Cæcilium superstitiosis vanitatibus [2] etiamnunc inhærentem disputatione gravissimâ ad veram religionem reformavit.

II. Nam [3] negotii, & visendi mei gratiâ Romam contenderat, relictâ domo, conjuge, liberis; &, quod est in liberis

Quare *præcurrit* alii maluerint contra librorum auctoritatem, nescio. *Herald.*

1 *Cæcilium.*] Hunc etiam appellabit *Natalem.* Utriusque autem nominis episcopi & presbyteri citantur Africano illo concilio de baptizandis hæreticis. Sunt qui Cæcilium istum putant Cypriani fuisse præceptorem, sed quibus id sibi rationibus persuasum fuerit, non explicant. Pontius in vita Cypriani: *Erat sane illi etiam de nobis contubernium viri justi & laudabilis memoriæ Cæcilii & ætate tunc & honore presbyteri, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis à seculari errore correxerat, &c.* Rigalt.

2 *Etiam nunc inhærentem.*] Proba lectio, quam varie corruperant, cum alii *etiamnum*, alii *etiam tunc* edidissent. Apul. Milef. 4. *Ac paululum à via retractum, per altissimum præceps in viam proximam etiamnunc spirantem præcipitant.* Heic *etiamnunc* est ἔτι. Idem Milef. 5. *Nec mora, quum paulo maturius lectum maritus accubans, eamque etiamnunc lacrymantem complexus, sic expostulat.* Lege igitur apud eundem scriptorem Milef. 1. *Janitor bone stabuli ostium cubitans, & etiamnunc semisomnus, Quid tu, inquit, &c.* Vulgo legitur, *Etjam nunc.* Herald.

3 *Etiam nunc inhærentem.*] Sic loquitur Minucius respiciens ad illud temporis sive negotii quod hic describitur. *Rigaltius.* Bene revocant perperam & per ignorantiam sumtos conatus Heraldus & Rigaltius. Nec enim dubitant auctores inhærere tempori, quod materia occupat, non quod scriptoris est; & hinc præteritis accommodare adverbium præsentia respiciens. Idem ergo est, quod facit ex Trogo serus Justinus de tempore Philippi dominari incipientis VIII, 5. *Græciam etiam nunc & viribus & dignitate orbis terrarum principem.* Itaque similiter νῦν pro *tunc* ex Demosthene observabat Valesius ad Harpocrationem. *Gronovius.*

4 *Negotii gratia Romam contenderat.*] Milesiarum scriptor lib. 1. *Thessaliam ex negotio petebam.* Ubi Pricæus & hæc Minucii verba & alia Ammiani apponit, ut nulla hic pars sit Ouzelii. Cæterum per ista verba *Negotii & visendi mei* arripit duos stimulos, qui creberrime nos ex quiete, quam in sede alicujus urbis pro lubitu arripuimus, expellit. Horum primum exprimit auctor obscuriuscule, non distinguens, privatum fuerit an publicum. Ex quibus postremi hujus occasiones frequentes tunc exstitisse ultro colligimus, quum omnia Romæ decerni oporteret. Ideo

beris amabilius, [1] adhuc annis innocentibus, & adhuc

Ideo in inscriptionibus quoque varia exempla, ex quibus apud Gruterum est Eborensis p. 489, 8. *OB CAVSAS utilitatesque publicas aput ordin. ampliss. fideliter & constanter defensas legatione qua gratuita Romae pro r. p. sua. functus est.* Quod ipsum videtur etiam obvenisse Justino, ut ex Hispania, quod suspicor ex variis causis, Romam profectus, *per otium quo in urbe versabatur*, Trogum contraxerit. Sed & potuit fuisse privati negotii causa, idque credibilius in eo, qui infra inter pistores ponitur, ut certe in quibusdam exemplis patet notæ illius, quam Ouzelius sub suo nomine hic apponi curavit, quam universam ita collectam descripsit ex Jo. Pricæo ad Apulejum pag 5, ut dixi. Qui etiam ad Apologiam scriptoris ejusdem notavit consuevisse tunc Juvenes in provinciis literas bonasque artes edoctos Romam se conferre juris addiscendi causa, quod certe privatum negotium est, sed huc parum conveniens in eo, qui domum, uxorem, liberos haberet in provincia. *Gronovius.*

1 *Annis adbuc innocentibus.*] Lactant. l. 1. cap. XXI. ubi de infantibus Saturno immolatis: *cum teneras, atque innocentes animas, quæ maxime est ætas parentibus dulcior, sine ullo respectu pietatis exstingueret.* dimidiata verba ita Hieron. ad Lætam in re simili. *Wower.*

2 *Annis adbuc innocentibus.*] Tertullian. adversus Marcionem lib. IV. cap. XXIII. *Innocens ætas.* Hilarius in Psalm. CXIIX. *Rudes à peccatis annos, & ætatem adbuc criminum nesciam.* Cyprian. de Lapsis pag. 222. *simplices annos.* Victor de persecut. Vandal. lib. 1. pag. 622. & libro 3. pag. 664. *insontem infantiam.* Prudent. in Roman Martyre *innocentem ætatulam.* Martialis libr. X. Epigram. 62. *simplicem turbam* pueros appellat. *Elmenhorst.* Simplicitatem hanc aliis exemplis auget Pricæus ad Matthæum XVIII, 3.

3 *Dimidiata verba tentantibus.*] Cyprian. de cardinal. operibus: *Solent patres nugis infantum arridere, & linguis balbutientibus delectari.* Gregorius presbyter in vita Nazianzeni dicit, *balbutientium infantium sermunculos parentibus jucundiores esse, quam adultorum phaleratas & graves orationes.* Elmenhorstius.

4 *Adbuc annis innocentibus.*] Tacitus lib. III. *innoxiam ætatem:* Philo ἄκακον ἡλικίαν, adversus Flaccum. μὴ γῆρας, μὴ νεότητα, μὴ παίδων ἄκακον ἡλικίαν οἰκτισάμενοι. Herald.

5 *Annis adbuc innocentibus & adbuc dimidiata verba tentantibus*] Accurate eligit duo, quæ arctius vel compellunt vel devinciunt patrem a liberis & prole sua non discedere. Primum ponit in annis innocentibus; quos si intelligas ætatem rudem a peccatis & criminum nesciam, vel insontem infantiam atque ita simplices annos, ut propinat Elmenhorstius, aut ἄκακον ἡλικίαν & sic innocentem ætatulam, ut Heraldus, certe

te horrida est ista explicatio, quasi qui ex ea ætate igitur egrederetur, fieret κακὸς, criminum gnarus & sonti affinis, & hinc patri minus amabilis. Non aliter ac si arcesserent aliquos Scythas ignorantia rerum innocentes. Absit profecto tam contraria paternis votis suppositio. Ad talem explicationem fuerat modo opus allegare inferiora, ubi scribitur *a tirunculo farris superficie quasi ad innoxios ictus provocato*. Verum Wouwerus quí intellexerit, tacet; certe Lactantium *teneras & innocentes animas* dicentem non recte adducit, si utrumque adjectivum pro eodem positum credidit. Nam anni hi innocentes, etsi meram teneritudinem habeant, diversum tamen significant. Et certe Gallicus interpres vertens *de laisser ses enfans en une age encore tendre*, fatetur nec a se intelligi hos annos innocentes, nec Gallice dici posse. Omnino non viderunt boni viri lectum hoc esse accuratissime ex Cicerone in Bruto cap. 74. *Mitto P. Lælium, P. Scipionem, ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic Latine loquendi*. Contra ibidem in cap. 2. *Cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem & quasi senectutem*. Sed pulcherrime illustrant inscriptiones, præsertim in Roma Subterranea lib. III cap. 22, ubi est lapis sepulchralis: *Innocentiæ & dulcedini filio qui vixit annu unu mens. . . . dies* VIIII. *Parentes fecerunt*. Ibid. pag. 333. *Miræ innocentiæ anima dulcis Æmilianus qui vixit anno uno mens*. VII. *d*.XVIIII. *dormit in pace*. Et lib. IV. c. 14. pag. 28. *Mag. Paulo innocenti benemerentique vixit ann*. VI. *m*. VII. *d*. IIII. *in pace*. Cap. 37. pag. 120. *Innocentius Innocentio filio pro innocentia sua benemerenti, qui vixit anno uno diebus* XVII *oras* III *in pace*. Et pag. 132, itemque lib. VI. cap. 23. pag. 301. *Miræ innocentiæ & sapientiæ puero Marciano qui vixit ann*. IIII. *& menses* IIII *dies* II. *quiescet in pace prid. Kal. Decembres Arbetione & Lolliano Coss*. Et libro VI. cap. 43. pag. 344. *Innocens puer annorum trium*. Et sæpius ita, ut etiam occurrat *Petrus innox qui supervixit annum unum & menses quinque*. Hinc patet hanc innocentiam non dici oppositam κακότητι, non congruam teneritudini; sed a Cicerone referri ad garrulam linguæ imperfectæ agilitatem; illam quæ comitetur istos poetis memoratos ἀταλίφρονας, & præsertim atque adeo prorsus esse Callimacho κυρίζοντας, in quo miserrime sudatur; illos irrationales, ut vocat Seneca epist. 118, ut pote instinctu magis quam ratione mobiles exponente patre meo, quos etiam annotavit vir Clarissimus & Collega Honoratissimus, Ger. Noodt ad legem Aquiliam cap. X; etiam ab inscriptionibus referri ad eam ætatem, qua adsuefacti vix aliquorum vultibus pueruli ea festivitate sunt, ut tanquam collusores parentum, quorum simulatio ab ipsis accipitur quasi vere æqualium propensio ad lusum, perpetim conentur magis ac tentent garrire inter blandiendum, quam quidem garriant, quippe dimidiata verba proferentes, quod secundum instar remotæ auctor supponit; quam Minucii

huc [1] dimidiata verba tentantibus, [2] loquelam, ipso offensantis linguæ fragmine, dulciorem. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto, quamque impatienti [3] gaudio exultaverim: [4] cum augeret maximè lætitiam meam amicissimi hominis ino-

nucii loquutionem patet ex Elmenhorstio laudavisse posteriores, ut etiam usurpare voluerint. Hæc dimidiata Minucii verba sic profert Quintilianus: *futurus eloquentissimus edidit aliquando vagitum, & loqui primum incerta voce tentavit.* Gronovius.

1 *Dimidiata verba.*] Hieronym. ad Eustochium de virginitate servanda Tom. I. Epist. 22. cap. 13. *Balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur.* ad Lætam de institut. filiæ Tom. I. Ed. VII. cap. 3. *dimidiata dicere verba.* De vita & obitu Paulæ Ep. 17. c. XII. p. 80. *Aviæ & amitæ nomina dimidiatis verbis frangere.* Elmenhorstius. Quæ loca cur pro suis venditet quoque Heraldus, idcirco hinc omissus, ignoro.

Dimidiata verba tentantibus.] Et Prudentii verba & Salviani, unde Ouzelius sub suo nomine conflat duas annotationes, collegerat prior Barthius lib. XXIII. Adversar. cap. 25.

Ipso offensantis linguæ fragmine dulciore.] Hieron. part. 3. Tract. VI. Epist. XV. ad Salvinam de morte Nebridii: *Garrula atque balbutiens linguæ offensione fit dulcior.* Elmenh.

2 *Loquelam ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem.*] B. Hieronymus ad Salvinam: *Garrula atque balbutiens linguæ offensione fit dulcior.* Nota autem *fragmine:* Nam *vocabula frangere* hac in re proprium. B. Hieron. in Epitaphio Paulæ: *Paulam audierat in cunis & crepitaculis balbutiente lingua alleluja cantare, aviæque & amitæ nomina dimidiatis verbis frangere.* Hinc *vox infracta* Arnobio, & *infracta loquela* Lucretio, ut observabamus ad Arnobium. Sic etiam κεκλασμένην μουσικὴν appellat Philo musicam theatralem, infractam scilicet ac mollem, & masculis auribus indignam. Locus est libro de Agricultura. καὶ κιθαριστὰς καὶ κιθαρῳδοὺς, καὶ πᾶσαν τὴν κεκλασμένην, καὶ ἄνανδρον μουσικὴν περιέποντες. Herald.

3 *Gaudio exultaverim.*] Mirum quam inhæserit huic loquutioni Joh. Pricæus, adeo ut inde sacras literas etiam voluerit illustrare tum ad Lucæ caput I. vers. 14, tum ad ejus caput VI. vers. 23, tum ad Apocalypseos caput XIX. vers. 7, ut vides tripla mensura. Sed non satis. Nam quartum hic locus citatur ad Apuleji librum VIII, eundem scilicet illum, quem miser Ouzelius sub suo nomine huc transcripserat, ubi & Servii locum videbis in notis pag. 463. Infra repetet *Gaudet Isis, exultant sacerdotes.* Gron.

4 *Cum augeret maxime lætitiam meam amicissimi hominis inopinata præsentia.*] Hieronymus ad Lucinium: *Nec opinanti mihi subito literæ tuæ redditæ sunt: quæ quanto insperatæ, tanto gaudiorum plenæ.* Sane quæcunque inopina-
to

inopinata præsentia. Igitur post unum & alterum diem, cum jam & aviditatem desiderii frequens assiduitatis usus implesset; & quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alternâ comperissemus, placuit [1] Ostiam petere amœnissimam civitatem,

to accidunt, sive bona, sive mala, ea percellunt magis. Quare in Comœdiis si magnum aliquod bonum præter expectationem accidit, exultant, & vertice feriunt cœlum. In Plauti Rudente:

Prob Dî immortales, Quis me est fortunatior,
Qui ex improviso filiam inveni meam?
Satin' si cui homini Dei esse benefactum volunt,
Aliquo illud pacto obtingit optatum piis.
Ego hodie qui neque speravi, neque credidi,
Is improviso filiam inveni tamen.

Itaque in Mercatore vulgatam lectionem mutandam existimo:

Divum atque hominum quæ spectatrix atque hera eadem es omnibus,
Spem speratam quoniam obtulisti hanc mihi, grates ago.
Ecquisnam Deus est, qui mea nunc lætus lætitia fuat?
Domi erat quod quæritabam.

Sane legendum ibi existimo, *spem insperatam.* Est igitur ea lætitia περιχάρεια illa, quam Philo dissertatione de colonia ait accidere, quando etiam lacrymas oboriri observat. Verba Philonis sunt elegantissima, γίνεται δὲ αὕτη (περιχάρεια scilicet) ὅταν ἀθρόα ἀγαθὰ μηδὲν προσδοκηθέντα ποτὲ, αἰφνίδιον ὀμβρήσαντα πλημμυρῇ. ἀφ' οὗ καὶ τὸ ποιητικὸν εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ, δακρυόεν γελάσασα. προσπεσοῦσα γὰρ ἐκ τοῦ ἀνελπίστου ἡ εὐπαθειῶν ἀρίστη χαρὰ ψυχῇ, μείζονα αὐτὴν ἢ πρότερον ἦν, ἐποίησεν, ὡς διὰ τὸν ὄγκον μηκέτι χωρεῖν τὸ σῶμα. θλιβόμενον δὲ καὶ πιεζόμενον ἀποστάζειν λιβάδας, ἃς καλεῖν ἔθος δάκρυα. Heraldus. Adde Pricæum ad Apul. Milesia p. 44.

1 *Relatione alterna*] Exponit presse istud Virgilianum ex VI. Æneide: *Datur ora tueri, Nate, tua, & notas audire & reddere voces.* Ea utique & assiduitas non supponit consessum & cuique cathedram positam, sed quod perpetim & jugiter sibi invicem adessent sive stantes in aliqua parte domus, sive euntes, sive illic aut in horti quodam loco alicui adminiculo innixi; prout legati Romani *omnibus diebus assidui circa Hannibalem* fuisse dicuntur ab Justino XXXI, 4. Hic modus quum affatim usurpatus est, solet etiam agitari de exeundo neque huc arcessitur amicus quicum de certo negotio deliberes; neque hîc ponitur cathedra, prout ex Seneca in alio genere huc adduxerat Barthius & ex eo Ouzelius, ut sint ista aliena omnia, nec huc advocanda, unde expuli. Notissima est assiduitas Romana, & Tiberius Rhodi circa scholas & auditoria professorum assiduus apud Suetonium. *Gronovius.*

2 *Ostiam petere.*] Quo loci etiam Augustinus sanctissimos habuit cum Monica matre de pieta-

te

tatem, [1] quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda & apposita curatio. [2] Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant

te Christiana sermones. *Ostiam* veteres dixere, & τὰ Ὤστια. *Ostia Tiberina*. unde & *Ostianos* & *Ostiates* atque etiam *Ostios*. Rigalt.

1 *Ostiam petere amœnissimam civ.*] Hanc eligit temporis otiosi transigendi rationem, quia nempe innuit sibi ut Christiano non possideri vineta, ut illuc queat secedere ad vindemiam; nec alia prætoria, sed sine cupidine eorum posse ipsum exhilarari donis Dei, quæ in commune dedisset, & ita rusticari, ut festive ait Balduinus. Quum vero Ostiam ita cernimus ab auctore descriptam, ut non modo amœnissimam vocare censuerit, sed etiam commendaverit tum ab marinis balneis, tum vero & ab aura; hinc fateri cogor me nescire, an ratio sua constiterit eruditissimo quondam nostro le Moyne, quum in Prolegomenis ad varia sacra p. 120. scripsit: *Erat portus Ostiensis a Claudio constructus, a Trajano reparatus, gravi & inclementi aeri obnoxius, & qui paucissimos semper aluit indigenas & incolas.* Credo frequentiorem Ostiam fuisse; nec tamen Procopius aut alii vel Ostiam vel Portum sic deprimunt. *Gronovius.*

2 *Quod esset corpori meo.*] Barthius legit *Quoad esset corpori meo.* sed nihil mutandum. *Ouzel.*

3 *Corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris*] Tacent hic commentatores, nescio an Minucium bene intelligentes. Sed non otiose hanc partem se legisse ostendit Everardus Feithius, maternus mihi cognatus, in antiquitatibus Homericis III, 9. ubi quod nervis tradiderint utilissimam marinam aquam, Diomedes & Ulysses sudorem ἀπενίζοντο θαλάσσῃ, tanquam ab nimiæ fatigationis sensu custodiret corpus, & hunc Minucium advocat cum præclaro Athenæi loco. Cæterum nunc non agitur de sudore, sed vitiosis intus humoribus, unde videtur contraxisse languorem nervis remissioribus & laxis. Itaque eligit remedia jam olim communiter a medicis electa, ut patet ex Suetonii illis verbis in Cæsare Augusto, *quoties nervorum causa marinis Albulisque calidis interdum utendum esset.* Adde Seriveriana ad Martialem x, 13. Et quod de humoribus dico, observavit etiam Barthius scribens siccando corpori dicere Minucium, ob ambulacra Ostiæ egregia, qualibus curasse corpora ab superfluis humoribus docet nos Vitruvius lib. v. cap. 9. At non ad eam rem hæc ambulatio instituitur, sed ipse Minucius ad id fuisse illic balnea marinæ aquæ clare testatur: quibus utrum deinde usus fuerit, nec ne, tacet, quia non pertinet ad hujus libri scopum & finem. Recte interpres Gallicus, *parce que les bains de la mer m'estoient fort bons pour desseicher mes humeurs.* Gronovius.

4 *Sane & ad vindemiam feriæ.*] Feriæ

rant. Nam id temporis, [1] post æstivam diem, in temperiem semet [2] autumnitas dirigebat. [3] Itaque cum dilu-

Feriæ messium & vindemiarum tempore l. 1. D. de Feriis. nec tantum in foro, sed etiam scholis. Augustinus confession. lib. 9. cap. 2. *Et oportune jam paucissimi dies supererant ad vindemiales ferias, & statui tolerare illos, ut solenniter abscederem.* Familiare vero Romanis fuisse feriarum tempore deliciis Campaniæ frui ostendit Agellius lib. 9. capite 15. *Wower.*

Judiciariam curam relaxaverant.] Hoc est, ut Plinius loquitur, *res non agebantur.* Glossæ: *Cum res agebatur.* ὅτε ἡ ἀγόραιός ἐστιν. seu ut Strabo lib. 13. de Romanis, ὅτε ἐν ἀγοραίοις ποιῶνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας. Plautus: *cum res prolatæ.* Auctor carminis ad Pisonem: *Turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus.* Ita *res redire* dicuntur, cum judiciaria cura incipit. Cicero pro Sextio. *Wower.*

Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Anianus JC. in leg. 2. Cod. Theodos. de feriis: *Messivæ feriæ & vindemiales.* Sueton. Cæsare cap. 40. *Fastos correxit jampridem vitio pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno competerent.* Cyprianus Epist. 2. ad Donatum: *Bene admones, Donate charissime, nam & promisisse me memini, & reddendi tempestivum prorsus hoc tempus est, quo indulgente vindemia, solutus animus in quietem, solemnes ac statas anni fatigantis inducias sortitur.* Elmenhorst.

Judiciariam curam relaxaverant.] Id est, *res non agebantur.* Inde Cyprian. Epist. 2. ad Donatum p. 4. *feriata quies.* Vide Petrum Pithœum adversar. lib. 2. cap. 20. *Elmenh.*

Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Res nota. Ceterum non solum forum tunc clausum, sed scholæ etiam, ipsaque adeo studiosorum musea. Cyprianus: *Et promisisse me memini, & reddendi tempestivum prorsus hoc tempus est, quo indulgente vindemia solutus animus in quietem, solemnes ac statas anni fatigantis ferias sortiatur.* Herald.

Sane & ad vindemiam feriæ.] Ad formam hujusce opusculi Minuciani suam Cyprianus ad Donatum epistolam sive dissertationem concepit. *Rigaltius.* Id jam notavit Balduinus in Dissertatione, cui id relinqui præstat. Insuper quæ his apposita erant sub nomine Ouzelii, ad Gellii librum IX. cap. 15. afferuntur sub nomine Thysii, ut pateat omnia in furti causam incidere, nec mereri locum.

1 *Post æstivam diem in temperiem semet autumnitas.*] Chrysolog. sermon. 11. *Post solitos æstus, aerem temperies mitigavit autumni.* Elmenh.

2 *Autumnitas.*] Varro apud Nonium, Autumnitas. *Wower.*

Autumnitas.] Arnob. lib. 1. pag.

diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, ut &

pag. 7. Lib. 2. pag. 57. Cato de re rustica capite 115. *Elmenb.*

Autumnitas dirigebat.] Frustra his scrupulus injectus fuit ab doctissimo Meursio, quasi deessent nonnulla de Cæcilio deambulationis comite adscito. Itaque etiam nullum ex viris doctis, qui postea ediderunt, sibi adsentientem invenit, haud dubie non quod opinati fuerint omitti quasdam circumstantias veluti ex jure, quod historici non refugiant, sed quod crediderint satis colligi ejus comitatum partim ex superioribus, ubi ostendit se acturum de sermone Octavii, quo Cæcilium reformavit disputatione gravissima ad veram religionem; partim ex sequentibus, ubi O*ctavius* describit Cæcilium domi forisque lateri Minucii inhærentem. Hæc enim duo loca sic ordinavit apte auctor, ut ex eis nequeat lector aliter cogitare, quam eum simul exivisse. *Gronovius.*

3 *Itaque cum diluculo &c.*] Remotissimus ab intellectu hujus loci fuit Gallicus interpres, reddens ita; *comme nous fumes donc arrivez en cette agreable Ville, nous allames de bon matin nous promener sur le rivage, parce qu'on y jouït d'un air frais qui reveille les esprits* &c. Itaque supponit jam tunc in litore ambulavisse. Quid ergo est quod mox sequitur? *Nous avions fait alors plus de la moitié de la ville & commençions a tenir le rivage a l'endroit qui est le plus decouvert.* Sed ubi in Latinis patet adventus eorum in hanc urbem? Nulla de eo vox est, & totum hoc miser ille interpres interposuit ad sese irretiendum. Utique *medium spatium civitatis* non notat *la moitié de la ville*, tanquam somniaverit de dimidio. Iam vero *quand ils jouyrent sur le rivage d'un air frais, n'est ce pas qu'alors ils estoient dans l'endroit de rivage bien decouvert, & point moins qu'aprés la passage par la ville?* Aliter sane *medium civitatis spatium* intellexit Casp. Barthius, jubens cogitare in media urbe liberum litus fuisse: Ostiam enim civitatem ad litus protensam esse, qua parte mare spectabat libera muris: additque, Hoc nisi attendas nequaquam capias, quomodo medium civitatis spatium emensi liberum litus tenere possint, ad quod videbatur egressione civitatis opus esse. Qui mire in his turbat. Ostia enim non erat protensa ad litus, sed ad ripam Tiberis, & in hunc amnem prospiciebat frons ejus; nec in media urbe potuit liberum litus fuisse; sunt enim illic omnia obsita ædificiis, aut forum est; nec ubi urbs est libera muris, ibi continuo est liberum litus, quum illic possint omnia impedita lignis esse ad fabricam navium aut horreis aut ipsis subductis navibus, ut nihil sit apertum, nihil liberum. Hæc ut explicentur, scire oportet in verbis nostris proponi consilium, non factum. *Cum diluculo pergeremus ad mare inambulando litore*, non quod jam tunc inambularent in eo, ut intellexit Gallus, sed quod pergerent ad mare via Ostiensi, eo con-

& [1] aura adspirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate [2] molli vestigio cedens arena subside-

consilio & fine, ut inambularent litore. Est enim hæc loquutio eadem Suetonianæ in Julio c. 7. *quum jure dicundo conventus circumiret*, quam adeo clare illustravit liber 1. paterni laboris de sestertiis cap. 6. Porro situs urbis Ostiæ hic erat, ut quum ipsa sita esset ad Tiberim vel initia hujus fluvii, tamen ultra eam adhuc tria milliaria superessent usque ad litus, unde auctores ab urbe Roma ad litus maris ponebant milliaria XVI. quum ab eadem urbe ad Ostiam modò XIII. quod manifeste patet ex citationibus apud Cluverium in Italia antiqua pag. 870. qui recte id etiam intellexit. Unde ex urbe Roma euntes ad litus habebant spatium urbis Ostiensis medium, quippe quam transibant. Ut idcirco vel mediam dicat, quæ vere erat in medio inter mare & Romam posita, vel quod istam urbem in medio transierint, ut *adolescentia per medias laudes quadrigis vehens* in Bruto Ciceronis. Livius 1, 12. *Inde huc superata media valle tendunt*. Miror in tanta coacervatione Cluveriana nullam fieri hujus Minuciani loci mentionem, uti neque in Roma Subterranea, ubi via Ostiensis illustratur. Interim & Cl. Pricæus ad Matthæi caput 1. vers. 18. hinc colligebat loquutionem *ad mare litus inambulare*, plane non ex sententia auctoris, & conjungens, quæ in construendo debent separari, quum illa *ad mare* nequaquam pertineant ad *inambulando litore*, sed ad τὸ *pergeremus*. Gronovius.

1 *Aura adspirans.*] Quæ ex ratione matutini temporis supponitur. Superest fragmentum Pomponii: *Terra exhalat auram atque auroram humidam humectam.* Ovidius libro VII. Metam. *Postera depulerant auroræ lumina noctem, Egredior, silvasque peto, victorque per herbas Aura, veni, dixi.* Sic ab Astura Augustus de nocte ad occasionem auræ evectus scribitur Suetonio cap. 97. τῆς ἐξ ὑγρῆς ἐκπνοῆς. *Gronovius.*

2 *Molli vestigio.*] Pedi sive plantæ. Hac enim voce scriptores id quod infra talos est, atque adeo sæpe ipsos pedes denotant. Manilius lib. IV.

Cruraque defendit juvenis vestigia piscis.

Ovid. lib. V. Metamorph.

---- *tenuit vestigia tellus.*

Gratius Cynegetico:

Effuge qui lata pandit vestigia planta.

Ouzelius. Qui unde hæc duo exempla afferat, nescio; sed in reliquis compilabat Barthium loco citato, quæ ibi legere licet. Interim prave in loco nostro vestigium poni pro pede notat. Non enim sunt hi delicatuli, ut mollis eorum pes sit: sed pars litoris & arenæ quam identidem calcabant, mollitie sua admittens pressum pedis dabat eis voluptatem, quam captabant. Quintilianus in Instit. p. 224. *Et fallit volu-*

sideret, Cæcilius, simulacro [1] Serapidis denotato, ut

voluptas, & minus longa quæ delectant videntur: ut amœnum ac molle iter etiamsi est spatii amplioris minus fatigat, quam durum arduumque compendium. Itaque hic ingressus prope mare erat illis duo præstiturus, alterum ex afflatu auræ, alterum ex incessu blando nec aspero, ut pedes inde urerentur. Egregie id expressit Lucianus in libello de Gymnasiis: *καὶ ὁ δρόμος οὐ πρὸς τὸ στερρὸν καὶ ἀντίτυπον, ἀλλὰ ἐν ψάμμῳ βαθείᾳ, ἔνθα οὔτε βεβαίως ἀπερεῖσαι τὴν βάσιν, οὔτε ἐπιστηρίξαι ῥᾴδιον, ὑποσυρομένου πρὸς τὸ ὑπεῖκον τοῦ ποδός. Gronovius.*

1 *Simulacro Serapidis denotato*] Hoc est, animadverso, deprehenso, notato sibi obviam. *Rigalt.*

Simulacro Serapidis denotato] Non opinor hic requirebatur probare cum Elmenhorstio Serapidem fuisse apud gentiles certe quosdam magnum & sanctissimum Deum, aut cum Rigaltio aperire quid significet *denotare;* quippe quod adolescens Latinorum cupidus ex Cicerone jam notum habebat: sed potius quis ille Serapis tam inopinanter in Romano litore celebratus, mirificus migrator, jam olim & Ponto notus, sed perpetuus Ægypti, ut inde per cataplos in hanc quoque oram deveheretur. Sed non oportet stupere, quum hic Serapis vicinus fuerit illi, quem ita præclare describit inscriptio apud Cl. Sponium in Miscellaneis pag. 329. M. *Αυρηλιος Ηρων νεωκορος του εν πορτω Σαραπιδος επι λαργινιω Βειταλιωνι αρχιυπηρετη και καμεινευτη και Αυρηλιω Φλαβιω Σαλωνιω Ουιδοτω Ιεροφωνοις και Καμεινευταις Χαριτη Ιεροδουλεια ανεθηκεν επ αγαθω.* En varias ministeriorum in hoc sacerdotio appellationes Græcas ex Græca Alexandria transvectas, mirificum hujus Serapidis cultum testantes. Ubi non dicitur *æditiuus ædis Serapidis, quæ est in portu,* ut interpretatur vir eximius, nec *sacris cantoribus;* sed *æditiuus Serapidis, qui est in Portu, & sacrarum vocum prolatoribus.* In sacris Serapidis nihil cantilenæ erat, non tibia, non cithara; sed septem vocalium sonus, quæ identidem repetebantur, unde illa *ἑπτὰ φωνήεντα* in epigrammate, quod explicuit Henr. Valesius ad librum v. Historiæ Ecclesiasticæ Socratis. Hic igitur Serapis ut erat ab ulteriore & Etrusca ripa in loco isto bene noto, sic in ripa Latina debuit etiam coli, nisi quod ignarus magis est hujus locus. Nam sicut imaginari possumus hunc Minucianum Serapim stetisse vel in ipsa urbe Ostiensi, vel extra ejus mœnia, ut sæpe alibi; potuit quoque forsan visu tangere illum ipsum Portuensem. Sed quum & Portuenses & Ostienses quæstum facerent ex pelago, uterque populus videtur se mancipavisse huic numini, sicut collegium Serapidis Salonensis memoratur in Reinesii Inscriptionibus pag. 771. & Sponii Miscellaneis pag. 68. & hinc Serapis stetit in utraque ripa. Et vide an ad hunc facere possit locus Ven. Bedæ in passione Felicis: *D.* III. *Cal. Septemb. Romæ via Ostiensi sancti Felicis presbyteri sub Diocletiano & Maximiano*

[1] ut vulgus superstitiosus solet, [2] manum ori admovens; [3] osculum labiis pressit.

III. Tunc

ano Imperatoribus præfecto & indice Dracone. Hic cum ad Secretarium judici esset perductus, juxta templum Serapidis, dum cogeretur ad sacrificandum, exsufflavit in faciem statuæ æreæ, & statim cecidit. Gronovius.

1 *Ut vulgus superstitiosus solet*] Lapides unctos in triviis oleo perfundere Theophrastus signum, sive notam superstitiosi ait. *Wower.*

Vulgus superstitiosus] *Superstitiosum* Oecumenius in acta Apost. cap. 26. definit, *qui dæmonia veritus, omnia pro numinibus colit, & lapidem, & lignum & spiritum.* Firmicus astron. lib. 4. cap. 13. *qui omnes religiones cum animi quadam trepidatione suscipit.* Elmenh.

2 *Manum ori admovens osculum labiis pressit*] Rom. Ed. *impressit.* Vulgatus adorandi ritus manum ad osculum referre. Lucian. Demost. encomio: καὶ τὴν χεῖρα τῷ στόματι προσαγαγόντος, οὐδὲν ἀλλ' ἢ προσκυνεῖν ὑπελάμβανον. Idem περὶ ὀρχήσεως· προσεύχονται τὸν ἥλιον, οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς, τὴν χεῖρα κύσαντες. Meminit ejusdem ritus περὶ θυσιῶν, & Plinius lib. XXVIII. cap. II. lib. XII. capite III. Apulej. Milef. IV. Apol. & Florid. Hieron. I. contra Ruffinum. in Oseam cap. XIII. Hinc *adorandi* verbum. Quanquam non tantum manum priore digito, ut Apulejus ait, in erectum pollicem residente labris admovebant, sed soliti etiam προσκυνεῖν caput tegere, vertere sese ad Orientem, coronam simulacro imponere, & assidere ad orandum. Suetonius Vitellio cap. VII. Lucretius lib. V. Plutarchus Apolog. & lib. de Orat. *Wower.*

Manum ori admovens] De adorantium gestu, habitu, motu flexuque corporis, vide Barnab. Brisson. lib. I. de Formul. p. 35. & seq. Petrum Pithœum lib. I. adversar. cap. 3. Dn. Wowerium ad hunc locum. *Elmenh.*

3 *Osculum labiis impressit*] Hieronym. part. 3. Tract. 8. Epist. 33. ad Ruffinum: *Quum illud os quod mecum vel erravit aliquando vel sapuit, impressis figerem labiis.* Prudent. περὶ στεφάνων, pag. 234.

Tantum osculum impressit unum.

Lib. I. contra Symmach. pag. 234.

Mox humeris positus nutricis; trivit & ipse
Impressis silicem labris.

Propertius lib. I. Elegia 16.

Osculaque impressis nixa dedi genibus. Elmenh.

Manum ori admovens, osculum labiis pressit] Morem hunc superstitiosorum hominum eruditissimi homines pridem observarunt. Quod autem *adorare* inde dictum existimant, falli eos docuimus ad Arnobium. Sic autem solebant religiosi homines, si quem locum sacrum prætergrederentur, adorare, atque sæpius tacitas preces concipere. Ovid. 6. Metamorph.

Ipse ducem dederat, cum quedum pascua lustro,

Ecc

III. Tunc Octavius ait: [1] Non boni viri eſt, Marce frater, hominem domi foriſque [2] lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere; ut

Ecce lacu medio ſacrorum nigra favillis
Ara vetus ſtabat tremulis circundata cannis.
Reſtitit & parvo, Faveas mihi, murmure dixit
Dux meus; & ſimili, Faveas mihi, murmure dixi. Herald.

Manum ori admovens] Adorans. Plinius lib. 28. *in adorando dexteram ad oſculum referimus. Fulgetras poppyſmis adorare conſenſus gentium eſt.* Rigaltius.

Manum ori admovens oſculum labiis preſſit] In adorationis ritu manum ori admoveri ſolitam, jam pridem à doctiſſimis in hoc genere viris notatum eſt; quorum diligentiæ ac famæ nihil detractum volumus, etiamſi hâc occaſione ad Minucium quædam delibemus. Lucianus περὶ θυσιῶν. Ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὑτοῦ δεξιάν. Idem paullo clarius περὶ Ὀρχήσεως. Ὀ-τιοι καὶ Ἰνδοὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχωνται τὸν ἥλιον οὐκ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχήν. Sic Apulejus Mileſiac. 4. *Et admoventes oribus ſuis dextram, priore digito in erectum pollicem reſidente, ut ipſam prorſus Deam Venerem religioſis adorationibus venerabantur.* Idem Apolog. *Nam ut audio percenſentibus iis, qui novêre, nulli Deo ad hoc ævi ſupplicavit, nullum templum frequentavit. Si fanum aliquod prætereat nefas habet adorandi gratiâ manum labris admovere.* Manum vero prius oſculari ſolebant, ac tum demum eam verſus illum, quem adorabant, porrigebant; ut recte contra Lipſium obſervat Vir ſtupendæ & ad miraculum reconditæ eruditionis Excellentiſſimus Salmaſius in Notis ad Flavii Vopiſci Probum. *Ouzelius.* Ex quo ſequentium deſcriptam partem magnam hinc ejeci, ut non neceſſariam, quia illic cerni poteſt.

1 *Non boni viri eſt, Marce frater*] Octavius Marcum Minucium fratrem appellat, Chriſtianus Chriſtianum. At pag. 33. Cæcilius adhuc Ethnicus eundem Minucium ſic etiam compellabit, *quanquam tibi, Marce frater,* hæc igitur appellatio fuit adfectus & religionis. Utriuſque certe in Octavio: Adfectus in Cæcilio. *Rigalt.*

Marce frater] Jam ſtatim oſtendit Octavius nequaquam ſe pigere appellationis inter Chriſtianos uſitatæ, ut nulla inde oriri queat ſuſpicionis pravæ anſa, prout infra etiam eſt declaraturus. Sane inepta & intempeſtiva ſunt Ouzeliana de illis, qui ſimilibus conveniunt moribus pareſque per omnia ſunt. Interim quoque eſt videndus Pricæus ad Apulejum lib. 1. pag. 44. *Gronovius.*

2 *Lateri tuo inhærentem*] Hæc quoque citat Pricæus ad eundem lib. 11. pag. 67. unde Ouzelius ad ſe rapuerat & hoc ipſum & reliqua exempla. *Idem.*

ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, [1] effigiatos sane, & unctos, & coronatos: cum scias hujus

1 *Effigiatos sane*] Sidon. lib. 4. *effigiare imaginibus*. Prudent. *deasciato supplicare stipiti*. Apulej. Florid. *truncus dolamine effigiatus*. Pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides. forte ex illo, quod legimus Genes. cap. 28. Lucianus Charonte: τί ἐκεῖνοι στεφανοῦσι τοὺς λίθους, καὶ χρίουσι μύρῳ; Idem Pseudom. Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in trivio florida serta lapis.

Coronarum autem usum varium, & multiplicem in Deorum cultu fuisse alius dicendi locus erit. Apul. Miles. 4. Arnob. lib. 3. Horat. lib. 4. Ode 4. Fulgent. 1. Myth. Justin. Apol. 2. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. cap. 8. *Wowerus*.

Lapides unctos & coronatos] Vide Observat. nostras ad Arnob. libro 1. pag. 21. *Elmenh.*

Effigiatos] De verbo *effigiare* multa Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. 6. Epist. 12. quibus hæc loca addere poteris. Papias: *Effigiare, formare*. Apulejus Metamorph. lib. 11. pag. 11. *Extrinsecus miris simulachris effigiata*. Martianus Capella de nupt. Philol. lib. 6. pag. 130. *Quippe memoratur omnia posse effigiare*. Pag. 228. *miris formis effigiata*. Aug. de hæres. cap. 86. *Tertullianus animam dicit effigiatum corpus esse. Deum corporeum esse, licet non effigiatum*. Elmenh.

Coronatos] Vide Pascalium de coronis lib. 4. cap. 4.

Effigiatos & unctos] Arnobius lib. 1. *Si quando conspexeram lubricatum lapidem & ex olivi unguine sordidatum*. Sic enim recte correxerunt eruditiss. homines præeunte MS. Reg. in quo scriptum *unguines ordinatum*. Hac autem de re dicebamus ad eum Arnobii locum. *Herald.*

Et coronatos] Arnobius lib. 7. *Etiam dii sertis, coronis afficiuntur, & floribus?* Quem in locum plura observabamus. *Idem.*

Lapides unctos] Unctos vocat lapides Octavius, quia gentibus in more positum erat lapides, quos pro Dis Vialibus & Terminalibus colebant, unguentis delinire. *Ouzelius*. Hinc autem post multiplicem Terminorum aut Terminalium seu lapidum seu arborum quoque grumorumque & scorpionum aut Larum Vialium mentionem non requirebatur progressus ad Hebræum Merkolis & Græcos ἑρμακας & ἑρμαίους λόφους & fabulas Muhammetis. Neque enim ista omnia conferunt aliquid ad Minucium, & egregia forent, si primus dixisset; sed quæ non pagina illis plena? Unde delevi, quum pars descripta esset ex Cl. Seldeni Diis Syris 11, 15. Locus omnino nimium conspicuus in antiquitate gentilium, quam ut oculos lectoris non detineret. Sed etiam specimen superstitionis nimium crebræ, quam ut non variis & plurimis in locis veterum scriptorum exstaret memoria ejus. Utrique satisfactum esse res ipsa docet

hujus erroris non minorem ad te, quam ad ipsum [1] infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spatium civitatis emensi, jam [2] liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens [3] lenis unda tendebat. Et ut semper [1] mare

docet per Wowerum, Elmenhorstium & Heraldum, & quot alios alibi? Cæterum quum tam clare notaverit Wowerus (*pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides forte ex illo, quod legimus Genes. cap.* 28.) quod pretium est Danielis Huetii scribentis in propositione IV. pag. 127. (*Lapides in triviis ungebant, & positis genibus adorabant &c. traducto inde more, quod Jacob lapidem, cui capite innixus scalam in somnis viderat, erexit in titulum, fundens oleum desuper Gen* 28, 18.) Etiam ab alio indicatum fuisse notat Elmenhorstius ad Arnobium lib. I. Opinor extra dicta esse, quod produco ex Geographo Nubiensi in septima parte climatis primi pag. 27: *secus quod* mare Indicum *jacet urbs Berua ultimus terminus terræ gentilium, qui nullam tenent religionem, sed erectos lapides & piscium adipe unctos adorant.* Hinc patet quam penitus in Asiam stultitia ista processerit. Et Wowerus nunc monet ire ad Luciani Charontem & Pseudomantin; sed sane notabilis etiam mentio residet in Deorum Concilio. *Gronov.*

Coronatos] Simulachra Deorum coronis, sertis floribusque ornare gentibus in more fuisse, passim apud auctores observare licet. *Ouzelius.* Qui quum primum Arnobii ex libro VII. locum hauriret ex Heraldo, secundum Lactantii ex notis Heraldi ad ista Arnobii verba; postremum item Artemidori ex Heraldinis ibidem; credens omnia media sic furtivo digito esse tacta delevi. Et hic tamen postquam lectori tantopere illusit, commodiorem promittit de his dicendi locum, cui immortuus fuit. Omnia de diis coronatis alibi exstant. Lapides coronati requiruntur.

1 *Infamiam redundare*] Macte profecto firmitatem aut ipsius Octavii aut illius temporis Christianorum, qui sic palam loqui ausi sunt de causa, quam non modo major hominum pars liberabat ab isto crimine, sed etiam eos qui illam infamiam non vitabant, tormentis & omni mortium sævissimarum horrori subjiciebant, unice laudantes, qui imperitiæ istius infamia censebantur. Nullus dubitat vel Octavius fateri vel Minucius scribere in tanta tyrannide, quod mens recte edocta & illustrata sibi informabat, ut infamiam vocaret amicum non retrahere ab eo, quod pro errore habebat, & quidem in Dei cultu. *Gronovius.*

2 *Liberum litus*] Εὐάνεμον, ut Sophocles περὶ τ̃ βροτῶν ait in Ajace v. 198. *Idem.*

3 *Lenis unda tendebat*] Rom. Ed. *tundebat*. Wowerus. Recta est hæc veteris libri scriptura. *Tendebat arenas*: extendebat. Sic *tendere plagas, retia*. Rigaltius.

Lenis unda] Ita Lucretius lib. 2. de

mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis,

2. de rer. natura, *mollis unda*. Elm.

Tundebat] Prudentius Cathemer. pag. 97.

Salsosque candens spuma tundit silices.

Hieronym. in Sophon. cap. 2. *Maris fluctibus tunditur*. Et in 9. cap. Oseæ: *Tyrus maris fluctibus tundebatur*. Elmenh.

Lenis unda] Nam si decumani fluctus in mari mediterraneo noti volverentur, incertam fecissent & lubricam primam litoris partem vel extimas arenas, ut continua earum jactatio recusaret admittere solidum vestigium. Itaque Minucius ita describit Græcum ἁλίπεδον, quod exponunt Grammatici ὁμαλὸν ἔδαφος παρὰ τῇ θαλάσσῃ. *In primo vado* dicit Gellius VII, 8. Sed & in Convivio septem sapientum scribit Plutarchus ex narratione Gorgiæ, quum esset νηνεμία καὶ γαλήνη, in accessu Arionis quosdam delphinos ὑφηγουμένους τοῦ αἰγιαλοῦ πρὸς τὸ λειότατον. Ex quibus colligi debet inter vetustas maris mediterranei delicias hoc genus ambulationis fuisse. Idcirco & cornix adhuc puella apud Ovidium lib. 11. Metamorph 573. *Nam dum per litora lentis Passibus*, *ut soleo*, *summa spatiarer arena*; at mox quasi ad explicandum: *fugio*, *densumque relinquo litus*, *& in molli nequicquam lassor arena*. Itaque etiam in epigrammate anonymus, quum præmisisset *ecce refuso Gurgite securos alluit* (neque enim necesse est *abluit*) *unda pedes*, scribit:

Ecce recurrentes qua versat fluctus arenas. Gronovius.

Lenis unda tendebat] Proba & recta est hæc scriptura, & male illi, qui *tundebat* substituunt. Ita & Boëthius de Consolat. lib. 2. Metr. 8.

Ut fluctus avidum mare
Certo fine coërceat,
Ne terris liceat vagis
Latos tendere terminos.

Quamquam etiam sunt, qui hic apud Boëthium legunt, *Latos tundere terminos*; quam lectionem nos rejicimus, scilicet quæ est contra MSS. & antiquissimarum quoque editionum fidem. Accedit, quod sensum plane insulsum hac correctione efficiunt. *Tendere* enim apud utrumque valet *extendere*. Ouzelius.

1 *Mare etiam positis flatibus inquietum est.*] Vide Gellium lib. 2. cap. 33. qui causam adfert, cur mare etiam positis flatibus undabundum. *Elmenh.* Illic quidem agitur de mari undabundo mox post Africum vel Austrum: de quo non agit nunc Minucius, sed de omnis temporis statu etiam in diuturno ventorum silentio. Id Græci Grammatici scribunt παρ' ὅσον τῇ ῥαχίᾳ συνεχῶς ἐπιβάλλοντα τὰ κύματα ψόφον ἀποτελεῖ, quando exponunt parœmiam ῥαχίας λαλίστερος. Gronovius.

2 *Mare inquietum est.*] Tertullianus de Pallio. cap. 2. *Sic & mari fides infamis*, *dum & flabris æque mutantibus*, *de tranquillo probum*, *de flustris temperatum*, *& extemplo de decumanis inquietat.* Cyprianus Epist. 1. cum respectu ad mare, *Inquietantes seculi turbinibus.* Ouzelius.

3 Ca-

¹ crispis, torosisque ibidem erroribus delectati perquam sumus,

3 *Canis spumosisque.*] Manil. lib. 5. *marisque profundi Canicies.* Spumosus ἀφρώδης pro alto & tumido. Sidon. lib. 2. *Spumoso canescit impetu.* Homer. Od. I. πολιὴν ἅλα. Vide Eust. Iliad. α. *Wowerus.*

4 *Canis, spumosisque fluctibus.*] Hieronym. Tom. 1. Epist. 49. ad Innocentium: *Spumei fluctus canescunt.* Virgil. lib. 1. Georg.

Cano spumant freta concita fluctu.

Et 8. Æneid. f. 528.

Fluctu spumabant cærula cano.

Festus Avienus Arat. prognost. pag. 69.

Spumosum late pelagus canescere cernes.

Cicero 1. de Divinat. pag. 354. Virg. 3. Georg. pag. 130. Seneca Agamemnon. Act. 3. Scen. *Delubra, &c.* Orpheus Argonaut. fol. 486. Hieron. Epist. ad Heliodor. cap. 9. *Elmenh.*

5 *Etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram.*] Lucret. lib. 2.

Ut mare, quum magni commorunt æquora venti;
Vertitur in canos candenti marmore fluctus.

Zeno Veronensis sermone de patientia *pallidos fluctus* appellat quos *canos* Minucius. *Tamen extremorum pallido ex recursu voluminum, quasi jus terræ cognoscens, ac violare devitans mira patientia in se frangitur, iisdemque fluctibus, quibus cogitur, refrænatur.* Sic *albescere* dicit Virg. 3. Æneid.

Fluctus uti primo cœpit quum albescere vento,
Paulatim sese tollit mare. Her.

Canis spumosisque fluctibus.] Propria epitheta maris, & frequentissime à scriptoribus conjuncta. Catullus:

Totaque remigiis spumis incanuit unda.

Manilius Astronom. lib. 5.

Congeritur siccum pelagus, mersique profundi
Canities emota maris, spumæque rigentis.

Ovidius:

--- *spumis sonantibus albet.*

Cicero lib. 1. de Divinatione.

Saxaque cana salis niveo spumata liquore.

Seneca in Agamemnone.

Sulcata vibrant æquora & latera increpant,
Dirimuntque canæ cærulum spumæ mare.

Idem in Hippolyto.

Et cana summum spuma Leucatem ferit.

Prudentius Cathemer.

Salsosque candens spuma tundit silices. Ouzelius.

1 *Crispis torosisque.*] MS. *tortuosisque.* Solinus: *mare sinuosis lateribus tortuosum.* Crispis. A. Gell. lib. 18. cap. 11. *Quod ventus mare cæruleum crispicans nitefacit.* Victor. 2. persecut. Afr. *alvei crispantes.* Wower.

Crispis.] Victor lib. 2. de persecut. Vandal. pag. 943. *alvei crispantes.* Lib. 3. pag. 666. *Fontium crispantes venæ.* Hieronymus in Epistola ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ cap. 5. *Licet in modum stagni fusum æquor arrideat: licet vix summa jacentis elementi spiritu terga crispentur.*

ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, [1] quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus [2] adluderet fluctus, nunc relabens, ac veſtigia retrahens

& lib. 13. in Eſaiam procœmio ad Euſtochium, fol. 640. *Multi caſus opprimunt navigantes. Si vehementior flaverit ventus, tempeſtas formidini eſt. Si aura moderatior ſumma jacentis elementi terga criſpaverit, piratarum inſidias pertimeſcit.* Elmenhorſt. Prudentius in Romani martyrio:

Si forte vultum triſtioris Herculis
Liquore criſpo maſſa finxit fuſilis.

Tamen criſpis toroſiſque] Ita ſcriptum in MS. Reg. non *tortuoſis*, quod notant. B. Hieronymus ad Heliodorum: *Licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat, licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur.* Et in epitaphio Paulæ: *Huc uſque proſperis navigavimus ventis, & criſpantia maris æquora labens carina ſulcavit.* Heraldus.

Criſpis toroſiſque.] Parum attentis oculis Regium exemplar inſpexerat qui primus ex eo renunciavit ſcriptum, *tortuoſis.* nam in eo libro ſcriptum prius fuerat, *friſpis tororiſiſque.* & qui correxit, legi voluit, *criſpis toroſiſque.* Venarum toros medici dixere, & jubarum toros Poëtæ. Rigaltius. Quid elegantius Plinio, dum ſcribit XIII, 15. *Sunt & undatim criſpæ menſæ.*

1 *Quod viciſſim nunc appulſum noſtris pedibus.*] Strabo lib. 1. ubi ait mare inſtar animalium ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν. Δῆλον δὲ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἑστῶτι κατὰ τὴν κυμάτωσιν. ἅμα γὰρ κλύζονται οἱ πόδες, καὶ γυμνοῦνται, καὶ πάλιν κλύζονται, καὶ τοῦτο συνεχῶς. Wowerus.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet fluctus.] Id eſt: modo accedentes, modo recedentes undæ ludere videbantur. Vide Joh. Paſſeratium ad Catullum pag. 41. Wower. in Notis. *Elmenh.*

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet.] Proba lectio & MS. Reg. auctoritate comprobata. Seneca in Oedipode:

Per te, pater Neptune, qui fluctu brevi
Utrimque noſtro geminus alludis ſolo.

Sic προσπαίζειν uſurpavit eleganter Gregorius Nazianzenus Sermone de S. Cypriano: καὶ θάλασσα ἠπλωμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα, μετὰ πνευμάτων στάσιν ὠδίνοντα κύματα. Heraldus.

2 *Alluderet.*] Catullus Nupt. Pelei: *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Ovid. 4. Metam. *& in alludentibus undis Summa pedum, taloque tenus veſtigia tingit.* Servius 8. Æneid. *ludere*, moveri interpretatur. Ita capiendum apud Auſon. Moſella: *Inter ludentes examina lubrica piſces.* Sed quod apud Ciceronem in Top. littus *qua fluctus eludit*, minime legendum, ut Fulv. Urſinus ſuadet, *alluderet.* neque enim alluſione fluctus definitur littus, ſed qua maxime exæſtuat. l. 112. de verb. ſign. MS. legit, *allideret.* Quintil. lib. 10. *In littore,*

hens in sese resorberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, [1] oram curvi molliter litoris, [2] iter fabulis fal-

tore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret. Wowerus.

Alluderet.] Fulv. Vrsinus. Catull. --- *Ipsius ante pedes fluctus salis alludebat.* Sabæi editio, *illideret.* Ambros. Hexæmer. lib. 3. cap. 2. *Ubi fluctus impetum suum ad littus illiserit.* Ruffinus Ecclesiast. hist. lib. 8. cap. 10. *Si saxo immobili unda allideretur.* Hieronym. Epist. 41. ad Ruffin. *illisum scopulis æquor.*

Alluderet fluctus] Quum viri docti testentur ita legi in codice unico, non sustinui mutare, etsi non præbeant exemplum, ubi dicitur *fluctus alludere pedibus viciuis equor*, sed *fluctus alludit pedibus.* Itaque ipse etiam Passeratius ad Catulli istud *Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant*, citat imperfecte Minucii hunc locum, ut solummodo ponat *cum pedibus nostris fluctus alluderet*, intoleranda ratione, ut non modo *appulsum* æquor omitteret, sed etiam *quod* mutaret in *quum.* Itaque est, qui ante xx annos de hoc loco sic censet citans prout vulgo legitur: [Proba lectio ajunt interpretes, Wouwerius, Elmenhorstius, Heraldus. At a fluctu æquor non alluditur, sed alliditur pedibus nostris. Omnino reponendum ex MS. *allideret*, vel ex Vett. edd. *illideret*] Quis credat? Sed est homo novus, & inde audax ac protervus. Sæpius in notis Wouwerii scribitur exstare in MS. quod Heraldus perinde ac Rigaltius negant. Ita diserte nunc etiam Heraldus testatur verbum *alluderet* MS. Regii auctoritate comprobari; quod ipse certe etiam noverat, & hinc periculose mutari. Deinde non agitur de ista loquutione, sed hac *fluctus alludit æquor.* Quid? an ignotæ sunt usurpationes verborum prægnantes, in quibus præbetur casus quartus verbis, quæ illum naturaliter non admittunt? an ea loquutio nequit sic intelligi fluctus ludens vel ludendo applicat, adpellit, æquor? Mihi quidem sic videtur. Nam quum pateat ex frequentia exemplorum placuisse Latinis verbum *alludere* hac in re, certe potuit Minucius usum ejus paulo produxisse, prout ille apud Suetonium dicit *impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludit*, Ovidius *Talia mœrenti.* Ne dicam *allidere* esse nimis violentum, quam ut isti tranquillitati accommodetur. Hæc si minus placent, potes facillime *alluderet fluctu.* Gronov.

1 *Oram curvi molliter littoris*] Hieronym. Tom. 1. Epist. 41. ad Ruffinum: *curvo assidens littori.* Lucretius lib. 2.

--- quæ mollibus undis
Littoris incurvi bibulam lavit
æquor arenam. Elmenh.

Oram curvi molliter litoris legebamus] Nequeunt Geographica tractari sine interventu & quidem crebro vel magis assiduo singularum in istis vocum, ut in ipso Mela *mollis ambitus* & contra *directi litoris margo;* & Plinio *litorum anfractu flexuoso* vel *obliquo sinu*, vel *magno flexu*, unde mutuatur sua nunc Minucius. Ab his plane aliena sunt, quæ allevit Ouzelius

ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tinguere-mus, [1] quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus [2] adluderet fluctus, nunc relabens, ac veſtigia retra-hens

& lib. 13. in Eſaiam procemio ad Euſtochium, fol. 640. *Multi caſus opprimunt navigantes. Si vehementior flaverit ventus, tempeſtas formidini eſt. Si aura moderatior ſumma jacentis elementi terga criſpaverit, piratarum inſidias pertimeſcit.* Elmenhorſt. Prudentius in Romani martyrio:

Si forte vultum triſtioris Herculis
Liquore criſpo maſſa finxit fuſilis.

Tamen criſpis toroſiſque] Ita ſcriptum in MS. Reg. non *tortuoſis*, quod notant. B. Hieronymus ad Heliodorum: *Licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat, licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur.* Et in epitaphio Paulæ: *Huc uſque proſperis navigavimus ventis, & criſpantia maris æquora labens carina ſulcavit.* Heraldus.

Criſpis toroſiſque.] Parum attentis oculis Regium exemplar inſpexerat qui primus ex eo renunciavit ſcriptum, *tortuoſis*. nam in eo libro ſcriptum prius fuerat, *friſpis tororiſiſque*. & qui correxit, legi voluit, *criſpis toroſiſque*. Venarum toros medici dixere, & jubarum toros Poëtæ. Rigaltius. Quid elegantius Plinio, dum ſcribit XIII, 15. *Sunt & undatim criſpæ menſæ.*

1 *Quod viciſſim nunc appulſum noſtris pedibus.*] Strabo lib. 1. ubi ait mare inſtar animalium ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν. Δῆλον δὲ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἑστῶτι κατὰ τὴν κυμάτωσιν. ἅμα γὰρ κλύζονται οἱ πόδες, καὶ γυμνοῦνται, καὶ πάλιν κλύζονται, καὶ τοῦτο συνεχῶς. Wowerus.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet fluctus.] Id eſt: modo accedentes, modo recedentes undæ ludere videbantur. Vide Joh. Paſſeratium ad Catullum pag. 41. Wower. in Notis. *Elmenh.*

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet.] Proba lectio & MS. Reg. auctoritate comprobata. Seneca in Oedipode:

Per te, pater Neptune, qui fluctu brevi
Utrimque noſtro geminus alludis ſolo.

Sic προσπαίζειν uſurpavit eleganter Gregorius Nazianzenus Sermone de S. Cypriano: καὶ θάλασσα ἡπλωμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα, μετὰ πνευμάτων στάσιν ὠδίνοντα κύματα. Heraldus.

2 *Alluderet.*] Catullus Nupt. Pelei: *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Ovid. 4. Metam. *& in alludentibus undis Summa pedum, taloque tenus veſtigia tingit.* Servius 8. Æneid. *ludere*, moveri interpretatur. Ita capiendum apud Auſon. Moſella: *Inter ludentes examina lubrica piſces.* Sed quod apud Ciceronem in Top. littus *qua fluctus eludit*, minime legendum, ut Fulv. Urſinus ſuadet, *alluderet*. neque enim alluſione fluctus definitur littus, ſed qua maxime exæſtuat. l. 112. de verb. ſign. MS. legit, *allideret*. Quintil. lib. 10. *In littore,*

hens in sese resorberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, [1] oram curvi molliter litoris, [2] iter fabulis fal-

tore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret. Wowerus.

Alluderet.] Fulv. Vrsinus. Catull. --- *Ipsius ante pedes fluctus salis alludebat.* Sabaei editio, *illideret.* Ambros. Hexæmer. lib. 3. cap. 2. *Ubi fluctus impetum suum ad littus illiserit.* Ruffinus Ecclesiast. hist. lib. 8. cap. 10. *Si saxo immobili unda allideretur.* Hieronym. Epist. 41. ad Ruffin. *illisum scopulis æquor.*

Alluderet fluctus] Quum viri docti testentur ita legi in codice unico, non sustinui mutare, etsi non præbeant exemplum, ubi dicitur *fluctus alludere pedibus vicinis equor*, sed *fluctus alludit pedibus.* Itaque ipse etiam Passeratius ad Catulli istud *Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant*, citat imperfecte Minucii hunc locum, ut solummodo ponat *cum pedibus nostris fluctus alluderet*, intoleranda ratione, ut non modo *appulsum* æquor omitteret, sed etiam *quod* mutaret in *quum.* Itaque est, qui ante xx annos de hoc loco sic censet citans prout vulgo legitur: [Proba lectio ajunt interpretes, Wouwerius, Elmenhorstius, Heraldus. At a fluctu æquor non alluditur, sed alliditur pedibus nostris. Omnino reponendum ex MS. *allideret*, vel ex Vett. edd. *illideret*] Quis credat? Sed est homo novus, & inde audax ac protervus. Sæpius in notis Wouwerii scribitur exstare in MS. quod Heraldus perinde ac Rigaltius negant. Ita diserte nunc etiam Heraldus testatur verbum *alluderet* MS. Regii auctoritate comprobari; quod ipse certe etiam noverat, & hinc periculose mutari. Deinde non agitur de ista loquutione, sed hac *fluctus alludit æquor.* Quid? an ignotæ sunt usurpationes verborum prægnantes, in quibus præbetur casus quartus verbis, quæ illum naturaliter non admittunt? an ea loquutio nequit sic intelligi fluctus ludens vel ludendo applicat, adpellit, æquor? Mihi quidem sic videtur. Nam quum pateat ex frequentia exemplorum placuisse Latinis verbum *alludere* hac in re, certe potuit Minucius usum ejus paulo produxisse, prout ille apud Suetonium dicit *impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludit*, Ovidius *Talia mœrenti.* Ne dicam *allidere* esse nimis violentum, quam ut isti tranquillitati accommodetur. Hæc si minus placent, potes facillime *alluderet fluctu.* Gronov.

1 *Oram curvi molliter littoris*] Hieronym. Tom. 1. Epist. 41. ad Ruffinum: *curvo assidens littori.* Lucretius lib. 2.

--- *quæ mollibus undis*
Littoris incurvi bibulam lavit
æquor arenam. Elmenh.

Oram curvi molliter litoris legebamus] Nequeunt Geographica tractari sine interventu & quidem crebro vel magis assiduo singularum in istis vocum, ut in ipso Mela *mollis ambitus* & contra *directi litoris margo*; & Plinio *litorum anfractu flexuoso* vel *obliquo sinu*, vel *magno flexu*, unde mutuatur sua nunc Minucius. Ab his plane aliena sunt, quæ allevit Ou-

 zelius

fallentibus [3] legebamus. [4] Hæ fabulæ erant Octavii differentis [5] de navigatione narratio. Sed ubi eundi spatium satis justum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus versis vestigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum est, [6] ubi subductæ naviculæ sub-

zelius de clivo molli aut clemente, tamen mirabiliter omnino consuta, quum priora spectare possis in Barthii Adversariis partim XV, 19, partim XXXIX, 8. posteriora in Pricæi notis pag. 187. ad locum illum Apuleji ex libro IV Milef. ut mireris bonum Cellarium inde adhuc partes capere voluisse. Casauboni nota ad voces has Persii *Et multa litus se valle receptat* est huc satis commoda: Videtur vallem appellare curvaturam lunati litoris quod maria perrumpunt. *Gronovius.*

2 *Iter fabulis fallentibus*] Vide hæc similibus modis edita apud Pricæum pag. 7. in notis ad Apulej. libr. I. Miles. quæ indigne huc transtulit tanquam sua Ouzelius.

3 *Legebamus*] Placuit Ouzelio huc congerere varia loca expoetis ut pateret hanc loquutionem Latinam esse, rem profecto sæpius probatam: & quum quatuor testimonia ex Virgilio afferret, nescio quo consilio primum omisit, quod est in Ecloga VIII. *Sive oram Illyrici legis æquoris.* Sed Minucius poeta non est, unde illa remitto ad poetas & illos, qui primi ea collegerunt; nec enim ea Ouzelii gratia est. Vide apud Græcos Grammaticos ἐν χρῷ παραπλέων.

4 *Hæ Fabulæ*] *Fabulam* rem gestam etiam designare jam pridem monuere Critici. Ita Plautus Persa Act. 5. Sc. 2.

--- *Sed quid ego aspicio?*
Hoc vide quæ hæc Fabula est.

Apud Petronium habes. *Quænam est, inquit, hæc audacia? aut ubi Fabulas & antecessura latrocinia didicistis.* Item, *Ascyltos jam deficiente Fabularum contextu.* Et deinceps, *Utrumque tamen tanquam non agnoscerem Fabulam tacui.* Quæ omnia de re gesta capienda sunt. Vide plura apud Cl. Gruterum Susp. lib. 18. cap. 3. *Ouzel.*

5 *De navigatione*] Qua videtur usus fuisse in proficiscendo ad suum Minucium Romæ degentem. Ut inde pateat habitavisse trans mare, & fortassis id fecit ex provincia, unde illuc venturus compulsus fuerit navigationem experiri, de qua nunc differere potuit post increpationem omissam aut neglectam; sive ea fuerit Africa, sive Hispania, ut potuerit novisse Oceanum. *Gronovius.*

6 *Ubi subductæ naviculæ substratis roboribus, &c. pueros videmus certatim gestientes, &c.*] Locus insignis quem quamvis sanum, non prætermiserim tamen, sanandi Glossarii. Duo autem in eo noto, Lusum puerorum, & morem veterum, qui navibus in littus extractis robora substernebant,

[1] substratis [2] roboribus, [3] à terrena labe suspensæ [4] quiescebant,

bant, ne carinæ earum putiscerent: quod Lyncei inventum esse ex Philostrato docui ad Lycophronem. Vocabant quidem ea robora Græci ἱερμαλα, & Φάλαγγας, testibus Suida, Etymologico, & id genus Grammaticis, quos, quia Commentarium non scribo, omitto. Latini vero Græcissantes *Phalanges*. Nonius Marcellus. *Phalange dicuntur fustes teretes, qui navibus subjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora subducuntur: unde etiam phalangarios dicimus, qui aliquid oneris fustibus transvehunt*. Charisius lib. 1. *Falanx, militum dicitur. Falanga, fustis cui deligatur*. Glossarium: *Falangarii*. Λιθοφόροι. lego, Ἀχθοφόροι. Item *Phalangarii*. οἱ ταῖς δοκοῖς ἀποκρημνῶντες βάρη, καὶ πλείονες ἅμα βαστάζοντες. Sed & Varronis apud eundem illum Marcellum verbis *phalangis* rescribito, cætera felicioribus ingeniis restituenda relinquo. Hoc de isto more. Transeo ad puerorum lusum, qui testarum in mare jaculationibus ludebant, quod etiamnum factitatur. Græci ἐποστρακισμὸν appellant. Meursius. Sed de quo quum ille idem loca eadem Suidæ, Pollucis & Eustathii jam proposuerit in libello de ludis Græcorum, etiam tot alii aliis locis, non patimur eadem hic rursus evomi, nec ab Meursio nec ab Ouzelio, quem impudenter postremum quoque hiscere video.

1 *Substratis roboribus*] Φαλάγγαις. Pollux lib. 1. Nonius. *Phalange*. quanquam Minucius non tam de iis fustibus, quibus naves subducuntur, sed quibus suspensæ eriguntur, quos *pulvinos* appellasse veteres colligo ex Isidori lib. 19. nempe quod in iis *naves*, ut Minucius loquitur, *quiescebant*. Wower.

2 *Roboribus*] Φαλάγγαις. Latini *pulvinos* vocant. Papias: *Pulvini sunt machinæ, quibus naves deducuntur & subducuntur in portum*. Elmenh.

Substratis roboribus] Non debuerant hæc morari doctissimum Meursium, ut neque φάλαγγες, neque ἱερμαλα quum sciret utrisque ab Guilielmo Budæo & Henrico Stephano satis datum, & adeo non ignota fuisse, ut palam notaverint. Quid igitur conferunt istæ posteriores tot literæ Ouzelii? Certe in his palangis juvant nihilo plus quam in isto testarum lusu Græce dicto & nullis Lexicis ignorato: & tamen quasi id aliter haberet, ab eo adducitur huc ad probationem Pollux, Eustathius, Etymologicum, novitque Suidam & Phavorinum, quum Heraldus & Rigaltius satiatos jam se ostendant isto Grammaticorum cinno toties hic illic citato, quum præsertim exstaret quoque Meursii scriptum ludos Græcorum recensens; adesset Elmenhorstius index Leopardi; sed neque J. C. Bulengerus tacite sibi nosse id potuerit. Ad hanc tamen speciem vitiose Heraldus trahit Ovidii locum, quasi quum flumen glacie constrictum est, plano cursu testa labatur, ac non irrotet proprie super undas, sed premat eas potius.

ſcebant, [5] pueros videmus certatim geſtientes teſtarum in mare jaculationibus ludere. [6] Is luſus eſt teſtam teretem, jactatione fluctuum levigatam, legere de litore:

potius. Ovidius non loquitur ex reſpectu hujus luſus, ſed deſcribit amnem glaciei cruſta obductum, eamque vocat lubricam teſtam: tunc locus non eſt huic luſui. Quum igitur tot aliorum idem repetentium notæ nihil afferant, niſi quod ab aliis allatum erat, præſtabit loco ejus audire verba Scholiorum Apollonii Rhodii II, 845. Φάλαγξ δὲ τὸ ἐπίμηκες καὶ στρογγύλον ξύλον· πολλὰς δὲ τοιαύτας εἶχον φάλαγγας οἱ ἀριστεῖς πρὸς τὰς νεολκίας, ἀφ' ὧν ἐπὶ τοῦ Ἴδμονος τάφῳ μίαν λαβόντες προσέπηξαν, ἥτις βλαστήσασα ἔτι καὶ νῦν δείκνυται. Unde Etymologicon φαλάγγας has conſiderat quaſi παρὰ τὸ σπᾶν εἰς τὴν ἅλα, quum explicuiſſet ὑπερείσματα νεῶν. Gron.

3 *A terrena labe ſuſpenſæ*] Labem dicit uliginem cænoſam, qua putreſcerent carinæ diutino ſitu. *Rigaltius.*

4 *Quieſcebant*] Etenim ea robora pulvini ſunt navium quieſcentium. *Rigalt.*

5 *Pueros videmus certatim geſtientes teſtarum in mare jaculationibus ludere*] Ludi iſtius, de quo plura alii obſervarunt, meminit etiam Arrianus libro 4. Diſſert. Epict. cap. 7. Ἀλλ' ὡς ὀστρακίοις τὰ παιδία παίζοντα, περὶ μὲν τῆς παιδιᾶς διαφέρεται, τῶν δ' ὀστρακίων οὐ πεφρόντικεν. Heraldus.

6 *Is luſus eſt teſtam teretem.*] Hunc luſum Græci ἐποστρακισμὸν vocant, & eodem modo deſcribunt. Pollux lib. 9. Euſt. Iliad. σ: Suidas ἐποστρακίζειν. Wowerus.

Is luſus eſt teſtam teretem] Græci hunc luſum appellant ἐποστρακισμόν. Heſychius ἐποστρακίζειν, ὀστράκοις παίζειν. Vid. Paulus Leopard. Emendat. lib. VI. cap. 8. *Elmenh.* Et ſic niſi fallor, affatim de hoc luſu edocti ſumus, ut ſeram Ouzelianæ manus contrectationem non deſideremus, quam idcirco expuli, maximopere miratus in nupera Suidæ editione ad verbum ἐποστρακίζειν dirigi lectorem ad Ouzelium videndum ad Minucium Felicem pag. 20, quaſi ille vel hilum contulerit, per quem nihil magis proficimus, quam per iſtam notam ad Suidam. Omnia eadem quæ allegabat Ouzelius, videbis in Meurſii Ludis Græcorum, qui juſtius memoratur. *Gronovius.*

Teſtam teretem jactatione fluctuum levigatam] Ἐκτετριμμένην ὑπὸ θαλάσσης, ait Euſtathius. *Herald.*

Teſtam teretem jactatione fluctuum levigatam] Quantum verborum, ut det cognoſcendam Græcam ψηφῖδα, ut aliquoties vocat Lucianus, vel ψηφῖδα θαλαττίαν, ut alii, vel στίαν, vel denique χηραμὸν illuſtrante Caſaubono ad Strabonem, ubi ex Mela etiam citat *ſaxa attrita fluctibus*, ſicut Euſtathius apud Heraldum: αὐχμηρὸν πόντῳ τρηματόεντα λίθον, in Epigrammate de pumice. Sed ut Minucius, ſic & Ovidius *Munera fert illi conchas tereteſque lapillos.*

Hinc

tore: eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum atque humilem, quantum potest, [1] super undas irrotare: ut illud jaculum vel [2] dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel, summis fluctibus tonsis, [3] emicaret, emergeret, dum assiduo saltu sublevatur. Is se [4] in pueris victorem ferebat,

Hinc & Apulejus in Apologia: *Hæc enim frivola quæ nominastis, pleraque in litoribus omnibus congestim & acervatim jacent, & sine ullius opera, quamlibet leviter motis flucticulis, ultro foras evolvuntur. Quin ergo dicitis me eadem opera pretio impenso per plurimos piscatores quæsisse de litore conchulam striatam, testam hebetem, calculum teretem.* Ubi sane & ipse vidi in MS. Mediceo *testam habentem:* & quum Pricæus nihil ex sese posset proferre, reliquorum conjecturas nequaquam placentes enarrat, ut denique amplectatur illam Brantii *albentem*, quasi non omnis fere coloris lapillos ibi spectaremus. Pater meus adscripsit *patentem*, quod commodius ad concham referretur. Mihi statim Florentiæ sub manum nascebatur *testam tabentem*, quæ continuo adeditur & imminuitur magis magisque, & atteritur, ut audimus ex Mela, ἀλίτρυτος in Epigrammate, quod plane videtur indicare scripta lectio lenissime adjuta. *Gronovius.*

1 *Super undas irrotare*] Non poterat loqui expressius. Testula enim ita subsiliens motum refert rotæ agitatæ ἄνω κάτω. Contra autem quum flumen glacie constrictum est, plano cursu testa labitur, ac non irrotat proprie super undas, sed *premit eas* potius. quomodo loquitur Ovid. eleg. 10. libro 3. Trist.

Vidimus ingentem glacie consistere pontum;
Lubricaque immotas testa premebat aquas. Herald.

2 *Dorso maris*] Prud. *terga æquoris.* νῶτα θαλάσσης. Wower.

Dorsum maris raderet] Hesiodus Theogonia: νῶτα θαλάσσης. Chalcid. in Platonis Timæum pag. 56. *dorsum & superficies maris.* Gaudent. pag. 118. *ambulabat super terga æquoris.* Vide adnotata ad Arnobii lib. 1. pag. 27. *Elmenh.* Ubi pleraque ad eundem modum collecta quum descripserit etiam & huc contulerit solita impudentia Ouzelius, iis dedignati sumus uti.

3 *Emicaret, emergeret*] Dele, *emergeret.* Wower.

Emicaret, emergeret] Amat Minucius plures voces ejusdem significationis copulare; unde σφάλματα irrepserunt, quæ observabimus postea. Non audemus igitur damnare *emergeret*, quod faciebat politissimi ingenii vir Joh. à Wower. Pro *resiliret* quod sequitur postea, edidimus *exsiliret*, MS. Reg. & edit. Rom. sequuti. *Heraldus.*

4 *In pueris*] Inter illos pueros: ut mox, *in contubernalibus.* Rigaltius.

5 *Fre-*

rebat, cujus testa & procurreret longius, & [5] frequentius exsiliret.

IV. Igitur cum omnes [6] hac spectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neque de contentione ridere, sed tacens, [7] anxius, segregatus, [8] dolore nescio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc est rei?

5 *Frequentius resiliret*] Rom. Ed. *exsiliret*. Wower.

6 *Hac spectaculi voluptate*] Sic præparat lectorem, ut infra intelligat, *honestis voluptatibus abstinetis, non spectacula visitis*, ubi Wowerus fuit phonascus multorum, qui notam ejus subirent. *Gronovius*.

7 *Anxius segregatus*] Iliad. ζ. ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο, Ὃν θυμὸν κατέδων πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. & Iliad. α. βῆ δ' ἀκέων παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. Wower.

Tacens, anxius, segregatus] Describit hominem vexatum mœroribus & curis ingentibus, qualis erat Homeri Bellerophon. *Rigaltius*.

8 *Dolore, nescio quid vultu fatebatur*] Vultus lætitiæ aut tristitiæ index. Q. Cicero de petition. consulat. fol. 445. Plinius libro 2. cap. 37. Cyprianus de Lapsis pag. 223. Hieronym. in Ezechiel. cap. 1. Ovidius Fast. lib. 4. & 6. Juvenalis Satyr. 9. Theodoret. Serm. 8. de provident. pag. 177. Cassian. lib. 2. collation. 3. Athanas. apolog. ad Imp. Constant. pag. 530. *Elmenh.*

Segregatus, dolore nescio quid vultu fatebatur] Etsi lectio ista facilior est & commodior, nolueramus tamen contra veterum editionum, & MS. Reg. auctoritatem, ubi *segregatus dolore*, quidquam immutare. Operis aliter visum est. Sic autem hominis anxii παθος recte exprimitur. M. Tull. lib. 3. Tusc. quæst. *Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,*

Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. Herald.

Dolore nescio quid vultu fatebatur] Vultum Pacatus Panegyr. *animi proditorem* appellat. Et optime. ex habitu enim oculorum, narium, frontis, ceterarumque faciei partium, numquid animus irascentium, mœrentium, gaudentium, aliorumque affectuum indicatur? Audi Hieronymum ad Furiam de servanda Viduitate. *Speculum*, inquit, *mentis est facies, & taciti oculi cordis fatentur arcana.* Ita Ovidius lib. 2. de Arte.

--- *In vultu pignora mentis habet.*

Eleganter Juvenalis Sat. 9.

Deprendas animi tormenta latentis in ægro
Corpore; deprendas & gaudia, sumit utrumque
Inde habitum facies. ---

Magnus ille Naturæ Indagator, Plinium dico, Historiæ suæ Naturalis

rei? cur non agnosco, Cæcili, alacritatem tuam illam? & illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii nostri acriter angit & [1] remordet oratio, quâ in te invectus, objurgavit negligentiæ, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiæ. Itaque progrediar ulterius: de toto & integro mihi cum Octavio res est. Si placet ut ipsius sectæ homo cum eo disputem, [2] jam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus disputare, quam [3] conserere sapientium modo. In istis [4] ad tutelam balnearum

turalis libro 11. cap. 37. ait; *Frons & aliis; sed homini tantum tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, severitatis index.* Ibidem paullo post de oculis, *Neque ulla ex parte majora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maxime, id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi, limi, summissi, blandi. Profecto in oculis animus habitat.* Nazarius Panegyrico Constantino dicto; *In serenis frontibus animorum indicia præleguntur.* Achilles Tatius lib. 6. ὁ γὰρ νοῦς οὐ μοὶ δοκεῖ λελέχθαι καλῶς εἶναι ἀόρατος τὸ παράπαν. φαίνεται γὰρ ἀκριβῶς ὡς ἐν κατόπτρῳ, ἐν τῷ προσώπῳ. Gulielmus Brito lib. 2. Philippidos.

Nam rubor in vultu duplicatus prodit aperte
Quamgravis illustrem trahat indignatio mentem. Ouzelius.

Nam quæ sequebantur de naribus, ut sede iræ, expuli, quum forent ipsa Isaaci Casauboni in principio ad Theocritum: Nec dubito priora similiter alicunde ablata esse. *Gronovius.*

1 *Remordet oratio*] Lucian. ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις. Wowerus.

Remordet oratio] Ruffinus Ecclesiast. hist. lib. 6. cap. 6. *Vehementissime momordit hic sermo Demetrium.* Tryphon apud Lucianum Philopat. fol. 410. se laceratum Critiæ sermonibus conqueritur, veluti à rabiosa cane. Verba ejus sunt: Ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις, ὡς ὑπὸ κυνὸς λυττῶντος. Elmenhorstius.

2 *Jam profecto intelliget, facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientiam*] MS. Reg. nihil mutat. Neque tamen placet mihi hæc lectio. Suspicabar scripsisse Minucium, *quam conserere sapienti manum.* Herald.

3 *Conserere sapientiam*] MS. *intelliget facilius esse conserere sapientiam, quam in contubernalibus disputare.* tanquam si Octavius assereret & vindicaret sibi sapientiam jam partam. ex veteri formula. *Wower.*

Quam conserere sapientium modo] Sic facile restituimus ipsissimam scripturam Minucii depravatam in exemplari perversa litterula:

rum jactis, & in altum [1] procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut & requiescere de itinere possimus, & intentius disputare. Et cum dicto ejus assedimus, ita [2] ut me ex tribus medium lateris ambitione prote-

terula: *facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientiam modo in istis ad tutelam balnearum*, &c. Omnes hactenus editiones prava interpunctione sensum everterant. & falsi sunt interpretes, qui asserunt in manuscripto legi aliter quam hic retulimus. Ait Cæcilius facturum se ut Octavius intelligat, facilius esse disputare & rixari inter contubernales vulgaribus dicteriis & conviciis, quam eo modo conserere, quo solent sapientes. Deinde incipit aliam clausulam: *In istis ad tutelam balnearum, &c.* Rigaltius.

4 *Ad tutelam balnearum jactis*] Quasi de Ostiensibus idem traderet, quod Cassiodorus de Bajanis lib. IX. Variar. epist. 6. *Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt? quantis in visceribus æquoris terra promota est?* Intelliguntur autem plane σπιλάδες omnibus Græcis notissimæ ex ipso Homero, sed quæ ab Hesychio prærupte explicantur αἱ περιεχόμεναι τῇ θαλάσσῃ πέτραι. nam ex Homero patet nonnisi pro parte circumdatas esse mari, quum altera jungantur continenti. Hic autem Hesychii locus turpiter corrumpitur ab giganteis observationibus in Callimachum, ubi edunt αἱ περιεχόμεναι: quod scribunt, qui Græca non percipiunt. *Gronovius.*

1 *Procurrentibus petrarum obicibus*] Omnino videtur mentem fixam habuisse Virgilio, qui scripsit lib. 2. Ger. *Maria alta tumescunt Obicibus ruptis*, illa quibus coercetur ejus aqua ab exspatiando, sic vocans, de quibus agit Gellius lib. IV. cap. 17. ubi quod hic dicitur *in altum procurrere*, videbis ab aliis dici *projici in altum*. Sicut quæ promontoria projecta in altum dicit Mela I. 7, eadem Plinius V, 9. procurrere in altum. *Gronovius.*

2 *Ut me ex tribus medium*] Medius locus honestior. Sallust. Bello Jugurthin. pag. 53. *Sed Hiempsal, qui minimus ex illis erat, natura ferocior, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, despiciens, dextra Atherbalem assedit, ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret.* Vid. Lipsius Elect. lib. 2. cap. 2. *Elmenh.* Sed & magis aperte id exclamat ad caput IX. de Constantia sapientis, quam igitur laudem se meruisse existimavit Ouzelius, si id ipsum variis citationibus, sed notatissimis, comprobaret? Imo ipse Minucius fatetur id interdum honoris caussa fieri solitum; sed eam considerationem hic cessare debere, quia magis instar mesochori ipse positus in medio fuerit; de quo mesochoro vide Salmasiana ad Vopiscum. *Gronovius.*

1 *Nec*

protegerent: [1] nec hoc obſequii fuit, [2] aut ordinis, aut honoris, quippe [3] cum amicitia pares ſemper aut accipiat, aut faciat: ſed ut [4] arbiter & utrique proximus aures darem, & [5] diſceptantes duos medius ſegregarem. Tum ſic CÆCILIUS exorſus eſt: [6] Quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maxime quærimus non ſit

1 *Nec hoc obſequii fuit, aut ordinis, aut honoris*] MS. Reg. nihil mutat. Nam quod ajunt verba iſta *aut ordinis* in eo nuſquam apparere, falluntur; nec aliorum obſervationibus fidem arbitrari tam facile debuerant. Sane ſi qui honoratiores, aut amplioris ordinis erant, locus honoratior iis dabatur, & idcirco medius. Appianus de bellis civilibus lib. 4. *καὶ συνήδρευον οἱ τρεῖς Καίσαρος ἐν μέσῳ διὰ τὴν ἀρχὴν προκαθίσαντος.* Heraldus.

Nec hoc obſequii fuit] Quod in ſe jactant legati Parthorum in Senatu Romano apud Tacitum XII, 10. *Veterem ſibi ac publice cœptam nobiſcum amicitiam; & ſubveniendum ſociis virium æmulis cedentibuſque per reverentiam.* Duæ ſequentes cauſæ ſunt notiſſimæ. *Gronovius.*

2 *Aut ordinis aut honoris*] Verba illa, *aut ordinis* MS. ignorat. *Wowerus.*

3 *Cum amicitia pares ſemper aut accipiat, aut faciat*] Vulgaris verſus Pub. Mimi: *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Laërtius in vita Pythag. lib. 8. pag. 573. Pythagoras *εἶπε τε πρῶτος (ὥς φησι Τίμαιος) κοινὰ τὰ φίλων εἶναι, καὶ φιλίαν, ἰσότητα.* Cic. de LL. lib. 1. fol. 326. Ariſtoteles apud Diogenem Laërtium & Heſychium Illuſtrium de Philoſophis pag. 14. *Τήν τε φιλίαν ὡρίζετο ἰσότητα εὐνοίας ἀντίστροφον.*. Et libro 8. Ethicorum cap. 7. *λέγεται γὰρ φιλότης, ἡ ἰσότης.* Quem locum ab illo mutuatus eſt Iſidorus Peluſiota Epiſt. lib. 3. Epiſt. 145. ad Petrum Correctorem: *Ἰσότης, φιλότης.* Elmenh.

4 *Arbiter*] Gloſſæ; *διαιτητής.* Arnobius lib. 4. Terentius Heauton. Act. 3. Scen. 1. Feſtus in *arbiter.* Cicero pro Muræna fol. 341. *Elmenh.*

Sed ut arbiter; & utriſque proximus aures darem] Appoſite Lucianus in Amoribus: *ἐν μέσῳ πάνυ δικαστικῶς ἐκαθεζόμην.* Herald. Sic illi, & ſufficiunt. At Ouzelius concipit hic integrum judicium & bonæ fidei ac arbitrarium tunc producit conſeſſum, & Minucium noſtrum formula liberum. Quæ quum ſint aliena, & alibi ſæpe dicta, non merebantur nunc locum. *Gronovius.*

5 *Diſceptantes*] Editio Oxonienſis habet, *diſcrepantes.* Ouzelius.

6 *Quanquam tibi, Marce frater*] Cæciliusethnicus Minucium Chriſtianum fratrem vocat, quocum erat amicitiæ familiaritate conjunctiſſimus, ut indicant illa Octavii ad Minucium de Cæcilio, *Hominem domi foriſque lateri tuo inhærentem,* pag. 4. *Rigaltius.*

ſit ambiguum; utpote [1] cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiâris alterum, alterum comprobâris: [2] inpræſentiarum tamen ita tibi informandus eſt animus, [3] ut libram teneas æquiſſimi judicis, [1] nec

1 *Cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus*] Hinc apparet Minucium noſtrum ætate jam provecta factum Chriſtianum. *Rigalt.*

2 *Inpræſentiarum*] Sicut hæc vox nec ſtat nec cadit ex arbitratu Ouzelii; ita quod notæ inſtar attulerat, ferri nequibat, quoniam nihil aut declinabat ex ſe aut adjuvabat hanc vocem, niſi quod producens plane eadem illis, quæ annotavit Voſſius in ſcripto de vitiis ſermonis I, 25. IV, 33. affatim nota, vellet ſciri iis calculum ſe adjicere ſuum. Id vero intererat, cognoſcere in illo, qui quum Voſſius citaret *Tacitum lib.* IV *Hiſtor.* ipſe ſuſtinuerit ſcribere etiam *Tacitus Hiſtoriarum lib.* 4, certiſſimo documento, quod ne quidem inſpexerit voces Taciti, quæ exſtant lib. IV Annal. c. 69. Ubi nihil vetat legere *plerumque tamen quid in præſentia tum conduceret oblitum.* Idque ipſum in Hannibale Cornelii Nepotis convenienter fiet, quem omiſſum ab Voſſio congeſſit Phil. Pareus in Lexico Critico. De Minucio noſtro ſut aliquid dicatur, nonne cernimus in hoc ipſo quinto capite lectum ab nonnullis fuiſſe *ſint principiorum omnium ſemina. . . denſata,* unde vocis primæ tres poſtremas literas amoverunt viri docti? Nonne cap. 7. Rigaltius notat non eſſe magni momenti diſcrimen, utrum legas *memoriarum* an *memorias?* Id potuit nunc etiam accidiſſe, niſi codex vetus aliud teſtaretur. Et potuit Romanis in eo placuiſſe aliquis luſus. *Gronovius.*

3 *Libram teneas æquiſſimi judicis*] Arnobius in Pſalm. 139. *Libra juſti judicis, æquali lance perpenſa, nocentem dum interficit, liberat innocentem.* Chalcidius in Platonis Timæum pag. 117. *Æquum judicium carere gratiæ, miſericordiæque anticipationibus debet.* Elmenh.

Ut libram teneas æquiſſimi judicis] Ἴσον καὶ κοινὸν eleganter Græci dicunt; neque enim judex æquus heic eſt ἐπιεικής. Demoſthenes in ea de Corona: καὶ παραχῶν ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, οὕτω τὴν διάγνωσιν ποιήσεσθαι περὶ πάντων. Recte autem *libram teneas:* nempe ut unicuique æquo pondere jus veluti appendatur. Proverbium Græcorum eſt, cujus meminit Euſtath. ad lib. 7. Iliad. ζυγοῦ πρὸς δίκην εὐθύτερος. Eleganter Clem. Alexandrinus lib. I. Pædag. cap. X. καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοσκελεῖς ἀντιστηκώσωμεν τοῦ δικαίου πλάστιγγας. Prudentius;

Gentibus juſtam poſiturus æquo
Pondere libram. Herald.

Libram teneas æquiſſimi jud. &c.] Oportuniſſime videtur Cl. Pricæus hunc locum admoviſſe monitioni Pauli ad Timotheum I, 5, 21. ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προ-

[1] nec in alteram partem propensus incumbas, ne, non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde si mihi quasi [2] novus aliquis, & quasi ignarus partis utriusque [3] confidas, nullum negotium est patefacere, [4] omnia in

προκρίμαλος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν, sed ubi imprudenter ex scripto Philonis in rebus Flacci citat μὴ πρὸς θάτερον ἀνακλίνων μέρος, quum debuisset scire eadem jam allegata esse ab Heraldo ad hunc locum, ita ut negativa ista non sit Philonis. *Gronovius.*

1 *Nec in alteram partem propensus incumbas*] Eleganter Philo adversus Flaccum: καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀδηλοτέρας ἐποιεῖτο τὰς ἐπιβουλάς, μήτ' ἴσον παρέχων καὶ κοινὸν ἀκροατὴν ἑαυτὸν τοῖς τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχουσιν, ἀλλὰ πρὸς θάτερον ἀποκλίνων μέρος, μήτ' ἐν τοῖς ἄλλοις ἰσηγορίαν διδούς. Heraldus.

2 *Novus aliquis*] MS. *aliqui.* Wouwer.

3 *Confidas*] Judex. Cicer. lib. 5. ep. 20. ad Att. *Iconii decem dies sedimus.* ubi perperam edunt *fecimus*, *egimus.* ad Lent. lib. 1. ep. 9. *Sedente Pompejo.* in judicio scilicet, aut senatu. Judicum enim *sedere.* l. 6. D. de postul. *Wower.*

Confidas] Proprio verbo usus est. *Sedere* enim judices dicuntur cum causas & querelas dissidentium inspiciunt. Livius lib. 40. pag. 106. *Sedeo miserrimus pater judex inter duos filios.* Apulejus apolog. pag. 460. *Quod si modo judices de ista causa sederent.* Cicero pro Rabirio Postumo, fol. 561. *Vos in A. Gabinium judices sedistis.* Beda lib. 4. in Marcum cap. 16. *Sedere judicantis est.* Et Martyrol. in passion. Ignatii; *Sedente pro tribunali Trajano.* Cyprianus 2. Epist. ad Donatum fol. 3. *Qui sedet crimina vindicaturus, admittit.* Elmenh.

Confidas] Quicquid Interpretes ad hunc locum illustrandum, de *sedere*, quod illud judicum proprie sit, dicunt, nihil agunt, nisi quod nugas garriant. Fateor quidem *sedere* de judicibus dici, cum caussas dissidentium discernunt, sed an *considere alicui* eodem sensu Latine dicatur Grammaticis discutiendum relinquo. Mihi potius arridet, quod in Editione, quæ Oxoniæ prodiit, invenitur, quæ pro *confidas* habet *confidas;* genuinum, & sententiæ optime quadrans. Quasi Cæcilius dicat, si mihi vacivas aures, nulloque præjudicio occupatas præbeas, verbisque meis fidem habeas, nullum negotium est, &c. *Ouzelius.*

Si mihi quasi novus &c. confidas] Ecce jocosam exsultationem ineptiæ Ouzelianæ, per calumniam inscitam quoque interpretantis nugas garrientium, ubi sancte & feliciter res acta est. Quæcunque illa, sane vitiosissima in hoc quidem verbo Oxonii editio, si qua propinare sustinuit *confidas*, non modo priores editiones & MStum codicem deserens, sed quæ sic Cæcilium sibi

 oblo-

in rebus humanis [1] dubia, incerta, suspensa; magisque omnia verisimilia, quam vera. [2] Quo minus mirum est nonnullos tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius succumbere, quam in explorando pertinaci diligentiâ perseverare. Itaque [3] indignandum omnibus, indolescendumque est, [4] audere quosdam, [5] & hoc [6] studiorum rudes, [7] literarum

obloquentem inducit. An ille petit teneri libram æquissimi judicis, qui sibi orat confidere, aut interprete Ouzelio alterius partis verbis fidem habere? Neque vero Grammaticis discutiendum reliquisset, si naturam & commoditatem vocis *mihi* & illius constructionis ullo genere fuisset adsequutus? Quid si consulatur de verbis Livii XXIV, 38. *Tum mihi undique clamore sublato turbam invadite*, an ita iterum responderet? Cui Livio vehementer iste dativus ex abundanti sic placuit, ut & in præfatione & aliis locis ad venustatem captet, quæ diu alios monui. Et quid mirum, quum non alius sit Cicero ipse, qui antecedit lib. VII famil. epist. I. *Tu mihi istam imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta.* Et sic omnes egregii inter Latinos, qui id ipsum imitati sunt ex venustissimis Græcis. Pertinent autem huc Suetoniana in Caligula cap. 40. *Cognoscebat de talibus caussis taxato prius modo summæ, ad quem conficiendum consideret.* Gronovius.

4 *Omnia in rebus humanis dubia*] Cic. Acad. 4. *Wow.*

Omnia in rebus humanis dubia] Cicero lib. 4. Academic. Quæst. & lib. 1. de Natur. Deorum. *Elmenb.*

1 *Dubia, incerta*] Eadem jungit, quæ Cicero lib. 1. de Orat. cap. 20. *Gronov.*

2 *Quo magis mirum est.*] Rom. Ed. *quo minus.* Wower.

3 *Indignandum omnibus indolescendumque est*] Sollicitari non debuit hæc scriptura veteris exemplaris. Etenim proba est. & Octavii disceptatione firmatur Cæcilii verba repetentis pag. 15. *Et quoniam frater meus erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, &c.* Rigalt.

4 *Audire quosdam*] Scribo *audere.* Meurs.

Audire quosdam] Rom. Ed. *audere.* Wower.

Audere quosdam, & hoc studiorum rudes] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Antea legebatur, *audire quosdam.* In eodem MS. *rude* male, pro *rudes.* Christianos autem studiorum rudes habitos observabamus ad eum Arnobii locum lib. 3. *Hoccine est illud fastidium vestrum, sapientia hæc arrogans, qua despuitis nos ut rudes, &c.* Vide si quæ ibi observabamus. *Heraldus.*

5 *Et hoc*] Non intelligo, quemadmodum potuerint id docti viri mutare, Sabæus *in horum*, alius *hos.* Est enim ipsum ad Hebræos XI, 12. Ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, ubi recte quidem, sed dubie vetus inter-

terpres *& hoc emortuo;* sed corrupte Beza *eoque jam mortuo.* neque enim id est in Græcis. Achilles Tatius VII pag. 427. καὶ τολμήσεις οὕτως ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀποθανεῖν, νομιζόμενος φονεὺς, καὶ ταῦτα λῃστής. Gronovius.

6 *Studiorum rudes*] Lucian. Pereg. Christianos appellat ἀνθρώπους ἰδιώτας. passim Christianis inscitia objecta Justin. Theodoretus. Tatian. *Wowerus.*

Studiorum rudes] Christiani ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἰδιῶται. Acta Apost. cap. 4. Sic Asclepiades apud Prudentium in Romano Martyre pag. 208. Christianos appellat, *turbam imperitam & illiteratam frequentiam.* Lactant. l. 5. cap. 2. Chrysostom. 1. ad Corinth. cap. 1. Homil. 3. fol. 348. Lucianus peregrino pag. 338. Nazianz. Orat. 2. in Julianum pag. 306. *Elmenb.*

Hoc studiorum rudes] Rerum divinarum imperitos. *Rigaltius.*

Studiorum rudes &c.] Cumulus omnium, quæ præclare huc congesta sunt ad declarandam infausti gentilismi arrogantiam, mihi videtur esse, quod denique Porphyrius Christianam disciplinam appellaverit βάρβαρον τόλμημα, ad quod transierit Origenes, ut refert Eusebius libro VI Historiæ cap. 19, opponens illum Ammonio, qui πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο. Ex qua oppositione patet, quo sensu id protulerit & intelligi a nobis debeat. Cæterum cur Hugo Grotius ad Acta Apost. 18, 3. voluerit citare *expertes artium nisi sessilium*, ipse viderit. *Gronovius.*

7 *Literarum profanos, expertes artium, etiam sordidarum*] Monuimus jam ad Arnobium, distinctionum mutatione locum hunc emendandum. Et sane ita scriptum fuerat; *literarum profanos, expertes, artium etiam sordidarum.* Sic plura reperiuntur apud hunc scriptorem vocabula rem unam atque eandem significantia, nisi quod posteriora clariora sunt, & quasi interpretationis vice funguntur, ut non immerito suspicari possit aliquis glossemata esse, nisi in toto hoc scripto id esset pene perpetuum. Sic antea observabamus, *emicaret, emergeret.* Dicit igitur Christianos esse *literarum profanos, expertes;* quo de convitio plura observabamus ad Arnobium. Prudentius in agone Romani:

Popúlare quiddam sub colore gloriæ
Illiterata credidit frequentia.

Addidit, *artium etiam sordidarum.* Christiani igitur non solum literarum profani & expertes, ut illi volebant, sed etiam sordidis artibus mancipati, atque ipsi etiam Ecclesiæ doctores, lanarii, sutores, fullones, ἐριουργοὶ, σκυτοτόμοι, καὶ κναφεῖς ab iisdem habiti, ut observat Origenes libro contra Celsum III. *Herald.*

Literarum profanos] Illiteratos, Profanum vulgus. *Rigalt.*

Literarum profanos, expertes, artium etiam sordidarum] Ita ex distinctione Heraldi edidimus hunc locum; Aliæ editiones habent, *Literarum profanos, expertes artium, nisi sordidarum.* Sensu fere eodem; Nostrum minus à MS. recedit, & idcirco præferendum. Vid. Not. Heraldi. *Ouzelius.*

rum profanos, [1] expertes, artium etiam ſordidarum, cer-

1 *Expertes artium etiam ſordidarum*] Corrige ex Rom. Ed. *niſi ſordidarum*. Romani rerum domini ſellularias artes nullas exercebant, ſed viles illas, & ſordidas judicabant. Dionyſ. Halicarnaſſæus libro II. Ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους τέχνας δούλοις, καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν, καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. idque exemplo & inſtituto Laconum. Plutarchus in Numa, & Ageſilao. Cæcilius ergo Chriſtianis eas objicit, tanquam ſordidis, & abjectis. nam Chriſtiani lege & præſcripto ſuæ diſciplinæ, inſtituto ac more eccleſiæ eas exercebant, D. Lucas Act. cap. 18. Epiphanius Hæreſi XVC. Παῦλον τὸν τοῦ Θεοῦ δοῦλον τὸν εἰς δικαιοσύνην καμνόντων ταῖς ἰδίαις χερσὶν, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν καὶ τοῖς ἐνδεομένοις. Hinc illa veterum monachorum ἐργόχειρα, quæ & χειρέργια, quorum ſæpius meminit Baſilius ἀσκητικοῖς, & ἐρώτησι XXXVIↃ. hinc capienda illa Juven. Sat. 4.

Atque utinam his potius nugis tota illa dediſſet
Tempora ſævitiæ, claras queis abſtulit urbi
Illuſtreſque animas ---
Sed periit, poſtquam cerdonibus eſſe timendus
Cæperat ---

Ait enim Domitianum obiiſſe, cum in Chriſtianos ſævire incepiſſet. Theodoretus ſerm. VIII. Chriſtianos non tam τοῖς λόγοις ἐντεθραμμένους, quam σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι. Hinc illud ſcomma Cæcilii in Octavium, *ut piſtorum præcipuus, ita poſtremus philoſophorum*. Wowerus.

Expertes] *Ignari*. Servius in Virg. Æneid. fol. 582.

Expertes artium niſi ſordidarum] Romulus ſellularias & ſordidas artes, ſervis & exteris exercendas tradidit, duo tantum Romanis ingenuis relinquens ſtudia, rei militaris ac ruſticæ. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 11. antiq. Roman. fol. 98. Plato quoque de civitate quam in ſermone inſtituebat, ſordidas artes ejicit. lib. 5. de Legib. fol. 741. 743. Et Lacedæmonii minime dediti elegantioribus ſtudiis, viles tamen abjectaſque artes non exercebant, quod corpora eorum qui illas tractabant, corrumperent. Socrates Orat. ad Critobulum apud Xenophontem Memorabil. lib. 5. fo. 827. Ælianus variæ hiſtor. lib. 6. cap. 6. Cæcilius igitur hic ſequutus Lacedæmonios & Romanos, omne opus quod manibus elaborabatur, turpe ac probroſum putat, & Chriſtianos, qui ex præſcripto ſuæ diſciplinæ quotidiano opere alimenta quærebant, tanquam ſordidos & deſpicabiles irridet. Vide Clariſſ. Wowerium ad hunc locum, & præterea Iſidorum Peluſiotam Epiſt. lib. 1. Epiſt. 47. ad Theodorum Scholaſticum. Chryſoſtomum in epiſt. Pauli ad Roman. cap. 11. homil. 2. pag. 19. Hieronym. ad Ruſticum Monachum Epiſtola 4. c. 5. fol. 14. & de regulis

certum aliquid de summâ rerum, ac majestate decernere, de qua [1] tot omnibus seculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa Philosophia deliberat. Nec immerito; cum tantum absit ab exploratione divinâ humana mediocritas, ut neque quæ supra nos cœlo [2] suspensa sublata sunt, neque quæ infra terram profunda demer-

gulis Monachorum cap. 18. Augustin. de opere monach. cap. 3. 4. & 19. Cassianum de spiritu Acediæ cap. 7. & seq. Epiphan. contra Massalianos hæres. 80. *Elmenhorstius.* A quo similia collecta etiam sunt ad Arnobium pag. 53, ut ad nauseam voluerint esse copiosi, & facessere hinc jubeamus Ouzelium, qui plenis cyathis haurire voluit id, quod alii digito monstrabant. *Gronovius.*

Expertes artium etiam sordidar.] Inertes, artium quarumlibet exsortes. Artes sordidas dicit, illiberales, quæ separari solent ab iis quas homine ingenuo non indignas censemus. Significat igitur vulgus infimum, & fæcem vulgi. Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Christianos despicit. *Rigalt.*

Artium etiam sordidarum] Omnino patet manifeste auctorem respexisse ista Ciceroniana III. Orat. 32. *Quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint.* Voluit autem Cæcilius turba verborum insultare, quum posset, si ita videretur, *nattas* vocare, vocabulo bene noto. Alio modo Julius Firmicus III, 9. *Eorum artes erant sordidæ & squalidæ aut gravis odoris, quales sunt confectores coriorum &c.* Gronov.

1 *Tot omnibus*] MS. delet, *omnibus.* Wower.

De qua tot seculis sectarum plurimarum] Vide Ciceron. 1. de Natur. Deor. Firmicum in præfat. lib. 1. astronom. *Elmenhorst.*

Tot omnibus seculis] Proba lectio. Quod enim notant τὸ *omnibus* scriptum non esse in MS. Reg. verum non est. *Tot omnes*, ut *plerique omnes.* Herald.

2 *Suspensa sublata sunt*] Lege, *sublimata.* Wower.

Cœlo suspensa sublimata sunt] Ambros. lib. de Salomon. cap. 1. *Qualiter esset hoc cœlum omne quod cernimus, ardua sublimitate suspensum.* Elmenh.

Quæ supra nos cœlo suspensa sublata sunt] Totus hic locus ad fidem exemplaris editus est. & frustra sunt qui pro *sublata*, scribi jubent, *sublimata.* Sustolluntur ea quæ sus, sive susum, id est in altum tolluntur. Itaque *sublata* sunt τὰ ὑψωθέντα. *Sublata* dixere delicatiores pro *sustatis.* & hîc *sublata* opponuntur *demersis*, ut suspensa profundis. Recte igitur Minucius ait, non esse permissum scrutari quæ supra nos cœlo suspensa sunt, neque esse religiosum ea quæ sub terram profunda sunt stuprare; quasi stu-

demersa sunt, aut [1] scire sit datum, aut [2] scrutari permissum, aut stuprare religiosum: [3] & beati satis, satisque prudentes jure videamur, [4] si secundum illud vetus

stuprum inferant terræ, qui in viscera ejus penetrare audent. Elegantissima sunt in hanc sententiam à Plinio notata lib. II. cap. 63. & præfatione lib. 33. *Rigaltius.*

1 *Scire sit datum, aut scrutari permissum*] Hæc varie in libris concepta, ex quibus hanc lectionem expressimus. Sententia plane gemina iis, quæ ex oraculo profert Porphyrius I. συλλογίων φιλοσοφίας· --- σὺ δὲ παῦε, ὡς μὴ θέμις ἐξερεείνειν, Εἵνεκα σῆς φυσικῆς σοφίης τάδ' ὑπέρτερα νωμᾶν. Wowerus.

2 *Aut scrutari permissum, aut stuprari religiosum*] MS. Reg. *ut scrutare permissum aut stuprari relig.* Josephus Scaliger legi posse existimabat *ruspare* vel *ruspari*. Tertull. de Pallio: *Itaque cogitans omnia sibi domum, intelligens alibi stipantem copiam, alibi deserentem, runcare atque ruspare consuluit.* Herald.

Aut scire sit datum aut scrutari permissum] Quasi imitaretur Plinium de mari sic loquentem libr. XXXII, I, ut credat *immensum potentiæ acculte documentum, ut prorsus nec aliud ultra quæri debeat, nec par aut simile possit inveniri.* Capite XII infra dicit Octavius *secreta rimari.* Tanquam sic voluerit explanare, quod Sirachides monebat 3, 24. ἑαυτοῦ χαλεπώτερα μὴ ζήτει. Gronovius.

Scrutari] Liber Reg. *scrutare.* Rigalt.

Stuprare] Idem liber: *stuprari.* Idem.

3 *Et beati satis*] Adjecimus particulam necessariam *&* è MS. Reg. *Herald.*

4 *Si secundum vetus sapientis oraculum nosmetipsos familiarius noverimus*] Variis hæc sententia tribuitur. Clemens Alex. Strom. I. Τὸ μὲν οὖν γνῶθι σαυτὸν, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασι. Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, Θαλοῦ. Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. cui & Dio Chrysost. adscribit orat. VI. At Clemens Strom. II. ex eo translatum ait, quod Moyses πρόσεχε σεαυτῷ. Plato Alcibiade I. & Xenophon IV. ἀπομνημ. Pythiæ præceptum, quod Pythagoras nosse dæmonium suum, hoc est, ut Hierocles interpretatur, τὴν ψυχήν. Wower.

Si secundum illud sapientis oraculum nosmetipsos familiarius noverimus] Photius biblioth. pag. 715. ex vita Pythagoræ: Τὸ γοῦν Γνῶθι σαυτὸν, δοκοῦν ῥᾶστον εἶναι, πάντων ἐστὶ χαλεπώτατον. ὃ καί φασι τοῦ Πυθίου εἶναι Ἀπόλλωνος, εἰ καὶ τὶς Χίλωνι τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἵνα τὸ ἀπόφθεγμα ἀναφέρουσι. παραινεῖ δ' ἡμῖν, γνῶναι τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· τὸ δὲ γνῶναι ἑαυτὸν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου φύσιν γνῶναι. τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἄνευ τοῦ φιλοσοφεῖν. ὅπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς παραινεῖ. id est: *Difficillimum est seipsum nosse, quamvis facile videatur; quod Pythii Apollinis esse dicunt, licet ad Chilonem unum è septem sapientibus*

vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius noverimus. Sed quatenus [1] indulgentes insano atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, & in terram projecti, [2] cœlum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, [3] non vanis & formidolosis opinionibus

tibus etiam referant. Nos autem hortatur ut quisquis quid possit, cognoscat. Sed nihil est aliud NOSSE SEIPSUM quam totius mundi naturam nosse, quod sine philosophia fieri non potest, quodque Deus nos monet. Plato Phædro pag. 229. Charmide pag. 164. Protagora 343. Philebo pag. 48. Alcibiade pag. 129. & seq. Plinius lib. 7. cap. 32. Cicero lib. 5. de Finib. fol. 105. Scholiastes Juvenal. in Satyr. XI. Julianus Imp. in Epistola ad Jamblichum p. 294. Libanius Sophista Timone pag. 347. Dio Chrysost. Orat. x. de servis p. 148. Oration. 2. de gloria pag. 614. Philo de Insomniis pag. 390. Philostrat. de vita Apollonii lib. 7. cap. 7. Plutarchus de littera εἶ apud Delphos fol. 392. Gregorius Thaumaturgus panegyr. in Origenem pag. 18. Origenes in Exodum homil. 3. pag. 65. Macrob. 1. Saturnal. cap. 6. in Somnium Scipion. lib. 1. c. 9. Arrianus in Epictet. lib. 3. cap. 1. Stobæus serm. XXI. Maximus sermon. LVI. Pausanias Bœoticis p. 340. Ausonius in ludo septem sapient. pag. 116. Diogenes Laërtius in Thalete lib. 1. p. 26. *Elmenh.*

1 *Indulgentes insano labori*] Virg. lib. 11. Æneid. pag. 259. *Insano juvat indulgere labori.* Servius; *insano*, id est, *sine ratione.* Elmenh.

Indulgentes insano atque inepto labori] Pricæus hunc locum advocans ad Apuleji apologiam pag. 203. citat *inepto atque insano* præter fas. Ita autem illic applicat, ut dicat esse τολμᾶν, θαῤῥεῖν: At hæc nequaquam sunt verba indulgentiæ affinia. Atque quod audimus in Minucio sumptum ex imitatione Virgilii, ut supervacue post Elmenhorstium monuit Heraldus ideo omissus, non aliter considerari potest, quam ut apud Ciceronem legimus *indulget valetudini, imbecillitas sibi indulget, indulgentium mollitudini*; quæ notant sequi, quo usque vocat insatiatum laboris dulcedo, etsi ratio aut alia moneant eum abrumpi & sufflaminari debere. Audaciæ declaratio demum post adnectitur. *Gronovius.*

2 *Cælum ipsum*] Ex illo Horatii l. 1. Ode III. *Nil mortalibus arduum, Cælum ipsum petimus stultitia.* Manil. l. 4. *Wowerus.*

3 *Non vanis & formidolosis opinionibus implicemus*] Ita edidimus MS. Reg. auctore, & flagitante sententia. Antea, *implicamus.* Herald.

Sint principia omnium semina] Rom. Ed. superfluum existimat

bus implicemus. Sint principio omnium [1] semina naturâ in se coëunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & [2] cœlum licet sua materia suspenderit:

τὸ *principia*, quasi semina & principia rerum sint eadem. MS. *sint principiorum semina*. Lucret. lib. I. --- *rerum primordia pandam. Unde omneis natura creet res, auctet, alatque. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus, Reddunda in ratione vocare, & semina rerum Appellare suemus*. Wower.

Sint principio omnium semina natura in se coëunte densata] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Et sane Epicurea disciplina, unde hausta ista sunt, lectionem hanc flagitabat, non *principia*, quæ erat vulgata lectio. *Herald*.

Sint principio omnium sem.] Sic legitur in exemplari, & rectissime. *Rigaltius*.

1 *Semina*] Ex sententiâ Epicureorum qui ἀτόμους statuunt. Sic enim Latini ἀτόμους vocant, ut Lucretius plurimis in locis. Et ita Servius ad illa Virgilii Ecl. VI. ubi eorum hâc de re doctrinam quam paucis versibus inclusit,

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque marisque fuissent
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.

SEMINA, inquit, *atomos dicit*. Et sic quoque Statius Papinius lib. III. Thebaid.

--- *superæ seu conditor aulæ*
Sic dedit, effusum Chaos in nova semina texens.

Claudianus lib. I. in Ruffinum.

--- *rursus labefacta cadebat*
Relligio, caussæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere Semina motu
Affirmat. Ouzelius.

2 *Cœlum licet sua materia suspenderit*] MS. *pura materia*. nisi malis; *cœlum levissima materia*. Wower.

Et cœlum licet sua materia susp.] Nihil mutandum. *Sua materia*, id est sui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo. *Rigalt*.

Et cœlum licet sua materia suspenderit], *licet terram fundaverit pondere*] Ita exhibuimus sancte sequuti lectionem unici codicis exemplo doctissimi Heraldi, qui quum revocans primævam Sabæi lectionem, optime id elegisset, statim mutare non dubitavit Rigaltius; infeliciter omnino. Quippe illud *sua materia* palam retulit Minucius non modo ad cœlum, sed etiam ad terram. Sua materia dicitur cœlum suspendisse; item sua materia dicitur fundavisse terram pondere, ubi *sua materia* est naturalis, ut in Sicilia soli ipsius agnoscit naturalem materiam ignibus generandis nutriendisque Justinus libro IV, quæ est insita & immuta-

dĕrit: [1] licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit e liquore: [2] unde hæc religio, [3] unde formido,

mutabilis. Quod quum clarissimum sit in vetere scriptura, tamen ut editores, ita nec Gallicus interpres voluit assequi: *Que la matiere du ciel se soit suspendue d'elle-même, & que la terre se soit affermie par son propre poids.* Utique nec materiam cœli agnoscit Minucius, nec materiam suspendisse semet ipsam. Idcirco etiam in eo quod sequitur, tam imperite vexato, codicem MStum. & Heraldum approbare censemus *& mare licet influxerit è liquore*, quem scilicet quoque comprehendebat Chaos, sed dispersum ac varie dissipatum: ex illo ubicunque manante antea liquore in principio isto dicit mare influxisse. Non est tempestiva Rigaltii doctrina, quem prave intellexisse verbum *influxerit*, ut velit esse activum, patet ex Cicerone, unde id petiit Minucius, libro II de Oratore cap. 53. *Ex illa lenitate ad hanc vim acerrimam influat oportet aliquid.* Gallus hoc loco agnoscit *de cette masse pesante*, quæ nulla est in Minucio. *Gronovius.*

1 *Licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor*] Sic ista duo commata restituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiscum sentiat quisquis attentius ea pensitaverit. In exemplari legitur: *licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore.* Facile adducor ut credam istud, *è liquore*, occasionem dedisse librariis conturbandi quæ non capiebant. Siquis autem adhuc pressius hærere velit exemplari, scribat nobis faventibus: *& mare licet influxerit eliquor.* Nam & *eliquare* & *eliquamen* dixere auctores valde boni. Stagnabat aqua terra priusquam dixisset Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ se receperunt in conceptacula sua, & sic eliquatus est humor ille circumfluus quo terra inundabatur. inde autem facta sunt aquarum maria, & eliquor factus in mare, vel ut ait Minucius, *influxit mare*, hoc est, suo influxu fecit mare. *Rigalt.*

2 *Unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est* [illegible] sane superstitio aliud est quam numinis inanis & [illegible] timor, quemadmodum observabamus ad hunc Arnobii [illegible] l. 7. *In quem convenit* [illegible] *inspicere, formidine superstitionis* [illegible], *& gra*[illegible] *posita.* Vide his quæ [illegible] mus, atque in aliquo [illegible] locum elegantem [illegible]

[illegible]

3 *Unde formido, quæ superstitio*] [illegible] Mythol. [illegible]

[illegible]

ſit ambiguum; utpote [1] cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiâris alterum, alterum comprobâris: [2] inpræſentiarum tamen ita tibi informandus eſt animus, [3] ut libram teneas æquiſſimi judicis, [1] nec

1 *Cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus*] Hinc apparet Minucium noſtrum ætate jam provecta factum Chriſtianum. *Rigalt.*

2 *Inpræſentiarum*] Sicut hæc vox nec ſtat nec cadit ex arbitratu Ouzelii; ita quod notæ inſtar attulerat, ferri nequibat, quoniam nihil aut declinabat ex ſe aut adjuvabat hanc vocem, niſi quod producens plane eadem illis, quæ annotavit Voſſius in ſcripto de vitiis ſermonis I, 25. IV, 33. affatim nota, vellet ſciri iis calculum ſe adjicere ſuum. Id vero intererat, cognoſcere in illo, qui quum Voſſius citaret *Tacitum lib.* IV *Hiſtor.* ipſe ſuſtinuerit ſcribere etiam *Tacitus Hiſtoriarum lib.* 4, certiſſimo documento, quod ne quidem inſpexerit voces Taciti, quæ exſtant lib. IV Annal. c. 69. Ubi nihil vetat legere *plerumque tamen quid in præſentia tum conduceret oblitum.* Idque ipſum in Hannibale Cornelii Nepotis convenienter fiet, quem omiſſum ab Voſſio congeſſit Phil. Pareus in Lexico Critico. De Minucio noſtro ut aliquid dicatur, nonne cernimus in hoc ipſo quinto capite lectum ab nonnullis fuiſſe *ſint principiorum omnium ſemina. . . denſata,* unde vocis primæ tres poſtremas literas amoverunt viri docti? Nonne cap. 7. Rigaltius notat non eſſe magni momenti diſcrimen, utrum legas *memoriarum* an *memorias?* Id potuit nunc etiam accidiſſe, niſi codex vetus aliud teſtaretur. Et potuit Romanis in eo placuiſſe aliquis luſus. *Gronovius.*

3 *Libram teneas æquiſſimi judicis*] Arnobius in Pſalm. 139. *Libra juſti judicis, æquali lance perpenſa, nocentem dum interficit, liberat innocentem.* Chalcidius in Platonis Timæum pag. 117. *Æquum judicium carere gratiæ, miſericordiæque anticipationibus debet.* Elmenh.

Ut libram teneas æquiſſimi judicis] Ἴσον καὶ κοινὸν eleganter Græci dicunt; neque enim judex æquus heic eſt ἐπιεικής. Demoſthenes in ea de Corona: καὶ παρασχὼν ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, οὕτω τὴν διάγνωσιν ποιήσηται περὶ πάντων. Recte autem *libram teneas:* nempe ut unicuique æquo pondere jus veluti appendatur. Proverbium Græcorum eſt, cujus meminit Euſtath. ad lib. 7. Iliad. ζυγοῦ πρὸς δίκην εὐθύτερος. Eleganter Clem. Alexandrinus lib. I. Pædag. cap. X. καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοσταθεῖς ἀντισηκώσωμεν τοῦ δικαίου πλάστιγγας. Prudentius;

Gentibus juſtam poſiturus æquo
Pondere libram. Herald.

Libram teneas æquiſſimi jud: &c.] Oportuniſſime videtur Cl. Pricæus hunc locum admoviſſe monitioni Pauli ad Timotheum I, 5, 21. ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προ-

[1] nec in alteram partem propensus incumbas, ne, non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde si mihi quasi [2] novus aliquis, & quasi ignarus partis utriusque [3] considas, nullum negotium est patefacere, [4] omnia in

προκρίμαλος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν, sed ubi imprudenter ex scripto Philonis in rebus Flacci citat μὴ πρὸς θάτερον ἀνακλίνων μέρος, quum debuisset scire eadem jam allegata esse ab Heraldo ad hunc locum, ita ut negativa ista non sit Philonis. *Gronovius.*

1 *Nec in alteram partem propensus incumbas*] Eleganter Philo adversus Flaccum: καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀδηλοτέρας ἐποιεῖτο τὰς ἐπιβουλὰς, μήτ' ἴσον παρέχων καὶ κοινὸν ἀκροατὴν ἑαυτὸν τοῖς τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχουσιν, ἀλλὰ πρὸς θάτερον ἀποκλίνων μέρος, μήτ' ἐν τοῖς ἄλλοις ἰσηγορίαν διδούς. Heraldus.

2 *Novus aliquis*] MS. *aliqui.* Wouwer.

3 *Considas*] Judex. Cicer. lib. 5. ep. 20. ad Att. *Iconii decem dies sedimus.* ubi perperam edunt *fecimus*, *egimus*. ad Lent. lib. 1. ep. 9. *Sedente Pompejo.* in judicio scilicet, aut senatu. Judicum enim *sedere*. l. 6. D. de postul. *Wower.*

Considas] Proprio verbo usus est. *Sedere* enim judices dicuntur cum causas & querelas dissidentium inspiciunt. Livius lib. 40. pag. 106:. *Sedeo miserrimus pater judex inter duos filios.* Apulejus apolog. pag. 460. *Quod si modo judices de ista causa sederent.* Cicero pro Rabirio Postumo, fol. 561. *Vos in A. Gabinium judices sedistis.* Beda lib. 4. in Marcum cap. 16. *Sedere judicantis est.* Et Martyrol. in passion. Ignatii, *Sedente pro tribunali Trajano.* Cyprianus 2. Epist. ad Donatum fol. 3. *Qui sedet crimina vindicaturus, admittit.* Elmenh.

Considas] Quicquid Interpretes ad hunc locum illustrandum, de *sedere*, quod illud judicum proprie sit, dicunt, nihil agunt, nisi quod nugas garriant. Fateor quidem *sedere* de judicibus dici, cum caussas dissidentium discernunt, sed an *considere alicui* eodem sensu Latine dicatur Grammaticis discutiendum relinquo. Mihi potius arridet, quod in Editione, quæ Oxoniæ prodiit, invenitur, quæ pro *considas* habet *confidas;* genuinum, & sententiæ optime quadrans. Quasi Cæcilius dicat, si mihi vacivas aures, nulloque præjudicio occupatas præbeas, verbisque meis fidem habeas, nullum negotium est, &c. *Ouzelius.*

Si mihi quasi novus &c. considas] Ecce jocosam exsultationem ineptiæ Ouzelianæ, per calumniam inscitam quoque interpretantis nugas garrientium, ubi sancte & feliciter res acta est. Quæcunque illa, sane vitiosissima in hoc quidem verbo Oxonii editio, si qua propinare sustinuit *confidas*, non modo priores editiones & MStum codicem deserens, sed quæ sic Cæcilium sibi

 oblo-

in rebus humanis [1] dubia, incerta, suspensa; magisque omnia verisimilia, quam vera. [2] Quo minus mirum est nonnullos tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius succumbere, quam in explorando pertinaci diligentiâ perseverare. Itaque [3] indignandum omnibus, indolescendumque est, [4] audere quosdam, [5] & hoc [6] studiorum rudes, [7] literarum

obloquentem inducit. An ille petit teneri libram æquissimi judicis, qui sibi orat confidere, aut interprete Ouzelio alterius partis verbis fidem habere? Neque vero Grammaticis discutiendum reliquisset, si naturam & commoditatem vocis *mihi* & illius constructionis ullo genere fuisset adsequutus? Quid si consulatur de verbis Livii XXIV, 38. *Tum mihi undique clamore sublato turbam invadite*, an ita iterum responderet? Cui Livio vehementer iste dativus ex abundanti sic placuit, ut & in præfatione & aliis locis ad venustatem captet, quæ diu alios monui. Et quid mirum, quum non alius sit Cicero ipse, qui antecedit lib. VII famil. epist. 1. *Tu mihi istam imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta.* Et sic omnes egregii inter Latinos, qui id ipsum imitati sunt ex venustissimis Græcis. Pertinent autem huc Suetoniana in Caligula cap. 40. *Cognoscebat de talibus caussis taxato prius modo summæ, ad quem conficiendum consideret.* Gronovius.

4 *Omnia in rebus humanis dubia*] Cic. Acad. 4. *Wow.*

Omnia in rebus humanis dubia] Cicero lib. 4. Academic. Quæst. & lib. 1. de Natur. Deorum. *Elmenb.*

1 *Dubia, incerta*] Eadem jungit, quæ Cicero lib. 1. de Orat. cap. 20. *Gronov.*

2 *Quo magis mirum est.*] Rom. Ed. *quo minus*. Wower.

3 *Indignandum omnibus indolescendumque est*] Sollicitari non debuit hæc scriptura veteris exemplaris. Etenim proba est. & Octavii disceptatione firmatur Cæcilii verba repetentis pag. 15. *Et quoniam frater meus erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, &c.* Rigalt.

4 *Audire quosdam*] Scribo *audere*. Meurs.

Audire quosdam] Rom. Ed. *audere*. Wower.

Audere quosdam, & hoc studiorum rudes] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Antea legebatur, *audire quosdam*. In eodem MS. *rude* male, pro *rudes*. Christianos autem studiorum rudes habitos observabamus ad eum Arnobii locum lib. 3. *Hoccine est illud fastidium vestrum, sapientia hæc arrogans, qua despuitis nos ut rudes, &c.* Vide sis quæ ibi observabamus. *Heraldus.*

5 *Et hoc*] Non intelligo, quemadmodum potuerint id docti viri mutare, Sabæus *in horum*, alius *hos*. Est enim ipsum ad Hebræos XI, 12. Ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, ubi recte quidem, sed dubie vetus inter-

terpres *& hoc emortuo;* sed corrupte Beza *eoque jam mortuo.* neque enim id est in Græcis. Achilles Tatius VII pag. 427. καὶ τολμήσεις οὕτως ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀποθανεῖν, νομιζόμενος φονεύς, καὶ ταῦτα λῃστής. Gronovius.

6 *Studiorum rudes*] Lucian. Pereg. Christianos appellat ἀνθρώπους ἰδιώτας. passim Christianis inscitia objecta Justin. Theodoretus. Tatian. *Wowerus.*

Studiorum rudes] Christiani ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἰδιῶται. Acta Apost. cap. 4. Sic Asclepiades apud Prudentium in Romano Martyre pag. 208. Christianos appellat, *turbam imperitam & illiteratam frequentiam.* Lactant. l. 5. cap. 2. Chrysostom. 1. ad Corinth. cap. 1. Homil. 3. fol. 348. Lucianus peregrino pag. 338. Nazianz. Orat. 2. in Julianum pag. 306. *Elmenb.*

Hoc studiorum rudes] Rerum divinarum imperitos. *Rigaltius.*

Studiorum rudes &c.] Cumulus omnium, quæ præclare huc congesta sunt ad declarandam infausti gentilismi arrogantiam, mihi videtur esse, quod denique Porphyrius Christianam disciplinam appellaverit βάρβαρον τόλμημα, ad quod transierit Origenes, ut refert Eusebius libro VI Historiæ cap. 19, opponens illum Ammonio, qui πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλλετο. Ex qua oppositione patet, quo sensu id protulerit & intelligi a nobis debeat. Cæterum cur Hugo Grotius ad Acta Apost. 18, 3. voluerit citare *expertes artium nisi sellularium*, ipse viderit. *Gronovius.*

7 *Literarum profanos, expertes artium, etiam sordidarum*] Monuimus jam ad Arnobium, distinctionum mutatione locum hunc emendandum. Et sane ita scriptum fuerat; *literarum profanos, expertes, artium etiam sordidarum.* Sic plura reperiuntur apud hunc scriptorem vocabula rem unam atque eandem significantia, nisi quod posteriora clariora sunt, & quasi interpretationis vice funguntur, ut non immerito suspicari possit aliquis glossemata esse, nisi in toto hoc scripto id esset pene perpetuum. Sic antea observabamus, *emicaret, emergeret.* Dicit igitur Christianos esse *literarum profanos, expertes;* quo de convitio plura observabamus ad Arnobium. Prudentius in agone Romani:

Popülare quiddam sub colore gloriæ
Illiterata credidit frequentia.

Addidi, *artium etiam sordidarum.* Christiani igitur non solum literarum profani & expertes, ut illi volebant, sed etiam sordidis artibus mancipati, atque ipsi etiam Ecclesiæ doctores, lanarii, sutores, fullones, ἐριουργοὶ, σκυτοτόμοι, καὶ κναφεῖς ab iisdem habiti, ut observat Origenes libro contra Celsum III. *Herald.*

Literarum profanos] Illiteratos, Profanum vulgus. *Rigalt.*

Literarum profanos, expertes, artium etiam sordidarum] Ita ex distinctione Heraldi edidimus hunc locum; Aliæ editiones habent, *Literarum profanos, expertes artium, nisi sordidarum.* Sensu fere eodem; Nostrum minus à MS. recedit, & idcirco præferendum. Vid. Not. Heraldi. *Ouzelius.*

rum profanos, [1] expertes, artium etiam sordidarum, cer-

1 *Expertes artium etiam sordidarum*] Corrige ex Rom. Ed. *nisi sordidarum*. Romani rerum domini sellularias artes nullas exercebant, sed viles illas, & sordidas judicabant. Dionys. Halicarnassæus libro II. Ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους τέχνας δούλοις, καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν, καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. idque exemplo & instituto Laconum. Plutarchus in Numa, & Agesilao. Cæcilius ergo Christianis eas objicit, tanquam sordidis, & abjectis. nam Christiani lege & præscripto suæ disciplinæ, instituto ac more ecclesiæ eas exercebant, D. Lucas Act. cap. 18. Epiphanius Hæresi XVC. Παῦλον τὸν τοῦ Θεοῦ δοῦλον τὸν εἰς δικαιοσύνην καμνόντων ταῖς ἰδίαις χερσὶν, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν καὶ τοῖς ἐνδεομένοις. Hinc illa veterum monachorum ἐργόχειρα, quæ & χειρέργια, quorum sæpius meminit Basilius ἀσκητικοῖς, & ἐρώτησι XXXVII. hinc capienda illa Juven. Sat. 4.

Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora sævitiæ, claras queis abstulit urbi
Illustresque animas ---
Sed periit, postquam cerdonibus esse timendus
Cœperat ---

Ait enim Domitianum obiisse, cum in Christianos sævire incepisset. Theodoretus serm. VIII. Christianos non tam τοῖς λόγοις ἐντεθραμμένους, quam σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι. Hinc illud scomma Cæcilii in Octavium, *ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum*. Wowerus.

Expertes] *Ignari*. Servius in Virg. Æneid. fol. 582.

Expertes artium nisi sordidarum] Romulus sellularias & sordidas artes, servis & exteris exercendas tradidit, duo tantum Romanis ingenuis relinquens studia, rei militaris ac rusticæ. Dionys. Halicarnass. lib. II. antiq. Roman. fol. 98. Plato quoque de civitate quam in sermone instituebat, sordidas artes ejicit. lib. 5. de Legib. fol. 741. 743. Et Lacedæmonii minime dediti elegantioribus studiis, viles tamen abjectasque artes non exercebant, quod corpora eorum qui illas tractabant, corrumperent. Socrates Orat. ad Critobulum apud Xenophontem Memorabil. lib. 5. fo. 827. Ælianus variæ histor. lib. 6. cap. 6. Cæcilius igitur hic sequutus Lacedæmonios & Romanos, omne opus quod manibus elaborabatur, turpe ac probrosum putat, & Christianos, qui ex præscripto suæ disciplinæ quotidiano opere alimenta quærebant, tanquam sordidos & despicabiles irridet. Vide Clariss. Wowerium ad hunc locum, & præterea Isidorum Pelusiotam Epist. lib. 1. Epist. 47. ad Theodorum Scholasticum. Chrysostomum in epist. Pauli ad Roman. cap. 11. homil. 2. pag. 19. Hieronym. ad Rusticum Monachum Epistola 4. c. 5. fol. 14. & de regulis

certum aliquid de summâ rerum, ac majestate decernere, de qua [1] tot omnibus seculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa Philosophia deliberat. Nec immerito; cum tantum absit ab exploratione divinâ humana mediocritas, ut neque quæ supra nos cœlo [2] suspensa sublata sunt, neque quæ infra terram profunda demer-

gulis Monachorum cap. 18. Augustin. de opere monach. cap. 3. 4. & 19. Cassianum de spiritu Acediæ cap. 7. & seq. Epiphan. contra Massalianos hæres. 80. *Elmenborstius*. A quo similia collecta etiam sunt ad Arnobium pag. 53, ut ad nauseam voluerint esse copiosi, & facessere hinc jubeamus Ouzelium, qui plenis cyathis haurire voluit id, quod alii digito monstrabant, *Gronovius*.

Expertes artium etiam sordidar.] Inertes, artium quarumlibet exsortes. Artes sordidas dicit, illiberales, quæ separari solent ab iis quas homine ingenuo non indignas censemus. Significat igitur vulgus infimum, & fæcem vulgi. Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Christianos despicit. *Rigalt*.

Artium etiam sordidarum] Omnino patet manifeste auctorem respexisse ista Ciceroniana III. Orat. 32. *Quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint.* Voluit autem Cæcilius turba verborum insultare, quum posset, si ita videretur, *nattas* vocare, vocabulo bene noto. Alio modo Julius Firmicus III, 9. *Eorum artes erant sordidæ & squalidæ aut gravis odoris, quales sunt confectores coriorum &c.* Gronov.

1 *Tot omnibus*] MS. delet, *omnibus*. Wower.

De qua tot seculis sectarum plurimarum] Vide Ciceron. I. de Natur. Deor. Firmicum in præfat. lib. I. astronom. *Elmenhorst.*

Tot omnibus seculis] Proba lectio. Quod enim notant τὸ *omnibus* scriptum non esse in MS. Reg. verum non est. *Tot omnes*, ut *plerique omnes*. Herald.

2 *Suspensa sublata sunt*] Lege, *sublimata*. Wower.

Cœlo suspensa sublimata sunt] Ambros. lib. de Salomon. cap. I. *Qualiter esset hoc cælum omne quod cernimus, ardua sublimitate suspensum.* Elmenh.

Quæ supra nos cœlo suspensa sublata sunt] Totus hic locus ad fidem exemplaris editus est. & frustra sunt qui pro *sublata*, scribi jubent, *sublimata*. Sustolluntur ea quæ sus, sive susum, id est in altum tolluntur. Itaque *sublata* sunt τὰ ὑψωθέντα. *Sublata* dixere delicatiores pro *sustatis*. & hîc *sublata* opponuntur *demersis*, ut suspensa profundis. Recte igitur Minucius ait, non esse permissum scrutari quæ supra nos cœlo suspensa sunt, neque esse religiosum ea quæ sub terram profunda sunt stuprare; quasi stu-

demersa sunt, aut [1] scire sit datum, aut [2] scrutari permissum, aut stuprare religiosum: [3] & beati satis, satisque prudentes jure videamur, [4] si secundum illud vetus

stuprum inferant terræ, qui in viscera ejus penetrare audent. Elegantissima sunt in hanc sententiam à Plinio notata lib. II. cap. 63. & præfatione lib. 33. *Rigaltius.*

1 *Scire sit datum, aut scrutari permissum*] Hæc varie in libris concepta, ex quibus hanc lectionem expressimus. Sententia plane gemina iis, quæ ex oraculo profert Porphyrius x. εὐλογίων φιλοσοφίας· --- σὺ δὲ παῦε, οὐ̃ς μὴ θέμις ἐξερεείνων, Εἵνεκα σῆς φυσικῆς σοφίης τάδ' ὑπέρτερα νωμᾶν. Wowerus.

2 *Aut scrutari permissum, aut stuprari religiosum*] MS. Reg. *ut scrutare permissum aut stuprari relig.* Josephus Scaliger legi posse existimabat *ruspare* vel *ruspari*. Tertull. de Pallio: *Itaque cogitans omnia sibi domum, intelligens alibi stipantem copiam, alibi deserentem, runcare atque ruspare consuluit.* Herald.

Aut scire sit datum aut scrutari permissum] Quasi imitaretur Plinium de mari sic loquentem libr. XXXII, I, ut credat *immensum potentiæ accultæ documentum, ut prorsus nec aliud ultra quæri debeat, nec par aut simile possit inveniri.* Capite XII infra dicit Octavius *secreta rimari.* Tanquam sic voluerit explanare, quod Sirachides monebat 3, 24. ἑαυτοῦ χαλεπώτερα μὴ ζήτει. Gronovius.

Scrutari] Liber Reg. *scrutare.* Rigalt.

Stuprare] Idem liber: *stuprari.* Idem.

3 *Et beati satis*] Adjecimus particulam necessariam *&* è MS. Reg. *Herald.*

4 *Si secundum vetus sapientis oraculum nosmetipsos familiarius noverimus*] Variis hæc sententia tribuitur. Clemens Alex. Strom. I. Τὸ μὲν οὖν γνῶθι σαυτὸν, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασι. Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, Θαλοῦ. Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. cui & Dio Chrysost. adscribit orat. VI. At Clemens Strom. II. ex eo translatum ait, quod Moyses πρόσεχε σεαυτῷ. Plato Alcibiade I. & Xenophon IV. ἀπομνημ. Pythiæ præceptum, quod Pythagoras nosse dæmonium suum, hoc est, ut Hierocles interpretatur, τὴν ψυχήν. Wower.

Si secundum illud sapientis oraculum nosmetipsos familiarius noverimus] Photius biblioth. pag. 715. ex vita Pythagoræ: Τὸ γοῦν Γνῶθι σεαυτὸν, δοκοῦν ῥᾷστον εἶναι, πάντων ἐστὶ χαλεπώτατον. ὃ καί φασι τοῦ Πυθίου εἶναι Ἀπόλλωνος, εἰ καὶ εἰς Χίλωνα τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἕνα τὸ ἀπόφθεγμα ἀναφέρουσι. παραινεῖ δ' ἡμῖν, γνῶναι τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· τὸ δὲ γνῶναι ἑαυτὸν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου φύσιν γνῶναι. τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἄνευ τοῦ φιλοσοφεῖν. ὅπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς παραινεῖ. id est: *Difficillimum est seipsum nosse, quamvis facile videatur; quod Pythii Apollinis esse dicunt, licet ad Chilonem unum è septem sapientibus*

vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius noverimus. Sed quatenus [1] indulgentes insano atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, & in terram projecti, [2] cœlum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, [3] non vanis & formidolosis opinionibus

tibus etiam referant. Nos autem hortatur ut quisquis quid possit, cognoscat. Sed nihil est aliud NOSSE SEIPSUM quam totius mundi naturam nosse, quod sine philosophia fieri non potest, quodque Deus nos monet. Plato Phædro pag. 229. Charmide pag. 164. Protagora 343. Philebo pag. 48. Alcibiade pag. 129. & seq. Plinius lib. 7. cap. 32. Cicero lib. 5. de Finib. fol. 105. Scholiastes Juvenal. in Satyr. XI. Julianus Imp. in Epistola ad Jamblichum p. 294. Libanius Sophista Timone pag. 347. Dio Chrysost. Orat. x. de servis p. 148. Oration. 2. de gloria pag. 614. Philo de Insomniis pag. 390. Philostrat. de vita Apollonii lib. 7. cap. 7. Plutarchus de littera εἶ apud Delphos fol. 392. Gregorius Thaumaturgus panegyr. in Origenem pag. 18. Origenes in Exodum homil. 3. pag. 65. Macrob. 1. Saturnal. cap. 6. in Somnium Scipion. lib. 1. c. 9. Arrianus in Epictet. lib. 3. cap. 1. Stobæus serm. XXI. Maximus sermon. LVI. Pausanias Bœoticis p. 340. Ausonius in ludo septem sapient. pag. 116. Diogenes Laërtius in Thalete lib. 1. p. 26. *Elmenh.*

1 *Indulgentes insano labori*] Virg. lib. 11. Æneid. pag. 259. *Insano juvat indulgere labori.* Servius; *insano*, id est, *sine ratione.* Elmenh.

Indulgentes insano atque inepto labori] Pricæus hunc locum advocans ad Apuleji apologiam pag. 203. citat *inepto atque insano* præter fas. Ita autem illic applicat, ut dicat esse τολμᾶν, θαρσύνειν: At hæc nequaquam sunt verba indulgentiæ affinia. Atque quod audimus in Minucio sumptum ex imitatione Virgilii, ut supervacue post Elmenhorstium monuit Heraldus ideo omissus, non aliter considerari potest, quam ut apud Ciceronem legimus *indulget valetudini*, *imbecillitas sibi indulget*, *indulgentium mollitudini*; quæ notant sequi, quo usque vocat insatiatum laboris dulcedo, etsi ratio aut alia moneant eum abrumpi & sufflaminari debere. Audaciæ declaratio demum post adnectitur. *Gronovius.*

2 *Cœlum ipsum*] Ex illo Horatii l. 1. Ode III. *Nil mortalibus arduum, Cœlum ipsum petimus stultitia.* Manil. l. 4. *Wowerus.*

3 *Non vanis & formidolosis opinionibus implicemus*] Ita edidimus MS. Reg. auctore, & flagitante sententia. Antea, *implicamus.* Herald.

Sint principia omnium semina] Rom. Ed. superfluum existimat

bus implicemus. Sint principio omnium [1] semina naturâ in se coëunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & [2] cœlum licet sua materia suspenderit:

τὸ principia, quasi semina & principia rerum sint eadem. MS. *sint principiorum semina*. Lucret. lib. I. --- *rerum primordia pandam. Unde omneis natura creet res, auctet, alatque. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus, Reddunda in ratione vocare, & semina rerum Appellare suemus*. Wower.

Sint principio omnium semina natura in se coëunte densata] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Et sane Epicurea disciplina, unde hausta ista sunt, lectionem hanc flagitabat, non *principia*, quæ erat vulgata lectio. *Herald*.

Sint principio omnium sem.] Sic legitur in exemplari, & rectissime. *Rigaltius*.

1 *Semina*] Ex sententiâ Epicureorum qui ἀτόμους statuunt. Sic enim Latini ἀτόμους vocant, ut Lucretius plurimis in locis. Et ita Servius ad illa Virgilii Ecl. VI. ubi eorum hâc de re doctrinam quam paucis versibus inclusit,

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque marisque fuissent
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.

SEMINA, inquit, *atomos dicit*. Et sic quoque Statius Papinius lib. III. Thebaid.

--- *superæ seu conditor aulæ*
Sic dedit, effusum Chaos in nova semina texens.

Claudianus lib. I. in Ruffinum.

--- *rursus labefacta cadebat*
Relligio, caussæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere Semina motu
Affirmat. Ouzelius.

2 *Cœlum licet sua materia suspenderit*] MS. *pura materia*. nisi malis; *cœlum levissima materia*. Wower.

Et cœlum licet sua materia susp.] Nihil mutandum. *Sua materia*, id est sui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo. *Rigalt*.

Et cœlum licet sua materia suspenderit, *licet terram fundaverit pondere*] Ita exhibuimus sancte sequuti lectionem unici codicis exemplo doctissimi Heraldi, qui quum revocans primævam Sabæi lectionem, optime id elegisset, statim mutare non dubitavit Rigaltius; infeliciter omnino. Quippe illud *sua materia* palam retulit Minucius non modo ad cœlum, sed etiam ad terram. Sua materia dicitur cœlum suspendisse; item sua materia dicitur fundavisse terram pondere, ubi *sua materia* est naturalis, ut in Sicilia soli ipsius agnoscit naturalem materiam ignibus generandis nutriendisque Justinus libro IV, quæ est insita & immuta-

derit: [1] licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit e liquore: [2] unde hæc religio, [3] unde formido,

mutabilis. Quod quum clarissimum sit in vetere scriptura, tamen ut editores, ita nec Gallicus interpres voluit assequi: *Que la matiere du ciel se soit suspendue d'elle-même, & que la terre se soit affermie par son propre poids.* Utique nec materiam cœli agnoscit Minucius, nec materiam suspendisse semet ipsam. Idcirco etiam in eo quod sequitur, tam imperite vexato, codicem MStum. & Heraldum approbare censemus *& mare licet influxerit è liquore*, quem scilicet quoque comprehendebat Chaos, sed dispersum ac varie dissipatum: ex illo ubicunque manante antea liquore in principio isto dicit mare influxisse. Non est tempestiva Rigaltii doctrina, quem prave intellexisse verbum *influxerit*, ut velit esse activum, patet ex Cicerone, unde id petiit Minucius, libro II de Oratore cap. 53. *Ex illa lenitate ad hanc vim acerrimam influat oportet aliquid.* Gallus hoc loco agnoscit *de cette masse pesante*, quæ nulla est in Minucio. *Gronovius.*

1 *Licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor*] Sic ista duo commata restituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiscum sentiat quisquis attentius ea pensitaverit. In exemplari legitur: *licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore.* Facile adducor ut credam istud, *è liquore*, occasionem dedisse librariis conturbandi quæ non capiebant. Siquis autem adhuc pressius hærere velit exemplari, scribat nobis faventibus: *& mare licet influxerit eliquor.* Nam & *eliquare* & *eliquamen* dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra priusquam dixisset Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ se receperunt in conceptacula sua, & sic eliquatus est humor ille circumfluus quo terra imbuebatur. inde autem facta sunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel ut ait Minucius, *influxit mare*, hoc est, suo influxu fecit mare. *Rigalt.*

2 *Unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est?*] Neque sane superstitio aliud est quam numinis inanis & immoderatus timor, quemadmodum observabamus ad hunc Arnobii locum l. 7. *In quam convenit, ut debeamus inspicere, formidine superstitionis amota, & gratificatione deposita.* Vide sis quæ ibi notabamus, atque iis adjice Plutarchi locum elegantem in Numa: ἔστι δὲ ὅτε καὶ φόβους τινὰς ἀπαγγέλλων παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ φάσματα δαιμόνων ἀλλόκοτα καὶ φωνὰς οὐκ εὐμενεῖς, ἐδήλου, καὶ ταπεινὴν ἐποίει τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὑπὸ δεισιδαιμονίας. *Herald.*

3 *Unde formido, quæ superstitio*] Lucret. lib. I. Fulgent. I. Mythol. Plutarchus definit δεισιδαιμονίαν δόξαν ἐμπαθῆ, καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦντος, καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον. *Wower.*

Superstitio] Servius VIII. Æneid. fol. 468. *Superstitio est timor superfluus ac delirus. vel secundum Lu-*

do, quæ superstitio est? Homo & animal omne quod nascitur, [1] inspiratur, attollitur, elementorum ut voluntaria concretio est? in quæ rursum homo, & animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. Ita [2] in fontem refluunt, & [3] in semet omnia revolvuntur, [4] nullo artifice, nec judice, nec auctore. Sic, congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere, [5] sic, exhalatis terræ vaporibus, [6] nebulas semper adole-

Lucretium: Superstitio est superstantium rerum, idest cœlestium & divinarum inanis & superfluus timor. Elmenhorst. Inspice Heraldina ad Arnobium lib. VII. pag. 281.

1 *Inspiratur, attollitur*] Rom. Ed. *& alitur.* Wower.

Elementorum ut voluntaria concretio est?] Ita nunc denique edidi, prout jamdiu desideravi ab aliis factum. Semper enim ita intellexi Cæcilium ista proferre per modum & vim interrogandi, ut post illa sublimia & magis arcana & semel olim facta provocet nunc ad id, quod etiamnum videmus; nempe quam mirabiliter conspirare elementa & volentia ac gestientia concurrere ad fingendum hominem hodie animadvertimus? Tanquam sic olim & ista priora pariter se ad copulandum impulerint. Certe sic intellexisse etiam videtur Gallicus interpres. Loquitur enim ita: *qu'est ce l'homme & tous les animaux qui sont au monde qu'un mêlange d'Elemens, qui se dissoudent aprés* &c. Sed notam interrogandi non censuit apponendam. *Gronovius.*

2 *In fontem refluunt*] Lucretius l. 4.

Omnia quandoquidem cogit Natura referri
Ac resilire ab rebus ad æquos reddita flexus,

Boëthius lib. 4.

Quia non aliter durare queant
Nisi converso rursus amore
Refluant caussa, quæ dedit esse.

Ouzel.

3 *In semet omnia revolvuntur*] Scitum vulgare inter Philosophos. unde illa Iliad. η. ὕδωρ καὶ γαῖα γίνοισθε. Ubi veteres Grammatici, νεκρωθείητε, καὶ ζωογόνου καὶ πνευματώδους θερμοῦ στερηθείητε. ex aqua enim, & terra omnia conglobata antiquissimorum opinio. *Wower.*

In semet omnia revolvuntur] Vide Stobæum Eclog. Physic. p. 25. Epiphan. lib. 1. de Hæres. Platonem Theæteto fol. 180. Cratylo 402. Homerum Iliad. Ξ. Aristotel. 1. Metaphys. capite 3. *Elmenh.*

4 *Nullo artifice nec judice nec auctore*] De his quæsivit quidem, sed non firmavit. Astute igitur dicendi peritus, & callide, quod non probaverat συμπεράζει, ut loquebantur Græci. *Gronov.*

5 *Sic exhalatis terræ vaporibus*] Lactant. in Statii Thebaid. lib. 1. fol. 14. *Lucretius dicit ex udore terræ, nebulas oriri; ex nebulis nubes, ex nubibus pluvias.* Vide Hilarius in Psalm. 134. *Elmenh.*

6 Ne-

olescere; quibus densatis coactisque, nubes altius surgere; iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare, vel [1] nimbis collidentibus, tonitrua mugire, [2] rutilare fulgura, fulmina præmicare. [1] adeo

6 Nebulas semper adolescere, ... nubes altius surgere] Hæc sunt Græcæ philosophiæ quotidiana dictata, immo etiam inventa; unde fieri non potuit, quin perinde felix fuerit Græca lingua in exprimendis utrisque per distincta vocabula, ac fuit lingua Latina; dixerunt enim Græci nebulam νεφέλην, & nubem νέφος, quod ne tiro quidem potuit ignorare, utique nullus qui legit scripta Novi Testamenti, ubi non νέφος suscepit Dominum gloriæ & subjecit in cœlum, sed νεφέλη. Ecce tamen quid passus fuerit calamo excidere insignis ille Pricæus ad Epistolam Judæ versu 12. verba νεφέλαι ἄνυδροι. [Additur autem hîc ἄνυδροι à Juda, non sólum quia tales isti homines erant, sed & ob linguæ istius, etsi copiosissimæ, hac in parte defectum; cum Græci non habeant, ni fallor, per quæ nubes & nebulas distinguant, utrasque autem sub unica voce νεφέλης comprehendant: hinc & Νεφέλη *nubes*, *nebula*, in vetere Glossario.] Commisceantur interdum hæc vocabula, & ubi νέφος debebat poni, usurpata sit ab Græcis nonnunquam νεφέλη, similiterque in Latinis, ut evenit in fabula Helles: id tamen non facit, ut appareat linguæ Græcæ quædam inopia; licet sint ab antiquis jam annotata exempla vocum Latinarum, quæ difficulter Græco vocabulo efferantur. Est illa confusio manifesta in loco memorabili III Regum 18, 44. καὶ ἰδοὺ νεφέλη μικρὰ ὡς ἴχνος, ἀνάγουσα ὕδωρ ἀπὸ θαλάσσης, quem locum citat Cosmas pag. 156 Topographiæ Christianæ nuper editæ Parisiis, & Latine vertit editor *& ecce nubes parva quasi vestigium*. Gallus sane non intelligit nisi *des nuages* ut vertit *nebulas*; nubes nominare gravatus, sed addit post vocem citatam, *qui s'epaississant apres, & s'elevant peu a peu*, nequaquam ex officio. *Gronovius*.

1 *Nubibus collidentibus, tonitrua mugire*] Hieronym. Tom. IX. Epist. IX. fol. 44. *Ajunt naturalium causarum scrutatores, quod fulgura ex nubium collisione generentur more silicum duriorum, quos cum comploseris, medius ex his ignis extritus, elabitur, atque ita cum fulgore pariter & tonitrua mugire*. Apulejus de mundo pag. 113. Hilarius in Psal. 134. Stobæus Eclog. Physic. pag. 64. Cicero 2. de divinat. Seneca Natur. Quæst. lib. 2. c. 39. Servius in Æneid. fol. 170. Isidorus Hispalens. Origin. l. 13. c. 11. de natura rerum cap. 29. & 30. *Elmenh.*

2 *Rutilare fulgura, fulmina præmicare*] Nonius Marcell. *Fulmen, fulgur, his intellectibus discernuntur. Est enim fulmen telum ipsum quod jacitur*. Ut Virg. Georg. lib. 1.

Ipsa

[1] adeo passim cadunt, [2] montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu [3] tangunt loca sacra & profana, homi-

† *Ipse pater, mediâ nimborum in nocte, corusca*
Fulmina molitur dextra. ——

Fulgur ignis qui coruscat, unde & fulgetra dicuntur, & fulgor. Virg. lib. 5.

—— *Maculosus & aura*
Squamam incendebat fulgor.

Cicero de Divinatione lib. II. *Tum & fulgura & tonitrua existere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen.* Seneca Natural. Quæst. I. *Nubes mediocriter collisæ fulgurationes efficiunt, majore impetu pulsæ fulmina.* Sæpe tamen *Fulgur*, pro *fulmine* invenitur. Sueton. Augusto. *Cum expeditione Cantabricâ per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perstrinxisset, servumque prælucentem exanimasset.* Idem in Domitiano. *Continuis octo mensibus tot fulgura facta auditaque sunt, ut exclamaverit: Feriat jam quem volet.* Sic & Plinius aliquoties usurpat. *Ouzel.*

1 *Adeo passim cadunt, montes irruunt*] Nihil potest dici elegantius, ut nesciam quid iis esset in mentem qui *diruunt* legi volebant. *Passim*, id est, temere, sine ullo locorum aut personarum delectu. Lactantius lib. 3. *At ego hunc puto non invenientem quid responderet, effudisse hoc passim, ne taceret.* Tractat autem argumentum hoc Lucretius lib. 6. ipseque adeo Aristophanes in Ranis. *Her.*

Montes irruunt.] Rom. *diruunt.* wower.

2 *Montes irruunt*] Nescio an Heraldus potuerit monstrare nihil posse dici elegantius, aut hoc esse elegantius dictum, quam si legeretur *diruunt*. Utique enim Tullius semper addit præpositionem *irruere in aliquid*, quo elegantius scripsisse Minucium videat ut probet. Etiam sic alii. Recta tamen ejus mens est, quum non patitur istud *montes irruunt* torqueri & mutari. Si in arca habuisset præsentem monetam, proculdubio extulisset exemplisque defendisset. Sed quod ille omisit aut in numerato non habuit, scienter ac liberaliter præbet Cellarius. An vero id facit? Certe oportet hunc hominem fuisse exigui & jejuni animi, qui vult videri nos ex ipsius manu accipere, quod dudum ante ex divite copia largitus fuerat Nic. Heinsius ad locum Claudiani de Consul. Mallii vs. 194. Illic omnia ista quatuor loca constipata habebis, & plura; sicut ipse ille vir doctissimus insuper protulit alia ad locum Valerii Flacci in lib. III. *Gronovius.*

3 *Tangunt loca sacra & profana*] Et hoc argumento divinam providentiam evertere nititur Cæcilius, Epicurum sequens, cujus discipulus lib. 6. de natur. rerum p. 207. deliramenta talia loquitur.

Postremo cur sancta Deûm delubra, suasque
Discutit infesto præclaras fulmine sedes:
Et bene facta Deûm frangit simulacbra, suisque
Demit imaginibus violento vulnere bonorem.

Im-

homines noxios feriunt, & sæpe religiosos. Quid tempestates loquar varias & incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? [1] in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa? in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque? &, [2] cum tabe pestiferâ cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire? &, cum belli ardore sævitur, [3] meliores potius occumbere?

Impii, & si qui adhuc cum Epicuro sentiunt, Isidorum Pelusiotam audiant, & videant, ut errorem suum recognoscant & emendent. Is Epist. 73. lib. I. Calliopium Presbyterum ita affatur: Θαυμάζειν ἔφης, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς ἀνακτόρων οὐ φείδεται, ὅτε φόβον τῇ γῇ ἐπαφίησιν. ἀλλ' ἔχεις σὺ ταῖς θείαις βίβλοις τὴν τούτων ἀκριβῆ διασάφησιν. καὶ μὴ ἄλυε ἐφ' οἷς νῦν γενομένοις ἑώρακας. εἰ γὰρ τῆς ἁγίας κιβωτοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἐξέδοτο ταύτην ἀλλοφύλοις σὺν ἱερεῦσιν αὐτοῖς ἁμαρτήσασι, καὶ πόλιν ἁγιάσματος, καὶ χερουβὶμ δόξης, καὶ στολὴν, καὶ προφητείαν, καὶ χρίσμα, καὶ δήλωσιν, εἰς καταπάτημα καὶ μιασμὸν ἀπέδοτο ἔθνεσιν, οὐδὲ τῶν νῦν ἀχράντων φείδεται μυστηρίων, ἵνα τῶν αὐτοῦ αὐλῶν ἀφειδῶν, εἰς φόβον τοὺς πταίοντας κλίνῃ, ἀπηνεστέραν περιμένοντας ἐφ' οἷς πράττουσι τιμωρίαν. ὀλολυζέτω γὰρ πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος, τῶν ἰσχυρῶν πιπτόντων, τὰ ἀσθενέστερα παιδευέσθω. Id est, *Mirari te dixisti, quî fiat, ut Deus, cum metum terræ immittit, templis suis minime parcat. At certam hujus rei declarationem divinis in libris habes. Nec vero mœrore atque animi anxietate consternêris ob ea, que nunc fieri vidisti. Nam ut sanctæ arcæ minime pepercit, verum eam una cum ipsis sacerdotibus, qui deliquerant, barbaris dedidit, & urbem sanctificationis, & Cherubim gloriæ, & stolam, & prophetiam, & unctionem, & Thumim in conculcationem & contaminationem gentibus addixit: Ita ne nunc quidem ab omni labe puris mysteriis parcit: ut dum suis aulis minime parcit, terrorem iis, qui peccant, injiciat; atrociorem videlicet pœnam ob ea quæ agunt, exspectantibus. Ululet enim abies, quia cecidit cedrus. Fortibus cadentibus, imbecilliora erudiantur.* Elmenh.

1 *In naufragiis bonorum, malorumque fata mixta*] Late de his Firmicus Astron. lib. I. & Diagoræ responsum apud Cic. 3. de Nat. Deor. *Wower.*

2 *Cum tabe pestiferâ cœli tractus inficitur, &c.*] Quidquid huc attulerat Ouzelius, subduxerat observationibus Elmenhorstii ad Arnobii libr. I pag. 7 ad verba *Corruptus aer iste & corporibus labem ferat.* Confer modo & detestaberis; ipsum quoque hunc Minucii locum illic cernes. *Gronovius.*

3 *Meliores potius occumbere*] Habet ex historiis, & præsertim Liviana IX, 32. *Anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quem-*

re? In pace etiam, [1] non tantum æquatur nequitia melioribus, [2] sed & colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. [3] Quod si mundus divinâ providentiâ, & alicujus numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris & Dionysius regnum; [4] numquam Rutilius & Ca-

quemque absumit. XXVIII, 13. *Hi promptissimum quemque & proxime vallum atque in ipsos munitores primum invectum, vixdum prælio inito fuderunt*. De virtute nequaquam feliciore, quam est vitium, habes Scaligerana ad Manilium pag. 279. Cæterum ne ignores, unde Ouzelius delibaverit adeo multiplicem querelam contra providentiam, inspicias oportet Casp. Barthii Adversaria LIII, 13 & furem conspues. *Gronov*.

1 *Non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur*] Locum Senecæ & Salviani, qui huc congerebatur sub nomine Ouzelii, ad Verba Boethii de Consolatione philosophiæ lib. I carm. 5, leges ab Sitzmanno collectum, ut furti indignitas repellenda fuerit. *Gronovius*.

2 *Sed & colitur*] Rom. *sed attollitur*. Wower.

Sed & colitur] Quidam *sed & attollitur*. Ouzel.

3 *Quod si mundus divina providentia*] Omnes fere hoc argumento utuntur in evertenda providentia divina, quod multis urget Cotta apud Cic. 3. de Natur. Deor. Plutarchus de placitis Philosophorum. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 44. *Wow*.

Quod si mundus divina providentia regeretur] Impii in destruenda providentia divina omnes hoc fere argumento usi. Vide Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. Firmic. Astronom. lib. 1. cap. 3. Claudianum lib. 1. in Rufinum. Lucian. Jove confutato pag. 258. Lactant. l. 1. cap. 9. Gaudentium in præfat. ad Benevolum pag. 48. Athenag. Apolog. pro Christianis p. 9. Theodoret. serm. 6. de Provident. pag. 3. Ambrosium in Epistolam Pauli ad Corinth. 1. cap. 1. de officiis lib. 1. pag. 6. Clement. recognition. lib. 3. pag. 64. Remigium Altisiodorens. Episcop. in Malachiam cap. 2. *Elmenhorst*.

4 *Nunquam Rutilius & Camillus exilium*] Toties congesta sunt illa exempla infirmitatis gentilium, ut in magna hac nota nihil possit Ouzelianum haberi. Minucius autem, si licet verum dicere, patitur hoc loco Cæcilium ruere prorsus. Nam ut indomita, impatiens & infrenis inscitia sic loquuta concedatur, non tota gentilitas ita se præcipitavit; quin cogitare debuit non diu ante hæc tempora exstitisse gentilem, qui negaverit omnimodis Deos exosos fuisse (retineo ipsius Latini auctoris verba insignem λιτότητος speciem habentia) illos, qui in hac vita cum ærumnarum varietate luctentur, sed esse arcanas caussas, ad quas paucorum potuit pervenire curiositas. Quæ mihi

Camillus exilium, numquam [1] Socrates venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce jam [2] seges cana, [3] jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur. [4] adeo aut incerta nobis veritas occultatur & premitur; aut, quod magis credendum est, variis & lubricis casibus, [5] soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit; [6] quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis [7] majorum

mihi aurea videntur verba, & ab Aulo Gellio eliciuntur ex disticho Epicteti libro 11. cap. 18, admodum probata Macrobio libro 1. Saturn. cap. XI. *Gronovius.*

1 *Socrates venenum*] Cicutam. ita apud Tacit. 15. Annal. *cum ægre moreretur, bausisse ad accelerandam mortem frustra frigidis jam artubus, & clauso corpore adversus venenum.* Wower.

Socrates venenum] Vid. Plato Phædone fol. 117. *Elmenh.*

2 *Seges cana*] MS. *flava.* Wowerus.

Seges cana] Ovidius lib. 10. Metamorph. fab. 14.

Et segetis canæ stantes percurrere aristas.

Hieronym. Tom. 1. Epist. 32. ad Abigaum, *seges candida.* Juvencus lib. 2. de Euang. Histor.

--- albentes cernite campos
Cunctaque maturam jam rura exposcere messem. Elmenh.

3 *Jam temulenta vindemia*] Proxima temeto. de qua mox temetum fiat: unde & temulenti. *Rigaltius.*

4 *Adeo ut*] Scribo *adeo aut.* Meurs.

5 *Soluta legibus fortuna dominatur*] Præclara est in hanc sententiam fortunæ consideratio Plinii lib. 2. *Toto quippe mundo & locis omnibus omnibusque horis, omnium vocibus fortuna sola laudatur, sola arguitur, & cum conviciis colitur; volubilis, à plerisque vero & cæca etiam existimata, vaga, inconstans; huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, sola utramque paginam facit.* Lactantius 3. cap. 27. *Simulacrum ejus cum copia & gubernaculo fingunt, tanquam hæc & opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat, &c.* Rigalt.

Soluta legibus fortuna dominatur] Ethnicorum opinio, θνητῶν μὲν μηδένα νομοθετεῖν μηδὲν, τύχας δὲ εἶναι σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Plato lib. 4. de Legibus fol. 709. Dionysius Halicarnasseus antiq. Rom. l. 7. f. 472. Philostratus de Sophistis lib. 2. in Heliodor. Sallust. 2. Epist. ad Cæsar. Stobæus Eclogis physicis cap. 10. Sed hoc falsum esse, docet Suidas in τύχη. & Hieronym. in Ecclesiast. cap. 9. in Sophon. cap. 1. in Jeremiam l. 3. c. 12. *Elmenh.*

6 *Quando venerabilius*] Scribo *quanto.* Meurs.

7 *Majorum excipere disciplinam*] Symm. orat. ad Augg. *Si longa ætas auctoritatem religionis facit,*

 ser-

jorum excipere disciplinam? religiones traditas colere? Deos, [1] quos à parentibus [2] ante imbutus es timere, quam nosse familiarius, adorare? nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui [3] in ipsius mundi

servanda est, tot seculis fides, & sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos. Cic. 2. de leg. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. Wower.

Majorum excipere disciplinam, religiones traditas colere] Balbus apud Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. pag. 331. vult, ut majoribus nulla etiam reddita ratione credamus. Licinius in Orat. ad milites apud Euseb. lib. 2. de vita Constantini cap. 5. ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἵδε θεοί, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν, τιμῶμεν. Symmachus in relatione ad Imp. *Præstate oro vos, ut ea, quæ pueri suscepimus, senes posteris relinquamus.* —— *Jam si longa ætas auctoritatem religionis facit, servanda est tot seculis fides, & sequendi nobis parentes, qui secuti sunt feliciter suos.* Prudentius περὶ στεφάνων, pag. 220.

Hoc sanctum ab ævo est,
Hoc ab atavis traditum.

Zaleucus apud Stobæum Serm. 42. pag. 279. Chrysost. homil. 7. in 1 Corinth. cap. 2. pag. 387. Euseb. Eccl. l. 1. cap. 2. Observat. nostræ ad Arnobii l. 2. pag. 60. 61. *Elmenhorst.*

2 *Ante imbutus existimere, quam cognosse*] MS. *imbutus es timere, quam nosse.* Wower.

1 *Quos à parentibus ante imbutus es timere quam cognosse familiarius*] Elegans lectio quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *ante imbutus existimare*, nulla aut frigida sententia. Hoc autem argumentum tangit etiam Prudentius lib. contra Symmachum priore. *Herald.*

2 *Ante imbutus es timere quam nosse*] Rectissima est hæc libri veteris scriptura. Et impersonaliter quidem accipienda videtur. *Rig.*

Ante imbutus es timere, quam nosse] Hæc ferme iterat respondens Octavius: *Dum unusquisque vestrûm non cogitat, prius se debere Deum nosse, quam colere.* Hoc tamen loco an vides, quid fiat? Wowerus edidit *nosse*, & istam notam apposuit. Heraldus & Rigaltius ante oculos habuerunt ac testantur regiam membranam, & posterior quidem profert *nosse*, prior *cognosse* quod prodidit quoque Sabæus. Desidero ejus rei fidem constare. Cicero ait lib. 1. Orat. 17. *Qui ante ad agendum quam ad cognoscendum venimus.* Cæterum ejus quod hîc ab Cæcilio affertur, exemplum in gentilismo speciosum posuit Oedipum Sophocles, qui quum ex hospite Attico audivisset tantum in isto loco Eumenidas coli & appellari ab populo, statim ad venerationem versus exclamat, Ἀλλ' ἵλεω μὲν τόνδ' ἱκέτην δεξαίατο, in Oedipo Colon. ℣. 42. *Gronovius.*

3 *In ipsius mundi natalibus*] Non opinor impleri emphasin ab pronomine, quam in eo voluit sitam esse Minucius. Implebit autem, si scripseris *in ipsis mundi natalibus,*

mundi natalibus, [1] meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges?

VI. [2] Inde adeo per universa imperia, provincias, oppi-

bus, ut infra *ab ipsis imperii nascentis incunabulis*. Certe etiam sic ediderant olim Wowerus & Elmenhorstius, etsi queat placere enallage casuum. Quod autem ex persona Cæcilii nunc profert auctor, plane totum habes ut acceptum & probatum olim Germanis, apud Tacitum in German. c. 34. *Reverentius visum est de actis Deorum credere, quam scire.* Idem.

1 *Meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges*] Faciles dicit beneficos, benemeritos. Plinius lib. 2. *Hic est vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur.* Rigaltius.

Deos vel faciles habere vel reges] Recte quidem Rigaltius. Sed Minuciana diversa sunt ab Plinianis. Cæcilius enim statuit aut vere fuisse Deos, non tam quorum providentia mundus omnis administraretur, sed seorsum populis nonnullis propitios aut maxime primævis hominibus notos, iisque benigne ex cælo voluisse non tantum omnia copiosa suppeditare, sed demisisse illa celebria διοπετῆ, designasse loca certa oraculis, unde majestate istorum patefacta & firmata ab illis sic beatis cultus divinus rite institutus fuerit; aut etiam ipsos reges, qui primi inter illos regnaverunt, moresque & leges tradiderunt, unde gentis cujuslibet opes auctæ sunt, fuisse tales Deos. Sic præter Minuciana legimus Cretenses Jovem populum nactos. Sic Ephesiis profuit Apollo Jovis iram vitans. Sic Hercules Lydia potitus. Apparet eum respicere Deos patrios. Sententia autem non potuit nitidius exprimi. Ovidius v. Met. 559. *Posse super fluctus alarum insistere remis Optastis, facilesque Deos habuistis.* Gronovius.

2 *Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus g. habere & Deos colere municipes*] Tertullianus Apologet. cap. 24. *Unicuique*, inquit, *Provinciæ & Civitati suus est Deus: ut Syriæ Astarte, ut Arabiæ Dysares, ut Noricis Belenus, ut Africæ Cœlestis, ut Mauritaniæ Reguli sui*, & paullo post: *Casiniensium Delventinus, Narniensium Visidianus, Æsculanorum Ancaria, Volsiniensium Nursia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, &c.* Sic Ovidius lib. 3. Fastorum.

Pallada Cecropiæ, Minoïa Creta Dianam,
Vulcanum tellus Hypsipylæa colit.
Junonem Sparte, Pelopeiadesque Mycenæ,
Pinigerum Fauni Mænalis ora caput.
Mars Latio venerandus erat. ---

Huc pertinent quoque illa Poëtæ in Carmine libero.

Dodona est tibi Jupiter sacrata;
Junoni Samos & Mycena Diti;
Undæ Tænaros æquorisque Regi;
Pallas Cecropias tuetur arces;
Delphos Pythius orbis umbilicum, Cre-

oppida, videmus singulos sacrorum [1] ritus gentiles habere, & Deos colere municipes, ut [2] Eleusinios Cererem,

Creten Delia Cynthiosque colleis:
Faunus Mænalon, Arcadumque silvas;
Est tutela Rhodos beata Solis:
Gades Herculis, humidumque Tibur.
Cyllene celeri Deo nivosa:
Tardo gratior æstuosa Lemnos.
Ennææ Cererem nurus frequentant,
Raptam Cyzicos ostreosa Divam:
Formosam Venerem Cnidos Paphosque.

Ut & Sidonii Apollinaris in docto Panegyrico ad Priscum Valerianum.

Non divos specialibus faventes
Agris, urbibus, insulisque canto:
Saturnum Latio, Jovemque Cretæ,
Junonemque Samo, Rhodoque Solem,
Ennæ Persephonen, Minervam Hymetto,
Vulcanum Lipare, Papho Dionen,
Argis Persea, Lampsaco Priapum,
Thebis Euyon, Ilioque Vestam,
Thymbræ Delion, Arcadem Lyceo,
Martem Thracibus, & Scythis Dianam.

Ouzelius. Cujus tamen longas digressiones de Cerere, Cybele, Æsculapio, Belo, Astarte, non censuimus apponendas, quoniam in eis nihil est quod illustret Minucium Felicem: etiam nihil est ipsius, sed ex Vossio, Seldeno, Bocharto omnes compilatæ, quorum scripta legi oportet, ut ipsi ediderunt; quod si illos fontes inspexeris, miraberis insulsos notarum transitus, & absurdas connexiones.

1 *Ritus gentiles habere & Deos colere municipes*] Id non aliunde ita patet, quam ex inscriptionum collectaneis, ex quibus verissime videmus præter communia Deorum nomina illic culta, etiam in singulis populis ac civitatibus fere appellationes numinum particulares & illic tantum celebratas, non etiam alibi, quod exemplis probare in prono est, sed sine fine. Nec enim sufficiunt ista generalia magnorum numinum in versibus apud Ouzelium undecunque descriptis. Cæterum ut huic sententiæ horum verborum inhæreamus, sane Eleusinii dum colunt Cererem, nequeunt ita celebrari, quasi deam colant municipem, ut ut habeant gentiles ritus sacrorum; quippe quam veteres fabulæ deducant ex Sicilia, aut si ita fabulosæ genti indulgere libet, ex Creta. Accedit, quod aut gentes magnas aut urbes memorabiles ad hoc producat in proxime sequentibus, quibus anteponi Eleusinios (etsi Celeo regnatam urbem, ut jactabant,) quæ ratio est? Possis vereri apices literarum in ea voce confusos & Minucium dedisse *ut Hennæos Cererem.* Forsan id scriptum fuit *Henneios*, sicut cap. 21 in MS. fuit *Henneis*, pro quo restituerunt *Oetæis. Gronovius.*

2 *Et Eleusinios*] Scribo *ut.* Meurs.

Eleusinios Cererem] Pausan. Att. Diodor. Sic. lib. 1. *Wower.*

Eleu-

rem, [1] Phrygas Matrem, [2] Epidaurios Æsculapium, [3] Chaldæos Belum, [4] Astarten Syros, [5] Dianam Taurios, [6] Gal-

Eleusinios Cererem] Lactantius in 2. Thebaid. Statii pag. 63. *Eleusis oppidum est Athenis vicinum, in quo Ceres eximie colitur.* Mela lib. 2. cap. 3. Orpheus in Hymno Cereris. Arnobius lib. 5. Strabo Geograph. lib. 9. pag. 72. Hyginus fabul. 92. Augustin. de Civit. Dei lib. 7. cap. 20. Pausanias Corinthiacis pag. 57. Laconicis pag. 103. *Elmenhorst.*

1 *Phrygas Magnam matrem*] Festus in *Peregrina sacra.* Diodor. Sic. lib. 2. *Wower.*

Phrygas Magnam Matrem] Dionysius Halicarnasseus lib. 1. fol. 50. Strabo Geograph. lib. 10. p. 323. Herodianus in Commodo Imp. fol. 477. *Elmenhorstius.*

2 *Epidaurios Æsculapium*] Liv. lib. 10. Arnob. lib. 7. Athenag. Apol. *Wower.*

Epidaurios Æsculapium] Lactant. l. 4. in Statii Thebaid. p. 125. *Epidauria civitas Argivorum, ubi Æsculapius colitur.* Arrianus de rebus gest. Alexandri Magni lib. 7. pag. 157. Plato in Jo. Arnob. lib. 7. pag. 147. Livius lib. 10. pag. 396. Origenes lib. 3. contra Celsum. Philargyrius in 3. Georgicor. Ovid. lib. 15. Metamorph. Lactant. lib. 2. cap. 7. Pausanias Corinthiacis pag. 60. 69. & 70. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. *Elmenhorst.*

3 *Chaldæos Belum*] Eust. in Dionys. Sulpit. lib. 2. Hist. Procop. in Esaiam. Hieron. in Oseam. *Wower.*

Chaldæos Belum] Herodot. lib. 1. Arrianus de reb. Alexan. Mag. lib. 3. pag. 63. Servius in 1. Æneid. pag. 213. 219. Pausanias Atticis p. 15. Lactantius lib. 1. cap. 23. Isidorus Hispalensis orig. lib. 8. cap. 11. *Elmenh.* In Ouzelianis quæ sequebantur, bene est, quod fiat mentio Seldeni; quem tamen si inspexeris pag. 196, 197 & 198, videbis & disces modum adhibitum in alienis trajiciendis.

4 *Astarten Syros*] Tertul. *Unicuique provinciæ, & civitati suus Deus, ut Syriæ Astarte, Noricis Belenus, ut Africæ Cælestis.* Astarte Phœnicibus, quæ οὐρανία, sive Cœlestis Carthaginiensibus. Idem Tertull. Apolog. Apul. Miles. 9. *Regina cœli.* Herodian. l. 5. ἀστροάρχη. *Wower.*

Astarten Syros] Artemidorus oneirocrit. cap. 19. Tertullian. Apologet. cap. 24. Augustin. lib. 7. quæst. super Judic. libros cap. 16. & Petrus Faber JC. Semestrium lib. 3. cap. 1. *Elmenh.*

5 *Dianam Tauros*] Diodor. Sic. l. 3. Ovid. 3. de Ponto. Servius 6. Æneid. *Wower.*

Dianam Tauricos] Hyginus fab. 120. 122. Strabo Geograph. lib. 5. p. 160. 165. Servius in lib. 2. Æneid. p. 229. Pausanias Attic. p. 15. & seq. *Elmenh.*

6 *Gallos Mercurium*] Cæsar 6. de bello Gall. Sulpit. lib. 3. Hist. *Wower.*

Gallos Mercurium] Cæsar lib. 6. de bell. Gall. pag. 106. Cicero pro Fontejo fol. 222. *Elmenh.*

Gallos Mercurium] Inficetus

6 Gallos Mercurium, 7 universa Romanos. Sic eorum po-

Ouzelius non debet tacitum ferre, quod ita maluerit glande vesci post fruges inventas, ut agens ex Cæsare de Gallis & ex Tacito de Germanis, scribat [Et hic dicebatur illis Teutates. Apud Livium lib. 26 utrumque nomen conjunctim legitur: *Quod ubi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem vocant*] Non leguntur ista nisi apud corruptores Livii. Et in Cluverii Introductione Geographiæ lib. III cap. 6 ferri potest, quod dicitur Teutatem Mercurium coluisse Hispanos. Etiam ignoscas Josepho Laurentio in capite XXIII quo tractat varia sacra Gentilium, quem in Tomum VII Thesauri Græcarum antiquitatum compulsu nugacium consultorum, non mea sponte inferre fui coactus, scribenti ex Livio Mercurium Teutatem tumulum in Hispania. Et similia apud alios paris farinæ. Quo magis ignosci oportet viro maximo quem citat, etiam scribenti in libro I de Ortu Idololatriæ cap. 35 quia apud Livium lib. XXVI legitur, tumulum juxta Carthaginem Novam fuisse repertum, qui Mercurii Teutatis vocaretur. Sed ut ita scribat etiam Ouzelius anno 1652, quum ex inæstimabili codice Puteanæo jam anno 1645 protulisset Pater meus casum Livii in isto loco & nefandissimam corruptelam, id vero docet susque deque illi viro fuisse, quid scriberet; & quia nihil est nisi nervis alienis mobile lignum, omissi, utpote mera Vossiana. Quanto prudentior Huetius in Demonstrationis Euangelicæ Propositione quarta pag. 83 non admittens ad Hispanos Teutaten ex Livio, *quod apud Livium, qui rei hujus auctor jactatur, mentionem tantum fieri tumuli Mercurii fidem faciat emendatissima Gronovii editio*. Sed & hæc levis probatio: nam & editio quæ judicatur emendatissima, potest in eo loco male administrata esse. Debuerat potius ire ad membranas Puteaneas, unicas illas & principes in custodia manus Livianæ, quas habet Bibliotheca Regia, earumque auctoritas est indubitata. Quin etiam totum hoc, quod Huetius attribuit Gronovio, sine hujus mentione ad se transfert ingratissimus fucus Dujacius, qui tamen suam futilem operam commendat nomine Huetii. Mercurius Germanorum est in Thesauro Palatino, si potest idem haberi Gallico. *Gronov.*

7 *Universa Romanos*] Prudent. 1. adversus Symm. Tertull. Apol. *Apud nos quodvis colere jus est præter verum Deum.* hæc ratio est, cur Hebræorum Deum, cum omnia numina Romani susceperunt, rejecerint, quod ille solus coli volebat sine socio & æmulo majestatis. August. de civ. Dei lib. 9. *Wower.*

Universa Romanos] Mox dicet, *Universarum gentium sacra suscepisse.* Et paulo post: *Initiasse ritus omnium religionum.* Cur ergo tam crudeliter obstitere Christianis? sunt qui factum id fuisse dicant, eo quod Judæorum, rede inceps Christianorum Deus, solus coli voluerit. Et certe cum sit vere Deus, sequitur eum solum esse Deum,

potestas & auctoritas, [1] totius orbis ambitus occupavit: sic imperium suum [2] ultra Solis vias, & ipsius Oceani limi-

Deum, nec præter ipsum coli debere alium quenquam. quod est sane verissimum: sed quæstionem minime solvit. Lampridius aliam tradidit rationem in Alexandro Severo, quem in larario suo habuisse refert divos principes, sed optimos, electos, & animas sanctiores, in quîs & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, *Christum:* præterea Christo templum facere voluisse, eumque inter Deos recipere. hoc etiam cogitasse Adrianum; ac templa in omnibus civitatibus sine simulacris fieri jussisse ad hoc parata, sed prohibitum fuisse ab iis, qui consulentes sacra repererant omnes Christianos futuros si id evenisset & templa reliqua deserenda. *Rigalt.*

Universa Romanos] Tertul. de Idololat. cap. 4. *Omnia colit humanus error, præter ipsum omnium conditorem.* Arnobius lib. 6. contra gentes pag. 115. *Roma civitas maxima, numinum cunctorum cultrix.* Aldhelmus de laude Virginitatis pag. 478. *Roma fallacis idololatriæ cultrix.* Romanorum sententia, *Omnes Deos colendos esse sapienti*; ac per hoc respuerunt unius veri Dei cultum, quia solum se coli volebat sine socio. Verebantur enim si unum verum colerent, ne multos falsos offenderent: magis arbitrantes sibi obfuturam fuisse multorum iracundiam, quam unius benevolentiam profuturam. Augustinus de consensu Euangelist, lib. 1. cap. 17. *Elmenh.*

Universa Romanos. Sic eorum potestas, &c. dum undique hospites Deos quærunt & suos faciunt.] His subjecerat Ouzelius locum Arnobii, Prudentii, Tertulliani, quæ junxerat Heraldus ad locum istum Arnobii in libro III. Ista omisi, ut ibi legerentur, & manerent ipsius, non contrectarentur sub alieno nomine. Causas vero multorum Deorum Romæ & evocationem ex urbibus obsessis quis non dixit? *Gronovius.*

1 *Totius orbis ambitus occupavit*] Symmach. orat. ad Aug, ubi Roma: *Hic cultus in leges meas orbem redegit, hæc sacra Annibalem à mœnibus, à Capitolio Senonas repulerunt, &c.* Wow.

Totiusque orbis ambitus occupavit] Tertull. Apologet. cap. 25. *Quoniam Romani nominis proprie mentio occurrit, non omittam congressionem quam provocat illa præsumptio dicentium: Romanos pro merito religiositatis diligentissimæ in tantum sublimitatis elatos, ut orbem occuparint, & adeo Deos esse, ut præter cæteros floreant, qui illis officium præter cæteros faciant.* Dionysius Halicarnassæus lib. 2. pag. 131. Orosius lib 6. cap. 1. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. Zosimus lib. 1. histor. fol. 670. *Elmenb.*

2 *Ultra Solis vias*] Virgil. 6. Æneid. *Jacet extra sidera tellus, Extra anni, solisque vias.* Wower.

Ultra solis vias] Virgil. Æneid. 6. fol. 447.

--- *Jacet extra sidera tellus,*

limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, [1] dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: dum obsessi, & citra solum Capitolium capti, [2] colunt Deos, quos alius jam sprevisset iratos; & [3] per Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: [4] dum capti in hostilibus mœnibus adhuc ferociente victoriâ

Extra anni solisque vias. Elmenhorstius.

Ultra solis vias & ipsius Oceani limites.] Similem locutionem & cum Virgilii loco per Wowerum & Elmenhorstium hic citato comparatam monstrat Nic. Heinsius ad Claudianum libr. II. in Rufinum vers. 245. *Gronov.*

1 *Dum Orbem muniunt sacrorum religion.*] Emendo, *Dum Urbem muniunt.* Roma *Urbs* κατ' ἐξοχὴν dicta, ut pueri norunt. *Meurs.*

2 *Colunt Deos, quos alius jam sprevisset iratos*] Sane ad id amentiæ legimus processisse nonnullos, sed quos pœna præsens coercuit. Exemplum fert Ovidius Metam. lib. XIV. 487. *Quid habet Cytherea, quod ultra (Velle puta) faciat? nam dum pejora timentur, Est in vota locus; sors autem ubi pessima rerum, Sub pedibus timor est, securaque summa malorum. Audiat ipsa, licet; licet, ut facit, oderit omnes Sub Diomede viros, odium tamen illius omnes Spernimus, & magno stat magna potentia nobis*, Hic sine fine impius, & quo usque vix pergit Minucii sermo. Et tamen hic quoque mox punitur. Nec enim credo nunc inhærere auctorem duris illis & horridis apud Cornelium Tacitum. Attamen quum sic videam exhiberi in editionibus, nihilominus Wowerus anno 1603. in Frobeniana, Elmenhorstius eodem anno in Hanoviensi ediderunt *iratus*, & hinc collector Variarum Lectionum notavit, *iratus*] Sabæus *iratos*, ut ignorem unde primum istud *iratus* exierit, quod tamen unice probandum videtur. Nec enim ut dico, contemserunt Deos iratos, quippe a quibus se castigari sentiebant; nec dum aut dixerunt *Feriat jam quem volet*, aut lapidaverunt templa ac simulacra, id iræ illorum respectu vel dictum vel factum, sed quod magis negarent aut esse aut animadvertere humana, unde ipsi irati eos spernebant, nec amplius colere dignabantur. Certe ut Romani, sic Oedipus, etsi oculis erutis fœdus & exul destitutus, & obscœni ominis, tamen apud Sophoclem in Colonæo 291. Ἥκω γὰρ καθαρὸς εὐσεβής τε. Sed rem totam possum indulgere auctoritati codicis unici. *Gronov.*

3 *Per Gallorum acies*] Liv. lib. lib. 5. Valer. lib. 1. cap. 1. Florus lib. 1. c. 13. *Wower.*

4 *Dum captis in hostilibus mœnibus*]

ctoriâ numina victa venerantur: [1] dum undique hospites Deos quærunt, & suos faciunt: [2] dum aras extruunt

nibus] Rescribo, *Dum capti in*, ut est in MS. *Meurs.*

Dum capti in hostilibus mœnibus] Reddidimus lectionem Rom. edit. & MS. Reg. At sententia flagitat *captis*, quomodo ediderat Gelenius. *Herald.*

Dum capti in hostilibus mœnibus] Retinui, quod expresserunt ex MSto Heraldus & Rigaltius, hoc quidem tacente, sed Heraldo præfante sententiam flagitare *captis*. Hinc postremæ editiones concussæ præferunt *captis hostilibus* &c. quod vix sententiam efficit. Sed Romani, dum sunt in Capitolio, quantum erat, ut non essent capti & in ditione hostium? & sic tamen in mœnibus jam hostilibus, hoc est, ab hoste insessis numina victa venerabantur. Quod optimum intellectu. Nunc illud *capti* magis promovet, quam quum supra dicebat *citra solum Capitolium capti*, ut pateat isto discrimine voluisse eum imitari Virgiliana ex VII Æneide: *Num capti potuere capi?* Gronovius.

1 *Dum undique hospites Deos*] August. lib. 3. cap. 12. *Wower.*

1 *Ignotis numinibus*] Etiam apud Athenienses ara θεῦ ἀγνώςυ. Actor. c. 17. Diogen. in Epimenide. Lucian. Philopat. Hieron. in epist. ad Titum. Suidas τιμωρίων. apud Burdigalenses quoque ara Dei ignoti. Aurelianus Lemovic. Episc. vita S. Martialis. *Wowerus.*

2 *Dum aras extruunt etiam ignotis numinibus*] Pausanias Atticis pag. 1. Βωμοὶ δὲ θεῶν τε ὀνομαζομένων ἀγνώςων καὶ ἡρώων. Eliacis fol. 162. Ἀγνώςων θεῶν βωμός. Apud Athenienses & Burdegalenses multæ quoque aræ ignotorum Deorum. Philostratus de vita Apollonii lib. 6. cap. 2. Hieron. in Ezech. lib. 4. cap. 16. fol. 377. Et in Epist. Pauli ad Titum cap. 1. pag. 201. Martialis Episcop. Epistol. ad Burdegal. cap. 3. Tertullian. adversus Marcionem l. 1. c. 9. *Invenio plane ignotis Deis aras prostitutas: sed Attica Idololatria est. Item incertis Deis, sed superstitio Romana est.* Inscriptio aræ ignoti Dei in actis Apostolorum cap. 18. talis fuit, ut testatur Oecumenius: Θεοῖς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ Λιβύης, θεῷ ἀγνώςῳ καὶ ξένῳ. Elmenhorstius.

Dum aras extruunt etiam ignotis numinibus & manibus] MS. R. *dum aras extruunt dum etiam*. Legendum fortasse, *interdum etiam ignotis num.* Ceterum quorsum addat *& manibus* fateor me non satis intelligere. De Diis ignotis proculcata res est. Manes etiam Deos habitos pueris notum: sed quorsum heic eorum mentio? Quare nesciebam an legendum esset *ignotis numinibus & inanibus*. Herald.

Dum aras extruunt dum etiam ignotis &c.] Sic putavi retineri secure, quod est in MS. ut testatur Heraldus, qui inde cogitavit *dum aras extruunt interdum*

 etiam.

truunt dum etiam [1] ignotis Numinibus, & Manibus. Sic dum universarum gentium sacra suscipiunt, etiam [2] regna meruerunt. [3] Hinc perpetuus venerationis [4] tenor mansit, qui longâ ætate non infringitur, sed augetur. quippe [5] antiquitas cerimoniis atque fanis [6] tantum

etiam. Sed frustra. Usurpatur enim ista particula vel sic interposita, ut ab Cicerone lib. II. de Oratore 50. *Nihil dum aliis suspicantibus serpere incepisti.* Livio III, 60. *Adortusque nec omnes dum eductos;* cui valde id genus placuit: vel anteposita vocabulo, cui in fine debebat adhærere pro *etiamdum.* Alioquin facilius inde existeret *dudum etiam ignotis.* Gronovius.

Aras ignotis numinibus & manibus] Bene Cæcilius componit Deos Manes cum ignotis numinibus. bene inquam ex Epicuri sensu, qui negabat esse aliquos Manes & subterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui jam esse desierunt, ac proinde nulli sunt. Et Cæcilius *Ignotos Deos* spernit, quia sunt ignoti: & manes sive defunctos, quia defuncti & jam nulli. *Rigaltius.*

2 *Regna meruerunt*] MS. *r. merunt.* Corrigo *inierunt.* nisi mavelis *regnaverunt*, quod sane nihil habet acuminis. *Meurs.*

Etiam regna meruerunt] Equidem Minucius modo *mereri*, modo *merere* usurpat significatione eadem, ut possit videri hæc qualiscunque fabrica tolerabilis eo respectu. Sed mirum est ab uno Meursio indicari in MSto legi *regna merunt;* Heraldum vero & Rigaltium inde exhibere, quod modo produxi, nihil de MSto monentes; Wowerum vero & Elmenhorstium *regnare meruerunt.* Nec potest hinc abesse tempus præteritum, si bene attendas; quippe qui omnibus, quibus voculam *dum* præponit, attribuit præsens, id quod inde exstitisse colligit, ponit in præterito, nempe *occupavit*, *propagavit;* ita hoc quoque tempus mutari non debet. Scripsisse auctorem dico ex indicio lectionis Meursianœ *etiam regna iverunt*, nempe in illorum manum velut comitantia Deos, & cohærentia sacris universarum gentium, quibus semper fuerant dedita, aut velut remunerantia pietatem Romanam. *Gronovius.*

3 *Hinc perpetuus observationis tenor mansit*] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti pro *hic.* Postea item *adstruxerit*, pro *abstruxerat*, quæ erat lectio Rom. editionis. *Herald.*

Hinc perpetuus venerationis tenor mansit] Testatur quidem Heraldus se ita edidisse MS. Reg. auctoritatem sequutum, sed id videtur notare tantum respectu primæ vocis, non postremæ cui tamen attendere debuerat propter Wowerum ex MS. proferentem *manserit.* Quod si ita est, longe id præferendum videtur. *Gronovius.*

4 *Tenor mansit*] Rom. *maneat*, MS. *manserit.* Wower.

5 *Antiquitas ceremoniis atque fanis*

tum sanctitatis tribuere consuevit, quantum adstruxerit vetustatis.

VII. Nec tamen temere, [1] ausim enim interim & ipse concedere [2] & sic melius errare, majores nostri aut [3] observandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut [4] delubris dedicandis operam navave-

fanis tantum sanctitatis] Multa in hanc sententiam Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. lib. 1. *Wower.*

6 *Tantum sanctitatis attribuere consuevit, quantum astruxerit vetustatis*] Vide Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 1. Cicer. lib. 4. in Ver. Orat. 9. p. 247. *Elmenh.*

1 *Ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare*] Cæcilius supra de schola Epicuri dixit, magis esse credendum in rebus humanis solutam legibus fortunam dominari, adeoque agi cuncta variis & lubricis casibus, non deorum aliqua providentia aut cura. Hac vero dissertatione sua currente, sentit eo se ferri ut fateatur Romanos haud frustra deditos fuisse religionibus suis erga Deos etiam exteros, quando talium numinum favore ac tutela totius orbis imperium teneant. Antequam igitur exemplis hoc probare incipiat, ne quid præjudicet opinioni suæ de fortuna, corrigit sese interjectione ista: *Ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare*, objiciens errorem pudendum Octavio, qui Deum colat cultoribus suis gravem & noxium potius quam beneficum, bona futura & incerta promittentem, mala ac præsentia non avertentem; imo dehortantem ac depellentem suos ab honoribus, opibus & voluptatibus, tanquam ab rebus non suis. Ait ergo Cæcilius sese melius errare quam Octavium, si Romanorum superstitiones probare videatur tam utiles & prosperas cultoribus suis. *Rigaltius.*

2 *Et sic melius errare*] Rom. *esse melius. Wower.*

3 *Observandis auguriis aut extis consulendis*] Quæ chartæ horum mentionem facientes non referunt & simul constipatum habent id ipsum, quod huc allevit Ouzelius, ut omnia ex aliis describens & nihil nisi translaticium Minucio congerens non mereatur hîc conspici vel legi? Et tamen homo lethargicus in notis ad Fulgentium p. 169; jubebat hæc videre & appellat Cl. Ouzelium. Cur non prætulit appellationem G. I. Vossii, cujus illa sunt ex Idololatria Gentilium lib. III. cap. 98, sic concinnata, ut in augurandi origine habeas Telegonum & Carem, & in fine notæ inde adduxerit mentionem Augustini Niphi, Alexandri ab Alexandro, Peuceri & Georgii Ragusei; media ex alio derivaverit. *Gronovius.*

4 *Delubris*] Quæ apud eruditos scriptores de vocabulo *delubrum* annotata sunt, ante Ouzelium

vaverunt. [1] Specta de libris memorias, jam eos deprehendes

lium multi collegerunt, ut in hoc fastidiri illum oporteat & hinc abigi. Oportuerat dare exempla delubrorum dedicatorum: ea enim pertinerent ad Minucium.

1 *Specta de libris memoriam*] MS. Reg. *memoria*. Fortasse, *memorias*. Tertullianus adversus Judæos: *Nam & secundum memorias, populus Judæorum, id est antiquior, derelicto Deo idolis servivit.* Minucius Felix infra: *Memoriæ & Tragœdiæ vestræ incestis gloriantur.* Herald.

Specta de libris memorias] In exemplari, quod hactenus unicum habemus scriptum est, *memoria*. Itaque conjecturæ locus est, nec erit magni momenti discrimen, utrum legas: *Specta de libris memoriarum:* an, *specta de libris memorias*. Hos libros Arnobius *Annales* nuncupat lib. 8. adverſ. Gentes: *Non imus infitias,* inquias, *in Annalium scriptis contineri hæc omnia quæ sunt à vobis in oppositione prolata.* Rigaltius.

Specta de libris memoriam jam eos] Sic quum vulgo ederetur & Heraldus intellecto haberi in MS. *memoria* conjecisset *memorias;* mireris quomodo ad hanc pronunciationem venerit Rigaltius, ut neget magni momenti discrimen esse, utrum legas *specta de libris memoriarum*, an *specta de libris memorias*. Sic enim quid aliud quam negligentiam & incuriam suam ostendit in Chirographo Minucii videndo illaudabilem? Quid igitur est, quod infra legimus *viri bene de suis meriti in memorias exirent*. An & in isto loco poterit esse sic ἀδιάφορος? Itaque vitiosum ex his quidem nihil est; sed nisi fallor, libellum hunc inscribimus Minucio Felici, & hinc quod ille scripsit, desideramus nosse. Itaque patrem meum video continuavisse in retinendo vulgato, explicans *specta librorum memoriam* in Diatribe ad Statium cap. 56. Sed codex MS. requirit aliud; quippe qui quum habeat *memoria* & ita formatus sit, ut continuam gerat scripturam, non intercisam ad singula verba, atque ita præferat *memoriajam*, quid aliud clamat, quam illud postremum jota bis intelligi debere, idque voluisse librarium etiam non repetentem ex more scripturæ, quam in membranis vetustissimis cognoscimus? Itaque scripsit auctor *memoriai jam*, ut voces nostræ sint *specta de libris memoriæ*. Memoria enim dicebatur pro historia. Gellius I, 19. *In antiquis annalibus super libris Sibyllinis prodita est memoria.* Ita Servius historiam, quam de vita sua composuisse constat Augustum, allegat ad Eclogam IX, 47. *Augustus in memoria vitæ suæ*, quam quum Severus etiam composuerit, Spartianus citat *vitæ suæ historiam*. Jam vero *specta de libris* dictum est, ut Cicer. XIII. ad Attic. 33. *Negotium dederis, reperiet ex eo libro, in quo sunt SCta.* Suetonius Grammaticis cap. 22. *Hic cum ex oratione Tiberium reprehendisset.* Contra legebam in Æliano

hendes [1] initiasse ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens & sæviens placaretur. [2] Testis mater Idæa, quæ adventu suo & [3] probavit matro-

liano lib. 11. Ποικιλ. Ἱστορ. cap. 20. Ὅτῳ μὲν χολή. . . . καὶ αὐτὰ ἕκαστα ἐξετάζειν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς, εἶ- τα ἐτάφθη. Huic enim lectioni testimonium ferebat codex vetustissimus Mediceus, cui plus fido, quam omnibus aliis. *Gronovius*.

1 *Initiasse ritus omnium religionum*] Cicer. lib. 1. de natura Deorum: *Ubi initiantur gentes orarum ultimæ*. Elmenh.

2 *Testis mater Deum*] Rom. *Idæa*. ut apud Cic. de Haruspicum responsis. *Wower*.

Mater Idæa] Sup. *Diana Taurica, vel mater Idæa*. Livius lib. 36. Fol. 936. *Ædes matris Magnæ Idææ* Cicero de Aruspicum responsis fol. 432. *atque illa Mater Idæa*. Orat. 10. in Verrem; *Illa sanctissima mater Idæa*. Julius Obsequens de prodigiis cap. 104. *Servus matris Idææ*. Virg. l. 10. Æneid. fol. 587.

Alma parens Idæa Deûm.

Et lib. 9. pag. 562. *Mater Idæa*. Hieron. lib. 1. adversus Jovinianum c. 26. *Simulachrum Matris Idææ*. Liber inscriptionum fol. 28. inscript. 2.

MATRIS. DEUM. MAGNAE. IDAEAE. *Elm*.

Testis mater Idæa] Hæc est verissima lectio, cujus vestigia agnovimus in MS. Reg. ubi scriptum sane fuerat *Idæa*, sed quia litera I parum cohærebat, ac præcedenti voci fuerat adjecta, idcirco eam pene deleverant; ut literulæ istius nonnisi simulacrum aliquod remanserit. Alii igitur ediderant, *Mater Deûm*, Fulv. Ursinus *Mater Dea*, sed adjecta notula, qua *Mater Idæa* volebat legi, Cicerone auctore lib. de aruspicum responsis; *Atque illa mater Idæa*. Sed & alia poterant adjici. Lactantius igitur lib. 2. *Claudia quoque proponitur in exemplum miraculi. Nam quum ex libris Sibyllinis Idæa mater esset accita, &c.* Apposite quoque Lucret. lib. 2.

Horrifice fertur divinæ Matris imago.
Hanc variæ gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiasque catervas
Dant comites. Herald.

1 *Probavit matronæ castitatem*] D. Hieron. lib. 1. contra Jovin. *Claudia virgo Vestalis cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, fertur ad comprobandam pudicitiam suam, cingulo duxisse navim, quam multa millia hominum trahere nequiverant*. Liv. lib. 9. Arnob. lib. 7. Ovid. 4. Fast. Tertul. Ap. *Wower*.

Probavit matronæ castitatem] Lactant. lib. 2. cap. 7. *Claudia quoque proponitur in exemplo miraculi. Nam cum ex libris Sibyllinis Idæa mater esset accita, & in vado Tiberini fluminis navis, qua vehebatur, hæsisset; nec ulla*

vi

matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberavit. [1] Testes equestrium fratrum in [2] lacu, [3] sicut ostenderant,

vi commoveretur: Claudiam ferunt, quæ semper impudica esset habita ob nimios corporis cultus, Deam submissis genibus orasse, ut si se castam judicaret, suum cingulum sequeretur: ita navim, quæ ab omni juventute non valuit commoveri, ab una muliere esse commotam. Augustin. de civitate Dei, lib. 10. cap. 16. Diodorus Siculus lib. 4. Livius lib. 29. Ovid. lib. 4. Fast. Silius Italicus de bell. Punic. l. 17. pag. 308. Tertull. Apologet. p. 65. Herodianus Commodo fol. 478. Solinus cap. 7. *Elmenh.*

Matronæ] Quæ quidem nunc spectari meretur, quia viri docti satisfecisse se putant notando sic vocari, etiam spei atque boni ominis caussa illam, cui liberi necdum essent, sed jam maritus, ut inde etiam matrimonium dici firment, ubi liberi sunt nulli; quibus colligendis immorari potuit senior Vossius. At hic longe magis inexspectatus usus, ubi nec maritus, & certissima virginitas. Videlicet quod matronarum jura in has virgines collata videantur, sicut in ludis licuit assidere, & ex Plutarcho & Dione notat Lipsius diserte sub Cæsaribus habuisse πανθ' ὅσαπερ καὶ τεκοῦσαι εἶχον, immo & quæ trium liberorum matribus erant concessa. Itaque sumpsit ex Cicerone de domo: *fœmina autem, quæ matronarum castissima putabatur Quinta Claudia.* Et probavit quoque Livius XXIX. *Matronæ primores, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen.* Nisi quod & Cicero & Livius fere sic agant, ut Vestalem proprie non agnoscant. *Gronov.*

1 *Testes equestrium fratrum*] Cicer. 2. de Nat. Deorum. Dionys. Hal. lib. 6. Liv. lib. 2. August. lib. 10. cap. 16. *Wowerus.*

Testes equestrium fratrum] Cicero 2. de Nat. Deorum, pag. 194. Livius l. 45. Florus lib. 1. cap. 11. Lactant. l. 2. c. 7. Dionysius Halicarn. lib. 6. Valer. Max. lib. 1. cap. 8. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. Plutarchus Coriolano f. 235. Paulo Æmilio fol. 268. *Elmenh.*

Testes equestrium fratrum] Tyndaridarum, Castorum. *Rigalt.*

2 *In lacu*] Juturnæ. *Idem.*

3 *Sicut ostenderant*] Eodem habitu. *Idem.*

In lacu, sicut ostenderant, statuæ] Locutio simplex, & præferens notationem arctam, & quam necesse non est latius extendere; sed potius hoc antiquitatis testimonium revereri, ut in lacu isto Juturnæ statuas eorum consecratas sciamus. Id obscurant sua nimia diligentia viri docti, ut dum Cellarius potuit explicare [Castoris & Pollucis ad lacum Juturnæ] Id non habet ex alterutro Ciceronis loco, sed ex uno Valerio Maximo, qui sane scribit *ad lacum Juturnæ*, etsi paulo ante dixisset *apud lacum Regillum*, quum Florus & Lactantius, historia tamen ab hoc confusa,

sant, statuæ consecratæ, qui [1] anheli, [2] spumantibus equis

fusa, *ad lacum Juturnæ.* Nos docet ex Cæcilii ore Minucius Felix Equestrium Fratrum in lacu, sicut ostenderant, statuas consecratas fuisse. Etiam dum diserte scribunt nonnulli abluisse eos pulverem & cruorem aut sudorem apud Juturnæ lacum, non tam candide loquuntur ac debebant, aut prout Minucius noster. Non enim apud lacus id fieri solitum, sed in lacu, res hodie testatur; & de veteribus docet Tabula xx. sepulcri Nasoniani, ubi parum vidit & nihil novit doctus illustrator. Itaque nec Postumii nummus huc vocari debet, potantes equos exhibens. *Gronovius.*

1 *Anheli*] Vel anhelis equis. Valer. Max. *suum equorumque sudorem abluere visi sunt.* Cicero Tuscul. 1. non modo adjutores in prœliis victoriæ po. Ro. sed etiam nuncii fuisse perhibentur. *Rigaltius.*

2 *Spumantibus equis atque fumantibus*] Lactantius: *equorum sudorem abluentes*. Idem.

Spumantibus equis] Virgil. Æneid. 9.

Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis
Spumantemque agitabat equum.

Et lib. 12.

Objecit sese ad currum & spumantia frenis
Ora citatorum dextra contorsit equorum.

Ibidem paulo post:

--- *Medius volat ecce per hostes*
Vectus equo spumante. ---

Claudian. lib. 2. in Rufinum.

—— *Spumis ignescere frena,*
Pulveris extolli nimbos ——

Heroice Papinius lib. 6.

Qui dominis idem ardor equis: face lumina surgunt;
Ora sonant morsu, spumisque & sanguine ferrum
Uritur, impulsi nequeunt obsistere postes. Ouzel.

Equis fumantibus] Papinius de Equo Domitiani,

Fumat & ingenti propellit Strymona flatu.

Nemesianus Cyneget.

Fumant humenteis calida de nare vapores,
Nec pes officium standi tenet. ——

Et passim scriptores, præsertim Poëtæ, Equis generosis, & animos suos vix capientibus, igneum quidpiam adscribunt, in eorumque flatu id agnoscere sibi videntur. Gratius:

Os magnum ex patulis agitates naribus ignes
Spirent. ——

Claudianus quarto Consulatu Honorii.

Utque tuis primum sonipes calcaribus arsit
Ignescunt patulæ nares, non sentit arenas
Ungula, ——

Aliique quorum transcriptione nunc supersedeo; Sedati tamen Episcopi locum elegantem, qui exstat Epist. 19. ad Ruririum, non possum non subjicere: *Equum priusquam viderem, cum epistolas vestras relego, illorum de gente Credidi* —— *quos Dædala Circe Supposita de matre nothos furata*

equis atque fumantibus de Perse [1] victoriam eadem die, qua fecerant, nunciaverunt. [2] Testis ludorum offensi Jovis de somno [3] plebeji hominis [4] iteratio: [5] & Deciorum devotio rata. [6] Testis & Curtius, [7] qui equi-

rata creavit: Putabam illum calidum animis, acrem cursibus ignem cum exhiberetur, elatis naribus efflaturum, concussurum solido cornu campos, celeritate ventos & flumina præcursurum. Hactenus ille. *Ouzelius.*

1 *Victoriam eadem die, qua fecerant, nunciaverunt*] Lego: *e. d. qua vicerant.* Omitto quod *Victoriam facere* nemo Latinorum unquam dixit. *Meurs.*

Eadem die qua fecerant] Qua fecerant quod hic narratur, qua & ipsi pugnaverant. *Rigaltius.*

2 *Testis ludorum offenso Jove de somno plebeji hominis iteratio*] Scribo, *de somnio.* Quam historiam innuat, non dico, nimis nota est. ita postea quoque: *ut Jupiter ludos repeteret in somnio.* Meurs.

Testis ludorum offenso Jove de somno] MS. *somnio.* Cic. 1. de Divinat. Arnob. lib. 7. Lact. lib. 2. cap. 8. Macrob. Sat. lib. 1. cap. 11. *Wower.*

Testis ludorum offenso Jove] Augustin. de civitat. Dei lib. 4. cap. 26. Lactant. lib. 2. cap. 7. Livius lib. 2. pag. 71. Arnobius lib. 7. pag. 142. Valer. Maximus lib. 1. cap. 7. Dionysius Halicarn. lib. 7. pag. 472. *Elmenhorstius.*

Testis ludorum offensio Jovis de somno plebei hominis iteratio]. Repræsentavimus MS. Reg. lectionem, cui etiam edit. Rom. concinere videmus, nisi quod in ea *iterato* pro *iteratio.* Ediderat Gelenius, *Testis ludorum offenso Jove de somnio plebei hominis iteratio*, quam lectionem etsi non negamus veram, non sumus tamen ausi contra librorum auctoritatem edere. *Heraldus.*

Ludorum offensi Jovis] Scriptum fuerat in aliquo exemplari primario, *offens Jovis.* Descriptum inde fuit in Cod. Reg. *Offensio Jovis.* Legendum, *offensi Jovis.* Et recte, *ludorum Jovis.* Erant enim dicati Jovi Circenses, ludi maximi votivi, bello Latino tum primum facti. Arnobius 7. *Est ut ignoscere debeamus Jovi indignanti, non adhibitam curam sollicitiorem ludis Circensibus propriis.* Propriis scilicet, Jovi ipsi dicatis. *Rigaltius.*

Offenso Jove] Corrigo *offenso Jovis.* Nove *offensum* pro *offensa* usurpavit. *Meurs.*

Ludorum offensi Jovis] Tam bene de hoc loco meritus fuit Rigaltius, ut rideri oporteat Cellarium edentem *offenso Jove.* Gronovius.

3 *Plebeji hominis*] Cicero, rustici cujusdam Romani. Valerius nomen illi fuisse scribit, Ti. Atinio, homini ex plebe. *Rigalt.*

4 *Iteratio*] Instauratio. Totam hanc historiam, prolixius certe, sed & scrupulosius persequitur Arnob. 7. *Rigaltius.*

5 *Et Deciorum*] Liv. lib. 8. & 10. Cic.

equitis sui vel mole vel honore hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentius etiam quam volebamus, deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt.

Sic

Cic. Catone I. de Div. Valer. lib. 5. cap. 6. *Wower.*

Deciorum devotio] Servius in 1. Georg. fol. 100. *Decii duo fuerunt, quorum unus bello Italico, alter Gallico se devovêre pro republ.* Florus lib. 1. cap. 17. Cicero lib. 1. de Divinat. pag. 361. l. 2. de finib. fol. 61. Valer. Max. lib. 5. c. 6. Livius lib. 10. pag. 381. lib. 8. p. 294. Zonaras tom. 2. Annal. fol. 63. Seneca Epist. 67. Plinius Natur. Hist. l. 22. c. 5. Lactant. lib. 3. cap. 5. *Elmenhorst.*

Deciorum devotio rata] Etenim laborantes perditasque vires Urbis Ro. correxit. Itaque dignosci arduum est, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiserit. quoniam vita eorum ne vinceretur obstitit: mors fecit ut vinceret. Huc allusit Juvenalis hoc versu:

Pluris enim Decii, quam qui
servantur ab illis. Rigalt.

Deciorum devotio rata testis est. Testis & Curtius] Hæc repetitio quamvis sit scabrosa & ingrata, nihilominus ex Heraldo & Elmenhorstio retinet ac propagat Cellarius, quum voces illas *testis est* expunxerit & omiserit Rigaltius, omnino non conspiciendas in optimo codice. Itaque oportet aboleri. Sed & distinctio videtur mutanda, nempe *& Deciorum devotio rata testis; & Curtius, qui.* Gronovius.

6 *Testis & Curtius*] Lacus Curtius, ab illo famoso equite M. Curtio. *Rigaltius.*

Testis est Curtius] Orosius lib. 3. c. 5. Zonaras tom. 2. Annal. fol. 62. Cicero lib. 2. de Divinat. Polybius lib. 1. Livius lib. 7. pag. 258. Hieronym. in Epist. Pauli ad Ephes. lib. 1. cap. 1. Julius Obsequens de prodigiis cap. 20. *Elmenh.*

7 *Qui equitis sui vel mole vel honore*] Emenda: *qui equi sui vel mole vel onere.* vel: *qui eques.* Wowerus.

Qui equitis sui vel mole, vel honore] Scribendum *onere*, quemadmodum recte observarunt. Error autem inde natus, quia *bonus* scribebant sæpius, quare pro *bonere* scriptum *bonore*. Probum autem *equitis*. Nam qui *equi sui*, vel *eques* legi volunt; falluntur. *Equitem* dicit equum ipsum Minucius, Virgilii, cujus verba usurpare amat; auctoritatem sequutus. In Georgicis:

Frena Peletronii Lapithæ, gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos. Heraldus.

Equitis sui] Marci Curtii, unde nomen inditum Lacui Curtio. *Rigaltius.*

Vel honore] Val. Max. *super quem universi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt.* Livius: *donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestæ.* Rigaltius.

Sic [1] Allia nomen infaustum. sic [2] Claudii, & Junii non prœlium in Pœnos, sed ferale naufragium est. & ut [3] Thrasymenus Romanorum sanguine & major esset, & decolor, [4] sprevit auguria Flaminius; [5] & ut Par-

1 *Allia*] Lucan. lib. 7. *Et damnata diu Romanis Allia fastis.* Varro 5. de lingua Latina. *Wowerus.*

Allia nomen infaustum] Accepit à Virgilio l. 7. Æneid. p. 479.

Quasque secans infaustum interluit Allia nomen.

Et Ovid. de remed. Amoris lib. 1.

—— *damnis Allia nota suis.*

Lucan. lib. 2.

Et damnata diu Romanis Allia fastis.

Inde *dies Allienses* pro feralibus & nefastis. Suetonius Vitellio cap. 11. Livius lib. 6. pag. 223. *Deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum; à posteriore clade diem Alliensem appellarunt, insignemque rei nulli publice privatimque agendæ fecerunt.* Plutarch. Camillo p. 324. Servius 8. Æneid. fol. 523. 6. fol 444. Orosius lib. 2. cap. ultimo. *Elmenhorstius.*

Allia nomen infaustum] Vana est Ouzelii nota de Alliensi die. Nam nec Tacitus in libro XV. annalium scribit eam pugnam pugnatam esse *A.D.* 14 *Kalend. Sextil.* Sed annotasse aliquos incendii Neroniani principium XIIII Kalend. Sextiles ortum, quo & Senones captam urbem inflammaverint cap. 41. & reliqua sunt petita vel ex Lipsiano Excursu ad illum librum A. Et quot ante Ouzelium notaverunt loca testantia natales Deorum, principum, urbium & privatorum hominum ab antiquis cultos & solenniter frequentatos, perque illos munera missa? *Gron.*

2 *Claudii, & Junii*] Cic. 1. & 2. de Divin. 2. de Nat. Deorum. Valer. lib. 1. cap. 4. *Wowerus.*

Claudii & Junii non prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est] Bene dixit Minutius *ferale naufragium*, nam in isto prælio 90. naves cum pugnatoribus captæ sunt, 30. demersæ. Vide Breviatorem Eutropii lib. 2. fol. 77. Valer. Max. lib. 1. c. 4. Ciceronem l. 2. de Natur. Deor. p. 197. & lib. 2. de Divinat. pag. 394. Polybium lib. 1. *Elmenh.*

3 *Thrasimenus decolor*] Arnobius 4. *Apud Thrasimenum lacum sanguine cucurrere torrentes.* Rigaltius.

4 *Sprevit auguria Flam.*] Cic. 1. & 2. de Divin. Liv. lib. 22. *Wowerus.*

Sprevit auguria Flaminius] Cicero lib. 2. de Nat. Deorum p. 195. *Flaminius non paruit auspiciis, itaque periit cum exercitu.* Idem lib. 1. de Divin. p. 367. Orosius lib. 4. cap. 15. Livius lib. 22. pag. 440. & seq. Plutarch. Fabio. Valer. Maxim. lib. 1. cap. 6. Florus lib. 2. cap. 6. *Elmenhorstius.*

5 *Et ut Parthos signa repetamus*]

Parthos signa repetamus, [1] dirarum imprecationes Crassus & meruit, & irrisit. Omitto vetera, quæ multa sunt, & [2] de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poëtarum: prædicta etiam de oraculis fata transilio, [3] ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur; [4] magis sunt au-

mus] Hæc adsignare videntur ætatem Minucii sub Severo. Sed auctor est Spartianus Septimium Severum Parthicum bellum suscepisse gloriæ cupiditate, non aliqua necessitate adductum, & jampridem Parthos signa militaria, quæ M. Crasso & M. Antonio ademerant reposcenti Octavio Augusto reddidisse narrat Tranquillus. *Rigaltius.*

1 *Dirarum imprecat. Crass.*] Plutarch. Crasso. *Wower.*

Dirarum imprecationes Crassus meruit & irrisit] Plutarch. Crasso pag. 555. Xiphilinus in Pompejo Magno. Breviator Eutropii pag. 101. Orosius lib. 6. c. 13. Cicero lib. 1. de Divinat. p. 357. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. Dio Cassius hist. Roman. lib. 39. fol. 121. Vellejus Paterculus lib. 2. p. 38. *Elmenb.*

2 *De Deorum natalibus*] Et sero & stolide opinor illam notam se jactare, quæ natales diis tribui notat, quum ea doctrina non tam probetur ex auctoribus solis, quam ex antiquis Romanorum Calendariis, ubi clare exstant notati. Perinde sunt alia, quibus natales coli annumerabat Ouzelius, magnam certe partem descripta ex Lindebrogianis ad Censorinum, sed & ex aliis, quæ affatim nota sunt, ut duas illas paginas, misere conscriptas & querentes se usurpari ut furtorum receptacula, præstiterit aboleri. Absit enim ut iste hæc observaverit de natalibus Deorum, principum, urbium hominumque; quod furibunde jactat. *Gronovius.*

3 *Ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur*] Aristides hymno in Jovem: ἀλλὰ ταῦτα μὲν παλαιὰ καὶ μυθώδη. *Herald.*

Ne v. antiquitas nimium fabulosa videatur] Nam certe sciverunt eam omnem fabulosam esse, & forsam hoc ipso Minucii tempore eam talem scripsit Justinus 11, 6. *Ut omnis antiquitas fabulosa est.* Gron.

4 *Magis sunt augusta numinibus incolis p. i. q. c. i. & muneribus opulenta*] Hæc nempe duo erant, quæ templis festivitatem & famam conciliabant, non ab Minucio primum juncta, sed à multis, ut nunc quidem præsertim Virgilianæ brevitati extendendæ auctor videatur intentus, qui cecinit lib. 1. Æneid. 451. *Templum . . . donis opulentum & numine Divæ.* In quo numine hærens Servius, an non de simulacro intelligi debeat, vix tandem in viam redit, scribens: *ostendere vult plenum esse præsentia numinis*

augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis; [1] quam cultus insignibus & muneribus opulenta. [2] Inde adeo [3] pleni & mixti Deo vates [4] futura præcerpunt, dant

minis templum, Recte etiam Donatus: *ut donis copiosum esset, & ea ipsa præsens crederetur*. Livius XXIV, 3. *Inclitumque templum divitiis etiam, non tantum sanctitate fuit*. Hinc & in Epigrammatibus antiquis: *Templum in rupe Tagi superis & Cæsare plenum*. Ita suavissime Strabo lib. IX. pag. 418. utrumque complexus est in vocabulo ἐπιφανείας. Ἐπεὶ δ' ἡ τοῦ ἱεροῦ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν Δελφοῖς ἔχει τὸ πρεσβεῖον. Nonne idem significatur ab Attico hospite apud Sophoclem Oedip. Colon. 63. Τοιαῦτά σοι ταῦτ' ἐστὶν, οὐ λόγοις τιμώμεν', ἀλλὰ τῇ ξυνουσίᾳ πλέον. Præclare autem ordo rerum à nostro servatus est: nam primum fides majestatis & præsentia numinum debet constare: inde sequuntur insignia cultus & munerum opulentia. Itaque eundem ordinem retinuit quoque Justinus in descriptione templi Delphici lib. XXIV. Augustum vero numen jactavit etiam Apulejus, ad quem notavit Pricæus pag. 683. *Gronovius*.

1 *Quam cultu insignia & muneribus opulenta*] MS. Reg. *insignibus*. quæ lectio si vera esset, distinguendum existimarem, *quam cultu, insignibus, & muneribus opulenta*. Sed vulgata lectio melior est, & commodior. *Herald*.

Quam cultus insignibus & muneribus opulenta] Sic olim habuit Codex Reg. Hodie præfert: *cultu insinibus*. unde Critici occasionem arripuere corrigendi: *cultu insignia*. Sed apparent vestigia derasæ litteræ s. quam nos hac editione reducimus in lucem, ut redeat Minucii sensus, iste genuinus, Templa ac delubra Romana magis esse divinæ beneficentiæ titulis augusta, quam cultus insignibus aut muneribus opulenta. *Beneficentiæ* tituli sunt augustæ illæ inscriptiones, NUMINIBUS INCOLIS. NUMINIBUS PRAESENTIBUS. NUMINIBUS INQUILINIS. At *opulenta cultus insignia* sunt aureæ statuæ, thensæ, acerræ, lectisternia, solisternia, currus & alia hujusmodi pretiosa. *Rigaltius*.

2 *Inde adeo pleni & mixti Deo vates futura præcerpunt*] Fuit cum putarem, *præcernunt*, legendum. Jam nihil muto. Adumbravit, ut multa, ex Tertulliani Apologetico. cap. 22. *Dispositiones etiam dei & nunc prophetis concionantibus excerpunt & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc sumentes quasdam temporum sortes, æmulantur divinitatem, dum furantur divinitatem*. Meurs.

3 *Pleni & mixti Deo vates*] Id est, *Enthei*. Firmicus lib. 8. Astronom. c. 20. *Vates faciet Entheos, qui in templis consueverint vaticinari*. cap. 21. *Vates faciet Entheos, qui divino quodam numine carmina concinnant*. cap. 26. *Entheos sacerdotes faciet, dantes vera responsa quærentibus. --- Enthei erunt, præsago divinitatis instinctu*

dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum. etiam [1] per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, [2] quos impie per diem negamus, [3] nolumus, pejeramus.

VIII. Ita-

stinctu futura noscentes. lib. 6. c. 3. *Entheos faciet, templorum obsequiis deputatos, qui latenti divinitatis instinctu, mutato mentis ordine & instantis religionis potestate possessi, potentibus hominibus futura prædicant*. Elmenh.

Pleni & mixti Deo vates] Sic *plenum numine ac potestate Dei*, apud Arnobium lib. 5. Claudian.

— totum spirant præcordia
Phœbum.

Lucan. lib. 5.

— artus
Phœbados irrupit Pæan, mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto sibi credere jussit
Pectore —

Val. Flac. lib. 4.

— mea quod vates insedit Apollo
Pectora —

Et lib. 6.

— Mole Dei, quem pectore toto
Jam tenet. —

Apud Senecam Suasor. 3. Ovidius,

Ferar huc & illuc ut plena Deo.

Ouzelius. Nam quæ sequebantur, erant descripta ex Pricæi notis ad Apulejum lib. VIII. pag. 467, atque ideo recidi, non dubitans, quin & præmissa sint ejusdem astutiæ. *Gronov*.

4 *Futura præcerpunt*] Tertull. Apol. *Wower*.

1 *Per quietem Deos*] Synes. περὶ ἐνυπνίων, & ejus scholiastes Niceph. Greg. *wower*.

Per quietem Deos videmus] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2. fol. 34. Apulejus lib. 11. Metam. p. 414. 426. 429. 443. *Elmenhorstius*,

Etiam per quietem Deos videmus] Cicero lib. 1. de Divinat. *Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor & discipulus Platonis visam esse videre in somnis simulacra Deorum*. Idem paullo post: *Adjungam philosophis doctissimum hominem, poëtam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somnis vidit ipsum Deum dicentem, qui id fecisset*. Ita & Petronius: *Videbatur mihi secundum quietem Priapus dicere*. Ouzel.

2 *Quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus*] Hæc est lectio MS. Reg. Editio Romana, *volumus*. Gelenius, *violamus*, quæ lectio non displiceret, si librorum niteretur auctoritate. *Heraldus*.

Quos impie per diem negamus, nolumus, pejer.] Verbum *nolumus*, minus apte interjectum videatur, nisi præcedentia sic repetantur. *Per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos per diem negamus esse, nolumus videre, imo quos vidimus audivimus,*

VIII. Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, [1] quamvis [2] incerta sit vel ratio, vel origo,

agnovimus, *pejeramus*. Scio quid hic alii tentaverint. Sed obstat exemplaris auctoritas. *Rigalt.*

4 *Violamus*, *pejeramus*] MS. *nolumus*. Wower.

Negamus, *nolumus*, *pejeramus*] Clarissimus J. F. Gronovius emendat, *ejeramus*. vide quomodo se explicat Observat. in Eccles. Scriptor. cap. 6. *Ouzel.*

Negamus, *nolumus*, *pejeramus*] Non inficior me tenerum esse in domestica gloria, præsertim quum Cellarius huc venerit, ut in contextum receperit paternum *ejeramus*. In quo tamen hæreo non videns nunc agi de Christianis. Omnia ab verbo *Intende* ad verbum *agnoscimus* gentilismum tangunt, priora quidem meliorem ejus partem, posteriora corruptam præceptis quorundam philosophorum, qui ridendos statuebant Deos & plurimos traducebant, ut etiam eos negarent, nollent, pejerarent per ludibrium. Nimirum sicut custodia fidei jurejurando promissæ & servatæ est maximum pignus animi agnoscentis numina; ita qui pro joco illa habens non dubitat istud apud alios sanctissimum vinculum æstimare & gubernare ad utilitatem, is negat & non vult ea esse. Itaque istud nudum factum eorum, qui repellebant & amovebant Deos, illam pejerandi proclivitatem amavit apponere, innuens tantidem id habendum, ac si palam dicerent se negare & nolle, vel magis (ita enim ordo ipse subjicit) pluris id habendum, quia quum negent & nolint, tamen etiam nonnisi contumeliæ causa illos in ore habere sustinent, tunc scilicet, quum per eorum invocationem constituerent decipere: ut cap. 39. *Et est eis tutius per Jovis genium pejerare, quam regis.* Θεοὺς τε ἔχοντες βοηθοὺς, εἰς οὓς ἐπιορκήσας ἠσέβησε, dicit apud Herodianum libro III Severus de Albino. *Gronov.*

1 *Quamvis incerta sit vel ratio, vel origo*] Emendo *vel natio*, *vel o. &c.* Est vero *Natio*, nihil aliud quam nativitas hoc loco, & ita veteres usurpabant. Festus. *Nationem*, *item apud antiquos natum. Cincius genus hominum qui non aliunde venerunt, sed ibi nati sint, significare. qui & nationem ait non tantum universim de omnibus, sed etiam de singularibus quoque hominibus sejunctum dici solere. Sindius autem Capito, omnia fere genera hominum per nationes dividi; ut Cures, Sabinos, Hernicos, Æquos, item Volscos. In pecoribus quoque bonus proventus fœturæ; bona natio dicitur.* Meurs.

Quamvis incerta sit vel ratio, vel origo] Vide Firmic. præfat. lib. 1. Astron. pag. 2. Cicer. lib. 1. de Natur. Deorum fol. 195. *Elmenb.*

Quamvis incerta sit ratio vel origo] Proba lectio. Nam quorsum heic *natio?* Herald.

2 *Incerta sit vel ratio vel origo*] Quod ut nunc audet fateri Cæcilius, ita palam testatus fuit sub Tiberio senatus Romanus, jussu prin-

go, maneat tamen, [1] firma consensio, neminem fero tanta audacia, tamque irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem [2] tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere, aut infirmare nitatur. [3] Sit licet ille [4] Theodorus Cyrenæus, vel qui prior [5] Diagoras Melius, [6] cui Atheon cognomen apposuit

principis admissa disquisitione juris asylorum apud Græcos, qua ipsorum numinum religiones introspectæ sunt, libero, quid firmaret mutaretve, ubi deprehensum quoque fuit nonnullos obscuris ob vetustatem initiis niti, quæ legi possunt apud divinum Tacitum libro III. annalium. *Gronovius.*

1 *Firma consensio*] Sensus publicus, consensus gentium, qui sæpe adducitur à Plinio ad disputationes hujuscemodi. *Rigalt.*

2 *Tam vetustam, tam utilem.*] In aliquo exemplari scriptum fuerat antiquario more, *tam vetus tam utilem.* quod est tam vetustam, tam utilem. Syllabas proxime repetitas semel scribebant, ut videmus in editione Pandectarum juris ad exemplar Florentinum. Et hæc scriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur. *Idem.*

3 *Sic licet ille Theodorus*] Scribo, *Sit licet.* Meurs.

4 *Theodorus Cyrenæus*] Chrysost. in Epist. Pauli I. Corinth. cap. I. Homil. 4. fol. 358. Theodoret. contra Græcos Orat. 6. de Natura hominis fol. 86. Orat. 3. de provident. pag. 38. orat. 2. de principio pag. 37. Epiphanius de fide Ecclesiæ Catholic. & in Ancorato. Cicero de Nat. Deor. lib. I. pag. 195. & 294. Lactantius de ira Dei. cap. 9. in Epitome cap. 6. Hesychius Illustrius de Philosophis pag. 38. *Elmenh.*

Theodorus] Diog. Laërt. Aristippo. *Wower.*

Theodorus Cyrenæus] Suidas in Θεόδωρος. De hoc vero, ut & de Diagorâ, & Protagora, an Athei appellandi fuerint? adi differentem Magnum Vossium de Orig. & Progressu Idololat. lib. I. cap. I. *Ouzel.*

5 *Diagoras Melius*] Athenagoras Apolog. pro Christianis pag. 7. Lactant. lib. I. cap. 2. De ira cap. 9. Theodoret. Orat. 3. contra Græcos pag. 39. Sextus Philosophus Hypotyp. lib. 3. cap. 24. Augustin. contra literas Petiliani Donatistæ lib. 3. cap. 21. Tatianus contra Græcos pag. 287. *Elmenh.*

Diagoras] Cic. I. de Nat. Deorum. Josephus 2. contra Appion. Tatian. Athenag. πρὸς ἕλληνας Clemens Protrept. ὧν δὴ χάριν, οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτέον, θαυμάζειν ἔπεισί μοι, ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον, καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ Ἵππωνα τὸν Μήλιον, τόντε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ, καί τινας ἄλλους συχνούς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας ὀξύτερον που τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήκασιν. *Wower.*

posuit antiquitas, qui uterque nullos deos asseverando, [1] timorem omnem, quo [2] humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: numquam tamen in hac impietatis disciplina simulatæ Philosophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. [3] Cum Abderitem Protagoram,

Diagoras Melius, cui atheon cognomen] Scribit Rigaltius, quod unusquisque satis videt, nempe Diagoræ cognomen appositum Atheo. Atqui id obscuritatem parit cur id placuerit Minucio facere, quum æque tali cognomine sit insignitus Theodorus, & præter hunc alii, ut docet locus Clementis Alexandrini ab Wowerio allegatus. Quod ut hac occasione illustretur, sciri oportet Theodorum quidem etiam primo Ἄθεον nominatum esse, sed id postea mutatum in Θεὸν, ut discimus ex Suida in Ἀρίστιππος Ἀρυτάδου, cujus nepotis junioris Aristippi scribitur illic auditor fuisse Θεόδωρος, ὁ Ἄθεος ἐπικληθεὶς εἶτα Θεός, quas voces ille descripsit ex Diogenis Laertii Aristippo, & Menagius tantum citare incepit ad mentionem parabatæ. Et quod scribit cum Laertio Suidas, verum esse patet etiam ex Stilponis vita apud eundem Laertium, ubi legimus Θεόδωρον τὸν ἐπίκλην Θεὸν, (nec potuit illic pati Henr. Stephanus) cujus occasionem & originem ejus cognominis sic adsumti docet in vita Aristippi, notante etiam Casaubono. *Gronov.*

6 *Cui Atheon cognomen apposuit antiq.*] Diagoræ cognomen appositum Atheo. Proscripsere Athenienses talenti pretium illi qui Diagoræ caput adferret. *Rigalt.*

1 *Timorem omnem, quo huma-nitas regitur*] Zeno Veronensis sermone de patientia: *Etsi beata diversis vita virtutibus quæritur, cujus cupidinem flagrans humanitas per momenta suspirat.* Herald.

2 *Humanitas*] Genus humanum. ita *humanitatis inimicos*: &c, *Judæorum misera gentilitas*, pro ipsa gente. Sic *mortalitas* apud Ulp. l. 2. D. de pact. dot. *Wower.*

Humanitatem] *Humanitas* pro genere humano, ut infra *mortalitas* pro ipsis hominibus. Ulpianus l. 6. Digest. de Officio præsidis: *Medico imputari eventus mortalitatis non debet.* Plinius Epistola 1. lib. 2. Firmicus Astron. lib. 3. cap. 1. Eucherius Epistol. parænetica ad Valerianum cognatum pag. 50. Lactant. lib. 4 cap. 25. August. 111. Sermon. de tempore fol. 605. Et de catechizand. rudibus cap. 18. Observat. nostræ ad Arnobii lib. 1. fol. 6. & 7. *Elmenhorst.*

3 *Cum Abderiten Protagoram*] Cic. 1. de Nat. Deorum. Theodoret. serm. 6. Theophil. lib. 3. ad Autolyc. Lactant. lib. 1. cap. 2. *Wower.*

Abderitem Protagoram] Lactant. l. 1. c. 2. de Ira, cap. 9. Theophilus ad Autolycum lib. 3. pag. 267. Cicero lib. 1. de Natur. Deor. p. 171. 177. 183. 292. Epiphanius lib. 3. contra Hæreses. Theodoret. orat. 2. contra Græcos p. 37. *Elmenh.*

ram, [1] Athenienses viri, [2] consulte potius, quam profane de [3] divinitate disputantem, & expulerint suis finibus,

Abderitem Protagoram] Suidas in Πρωταγόρας. τοῦ δὲ Πρωταγόρου τὰ βιβλία, ὑπὸ ἀθηναίων ἐκαύθη. διότι λόγον ποτὲ εἶπεν οὕτως ἀρξάμενος. περὶ θεῶν, οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔτε ὡς εἰσίν, οὔτε ὡς οὐκ εἰσί. *Ouzel.*

1 *Athenienses viri*] Lactant. de ira Dei cap. 9. *Primus omnium Protagoras extitit temporibus Socratis, qui sibi diceret non liquere, utrum esset aliqua divinitas, nec ne. Quæ disputatio ejus adeo impia & contra veritatem & religionem judicata est; ut & ipsum Athenienses expulerint suis finibus; & libros ejus in concione, quibus hæc continebantur, exusserint.* Libanius Sophist. Apolog. Socratis p. 679. Diogenes Laert. lib. 9. Clemens Alexandrin. Protreptico. *Elmenh.*

Athenienses viri] Rom. Ed. & MS. ignorant vocem, *viri*. Tertull. de Pall. *principes Africæ viri Carthaginenses.* Acerrimi vindices contemtæ religionis Athenienses, qua spreta aut sublata sciebant omnia misceri, & imperia everti. ita Anaxagoram cum asseruisset solem, quem ipsi Deum existimabant, μύλον εἶναι διάπυρον, παρ' ὀλίγας ψήφους, ut Josephus 2. adversus App. morte mulctandum judicarunt, & Diagoræ caput talenti precio exposuerunt, quod mysteria eorum risisset. Protagoram quoque, nisi aufugisset, capitis supplicio puniissent. Tatianus πρὸς Ἕλλην. Theodoret. Serm. 3. notat Platonem veritum Socratis exitum, alioquin & ipsum Deos sua Republ. ejecturum fuisse. ita Cic. 1. de Nat. Deor. Epicurum, ne in offensionem caderet Atheniensium verbis reliquisse Deos, re sustulisse. Suid. τιμωρίαν. *Wower.*

2 *Consulte magis, quam profane*] Emendo, *inconsulte magis q.* Meurs.

Consulte potius quam profane.] Non habere se dixerat Protagoras quod de diis pronunciaret; essent, nec ne. multis impedimentis prohiberi, tam propter rei difficultatem quam propter humanæ vitæ brevitatem. Huic certe sermoni, pro Ethnici sententia convenire videatur illud Cæcilii Minuciani, *Consulte potius quam profane.* Nam exordium ipsum, ut est à Cicerone positum, abruptius est. atque ob id jure Protagoras exterminatus. *Rigalt.* Quum Rigaltius tam egregie aperteque hanc lectionem vindicaverit, miror qui Cellario potuerit placere istud temere jactatum *inconsulte*, nisi quod agnoscam ab eo exprimi contextum, prout ab Wowerio & Elmenhorstio datus fuit; non ab Heraldo aut Rigaltio. Et sane non differebat de eis inconsulte aut projecte, quippe meditatus diu, sed ita ut pateret eum adhuc consulere & suspensum hærere. *Gronovius.*

3 *De divinitate disputantem &c. deusserint*] Magnam in restitutione hujus loci partem sibi attribuit Ludovicus Carrio libro 11. Emendationum cap. 18. & in notis ad Gellium pag. 92. id repetit. Sed quod nullus posteriorum voluit

bus, & in concione [1] ejus scripta deusserint: quid? homi-

luit agnoscere nescio unde. *Gronovius.*

1 *Ejus scripta deriserint*] Rom. Ed. & MS. *deusserint*. Apul. Apol. *cætera quod tam lepida non erant, igne deussit.* Lucilius apud Non. Exultare. *Quin totum purges, debelles me, atque deuras.* ubi fortasse scribendum: *Quin totum impugnes.* Protagoræ autem scripta ab Atheniensibus publica animadversione combusta, Diogenes Laert. & alii produnt. Theoph. lib. 3. ad Autol. verba Protagoræ & caussam animadversionis narrat. Usitatum vero in omni republ. bene constitutâ monumenta improbatæ lectionis comburere. Ulp. l. 4. § 1. D. famil. herciscundæ. Antiochus Epiphanes libros Judæorum comburi jussit. Macchab. 2. Apud Romanos cura magistratus conquirere libros fatidicos, & igne comburere. Ita Numæ commentarii, quod sacra recepta convellere viderentur, Senatusconsulto à Petilio præt. concremati. Plutar. Numa. Liv. lib. 40. Sueton. Aug. cap. 31. Valer. lib. 1. Lactant. lib. 2. cap. 32. Ita libri Magorum igne aboliti Act. 19. Eadem de causa Dioclet. scripta Christianorum flammis exstingui jussit. Euseb. Hist. lib. 7. Arnob. lib. 4. Idem lib. 3. ait, non paucos fugisse libros Ciceronis, tanquam opinionum suarum præsumta vincentes, alios dixisse oportere statui per Senatum, ut igne abolerentur, quibus scilicet vetustatis auctoritas opprimeretur. Ita hæreticorum libri combusti l. 6. & 8. de Hæret. l. 3. C. de sum. trin. omnes itaque libri, qui morem majorum everterent, aut alicui infamiam irrogarent, aut optimis moribus nocerent, flammis extincti. Seneca lib. 10. controv. Scauri orationes combustas & Labieni libros incensos, tanquam nimiæ libertatis reos. Tacit. Annal. 4. Cremutii Cordi annales patres cremandos censuisse, quod Brutum laudasset, & Cassium ultimum Romanorum dixisset. & in Agric. Aruleni Rustici, & Herennii Senecionis libros in comitio, ac foro deustos, quod Thrasea, & Priscus Helvid. iis laudati. *Wower.*

Scripta deriserint] Emendo, *Scripta deusserint*. Diogen. Laert. lib. 9. de hac eapse re. Διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὑπὸ κήρυκα ἀναλεξάμενοι παρ᾽ ἑκάστου τῶν κεκτημένων. *Meurs.*

Scripta deusserint] In observationibus Arnobianis ad lib. 3. pag. 69. notavi, moris fuisse in bene constitutis civitatibus, libros qui religionibus derogabant, igne comburere. Adde quæ hoc loco notat Dn. Wowerus, & præterea Photius Nomocanone tit. 12. cap. 3. Abdias de vit. Apost. lib. 4. Eusebius lib. 3. Demonst. 8. Freculphus Chron. tom. 1. lib. 3. cap. 13. August. lib. 7. de civitate Dei c. 34. Elias Cretensis in Orat. Nazianzeni contra Julian. fol. 318. *Elmenh.*

Scripta deusserint] Verissima lectio, quam edit. Rom. & MS. Regius nobis suppeditarunt. Edi- derat

homines ([1] sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis liberius exerentem) [2] homines inquam, [3] deplo-

derat Gelenius *deriserint*, inepta sententia. *Herald.*

Scripta deusserint] Cicero: *Librique ejus in concione combusti.* Laertius: κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. *Rigalt.*

1 *Sustinebitis me impetum susc. act. lib. exser.*] Formulam hanc notavit & illustravit Cl. Pricæus ad Acta Apostol. cap. 2 ℣s. 29, etiam repetens ad Apulejum x. Milef. p. 651. *Gronov.*

2 *Homines, inquam, deploratæ, inlicitæ ac desperatæ factionis.*] Verissima lectio quam è MS. Reg. restituimus. Christianos autem vel ex eo criminabantur, quod factionem illicitam inirent; quam quidem criminationem purgat Tertull. Apolog. c. 38. ubi plura observabamus heic non repetenda. *Herald.*

3 *Deploratæ, inclitæ ac desperatæ factionis*] Ajunt in MS. legi, *inquinatæ* Sed codicem antiquum alium à Regio exemplari nemo hactenus protulit. In Regio disertissime scribitur, *incilitæ.* Et merito quidem exploditur quod Ferrarius & Priscianensis ediderant, *inclitæ.* Illud vero, *inlicitæ*, etsi defendatur antiquitate exemplaris, nihilominus friget inter illa duo, *deploratæ* ac *desperatæ.* Itaque, si conjecturæ locus est, legam, *incitæ*, quod est incitatæ, furiosæ, rabidæ. Catullus in Galliambo: *Alios age incitatos, alios age rabidos.* Incitus, quemadmodum percitus. In Prudentii Vincentio ubi de spiritibus immundis: *Qui vos latenter incitos, In omne compellunt nefas.* Rigalt.

Deploratæ inlicitæ ac desperatæ factionis] Quod de voce postrema huc affertur sub nomine Ouzelii collectum, fere universum videas tum in Commentario Heraldi ad Tertulliani Apologet. pag. 147, tum in notis Pricæi ad Apuleji Milesia vel pag. 354, vel 493, ut id nihil possit lectorem morari. Item quod in eodem nomine ponebatur ad verba *desperatæ factionis*, sive de generosa Christianorum constantia, sive de locis Lactantii & Eusebii ex edicto Maximini, totum est ejusdem Heraldi p. 185, atque adeo id ipsum, ad quod ipse Heraldus lectorem mittit, ut profecto sic ille descriptor exsuperet omnem impudentiam, & utrumque ideo expuli, præsertim quum verba Lactantii habeat & Heraldus. Est autem notabile dissidium in voce secunda, quæ utique non venit ex MS. quippe in quo exstet *incilitæ*, ut testatur Rigaltius. Itaque licet ubique de collegiis licitis & illicitis sermo fiat, & cap. 31 dicat *in illicita proruere;* tamen animadverti debuit sententia Rigaltii, statuentis etsi istud *inlicitæ* defendatur antiquitate exemplaris, ad quod nempe proxime accedit, nihilominus frigere inter illa duo *deploratæ* ac *desperatæ.* Id enim verum est, & hinc Cellarius abstinere debuit ab explicatione longe frigidiore [non tolerandæ]. Sed neque Rigaltius tam libere debuit abire ab unico libro, ut ex ejus scriptura literas duas era-

ploratæ, [1] inlicitæ, ac [2] desperatæ factionis grassari in deos non ingemiscendum est? [3] qui de ultima fæce col-

eraderet. Quæri debet aliquid propius, & vide an non legendum sit *deploratæ, incultæ ac desperatæ*. Hæc conveniunt ad amussim, & sunt tria efficacissima ad concitandum in periculosa. Inculti tanquam Δρυχαρνεῖς, & incultus cœtus quam sit periculosus, non aliunde cognoscitur clarius, quam ex Carthaginiensium bello cum suis mercenariis, ut narratur ab Polybio fine libri primi. Etiam juncta videas *inculta & aspera*. Gron.

1 *Inclinatæ*] MS. *inquinatæ*. Rom. Ed. *illicitæ*. Ulp. l. 1. D. de offic. præt. urb. *D. Severus rescripsit, eos qui illicitum collegium coiisse dicantur, apud præfectum urbis accusandos*. quamvis alii hanc legem de Judæis intelligant. Tertull. Apol. *Hæc coitio sane Christianorum merito illicita, si illicitis par*. Wower.

2 *Illicitæ*] Inf. *Sacraria teterrima impiæ coitionis*. Tertullianus Apolog. c. 38. & 39. *Illicita coitio*. — *Illicitæ factiones*, l. 13. Cod. Theodos. de pagan. sacrific. *cœtus illiciti*. Arnobius l. 4. contra gentes fol. 90. *conventicula*. Anianus ex Chrysost. in Matthæum c. 2. hom. 8. *cœtus*. Elmenh.

3 *Desperatæ*] Lactant. lib. 5. *Qui autem cultores se Dei non abnegaverint, in eos totis carnificinæ suæ viribus incumbunt, & desperatos vocant, quia corpori suo minime parcunt: quasi quicquam desperatius esse possit, quam torquere, ac dilaniare quem scias innocentem. Adeo nec pudor apud eos superest, & retorquent in homines justos convitia sibi congruentia*. In Vet. Glossario inedito: *Desperatus* παράβολος. Ita appellati bestiarii, qui auctorati bestias depugnabant, ab audacia & animæ prodigalitate. Socrates Hist. Eccles. lib. 2. Wower.

Desperatæ] Origenes lib. 7. contra Celsum Tertullianus Apolog. c. 50. Lactantius lib. 5. c. 9. & Epitome c. 1. notant *Christianos* stultos & desperatos vocari solitos, quod, cum quiete vivere & libere sine noxa abire negato Christo poterant, torqueri & mori voluerint. *Elmenh.*

Desperatæ] Tertull. Apologet. cap. ult. *Propterea enim desperati & perditi existimamur*. Vide sis quæ ibi observabamus. *Herald.*

1 *Qui d. u. f. collectis imperitioribus, & mulieribus*] Hoc Christianis usitato probro ab Ethnicis objectum Tatianus & alii docent. imo ne ipsi quidem Christiani negant. Theodor. Serm. 8. Christianos ait non divites, aut doctos, sed χαλκοτύπους, οἰκέτας, καὶ πρεσβύτας, καὶ γηπόνους, καὶ ἀλσοκόμους, καὶ γυναῖκας. Wower.

Qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis] Pagani communi fere convitio id Christianis objiciebant. Julianus Imperator apud Nazianzenum Orat. 2. fol. 306. & Cyrillum lib. 6. fol. 142. ridet Christianos, quod cum pueris & decrepita ætate mulierculis Ecclesias frequentarent, simulque psallerent, & crebris vigiliis, diuturnisque

collectis imperitioribus [1] & mulieribus credulis, sexûs sui facilitate labentibus, [2] plebem profanæ conjurationis

nisque jejuniis sese conficerent. Celsus apud Origenem lib. 3. *Pergit Celsus, & quæ de Jesu doctrinâ dicuntur à paucis è Christianorum numero non prudentioribus, ut ipse putat, sed rudioribus, ait præcepta esse nostrorum hominum: nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens, arceamus enim tales, sed si quis est indoctus, insipiens, infans, fidenter veniat. Hoc pacto, inquit, satis apparet, quod solos fatuos, ignavos, stolidos, mancipia, mulierculas, pueros capient & pelliciant.* Elmenh.

Qui de ultima fæce collectis imperitioribus] Hoc vulgo exprobrabant, Christianorum pietatem nonnisi ab imperitis & à plebecula coli, qua de re dicebamus ad Arnobium, & nonnihil etiam supra. *μόνους τοὺς ἠλιθίους*, dicebat Celsus apud Origenem, *καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια πείθειν ἐθέλουσί τε καὶ δύνανται.* Prudentius in agone Romani:

Tu ventilator urbis, & vulgi levis
Procella, mentes inquietas mobiles,
Ne se imperita turba dedat legibus. Herald.

1 *Et mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus*] Prudentius in agone Fructuosi:

Tu qui doctor, ait, seris novellum
Commenti genus, ut LEVES PUELLÆ
Lucos destituant, Jovem relinquant.
Damnes, si sapias, ANILE DOGMA.

Lactantius lib. 5. cap. 13. *Si enim feminæ sexus infirmitate labuntur (Nam interdum isti muliebrem & anilem superstitionem vocant) viri certe sapiunt.* Eodem etiam spectabat quum ista scriberet cap. 20. ejusdem libri. *Doceant isti hoc modo, si qua illis fiducia veritatis est, loquantur, hiscant, audeant, inquam, disputare nobiscum aliquid ejusmodi: Jam profecto ab aniculis, quas contemnunt, & à pueris nostratibus error illorum ac stultitia irridebitur.* Herald.

2 *Plebem profanæ conjurationis*] Paulo post: *Sacraria teterrima impiæ coitionis.* Apud Prudent. hymno 10. *περὶ στεφ.* Præses Christianos appellat *profanos & impiati seculi reos.* Christiani communi convicio *ἄθεοι* & impii. hinc illa populi sævientis exclamatio apud Euseb. Hist. lib. 4. *αἶρε τοὺς ἀθέους, ζητείσθω Πολύκαρπος.* Arnob. lib. 1. *Ergone impiæ religionis apud vos rei sumus.* vide eundem lib. 5. Lactant. lib. 5. cap. 9. *Impios vocant ipsi scilicet pii, &c.* Wower.

Plebem profanæ conjurationis instituunt] Existimabant enim conjurationes ac factiones adversus Deorum cerimonias, ipsamque adeo Remp. à Christianis fœderari, atque eos idcirco solemnibus jejuniis, inhumanis cibis & ceteris piaculis fidem suam invicem astringere, qua de re plura observabamus ad Tertulliani Apologet. *Profana* autem *conjuratio*

nis instituunt; quæ [1] nocturnis congregationibus, & jeju-

ratio propter piacula illa, quibus contesserari existimabatur. Sic *profanus princeps* apud Tacitum, diro scelere implicitus & impiatus, ita ut à Deorum fanis & ceremoniis longe sit arcendus, & ab hominum convictu & commercio longe relegandus. lib. 14. Annal. *Pervulgatum esse incestum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium.* Sic *profanos & impiati seculi reos* dicebat Christianos Asclepiades in agone Romani:

Quos ut profanos, impiati & seculi
Reos, necesse est te magistro interfici. Herald.

Nocturnis congregationibus] Plinius epist. ad Trajan. *Affirmabant* (Christiani) *summam culpæ suæ, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo dicere secum invicem.* nocturnas preces appellat Tertull. Apol. scilicet cum metu prohibiti de die solennia sacrorum celebrare non poterant, noctu conveniebant. Tertull. de fuga in persecut. jubet noctu convenire, & lucere luce Christi luminosi, si interdiu colligere non licet. hoc ortu indubie natæ nocturnæ preces, quæ deinde remanserunt in ecclesia, & ratio ritui quæri cœpta ex illis Matth. 24. γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Lact. lib. 7. c. 19. Euseb. Hist. eccles. lib. 6. Greg. Nyss. orat. de festo Paschæ. Tertull. ad Uxorem lib. 2. *cum etiam per noctem exsurgis oratum.* Ammian. lib. 28. *festo die in ecclesia Christiani pernoctabant.* Hinc Hieronym. Vigilantium accusat, quod vigilias, & pernoctationes in Basilicis martyrum negligendas existimarit, ne Pascha sæpius celebrari videretur. Sed hoc ipso Christiani rei Romanis legibus; cautum enim 12. Tab. ne nocturni cœtus in Urbe agitarentur. Auctor declamat. in Catilin. Cic. 2. de leg. *Omnia* (sacra) *nocturna ne nos forte duriores videamur Diagondas Thebanus sustulit.* Zosimus l. 4. de Valentiniano: τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας. Wower.

Nocturnis congregationibus] Isidorus Hispalensis de officiis Ecclesiast. lib. 1. cap. 22. *Antiqua est vigiliarum devotio, familiare bonum omnibus sanctis.* Christiani igitur in omnibus sanctorum monita imitati, & secuti exempla, crebras pervigilationes obibant, & sæpius noctu conveniebant ad hymnos Christo ut Deo decantandos. Tertullianus Apologet. cap. 2. Augustin. tom. 10. Serm. 251. de tempore. Cyprianus de Orat. Concilium Aquigranense 1. c. 130. Concilium Oxoniense 2. cap. 15. Rabanus Maurus de institut. Clericorum lib. 2. cap. 9. Hieron. in Daniel. lib. 1. cap. 4. & de observat. vigiliarum tom. 9. Epist. 36. Chrysost. in act. Apost. c. 12. Homil. 26. *Pervigilium* quoque solenne in festo Paschatis. Chrysost. in Genes. cap. 9. Homil. 30. Concilium Antisiodorense cap. 2. Nicetas in 2. Orat. Nazianzeni de Pascha. pag. 897. Clemens Constitu-

stitution. Apostol. lib. 5. cap. 18. Nicephorus Callistus Ecclesiast. Hist. lib. 2. cap. 16. lib. 5. cap. 25. Aldhelmus de laude virginit. fol. 484. Alcimus Avitus de primafesti rogation. instit. pag 337. Isidorus Orig. lib. 6. cap. 7. Rationem hujus pernoctationis reddit Hieronymus lib. 4. in Match. cap. 25. fol. 55. *Traditio Judaeorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Aegyptii temporis, quando Pascha celebratum est, & exterminator venit, & Dominus super tabernacula transiit, & sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt. Unde reor & traditionem apostolicam permansisse, ut in die vigiliarum paschae ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, exspectantes adventum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate praesumpta, festum cunctos agere diem. Unde & Psalmista dicebat: Media nocte surgebam, ad confitendum tibi super judicia justificationis tuae.* Elmenhorstius.

Nocturnis congregationibus] Ferventibus persecutionibus Christianos de nocte & ante lucem convenisse observabamus ad Apologet. Sed & eorum ἀγάπην ad lumina celebratam notum est. De vigiliis, quae ubi martyrum memoria coli coepta est, celebratae sunt, alia res est. Sola enim Paschae solemnia perviligia Minucii aevo celebrata. Sed ea quandoque accidebant, ut fideles etiam de nocte convocari oporteret. Tertullianus lib. 2. ad uxorem, cap. 4. *Quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, à latere suo eximi libenter feret? Quis denique solemnibus Paschae abnoctantem securus sustinebit?* Herald.

Nocturnis congregationibus] Pervigiliis, παννυχισμοῖς. *Rigalt.*

Nocturnis congregationibus & jejuniis solemnibus & inhumanis cibis] An ista sibi conveniunt, & sic satisfacere possunt lectori gnaro, quam invidiosa sint in Latino sermone & primum & postremum? medium vero quam probatum ac receptum in sacris & omnibus plane laudabilibus? Quid poterat ad excusandos hos mores, quos impugnat, dici auspicatius, quam jejunia solemnia, quae tam fuerunt culta ipsis gentilibus? Certe jejunia solemnia non supponunt inhumanos cibos nec nocturnas congregationes ad conjurandum. aut quod tertium his adjicit Gallica versio *par des sacrileges, des assemblées nocturnes, des jeusnes solemnels, & des viandes horribles.* Quis jejunia solemnia intelligit alia, quam innocua purgamina mentium, ut acrius in sacris hoc agant? Denique quomodo solemnia dicentur jejunia, quum locus Tertulliani apud Heraldum stationes illas novitatis nomine accusent? At plenus malevolentiae hic locus est & sinistrae suspicionis, aut si mitissime velis, ridiculi ac foedi. Quum capite IX. dicitur *ad epulas solemni die coeunt*, sane dies solemnis in invidia non est. Quid lateat aut perierit, nescio an adsequar. Forsan vero scripserit *jejuniis olentibus.* Sane in malam partem, ut in Ecloga II. *Allia serpillumque herbas contundit olentes.* Notus est ex Petronio *Spiritus jejunio macer* & apud Graecos ὀξυ..σμία & apud Martialem *jejunia Sabbatariorum.*

Tertul-

[1] jejuniis solemnibus, & [2] inhumanis cibis, non sacro quo-

Tertullianus Apolog. c. 40. *Jejuniis aridi & omni continentia expressi.* Gron.

1 *Jejuniis solemnibus*] Lucian. Philop. ἡλίους δέκα ἄσιτοι διαμένουμεν, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες. De jejuniis Christianorum pleni veterum libri. Ignatius epist. 8. Tertull. advers. Psych. Hieron. ad Marcellam. Augustin. epist. 86. Basilius περὶ νηστείας; Canon. Apost. Niceph. Greg. ad illa Synesii, περὶ ἐνυπνίων· καθαιρόμενον διὰ τελετῶν. ὅπερ καθαίρεσθαι, inquit, καὶ παρὰ τοῖς καθ' ἡμᾶς σπουδαίων διὰ νηστείας, καὶ ἀγρυπνίας. Wowerus.

Jejuniis solemnibus] Id est, *diebus quadragesimæ, & quarta & sexta septimanæ die.* Cyrillus in Levit. lib. 10. fol. 731. interprete Trapezuntio: *Habemus quadragesimæ dies jejuniis consecratos: Habemus quartam & sextam septimanæ diem, in quibus solenniter jejunamus.* Philastrius de Hæresibus fol. 56. *Per annum quatuor jejunia in Ecclesiis celebrantur; In Natali primum, deinde in Pascha, tertium in Epiphania; quartum, in Pentecoste.* D. Clemens Constitut. Apost. lib. 5. cap. 19. lib. 24. Phocius Nomocanone tit. 7. cap. 1. Clem. Alexand. lib. 7. stromat. p. 316. Theodulphus Aureliensis Episcopus in Epist. ad Parrochos. Synodus Turonica cap. 18. Calixtus PP. Epistol. ad Benedict. Episc. Tom. 1. concil. fol. 100. Concilium Laodicense cap. 50. Concil. Matisconense 1. cap. 9. Epiphan. de fide Cath. Eccles. part. 2. tract. 4. Epist. 51. & de regulis Monach. cap. 2. Isidorus Hispalens. de offic. Eccles. l. 1. cap. 36. & seq. Rabanus Maurus Archiepiscopus Moguntinensis de Clericorum institutione lib. 2. cap. 17. & seq. Burchardus Vormaciensis Episcop. lib. 12. decret. cap. 1. & seq. *Elmenh.*

Et jejuniis solemnibus] Christianorum jejunia quædam stata ac solemnia erant: alia indictiva necessitate exigente. De his Tertullianus adversus Psychicos, cap. 13. *Bene autem, quod & Episcopi universæ plebi mandare jejunia assolent, interdum ex aliqua solicitudinis Ecclesiasticæ caussa.* Idem lib. 2. ad Uxorem, cap. 4. *Ut si statio facienda est, maritus de die condicat aa balneas; SI IEIUNIA OBSERVANDA SUNT, maritus eadem die convivium exerceat.* Quare furente persecutione jejunia crebrius frequentata & religiosius observata ostendit idem Tertullianus lib. de fuga in persequutione, cap. 1. *In tempore persecutionis Ecclesia in attonito est. Tunc & fidelis in expeditione solicitior, & disciplinatior in jejuniis, & stationibus, & orationibus, &c.* Sed præter ea jejunia; erant etiam alia stata & solemnia, quemadmodum quæ ante Pascha; & die Paschæ, ut loquitur Tertullianus, id est, die passionis, ut recte interpretatur Pamelius; ac præterea stationum dies. Tertull. lib. de Oratione, cap. ult. *Sic & die Paschæ, quo communis & quasi publica jejunii religio est, merito deponimus osculum, nihil curantes de occul-*

occultando quod cum omnibus facimus. Similiter & stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit accepto corpore Domini. Sic enim recte emendant hunc locum, libris optimis auctoribus. Habes igitur hic solemne ac publicum Paschæ jejunium, ac stationum dies, feriam quartam & sextam. His enim diebus celebrabantur in Ecclesia stationes, in quibus Christi milites veluti in excubiis stabant, quemadmodum ostendit Tertullianus sub finem ejusdem libri. Lactantius sub finem lib. 7. *Et dum spiritus hos regit artus, infatigabilem militiam Deo militemus, stationes, vigiliasque celebremus, &c.* Stationum autem istarum partem maximam jejunium efficiebat; quo religio, &, ut loquuntur, devotio accendebatur; quapropter simul cum statione solvebatur jejunium, id est hora nona apud Catholicos. Nam ad vesperam usque stationes suas Montanistæ extendebant, qua de re Tertullianus adversus Psychicos, locis compluribus. Sed hæc c. 10. *Namque stationes nostras, ut indignas, quasdam vero & in serum constitutas novitatis nomine incusant, hoc quoque munus & ex arbitrio esse dicentes, & non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more.* Quem in locum Pamelius Tertullianum calumniæ accusat immerito; cum id, quod ille ibi ait, idem & alii uno ore affirment, stationem hora nona fuisse dissolutam, τετράδι καὶ ἐν προσαββάτῳ, ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης, inquit Epiphanius. Elegans locus est in agone Fructuosi Tarraconensis Episcopi, cujus acta exstant apud Surium. *Cumque multi ex fraterna charitate aromatibus conditum poculum illi porrigerent ut sumeret, respondit Fructuosus: Non est, inquit, hora solvendi jejunium stationis. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem & in carcere quarta feria stationem solemniter celebraverat. Sexta igitur feria, lætus atque securus festinabat cum martyribus in paradiso Dei stationem solvere.* Quænam autem solvendæ stationis fuerit hora, quam nondum advenisse dicebat Fructuosus, docet Prudentius in eodem agone:

Quosdam de populo vidit sacerdos
Libandum sibi poculum offerentes.
Jejunamus, ait, recuso potum.
Nondum nona diem resignat hora.

Quin ergo hora nona stationem solverint dubium nullum esse potest. Nam quæ firmandæ suæ suspicioni proponit Pamelius, ea ne refutatione quidem egent. Debuerat observare, stationes differre à strictioribus illis jejuniis, quæ ex aliqua solicitudinis Ecclesiasticæ caussa indicebantur, & ab iis ipsis quæ die Paschæ celebrantur, quæ ad usque galli cantum quandoque extensa scribit Epiphanius. Cæterum hæc jejunia notat Cæcilius, quia ea numerabant Nationes inter conjurationis argumenta, quod iis præcipue diebus Christiani frequentes convenirent. Quare & Tertullianus adversus Psychicos, cap. 14. *Itaque si & ex hominis edicto, & in unum omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque unita-*

quodam, sed piaculo fœderantur. [3] latebrosa & lucifugax natio, [4] in publicum muta, in angulis garrula; templa

tem jejunationum & xerophagiarum & stationum denotatis? Nisi forte in Senatusconsulta & in principum mandata coitionibus opposita delinquimus. Herald.

2 *Inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo fœderantur*] Cæcilius hic putat Christianos more ethnicorum in sacris solennibus humani corporis sanguinem lambere, & piacularibus hostiis ad silentium mutuum oppignorari. Horribile plane & sacrum sacramentum! Sed Deus voluit, ut paulo ante quam talia portenta adversarii de Christianis compingerent, extaret & ederetur hominis profani & Christianis iniquissimi testimonium, asserentis Christicolas in conventiculis suis caste sancteque versari, & sacramento non in scelus sese obstringere, sed ne furta, adulteria, latrociniaque committerent. Franciscus Balduinus JC. in Epist. Plinii 98. ad Trajanum Imp. pag. 385. & seq. Dn. Wower. in notis pag. 131. *Elmenb.*

Inhumanis cibis] Mox dicet de infanticidio *Rigalt.*

3 *Latebrosa, & lucifugax natio*] MS. & Rom. *lucifuga.* etiam hoc inter crimina Christianorum, quod publico abstinerent, & reipubl. inutiles. Lucian. Philop. Tertull. Apol. Theophil. 2. ad Aut. *Wower.*

Latebrosa & lucifugax natio] Christiani quoniam semoti à vulgo, virtute sua se involvebant, fragilia contemnebant, calcabant terrena, humilia despiciebant, toti dediti rebus divinis, religionique Christianæ (quam recte Anianus cum Chrysostom. in Matth. cap. 6. Homil. 25. & 26. fol. 207. *veram & cælestem Philosophiam* appellat) infructuosi in negociis humanis dicebantur. Vide Tertullian. Apolog. c. 41. Athenag. Apolog. pro Christianis. *Elmenb.*

Tenebrosa & lucifugax natio] Nempe quod in tenebris tantum & conventiculis à luce publica remotis convenirent. MS. autem Reg. nihil mutat. *Herald.*

Latebrosa & lucifugax natio] Sic habet exemplar. & sic editum fuit prima editione Rom. *Rigalt.*

4 *In publico muta*] Lactant. de divin. præmio lib. 7. cap. 26. *Sanctorum Prophetarum doctrinam Christiani sequimur. Hæc nostra sapientia? quam isti, qui vel fragilia colunt, vel inanem Philosophiam tuentur, tanquam stultitiam vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice atque asserere nos solemus, Deo jubente, ut, quieti ac silentes arcanum ejus in abdito, atque intra nostram conscientiam teneamus; nec adversus istos vere profanos, qui non discendi, sed arguendi, atque illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem ejus impugnant, pertinaci contentione certemus. Abscondi enim, tegique mysterium quam fidelissime oportet; maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem nostram, veluti malam conscientiam criminantur. Unde etiam quasdam execrabiles opiniones de pudicis & innocen-*

[1] templa ut busta despiciunt, [2] Deos despuunt, rident sacra;

nocentibus fingunt, & libenter his, quæ finxerunt, credunt. Elmenh.

In publicum muta] Sic cap. 19. *in publicum dicere.* cap. 28 *Hos nec audiendos in totum putabamus.* Quintilianus declam. XIII. *In publicum vivitur, & omnes opes congeruntur in medium.* Nescio cur Heraldus retinuerit *in publico.* Gronov.

1 *Templa ut busta despiciunt*] Vere Christiani templa Ethnicorum, ut busta despiciebant. nata enim ex sepulchris illorum templa, & bustis consecrata sciebant. quod latissime probare conatur Clem. Alexand. Protrept. Cæcilius vero more gentili loquitur. mire enim timebant & aversabantur luctuosa, & busta. inde Apul. Apol. petit à Mercurio, ut Æmiliano objiciat, *omnia bustorum formidamina, omnia sepulchrorum terriculamenta.* Ammian. lib. 31. *Ædificiis nullis tecti, sed hæc velut sepulchra declinant.* sive quod in iis oberrare umbras mortuorum existimabant, & proinde frequentata magis, ad animarum evocationes, & incantationes. eas enim magno apparatu sacrificiorum, quæ fuse describit Heliod. lib. 6. & Horat. lib. 1. Sat. 7. illic peractas varii auctores tradunt. Ammian. lib. 19. *Si quis per monumentum transisse vespere argueretur, ut veneficus sepulchrorumque horrores & errantium ibidem animarum ludibria colligens reus capitis interibat.* Sane Dæmones circa sepulchra obversari præter Plat. Phædone, & ex Niceph. Greg. in Synes. περὶ ἐνυπν. Pausan. in Atticis, ubi de Miltiadis sepulcro. Clemens Alex. Protrept. Lactant. lib. 2. cap. 2. Theophylact. in Matth. cap. 10. produnt. sive quod pollui bustis verebantur. omnia enim luctuosa, infausta, & impura scito Pythagoræ. Diog. Laërt. Pythag. Lucian. de Dea Syria: ἢν μέν τις αὐτέων νέκυν ἴδηται, ἐκείνην τὴν ἡμέρην εἰς τὸ ἱρὸν οὐκ ἀπικνέεται. τῇ ἑτέρῃ καθήρας ἑωυτὸν, ἐσέρχεται. Wower.

Templa ut busta despiciunt] Merito Christiani templa paganorum, ut busta despiciebant; noverant enim illa nihil aliud esse, quam cineres & ossa, functorumque corporum sepulturas. Docte Arnob. lib. 6. contra Gent. Et Clemens Alexand. in Protreptico. Theodoret. contra Græcos serm. 8. de Martyr. fol. 115. Wower. in notis pag. 118. *Elmenh.*

Templa ut busta despiciunt] Tertullianus lib. de Spectac. cap. 13. *Nec minus templa, quam monumenta despuimus.* Nempe quum plerisque Gentilium templis defunctorum cadavera sita essent ac tumulata, quod Clemens Alexandrinus, Arnobius, Eusebius & alii pluribus comprobant, Christiani ab eo usu ea ut sæpius & denominabant & æstimabant. Hinc etiam Amm. Marcell. lib. 22 de Gregorio Alexandriæ Episcopo: *Reversus ex comitatu principis, quum transiret per speciosum Genii templum, multitudine stipatus ex more, flexis ad ædem ipsam luminibus, Quamdiu, (inquit)*

quit) *sepulchrum hoc stabit?* Apposite autem ad hoc argumentum Tiberius apud Tacitum Annalium lib. 4. *Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies, & mansuræ. Nam quæ saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur.* Herald.

Templa ut busta despiciunt] Mox recurret idem verbum, *Purpuras despiciunt.* quod accidisse per negligentiam Minucii non dixerim, sed librariorum, qui fulciendum putaverunt quod Minucius scripserat: *Templa, ut busta, Deos despuunt.* Tertullianus lib. de Spectac. cap. 13. *Dum mortui & dii unum sunt, utraque idololatria abstinemus: nec minus templa quam monumenta despuimus.* Rigalt.

Busta despiciunt, Deos despuunt] Quid mirum, quum illuc ascenderint, ut similiter de rebus omnibus possent statuere? Lucianus in morte Peregrini pag. 764 de Christianis: Καταφρονοῦσιν οὖν ἁπάντων ἐξίσης, καὶ κοινὰ ἡγοῦνται ἄνευ τινὸς ἀκριβοῦς πίστεως τὰ τοιαῦτα παραδεξάμενοι. *Proinde omnia ex æquo contemnunt & impura existimant, etsi susceperint talia citra aliquam certam probationem*, prout intelligi & verti debet iste locus, perperam vertente interprete *communia putant*, quod est sine sensu, & dubito an intellexerit postrema. Interim egregia est cum hoc loco convenientia, præsertim si adnectantur præcedentia, ἐπειδὰν ἅπαξ παραβάντες θεοὺς μὲν τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀπαρνήσωνται. *Gronov.*

2 *Deos despuunt*] Tanquam dira, & aversanda. Seneca ad Marciam c. 9. Seu potius ut notet extremum contemtum & fastidium. Solebant enim Christiani ad visa Idola despuere, & exsufflare. Tertul. de Idolat. *Ipsius fidei conscientiam perrogemus, quo ore Christianus fumantes aras despuet, & exsufflabit, quibus ipse prospexit?* Prudent. περὶ στεφανῶν.

Reponit aras ad tribunal denuo
Ingressus ille ut hos paratus perspicit
Insufflat, ipsos ceu videret Dæmonas.

Frequens in actis Martyr. Abdia Bab. & aliis. *Wower.*

2 *Deos despuunt*] Martyrologium vetus: *Contemnentes itaque & exspuentes in simulachra ad theatrum pertrahuntur.* —— *Postquam ad sacrificandum ducuntur, in ipsum Idolum exspuentes, frontes cruce munierunt.* Beda in passione Satyri: *Apud Achajam Natalis Beati Satyri martyris, qui transiens ante quoddam Idolum cum exsufflasset illud, signans sibi frontem, statim corruit.* Et in Felice: *Sanctus Felix cum ad secretarium judicis esset perductus juxta templum Serapidis, dum cogeretur ad sacrificandum, exsufflavit in faciem statuæ æreæ, & statim cecidit.* Prudent. l. 2. contra Symmachum p. 380.

Quis Iovis infectam sanie non despuat aram? Elmenh.

Deos despuunt] Sane Deorum simulacra despuebant, & quandoque pedibus proturbabant; quin & in ipsa Præsidum, à quibus ad idololatriam compellebantur, ora, sputa projiciebant. Prudentius in martyrio Eulaliæ:

Martyr ad ista nihil, sed enim
Infremit, inque tyranni oculos
Sputa jacit; simulacra dehinc

Dissi-

Dissipat; impositamque molam
Thuribulis pede prosubigit.

Templa autem, aras, altaria, & cetera ejusmodi etiam despuebant. Tertullianus de Idololatria, cap. 11. *Quo ore Christianus thurarius si per templa transibit, quo ore fumantes aras despuet, & exsufflabit quibus ipse prospexit?* Prudentius libro contra Symmachum priore:

——— Quis in urbe est,
Qui Iovis infectam sanie non despuat aram?

Nempe, quia ita summum contemtum significabant. Nam despútatio summam habet in se contumeliam. Seneca epist. 14. *Quid aliud quam vociferatus est Cato, quum modo per populi levatus manus, & obrutus sputis, & deportandus extra forum traheretur, &c.* An quia templa ac simulacra dæmoniorum sedes existimabant, ea ideo despuebant atque exsufflabant, quemadmodum Dæmones exsufflantur? Pseudoareopagita Dionysius Hierarch. Eccles. cap. 2. inter baptismi cerimonias istam dæmoniorum exsufflationem numerat. εἶτα σὰς ἐπὶ δυσμαῖς προσέχοντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀποθοῦντα πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπεστραμμένας χώραν, ἐμφυσῆσαι μὲν τρὶς διακελεύεται τῷ Σατανᾷ, καὶ προσέτι τὰ ἀποταγῆς ὁμολογῆσαι. Sic igitur solebant dæmonia exsufflare, & omnia immunda. Tertullianus lib. 2. ad uxorem, c. 5. *Latebisne tu quum lectulum, quum corpusculum tuum signas, quum aliquid immundum flatu expuis, &c.* Sulpicius Severus de S. Martini virtutibus lib. 3. *Memini quodam die ad eum venisse Martinum; qui ubi secretarium ejus ingressus est, vidit post tergum ipsius dæmonem miræ magnitudinis assidentem, quem eminus (ut verbo, quia ita necesse est, parum Latino utamur) exsufflari existimans, Quid me, inquit, sancte sic adspicis? Tum Martinus: Non te, inquit, sed eum qui cervici tuæ teter incubuit.* Irenæus lib. 1. cap. 9. *Jam vero quædam ex fidelissimis mulieribus, quæ habent timorem Dei, & non sunt seducibiles, quas similiter ut reliquas affectavit seducere, jubens eas prophetare, exsufflantes & anathematizantes eum separaverunt se ab ejusmodi insano.* Verba Irenæi Græca exstant apud Epiphanium Hæresi 34. κελεύων αὐτὰς προφητεύειν, καταφυσήσασαι καὶ καταναθεματίσασαι αὐτὸν, ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιούτου θιάσου. Hinc igitur Prudentius in agone Romani:

Ingressus ille, ut hos paratus perspicit,
Insufflat, ipsos ceu videret dæmonas.

Atque *exsufflare* postea ad alia transtulerunt, eoque verbo extremam contumeliam designarunt. B. Augustinus tract. 11. in Johannem: *Adversus exsufflatores Christi: Adversus blasphematores baptismi.* Item: *Quando vident Christum, à quo liberati sunt, exsufflari in Christianis.* Et passim. Cæterum zelum illum observavimus omnibus non probari. Id enim cum objiceret Celsus Christianis, ac eos gloriari quod Jovis aut alius numinis simulacro impune maledicerent, ac colaphos impingerent, negat Origenes de veris Christianis posse id dici vere. Sed verba illius notanda sunt lib. 8. contra Celsum; εἶτα μετὰ ταῦτα, ἤτοι μηδενὸς ἀκούσας χριστια-

sacra; [1] miserentur miseri, si fas est, [2] sacerdotum honores,

γοῦ, ἥτινος ἀπὸ τῶν πολλῶν παρανόμου καὶ ἀπαιδεύτου, φησὶ τοὺς χριστιανοὺς λέγειν, ἰδοὺ, παραστὰς τῷ ἀγάλματι τοῦ Διὸς ἢ Ἀπόλλωνος, ἢ ὅτου δήποτε θεοῦ, βλασφημῶ καὶ ῥαπίζω, καὶ οὐδέν με ἀμύνεται. οὐχ ὁρῶν, ὅτι ἐν τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ προστέτακται καὶ τὸ, θεοὺς οὐ κακολογήσεις. ἵνα μὴ ἐθίζηται ἡμῶν τὸ στόμα ὀντιναοῦν κακολογεῖν, ἀκούοντων, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. καὶ διδασκομένων ὅτι οἱ λοίδοροι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. τίς δ' οὕτως ἐν ἡμῖν ἠλίθιος, ὡς ταῦτα λέγειν, καὶ οὐχ ὁρᾶν, ὅτι οὐδὲν δύναται τὸ τοιοῦτο πρὸς καθαίρεσιν τῆς περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν ὑπολήψεως, &c. *Postea autem quæ vel Christianum neminem dicentem audivit, vel temerarium aliquem & imperitum, id ait à Christianis dici, Ecce, Iovis aut Apollinis aut cujuslibet Dei simulacro adsistens, maledico ei & colaphos incutio, nec tamen ulciscitur. Atqui non videt in divinis legibus hoc quoque mandatum: Diis non maledicere, ne os nostrum cuiquam assuescat maledicere, quibus dictum est, Benedicite, & nolite maledicere; & qui didicimus maledicos regni Dei hæredes non fore. Quis autem nostrum stultus adeo est, ut hæc dicat, nec videat nihil ejusmodi valere ad tollendam de diis gentium persuasionem?* Herald.

Deos despuunt] Amplius dicit, quam si dixisset *respuunt*. Consputatio enim extremi contemptus & contumeliæ signum. Seneca de Injuria Sapientis, cap. 1. *Tibi indignum videbatur quod illi, dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à rostris usque ad arcum Fabianum per seditiosæ manus factionis tractus, voces improbas & sputa, & omnes alias insanæ contumelias pertulisset.* Petronius Satyrico. *Nec contenta mulier tam gravi injuriâ meâ, convocat omnes quasillarias, & familiæ sordidissimam partem, ac me conspui jubet.* Hieronymus ad Domnionem: *Quoties me iste in Circulis stomachari fecit, & adduxit ad coleram? Quoties conspuit, & consputui abscessit?* Nilus de Caussis Dissens. Eccles. lib. 1. καὶ μαρτυροῦσι τούτοις πολλοὶ μὲν τῶν ἐκεῖ, διαπλύσαντες κόσμον, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν μόνον βλέποντες. Idem lib. 2. de Primatu Papæ. καὶ οὐδήπου μικροψυχίαν τῶν βασιλέων κατεγνωκὼς ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀγαθὸν, τὰ φαινόμενα κάλλη διαπλύων, πρὸς τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἁμιλλᾶται. Odo Cluniacens. Collat. lib. 2. cap. 23. *At vero de Luxuriâ, gulæ suggestrice, quis aliquid loqui vellet, quod illi non despuantur, qui ejus flammis insaniunt.* Sic in Euangelicâ Historiâ cruci damnandus Salvator noster, à nequissimis Judæis conspuitur. Christiani itaque Gentilium Deorum simulacra sputamentis oblinebant, ut tanto magis eorum exsecrationem manifestissimis signis testarentur. *Ouzelius.*

1 *Miserentur miseri &c.*] Ita in Variis Lectionibus notatur dedisse Sabæus, quasi lectio vetus sit *miserantur*, quod cupio ex MSto intelligere. Certe distinctio Heraldi meretur probari, & Minucium scribere potuisse *miserantur sacerdotum* docet caput 28.

Non-

nores & purpuras despiciunt, ipsi seminudi. [3] proh! mira

Nonnunquam etiam miserantes eorum, quomodo etiam ex MSS. reddidit Nic. Heinsius Prudentio in Psychomach. 582. *miserando inopum*. Utique sacra debent junctim comitari sacerdotes, nec potest tolerari fumus iste Gallicæ interpretationis, *se mocquent des choses saintes; enfin ont pitié des autres, estant eux-mesmes si miserables. Ils ne tiennent conte de nos dignitez, ny des honneurs du sacerdoce.* Sed illi homines audent & intelligunt omnia. Quin etiam non licet dubitare, quin hanc Syntaxin quoque cognitam habuerit Wowerius, perinde ut cap. v. *novus aliqui*, sed ipse videtur diffidentia quadam retentus fuisse. *Gronovius*.

3 *Sacerdotum honores & purpuras despiciunt*] Purpura insigne regiæ & sacerdotalis dignitatis. Lactant. lib. 4. cap. 7. Gratianus Imp. titulum Pontificis Maximi, & stolam sacerdotalem, quam pertinaciter ei deferebant pontifices, apud Zosimum lib. 4. fol. 761. aversatur & respuit, ratus, fas non esse Christianum Imp. habitu Ethnicorum uti. Zosimi verba hæc sunt: τῶν γὰρ ποντιφίκων, κατὰ τὸ σύνηθες, προσαγαγόντων Γρατιανῷ τὴν στολὴν, ἀπεσείσατο τὴν αἴτησιν, ἀθέμιτον εἶναι Χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. τοῖς τε ἱερεῦσι τῆς στολῆς ἀναδοθείσης, φασὶ τὸν πρῶτον ἐν αὐτοῖς τεταγμένον εἰπεῖν, Εἰ μὴ βούλεται Ποντίφιξ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεσθαι, τάχιστα γενήσεται Ποντίφιξ μάξιμος. Augustin. in Psalm. 48. fol. 313. *Cum cœperit Deo quispiam vivere, mundum contemnere, injurias suas nolle ulcisci, nolle hic divitias, non hic quærere felicitatem terrenam, contemnere omnia, Dominum solum cogitare, viam Christi non deserere, à paganis dicitur insanus.* Vide Hieronym. in Epist. ad Oceanum tom. 5. fol. 316. de ferendis opprobriis. *Elmenh.*

Sacerdotum honores & purpuras despiciunt] De sacerdotum purpura dicebamus ad Tertulliani Apologet. cap. 15. Verum ex iis quæ respondet postea Octavius facile videre est heic non agi de purpuris sacerdotum, sed magistratuum, atque hunc locum ita esse distinguendum, *Rident sacra: miserentur miseri, si fas est, sacerdotum: honores & purpuras despiciunt.* Octavius infra: *Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros & purpuras recusamus.* Lactantius lib. 7. cap. 1. *Qui vero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt, nec si Solem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos jubet, omni potentia & honore contemto, humiles vivere, &c.* Nota autem purpuras, quas scil. nominatim damnabant, quod earum usus idololatriæ proprie videretur dicatus, atque vel ex eo concludebat Tertullianus l. de Idolol. c. 18. non licere fideli dignitatis ac potestatis alicujus administrationem gerere. Vide sis quæ ibi disputat. *Herald.*

3 *Pro mira stultitia & incredibili audacia! Spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt*] Appa-

mira stultitia & incredibilis audacia! spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt & futura: & [1] dum mori post mortem timent, interim mori non timent. [2] ita

Apposite Lactantius lib. 7. cap. 5. *Ita necesse est sapientem pro stulto haberi, qui dum appetit bona quæ non cernuntur; dimittit è manibus quæ videntur; & dum vitat mala, quæ non aspiciuntur, incurrit in mala, quæ ante oculos sunt. Quod accidit nobis, quum neque cruciatum neque mortem pro fide recusamus, &c.* In agone Montani & sociorum: *Ibi condiscipuli ejus suadebant, ut præsumptione deposita, sacrificaret interdum, postea quidquid vellet facturus, nec incertam illam & secundam mortem plusquam præsentem vereretur. Et hæc gentilium verba sunt, qui dicebant ultimi furoris esse mortem malle timere, quam vivere.* Fortasse, *mortem malle timendo mortem, quam vivere.* Herald.

Pro mira stultitia, spernunt tormenta præsentia] Lactant. Epitom. cap. 2. *Hominibus videtur ineptum ac stultum, torqueri & mori velle, cum libere liceat abire sine noxa.* Prudentius in Laurent. Martyr. pag. 144.

Dicis libenter oppetam,
Votiva mors est martyri.
Est ista vobis (novimus)
Persuasionis vanitas. Elm.

Spernunt tormenta &c.] Efficax argumentatio in aliis rebus. Quid enim aliud dicit Seneca initio epist. XXIV. *Quid necesse est mala arcessere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse jam miserum.* Nec aliter Theseus increpat Oedipum apud Sophocl. 610. τὰ λοιπὰ δ' αἰτῇ τοῦ βίου· τὰ δ' ἐν μέσῳ Ἢ λῆστιν ἴσχεις, ἢ δι' οὐδενὸς ποιῇ. Gronov.

1 *Dum mori post mortem timent*] Lucian. Pereg. Πεπείκασι αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὐτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. Wower.

Dum mori post mortem non timent] Lucian. Peregrino fol. 188. Πεπείκασι γὰρ αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι, καὶ βιώσεσθαι τὸν ἀεὶ χρόνον. παρ' ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὐτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. Quem locum etiam notavit Clariss. Wowerius. Athanas. de incarnat. verbi Dei fol. 58. Ὅτι πρὶν πιστεύσουσιν οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὁρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν. ἐπειδὰν δὲ εἰς τὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὁρμᾶν. καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατὰ αὐτοῦ παρὰ τοῦ σωτῆρος γενομένης ἀναστάσεως. Hieronym. de vita Hilarionis cap. 3. *Cum essent cruenta latrociniis loca, & propinqui amicique ejus imminens periculum denunciarent, contempsit mortem, ut mortem evaderet.* Elmenh.

Dum mori post mortem timent, interim mori non timent] Ex eodem sensu Martialis, *furor est, ne moriare, mori.* Rigalt.

2 *Ita illis pavor & fallax spes solatio redivivo blanditur*] MS. Reg.

[a]ita illis pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur.

IX. Ac

Reg. *Ita illis pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur.* Corrupte. Innuit autem martyrum constantiam ex eâ persuasione, quam de vita deque pœnis post mortem æternis conceperant, profectam, quod etiam differebat Lucianus in Peregrino. Sic Ecclesia Viennensis apud Eusebium lib. 5. histor. Ecclesf. narrat dissipatas martyrum reliquias, ut vel hoc modo omnis resurrectionis spes, quippe quæ eorum tolerantiæ atque constantiæ caussa esset, iis præcideretur, ἵνα, ὡς ἔλεγον, ἐκεῖνοι μηδὲ ἐλπίδα σχῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ' ᾗ πεποιθότες, ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες εἰς τὸν θάνατον. Heraldus.

Ita illis pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur] Sic omnino legitur in exemplari: & eleganter Minucius sub persona Cæcilii ethnici dixit, Fallax spes blanditur Christianis pavorem: & blanditur, inquit, solatia nescio quæ rediviva. Tertullianus lib. de Anima, p. 344. *Quies finem operis blanditur.* Rigalt.

Ita illis pavor & fallax spes solatio redivivo blanditur] Neque hæc lectio sana, nec illa quam MS. repræsentat: *Ita illis pavorem spes fallax solatia rediviva blanditur.* Ac frustra hic est Rigaltius. Lego: *Ita illis pavorem fallax spes solatio redivivo blanditur.* Hoc est, pavorem & consternationem, quam Christiani, ex crudelissimis gentilium tormentis subinde conciperent, spes (fallax, ut eam jam quidem Cæcilius vocat) solatio illo, quod aliquando maxima cum gloria resurrecturi sint, efficit, ut pavorem illum nihili ducant. *Ouzelius.*

Ita illis pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur] Nullus ausim hanc notabilem & commodam & ab MS. servatam clausulam & satis habilem aptamque insultationi gentilis hominis ulla mutatione vulnerare, etsi non valde frequentem. Quidni enim verbum *blandiri* accipias prægnantiore significatu, ut quum *degenerat palmas* in Ovidio interpretari potuerunt, nec male, *degenerando amittit victorias*, de quo agit liber IV. Observationum paternarum; ita blandiri quoque in se contineat *blandiendo ponere*? Fallax spes blandiens vel blandiendo pavorem illis ponit solatia rediviva, nonne præfert illud genus loquendi tantopere Christianis amatum, ut quum dixerunt *qui spem salutis posuit non fiduciam innocentiæ suæ*, quod tam multis illustratur in paternis Observationibus ad Ecclesiasticos cap. XIV? Sic concipit illam spem blandiente persuasione & fiducia, quam vocat cap. XI, vertere in eorum animis id quod naturaliter solet percellere miseros, ita ut id ipsum aspiciant foveantque tanquam solatia resurgendi ac novæ vitæ, & sic excitantur potius ad mortem capessendam, quam ut ab ea refugiant. Pavor iste punien-

IX. Ac jam, ut fecundius nequiora proveniunt, [1] serpentibus in dies perditis moribus, [2] per universum orbem sacraria ista teterrima impiæ [3] coitionis adolescunt. Eruenda prorsus hæc, & execranda consensio. [4] Occultis se notis & insignibus noscunt, & amant mutuo pæne antequam noverint: passim etiam inter eos quædam [5] libidinum religio miscetur: [6] ac se promisce appel-

dorum mentes torquere solitus, in Christianis non jam pavor est, sed solatii amplissima copia (ideo in plurali dixit) quod sperent reviviscere. Quid non Græci dixerunt de illo ποιόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Quid aliud est illud Sophocleum in Ajace 1128. Καὶ τὰ σεμν' ἔπη Κόλαζ' ἐκείνους. Ouzelius quam negligenter luserit trajiciendis ex MS. vocibus *spes fallax* credo, apparet singulis. Lucianus etiam in Stoicis agnoscit εὐδαιμονεῖν μετὰ τὸν βίον II, 328. *Gronov.*

Fallax spes] Simili modo ridet Christianos Lucian. Philop. & inter alia ipsorum κενὰς ἐλπίδας. ita enim cum Cæcilio appellat. *Wowerus.*

1 *Serpentibus in dies perditis moribus*] Generalem crebroque deploratam loquutionem agnoscimus, quam Cæcilio attribuit auctor, ut ita stolide flagellet proprietatem hujus fidei, quod utrumque illustrari cernes ab nota Pricæi ad secundam Pauli Apostoli epistolam ad Timotheum II, 17. *Gronov.*

2 *Per universum orbem*] Ingens Christianorum multitudo. Tertull. Apol. *Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum.* Idem: *Obsessam vociferantur civitatem in agris, in castellis, in insulis Christianos, omnem sexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen mœrent.* eadem lib. ad Scapul. & Chrysost. de Babyla martyre. *Wower.*

Per universum orbem] Tacitus l. 15. Annal. p. 159. Plinius Epist. 98. ad Trajan. Tertullian. Apolog. c. 1. & 37. *Elmenb.*

3 *Coitionis*] Christianorum cœtus, Ulpian. *collegia.* Arnob. *conventicula.* apud Euseb. Hist. 7. Οὐδαμῶς ἔξεσαι ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι. Wowerus.

4 *Occultis se notis & insignibus noscunt*] Vide postea; *Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiæ ac modestiæ signo facile dignoscimus.* Herald.

5 *Libidinum religio miscetur*] Theoph. 3. ad Autolycum: Φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ διαφόρῳ μίξει ξυνόντας. Wower.

6 *Ac se promiscue appellant fratres ac sorores*] Lucian. Pereg. ὁ νομοθέτης ὁ πρῶτος ἔπεισεν αὐτοὺς, ὡς ἀδελφοὶ πάντες εἶεν ἀλλήλων. Recte vero Cæcilius ex fratrum, & sororum appellatione stupra, & libidines auguratur. ita enim profanis hæc nomina usurpata. unde Mar-

appellant fratres, & sorores, ut etiam non insolens stuprum

Martiali nomina nequiora. lib. 2. epigr. 4. *Fratrem te vocat, & soror vocatur. Cur vos nomina nequiora tangunt?* Ita apud Tibull. Petron. & alios. Quid vero causæ, quod sacra hæc nomina ad amores, & libidines traxerint, docet Scholiast. Lycophronis: τοὺς ξένους ἀδελφοὺς τὰ ἐρωτικὰ ποιοῦσιν. αἱ γὰρ ἐρῶντες ἑταιρεῖσαι λέγουσιν· ἀδελφός μου, καὶ συγγενής μου ἐστίν. Wowerus.

Ac se promiscue appellant fratres & sorores] Non absone suspicatur Cæcilius, sub fratrum & sororum appellatione, velut libidinum quandam religionem misceri. Impurati enim & profani sacro hoc nomine ad tegenda furta & scelera passim utebantur. Biblis ad Caunum fratrem, cui per illecebram stuprum suadet apud Ovid. lib. 9. Metamorph. fab. 7.

Conveniens Venus est annis temeraria nostris,
Quid liceat, nescimus adhuc: & cuncta licere
Credimus, & sequimur magnorum exempla Deorum.
Nec nos aut durus pater, aut reverentia famæ,
Aut timor impediet, tantum absit causa timendi.
Dulcia fraterno sub nomine furta tegemus.

Theophilus l. 3. ad Autolycum fol. 266. Φρόνιμος γὰρ ὢν ἡδέως μωρῶν ἀνέχῃ. ἔπειτα οὐκ ἂν ἐκινήθης ὑπὸ ἀνοήτων ἀνθρώπων κενοῖς λόγοις ἀπάγεσθαι, καὶ φήμῃ πείθεσθαι προκατεσχηκυίῃ, στομάτων ἀθέων ψευδῶς συκοφαντούντων ἡμᾶς, τοὺς θεοσεβεῖς καὶ χριστιανοὺς καλουμένους· φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ διαφόρῳ μίξει συνόντας, ἔτι μὴν καὶ ταῖς ἰδίαις ἀδελφαῖς συμμίγνυσθαι, καὶ τὸ ἀθεώτατον καὶ ὠμότατον, πασῶν σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐφάπτεσθαι ἡμᾶς. Id est: *Cum sis prudens, æquo animo stultos pateris. Siquidem nequaquam moveris à stultis hominibus, qui te à vera religione vanis verbis avertere moliuntur, neque iis obtemperare studuisti, qui falso nos, qui Christiani nominantur, calumniis onerant. Ajunt nostras uxores esse communes, & promiscuo concubitu nos uti criminantur. His accedit, quod crimini nobis vertunt, quasi nec à propriis sororibus nobis temperemus, verum & has incesta libidine temerario ausu violemus. Istud præterea & crudelissimum & immanissimum est, quod nobis intendunt crimen, dum impio ore garriunt, nos vesci humanis carnibus.* Vide Lipsium variar. lection. lib. 2. cap. 1. Wowerium in notis p. 121. *Elmenh.*

Ac se promiscue appellant fratres & sorores] MS. Reg. *promisce.* De hac autem appellatione plura observabamus ad Tertull. Apologet. cap. 39. *Herald.*

Ac se promiscue appellant fratres & sorores] Haud abs re Cæcilius Christianos ait sese appellare fratres ac sorores; nomina enim hæc gentilibus etiam inter lasciva & ἐρωτικὰ erant. Ita Petronius: *Si non fastidis feminam ornatam, & hoc primum anno virum expertam; concilio tibi, ô juvenis, Sororem. Habes & tu*

qui-

ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. [1] ita eorum vana & demens ſuperſtitio [2] ſceleribus gloriatur. Nec

quidem Fratrem, neque me piguit quærere, ſed quid probibet & Sororem adoptare? & paſſim apud illum. Martialis:

Quare deſine me vocare Fratrem,
Ne te Carmenion vocem Sororem.

Sic apud Tragicum Phædra, cum amorem ſuum verecunde indicare vellet, ait:

Matris ſuperbum eſt nomen, & nimium potens,
Noſtros humilius nomen affectus decet;
Me vel Sororem Hippolyte, vel famulam voca.

At multo aliter ſeſe res cum Chriſtianis habebat, qui, non libidinis, ſed communis regenerationis, & mutuæ charitatis cauſſa hiſce nominibus utebantur. *Ouzelius.*

Ac ſe promiſce appellant] Neſcio quid acciderit Ouzelio tantopere conniventi, ut quum Heraldus palam teſtetur legi in MS. Reg. *promiſce*, Rigaltius vero plane in contextu id ipſum præferat, quem ſecuta fuit ex eo expreſſa Leidenſis anni XLV. apud Juſtum Livium, ille vero nihil horum viderit, nec vel in Varias Lectiones immiſerit, nec in notas, nec uſpiam monſtraverit. Contra opinor faciendum, ut quum ipſe ſemper ita legere cœperim, abhinc quiſque lector Minucium in hac quoque parte legat, non imprudentiam alterius cujuſcunque. Contra moneri oportet ab editione Rigaltii corrumpi hodiernas editiones, ut exhibeant *quædam libidinum religio miſcetur*, quum priores haud dubie ex MS. habeant longe moderatius *quædam velut libidinum rel. m.* quod ut ſequitur Cellarius, ita nunc cavi omittere, cujus voculæ defectus Gallicam interpretationem ita obtuſam reddit. *La luxure fait une partie de leur Religion*, quæ deſpuenda certe. *Gronovius.*

1 *Ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur*] Nota epitheta. Totam pietatem Chriſtianam vanitatis & dementiæ damnabant, quod eam nullis certis rationibus ſubnixam, ſed frivolis tantum & inanibus perſuaſionibus addictam exiſtimarent. *Vana* igitur *ſuperſtitio* dicitur hoc loco. Sic in agone S. Marcelli. *Quibus dixit Laodicus, Quid eſt? Depoſuiſtis vanas ſuperſtitiones & adoratis Deos quos Imperatores adorant?* Sic in Edictis Maximini, ὑπέκεινος ματαιότης, & κατάρατος ματαιότης, ubi plura, σὺν Θεῷ, obſervabimus. Idcirco igitur ſcripturas ſacras appellabant *inanes & ſupervacuas.* In agone Felicis Epiſcopi Tubizacenſis: *Cui legatus dixit, Quare ſcripturas non tradis inanes & ſupervacuas?* Additur *Demens*, quia pietas Chriſtiana nihil aliud exiſtimabatur quam mera dementia; qua de re diſputat Lactantius l. 5. cap. 14. 15. & 18. *Herald.*

1 *Sceleribus gloriatur*] Ferme tanquam Reguli de portione forent, quem Plinius libr. 11. Epiſt. 12. ſcribit in ſumma infamia fuiſſe glorioſum, cujus extremæ

Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, [1] maxima & varia [2] & honore præfanda sagax fama loqueretur. Audio eos [3] turpissimæ pecudis caput asini consecratum ineptâ nescio

tremæ absurditatis descriptionem affert Pricæus ad epistolam Judæ vers. 13. qui sic dixit ἐπαφρίζοντα αἰσχύνας. Gronov.

1 *Maxima & varia*] MS. *maxime nefaria*. Wower.

Maxime nefaria, *& honore præfanda*. Vide observat. ad Arnob. lib. 5. fol. 108. *Elmenb.*

Maxima & varia & honore præfanda] Arnobius lib. 5. *Objectanturque partes illæ, quas pudor communis abscondere, quas naturalis verecundiæ lex jubet, quas inter aures castas sine venia nefas est ac sine honoribus appellare præfatis.* Vide sis quæ ibi observamus. Impositum autem iis est qui in MS. Reg. scriptum notant *maxime nefaria*. Sed ne observationes ejusmodi sæpius arguere cogamur; lectorem monitum volumus quæ notantur in Notis Woweri tanquam è MS. Reg. ea omnia habenda falsa, nisi à nobis etiam confirmentur. *Herald.*

2 *Et honore præfanda sagax fama loqueretur*] Arnobius lib. 5. *Quas inter aures castas sine venia nefas est, ac sine honoribus appellare præfatis.* Quintilian. Declamat. 3. *Tuis honor sit habitus sanctissimis auribus.* Ouzel.

3 *Turpissimæ pecudis caput*] Caput asini, sive, ut Tacit. effigiem animalis, quo monstrante sitim depulerant, Judæos adorasse plurimi veterum tradiderunt. rei originem fabulis involutam narrat Tacitus lib. 5. Plutarch. ridicu lec rationem quærit Sympos. l. 4. At longe graviora, quæ Suidas ex Damocrito Historico refert, non tantum Judæos caput asininum coluisse, sed hostias quoque humanas ei immolasse. Eadem repetit in Judas. Sed mendacium diluit Joseph. lib. 2. adversus Appion. Ab iis ergo derivatum in Christianos tanquam Judæorum traduces. Huc pertinet, quod is qui vellet relinquere Judæorum religionem, asino albo veheretur per eorum synagogam, solenni sabbati die. Suidas in *Zenon*. Wower.

Turpissimæ pecudis caput] Appion dicit, Judæos caput asini in templo collocasse, & divinis honoribus consecrasse. Illum secutus Damocritus apud Suidam, & Tacitus lib. 5. Historiarum idem affirmarunt. Atque inde præsumptum, Christianos, ut Judaicæ religionis propinquos, eidem simulachro initiari. Amoliuntur hanc calumniam Josephus lib. 2. contra Appionem p. 542. Tertullianus Apolog. cap. 16. *Elmenhorstius.*

Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari.] Hac de calumnia plura observabamus ad Tertulliani Apologeticum. Nota autem *nescio qua inepta persuasione*. Sane *persuasionem* aliquando appellabant, quod alibi *præsumptionem*, qua de re dicebamus in Commentario ad Tertull. Apologet. & Digressionum lib. 2. Nempe *persuasio* opinio est

ſcio quâ perſuaſione venerari. [1] digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia, & quaſi [2] parentis ſui adorare

[1] natu-

eſt quam quis præſumpſit ac ſibi perſuaſit opinatione vana & argumentis deſtituta. Prudentius in hymno Vincentii:

Dicis, Libenter oppetam,
Votiva mors eſt martyri.
Eſt iſta vobis, novimus,
Perſuaſionis vanitas.

Sic dicebat Lucianus in Peregrino de Chriſtianorum πληροφορία & fide, qua de animarum immortalitate ac carnis reſurrectione ſunt perſuaſi, πεπείκασι γὰρ αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι, &c. Nota πεπείκασι αὐτοὺς, quaſi id præſumpſerint tantum ac ſine ratione certa ſibi perſuaſerint. Quod autem illi de Chriſtianorum fide falſo blaterabant, id Chriſtiani de ipſorum ſomniis ac deliriis veriſſime dixerunt. Lactantius lib. 5. cap. 1. *Cum talibus non congredi, & diſputare contendimus, hos ad veritatem ab inepta perſuaſione traducere, qui ſanguinem facilius hauſerint, quam verba juſtorum.* Et l. 7. cap. 6. *Et in hac perſuaſione philoſophorum, qua putant animas interire.* Herald. Sed verſus iſti ſunt apud Prudentium in martyrio Laurentii, unde recte paulo ante citavit Elmenhorſtius.

Turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum.] Ad hæc vidiſti grandem notam Ouzelii, quam quum conflaverit partim ex Cl. Seldeni de Diis Syris ſyntagmate part. II. cap. 17. ipſum quoque Minucium Felicem annumerantis, partim ex Nicolai Fulleri Miſcellaneis ſacris III, 8, nullam partem cenſuimus illi relinquendam, quum rectius illa noſcantur, ubi Domini propoſuerunt. Utique & locum Suidæ ex Democrito, ut Ouzelius vocat, inverecunde traxit ex Wowero, qui rectius Damocritum. Interim hæc omnia, quæ ab illis primum conducta ſunt, uſurpat quoque Huetius in Demonſtrationis ſuæ Propoſitione quarta, pag. 89, dubito an vera inde colligens. *Gronov.*

Turpiſſimæ pecudis caput aſini &c. venerari] Venerationem quam dicat, non intelligo, & mira taciturnitas apud interpretes, quos fruſtra eſſe opinor, quum Judæis inflictam exprobrationem nunc credunt traductam eſſe ad Chriſtianos. Nihil hic de Judæis: & proprium quid Chriſtianorum tangitur. Itaque Heraldus ad Arnobii librum VI. colligebat diſſeminatam de capite aſini fabulam fuiſſe, quoniam exiſtimabant Chriſtianos habere ſimulacrum aliquod, quod colerent, & unius Dei, ſed occultare. Ille igitur hactenus utique recte, quod proferat peculiare de Chriſtianis. Certe potuerunt hi aut domos ſuas ornare tabellis vitam Servatoris exhibentibus, aut etiam mox conventicula, in quibus debuit exhiberi aſinus cum in urbem Hieroſolyma invehens, aut hinc aſini caput velut σύσσημον ad domos ſuas notandas habuiſſe.

etiam

[1] naturam. nescio an falsa, [2] certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio. [3] & qui hominem summo sup-

Gronovius.

1 *Digna & nata religio talibus moribus.*] Quasi asinina patientia & hebetudine. Sic illudebant impii Christianæ simplicitati. *Rigaltius.*

2 *Parentis sui adorare naturam.*] Natum ex eo, quod in exomologesi sese prosternebant. Tertull. de Pœnitent. *Itaque exomologesis prosternendi, & humilificandi hominis disciplina est. De ipso quoque habitu atque victu mandat; jejuniis preces alere, lacrymari, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari.* Wower. Natum ex eo, quod in exomologesi sese prosternebant, ut notat Clarissimus Wowerius, qui etiam hunc Tertulliani locum ex lib. de Pœnit. cap. 9. citat: *Exomologesis prosternendi, & humilificandi hominis disciplina est. De ipso quoque habitu atque victu mandat jejuniis preces alere, lacrymari, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari.* Elmenh. Ineptam istam persuasionem plures jam observarunt ex eo natam quod pœnitentes presbyteris advolvebantur, ac charis Dei adgeniculabantur, qua de re plura observabamus Digressionum lib. 2. Herald. Calumnia stultissima, ex ea occasione concinnata, quod Christiani quibus contigerat post fidem Christo datam graviter labi, ita ut Ecclesiæ communione abstinerentur, si pœnitentiæ locum dari sibi flagitarent, hoc tam demisse ac suppliciter poscebant, ut acciderent ad pedes & genua fratrum & sacerdotum. Inde illa passim apud rerum Christianarum scriptores, *Advolvi presbyteris*, & *Volutando caligas fratrum detergere.* Rigalt.

1 *Naturam*] Hieron. epist. 61. *Pars corporis nostri secretior φύσις, à nobis natura dicitur.* Apul. Milef. 2. *natura crescebat.* Wower.

Naturam] Glossæ: *Natura φύσις.* Firmic. astron. lib. 11. cap. 31. *Si fœminini generis signa possideant, manibus propriis naturam suam putare coguntur.* lib. 8. cap. 30. *à bestiis lacerati, naturam perdent.* Sueton. Tiberio cap. 45. *Hircum vetulum capris naturam ligurire.* Vid. auctor Epistolæ de vera circumcisione ad Therasiam apud Hieronym. tom. 9. Epist. 20. p. 88. Elmenhorst.

2 *Certe occultis, ac nocturnis sacris.*] Favere enim sceleri tenebræ videntur. Hinc illa apud Horat. improba vota: *Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.* hac ratione poëtæ fingunt noctem generasse dolores, fraudem, mendacia. Hesiod. Theog. Apollod. 1. Biblioth. *Wower.*

Occultis & nocturnis sacris] Nox accommoda fraudi, rebusque turpibus. Prudentius in Hymno matutin. p. 66.

Versuta fraus & callida,
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus,
Adulter occultus fovet.

Hilarius in Psalm. 118. *Quis furari*

supplicio pro facinore punitum, [2] & crucis ligna feralia eorum [3] ceremonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. [4] Jam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda,

rari sub teste non metuit? quis ad scelus nisi secretum elegit? quis ad adulterium non aut solitudinem aut noctem optavit? Tertullian. Apol. cap. 1. Nicetas in Nazianzen. Orat. 40. fol. 877. Ambrosius de Cain lib. 2. cap. 8. *Elmenhorst.*

Certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio] Nam, ut Romani maximus auctor eloquii inquit, *Omnia recte facta in luce se collocari volunt*, *id est*, *appetunt sciri.* Et recte Julius Bassus apud Senecam lib. 7. Controvers. 5. *Minore licentiâ, quæ non videmus, agimus. Et quamvis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est.* Sic Chrysostom. homil. 18. supra 5. Ephes. οὐδεὶς γὰρ τὸν ἄληπτον κρύπτει βίον. Τὰ δὲ κρυπτόμενα διὰ τὸ ἐσκοτίσθαι κρύπτεται. vide infra ad illa Minucii, *Cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint*, plura hanc in mentem. *Ouzel.*

3 *Et qui hominem summo supp.*] Lucian. Peregr. *Wower.*

1 *Hominum summo supplicio pro facinore punitum*] Tacitus lib. 15. Annal. p. 195. *Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, & quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia invisos, vulgus Christianos appellabat. Auctor ejus nominis CHRISTUS, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Lucian. Peregrino p. 388. adnotata ad Arnob. 1. p. 19. *Elmenb.* Cujus ipsa nota est iisdem verbis & citationibus constans, quam huic loco mox annexuit in suo nomine Ouzelius in materia tam locuplete nimium jejunus, nimisque avidus videndi observationem non suam sub suo nomine. *Gronov.*

Et qui hominem summo suppl. p. f. p. & cr. l. f. eor. cerimonias fabulatur] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti, nisi quod in eo *fabulantur* pro *fabulatur*, quod ex editione Romana retinuimus. Sane aliquem nominatim designari videtur significare Octavius ipse infra in confutatione; *Etiam ille qui de adoratis sacerdotis virilibus fabulatur, tentat in nos conferre quæ sua sunt.* Heraldus.

Hominem summ. supp. punitum] Hunc solum potest numerare; non etiam alios, ut martyres, aut alios sanctos, quos tunc invocaverint, unde apparet certissima illius temporis disciplina, quam docte notat Cl. Basnagius in historia Ecclesiastica. *Gronov.*

2 *Et crucis ligna feralia*] Hoc ignominiose Christianis objiciebant, quod Athanas. adv. gentes longo sermone refellit. *Wower.*

3 *Cærimonias fabulantur*] Scribo, *Cærimonia fabulantur.* Meurs.

4 *Jam de initiandis tirunculis*] Calumnia ista omnibus Christianorum apologiis confutata, nec inventus quisquam est, qui ejus immanitatis sectam ullam hæreticorum vel levissima suspicione asper-

quam nota est. ¹ infans farre contectus, ut decipiat

:, ut existimem quæ de
:ac Quintillianis Epipha-
lii nonnulli postea tradi-
ea omnia falsa esse, &
i sectarum illarum ab
us perverse religiosis con-
um enim id tacuissent A-
orum scriptores? Num
fidentia horrendam illam
m, tanquam commen-
diabolicum confutassent?
d alibi fatentur de aliis
id etiam eo in argu-
teri non dubitassent, esse
pseudochristianos, qui
uidem piaculis sese im-
sed eos nomine tenus
stianos: re autem vera
ectatores & discipulos.
tur posterioribus sæculis
icis tradita sunt ejusmo-
non dubitamus falsa esse.
iabolus miris exemplis
, & sæpe accidit ut per-
nnullorum zelo ad opus
butatur, atque eorum
s ita illudat, ut Dei opus
iabolicis, id est, frau-
imposturis, mendaciis
posse existiment, unde
ularum illarum prodigia,
gno Christiani nominis
tiam nunc simpliciorum
: teruntur. Sed ad rem.
tanistis quis unquam fan-
vit talia ab iis patrari?
erum, qui eorum hære-
tavit, tale quid observa-
amen Zonaras in can. 12.
Constantinopolitani fa-
andem, nescio à quibus
itam, tanquam indubita-
is narrat. καὶ αἷμα παιδὸς, inquit, κατακεντημένου ἀλεύρῳ συμφύροντες, καὶ ἀρτοποιοῦντες προσέφερον, καὶ ἐξ αὐτοῦ μετελάμβανον. *Herald.*

1 *Infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur*] Hoc crimen Christianis objectum docent omnes fere veteres Ecclesiæ doctores. Justinus Martyr dialog. cum Tryphone Judæo p. 175. Apolog. 2, pro Christian pag. 39. & 54. Origenes contra Celsum lib. 6. p. 301. Eusebius Ecclesiast. Hist. lib. 4. cap. 8. Salvianus de gubernat. Dei l. 4. p. 138. Athenag. Apolog. pro Christian. p. 6. Theophilus ad Autolycum l. 3. p. 266. Tertullian. Apolog. cap. 7. & 8. Calumniæ fenestram aperuisse primus videtur Simon Magus: quem postmodo secuti Menander, Carpocrates, Nicolaitæ & Gnostici, hanc detestandam de Christianis opinionem confirmarunt. Pessimi hi mortales, feralia & flagitiosa sua facta, & sacra sacrilegiis omnibus tetriora Christianæ cœnæ & synaxeos nomine ornarunt. Et licet neque re, neque doctrina Christianis similes essent, nomen tamen Christianorum simulate retinebant. Inde factum, ut cœcum & imperitum vulgus, propter nominis communionem, & veros Christianos, & ab istis flagitiis alienissimos, sine discrimine insimularet, quasi monstra colerent, infantes vorarent, convivia incesta percelebrarent. Origenes in Epistolam Pauli ad Romanos cap. 2. fol. 311. Euseb. Ecclesiast. Hist. lib. 4. cap. 7. & 8. Beda in Apocal. Johan. cap. 5. Epiphanius tom. 1. Hær. 27. Ju-

cipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. is infans à tirunculo, farris superficie quasi ad innoxios ictus provocato, cæcis occultisque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra dispertiunt, hac fœderantur hostiâ, [1] hac conscientiâ sceleris ad silentium mutuum pignerantur. hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora. Et

stinus Martyr Apol. pro Christian. 2 fol. 94. Irenæus de Hæresibus lib. 1. cap. 21. Nicephorus Callistus lib. 2. Eccles. Hist. cap. 14. Epiphanius hæres. 48. Philastrius f. 18. Augustin. de hæres. c. 26. & 27. tradunt Cataphryges, Pepuzianos, & Quintillianos de infantis anniculi sanguine, quem de toto ejus corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, Eucharistiam conficere, miscentes sanguinem farinæ, panemque inde facientes. Qui puer si mortuus fuerit, pro martyre habetur: sin autem supervixerit, pro magno sacerdote. Carpocratianos & Florianos post occasum solis in ecclesia convenire, ibidemque extinctis lucernis promiscue Venerem spargere, ex Philastrio fol. 19. & Epiphanio hæres. 27. notum. Epiphanius porro tradit hæres. 26. Gnosticos incesta convivia inire, & ubi vino incaluerint, passim cum mulierculis misceri, tenellumque fœtum in quodam mortario pistillis contundere, admixto melle & pipere, aliisque condimentis ad avertendam nauseam, & postmodo omnes contusi pueri carnes devorare. His & hujusmodi flagitiis prædicti nebulones ad detestationis horrorem imperitorum aures adversus Christianos retulerunt; unde quoque horrori maximo & execrationi apud omnes homines esse cœperunt. Vid. Suffridus Petrus in Commentar. ad Athenagoræ apolog. pro Christianis pag. 106. & seq. Dn. Wowerius in notis pag. 158. *Elmenhorst.*

1 *Hac conscientia sceleris pignerantur*] Gentiles ratione sui moris arbitrabantur Christianos sanguine hausto ad fœdus oppignerari. ideo illis, quos fama erat sanguinem bibere ex communione eucharistiæ, illicitas conjurationes, & sacramenta objiciebant. Plin. epist. de Christian. *Seque sacramento in scelus obstringere, sed ne furta, ne latrocinia committerent.* Tertull. *confœderationem* vocat & de Cor. mil. *Sacramentum eucharistiæ.* Wower.

Hac conscientia sceleris ad mutuum silentium pignerantur] Salustius in bello Catilinario: *Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, quum ad jusjurandum populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse, inde, cum post exsecrationem omnes degustavissent, aperuisse consilium suum, atque eo dictitare fecisse, quo inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii.* Alia observabamus ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

2 Et

[2] Et de convivio notum est. [3] passim omnes loquuntur. id etiam [4] Cirtensis nostri testatur oratio. ad epulas solemni die coëunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexûs omnis homines, & omnis ætatis. illic post

2 *Et de convivio notum est*] Plinius Cæcilius quamvis ethnicus ab omni de convivio calumnia Christianos liberavit apud Trajanum. Etenim scripsit, morem illis fuisse coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. *Rigalt.*

3 *Passim omnes loquuntur*] Loca ab Pricæo congesta per duas notas de palam cognitis, nempe ad Apuleji librum primum p. 12 & ad Acta Apost. XXVI, 26 in unum contraxit Ouzelius, & suæ meditationis fructum venditavit; sicut sequentia quæ de vini efficacia stimulante ad libidinem descripsit ex nota ejusdem Pricæi ad Apuleium pag. 88, qui illic citat *incestæ libidinis ebrietate fervor exarsit* Geleniaam lectionem præferens, quia servat seriem vocum in MS. exhibitam, quum Woweriana & aliæ antecedentes habeant *fervor ebrietate exars.* quod nullo modo retinere potui. Hic sane mirari licet, cur Rigaltius mutans contextum & edens *libidini* tacite id fecerit, nihil præfatus, cur ex genitivo *libidinis* sic censuerit legendum. Mihi quidem videtur supervacuum hic poni crimen incesti, quod satis exprobratur per sequentia, ubi dicuntur *conscientia tamen pariter incesti*, ut ea vox nunc non habeat satis momenti in extollendo sermone & negotio, quo de agitur, ac deliberare licere opiner, an non pateat ex MS. lectione dedisse auctorem, *ubi convivium caluit, & in cæcas libidines ebrietatis fervor exarsit.* Cæterum notari debet hic locus, qui ex mentione luminis indicat fuisse cœnam, & quum omnes liberos & omnis ætatis homines adfuisse testatur, an credimus illos omnes liberos non fuisse baptizatos? Certe mihi contra videtur narratio innuere manifeste etiam in ætate prima baptismum fuisse datum. *Gronov.*

4 *Cirtensis*] Cirta Numidiæ, celebris Synodo, cujus acta recitat Optat. Milevit. *Wower.*

Cirthensis] *Cirtha* nobilissimum Numidiæ oppidum, Straboni Masanissæ, Livio lib. 30. pag. 747. Syphacis regia. Vide Solinum cap. 29. Ortelium thesauro Geograph. in voce *Cirtha*. Elmenh.

Id etiam Cirtensis nostri testatur oratio] Hanc adversus Christianos orationem fuisse Frontonis declarat Octavius pag. 92. ubi objectionem Cæcilii sic diluit: *Et tuus Fronto non ut adfirmator testimonium fecit; sed convicium ut orator aspersit.* Sed ambigitur uter iste Fronto fuerit, Papirius ne Fronto Jurisconsultus, qui in Pandectis memoratur, an Cornelius Fronto rhetor, quem Lampridius Marci Antonini Imp. præceptorem fuisse tradidit? Franciscus Balduinus præclara ad Minucium præfatione in hunc magis inclinat. quod & verius existimo. *Rigaltius.*

post multas epulas, ubi [1] convivium caluit, [2] & incestæ libidinis ebrietatis fervor exarsit, canis [3] qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ, qua vinctus est, ad impetum & saltum provocatur: sic everso & extincto conscio lumine, [4] impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt [5] per incertum

1 *Convivium caluit*] MS. *incaluit*. Wower.

2 *Et incestæ libidinis ebrietatis fervor exarsit*] Non ausi sumus quidquam mutare absque librorum auctoritate. Gelenius edidit, *& incestæ libidinis ebrietate fervor exarsit*, sententiâ planâ. Sane quod scribit Clemens Alexandrinus l. 2. Pædag. cap. 9. id ut plurimum verum est. ἡ παννυχὶς δὲ ἐπὶ πότῳ; μέθης ἐκκλητικὴ, καὶ συνουσίας ἐρεθιστική. τόλμα αἰσχροποιός. *Herald.*

3 *Qui candelabro nexus est*] Tertull Apolog. cap. 7. *Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, & pabulo inde; & post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum & libidinum impiarum inverecundiam procurent.* Elmenh.

4 *Impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt*] Tertullianus Apologet. cap. 7. *Et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum inverecundia procurent.* Hinc igitur damnata mystica sacra ac nocturnæ pervigilationes ab antiquis, in quibus quid possit accidere innocentes Comici, ut eos appellabat Cicero εἰρωνεύων, satis indicant, qua de re observabamus aliquid ad Arnobium. Alii autem horrorem noctis addere aliquid venerationi existimabant, & hac de caussa nocturna sacra instituta; cum alii contra libidinibus potius perfruendis excogitata censerent, qua de re locus est elegans apud Euripidem in Bacchis, ubi Pentheus & Bacchus ita colloquuntur.

Πενθ. τὰ δ' ἱερὰ νύκτωρ, ἢ μεθ' ἡμέραν τελεῖς;
Διον. νύκτωρ. τὰ πολλὰ σεμνότητ' ἔχει σκότος.
Πενθ. τοῦτ' εἰς γυναῖκας δόλιόν ἐστι καὶ σαθρόν.
Διον. κἀν ἡμέρᾳ τό γ' αἰσχρὸν ἐξεύροι τις ἄν.

Hinc igitur *pannychismos graves*, id est σεμνοὺς appellabat Arnobius lib. 5. ex eorum, cum quibus disputabat, sententia; sed acerba εἰρωνείᾳ, cum pannychismis illis nihil esset turpius aut flagitiosius, ut postea ostendit. Lectionem igitur illius loci vulgatam à Gelenio veram existimo, nec aliam quærendam; sed longe aliam esse verborum sententiam quam vulgus existimat, ut pluribus observabimus in eum locum nova, quam maturamus, Arnobii editione. *Herald.*

5 *Per incertum sortis*] Non honestior ratio Ouzelii in his verbis simili loquutionum farragine firmandis est, quam fuit in duabus proxime antecedentibus. Spectare illa ipsa potes in eisdem Pricæi notis ad Apuleium pag. 220, immo

certum ſortis: &, ſi non omnes operâ, conſcientiâ tamen pariter inceſti; quoniam voto univerſorum appetitur, quidquid accidere poteſt in actu ſingulorum.

X. Multa prætereo conſulto. nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraque omnium vera declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas. [1] Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt [2] magnopere nituntur? [3] cum honeſta ſemper publico gaudeant, [4] ſcelera ſecreta ſint? cur [5] nullas aras habent,

immo & apud Colvium in Apulejanis lib. IV. pag. 64. ſicut id ipſum quoque illuſtratur in capite VI Obſervationum Paternarum ad Eccleſiaſticos. *Gronovius.*

1 *Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt magnopere nituntur*] Exiſtimabant ſtultæ nationes religionem nullam conſiſtere poſſe abſque ſimulacro aliquo quod coleretur, & idcirco Chriſtianos ſuſpicabantur habere quidem delubrum aliquod aut ſimulacrum, ſed quod abſconderent, nec paſſim videri ſinerent. Quare ſequitur, *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla NOTA SIMULACRA?* Ait *nota*, quia exiſtimabant, quemadmodum diximus, eſſe ſimulacrum aliquod, ſed occultum, nempe caput aſini, de quo antea, aut quid ejuſmodi. Reſpondet igitur poſtea Octavius: *Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, &c.* Cæterum de criminatione iſta, qua Chriſtianam religionem premebant, quod nulla haberet templa, aras nullas, nulla ſimulacra, plura obſervabamus ad Arnobii lib. 6. *Herald.*

2 *Magnopere nituntur*] Idem Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 81 hæc verba citans neſcio cur fateatur ſe legere *tantopere.* Neque enim ſermo in interrogandi forma conceptus repellit vulgatum. Eſt autem exprobratio hæc inepta indigneque objecta ab illis, qui Bonam Deam, qui Veſtam utique ſic occultabant & abſcondebant. Sed placet hominibus ita invicem ſe vexare, & ipſum hoc telum poſtea in hæreticos fuit detortum, ut patet ex Origenis præfatione ante Philoſophumena. *Gronovius.*

3 *Cum honeſta ſemper publico gaudeant*] Auguſtin. tom. 4. de diverſis quæſt. quæſt. 114. fol. 590. *Omne enim quod honeſtum ſcitur, publicari non timetur. Illud autem quod turpe eſt & inhoneſtum, probibente pudore non poteſt publicari.* Elmenh.

4 *Scelera ſecreta ſint*] Ovid. Metamorph. 2.

——— *conſcia culpæ,*
Conſpectum, lucemque fugit; tenebriſque pudorem
Celat. ———

Prudent. Hymn. Matut.
Verſuta fraus & callida
Amat

bent, templa nulla, nulla nota simulacra, [1] nunquam palam

Amat tenebris obtegi. Philo lib. Περὶ ὀνείρων, Νυκτὸς ἄξιον τὸ κακόν. Euang. Joan. cap. 3. com. 20. & 21. quem locum Nonnus sic παραφράζει.

— Καὶ πᾶς τις ἀνὴρ ἀθεμίστια ῥέζων,
Α'ξια νυκτὸς ἔχων, στυγέει φάος, οὔποτε βαίνει
Εἰς φάος ἀσχικέλευθος, ὅπως μὴ φέγγος ἐλέγξῃ
Ε'ργα, τάπερ τελέει κρυφίῃ κεκαλυμμένα σιγῇ.
Ο'ς δὲ θεουδείησιν ἐτήτυμα πάντα φυλάσσει,
Ι'ξεται αὐτοκέλευστος ὅπῃ φάος, ὄφρα φανείη
Ε'ργα, τάπερ ποίησε θεοῦ τετελεσμένα βουλῇ. Ouzel.

5 *Nullas aras, templa nulla*] Arnob. lib. 6. *consuestis crimen nobis maximum impietatis affingere, quod neque ædes sacras venerationis ad officia construamus, non Deorum alicujus simulacrum constituamus, aut formam, non altaria fabricemus, non aras, &c.* Christiani non habebant templa dedicata, & consecrata ritu ethnico, suas tamen basilicas, seu, ut ipsi appellabant, κυριακὰς habuisse satis constat, eaque freqnentasse, nisi quatenus persecutione impedirentur. tunc enim ad domus privatas confugiebant. August. contra Donatist. *Domum privatam Christianis congregandis præstitam constitit tempore persecutionis.* D. Lucas Act. 1. *Wowerus.*

Cur nullas aras habent, templa nulla] Hoc non simpliciter intelligendum quasi templa nulla omnino habuerint Christiani. Habuerunt enim (ut recte notat Clariss. Wowerius) basilicas & templa sua, sed non more Ethnico consecrata, nec sublimibus elata fastigiis. Non enim solliciti erant de ædificio pulchro, cum revera sciebant, universum mundum esse Dei templum, & omnem locum, in quo Deum adorare, & venerabilibus adire obsequiis possent, satis sanctum esse. Pagani igitur, qui externam speciem pluris faciebant, quam intestinum cordis secessum, crimen impietatis maximum Christianis affingebant, quod neque ædes sacras venerationis ad officia constituerent, non altaria fabricarent & aras. Profanam igitur & impiam esse sectam illam. Vid. Arnobius lib. 6. contra Gentes. Et Orig. lib. 7. & 8. contra Celsum. *Elmenhorst.*

Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulachra] Ista, quæ sub nomine Ouzelii erant his verbis subjecta, incredibile dictu est, quam frustatim sint carpta, & primo tanquam minutal ex variis notis Heraldi ad Arnobium libro VI. excerptum, mox per emplastra nugacissima rursus coierit, ut in summam nihil sit ipsius, & a furti crimine liberare hunc librum coactus omnia deleverim. Cæterum in editione Minucii, qua Bibliothecam Patrum constituerunt, facta Parisiis, notatur ab illis qui cautissime cavere volunt, in margine: Abutuntur Novatores hoc Minucii loco adversus fabricas Eccle-

Ecclesiarum, Altaria & sacras imagines, sed piam & orthodoxam Minutii mentem aperiunt Bellarminus lib. 3. de cultu sanctorum cap. 14. & Baronius tomo 3 annal. anno 211. ipsos adito.] Sed etiam in hunc locum defixos oculos habuit Cl. Basnage, inde scribens in libro XXII. cap. 11. *Le Payen suivit les mouvemens, que l'idololatrie luy inspiroit, & comme il etoit fortement prevenu que le culte des images etoit essentiel a Religion, il ne manqua pas de faire aux Chretiens un crime de n'en avoir point; & c'etoit là un des fondemens, sur lesquels on appuyoit les accusations d'Atheisme, qu'on a si souvent renouvellées contr'eux.* Ils n'ont, *disoit Cæcilius des Chretiens*, aucuns simulacres, qui nous soient connus *&c.* Quum Gallicus interpres reddat, *point de figures, pour le moins que l'on connoisse.* Gronovius.

Nulla simulacra] Lamprid. Alex. Sev. *Christo templum facere voluit, eumque inter Deos accipere, quod & Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserat fieri.* Wower.

1 *Nunquam palam loqui*] Dicebat antea, *In angulis garruli, in publico muti.* Nempe, quia in locis semotis & occultis conveniebant: cujus rei rationem reddit Celsus ipse apud Origenem l. 1. μετὰ ταῦτα τοὺς κρύφα χριστιανοὺς τὰ ἀρέσκοντα ἑαυτοῖς ποιεῖν καὶ διδάσκειν εἰπὼν, καὶ ὅτι οὐ μάτην τοῦτο ποιοῦσιν, ἅτε διωθούμενοι τὴν ἐπηρτημένην αὐτοῖς δίκην τοῦ θανάτου, ὁμοιοῖ τὸν κίνδυνον κινδύνοις τοῖς συμβεβηκόσιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ, &c. *Post hæc cum dixisset Christianos solemnia sua clam celebrare & dogmata clam docere, idque non sine causa, sed metu capitalis pœnæ ipsis intentatæ, periculum hoc confert cum philosophiæ professorum periculis.* Sed videtur etiam Cæcilius Christianorum εὐλάβειαν respicere, qua, ne de fidei mysteriis & sacramentis temere differerent coram Ethnicis providebant. Lactantius lib. 7. cap. 26. *Hæc est doctrina sanctorum prophetarum, quam Christiani sequimur; Hæc nostra sapientia, quam isti qui fragilia colunt, vel inanem philosophiam tuentur, tanquam stultitiam vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice, atque asserere nos solemus, Deo jubente, ut quieti, ac silentes arcanum ejus in abdito, atque intra nostram conscientiam teneamus; nec adversus istos vere profanos, qui non discendi, sed arguendi atque illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem ejus impugnant, pertinaci contentione certemus. Abscondi enim tegique mysterium quam fidelissime oportet, maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem nostram, veluti malam conscientiam, criminantur. Unde etiam quasdam execrabiles opiniones de pudicis, & innocentibus fingunt, & libenter his, quæ finxerunt, credunt.* Egerat Lactantius de resurrectione: deinde ea addidit, quia de mysterio illo, quod à gentibus præcipue ridebatur, in publico differere quantum poterant abstinebant. Origenes lib. 1. contra Celsum: εἶτ' ἐπειδὴ πολλάκις ὀνομάζει κρύφιον τὸ δόγμα, καὶ ἐν τούτῳ αὐτὸν ἐλεγκτέον, σχεδὸν παντὸς τοῦ κόσμου ἐγνωκότος τὸ κήρυγμα χρι-

palam loqui, nunquam libere congregari, [1] nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, destitutus; quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitio noverunt? [2] Judæorum sola & misera gentilitas unum & ipsi Deum, sed

στιανῶν μᾶλλον ἢ τὰ τοῖς φιλοσόφοις ἀρέσκοντα. τίνα γὰρ λανθάνει ἡ ἐκ παρθένου γέννησις Ἰησοῦ, καὶ ὁ ἐσταυρωμένος, &c. ἀλλὰ καὶ μὴν νοηθὲν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, θρυλλεῖται γελώμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων· ἐπὶ τούτοις οὖν λέγειν κρύφιον εἶναι τὸ δόγμα, πάνυ ἐστὶν ἄτοπον. *Deinde quoniam OCCULTUM DOGMA sæpius nominat, congruendum est hoc quoque; quando per universum orbem celebratior est Christianorum prædicatio, quam philosophorum placita. Quis enim Christum virgine natum & crucifixum ignorat? &c. Quin & resurrectionis mysterium, quod videtur à Celso significari, ab infidelibus vulgo ridetur. Quæ cum ita se habeant, perabsurdum est dogma hoc occultum appellare.* Huc autem pertinere videtur quod sive Lucianus, sive quicunque est auctor Dialogi qui φιλόπατρις inscribitur inter opera Luciani, de Christianis in aurem mutuo susurrantibus blaterat. Καὶ δὴ ὁρῶ πλῆθος πάμπολυ ἐς τὸ οὖς ψιθυρίζοντας· ἐπὶ δὲ τῇ ἀκοῇ, ἐφύοντο τοῖς χείλεσιν. Item: τὰς κεφαλὰς δ' ἄχρι χόντες, ἐψιθύριζον. Herald.

1 *Nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est aut pudendum*] Quæ hic Cæcilius Christianis, eadem objicit Tertullianus Valentinianis. *Nihil magis curant quam occultare quod prædicant, si tamen prædicant qui occultant. Custodiæ officium, conscientiæ officium est. Confusio prædicatur, dum religio adseveratur. Nam & illa Eleusinia, hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacens pudor est. Idcirco & aditum prius cruciant: diutius initiant, quam consignant: cum & portas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspendio cognitionis ædificent: atque ita tantam majestatem exhibere videantur, quantam præstruxerunt cupiditatem. Sequitur jam silentii officium: attente custoditur, quod tarde invenitur. Cæterum tota in adytis divinitas: tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulachrum membri virilis revelatur.* Elmenhorstius.

2 *Judæorum sola & misera gentilitas, unum & ipsi Deum templis*] Dio Cassius histor. Rom. lib. 37. fol. 41. Κεχωρίδαται δὲ ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἔς τε τὰ ἄλλα τὰ περὶ τὴν δίαιταν πάνθ', ὡς εἰπεῖν καὶ μάλιστα ὅτι τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα τιμῶσιν, ἕνα δέ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι. οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον. ἄρρητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι. καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ' ὅσον ἀχανής τε καὶ ἀνώροφος ἦν, ἐξεποίησαν. Vertit interpres: *Diversum à re-*

ſed palam, ſed templis, aris, victimis, ceremoniiſque coluerunt. cujus adeo nulla vis, nec poteſtas eſt, [1] ut ſit Romanis numinibus [2] cum ſuâ ſibi natione captivus. [3] At etiam Chriſtiani, quænam monſtra, quæ por-

à reliquis hominibus obtinent, tum aliis in rebus, uſuque vitæ quotidiano, tum eo præſertim, quod nullum ex cæteris diis colunt, unum autem quendam ſummo ſtudio venerantur. Tunc quoque temporis nullum ſimulacrum Hieroſolymis extabat: nimirum ſuum illum Deum ineffabilem, inviſibilemque exiſtimantes, religioſo ejus cultu cæteros mortales ſuperant, cui templum ſummæ molis, pulcherrimumque exſtruxerunt, hoc dempto quod apertum, & nullo culmine tectum fuit. Hunc locum breviator Xiphilinus integrum exſcripſit in Pompejo fol. 141. *Elmenh.*

Judæorum ſola & miſera gentilitas unum & ipſi Deum] Feminam aliquam Hebræam potius quam Chriſtianam deſcribit Apulejus 9. Metam. quæ ſpretis atque calcatis divinis numinibus in vicem certæ religionis mentita ſacrilega præſumptione Dei, quem prædicabat unicum, confictis obſervationibus vanis, fallens omnes homines, atque ipſum maritum decipiens, matutino mero & continuo ſtupro corpus manciparat. *Rigaltius.*

1 *Ut ſit Romanis hominibus captivus*] MS. R. *nominibus.* Emenda: *numinibus.* Cic. pro Flacco: *Stantibus Hieroſolymis, pacatiſque Judæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore hujus imperii, majorum inſtitutis abhorrebat, nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis, quam cara Diis immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſerva.* Wowerus.

Ut ſit Romanis hominibus] In exemplari legitur, *nominibus,* quod eſt, *numinibus.* Rigaltius.

2 *Cum ſua ſibi natione captivus*] Quid mirum? Ita temere infelices de ſuis diis loquebantur, quoniam vere id eis quoque contingebat, unde annotavit Firmicus de Palladio: *Nec ſervavit aliquando nec profuit, & quid ſe maneat, ex urbium, in quibus fuit, caſibus vidit.* Sed ut ipſos audiamus confitentes, teſtatur Livius III, 17. *At vos veremini Deos veſtros ab hoſte captos. Jupiter optimus maximus, Juno Regina, & Minerva, alii Dii Deæque obſidentur:* Unde rite reſpondet Octavius fine capitis XXIII. impie eum loqui, qui dicit Judæos cum Deo ſuo captos. Sacræ enim literæ nos docent eſſe giganteam jactantiam Palæſtinorum. *Gronov.*

3 *Chriſtiani Deum illum ſuum, quem nec oſtendere poſſunt*] Auguſtin. tom. 9. de Symbulo ad Catechumenos cap. 3. fol. 771. *Paganus dicit, oſtende mihi, quem colis Deum.* Maximus Grammat. Madaurenſis in Epiſt. ad Auguſtin. apud Auguſtin. tom. 2. Epiſt. 43. fol. 99. *Sed illud quæſo, vir ſapientiſſime, uti remoto facundiæ robore atque exploſo, qua cunctis*

cunctis clarus es, omissis etiam quibus pugnare solebas Chrysippeis argumentis, postposita paululum Dialectica, quæ nervorum suorum luctamine nihil certi cuiquam relinquere nititur, ipsa re approbes, quis sit iste Deus, quem vobis Christiani, quasi proprium vendicatis, & in locis abditis præsentem vos videre componitis. Nos etenim Deos nostros luce palam ante oculos omnium, atque aures omnium piis precibus adoramus, & per suaves hostias propitios nobis efficimus, & à cunctis hoc cerni, & probari, contendimus. Et in Psal. 41. fol. 255. *Si Paganus mihi diceret, ubi est Deus tuus? nonne illi & ego possum dicere, ubi est Deus tuus? Deum quippe suum digito ostendit. Intendit enim digitum ad aliquem lapidem & dicit: Ecce ibi est Deus, ubi est Deus tuus? Invenit ille, quod ostenderet oculis carnis, ego autem non quasi non habeo quem ostendam, sed non habet ille oculos, quibus ostendam. Potuit enim ille oculis corporis sui ostendere Deum suum solem, quibus ego oculis ostendam solis creatorem. Video, quæ fecerit Deus meus, non autem video ipsum Deum meum qui hæc fecit.* Elmenh.

At etiam Christiani qua in tam nostra] Vetus exemplar, *quam ta nra*. Unde Ferrarius & Priscianensis confecere quod in cunctis editionibus hodie cernimus, *quænam monstra*. quæ lectio vitium ipsa suum satis prodit. nam ut congrueret sequentibus, dicendum fuerat, *quæ monstra, quæ portenta confingunt?* Sed quare perdimus sensum Auctoris ipsissimum & longe præstantem? *At etiam Christiani, qua in tam nostra, quæ portenta confingunt?* Judæorum, inquit, sola gentilitas, patria sua velut angulo cohibita, Deum sibi suum habebat, quem etsi templis, aris atque victimis procuraret, non in regna tamen aliena exundabat. At Christiani, qua sunt in urbes Italiæ, in populi Romani provincias, in tam nostra diffusi, quæ portenta confingunt? *Rigalt.*

Qua in tam nostra] Tertullianus Apol. cap. 37. *Vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, senatum, forum.* Rigalt.

At Christiani, quænam monstra, quæ portenta, &c.] Scribe *quæ monstra*, ut ita sequentibus cohæreat. Minucium enim ita scripsisse arguit etiam Octavii responsio, *quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, &c.* Lectio, quam Rigaltius hic substituit, *qua in tam nostra*, certe illa mihi (quod pace tanti viri dixerim) nimis longe petita videtur. *Ouzelius.*

At etiam Christiani quænam monstra &c.] Valde me morantur viri docti, qui hæc vel ediderunt vel commentando versarunt. Quippe vocem secundam quum priores editiones habuerint suspectam nescio unde & uncis incluserint (& id repetit incertum qua de causa Cellarius) Heraldus & Rigaltius liberam ab his vinculis emiserunt, unde opinor eam in MSto ab illis, præsertim posteriore ob citationem in nota, lectam, ut Cellarius eos suspectos habere non debuerit, nedum Ouzelius in citando penitus omittere. Qui gravius impingit, dum scribere jubet

portenta confingunt? Deum illum suum; quem nec ostendere possunt, nec videre, [1] in omnium mores, actus omnium, verba denique, & occultas cogitationes diligenter inquirere? [2] discurrentem scilicet, atque ubique præsentem: molestum illum volunt, inquietum, [3] impudenter etiam curiosum. siquidem adstat factis

jubet *quæ monstra* tot literis quæ in MSto exstant, persunctorie inspectis aut neglectis. Et utique sive *quæ monstra* legatur, sive *quænam monstra*, perinde cohærebunt, & possunt ex illo pronomine corrupto sic & mutationibus obnoxio similia effingi, ut *quanta* vel *qualia* &c. Ubi mihi notabis a Minucio sæpe jungi aliqua, sæpe hanc sententiam proferri; nunquam vero junctim poni *monstra* & *portenta*. Habes cap. XX. *crediderint etiam alia monstruosa mira miracula*. XXI. *Tot sunt Jovis monstra, quot nomina*. XXV. *Ægyptia illa non numina, sed portenta fuerunt*. XXVIII. *Quasi Christiani monstra colerent*. Potuit in quibusdam certe cum vi quadam iterare; sed non fuit hic ejus genius, ut omnino nec in nostro loco sic geminaverit. Rigaltius interim quum ei obversaretur illud Nasonis, *Nunc quia tam meus est, non est meus*, nimis acerba annumeratione apicum observata lenitudinem Minucii exstinguit, quam prorsus ad MSti indicium integram habebis legendo *Christiani quam inania, quæ portenta confingunt*? Prudentius in Cassiano: *Non est inanis aut anilis fabula*. Ad hoc non attendunt isti Gallici interpretes, unde cum fiducia vitiosis inhærent, quum in bonis & genuinis velint esse liberi: *mais quels monstres & quels prodiges n'inventent ils point*? Gronovius.

1 *In omnium mores, actus omn.*] Invidioso quidem cum cachinno hæc proposuit Minucius; alioquin quî credi posset Cæcilium & gentilem ista dixisse, a quo jactitabatur ille Δίκης ὀφθαλμὸς, τὰ πανθ᾽ ὁρῶν per omnia ethnicorum scripta sic ostentatus. Talis apud Sophoclem in Ajace 850. Τὰς ἀεί τε παρθένους ἀεί θ᾽ ὁρώσας πάντα τἀν βροτοῖς πάθη Σεμνὰς Ἐριννῦς. Quemadmodum judicavit de laude in Inscriptione ad Attin delata? Ἄττει δ᾽ ὑψίστῳ καὶ συνιέντι τὸ πᾶν. Gronovius.

2 *Discurrentem atque ubique præs.*] Quis igitur alius ille Pythagoræ Deus in cap. XIX? *per universam rerum naturam commeans & intentus*. Gronov.

3 *Impudenter etiam curiosum*] Tertull. de testimonio animæ cap. 2. *Sunt qui etsi Deum non negent, despectorem plane & arbitrum, & judicem non putent: in quo utique nos maxime rejiciunt, qui ad istam disciplinam metu prædicti judicii transvolamus: sic Deum honorantes, dum curis observationis, & molestiis animadversionis absolvunt*. Cicero lib. I. de Nat. Deorum, fol. 203. *Itaque imposuistis cervicibus nostris sempiternum Dominum*,

factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire possit per universa districtus, nec universis sufficere in singulis occupatus.

XI. [1] Quid? quod toto orbi, & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur? [2] quasi aut naturæ divinis legibus constitutus æternus ordo turbetur; aut rupto elementorum omnium foedere, & cœlesti compage divisâ, moles ista, [3] qua continetur & cingitur, subruatur. Nec hac furiosa opinione contenti [4] aniles fabulas adstruunt & annectunt. [5] re-

minum, quem dies ac noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum & plenum negocii Deum. Elmenhorst.

1 *Quid quod toti orbi & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium*] Unde & Philopatris ille Luciani eos notabat quod nihil nisi infaustum augurarentur. Sane nihil magis damnabant in tota doctrina Christiana Nationes, quam quod de extremo judicio ac mundi consummatione & resurrectione docetur. B. Basilius εἰς τὴν ἑξαήμερον homilia prima: οἱ δὲ τοσοῦτον ἀπέχουσιν ὡς ἀληθέσι τούτοις προσέχειν, ὥστε καὶ πλατὺν γέλωτα καταχέουσιν ἡμῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου, καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελλόντων. Heraldus.

Toto orbi] Sic legitur in exemplari. *Rigalt.*

2 *Quasi aut naturæ divinis legibus constitutus ordo turbetur*] Vide Aristotel. de cœlo lib. 1. cap. 10. Philargyrium in 2. Georg. Virgil p. 6. Stobæum Eclog. Physic. cap. 24. Ambros. Hexæmeron. lib. 1. cap. 3. & 5. *Elmenhorstius.*

3 *Quæ continetur & cingitur*] Scribo *quâ continemur & cingimur.* Ita Arnobius etiam lib. 1. *Numquid machinæ hujus & molis, quâ universi tegimur & continemur inclusi, parte est in aliqua relaxata, aut dissoluta constructio.* lib. 3. *In philosophiæ memorabiles studio, atque ad istius nominis culmen vobis laudatoribus elevati, universam istam molem mundi, cujus omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac sustinemur, &c.* Meursius. Et sane ita allegare jam sustinet Sitzmannus ad Boethii libr. IV. metrum VI. Sed inique; & cavere oportet. Neque enim nunc agitur de hominibus; sed de ipsa mundi mole quam cernimus & incolimus. Hanc dicit contineri & cingi ea, scilicet compage cœlesti. Gallus libere & nescio quam commode: *que les elemens deussent rompre leur alliance, & cette divine harmonie se dissoudre pour perdre la machine qui la contient & qui l'environne.* Gronov.

4 *Aniles fabulas*] Infra: *Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves,*

[1] renasci se ferunt post mortem & cineres & favillas: & nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt. putes eos jam revixisse. Anceps malum, & gemina dementia! cœlo & astris, quæ sic relinquimus, ut invenimus, interitum denunciare: sibi mortuis, extinctis,

aves, *&c*. Lucianus in Φιλοψευδεῖ. ἔτι σοι γραῶν μῦθοι τὰ λεγόμενά ἐστιν. Lactantius l. 5. cap. 1. *Audivi quendam hominem sane disertum, qui eum immutata una litera Coprianum vocaret, quasi quod elegans ingenium, & melioribus rebus aptum ad aniles fabulas contulisset*. Hieronymus ad Gaudentium: *Audiat profunda Apostoli, quæ anilibus magis fabulis delectatur*. Herald. Miror placuisse viro docto has tam bene cognitas tamen exemplis illustrare. Quin & post eum non continuit se Joh. Pricæus, quin similia proferret ad Apostoli epistolam primam ad Timoth. IV, 7. Scilicet ita libet utrinque reciprocare. *Gronov*.

1 *Renasci se ferunt post mortem*] Cum Christiani resurrectionis mentionem facerent, semper à Paganis irridebantur. Acta Apost. c. 17. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. Damascenus de duobus martyribus fol. 863. interprete Trapezuntio: *Crucifixo adhæsisti, seductus inanibus verbis famulorum ipsius, qui nescio quæ fabulose dicunt futura secula, & mortuorum corporum resurrectionem delirant: alia plurima ad seductionem stultorum introducentes*. Vide Observat. nostras ad lib. 2. Arnobii pag. 42. *Elmenhorst*.

Renasci se] *ferunt post mortem & cineres*] Materia nota & tantcta, de qua quidquid notavit Ouzelius, videbis raptum ex Pricæo vel ad Euangelium Matthæi IX, 24. vel ad Acta Apost. XVII, 32. Sed magis notabiles illi cineres ac favillæ, quum ab cadaveribus Christianorum arcerentur dedignantium ea comburere, unde ipse mox fatetur exsecrari rogos & damnare ignium sepulturas. Itaque Romani ante Christi doctrinam publice susceptam de suis loquentes possunt dicere *cinere ulteriores* pro mortuis, ut facit Persius Satir. 6, quod illustrat Casaubonus pag. 495, estque illud ipsum, quod ad suum nomen rapuit Ouzelius, unde hinc repuli. Etiam Salmasius quidem ad Trebellium Pollionem ἔσχατα σώματος vertit *cineres*, ac tuetur, etiam *suprema & cineres* proferens ex Ammiano & recte, de gentilibus etiamnum Romanis. Nunc quum Cæcilius de Romanis Christianis ita loquatur, tangit potissimum per sententiam judicis aut vivos combustos aut post violentam necem illatam in ignem conjectos, ut in crudelitate ista tyrannorum habere se tamen Christiani jactent, quo possint illam sine desperatione subire. Nescio an intellexerit Gallus: *Qu'ils renaistront apres leur mort avec leur cendres & leur poussiere*. Gronov.

2 Sicut

ctis, qui [1] sicut nascimur, & interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium sepulturas. quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen & ætatibus [2] in terram resolvatur; [3] nec intersit, utrum feræ diripiant, an maria consumant: an humus contegat, an flamma sub-

1 *Sicut nescimur*] Scribo, *sicut nascimur*. Meursius.

2 *In terram resolvatur*] Unde huic gentili potuit Minucius adfingere hanc opinionem? An ex Homerico ὕδωρ καὶ γαῖα γίνεσθε. At tunc & aquæ mentio non erat omittenda. Nec sane agitur in hac disputatione de materia, in quam resolvatur cadaver, sed in nihil abire dicit ethnicus, ut de eo sperari aliquid nequeat, quum terra coire rursus possit, ut limus ex Nilo. Utique paulo post ipse fatetur dilabi, *sed jam ante dilapsum est*. Non opinor id tantum de terra aut aliquo solido posse intelligi. Gallus: *ne laissoient pas d'estre reduits en cendre*. præter & extra Minucium. Vide an non ediderit auctor *ætatibus in auram resolvatur*. Certe hanc esse gentilismi mentem docet chorus apud Sophoclem Ajace 1224. Ὤφελε πρότερον αἰθέρα δῦναι Μέγαν, ἢ τὸν πολύκοινον ᾅδαν Κεῖνος ἀνὴρ &c. & scholia exponunt ὤφελε πρότερον ἀφανὴς γενέσθαι ἐκεῖνος &c. *Gronov.*

3 *Nec intersit utrum feræ*] Petron. *Tanquam intersit periturum corpus quæ ratio consumat, ignis, an fluctus, an mora. Quicquid feceris, omnia hæc eodem ventura sunt. feræ tamen corpus lacerabunt? Tanquam melius ignis accipiat.* Seneca de fortuitis. *Wower.*

Corpus nec intersit utrum feræ diripiant, an maria consumant, an humus contegat] Videtur Minucius respexisse locum Senecæ Epist. 92. *Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se judicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Utrum projectum aves differant, an consumatur*

—— canibus data præda marinis,

quid ad illum? qui tunc quoque cum inter homines est, nullas minas timet, ullasne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me nec uncus, nec projecti ad contumeliam cadaveris laceratio, fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo, ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem sævitia projecerit, dies condet. Diserte Mæcenas ait:

Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset. Seneca lib. 8. controvers. controv. 4. *Omnibus natura sepulturam dedit; naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. Suffixorum corpora crucibus*

ſubducat: cum cadaveribus omnis ſepultura, ſi ſentiunt, pœna ſit; ſi non ſentiunt, ipſa conficiendi celeritate [1] medicina. Hoc errore decepti [2] beatam ſibi, ut bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur; ceteris, ut injuſtis, pœnam ſempiternam. Multa ad hæc ſuppetunt, ni feſtinet oratio. Injuſtos ipſos, magis nec laboro, jam docui. quanquam etſi juſtos darem, [3] culpam tamen, vel innocentiam fato tribui ſententiis pluri-

bus in ſepulturam ſuam defluunt; eos, qui vivi uruntur, pœna funerat. Vide Cicer. lib. 1. Tuſc. quæſt. fol. 131. & ſeq. *Elmenh.*

Corpus nec interſit utrum feræ diripiant, an maria conſumant, &c.] Seneca de fortuit. Remed. *Quid intereſt ignis me an fera conſumat, an tempus omnium ſepultura.* Teles. τί ἐπιφέρει ὑπὸ πυρὸς κατακαυθῆναι, ἢ ἀπὸ κυνὸς καταβρωθῆναι, ἢ ἐπάνω τῆς γῆς ὄντα ὑπὸ κοράκων, ἢ κατορυχθέντα ὑπὸ σκωλήκων. Lucifer Calarit. lib. Moriendum eſſe pro Dei filio: *Quantum ad exitum nihil intereſt, clavo an lanceâ moriar, &c.* Prudent. Romano Martyre.

Nam membra parvipendo quo pacto cadant,
Caſura certâ lege naturæ ſuæ.
Inſtat ruina, quod reſolvendum eſt, ruat.
Nec diſtat ignes & fidiculæ ſæviant,
An corpus ægrum languor aſper torqueat.

His paria Lucanus lib. 7. in Cæſarem, qui inſepultos cives in Pharſaliâ reliquit:

Nil agis hac irâ. tabeſne cadavera ſolvat
An rogus haud refert. Ouzel.

1 *Medicina*] Scilicet, ut inſultari ultra eis nequeat; ut ab ludibrii terrore liberentur. *Gronov.*

2 *Beatam vitam ſibi pollicentur*] Vide Theophil. l. 2. ad Autolycum fol. 248. & ſeq. Tertull. de Teſtimonio animæ cap. 4. *Elmenh.*

Beatam ſibi ut bonis] Ita ediderat Gelenius, nec aliter ſcriptum in MS. Reg. Ibidem poſtea *mortui* pro *mortuis*. Herald.

3 *Culpam tamen vel innocentiam fato tribui, ſententiis plurimorum, etiam veſtra conſenſio eſt*] Chriſtianos bona vel mala, quæ in rebus humanis fiunt, fato aſſcribere, impudens, improbumque mendacium eſt. Nam nihil æque hominibus inculcant, & preſſius commendant, quam ingenitum nobis à Deo libertatis decus: deteſtantes Ethnicorum profanorum impietatem, qui hominem ad Dei imaginem conditum, tam infeliciter fati violentia & peccandi neceſſitate devinctum putant, ut is etiam pecoribus invidere cogatur. Anianus in Epiſt. ad Horontium Epiſcop. Prudentius contra Symmachum lib. 2. pag. 404.

.... *nec fata reatum*
Imponunt homini, ſed ſit reus ipſe ſuopte
Arbitrio, placitumque nefas, & facta

plurimorum & hæc vestra consensio est. Nam quidquid

facta rependit
Impia suppliciis, merito non sorte peremptus.

Origenes in fragm. lib. περὶ ἀρχῶν fol. 157. Et in Jeremiam cap. 16. Homil. 3. fol 368. Concilium Bracarense 1. cap. 9. Cyrillus lib. 5. in Iohan. c. 5. Eusebius præparat. Ecclesiast. lib. 6. cap. 5. & seq. Leo Papa serm. 7. de nativit. Domini. Augustin. libro 2. contra Faust. Manichæum cap. 5. Iustinus Martyr apolog. pro Christianis 2. fol. 62. & seq. Chrysostom. in Epistol. Pauli ad Corinth. 1. capite 1. Homil. 2. dicit, fati doctrinam plenam esse injustitia, plenam crudelitate, plenam inhumanitate: & tom. 5. orat. 2. de providentia, & in Acta Apostol. cap. 22. Homil. 27. diabolum fatum introduxisse, ut homines à Deo averteret & in infernum detruderet. Homil. 44. in 6. cap. Ioh. Euangelist. fatum plane tollit, in quo ipsi consentiunt Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 35. & seq. Gregorius Nazianzenus carm. 5. de Providentia. Isidorus Pelusiota lib. 3. Epist. 54. ad ApocramSophist. & ad Paulum epist. 191. Clemens l. 8. recognit. Augustinus tom. 4. lib. de 21. sentent. cap. 3. & in Iohan. Tract. 8. fol. 54. *Non solum Christus non habuit quod appellas fatum, sed nec tu, nec ego, nec quisquam hominum.* Et Tract. 37. fol. 195. *O si cor tuum non esset fatuum, non crederes fatum.* Hæc veterum ecclesiæ doctorum de fato sententia est, ex qua liquide liquet, Cæcilium in manifestis mendaciis aperte calumniari, dum Christianis asscribit, quod proprium fuit Ethnicorum. Ita enim Mercur. Trismegistus in Pimand. c. 12. Sect. 5. filium suum Tat alloquitur. Εἱμαρμένης γὰρ πάντα τὰ ἔργα, ὦ τέκνον, καὶ χωρὶς ἐκείνης οὐδέν τι τῶν σωματικῶν, οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν γενέσθαι συμβαίνει. Εἵμαρται δὲ καὶ τὸ κακὸν ποιήσαντα, τὸ παθεῖν. καὶ διὰ τοῦτο δρᾷ, ἵνα πάθῃ ὃ πάσχει, ὅτι ἔδρασε. Vertit Franciscus Flussas: *Fati nimirum, ô fili, cuncta sunt opera: ac præter hoc nihil corporeorum neque bonum neque malum fieri convenit. Fato autem statutum est, eum, qui male agit, pati, ac ideo molitur, ut patiatur, quod suffert, quia patravit.* Nec hac furiosa opinione contenti, sed progressi ulterius, in tantam vesaniam proruperunt, ut etiam ipsos Deos fato alligarent, adeo infeliciter, ut non immerito quispiam brutorum conditionem meliorem quam Deorum dixerit. Ita enim Seneca lib. de Provid. cap. 5. inquit: *Quid est boni viri? prabere se fato. Grande solatium est, cum universo rapi. Quidquid est quod nos sic vivere jussit, sic mori; Eadem necessitate & Deos alligat, irrevocabilis humana pariter & divina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur, semper paret, semel jussit.* Verus Poëta apud Ciceron. lib. 2. de Divin. pag. 384.

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

Homerus Ἰλιάδ. Π. Lactant. in 3. Thebaid. Statii pag. 92. Theodoret.

quid agimus, ut alii fato, [1] ita vos Deo dicitis. [2] Sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari, [3] utrumne sine corpore, an cum corporibus? & corpori-

doret. contra Græc. Orat. 6. de provid. fol. 85. Cic. lib. 2. de Nat. Deor. pag. 35. Lucian. Ζεὺς ἐλεγχόμενος pag. 256. Gregor. Nyssenus libello contra Fatum. Stobæus Eclogis Physicis c. 9. *Elmenb.*

Culpam tamen vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum, & hæc vestra consensio est] Hæc est lectio MS. Reg. Gelenius ediderat, *etiam vestra consensio est*. Editio Rom. *& hæc vestram*. Hæc igitur ait, nec bene nec male facta cuiquam imputari debere, cum ea fato tribuantur, qua de re plura observabamus ad Tertull. Apologet. cap. 2. *Herald.*

1 *Ita vos Deo dicitis*] Ne moveatur aliqua molestia optimo Minucio, dum maluit simplice uti, sed in significatione compositi; quum perinde id amavisse Cyprianum probent Observationes paternæ cap. 3. ad Ecclesiasticos. Et jam ediderat Cicero pro Flacco: *Doti, inquit Valeria, omnem pecuniam dixerat*. Et Plautus Aulul. 9, 4, 14. *Nempe huic dimidium dicit*. Gronov.

2 *Sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos*] Vid. Origen. in Epist. Pauli ad Rom. lib. 1. cap. 1. Augustin. lib. 1. de variis quæst. ad Simplicianum Episcop. Quæst. 2. Et de quæst. vet. & novi Testamenti tom. 4. quæst. 115. Et in exposit. Epist. Pauli ad Rom. cap. 6. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 23. Hieronym. part. 3. Tract. 1. Epist. 2. ad Ctesiphontem. *Elmenb.*

Sic sectæ vestræ non spontaneos cupere] Hellenismus. Suidas, ἑκούσιον, γενικῇ, προαιρετικῶς ἔχοντι. *Rigaltius*. Alia tamen Græcorum, alia Latinorum ratio.

Non spontaneos, sed electos] Paulus ad Rom. 9. 16. οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. *Rigalt.*

3 *Utrumne sine corpore an cum corporibus* &c.] Quum huic lectioni inscribatur Ursinus, patet in Vaticano, mox Regio aliter lectum esse. Id quod aperitur manifestius ex editione Heraldi; qui quum ita concinnavisset, ut voces *sine corpore an* omittens mox legeret junctim bis *sine corpore? sine corpore hoc, quod*, (quam repetitionem expressit quoque Woweriana Basileæ & Elmenhorstiana Hanoviæ, ita ut jam ter iteraretur *sine corpore* sed vocula *hoc* præterita) intercedendum statuit Rigaltius, ut non tantum priores voces easdem ejiceret, sed etiam mox priores alteras *sine corpore*; nempe *utrumne cum corporibus? & corporibus quibus; ipsisne, an innovatis resurgatur? Sine corpore? hoc, quod* &c. Atque ita quidem plane producit hæc Carrio 2. Emendat. 18. Unde illa *& corporibus* neglexit editio Leidensis Livii. Quum tamen idem

poribus quibus, ipsisne? [1] an innovatis resurgatur? Sine corpore? Hoc, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. ipso corpore? sed jam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. [2] & tamen tanta ætas abiit, secula innumera fluxerunt, [3] quis unus ullus ab inferis

[1] vel

Rigaltius agnoscens tres quæstiones propositas, & ex illis primam esse hanc dicens *sine corpore*, videatur & illas voces agnovisse. Apparet illa priora *sine corpore an* non exstare in antiquo libro, nec desiderem, ut interposita ab illis, qui putabant ex ordine proponendi ante præmisso & clare expresso procedere debere seriem disputationum. Quoniam igitur primum in sequentibus ejicit problema *sine corpore*, inde in capite hujus materiæ censuerunt supplendum *utrumne sine corpore, an cum corporibus:* quoniam alioquin duo quum proposuisset, tertium addidisse ex memoriæ imbecillitate videretur Cæcilius, perinde ut sic ridetur Sicinius apud Ciceronem in Bruto cap. 60. Nec ego id repello. Sed dum dicit *Vellem tamen sciscitari, utrumne cum corporibus*, in ea propositione intelligendum præbet satis se etiam velle attingere illam qua posset statui sine illis. Hinc statim post positas quæstionum materias duas, omnes exortas ab suppositione corporis quod adsit in resurgendo, non obliviscitur incipere ab eo quod ex contrario intellexerat in principio propositionum, & statim de eo ratiocinari aggreditur. Formulam *quod sciam*, non suo labore illustravit Ouzelius, sed Pricæi, omnia ista exempla congerentis ad Apulejum pag. 107, qui tamen Tertullianea debuerat relinquere Heraldo. *Gronov.*

1 *An innovatis resurgatur*] Ita edimus auctore MS. Reg. Legebatur antea *surgatur*. Heraldus.

Ipsisne an innovatis resurgatur. sine corpore. Hoc, quod sciam, neq. M.] Sic legitur in exemplari. nisi quod aliter interpunximus; ut de tribus quæstionibus propositis hæc prima sit: *Sine corpore?* Sequitur responsio: *Hoc*, id est, sine corpore resurgere, *quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est.* Rigalt.

Sine corpore hoc, quod sciam] Eleganter, *quod sciam*, qua de formula dicebamus ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

2 *Et tamen tanta ætas abiit, secula innumera effluxerunt*] Vulgare hoc erat Nationum argumentum. Lactant. l. 7. cap. 22. *Nobis autem de religione affirmantibus & docentibus animas ad alteram vitam non oblitas sui, sed in eodem sensu, ac figura esse redituras, illud reponitur, Tot jam secula transierunt, Quis unquam unus ab inferis resurrexit, ut exemplo ejus fieri posse credamus?* Heraldus.

3 *Quis unus ullus ab inferis vel Protesilai sorte remeavit*] MS. non agnoscit τὸ *ullus*. Hac vulgari

ni quæstione ad infirmandam carnis resurrectionem Christianos fatigabant. Theophil. 1. ad Autolycum. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαί σε νεκροὺς ἐγείρεσθαι. φὴς γὰρ δεῖξόν μοι κἂν ἕνα ἐγερθέντα ἐκ νεκρῶν, ἵνα ἰδὼν πιστεύσω. Wower.

Quis unus ullus ab inferis] Justin. Martyr Apol. 2. pro Christian. pag. 51. τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, διὰ τὸ μήπω ἑωρακέναι ὑμᾶς ἀναστάντα νεκρὸν, ἀπιστίαν ἔχει. Minutii verba etiam leguntur apud Lactant. lib. 7. cap. 22. *Nobis de resurrectione affirmantibus & docentibus, animas ad alteram vitam non oblitas sui, sed in eodem sensu, ac figura esse redituras, illud opponitur: Tot jam secula transierunt, quis unquam unus ab inferis resurrexit, ut exemplo ejus fieri posse credamus.* Elmenhorstius.

Vel Protesilai sorte remeavit, horarum saltem permisso commeatu] Hyginus fab. 103. *Achivis fuit responsum, qui primus litora Trojanorum attigisset, periturum. Cum Achivi classes applicuissent, cæteris cunctantibus, Iolaus Iphicli & Diomedeæ filius primus è navi prosilivit, qui ab Hectore confestim est interfectus: quem cuncti appellarunt Protesilaum, quoniam primus ex omnibus perierat. Quod uxor Laodamia Acasti filia, cum audisset eum perisse, flens petit à Diis, ut sibi cum eo tres horas colloqui liceret; quo impetrato, à Mercurio reductus tres horas cum eo collocuta est, quod iterum cum obisset Protesilaus dolorem pati non potuit Laodamia.* Vid. Philostratus Heroicis fol. 633. *Elmenhorst.*

Quis unus ullus ab inferis] Hoc habet à Minucio Lactantius omissa dictione, *ullus.* Sed legitur in exemplari, etsi contrarium adfirment qui excerpta sua venditant nimium credulis. *Rigalt.* Sic Cicero in Bruto c. 59. *Nulla re una oratorem magis commendari.* Gronovius.

Horarum saltem permisso commeatu] Si quid in Minucio uspiam mihi placuit, fuit certe hæc enunciatio, tam emendate concepta Latino ore, ut venustius nihil queat ex vocabulorum Latinorum proprietate efferri ad Græcæ fabulæ allusionem implendam. Nam quum de suavissima translatione vocis *commeatus* norit jam unusquisque, ex respectu sive castrorum, sive aulæ Cæsareæ, tum iste genitivus *horarum* ita solus declarat perfectionem maximam. Harum numerus in computando tempore apud Romanos non processit ultra duodecim; unde ad exiguam temporis partem modo signandam, & quæ non ultra unum diem processerit, immo nec unum impleverit, recte arcessit auctor horas, non dies aut hebdomadas aut menses. Hanc mentem vetustatis manifeste præbet Lucianus in Cataplo, ubi dicit Megapenthes, οὐ πολὺν χρόνον, ὦ Μοῖρα, αἰτῶ, & oportune explicat Scholiastes Academicæ nostræ Bibliothecæ εἰς Πρωτεσίλαον ἀποσκώπτει, ut ita quod Græci vulgo dicerent non multi temporis commeatum, is ab Minucio describatur *horarum;* integerrime prorsus, præsertim quum etiam commeatus isti militares pro loci intervallo potuerint horis fuisse descripti, non modo diebus aut hebdomadibus. Itaque & illas ipsas voces ut plenissimas notavit quoque Cl. Pricæus ad illustratio-

nem Apuleji lib. 11. Milesf. pag. 114. Scilicet quum sic dicit *horarum*, ex venere Latini sermonis non subintelligitur vox *omnium*, sed *aliquot*, ut non liceat propterea id spatium extenderé ad duodecim, sed ad aliquas tantum; prout occasione vocis χρόνον apud Evangelistam Lucam XVIII, 4. idem Cl. Pricæus non solum apud Græcos notat dici sic per intellectum vocis τινα, sed etiam Latinum morem probat per exempla *dies*, *mensibus*, *menses*, *noctes*, prout quoque ante illum viri docti satis ostenderant se novisse & annotasse, utpote quod crebrum in literis divinis. Non quod non interdum placuerit eis integrum id efferre (sic enim Cicero II. Orat. 18. *Locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas*. Suetonius Aug. 56. *Sedit in subselliis per aliquot horas*, & patet causa diversitatis satis liquide) aut quod non definire eas liceat certo apposito numero, quo contineantur; sed id maluerunt facere in momentis spatiorum, quæ exacte nosci refert, ut idem Suetonius in Nerone cap. 33. de porcello; *postquam is quinque horas protraxit*. Strabo lib. IV. de Britannia, ὥστε δι᾽ ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον, quæ infra etiam citantur ab Wowero. Id quod ad hanc fabulam conferri nequit, in qua, ut passim, narrandi est varietas; etsi Hyginus fab. 103. *tres horas* determinet aliquoties, ubi, quod mireris, ab Munkero notatur cum Hygino facere Minucium Felicem, tanquam crediderit in nostro exstitisse numerum, vel inspectam ab eo editionem, quæ numerum istum exhiberet. Quod tamen non ita se habet. Et tantopere abesse nos oportet ab hac suspicione, ut insuper notari debeat istam exactam determinationem plane displicuisse Minucio nostro, qui inde etiam scribit cap. XVIII. *Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum*. At quis non gestivit & exsultavit celebrare illos *septem Persas*? Hæc quum ita sint, quid nisi stupere me oportuit, quum scribax iste mihi occurreret quidam Janus Broukhusius in editione Propertii, ut ad lib. I. Eleg. XIX. vers. 10. post citata hæc Minucii verba notaret *ubi videtur* excidisse & reponendum *horarum saltem paucarum permissu comm.* Utrum id ingenio ejus an peritiæ Latini sermonis, quæ in eo nonnulli potuerunt observare, an vero perspicientiæ in penetrando Minucio attribui a me deberet velut alicujus horum trium specimen, profecto hæsi, nisi quod ab stupore liberabar repente, cogitans illum fuisse in absurdis solis acrem & acutum ultra quam credi potest, ad egregia hebetem & ineptum maximopere; credo quod ad illa quæ scripsit, accessit demum postquam in platea Leidensi cum puero pugnantem evomens Saturnus lapide impetivit, ut frontem & cerebrum quateret. Inde tanta insania in hoc loco. Nam quum codicis Minuciani MSti ea sit indoles, ut nuspiam destituatur ulla voce, certissima hinc fides fieri debet hoc etiam loco non intercidisse vocabulum, & si Minucius vocem *paucarum* adhibuisset, sanctissime quoque nunc exstituram

vel Protesilai sorte remeavit, horarum saltem permisso commeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malesanæ opinionis, & inepta solatia à poëtis fallacibus in dulcedine carminis lusa, [1] à vobis nimirum credulis in Deum vestrum turpiter reformata sunt.

XII. [2] Nec saltem de præsentibus capitis experimentum, quam vos irritæ pollicitationis [3] cassa vota deci-piant.

aç nequaquam omissum iri, perinde ut in tot aliis locis exstat. Nam & Passio Perpetuæ ac Felicitatis pag. 7. habet: *Paucis horis emissi*, & Propertius. . . *memento Venturum paucis me tibi Luciferis*. Livius 1, 57. *Collatinus negat verbis opus esse, paucis id quidem horis posse sciri*. Quæ & similia quum ei obhærerent, ausus fuit censere etiam nunc ita Minucium fuisse loquutum. Sed sicut ibi non intercidit adjectivum, nec debet deleri; ita hoc loco nec causa fuit cur interiret, & quoniam non habetur in certissimæ fidei libro, etiam reponi nequaquam debet. Nam cur auctor omiserit, superiora ostendunt. Sed sic turbant isti militares impetus furenter capti. Sic ausus fuit in eodem Propertio pag. 317. citare Minucium cap. VII. quasi scripsisset *sicut se ostenderant*, quod est Ursini Fulvii: pag. 230. integrum locum notis ex Minucii cap. XVII. inserere, ubi notabilem partem prætermisit: ex capite VII. *equitis sui vel mole vel onere* non tantum pag. 275, sed etiam 348, quippe occæcatus ad illud pulcherrimum *honore*. Ibidemque *de somnio plebeji hominis* pag. 275. Hic ille ipse est, qui quum post notas in Sannazarium merito derisas deprehenderet me discedere ab familiaritate, quam Francius mihi cum eo imposuerat, ita succensere potuit, ut omni mendaciorum calumnia infamiam suam & infrenem calamum aperiret. Quoties ille jecit me &c. sed abstineo: Neque enim possum ultra perdere literas, & ille nunc abiit, quo mendacia & mendaciorum architecti abstrahuntur, & hanc esse vitam docet exemplo suo hic Cæcilius. *Gronov.*

1 *A vobis nimirum credulis*] Sententia postulat *nimium credulis*, quomodo edidit Gelenius. Sed lectionem Rom. edit. quia MS. nihil mutat, retinuimus. *Herald.* Etiam retinuit Rigaltius. Unde igitur posterioribus tantum juris, ut id mutare pro arbitrio voluerint. Reposui antiquum. *Gronovius.*

2 *Nec saltem de præsentibus* &c.] Tanquam iste Cæcilius eos compararet Junio Rustico, qui imminentium oblitus incerta pavebat, ejusque solertiam ideo pravam appellat Tacitus V. annal. 4. *Gronovius.*

3 *Cassa vota*] Virgil. Æneid. 12. *Dixit opemque Dei non cassa in vota vocavit.*

piant. quid post mortem impendeat, miseri! dum adhuc vivitis, æstimate. [1] Ecce pars vestrûm & major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, [2] opere, fame, laboratis: [3] & Deus patitur, [4] dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis. ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu qui immortalitatem postumam somnias, [5] cum peri-

Ubi Servius: *Non ad inania vota poscit auxilium.* Ut Minucius *Cassa vota*, ita Prudentius Rom. Martyre *cassa pericula*. Ouzelius.

1 *Ecce pars vestrûm & major & melior, egetis, algetis, ope, re, fame laboratis*] Vide adnotata ad Arnobii lib. 2 circa finem fol. 66. *Elmenh.*

2 *Opere, fame*] Scribe; *ope, re, fame.* talem describit Χλευόχαρμον Lucian. Philop. Ἕτερος δὲ τοὔνομα χλευόχαρμος, τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον, ἀνυπόδετός τε ἄσκεπος, μετέειπε, τοῖς ὀδοῦσιν ἐπικροτῶν, ὡς ἐπεδείξατό μοι τὶς κακοσίμων, ἐξ ὀρέων παραγενόμενος. Multi inter Christianos pauperes. Tatian. adv. gent. Theodor. serm. 8. Hinc illæ διακονίαι apud S. Paul. 2. Cor. c. 8. & 9. Vide Augustin. de oper. monachorum. *Wowerus.*

Opere, fame laboratis] Sic est in exemplari. Nec emendatione opus est ulla. Horatius:

—— *diesque*
Longa videtur opus debentibus]

Rigaltius.

3 *Et Deus patitur, dissimulat*] Quæ ad has voces Ouzeliana exstabant, eorum principium erat raptum ex nota Heraldi ad verba ista Arnobii in fine libri II. *Cum ergo, inquitis, omnipotenti serviatis Deo, cur persecutiones patitur perpeti vos tantas.* Reliqua attexta erant ex notis duabus ibidem Elmenhorstii. Jam non opinor fuisse ullam causam, cur vel literam eorum hîc servatam vellemus. *Gronov.*

4 *Dissimulat, non vult*] Vulgare convicium, quo exagitabant Christianos, cum miseriis premerentur. *Si tanta Dei vestri potentia, si vestri curam agit, cur persecutionem patimini? cur mortem?* Hæc enim eorum verba refert Clem. Alex. Strom. 4. & invidiam copiose amoliuntur. *Wowerus.*

Dissimulat, non vult aut non potest opitulari suis] Vid. Eusebius de demonstrat. Euangel. lib. 10. demonst. 8. *Elmenh.*

5 *Querquero quateris*] Apul. Apolog. Festus: *Querquera.* Agel. lib. ult. cap. 1. *Wower.*

Quum periculo quateris] Non ausi sumus mutare hanc lectionem absque librorum auctoritate. Gelenius edidit, *querquero.* Herald.

Periculo quateris] Nam quis ipsa periculi præsentiâ non quatitur aut commovetur? Facessant ad Nonium cum suo *querquero*, quibus exemplaris antiqui scriptura displicuit. *Rigalt.*

Cum periculo quateris] Apparet ex hoc loco quanti negotii operam judicaverit commentari Minucium Cellarius, quum auctores

periculo quateris, [1] cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionem tuam sentis? [2] nondum agnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. [3] ecce vobis minæ,

res sententiarum huc conducere potest quinque, Balduinum, Ursinum, Wowerum propensos in vocem *querquero*, Heraldum & Rigaltium in id quod citavi, proximos scilicet & legenti Minucium sponte obvios. Sed attigerunt & alii: in his Pricæus ad Apologiam Apuleji p. 97 ita agere sustinet, ut judicaverit dubium hic nullum esse, scribens [ita etiam accepisse videtur Minuc. in Octav.] Est Ludovicus Carrio in loco citato, & querquero renuncians, quia non cogitabat Apuleji querquerum, tantum novisse se ostendit querqueram, & de *periculo* temere nolit asseverare rectum esse & huic loco deberi. Ecce & Elmenhorstius, vitiose *querquero* commentans in editione Hanoviana. Certe quid Cellarius cavere velit sequuturus *periculo* [si commodum videretur ad dicendum *periculo quati*, præsertim hoc loco, & in tali nexu verborum] quis dicat? Quum Cicero ponat in Tusculanis *ægritudine quati*, an non perinde dicetur *periculo quati*? sicut idem *tremulo quatietur frigore corpus*. Nexum vero hujus loci & verborum quis neget pulcherrimum? a periculo incipit, quod est ante oculos, sed nondum attingit; interim intus immittet horrorem & attinget, nisi cautela subtersugiat, quam mixtos & plenos Deo vates dare supra dixit. accedit ad febres, urentes, utpote quæ jam invaserunt & corpus atterunt; tertium addit dolorem lacerantem, diversum ab utrisque antecedentibus & ex variis caussis oriri solitum, simul mentem & corpus mordentem. Priori apponit verbum *quatere*, quod vel ad conspectum rei abominandæ vel ad cogitationem imminentis discriminis & jam jam aggredientis solet certe accidere. Vide modo Gelliana XIX, 1, *Quum sonus aliquis formidabilis, aut repentinus periculi nuncius, vel quid aliud est ejusmodi factum, sapientis quoque animum paulisper moveri*. Gronovius.

1 *Cum febribus ureris*] Glossæ; *Febris* Πυρετός. Prudentius in Romano Martyre pag. 222.

Non sic inusta laminis ardet cutis,
Ut febris atro felle venas exedit,
Vel summa pellis ignis obductus coquit. Elmenhorst.

Febribus ureris] Basilius M. Protrept. in Sac. Baptism. ὅτι πυκνῷ ἄσθματι καὶ ξηρῷ συνεχόμενος, πυρετοῦ λάβρου διακαίοντος τὰ ἔνδον καὶ ὑποσμύχοντος, στενάξεις μὲν ἀπὸ μέσης καρδίας, τὸν δὲ συλλυπούμενον οὐχ εὑρήσεις. *Ouzel.*

2 *Nondum conditionem tuam sentis*] Est Virgilianum IV Æn. 54. *Nescis heu perdita, necdum Laomedonteæ sentis perjuria gentis?* Gronov.

3 *Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, & jam non adorandæ*

sed subeundæ cruces, ignes etiam] Usitata supplicia, quibus in Christianos sæviebant, recenset Tertull. Apolog. *Sic itaque nos ungulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent, bestiæ insiliant, paratus est ad omne supplicium Christianus.* his adde innumera tormentorum & pœnarum ingenia, quæ solers tyrannis excogitabat, prodita Martyr. Act. Euseb. Prudent. & aliis, quorum meminisse animus horret. ea sane crudelia, & inhumana Romanorum judicia arguunt, non tamen omnino iniqua, si humana ratione consideremus. Gravissima causa, quæ sævitiam Romanorum armabat, quod prudentissimi viri sciebant, nulla regna firma, & stabilia sine Deorum cultu, quem religionem vocabant. Illa itaque reipub. fundamentum publicæ pacis, & tranquillitatis vinculum, seu, ut Plutarchus adv. Colot. *συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας, καὶ ἔρεισμα νομοθεσίας*, in qua si vel minimum mutaretur, mutationem legum, & moris à majoribus traditi secum trahebat, quæ sine reipub. damno emergere non poterat. Hinc illa vulgaria legum capita: *Separatim Deos non habendos, neque novos.* Et Postumius apud Liv. lib. 9. *Patrum avorumque ætate negocium magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Judicasse prudentissimos viros, omnis divini, humanique juris nihil æque dissolvendæ religioni, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur.* quod semper accurate in republ. observatum. Hinc illa Mæcenatis ad Aug. apud Dion. lib. 52. ut semper, & ubique Deos *κατὰ τὰ πάτρια* colat, aliosque ad eundem cultum cogat, auctores peregrinarum religionum suppliciis adficiat, non tantum Deorum causa, quos quisquis contemnit, indubie etiam alia non magnifaciet, sed etiam, quod qui nova numina introducunt, multis observationem peregrinarum legum suadent, unde conjurationes, & illicitæ coitiones oriuntur. Paulus 5. Sentent. *Qui novas, & incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur.* Sane & apud Persas capitale fuisse novam religionem moliri, eaque de causa complures apud Athenienses, etiam fæminas, capite punitas auctor Josephus 2. adv. Appion. adeo ut communi gentium jure receptum fuerit, novas religiones opprimere, & earum auctores delere. Euseb. l. 4. *Omnes enim*, inquit Cicero, 5. Verr. *religione moventur, & Deos patrios sibi retinendos arbitrantur*, quod & Apollinis oraculo observandum acceperant. Ita enim Arist. Rhet. ad Alex. *τὰ μαντεῖα πάντα τοῖς ἀνθρώποις προστάττει, κατὰ τὰ πάτρια ποιεῖσθαι τὰς θυσίας.* quod & Cic. 2. de Leg. fuse repetit. & Draconis lex apud Porphyr. *περὶ ἀποχῆς ἐμψ. θεσμὸς αἰώνιος τοῖς Ἀτθίδα νεμομένοις θεοὺς τιμᾶν νόμοις πατρίοις.* Hisce legibus rei Christiani, qui mores & instituta majorum firmamenta reipubl. evertere videbantur. Nocturni quoque cœtus promiscui mulierum & virorum non sine suspicione factionis. unde Tertull. Apolog. *In cujus perniciem*

piciem convenimus? hoc sumus congregati, quod & dispersi, cum probi, cum boni coeunt, cum pii, cum casti congregantur, non est factio dicenda, sed curia. Ne dicam gentilium opinione impios, qui dum unius Dei cultum suadent, omnium auferunt, quo non mediocriter labefactata reipubl. fundamenta. nulla enim res efficacius multitudinem regit, quam superstitio, quæ, si qua fides historiis, ad occupandos orbis ambitus par virtuti, & fortitudini auxilium contulit. Adde lucifugos, & subtrahentes se imperii negociis, dum immortalia cogitant, mortalium negligentes, à quibus omnino diversa Romanorum studia, qui cum in defendendis & propagandis imperii limitibus laborant, Christiani abditi tenebris, sollicici, ut conveniebat, æternitatis, incuriosi honorum, & publicæ utilitatis, Deum colebant; nec resistendis hostibus, depellendæ servituti, & morti pares, quippe qui velut relicto omni robore summo certamine funeri, & suppliciis sese offerebant. *Omnium ergo scelerum* perversa gentilium opinione *rei, Deorum*, ut Tertull. Apol. *Imperatorum, legum naturæ totius inimici, hostes publici, hostes generis humani* existimati, nempe quia Romanum Imperium totius orbis imperium, seu, ut Cic. pro Sylla, *Status orbis terræ, arx regum, ac nationum*, vinculum publicæ pacis, & ut Plin. lib. 3. cap. 5 de Italia. *Omnium terrarum alumna, & parens numine Deûm electa, quæ sparsa congregaret imperia, ritus molliret, & tot populorum discordes, ferasque linguas sermonis commercio traheret ad colloquia, & humanitatem homini daret, breviterque una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Hostes ergo naturæ, & humani generis, qui hoc imperium evertere conantur, quod Christianis falsissimo crimine objectum. Nummi Dioclet. hac inscriptione: *Nomine Christianorum deleto, qui rempubl. evertebant.* Omitto illorum multitudinem imperio delendo majorem. Sane Tertull. Apolog. *Si,* inquit, *hostes agere vellemus, deesset nobis vis numerorum, & copiarum? plures nimirum Mauri, & Marcomanni, ipsique Parthi, quam totius orbis?* Hæ, & aliæ causæ, quas collegit Tertull. Apol. cur Romani magistratus in Christianos variis suppliciis, & tormentorum ingeniis sæviebant, ut eos aut funditus delerent, aut exemplis deterrerent. Sed Christiani *optantes ea, quæ Deus repromittit, consequi*, inspirati auxilio divino cum hac sævitia facile concertarunt, & felici examine per totum orbem terrarum ultra Solis vias, & Oceani limites sese effuderunt. Inter omnes tamen pœnas eminebat ignis & crucis supplicium; servile quidem utrumque, gravius tamen ignis; quod adhibitum cum atrocius deliquissent. Hirtius 1. de bello Hisp. Servum, qui dominum jugularat, vivum conbustum. Petron. *Ignis pœnam gravissimam credimus ubi servis irascimur.* l. 79. C. Theod. de Decurion. l. un. C. de rap. virg. l. 7. C. de delat. Usitata autem hæc supplicia in Christianos, & quasi illorum propria ex Actis Mart. & Tertull. Apolog. videmus. ideoque & lib. de

minæ, supplicia, tormenta, [1] & jam non adorandæ, sed

Anima, patibula & vivicomburia conjunxit. & lib. ad Scap. *Pro tanta innocentia, pro veritate crematur, quod nec sacrilegi nec hostes publici veri, nec tot majestatis rei pati solent.* Ambros. epist. 26. neque uno modo & facili perierunt, sed variis commentis aucti cruciatus. Continuo tamen igne, sive lento & per intervalla iterato combusti. continui species variæ, quas narrant Tacit. 15. Annal. Euseb. Histor. lib. 4. in passione Polycarpi Martyrolog. Rom. passione S. Amphiani, & Ursicii, Prudent. περὶ στεφάνων Hym. 3. & passim Martyrum acta. hinc apud Vict. Utic. *perpetuo suspendio crematus est.* Lenti meminit D. Augustin. in Joan. *Non occisus est cito, sed cruciatus est in igne, diu vivere permissus est, imo non diu vivere permissus est, sed tarde mori compulsus est.* Sed quod hoc gravissimo supplicio in Christianos sævierint, non tam crudelitatis, quam legum Romanarum, quibus ita sancitum erat. Paulus lib. 5. Sentent. ad l. Cornel. de Sicar. *Magicæ artis conscios placuit bestiis objici, aut cruci suffigi, ipsi magi vivi exuruntur.* Ulp. l. 6. D. ad l. Jul. pecul. *Scio multos ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam vivos exussisse.* Salvian. de Provid. lib. 7. *Latro aut sacrilegus cum flammis exuritur, suis criminibus concrematur.* Magi ergo & sacrilegi vivi comburuntur, & Christiani qui magi & sacrilegi existimati. Sueton. Ner. *Christiani genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ.* Prudent. περὶ στεφ. Hym. 10. Tertull. Apolog. *Sacrilegii & majestatis rei convenimur.* Minuc. *Hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora.* Ita passim aliis Christiani malefici. Quanquam hanc pœnam sacrilegis irrogatam non fuisse existimem, nisi gliscente nequitiâ, & sceleribus, quæ gravioribus pœnis compesci oportuit; video enim negari à Tertul. Sed de his alias plenius. *Wowerus.* Cujus piæ huic meditationi de datis Christianismi primordiis potuimus indulgere hunc locum, ut ibi quoque exstaret. Sed fervor quidam nimius deduxit bonum virum, ut minus accurate inquireret de jactantia Diocletiani contra nomen Christianorum. Neque enim ea ex nummis probatur (etsi norim publica licentia id sibi arrogare, qui multa volunt declamare) sed ex quibusdam Inscriptionibus Hispanicis, de quibus agitur in Roma subterranea lib. 1 cap. XXX, a qua confusione nimium fœda certe posthac abstineri melius erit. *Gronovius.*

1 *Etiam non adorandæ, sed subeundæ cruces*] Crucis cultum Christianis objicit Julian. Imp. apud Cyrill. lib. 6. contra Julian. fol. 136. *Crucis lignum adoratis, imagines illius in fronte & ante domus pingentes.* Aldhelmus de laude Virgin. fol. 486. tradit, Christianos sub Diocletiano & Maximiano Impp. Christicolas crucicolas appellatos. Verba ejus ascribam: *Temporibus Diocletiani & Maximiani Olympiade 67. edictis crudelibus Catholicæ fidei cultores, quos* Chri-

sed subeundæ cruces: ignes etiam, quos & prædicitis & timetis: ubi Deus ille, qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur? vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis [1] voluptatibus abstinetis: [2] non spectacula visitis, non pompis interestis; [3] convivia publica absque vobis; sacra certamina, [4] præcerptos cibos,

Christicolas & crucicolas nuncupabant, ad thurificandum statuis Ethnicorum cogebantur. Elmenhorst.

1 *Voluptatibus abstinetis*] Tertull. de Hab. mul. *Spectaculorum voluptates.* Vopisc. in Aurel. *voluptates ludorum scenicorum.* Wower.

Honestis voluptatibus] Codex Theodosianus l. 5. de spectacul. & l. 3. de pagan. sacrificiis *Theatrorum & Circensium voluptates.* Symmach. lib. 10. Epist. 19. *voluptates scenicæ.* Anianus in Chrysost. Homil. 8. cap. 8. in Matth. *Theatri voluptates.* Trebellius Pollio in Gallienis Impp. *voluptates Circensium.* Cassiodor. lib. 1. variar. Epist. 31. *spectaculorum gaudia.* Tertull. de spectaculis cap. 1. *Spectaculorum voluptates.* Athanas. homilia de Semente Tom. 1. fol. 841. θεατρομανεῖς ἡδονάς. *Elmenh.* Et sic, nisi fallor, hoc peculiare genus voluptatis in Latino sermone affatim illustratum est. Voluit pluribus id fieri Ouzelius, ferremque & probarem, si quidquam ex sua meditatione aut collectione offerret. Sed quum omnia sint descripta ex notis Cl. Pricæi ad Apulejum lib. 1 pag. 21, non decuit tam obscænas furti notas ulterius pati. *Gronov.*

2 *Non spectacula invisitis, non p.*] De his omnibus dictum affatim est tum in Commentario ad Apologeticum, tum in ipsis etiam Digressionibus. De præcerptis cibis atque idolothytis nota res est. *Herald.*

Non spectacula visitis, non pompis interestis] Ex his conjicere est quo tempore usitari cœperit inter Christianos ritus & formula renunciandi Satanæ, seculo & pompis ejus. *Rigalt.*

3 *Convivia publica absque vobis*] Huic probro egregie respondet Tertull. Apol. *Grande officium toros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ halitu obolefacere, vino lutum cogere, catervatim cursitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras.* Elmenh.

4 *Præcerptos cibos*] Tertul. de Spectac. *Non sacrificamus, non parentamus. Sed neque de sacrificato & parentato edimus, quia non possumus cœnam Dei edere & cœnam Dæmoniorum.* Idem de præscript. adv. Hæret. Apul. Miles. 4. *Sacrificales epulas.* D. Paul. 1. ad Corinth. cap. 8. Clem. Alex. Pæd. lib. 2. cap. 1. Porphyr. apud Euseb. præpar. Euang. lib. 4. cap. 4. *Wower.*

Præcerptos cibos, & delibatos alta-

cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis Deos, quos negatis. [1] Non floribus caput nectitis, [2] non corpus odoribus honestatis: [3] reservatis unguen-

altaribus potus abhorretis] Pagani de sacrificatis & parentatis cibis edebant. Ambros. in Epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. *De plebe aliqui adhuc cum veneratione simulachri manducabant de sacrificatis.* Apulejus lib. 9. Metamorph. *In triclinio dominus aedium sacrificales epulas cum sacerdotibus cœnitabat.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. & 28. Chrysost. in 1. Epist. Pauli ad Corinth. c. 8. Homil. 20. fol. 490. Hyginus poët. astron. pag. 202. Philo de legatione ad Cajum. Psalmus 105. Eusebius de præparat. Eccles. lib. 4. cap. 4. Hieronym. in Oseam lib. 2. cap. 8. & 9. *Elmenh.*

Præcerptos cibos & delibatos altaribus potus] Idolothyta, sacrificata aut parentata, sacrificales epulas. *Rigalt.*

1 *Nec caput coronis nectitis*] Ritus vulgaris. Tertull. de cor. mil. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. Plin. lib. 21. Athen. & alii. *Wower.* Impudenter post hæc nihil præstabat Ouzelius, quam ut voces ex Clementis & Tertulliani citatis locis explanatas subscriberet. Cæterum remissior in citandis Minucii verbis nunc fuit Wowerius, & ita coronis inhæsit, ut renunciaret floribus; sane vitiose. *Gronov.*

2 *Non corpus odoribus*] Unguenti usus varius unctioni corporis, & mixturæ cibi, & potus. Athen. Plin. Lucian. Nigrino. Plutarch. Sympos. Adhibita autem potissimum unguenta fœtori pellendo, ideoque & cibis miscebant, ut halitum oris ex ingluvie contractum pellerent. Plin. lib. 13. cap. 1. & l. 11. cap. 53. *Wower.*

Non corpus odoribus honestatis] Christiani usum unguentorum, ut minime necessarium, & ad libidines incitantem, omnino respuerunt. Docte Clemens Alexand. lib. 2. παιδαγ. cap. 8. Chrysost. tom. 2. concion. 1. de Lazaro fol. 1112. & seq. Athanasius de Virginitate fol. 825. *Elmenhorst.*

3 *Reservatis unguenta funeribus*] Tertul. de Idol. *Pigmenta nobis ad solatia sepulturæ usui sunt.* Apolog. *Sciunt Sabæi, pluris, & carius suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Prudent. Cathem. *Wowerus.*

Reservatis unguenta funeribus] Plinius lib. 13. cap. 1. *Unguentorum bonos & ad defunctos pertinere cœpit.* Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Firmicus de errore profan. religion. pag. 73. *Unguentum reserva mortuis, reserva morituris.* Arnobius lib. 5. p. 98. *Ergone Deûm mater genitalia illa desecta, cum fluoribus ipsa per se mœrens officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa divinis contrectavit & sustulit flagitiosi operis instrumenta fœdique, abscondenda etiam mandavit terræ? ac*

unguenta funeribus: [1] coronas etiam sepulchris denegatis,

ne nuda in gremio diffluerent sic soli priusquam veste velaret ac tegeret, lavit utique balsamis atque unxit. Apul. Homer. Ἰλιάδ. Π. v. 680. Apollo mortui Sarpedonis corpus ambrosia ungit. *Elmenh.* Credo nauseam fore, si plura de his funerum unguentis adnectantur, præsertim quum insuper de illis tam multa videamus collecta esse occasione Unici Servatoris, etiam illa accepturi, nisi majore miraculo ostendisset se non esse funus. Judicavit tamen Ouzelius tibi, mi lector, gratum se futurum, si partes ex Joh. Kirchmanni lib. I. cap. VII. & VIII. de funeribus defloratas, ut patet manifeste, oculis tuis objiceret indignas sane, ut te morentur, quum illic videre possis, & ipse Minucius illic citatur. *Gronovius.*

1 *Coronas sepulcbris denegatis*] Hujus moris meminit Lucian. Nigrino: οἱ μὲν ἐσθῆτας ἑαυτοῖς κελεύοντες συγκαταφλέγεσθαι, ἔνιοι δὲ καὶ στέφειν τὰς στήλας ἄνθεσιν. & Scytha: οὐ μέγα τὸ χῶμα, καὶ ἡ στήλη χαμαὶ πλὴν ἀλλ᾽ ἐστεπλάνγε ἀεί. eadem περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων. Quanquam verba Octavii, quibus hisce respondet, innuant hæc potius de mortuorum coronis capienda esse. *Wower.*

Coronas etiam sepulcbris denegatis] Tibullus lib. 3. Eleg. 16.

—— *sertisque sepulcbrum*
Ornabit.

Cicero pro Flacco pag. 518. *Catilinæ sepulcbrum floribus ornatum.* Hieronym. ad Heliodorum Epist. 3. cap. 1. *Quotiescunque nitor in verba prorumpere, & super tumulum ejus flores spargere, toties lacrymis implentur oculi.* In consolat. ad Pammachium super obitum Paulinæ uxoris, tom. 1. Epist. 26. cap. 2. fol. 70. *Cæteri mariti super tumulos conjugum spargunt violas, rosas, lilia, floresque purpureos, & dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam ossaque veneranda, eleemosynæ balsamis rigat: his pigmentis atque odoribus fovet cineres quiescentes.* Apud Xiphilinum in Domitiano fol. 330. Paridis sepulchrum floribus & frondibus ornat populus. Super Curtium quoque apud Livium lib. 7. pag. 258. certatim fruges congerunt. In Virginiæ & Scipionis funus ab Romanis flores sparsos, testantur Dionysius Halicarnass. lib. 2. Antiquit. Rom. fol. 917. Cicero lib. 2. de legib. fol. 341. Plin. Natur. lib. 21. cap. 3. Viden. Lactant. in 6. Statii Thebaid. pag. 206. Lucianus Charonte fol. 71. Tertul. de corona militis cap. 13. Liber inscriptionum locis plurimis. *Elmenhorst.* Hic quoque cumulus incendere satis & admonere legentem potest ad solennia ista vetustatis observanda & noscenda. Sed & huc adduxit exuvias alienas certe Ouzelius magno impetu, quas & omnes apparet satis ab eo descriptas ex aliquo, quem laboris ratio compulit ista præcolligere: & jam ipse resipiscens nominat caput secundum libri XVI Variarum Lectionum Petri Victorii, Miscellaneorum quoque Hier. Magii librum II cap. 7.

Cæte-

gatis, [1] pallidi, trepidi, [2] misericordiâ digni, sed nostrorum deorum. ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proinde si quid sapientiæ vobis aut verecundiæ est, [3] desinite cœli plagas, [4] & mundi fata & secre-

Cæterum & varias in eis partes ostentavit Pascalius lib. IV de coronis cap. 5 & 6, atque insuper Jo. Kirchmannus lib. IV de funeribus c. 3. ita licet nequierim forsan vestigare universa; censui tamen ea nihil nisi unam merere lituram. *Gronov.*

1 *Pallidi, trepidi*] Prorsus bis similia de Christianis Lucian. Philopat. Ὁρῶ ἄνδρας ἐπικεκυφότας, καὶ καταχριωμένους. & quod apud eundem sequitur: ἔφασκον γὰρ, αὐτοί τινα λυγρὰν ἀγγελίαν ἀγάγοιμεν. ἐφαίνοντο γὰρ οὗτοι, ὡς τὰ κάκιστα εὐχόμενοι, &c. *Wower.*

Pallidi, trepidi, misericordia digni] Videtur pallorem istum Christianorum, quem observat etiam Philopatris, timori tribuere Cæcilius, quum addit *trepidi*. Sed jejuniis potius aut abstinentiis veterum Christianorum erat tribuendus. Beatissimus pater Basilius Homilia prima de jejunio: νηστεύοντος σεμνὸν τὸ σῶμα, οὐκ εἰς ἐρύθημα ἀναιδὲς ἐξανθοῦν, ἀλλ' ὠχρότητι σώφρονι κεκοσμημένον. Quapropter monachorum, quorum strictior erat ἐγκράτεια, *pallidas turbas* appellat eleganter Sulpicius Severus epist. ad Bassulam socrum: *Agebat nimirum ante se pastor extinctus greges suos, sanctæ illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata.* Basilius in Asceticis ait ἐγκράτειαν & abstinentiam, etsi quis eam abscondere maxime velit, non posse tamen, quoniam ea, inquit, vultu ipso & pallore proditur: & quemadmodum sagina athletam demonstrat, ita pallor & macies Christi militem. αἱ μὲν οὖν λοιπαὶ ἀρεταὶ, inquit verbis elegantissimis, ἐν τῷ κρυπτῷ κατορθούμεναι ὀλιγάκις διαφαίνονται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἀπ' αὐτῆς τῆς συντυχίας γνώριμον ποιεῖ τὸν ἔχοντα. ὡς γὰρ τὸν ἀθλητὴν ἡ πολυσαρκία καὶ ἡ εὔχροια χαρακτηρίζει, οὕτω τὸν χριστιανὸν τὸ κατεσκληκὸς τοῦ σώματος, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐγκρατείας ἐπανθοῦσα χροιὰ δείκνυσιν ὅτι ἀθλητής ὄντως ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος καταπαλαίων αὐτοῦ τὸν ἐχθρόν. Herald.

2 *Misericordia digni, sed nostrorum Deorum*] Utinam quæ huc aliquando ex domo mea collata sunt, probare possem? sed vulgata nimis bona sunt, quam ut mutari aut abjici literam velim. Misericordia nostrorum (inquit gentilis) Deorum sola est, quam implorare debetis, aut quæ vos juvet. Nulla est ea tanta vel apud vos, vel apud nos, ut prosit vobis, illuc demersis, ut sola opus vobis sit misericordia Deorum nostrorum, id est, illorum ipsorum, quos minime vultis agnoscere. Est acumen captari solitum antiquis. Plane sic Plinius XXXIII; 3. *Antonius apud nos in contumeliam naturæ vilitatem auro fecit proscriptione dignum, sed Spartaci.* Gronov.

3 *Desinite cœli plagas, satis est pro*

secreta rimari. satis est pro pedibus aspicere, [1] maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est datum [2] intelligere civilia, multo magis denegatum est disserere divina.

XIII. [3] Quanquam, si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem quisque vestrûm tantus est, [4] si po-

pro pedibus aspicere] Apud. Cic. 2. de Div. *Quod ante pedes nemo spectat, cœli scrutantur plagas.* Seneca de morte Claud. *Cœli scrutatur plagas, Deus fieri vult.* Ita Lucian. Philop. Christianos per risum appellat αἰθεροβατοῦντας, & αἰθερίους. Wower.

4 *Et mundi fata rimari*] Hinc ille risus apud Lucian. Philop. ubi ita Critias Christianos alloquitur: ὑμεῖς πεδαέρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ὀξυδερκέστατα καὶ τάδε νενοήκατε. πῶς δὲ τὰ τοῦ αἰθέρος; μῶν ἐκλείψει ὁ ἥλιος, ἡ δὲ σελήνη κατὰ κάθετον γενήσεται. Wower.

Definite cœli plagas] Ennius apud Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 389.

Quod est ante pedes nemo spectat,
cœli scrutantur plagas.

Apulejus de mundo pag. 101. *Animo peregrinari ausi sunt per cœli plagas.* Elmenh.

Cœli plagas, & mundi fata & secreta rimari] Alcimus Avitus.

Edita vel cœlo vel terræ mersa profundo
Rimari, inque sacras Naturæ rumpere leges.

Sic Placatus Panegyr. *Arcanum cœleste rimari.* Barthius lib. XXV. Adversarior. cap. 12. Is enim apposuit, non Ouzelius, cujus nulla in his pars.

1 *Maxime indoctis, impolitis, rudibus*] De inscitia objecta Christianis, vide quæ observavi ad Arnob. lib. 1. pag. 15. & 33. *Elmenhorst.*

2 *Intelligere civilia, disserere divina*] Imitari videtur Tacitum, etsi locutio fuerit Romæ obvia & quotidiana, XIII annal. 41. *Sacros & negotiosos dies, quîs divina colerentur, & humana non impedirent.* Inde etiam Macrobius lib. 1. in somnium Scip. cap. 8. *Juste ac provide gubernans humana, divina non deserens.* Gron.

3 *Quanquam si philosophandi libido est*] Tota hæc de Socrate periodus, ut est in exemplari, atque etiam in cunctis editionibus, supra modum obscura est & perplexa. Eam vero quisquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit ut notulis proxime sequentibus declaratur. *Rigaltius.*

4 *Si poterit*] Hoc primum video in Rigaltiana, cujus auctor si id fecit ex fide codicis MSti, recte est. Sed antea omnes ab ipsa Sabæana *si potuerit.* Sane quamvis cap. XV. dicat *si potest refutari*, at cap. XXVII. fine maluit *infestare, si possis.* Ac licet digitum vix moueris, tamen ita maluit Tullius lib. 2. Orat. 20. dicere *si potuero.* III, 22. *si non potueris.* Gron.

1 *Imi-*

poterit, [1] imitetur. Ejus viri, quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est: [2] QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. [3] Merito ergo [4] de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis; [5] quod oraculum idem ipse

1 *Imitetur ejus viri*] Interpungo: *imitetur. Ejus viri*, &c. Meursius.

2 *Quod supra nos*] Lactant. lib. 3. cap. 19. Xenoph. 4. Ἀπομνημ. *Wower.*

Quæ supra nos, nihil ad nos] Lactant. lib. 3. cap. 19. *Celebre hoc proverbium Socrates habuit: Quod supra nos, nihil ad nos.* Hieronym. in Apolog. adversus Rufinum cap. 8. *Nam ut tibi sciolus esse videaris, & apud Calpurnianos discipulos doctrinæ gloriam teneas, totam mihi Physicam opponis: ut frustra Socrates ad Ethicam transiens, dixerit: Quæ supra nos, nihil ad nos.* Vide Xenophontem lib. 1. Memorab. fol. 710. Theodoretum contra Græcos Orat. 4. de Mat. & Mundo fol. 60. Gellium lib. 14. cap. 3. *Elmenhorst.*

3 *Merito*] Hoc est, Merito Socrates dixit, *Quod supra nos, nihil ad nos.* Quæ sequuntur ita perducenda sunt: *Ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis, idcirco universis esse præpositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset.* Illud vero, *quod oraculum idem ipse præsensit*, per parenthesin inserendum est, hoc modo: *Quanquam si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem quisque vestrum tantus est si poterit imitetur. Ejus viri quoties de cœlestibus rogabatur nota responsio est: Quod supra nos, nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis, (quod oraculum idem ipse præsensit) idcirco universis esse præpositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset. ita confessæ imperitiæ summa prudentia est.* Rigalt.

1 *De oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis*] Valer. Maxim. lib. 3. cap. 4. *Socrates non solum hominum consensu, verum etiam Apollinis oraculo sapientissimus judicatus est.* Galeni προτρεπτικὸς λογος πρὸς τὰς τεχνας fol. 4. Libanius Sophist. Apolog. Socratis pag. 663. Plinius lib. 7. cap. 34. Origenes lib. 7. contra Celsum. Theodoret. orat. 2. contra Græcos pag. 24. Photius Bibliotheca fol. 671. Firmic. astron. lib. 1. cap. 3. Cyrillus lib. 5. contra Julian. Imp. fol. 117. Solinus cap. 7. Augustin. de consensu Euangelist. lib. 1. cap. 7. Dio Chrysost. de exilio orat. 17. fol. 227. Pausanias Atticis fol. 20. Cicero lib. 1. Acad. quæstion. pag. 7. Justin. Martyr in cohort. ad Græcos p. 26. Tertullian. Apol. cap. 46. *Elmenb.*

2 *Quod oraculum*] Τὸ *Oraculum* Rom. Ed. delet. *Wower.*

Quod oraculum idem ipse præsensit, idcirco universis esse p.] Planior esset sententia hoc modo, *idcirco universis esse se præpositum.* Hoc igitur ait Minucius, Socratem

ipse præsensit, idcirco universis esse præpositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset. ita [1] confessæ imperitiæ summa prudentia est. Hoc

tem ipsum, oraculum, quo hominum sapientissimus fuerat nuncupatus, ita accepisse atque interpretatum esse, quod ipse nihil se scire profiteretur. Justinus Martyr cohortatione ad Græcos: Σωκράτης γὰρ ἑαυτὸν σοφὸν διὰ τοῦτ' εἰρῆσθαι ἔφη, ὅτι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἃ μὴ ἴσασι προσποιουμένων εἰδέναι, αὐτὸς οὐκ ὀκνεῖ μηδὲν ὁμολογεῖν εἰδέναι. ἔφη γὰρ οὕτως· ἔοικα γ' οὖν αὐτῷ τούτῳ τῷ σμικρῷ σοφώτατος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι. *Socrates sapientem se idcirco ajebat nuncupatum, quod cum cæteri ea quæ nesciunt simulent se scire, ipse fateri non dubitaret, nihil scire se. Sic enim dicebat, Hoc uno sapientissimus visus sum, quia quæ nescio, ea neque me scire existimo.* Herald.

Quod oraculum ipse præsensit, &c] Locus mendosus, & qui doctissimorum etiam Virorum ingenia cruciavit. Cui an medelam hâc nostra correctione aliquam adferamus, doctiores judicent. Restituo itaque: *Quo oraculo ipse persensit, idcirco universis se esse præpositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset.* Et sic sententia manifesta fit. *Ouzel.*

Quod oraculum idem ipse præsensit] Quum ita citent hunc locum Heraldus æque ac Rigaltius, etiam primus Sabæus olim Romæ in editione sua exhibuerit, secure statuo id totum exstare in MS. Regio, & hinc tertiæ vocis adeo nulla ratio haberi non debuit, ut patet fieri. Etiam video patrem meum in editione Woweri adnotasse *quo oraculo*, ad quam lectionem venisse Ouzelius se scribit. Sed minimum in mutando indulgere nobis præstat. Unde relinquo aliis sua; quum sufficere mihi videatur, ut scias, quid velim, nempe legi debere & mentem Minutii fuisse: *Merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis. Quid oraculum? idem ipse præsensit, idcirco universis* &c. Tanquam enim majus aliquid proferre debuisset ac notabilius, negans hanc oraculi rem esse aut ab eo pendere, istam interrogationem sibi oggerit, consuetam in talibus. Sic Petronius Traguriensis. *Quid saltare? quid deverbia?* quæ scilicet in præcedentibus jam posuerat, ut nunc ita repetat. Lucilius apud Gellium 4, 1. *Legavit quidam uxori mundum omne penumque. Quid mundum?* Revocat igitur se, nec opus esse oraculo significat: quippe ista ipsa responsione patet, eum præsensisse sese eminere supra omnes, quorum nemo ita se deprimere potuit. Sed neque in verbo *præsensit* quidquam muto, utpote perinde dictum ut cap. 5 *fulmina præmicare*, quod Gallus interpretatur *éclater un foudre*. Gronov.

1 *Confessæ imperitiæ*] Videtur hæc loquutio nidum fecisse in mente Casp. Barthii, idcirco eam advocantis in notis & ad Gratii Cynegeticon pag. 103 & ad Claudian. Mamertum p. 311. *Gronov.*

Hoc fonte defluxit [1] Arcesilæ, & multo post Carneadis & Academicorum plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio; quo genere philosophari & caute indocti possunt, & docti gloriose. [2] Quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, & sectanda cunctatio? [3] qui Simonides cum de eo, quid, & quales arbitra-

1 *Arcesilæ & Carneadis & Academicorum tuta dubitatio*] Joh. Saresberiensis Policratico libro 2. capite 22. *Malo cum Academicis de singulis dubitare, quam perniciosa simulatione scientiæ, quod ignotum vel absconditum est temere definire.* lib. 7. cap. 1. *Academici vitantes præcipitium falsitatis, in eo quidem modestiores sunt, quod defectum suum diffitentur, & in rerum ignorantia positi, fere de singulis dubitant. Quod quidem longe tutius est, quam incerta temere definire.* Cic. in Acad. & lib. 3. de Oratore. & lib. 1. de Nat. Deor. & Plutarch. advers. Colotem fol. 1120. Arnobius lib. 2. pag. 28. Isidorus Hispalensis l. 8. Originum cap. 6. *Elmenhorst.*

Arcesilæ & Carneadis & Academicorum dubitatio] Cicero de Oratore lib. 3. *Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit.* Et lib. 1. Academ. Quæst. *Arcesilas negabat esse quidquam quod sciri posset, ne illud quidem ipsum quod Socrates sibi reliquisset.* Arnobius contra Gentes lib. 2. *Qui cunctorum originem esse dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? &c. qui nihil ab homine comprehendi, atque omnia cæcis obscuritatibus involuta, non Arcesilæ, Carneadæ?* Ouzelius. A quo licet accipias hæc loca. Nam reliqua & proxima notæ pars erat rapta ex Elmenhorstii Observationibus ad istum locum Arnobii; Lucretiana autem ex Heraldi Animadversionibus ibidem. Sic Minucius accepit notam, quæ nihil ipsum juvaret, nihil nos doceret. *Gronov.*

2 *Simonidis Melici*] Vide Cic. 1. de Nat. Deorum. *Wower.*

Quid Simonidis Melici] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 183. *Roges me quid aut qualis sit Deus? auctore utar Simonide, de quo cum quæsivisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulavit: cum idem ex eo postridie quæreret, biduum petivit: cum sæpius duplicaret numerum dierum, admiratusque Hiero quæreret, cur ita faceret? Quia quanto (inquit) diutius considero, tanto mihi videtur res obscurior.* Elmenhorst.

3 *Qui Simonides cum de eo*] Ita scriptum in MS. Reg. Et sane voces istas repetere amat Minucius hoc modo. Infra: *Sit Milesius Thales omnium primus qui de cælestibus disputavit. Idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit.* Et sæpius. Sic Apulejus Milesf. 1. *Thessaliam, nam & illic originis maternæ nostræ fundamenta à Plutarcho*

bitraretur Deos, ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; postremo cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Meâ quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temere & audaciter in alteram partem ferenda sententia est; [1] ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur.

XIV. Sic Cæcilius, & [2] renidens ([3] nam indignationis ejus tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat:) Et quid ad hæc, ait, audet Octavius [4] homo Plau-

tarcho illo inclyto, ac mox Sexto philosopho nepote ejus prodita gloriam nobis faciunt: eam Thessaliam ex negotio petebam. Sed ejusmodi repetitiones apud ipsum Cæsarem memini me sæpius observare. *Heraldus.*

1 *Anilis superstitio*] Proprium epithetum. Cum enim sequior sexus sit ad superstitionem propensior, unde mulieres τῆς δεισιδαιμονίας ἀρχηγοὺς dicebat Strabo lib. 7. sane ubi ad sexus infirmitatem & levitatem ætatis quoque imbecillitas accessit, tum nihil est in rebus religionis tam ridiculum tamque absurdum quod non suscipiatur: unde περίαπτα, παραρτήματα, & cætera ejusmodi ab aniculis sæpius appensa legimus. Hinc igitur *anilis superstitio* pro extrema superstitione, qua quidem appellatione Christianam pietatem ab Ethnicis fuisse infamatam observabamus supra. Lactantius lib. 5. cap. 2. *Consultum esse tandem rebus humanis, ut cohibita impia & anili superstitione, universi homines legitimis sacris vacarent, ac propitios sibi Deos experirentur.* Herald.

Ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio tollatur.] *Est enim in traditionibus divinis periculum, ne aut neglectis iis impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur*, inquit Cic. 1. de divin. *Rigalt.*

2 *Renidens*] MS. *renitens.* Wower.

3 *Nam indignationis ejus tumorem*] Etenim jam ipse sibi satisfecerat. *Rigalt.*

Indignationis ejus tumorem.] Hunc locum & Heraldus pag. 29 & Elmenhorstius pag. 25 citaverunt ad ista Arnobii lib. 1. *Nullus tumor indignationis in Dis est;* unde compilatas utriusque notas Ouzelius sub suo nomine huc transtulerat. *Gronov.*

4 *Homo Pautinæ prosapiæ*] D. Hieron. specie proverbii usurpasse videtur epist. 48. *Plautinæ fami-*

 lia

Plautinæ proſapiæ, ut [1] piſtorum præcipuus, ita poſtremus

liæ columen. & epiſt. 27. *Inventæ ſunt Plautinæ familiæ, & ſciolæ tantum ad detrahendum.* Ab eo quod Plautus ad molas manuarias piſtori ſe locaſſe dicitur. *Wower.*

Homo Plautinæ proſapiæ] Et tamen adhuc hæret illius animo dicacitas Octavii, Cæcilium tam luculento die impegiſſe in lapides, eo quod in Oſtienſi littore lapidem unctum & effigiatum ethnicorum adoraſſet. Itaque Octavium ſuum alio ſale defricat; &, *Hominem* eſſe dicit *Plautinæ proſapiæ.* quod prima quidem fronte ad Plautinos tantum jocos referri videatur. At ſubinde illum ipſum hominem Plautinum in piſtrinum trudit, ubi tres fabulas ſcripſiſſe M. Accium Plautum Varro & pleríque alii tradiderunt. Hoc vero piſtrinenſis militiæ probrum torquet in Octavium Cæcilius ob religionis Chriſtianæ ſimplicitatem, cujus ſequaces magna pars erant idiotæ & opifices, ut piſtores, ſutores, & id genus alii. Ait igitur Octavium eſſe quidem inter piſtores Chriſtianos præcipuum: at inter philoſophos poſtremum. *Rigalt.*

1 *Piſtorum præcipuus*] Varro 1 de vita pop. Rom. apud Non. Pinſere. *Nec piſtoris nomen erat, niſi ejus, qui ruri far pinſebat.* Ita quod Terentius And. *in piſtrinum dabo.* Plaut. Epid. Sc. Rem tibi. *piſtori dabo.* Ergo antiquitus piſtores, qui farinam pinſebant, ſive qui piſtrinum exercebant. Ulp. l. 1. §. 9. D. Depoſiti. piſtrinarii. Sed poſtea piſtores, etiam ἀρτοποιοὶ dicti. Utrumque conjunxit Martialis Epig. 16. lib. 8. *A piſtore, Cipere, non recedis, Et panem facis, & facis farinam.* Idem Martial. lib. 12. *Vendit pueris jentacula piſtor.* Gloſſæ ἀρτοποιὸς *Piſtor, Panificus.* Plin. lib. 22. cap. 4. *Eſt & lotometra, ex cujus ſemine ſimili milio fiunt panes in Ægypto à paſtoribus aqua vel lacte ſubacto.* Emenda: *à piſtoribus*, apud eundem Plin. piſtrinæ, tabernæ piſtorum lib. 19. cap. 8. *Gith naſcitur piſtrinis.* Varii autem piſtores, Dulciarii, Apul. lib. 10. Mil. *Piſtor dulciarius, qui panes, & mellita concinnabat edulia.* Placentarii. Gloſſæ: Πλακουντάριος *Placentarius, Dulciarius.* Firmic. Aſtron. l. 8. *Faciet piſtores dulciarios, conditores.* Veget. lib. 1 cap. 7. Libarii, cruſtularii. Sen. epiſt. 56. *Jam libarii varias exclamationes, & botularium, & cruſtularium, & omnes propinarum inſtitores.* Scriblitarii. Afran. apud Non. Lucuns. Ex his recte capimus jocum Plauti in Capt. Sc. Advorte. ubi ait opus eſſe militibus piſtorienſibus, paniceis, placentariis, turdetanis, ficedulenſibus. Vides piſtorienſes etiam coquos complecti. nam coqui, & piſtores apud antiquos iidem, ut notat Feſtus in *Coquus.* Apul. quoque Mileſ. 10. coquum, & piſtorem conjunxit. & indubie Arnob. lib. 2. *Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchriſtarios, muliones, lanios?* Scribendum enim cenſeo: *coquos, panarios, cruſtarios.* Gloſſæ: ἀρτοπώλης *Panarius.* & apud Varronem de ling. Lat. 4. Panarium, ubi

ſtremus philoſophorum? [1] Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum eſt concinnitate ſermonis, quam utrinque [2] plenius fuerit pero-

ubi panes ſervabant. Cruſtarii à cruſta, ut cruſtularii. Genera autem piſtorii operis Plin. piſtrinarum opera appellat. nam piſtrinæ, ut dixi, tabernæ piſtorum. lib. 18. cap. 9. *E ſiligine lautiſſimus panis, piſtrinarumque opera laudatiſſima.* Ea & varii operis, & formæ, unde Martial. *Mille tibi dulces operum manus iſta figuras Exſtruit.* & Manil. lib. 5. in genitura piſtoris. *Atque unum genus in multas variare figuras.* Plinius cœlaturas vocat. lib. 19. cap. 4. *E frugibus quoque quoddam alimentum ſibi excogitaſſe luxuriam, ſuperque piſtrinarum operibus, & cælaturis vivere.* Varro 4. de ling. Lat. *Panis, quod primo figuras faciebant mulieres in panificio Panis.* Sed ipſa placentarum & dulciorum forma varia, Apul. lib. 10. *Hic panes, cruſtula, lucunculos, hamos, lacertulos, & complura ſcitamenta mellita.* ita circuli apud Varronem. apud Clem. Alexan. protrept. σησαμοῦς, καὶ πυραμίδας, καὶ τολύπας, καὶ πόπανα πολυόμφαλα. Arnob. lib. 2. *Ut ſpirulas, & botulos facerent, iſicia, caſtellamenta Lucanica, ſuminatam cum bis carnem, & glaciali conditione tuceta.* Puto corrigendum: *caſtellamenta, lucanicas, ſuminatam.* Caſtellamenta, plane ut πυραμίδας Clementi, nam non tantum dulciaria diverſis figuris confecta, ſed & farcimina. apud Apicium lib. 2. *circelli iſiciati*, & *circelli rotundi.* Lucanicæ notæ ex Mart. & eodem Apic. At τολύπας Clementis, plane ſunt Petronii *melliti globuli: Mellitos verborum globulos, & omnia dicta, factaque, quaſi papavere, & ſeſamo ſparſa.* nam melle cum papavere mixto in condiendis dulciariis uſos auctor eſt Acro in Hor. de arte poët. ubi ait: *Mel cum papavere mixtum in placenta ſæpe offendere.* Wower. Videri inſuper de antiquo piſtore & Plauto non ſine acceſſione noſtri hujus Minuciani loci poteſt Joſephus Scaliger ad Feſtum Pompejum in voce *Piſtum*, cujus notam deſcripſit ad Plinium libro XVIII cap. XI fronte nimis dura Harduinus. *Gronovius.*

1 *Parce in eum plaudere*] Cæcilium Minucius jam repercutit *Plautina proſapia. Parce*, inquit, *in eum plaudere.* quaſi diceret. Noli in Octavium noſtrum latrare cum illa tua Plautina, ſive latrante proſapia. Et eſt jocus duplex. Nam peracta comœdia ſolent actores plauſum petere. hîc Cæcilius ſibi plaudit in odium & infamiam Octavii. *Plauſus* autem datur complauſis ſive comploſis manibus. & *plautiores conchæ* dicuntur quæ ſunt ad plauſum aptiores, & *plauti canes* quorum aures dependulæ flaccidæ, & latiores applaudunt capiti. *Rigalt.*

2 *Plenius fuerit peroratum*] Quo iſtud comparativum? An uſurpavit iſtud pro poſitivo, ut ſolet occurrere τὸ *citius*? Utique non eſt ſimile in Minucio, qui videtur ſcripſiſſe *penitus*, ut cap.

peroratum; [1] maxime cum non laudi, ſed veritati diſceptatio veſtra nitatur. Et quanquam magnum in modum me [2] ſubtili varietate tua delectârit oratio, tamen altius moveor, non de præſenti actione, ſed de toto genere diſputandi: quod plerumque pro diſſerentium viribus, & eloquentiæ poteſtate, etiam [3] perſpicuæ veritatis conditio mutetur. [4] Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, ſine delectu aſſentiuntur dictis omnibus: [5] nec à rectis falſa ſecernunt, neſcientes ineſſe [6] & in incredibili verum, & in veriſimili men-

VIII. dedit *timorem omnem penitus ſuſtulerunt.* Gronov.

1 *Maxime cum non laudi, ſed & veritati diſcept. v. nitatur*] MS. Reg. *non laudis, & veritati.* Scriptum fuerat *ſed* ſimpliciter. *Heraldus.*

2 *Subtili varietate tua delectarit oratio*] *Subtilem* Cæcilii *varietatem* dicit Minucius, quam mox Octavius dicet *ſubtilem variationem & vacillationem*, quæ proxime accedat ad cavillationem & verſutiam. *Rigalt.*

3 *Perſpicuæ veritatis conditio mutetur*] Nempe dum ἥττων λόγος fit κρείσσων: ad hoc enim alludit, ſequens Ovidium, qui idem dicturus cecinit in Armorum judicio, *Quid facundia poſſet, Tunc patuit, Fortiſque viri tulit arma diſertus.* Sic γλῶσσα fit κόσμος τῆς ἀδικίας docente Jacobo. *Gronov.*

4 *Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate*] His omnino concinunt Tragici verſus à Clemente Alexandrino citati libro Miſcellaneorum primo:

Ἀγλωσσία δὲ πολλάκις ληφθεὶς ἀνὴρ,
Δίκαια λέξας, ἧσσον εὐγλώσσου φέρει.
Νῦν δ' εὐρόοισι στόμασι τ' ἀληθέστατα
Κλέπτουσιν, ὥστε μὴ δοκεῖν ἃ χρὴ δοκεῖν. Herald.

5 *Nec a rectis falſa ſecernunt*] Sicut mox, *ea quæ recta ſunt eligere.* Sed illa oratio procedit rite, & continet ea quæ ſatis ſunt commoda, ut poſſit ſervari & recta illa opponit argutiis. In noſtris autem verbis junguntur incongrua, & falſa oppoſita ſunt certis, ut etiam legi debet *nec a certis falſa ſecernunt*, unde mox *ad incerti querelam.* Recta opponuntur pravis; vide Ciceronem in Bruto 49. qui & libro 1. de Oratore 25. opponit *recta* & *vitia*, in eodem lib. c. 41. *falſa* & *vera*, quæ ſæpiſſime eadem certis. *Gron.*

6 *Et incredibili verum*] Scribo, *& in incredibili.* Meurſ.

Et incredibili] Rom. *& in incredibili.* Wower.

Et in incredibili verum] In exemplari legitur, *& incredibili.* Sed mens Auctoris poſcit, ut duas ſyllabas intelligamus in unam fuiſſe

mendacium. Itaque quo sæpius asseverationibus credunt, eo frequentius à peritioribus arguuntur. Sic assidue temeritate decepti, [1] culpam judicis transferunt ad incerti querelam, [2] ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus judicare. Igitur nobis

fuisse contractas antiquario more, quem supra notavimus. Ut *inesse in verisimili mendacium* dixit Minucius, ita sane dixerit, *inesse in incredibili verum.* Incredibile est Deum hominem factum esse & crucifixum. Incredibile est fore ut corpora mortuorum sive cremata, sive sepulta, etiam post multa secula reviviscant. Et tamen isthæc, quamvis incredibilia, vera sunt. Rursus: Verisimile est non esse Deum, aut non agere curam rerum humanarum. aut si ageret, fore ut pollueretur tam tristi atque multiplici ministerio. Item, verisimile est morte omnia humana finiri. Et tamen hæc etsi verisimilia sint; falsissima sunt. *Rigaltius.*

1 *Culpam judicis*] Lego, *c. judices.* Meurs. Lege: *judicii.* Wower.

Culpam judicis] Hoc est, quam judex admittit remissa intentione in auditu, vel dum in audiendo est animo omisso, aut omissior ab actione dicentis, ut Terentius loquitur notante Patre lib. III. Observat. cap. 7, & idcirco in judice vituperari debet. Non enim placet vel *judices* vel *judicii* contra MS. Vitium quod in sola judicis persona committitur, transferunt ad rem & materiam, quam queruntur plenam fuisse caliginis & obscuritatis & incerti, quum penes ipsum judicem sit causa difficultatis vel caliginis. Cicero in Bruto cap. 37. *Ita erat paratus Antonius, ut judices illo dicente nonnunquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse.* Et cap. 54. *Intelligens dicendi existimator, non assidens & attente audiens.* Gronov.

2 *Ut damnatis*] Lego, *ut ampliatis.* Meurs.

Damnatis omnibus] Nempe propter tenebras insitas & non extricandas, ut miseri & impares officio judicandi conantur se excusare, tanquam in diverso actionis genere imitarentur factum Simonidis, quod retulit cap. 13. *Damnatis*, ut Petronius c. 43. *Damnabat Apollo noxias manus.* Quo igitur tendit Meursianum *ampliatis*, quod assumere ausus fuit Cellarius contra omnes? Si convenit hoc cum sequenti verbo, an *damnatis* ex suo sensu non convenit? Immo *ampliatis* idem est quod *suspensis*, quum debuisset alia quædam vis esse in isto participio & diversa ab verbi *suspendere* significatione; imo cur voluit tam fatue abundare, ut diceret *ampliatis omnibus malint universa suspendere*, quam *ampliare universa malint*, vel *suspendere universa malint?* *Damnatis* autem est rejectis, alienatis, sepositis propter difficultatem penetrandi non ad aliquod tempus, sed in perpetuum. *Gronov.*

nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem & odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinque omni negotio disseratur, & ex alterâ parte plerumque obscura sit veritas, [1] ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnunquam ubertate dicendi, fidem confessæ probationis imitetur; diligenter, quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus.

XV. Decedis (inquit Cæcilius) officio judicis religiosi: nam perinjurium est, vires te actionis meæ intergressu gravissimæ disputationis infringere, cum Octavius integra & illibata habeat singula, [2] si potest refutare. Id, quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam [3] non eloquentiæ tumore, sed rerum

1 *Ex altero latere*] Rom. E. *lateat*. Wower.

2 *Si potest refutari*] MS. *reputare*. Rom. *reputari*. Wower.

Si potest reputari id quod crim.] MS. Reg. *reputare*. Locus non videtur sanus; & fortasse scriptum fuerit, *Cum Octavius integra & illibata habeat singula, si potest refutare. Id quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, &c.* Herald.

Si potes reputare] In exemplari legitur: *si potest reputare*. Unde nonnullis placuit, *si potest reputari*. Rigalt.

Si potest refutari] Pessime de Heraldo meretur Cellarius, dum scribit [Locus suspectus. Heraldus incidit post *refutari*, & prioribus annectit] Quis inde videat mentem Heraldi? qui inde mirus declaratur in Latinitate; at ille protulit *singula, si potest refutare*. Deinde errat, quod notat in MSS. esse *reputare* vel *reputari*. Nemo omnium de hoc postremo ita testatur. Quid autem sanius lectione ista Heraldina? quum alioquin verbum *inquam* referatur nimium introrsus: unde Gallus sustinuit interpretari *s'il peut remarquer, dis-je, ce que vous reprenez, & que j'ay proposé &c.* Miror Rigaltium ita discessisse ab claritate Heraldi. *Gronov.*

3 *Non eloquentiæ tumore*] Focas in vitâ Virgilii;

Quis

rerum ipsarum soliditate libremus. nec avocanda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionem Januarii nostri [1] jam gestientis audire.

XVI. Et Octavius: Dicam equidem, [2] ut potero, pro viribus, & [3] adnitendum tibi mecum est, ut conviciorum [4] amarissimam labem [5] verborum veracium lumi-

Quis tantum eloquii potuisset ferre tumorem. Seneca Pat. *tumor & abundantia sermonis.* Idem lib. 2. de Benef. *Quid opus arrogantiâ vultus, quid tumore verborum?* Ouzelius. Similia contulit Barthius Adversar. 25, 10.

2 *Jam gestientis*] Eloqui, scilicet. *Rigalt.*

3 *Ut potero, pro viribus*] Tò *ut potero*, videtur superfluum. *Wower.*

4 *Adnitendum tibi mecum est*] Ambigua oratio, Minucio sit adnitendum, an Cæcilio. Sed vultu gestuque dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; si conversus ad Cæcilium hæc dixerit Octavius. quod sane factum videtur. *Rigalt.*

5 *Amarissimam labem*] Plautinæ prosapiæ & aliorum quæ Cæcilius in Christianorum religionem effudit. *Rigalt.*

6 *Verborum veracium flumine diluamus*] MS. *in lumine.* Rom. *flumine.* Wower. Restituo *flumine.* nec me movet quod alibi Arnobius, *verborum lumina*, alibi *verborum luculentias* dicat. itaque ne quis oggerat. Natura enim verbi *diluamus* hic postulat ut *flumine* legamus. *Meurs.* Cicero lib. 2. de Nat. Deor. *Neque flumine conturbor inanium verborum.* Et pag. 200. *Orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur.* Quem locum in mente habuit Minutius. Elmenhorst. *Veracium in lumine* scriptum in MS. Reg. & editione Romana. Gelenius ediderat *lumine.* Suspicantur alii, *flumine.* Herald. *Verborum veracium in lumine* legitur in exemplari. Adnitendum tibi mecum est, inquit, ut omnes conviciorum maculæ sermonum veracium radiis inluminatæ diluantur. verbis scilicet Christi, verbis vitæ æternæ, veritatis Christianæ lumine. convicia velut sordes & tenebræ Sole veritatis illuminatæ evanescunt. Sane convenientissimum est, quod à quibusdam suggeritur, *flumine diluamus.* nam & sermo sive oratio *fluere* dicitur, labes & sordes flumine diluuntur, & Cæcilii ethnici peccata baptismo. *Rigalt.*

Verborum veracium lumine diluamus] Indignum est pulcherrimæ hujus sententiæ simplicitatem ita suspendi. Quid jactantius foret isto Octavio, si verborum flumen ex se promitteret? Meursius autem cur sic considerat naturam verbi *diluere*, ut postulari censeat *flumine*? Quum ab Plinio lib. XXXVII. dicitur *ille emicans in amethysto fulgor violaceus dilutus est in hyacintho*, aut libro XV. de odore *malis acutus, Persicis dilutus, dulcibus nullus*, an illic flumina intelligi debent? Elmenhorstius autem qua fide adseverat Minucium in mente habuisse lo-

 cum

lumine diluamus. Nec dissimulabo, principio [1] ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam [2] nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, utrum [3] tua eruditio turbata sit, [4] an vacillaverit per errorem. nam interim Deos credere, interim se deliberare variavit, ut propositionis incerto, [5] certior responsionis nostræ intentio

cum Ciceronis aliquem, ubi est *flumine verborum* vel *orationis*, quum in MSto non exstet *flumine*, sed *in lumine*? Immo ut passim dicitur *diluere crimen*, verbo jam translationem ingresso & ab proprietate remoto, quia criminis sæpe obscuri suspicionem verba lucem afferentia discutiunt; sic & *labem* velut caliginosam veri interceptricem & instar bilis aut fumi amaram *diluere* vult *lumine verborum veracium*, nec male, si placeat retinere penitus libri veteris lectionem *in lumine*, ut edidit Rigaltius. Quod quum Cellarius audet scribere minus apte & contra vim verbi fore, strenue ineptit, etiam errans, quod scribit quosdam *lumine*, quum de illo non sit cogitatum nisi occasione ipsius codicis MSti, quem ita habere cernebant. Denuo errat, quum novit *MS. F. Ursini*, credo ex variis lectionibus in editione Ouzeliana, ubi notam sub Variis lectionibus male considerans diduxit, *ita Fulv. Ursin. MS.* quæ conjunxit, quum ultimæ duæ literæ deberent apponi sequentibus, nempe *MS. & Sabæus.* Cicero Oratore c. 20. *Platonis & Democriti locutionem, quod incitatius feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur*, etsi hæc quoque videantur diversum quid velle. *Gronov.*

1 *Ita Natalis mei errantem vagam*] Obliqua oratione adfatur Cæcilium Natalem, & mox verbis directis ait, *utrum tua eruditio turbata sit.* Sic enim legitur in exemplari. qui putarunt sermonem ab Octavio factum ad Minucii personam, scripsere, *Utrum sua eruditio turbata sit.* ut *sua* sit pro *ejus. Rigalt.*

2 *Nutâsse. sententiam*] Martianus Capella.

Anxia cum trepidis nutat sententia rebus.

Arnobius lib. I. *Conjecturarum æstimationibus nutans.* Ouzel.

3 *Utrum tua eruditio turbata sit*] Itane Christianus & doctus hærebunt, si in sermocinando præter exspectatum mutetur oratio ex obliqua in directam, qui legerit Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου. Præsertim ubi ista tertia persona adest, sicut adest in Minucio, quum in narratione Lucæ (nam ex Actis Apostolorum 1, 4. illud petitum est, & toties alibi in Euangelio occurrit) absit. Mireris licet Cellarium, qui notat [Ouzel. & Sabæus *tua*] quorum prior nihil notavit, sed secutus fuit editiones Heraldi & Rigaltii, ad amussim sequentes Regium exemplar, quod fidem dat Minucianæ manus, quæ noluit

tentio fundaretur. Sed [6]in Natali meo versutiam nolo, non credo, [7] procul est ab ejus simplicitate subtilis urba-

noluit negligere grammaticorum regulas de reciprocatione. *Gronovius.*

4 *An vacillaverit per errorem*] Ethnicum scilicet. Quam pæne transpositis litteris scripsit, *an cavillaverit.* ut cavillare seu cavillari dicuntur fontes cum sui copiam non faciunt, cum frustrantur & subterfugiunt. In veteri glossario *Vacillator* dicitur συκοφάντης. *Rigalt.*

5 *Incertior responsionis nostræ intentio fundaretur*] In MS. legitur, *certio.* Restitui compositionem negativam quæ exciderat, & est ad Octavii mentem necessaria. Ait enim Cæcilium subtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli sint, ut per hanc variationem & per incertum suæ propositionis, sive per incertam propositionem suam, incertum reddat Octavianæ responsionis fundamentum. Hoc, versu etiam mox dicet Octavius. *Rigaltius.*

Propositionis incerto incertior responsionis nostræ intentio fundaretur] Quomodo ab sano homine dictum esse queat supponi, non intelligo: nec *incertior fundaretur* dicit ullus Latinus, ut notet *incertum reddat responsionis fundamentum.* Bene MS. Regius *certio* pro *certior*, quum non solerent repetere eandem literam, ut sæpius patet ex Pandectis. Certior responsionis intentio fundatur, quia ex duplici proposito censebat Cæcilius alterutrum electum iri. Itaque ipse curabat, ut certior responsionis Octavianæ intentio fundaretur, maneretque intra hæc duo problemata. Satis artificiose; quippe si id successisset, sufficiebat ei ad victoriam, & Octavius recte vidit præter *Deos credere* & præter *deliberare*, superesse tertium de uno solo & vero Deo. Itaque audacter Rigaltius edidit *incertior*, consentiente Ouzelii editione, quum priores caste sequerentur codicem antiquum, sicut reposui. *Gronov.*

6 *In natali meo*] Scribo, *Natali meo.* nam nomen erat *Cæcilius Natalis.* Paullo ante *Nec dissimulabo principio ita Natalis mei.* Meurs.

7 *Procul est ab ejus subtilitate, simplicitate*] Etsi vocem importunam *subtilitate* delendam videbamus, non ausi tamen sumus absque librorum auctoritate quidquam mutare. *Herald.*

Procul est ab ejus subtilitate simplici] In MS. legitur, *Procul est ab ejus subtilitate simplicitate subtilisurbanitas.* Mendose. *Subtilem urbanitatem* dixerit, quam supra, *versutiam*, & *subtilem varietatem.* Verum ne quid dissimulem, magis conveniret, *subtilior vanitas*, quæ parum distat à fraudulento mendacio. cujusmodi est versutia, quam tantopere avertit & amolitur ab suo Natali. *Rigalt.*

Ab ejus subtilitate, simplicitate, subtilis urbanitas] Subtilis hæc urbanitas petita ex Cicerone 1. Orat. 6. *subtili venustate atque* urba-

urbanitas. Quid igitur? [1] ut qui rectam viam nescit, ubi,

urbanitate. Porro laudibus prosequimur viros doctos, qui hanc scripturam codicis unici indicare dignati sunt. Nam & Sabæus quum edidit *subtilitate*, idem videtur testari, quod Heraldus ac Rigaltius. In quo etsi calamus aberraverit, patet tamen expressa fuisse substantiva duo & ejus generis, quæ fuerint amicitiæ propria & Christianis in ore hærentia, Barthius quidem sequitur editores, & citat ad Claudianum pag. 126. *Procul abest ab ejus simplicitate subtilis urbanitas*, sed more solito, ut videtur, festinans. Omnino vetustissimus codex innuit scriptum ab Minucio fuisse: *procul est ab ejus sinceritate, simplicitate* &c. Quoties illud prius in nostro Minucio & quantopere ab eo deprædicatum? modo *pura mens & sincera conscientia*, modo *de sectæ jam nostræ sinceritate consentio.* Contra alibi *Spiritus sunt insinceri. Nihil simplex, nihil sincerum* scribebat Cicero ad Atticum, Hieronymus ad Eustochium, *virga mater est Domini, simplex, pura, sincera. Simplex & sincera devotio* est in Panegyrico 243. Porro ne ista ferme duplicia in auctore nostro sine copula quempiam commoveant. Sic enim fere in fine, *ut de toto congruentius, promtius requiramus.* Gronov.

1 *Ut qui rectam viam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffinditur*] Virgilius lib. 6. Æneid. fol. 127.

—— partes ubi se via findit in ambas.

Virgilii locum exscripsit Lactant, lib. 6. cap. 3. *Dicunt humanæ vitæ cursum Y literæ esse similem, quod unusquisque hominum, cum primum adolescentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi se via findit in ambas, hæreat nutabundus ac nesciat in quam se partem potius inclinet.* Elmenhorstius.

Ut qui rectam viam nescit, ubi ut fit] Non dubitamus quin Gelenii vera sit lectio, *Ut qui rectam viam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffunditur, hæret anxius.* Repræsentavimus autem Rom. edit. & MS. Reg. lectionem, nisi quod in MS. Reg. scriptum fuerat, *quia viam nescit, hæret anxius.* Pro *diffunditur* non displiceret *diffinditur*, quod edidit Gelenius. Lactant. lib. 6. *Cum primum adolescentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi se via findit in ambas, hæreat nutabundus, ac nesciat in quam se partem potius inclinet.* Heraldus.

Ut qui rectam viam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffunditur] Ovidius Fastor. 5.

Ut stat, & incertus, qua sit sibi nescit eundum,
Cum videt ex omni parte viator iter.

Hinc elegans est apud Græcos verbum ἀπορεῖν & nomen ἀπορία; quæ est inopia consilii, cum quis rerum suarum invenire exitum nescit. Scitum est hac de re Hieronymi Wolfii distichon in Annot. Demost.

Cum

tibi, ut fit, in plures una diffunditur, [1] quia viam nescit, hæret anxius, nec singulas audet eligere, [2] nec universas probare: sic cui non est veri stabile judicium, prout infida suspicio spargitur, [3] ita ejus dubia opinio dissi-

Cum via multa patet, nulla est: bona quâ sit eundum
Ipse tibi monstret ductor Atlantiades. Ouzel.

Diffinditur] Rom. *Defunditur.* Sententiam Minucii elegantissime expressit Oppian. ἁλιευτ. γ.

——— εἴκελος ἀνδρὶ
Κείνῳ, ὃς ἐν τριόδοισι πολυτρίπτοισι κυρήσας
Ἔστη ἐφορμαίνων, κραδίη δέ οἱ ἄλλοτε λαιὴν,
Ἄλλοτε δεξιτερὴν ἐπιβάλλεται εἰς ὁδὸν ἐλθεῖν.
Παπταίνει δ' ἑκάτερθε, νόος δέ οἱ ἠΰτε κῦμα
Εἱλεῖται, μάλα δ' ὀψὲ μιῆς ὠρέξατο βουλῆς.

Vide Zenob. & Suid. ἐν τριόδῳ εἶμι. Wower. Hunc ipsum Oppiani locum citat quoque If. Casaubonus ad Theophrasti Characterem τοῦ περιέργου. Verum postrema ex Wowero inepte repetebat Ouzelius, quæ ideo expunxi. *Gronovius.*

In plures una diffunditur] Sunt qui emendari velint, *diffinditur.* Sed nihil est necesse. *Rigaltius.* Qui quum & clare & recte judicet, quid movit posteriores, ut eum cum MSto desererent? Varietas si qua foret in antiqua scriptura, foret quidam prætextus. Nunc quia in apodosi dicit *spargitur*, etiam in protasi convenientius est *diffunditur.* Pomponius Mela III, 3. *mare vagum atque diffusum facie omnium spargitur.* Varro apud Nonium: *Via una, sed ectripæ multæ.* Firmicus: *Ne per diversos tractatus spes hominum pravis interpretationibus fallerentur.* Gronov.

1 *Quia viam nescit*] Hæc scriptura exemplaris. *Rigalt.*

2 *Nec universas probare*] Immo etiam duabus uti nequit, nedum pluribus. *Gronov.*

Nec universas probare] Quum hæc similitudo admodum commendetur oportunitate sua & nuda totius rei apertissimaque declaratione, non tam generata ab Minucio, quam rite elaborata, postquam & in sacris literis & ab Græcis Latinisque scriptoribus varie per partes fuerat prolata, meretur certe, ut ulterius latiusque explicetur. Certe enim vix dici potest eum non audere probare universas, quum nequeat id facere sciens unam modo ducere ad id quo tendit. Recte tamen sic auctor, quum & dicantur interdum ab aliquo plures probari, quo magis emineat ejus stupor & imperitia, unde Syracides dixit aliquem duabus viis ingredi cap. 2. quod illustrat Pricæus in notis posterioribus ad Psalmum LXXVII, 14. *Gronov.*

3 *Ita ejus dubia opinio dissipatur*] Quod Lactantius IV, 3. dixit *animus per multa dispersus huc atque illuc divagatur;* cui similia collegit idem ille studiosissimus analecta ad Epistolam Pauli Tito scri-

dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus [1] jactetur, æstuet, fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam & redarguam, [2] quamvis diversa sint quæ dicta sunt, unâ veritate confirmata probataque. [3] Nec dubitandum ei de

scriptam cap. III. vers. 3. *Gronov.*

1 *Jactetur æstu, & fluctuetur*] Quid? si *Jactetur, æstuet, fluctuetur.* Meursius.

Jactetur æstu & fluctuetur] Sic legitur in exemplari. non video cur mutari debuerit. *Rigalt.*

Jactetur, æstu & fluctuetur] Heu quoties ab gentilibus, nescii tamen & ipsis, ubi vere conveniret, id ipsum fuit exclamatum, ut non de Cæcilio, sic de universa tribu & multitudine sua, tanquam se ipsos condemnantibus! Vide modo Pricæana ad Epistolam Jacobi I, 8, & quum tria hæc verba non alium deceant aut monstrent, quam qui οὐκ ἦλθεν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, inspice eadem ad secundam Apostoli epistolam ad Timotheum III, 6. Nam quod ad lectionem hanc pertinet, in ea quid jure dubitetur, non video. Potest legi etiam *jactetur, æstuet, fluctuetur*, ut edidit Wowerius cum Elmenhorstio & tamen Meursius suo ingenio adscribit. Potest legi *jactetur æstu & fluctuetur*, ut citat Meursius, ex anteriore editione. Et quid pro testimonio dicat Rigaltius, tanquam exstet in optimo libro istud posterius, vix intelligo, quum nisi fallor, intellexerim verba in isto veterrimo scripto cohærere. Porro autem & *jactari æstu* & *fluctuari æstu* apud veteres utrumque occurrit, ut Minucio nequiverit fuisse causa, cur æstum maluerit addere verbo *jactari*, quam τῷ *fluctuari*. Nec opus hîc est nota sub nomine Ouzelii venditans *fluctuare æstu* & *volvi æstu*, quæ rapta est ex Barthii adversariis xxv, 13. Etiam omnia habes junctim in Cypriano de lapsis cap. xx. *nunc mentis æstu fluctuabunda jactari.* Interim constat plane in repetitione similium fere verborum ab Minucio, cui illa placet, omitti copulativam. Nunc igitur ad describendum Cæcilium incerto animi hærentem, idque aperientem in indignatione infausta utitur gradu satis placenti, ut primo dicat *jactari*, quod satis notum, sed & diversitatem admittit magnam, & sic non satis exprimens id quod volebat: unde addit secundum *æstuare*, quod ordinarium est in oceano, sed gravius priore. Tertium igitur accedit *fluctuari*, quod & ipsum quum sit satis notum, tum certe complectitur gravissimas procellarum agitationes, nequaquam perpetuas. *Gronov.*

2 *Quamvis diversa sint quæ dicta sunt*] Turbata est libri veteris scriptura, *Quamvis diversa quæ dicta sunt una veritate confirmata probataque sint.* Rigalt.

3 *Nec dubitandum ei de cætero est nec vagandum*] Lactant. lib. 6. *In qua si quis difficultate superata, in summum ejus evaserit, habere eum*

de cetero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus disputare; [1] sciat omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis, rationis & sensus capaces & [2] habiles procreatos; nec fortunâ nactos, sed [3] naturâ insitos esse sapientiam; quin [4] ipsos etiam philosophos, vel

eum de cætero planum iter. Herald. Sententia plena fiduciæ, & quæ postulat magnum robur, & nescio an decenter hæc inculcata, quam idcirco sic agglutinat Gallica versio: *mais je lui veux apprendre la verité afin qu'il ne flote plus dans l'incertitude comme auparavant.* Quæ non sunt tam concinna in Latinis. Itaque notabis mihi indicium Rigaltii de transpositione verbi, *sint.* Hæret enim aliquid. *Gronovius.*

1 *Sciat omnes homines rationis ac sensus capaces*] Symmachus in relat. ad Imp. *Eadem spectamus astra, commune cœlum est, idem nos mundus involvit, quid interest, qua quisque prudentia verum inquirat.* Eugraphius in Andriam Terentii Act. 1. Scena 1. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 26. Lactant. lib. 2. cap. 7. lib. 5. cap. 15. *Elmenhorst.*

Sciat omnes S.] Sic recte ediderat Gelenius, atque ita scriptum in MS. Reg. At edit. Rom. *sciet.* Herald.

Sciat omnes homines, &c.] Lactantius lib. 2. cap. 7. *Dedit omnibus Deus pro virili portione sapientiam; ut & inaudita investigare possent, & audita perpendere.* Ouzelius.

Sine delectu ætatis, sexus, dignitatis] Euangelium omnes homines recipit, nobiles & ignobiles, divites & pauperes, fœminas, anus & adolescentulas, quando omnis apud Deum, qui salvari potest, æqualis est. Hieron. in Matth. lib. 1. cap. 11. fol. 18. Euseb. demonstrat. lib. 3. demonst. 10. Theodoretus de martyribus Orat. 8. contra Græcos. Auctor Comment. in Matthæum hom. 41. cap. 22. fol. 882. apud Chrysost. tom. 2. Lactant. de falsa sapientia lib. 3. cap. 24. Tacianus contra Græcos f. 288. φιλοσοφοῦσί τε οὐ μόνον οἱ πλουτοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ πένητες προῖκα τῆς διδασκαλίας ἀπολαύουσι. τὰ γὰρ παρὰ θεοῦ τῶν ἐν κόσμῳ δωρεῶν ὑπερπαίει τὴν ἀμοιβήν. τοὺς δὲ ἀκροᾶσθαι βουλομένους πάντας, οὕτως προσιέμεθα, κἂν πρεσβύτιδες ὦσι, κἂν μειράκια, πᾶσά τε ἁπαξαπλῶς ἡλικία παρ' ἡμῖν τυγχάνει τιμῆς. Id est: *Non divites solum nobiscum philosophantur, sed etiam pauperes gratis instituuntur. Major enim est doctrina de Deo, quam ut humanis muneribus compensari queat. Eodem modo quosvis audiendi cupidos admittimus, & anus, & adolescentes: omnis denique ætas simpliciter apud nos honoratur, procul à lascivia relegatur.* Elmenhorst.

2 *Habiles procreatores*] Lego, *Habiles procreatos esse.* Meursius.

3 *Natura insitos esse sapientiam*] Miror

vel si qui alii artium repertores [1] in memorias exierunt, priusquam sollertiâ mentis parerent nominis claritatem, [2] habitos esse plebejos, indoctos, seminudos: [3] at vero divites

Miror a nullo hîc animadverti quidquam, quum præter Heraldum & Rigaltium & ipsum Sabæum ita edentes cuncti alii exhibeant *indeptos*. Unde colligere oportebit hoc posterius venire ab correctione edentium, quum nostrum *insitos* plane exstet in MSto, quem profitentur duo illi heroes sibi pro duce esse, & in editione principe. Sane illud *nactos* & *indeptos* quum sint tantidem, nimis vicina sunt nec habent gratiam. *Insitus* vero in tali sensu, quo naturale quid exprimitur, continuum est in ipso Cicerone. Tantum constructio videtur non satis lenem habere indolem. Sed hanc refero ad superius *blandiri*. Suidas Ἐντήξας, ἐμφυλεύσας. Cicero lib. 1. Orat. c. 25. *Inseri quidem & donari ab arte non possunt: sunt enim illa dona naturæ.* Gronovius.

4 *Ipsos etiam philosophos*] Quasi innueret memoratum ab Cæcilio Protagoram, cujus fatum narravit Gellius. *Gronov.*

1 *In memorias exierunt*] Optime in memorias ire dicuntur res Æternitati ac famæ consecratæ; ac pari elegantiâ scriptores alii super aliisque rebus æternitati dedicandis loquuntur. De hominum clarorum Memoriâ Symmachus lib. 10. Epist. 32. *Hinc factum est, ut rusticis adhuc seculis optimi quique civium manu & arte formati, in longam memoriam mitterentur.* Plinius Junior Panegyrico Optimo Principi Trajano dicto: *Ibit in secula fuisse principem, cui florenti & incolumi, nunquam nisi modici honores, sæpius nulli, decernentur.* Focas Vitâ Virgilii:

Et monstrare viam gradituræ in secula Famæ.

Sil. Italicus lib. 9.

—— Deæ, quarum mihi sacra coluntur,
Mortali totum hunc aperire in secula posse
Ore diem, speramusne?

Claudianus Panegyrico Probini:

—— Te variis scribent in floribus Horæ
Longaque perpetui ducent in secula fasti. Ouzelius.

Attigit hoc ipsum Barthius in Adversariis v. 12. XXII, 14, & ex priore rapuit Ouzelius verba Venantii Fortunati, ex postremo locum Silii. Utrumque igitur merito expunxi, non dubitans reliqua esse ejusdem sortis, sed ad quæ non attendi. *Gronov.*

2 *Habitos esse plebejos, indoctos, seminudos*] Plane sequitur Martianus Capella: *Plerumque adhæsit pauperibus, magisque illis, quos aut pedibus nudos, aut intonso crine hispidos, aut sordenti conspexit pallio semitectos.* Quem locum citat ad Matthæum XI, 25. Cl. Priczus, & de vera ac germana παιδείᾳ agi notat. Id quod magis ad vivum declaratur in Tabula Cebetis, ubi nullus ad fortunam rapi se passus, cum donis ejus venit vel ad Pseudoπαιδείαν vel ad ἀληθινήν. Cur autem *indoctos* voluerit dicere, aut debuerit, vix video,

divites facultatibus suis illigatos, magis [1] aurum suspicere consuêsse, quam cœlum; [2] nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse ceteris disciplinam. Unde apparet [3] ingenium non dari facultatibus,

video, quum id generaliter jam probaverit: & nunc ad philosophos progrediatur aliquid de illorum tenuitate affirmaturus. Gallus scribit: *ont esté estimez de la lie du peuple & des ignorans*. Vide an non dederit *indigos*. Gronov.

1 *Adeo divites*] Rom. *At vero div*. Wower.

Divites facultatibus suis illigatos] Hieron. in Ionam. capite 3. fol. 141. *Difficile homines potentes, & divites, & nobiles, & multo his difficilius eloquentes credunt Deo; occæcatur enim mens eorum divitiis & opibus atque luxuria, & circumdati vitiis non possunt videre virtutes*. Lactant. de divino præmio lib. 7. cap. 1. *Eo fit, ut pauperes & humiles Deo credant facilius, quod sunt expediti, quam divites, qui sunt impedimentis plurimis impli-cati, imo catenati & compediti serviunt ad nutum dominæ cupiditatis, quæ illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec possunt in cœlum aspicere, quoniam mens eorum in terram prona humique defixa est*. Theodoret. orat. 6. de provid. Ambros. lib. 5. in Lucam cap. 6. *Elmenhorst*.

Divites facultatibus suis illigatos] Plane alludit ad Paulinum ἐμπλέκεσθαι ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ut est in epistola II. ad Timoth. II, 4, ubi plenis velis exspatiatur Pricæus ad proprietatem verbi istius & similium exsequendam ingenti coacervatione. *Gronovius*.

1 *Aurum suscipere*] Optime Scriverius meus *aurum suspicere*. Meurs.

Aurum suscipere] Rom. *Suspicere*. Wower.

2 *Nostrates pauperes*] Christianos, Fratres. qui communem habent in cœlis patrem. quibus est communis patria cœlum. *Rigaltius*.

Pauperes commentos esse prudentiam] Bonæ mentis soror est paupertas. *Rigalt*.

3 *Ingenium non dari facult.*] Tatian. Πρὸς ἕλληνας. πάντες οἱ βουλόμενοι φιλοσοφεῖν παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι, καὶ τὸ ὁρώμενον δοκιμάζομεν, οὐδὲ τοὺς προσιόντας ἡμῖν ἀπὸ σχήματος κρίνομεν. τὸ γὰρ τῆς γνώμης ἐῤῥωμένον περὶ πᾶσιν εἶναι δύνασθαι λελογίσμεθα. Wower.

Ingenium nec studio parari] Democrates, πολλοὶ πολυμαθέες νοῦν οὐκ ἔχουσι. & πολυνοΐην, οὐ πολυμαθίην ἀσκέειν χρή. Tertullianus de Christianis pauperibus & idiotis: *Deum quilibet opifex Christianus & invenit & ostendit, & exinde, totum quod in Deo quæritur, re quoque adsignat*. Rigalt. Vide hanc materiam auctam ab Menagio lib. IX. in principio observationum ad Heraclitum, ubi hæc ipsa Minuciana vocat etiam ad partes. Cæterum si Latinitatis normam in hoc Latino bonæ causæ defensore sequi placet, profe-

 cto

tibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, [1] si quicumque [2] de divinis quærat, sentiat, proferat, [3] cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: [4] atque etiam, quo imperi-

cto dixeris hunc Octavium tantum non ludere in ambiguo usu *ingenii*. Hoc certe fatetur Latina lingua adesse primum nascentibus, ut tale vel tale habeant animi ac mentis ingenium. vide ad Gellium lib. 1. cap. 1. Sed est & alterum ingenium, quod etsi tribuatur etiam infantibus, certe tamen studio paratur, hoc est, acuitur, augetur, alitur exercitationibus, ut sunt nota hæc Tulliana: *Longe præferuntur ingenia, si disciplinis exculta sunt*. Orat. 15. Quæ quid aliud, quam notant parari? *Gronov.*

1 *Si quicumque de divinis*] Rom. edit. *quæcumque*. Male. *Herald.*

2 *De divinis quærat, sentiat, proferat*] Sic repetit non tantum mox *sentiri, percipi, intelligi*, sed etiam cap. 17. *Deum agnoscimus, sentimus, imitamur*. Verum sunt omnia Ciceroniana, & præsertim medium. Exempla nimis multa sunt, quam ut debeam hîc appendere. *Gronov.*

3 *Cum non disputantis auctoritas*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Non tam auctores in disputando, quam rationis momenta quærenda sunt*. Theoph. initio lib. 1. ad Autol. Arnob. lib. 1. *Wower.*

Cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur] Hieron. lib. 3. contra Pelagianos initio: *In dogmatibus & quæstionibus differendis non persona, sed causa quærenda est*. Arnobius lib. 1. cap. 21. *Cum de rebus agitur ab ostentatione submotis, quid dicatur spectandum est, non quali cum amœnitate dicatur*. Elmenhorst.

Cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur] Simile est illud Heliodori Æthiopic. lib. 10. Τὰς ὑπεροχὰς οὐ δυσωπεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλ' εἷς ἐστιν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν. Huc quoque referri posse videtur illud Romani Martyris apud Prudentium:

Si me movere rebus ullis niteris,
Ratione mecum, non furore, dimica. Ouzel.

4 *Atque etiam quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est*] Ambros. in Luc. lib. 7. cap. 15. lib. 8. cap. 17. Et in Epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 2. Lactant. lib. 3. cap. 1. Athenag. Apol. pro Christian. Cyprian. Epist. 2. ad Donatum. *Elmenhorst.*

Quo imperitior sermo, hoc illustrior est] Nuspiam id jure dici potest. Attamen sic nuper editio Ouzeliana, sequuta Rigaltianam. At Romana Sabæi, Woweriana, Elmenhorstiana, utraque Heraldi, *hoc illustrior ratio est*. Cur ea vox ejicitur, quum credibile sit ex codice vetusto venisse? Et sane id verum est. Ex ore infantium quum laudatur Deus, etsi ser-

peritior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur [1] pompâ facundiæ & gratiæ, sed, ut est, recti regulâ sustinetur.

Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connisus est, [2] hominem nosse se & circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus, formatus, animatus? Quod ipsum explorare & eruere sine universitatis inquisitione non possumus; cum ita cohærentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis; nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris belluis hoc differamus, [3] quod illa prona, in terramque vergentia, [4] nihil nata sint

sermo sit imperitior, illustrius se exserit ratio & divinæ auræ portio: & utique recti regula non sustinetur sermo, sed ratio. Itaque merito repetiit quoque eam vocem Cellarius; & contra miror potuisse Gallum ita interpretari & supplere; *La verité mesme est plus visible, plus le discours est despourveu d'ornement.* Nequaquam semper. *Gronov.*

1 *Pompa facundiæ*] Arnobius lib. 1. pag. 21. *Pompa sermonis.* Ambrosius in Luc. lib. 7. cap. 15. *Pompa facundiæ.* Et lib. 8. *verborum insulæ.* Cassiodor. Variar. lib. 11. Epist. 1. *Romani eloquii pompa.* Elmenhorst.

Non fucatur pompâ facundiæ] Nam, ut optime inquit Lactantius lib. 5. c. 1. *Eloquentia seculo servit; populo se jactare, & in rebus malis placere gestit. Siquidem veritatem sæpius expugnare conatur, ut vim suam monstret; opes expetit, honores concupiscit; summum denique gradum dignitatis exposcit.* Recte quoque Cyprianus ad Donatum Epistola 2. *In judiciis, in concione, pro rostris opulenta facundia volubili ambitione jactetur; cum de Domino Deo vox est, vocis pura sinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus.* Ouzelius.

2 *Hominem nosse se & circumspicere debere*] Clemens Alexandrin. *παιδαγω.* lib. 3. cap. 1. ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, πάντων μέγιστον μαθημάτων, τὸ γνῶναι αὐτόν. ἑαυτὸν γάρ τις ἐὰν γνῷ, θεὸν εἴσεται. θεὸν δὲ εἰδὼς, ἐξομοιωθήσεται θεῷ. Philostratus de vita Apollonii Tyanei lib. 7. cap. 7. Xenoph. memorabil. lib. 3. fol. 776. & 779. *Elmenhorst.*

3 *Quod illa prona in terramque vergentia, &c. nos quibus vultus erectus*] Manilius lib. 4.

—— *Projecta jacent animalia cuncta*
In terram, vel mersa vadis, vel in aëre pendent.
Omnibus una quies venter.

Boëth. de Consolat. lib. 5. Metr. 5.

Quæ (animalia) *videas licet omnia discrepare formis,*
Prona tamen facies bebetes valet ingravare sensus.
Unica gens hominum celsum levat altius cacumen,
Atque levis recto stat corpore, despicitque terras.
Hæc nisi terrenus male desipis, admonet figura.
Qui recto cælum vultu petis, exerisque frontem,
In sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
Inferior sidat mens corpore celsius levato.

Elegantissime quoque hanc in mentem Basilius Magnus Hexaëm. homilia 11. Ἔπλασεν ὁ θεὸς ὀρθὸν, ἐξαίρετον ταύτην τὴν διάπλασιν παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα ἔδωκε. διὰ τί; ἐπειδὴ ἐξαίρετόν σοι καὶ τὴν ἐνεργειαν ἀποδιδόναι ἔμελλε. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα βοσκήματά ἐστι καὶ πρὸς ἃ πέφυκε, πρὸς ταῦτα ἔχει τὴν κατασκευήν. ἐγενήθη τὸ πρόβατον νέμεσθαι, κάτω ἔχει κεφαλὴν συννεύουσαν, τῇ γαστρὶ ἐνορῶν, καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα, ἐπειδὴ τέλος ἐκείνοις εὐδαιμονίας, ἡ γαστρὸς πλήρωσις καὶ ἀπόλαυσις. ἄνθρωπος δὲ οὐκέτι εἰς γαστέρα βλέπει, ἀλλ᾽ εἰς τὰ ἄνω, κεφαλὴ αὐτῷ ὑψηλὴ, ἵνα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν. ὀφθαλμοὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν νεύοντες. μὴ τοίνυν ποίει σεαυτὸν παρὰ φύσιν, μὴ τὰ γήϊνα περισκόπει, ἀλλὰ τὰ οὐράνια, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν. Similiter Cyprianus contra Demetrianum, cujus verbis etiam utitur Claudius Taurinensis, ut observavit adversario de cultu Imaginum libro Jonas Aurelianensis Episcopus: *Rectum te Deus fecit; & cum cetera animalia prona & ad terram situ vergente depressa sint, tibi sublimis status, & ad cælum atque ad Deum tuum vultus erectus est.* Ex hâc & in hanc sententiam capiendum est Scitum illud Magicum Zoroastris, vel cujusdam ejus discipuli; Μηδὲ κάτω νεύσῃς. κρημνὸς κατὰ γῆς ὑπόκειται. Ad quæ verba inter alia ita Plethon. λέγει τὸ λόγιον μὴ κάτω πρὸς τὸ θνητὸν δὴ σῶμα ὑποκλίνῃς. Psellus vero: τὴν μετὰ θεὸν οὖσαν ψυχὴν τὸ λόγιον νουθετεῖ ἐκείνῳ μόνῳ προσέχειν τὸν νοῦν, καὶ μὴ κάτω τὴν ῥοπὴν ποιεῖσθαι. Plura quæ ad hujus loci inlustrationem facere possunt vide sis apud Xenophont. Memorab. lib. 1. Sallust. prooëm. Catil. Claudian. de Raptu Proserp. lib. 3. Sil. Italic. lib. 15. Alcim. Avit. lib. 1. Junilium in Genes. Mar. Victorem Prologo Genes. Hilarium Genesi. Rusticum Expidium, alios. Nequeo autem mihi attemperare, quin coronidis loco adjiciam magnificam Senecæ vocem ex Epistolâ 66. *Vetas me cælo interesse, id est, jubes me vivere capite demisso? Major sum & ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum.* Vide quoque illum Epist. 60. & Epist. 92. *Ouzelius.*

4 *Nihil nata sint prospicere, nisi pabulum*] Ingreditur locum communem & sicut olim Ethicis pernecessarium, dicam? an pergratum, ita & ab Christianis expolitum, ut notavit Wowerus, sed & ab recentioribus quamplurimis

sint prospicere, nisi pabulum: [1] nos quibus vultus erectus,

rimis pertractatum, dum gaudent videre conspirationem omnium, novissimo qui hæc attigit, Pricæo ad Apuleji Apologiam pag. 16, ubi videbis quoque referri indicium Basilii in Hexaemero ex homil. XI, ut non debuerit eum Minucio imputare Ouzelius, omnino & reliquum contextum ita ex aliis descripsisse credendus. Quin etiam sententia horum verborum confirmatur ab eodem in notis ad Epistolam Apostoli Judæ vers. 10. Cæterum notandus est Minucius, qui sic scribit, ac si non dixisset tantum *feris belluis*, sed apposuisset etiam *pecoribus* vel *animalibus*, ut capit. XIX. *pecudumque genus, & quidquid aliud animalium*, hinc universum hoc in neutro plurali edens; aut solummodo quod sic in lingua promtus & ab juventa adsuefactus exstaret locus vel Sallustii vel Ovidii, ut consuetudo ista auferret alios sensus. Nam assidua fuisse in posteriorum linguis illa ipsa verba probat consensus quoque istorum duorum, quos profert Barthius lib. XIX. cap. 7. Adversar. Cui generis mutationi simile præbet Livius XXVI, 27. fin. & Pareus in Lexici Critici mantissa p. 61. & 62. collegit alia exempla. Nam mox in capite XVIII bene cavit scribens: *Quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem. alias armatas dentibus, alias* &c. ut cap. XXXIV. *pecudes & belluas*. Gronov.

1 *Nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cœlum datus est*] Lactant. de opificio Dei cap. 8. *Cum igitur statuisset Deus ex omnibus animalibus solum hominem facere cœlestem, cætera universa terrena; hunc ad cœli contemplationem rigidum erexit, bipedemque constituit, scilicet ut eadem spectaret, unde illi origo est, illa vero depressit ad terram; ut quia nulla his immortalitatis exspectatio est, toto corpore in humum projecta, ventri pabuloque servirent. Hominis itaque solius recta ratio est & sublimis status, & vultus Deo patri communis, ac proximus, originem suam, fictoremque testatur*. lib. 2. c. 1. de ira cap. 7. & 14. lib. 7. cap. 5. & 9. In Epitome cap. 7. Ovid. lib. 1. Metamorph. Fab. 2.

Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Jussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Docte Basilius Magnus homilia εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ fol. 141. & in Hexaemer. homil. 9. fol. 40. Basilius Seleuciæ Episcop. Orat. 1. in illud: *In principio creavit Deus cœlum & terram, &c.* Gregorius Nyssenus lib. de hominis opificio cap. 8. Firm. lib. 8. Astron. in procemio ad Mavortium. Theodoret. Orat. 3. de Provid. Philo; *Quod deterior potiori insidiatur*. Et *de Plantatione Noë* fol. 147. Chrysost. tom. 5. Orat. 1. de provident. Hieronym. tract. 1. part. 3. Epist. 1. Seneca de vita beata. cap. 32. Cassiodorus de anima cap. 16. *Elmenh.*

ctus, quibus suspectus [1] in cœlum datus est, [2] sermo, & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet [3] ingerentem sese oculis & sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, [4] humi quærere, quod in sublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui [5] hunc mundi totius ornatum non divinâ ratione perfectum volunt, sed [6] frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. [7] Quid enim potest esse tam aper-

1 *Suspectus in cœlum*] Mere Virgilianum ex libro VI. Æn. 579. *Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum*. Gronov.

2 *Sermo & ratio per quæ Deum agnoscimus*] Ambrosius lib. 5. epist. 38. Processit postremus creaturarum homo specie gratus, mente sublimis, ut omni esset creaturæ miraculo, in quo ad similitudinem æterni Dei, νῦς esset æternus, humana specie amictus, &c. *Wower*.

3 *Ingerentem sese oculis* &c.] Partem hanc adhibet Pricæus ad convenientiam verborum Servatoris apud Matthæum XIII, 16, sed nescio an non nimis concise breviterque testetur dixisse Minucium *ignorare ingerentem se oculis cœlestem claritatem*. Gronov.

4 *Humi quærere, quod in sublimi deb. inv.*] Committit hanc sententiam ille ipse cum verbis Angeli, quæ exstant apud Lucam XXIV, 5. Et sic tamen Solem orientem recte illi Sidonii non in sublimi & cœlo quærebant, sed humi & operum publicorum culminibus editioribus apud Justinum libro XVII. Quid dicemus de eclipseos speculo aqua, in quam despicientes cernimus quid fiat superne in cœlo? Et multa talia inventa sunt, quæ vetant hoc nimis extendi. *Gronov*.

5 *Hunc mundi totius ornatum*] Nihil certe illorum, quæ sensu comprehenduntur, mundo ornatius, pulchrius & absolutius, ut Philo notat in lib. περὶ ἀφθαρσίας κόσμου pag. 644. Cicero l. 2. de Nat. Deor. p. 200. lib. 3. p. 334. Lactant. lib. de ira cap. 10. *Elmenhorst*.

6 *Frustis quibusdam temere concurrentibus*] Atomis. *Si & atomi corpulentias de coitu suo cogunt*, inquit Tertul. Et lepida est illa descriptio apud Cic. 1. de nat. deor. *Infinita vis innumerabilium volitat atomorum quæ interjecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur*. Alibi dicit, *turbulentam atomorum concursionem*. Quod vero Tullius dixit, *continuantur*, Minucius supra, *concinnantur*. Rigaltius.

7 *Quid enim potest esse tam apertum*] Vulgaria hæc argumenta, quibus omnes fere, qui adversus gentes scripserunt, & alii auctores, in adstruenda divinitate usi sunt,

apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, & [1] quæ sunt infra circaque lustraveris, quam [2] esse aliquod numen præstantissi-

sunt, quorum verba adducere supervacuum existimo. Auctor lib. de mundo. Augustin. lib. 3. & lib. 15. cap. 4. de trinitate. Hieron. in Ecclef. cap. 3. Verba autem Minucii expressa ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Quid potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum cœlum suspeximus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur?* Wowerus.

Quid potest esse tam apertum, cum oculos in cœlum sustuleris] Cicero de Arusp. resp. fol. 431. *Etenim quis est tam vecors, qui cum cœlum suspexerit, deos esse non sentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? aut cum Deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium natum & auctum & retentum.* Lactant. lib. 1. cap. 2. *Nemo est tam rudis, tam feris moribus; quin oculos suos in cœlum tollens, tametsi nesciat cujus Dei providentia regatur hoc omne, quod cernitur; non aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec posse fieri quin id, quod mirabili ratione constat, consilio majori aliquo sit instructum.* Elmenhorst.

Quid potest esse tam apertum, &c.] Pæne ad verbum noster hæc ex Cicerone, apud quem in secundo de Natura Deorum legis: *Quid potest esse tam apertum tamque perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam aliquod esse Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur?* Eandem & adducit rationem l. 2. de Divinatione: *Esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam adorandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœlestium cogit confiteri.* Prudentius Apotheosi:

Attamen in cœlum quotiens suspexit, in uno
Constituit jus omne Deo, cui serviat ingens
Virtutum ratio, variis instructa ministris.

Vide Isidor. Pelus. lib. 4. Epist. 186. *Ouzel.* Qui poterat pati, ut Wowerus monstraret locum Ciceronis, unde petiit Minucius.

1 *Quæ sunt infra, circaque*] Pacuvius apud Var. de ling. Lat. *Hoc vide circum supraque, quod complexu continet terram.* Lucret. l. 1. *Denique jam ruere hoc circum supraque, quod omnem Continet amplexu terram.* Wower.

Et quæ sunt supra circaque] Pacuvius apud Varron. lib. 4. de L. L.

Hoc vide circum supraque, quod complexu continet terram. Elmenhorst. Attamen in hoc loco Lindenbrogius ad Catalecta pag. 334. mallet legere *supra circaque*. Sed contra MStum temere id mavult.

2 *Esse aliquod numen præstantissimæ*

tissimæ mentis, quo [1] omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? [2] Cœlum ipsum vide quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quam sit in eo summi moderatoris mira & divina libratio. [3] Vide & annum, ut solis ambitus faciat, & mensem vide ut [4] luna auctu, senio,

[1] la-

tissimæ mentis] Verba hæc esse expressa ex illis Ciceronis in libro II. de Nat. D. notavit tempestive Wowerus. Quo impudentior est frons Ouzelii, qui eandem indicii gratiam captare sibi affectavit eodem loco ponendo, prout unicuique patet. *Gronov.*

1 *Omnis natura inspiretur*] De hac Dei laude uberrimam messem apponit noscendi cupidis Pricæus ad Acta Apostolorum XVII, 25. Quin & totus hic excessus ad plenum exornatur ab eodem ad Psalmum CIII. *Gronov.*

2 *Cœlum ipsum vide*] Athenagoras Apolog. pro Christian. pag. 17. Oecumenius in Epist. Pauli ad Rom. cap. 1. Theodoret. Orat. 1. de provident. D. Clemens Recognit. lib. 8. pag. 123. Athanas. contra Gentes. Cicero lib. 2. de Nat. Deor. pag. 196. lib. 3. p. 332. Nazianz. Orat. 2. de Theologia. *Elmenhorst.*

Cœlum ipsum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur] G. Pisidas Opificio Mundi:

Τὶς τὸ μέγιστον ὐρανὸν τῦτον βλέπων,
Καὶ τὴν ἀεικίνητον ἣν ἔχει βίαν,
Τῶν ἀστέρων τε τὺς συνεκτικωτάτυς
Νῦν μὲν βορείας, νῦν δὲ κινήσεις νότυ,
Ἐν ἐκδρομῇ ποιῦντες, ἢ μεταστάσει.

Ouzelius.

3 *Vide & annum*] Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπυ cap. 42. Theodor. orat. 2. Augustin. de vera relig. cap. 28. *Non frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem syderum, candorem lucis, dierum & noctium vicissitudines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam temperationem quadripartitis elementis congruentem, tantam vim seminum, species numerosque gignentium, & omnia in suo genere, &c.* Wower.

Vide ut annum solis ambitus faciat] Theodoret. Orat. de provid. Cyprian. de spect. fol. 377. Lactant. de ira c. 13. Cæsarius Dialog. 3. Chrysost. in Psalm. 144. *Elmenhorst.*

4 *Luna ut actu, senio, labore*] Id est, *defectu*, qui contingunt Lunæ, quotiens terræ altitudo interveniens radiis solis, eam illuminari non patitur, à quibus lumen dicitur accipere. Cleomedes circul. inspect. Meteor. lib. 2. pag. 45. & seq. Servius in 2. Æneid. fol. 177. Macrobius lib. 1. in somn. Scipionis cap. 15. Laertius lib. 7. in Zenone. Isidor. Hispalensis de nat. rer. cap. 2. Damascenus de fide Orthodoxa lib. 2. cap. 7. Cicero de Divin. lib. 2. pag. 383. Beda de Elementis Philosophiæ lib. 2. fol. 329. Xiphilinus

nus Claudio fol. 261. Hieronym. advers. Pelag. l. 1. cap. 7. *Luna super suis defectibus & labore causetur*. Varro apud Junium Philargyrium in 2. Georg. *Eclipsis quando fit, cur Luna laboret*. Quoties luna ex ordinario deliquio deficiebat, insensati pagani ridicule credebant lunam laborare, ideoque ne pateretur, dissono æris crepitu, & immanibus vociferationibus ei subveniebant, & defectum suis clamoribus adjuvabant. Auctor de rectitudine catholicæ conversationis apud Aug. tom. 9. fol. 789. *Nullus quando luna obscuratur, vociferare præsumat, quia certis temporibus Deo jubente obscuratur*. Maximus Taurinensis Episcop. homil. de defectu lunæ pag. 293. *Quis non moleste ferat, sic vos esse vestræ salutis immemores, ut etiam cœlo teste peccetis. Nam cum ante dies plerosque de vestræ avaritiæ cupiditate pulsaverim, ipsa die circa vesperum tanta vociferatio populi extitit, ut irreligiositas ejus penetraret ad cœlum. Quod cum requirerem quid sibi hic clamor velit: dixerunt mihi, quod laboranti lunæ vestra vociferatio subveniret: & defectum ejus suis clamoribus adjuvaret*. Ita Maximus in prædicta homilia, quæ falso Ambrosio operum parte 3. sermone 83. pag. 288. adscribitur. Non enim esse Ambrosii, sed hujus Maximi, testatur Gennadius in catalogo illust. virorum p. 212. apud Hieronym. tom. 9. his verbis: *Maximus Taurinensis Ecclesiæ Episcopus, scripsit de avaritia, de hospitalitate, de defectu Lunæ, &c.* Statius lib. 6. Thebaid. pag. 125.

—— attonitis quotiens avellitur astris
Solis opaca soror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant frustraque timent.

Vide Plutarch. Æmilio fol. 264. Plinius lib. 1. cap. 12. Livius l. 26. p. 596. lib. 44. p. 1193. Lactantius in Statii Thebaid. p. 120. Burchardus Wormaciensis Episcop. lib. 10. decret. cap. 33. & lib. 19. de pœnitentia pag. 269. illis qui has furiosas exclamationes exercuerint, duorum annorum pœnitentiam imponit. Verba illius addam: *Si observasti traditiones paganorum, quas quasi hæreditario jure diabolo subministrante, usque in hos dies semper patres filiis reliquerunt, id est, ut elementa coleres; lunam, aut solem, aut stellarum cursum: novam lunam, aut defectum lunæ, ut tuis clamoribus aut auxilio splendorem ejus restaurare valeres, aut illa elementa tibi succurrere, aut tu illis posses, aut novam lunam observasti pro domo facienda, aut conjugiis sociandis? Si fecisti, duos annos per legitimas ferias pœniteas.* Elmenhorst.

Vide ut Luna auctu, senio, &c.] Pisidas Opif. Mundi:

Τίς γὰρ σελήνην ἢ τὸν ἥλιον βλέπων,
Ὀφθαλμιῶντας τῇ πρὸς ἔκλειψιν νόσῳ. *Ouzel.*

Labore] Ἐκλείψει. Virgil. 2. Georg. *Defectus solis varios, lunæque labores*. Lunam enim laborare putabant, quoties deficiebat, ideoque clamore, & tinnitu æris ei succurrebant. Seneca Hippol. *Tractam Thessalicis carminibus rati Tinnitus dedimus, tu fueras labor*. Juven. Sat. 6. .... *Laboranti poterit succurrere Lunæ.*

[1] labore circumagat. [2] Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda vero astrologis prolixior de sideribus oratio, [3] vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi [4] metendique tempus inducant: quæ singula non modo ut crearentur, fierent, disponerentur, [5] summi opificis & perfectæ rationis eguerunt, [6] verum etiam sentiri, perspici, intelligi, sine summâ

Ambrosi. sermone 88. rationem hujus moris reddit auctor problematum, quæ Alexandri Aphrod. nomine circumferuntur probl. 45. *Wower*.

1 *Labore circumagat*] Defectu. *Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. nemo observat lunam, nisi laborantem.* Seneca. *Rigalt.*

2 *Quid tenebrarum*] Expressum ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Jam diei noctisque vicissitudo conservat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi.* Wower.

Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices] Omnia loca has vices in Latino usu monstrantia & huc allata sumserat Ouzelius ex Barthii adversariis LVI. I. ubi etiamnum inspicias. Quæ si placet ampliora cernere, adeas licet Nic. Heinsium ad Valerium Flaccum 1, 279. *Gronov.*

3 *Vel quæ regant cursum n.*] MS. Reg. *vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi, metendique tempus inducant.* Herald.

4 *Metendique tempus inducant*] MS. *indicant*. Wower.

Tempus inducant] Cicero de Univers. 23. *Seseque ipse versans sempiternæ vitæ induxit exordium.* At tamen citat hunc locum quoque Nic. Heinsius ad Claudiani Consulatum Manlii Theodori v. 130. & quidem ita, ut velit præferre *indicant*. Sic certe ibi adhibet, ac verbum id illustrare tentat; quum tamen in loco belli Gildonici, quo lectorem appellat, testetur legi *Quem veniens induxit hiems, ver perculit, hostem*, in Vaticano primo, quem merito ante omnes alios codices ipse extollit, ut a quo rarissima lectio suppeditetur, plane ad loquutionem nunc Minucii, quum in usu verbi *indicere* ibidem pateat ex exemplis, quantopere ament appositum dativum. Imo decidit Sophocles v. in Ajace 1210.

Ἐτέων ἀριθμὸς
Τὰν ἄπαυστον γ᾽ αἰὲν ἐμοὶ
Δορυσσόντων μόχθων
Ἄταν ἐπάγων. In Trachiniis 29
Νὺξ γὰρ εἰσάγει
Καὶ νὺξ ἀπωθεῖ διαδεδεγμένη πόνον.

Et plane Ovidius lib. v. Fast. 163. *At simul inducunt obscura crepuscula noctem.* Gronovius.

5 *Summi opificis*] Magnifice Manilius, *Non opus est magni casus, sed numinis ordo*; quæ verba ab plurimis citata merentur hic etiam legi, & præter alios illustrat Dousa ad Catull. pag. 40. *Gronov.*

6 *Verum etiam sentiri, perspici*] Cic.

summâ sollertiâ & ratione non possunt. [1] Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum, parentemque testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & [2] hiberna olivitas neces-

Cic. 2. de Nat. Deor. *Quæ non modo ut fierent ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt.* Wower.

1 *Quid cum ordo temporum*] Athanas. longa oratione hoc diduxit: Verissimum est, inquit, æstimare Deum, qui συμφωνίαν istam operatur, quem licet subtractum oculis non cernamus, ordo tamen, & concentus τῶν ἐναντίων ducem, & principem fatetur. *Wower.*

Quid cum ordo temporum ac frugum] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Antea ediderant *hac fr.* non idonea sententia. Expende quæ sequuntur. *Herald.*

Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, &c] Omnis illa exspatians citatio sub nomine Ouzelii hîc conspecta sunt spolia Pricæo decerpta ad Acta Apost. XIV, 14. prorsus non modo per eosdem auctores instructa, sed tam accurate compilata, ut ne quidem omiserit istud (*ubi supplendum οὐχὶ ὁ Θεὸς*) ut plane funestet hæc sacra. Ille ipse vir in colligendo locupletissimus hunc hymnum Minucii sane gloriosum contulit quoque cum Psalmo Davidis LXXIII, etsi omittens vocem *æque*, nescio an de industria, certe ad locum Actorum bene retinens, ut credi debeat error in scribendo. Sed & Sitzmannus hæc Minuciana aptavit Boethii libro IV metr. VI. Etiam Lindebrogius ad Catalecta p. 321 De vere autem quis non dixit? *Gronov.*

2 *Hiberna olivitas necessaria*] Hoc minime ad Octavii propositum facere videtur. nam plerisque regionibus non proveniunt olivæ, neque est necessaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumni maturitate. Figurate igitur Minucius *hibernam olivitatem* hic posuit pro *hiberna uligine.* cum scilicet humus per hiemem ipso situ putris glacie per vices regelata & nivibus resolutis in limum pinguescit velut olivo perfusa. hæc sane hiberna olivitas tam necessaria est quam autumni maturitas grata. etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad serendum aptiores reddit. Ceterum, siquis hic allusum etiam velit ad ipsam olivarum olivitatem quæ fit mense Decembri, facile concedam. *Rigalt.*

Hiberna olivitas &c.] Quod hîc occurrit difficultatis, ita expedies. *Olivitas* est proventus olivarum. Sic Columella accipit: sic Mamertinus in gratiarum actione ad Julianum. Noster usitata figura pro tempore olivitatis, seu provenientium, & maturarum olivarum, hoc est, hieme, accipit: ut *messem* dicunt pro æstate, qua fiunt messes. Sic Virgilius: *si messis,*

tibus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, [1] ſi quicumque [2] de divinis quærat, ſentiat, proferat, [3] cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: [4] atque etiam, quo imperi-

cto dixeris hunc Octavium tantum non ludere in ambiguo uſu *ingenii*. Hoc certe fatetur Latina lingua adeſſe primum naſcentibus, ut tale vel tale habeant animi ac mentis ingenium. vide ad Gellium lib. 1. cap. 1. Sed eſt & alterum ingenium, quod etſi tribuatur etiam infantibus, certe tamen ſtudio paratur, hoc eſt, acuitur, augetur, alitur exercitationibus, ut ſunt nota hæc Tulliana: *Longe præferuntur ingenia, ſi diſciplinis exculta ſunt.* Orat. 15. Quæ quid aliud, quam notant parari? *Gronov.*

1 *Si quicumque de divinis*] Rom. edit. *quæcumque*. Male. *Herald.*

2 *De divinis quærat, ſentiat, proferat*] Sic repetit non tantum mox *ſentiri, percipi, intelligi*, ſed etiam cap. 17. *Deum agnoſcimus, ſentimus, imitamur.* Verum ſunt omnia Ciceroniana, & præſertim medium. Exempla nimis multa ſunt, quam ut debeam hîc appendere. *Gronov.*

3 *Cum non diſputantis auctoritas*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Non tam auctores in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt.* Theoph. initio lib. 1. ad Autol. Arnob. lib. 1. *Wower.*

Cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur] Hieron. lib. 3. contra Pelagianos initio: *In dogmatibus & quæſtionibus differendis non perſona, ſed cauſa quærenda eſt.* Arnobius lib. 1. cap. 21. *Cum de rebus agitur ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur.* Elmenhorſt.

Cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur] Simile eſt illud Heliodori Æthiopic. lib. 10. Τὰς ὑπεροχὰς ὐ δυσωπεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλ' εἷς ἐστιν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν. Huc quoque referri poſſe videtur illud Romani Martyris apud Prudentium:

Si me movere rebus ullis niteris,
Ratione mecum, non furore, dimica. Ouzel.

4 *Atque etiam quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior ratio eſt*] Ambroſ. in Luc. lib. 7. cap. 15. lib. 8. cap. 17. Et in Epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 2. Lactant. lib. 3. cap. 1. Athenag. Apol. pro Chriſtian. Cyprian. Epiſt. 2. ad Donatum. *Elmenhorſt.*

Quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior eſt] Nuſpiam id jure dici poteſt. Attamen ſic nuper editio Ouzeliana, ſequuta Rigaltianam. At Romana Sabæi, Woweriana, Elmenhorſtiana, utraque Heraldi, *hoc illuſtrior ratio eſt.* Cur ea vox ejicitur, quum credibile ſit ex codice vetuſto veniſſe? Et ſane id verum eſt. Ex ore infantium quum laudatur Deus, etſi ſer-

peritior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur [1] pompâ facundiæ & gratiæ, sed, ut est, recti regulâ sustinetur.

Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connisus est, [2] hominem nosse se & circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus, formatus, animatus? Quod ipsum explorare & eruere sine universitatis inquisitione non possumus; cum ita cohærentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis; nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris belluis hoc differamus; [3] quod illa prona, in terramque vergentia, [4] nihil nata sint

sermo sit imperitior, illustrius se exserit ratio & divinæ auræ portio: & utique recti regula non sustinetur sermo, sed ratio. Itaque merito repetiit quoque eam vocem Cellarius; & contra miror potuisse Gallum ita interpretari & supplere; *La verité mesme est plus visible, plus le discours est despourveu d'ornement.* Nequaquam semper. *Gronov.*

1 *Pompa facundiæ*] Arnobius lib. 1. pag. 21. *Pompa sermonis.* Ambrosius in Luc. lib. 7. cap. 15. *Pompa facundiæ.* Et lib. 8. *verborum infulæ.* Cassiodor. Variar. lib. 11. Epist. 1. *Romani eloquii pompa.* Elmenhorst.

Non fucatur pompâ facundiæ] Nam, ut optime inquit Lactantius lib. 5. c. 1. *Eloquentia seculo servit; populo se jactare, & in rebus malis placere gestit. Siquidem veritatem sæpius expugnare conatur, ut vim suam monstret; opes expetit, honores concupiscit; summum denique gradum dignitatis exposcit.* Recte quoque Cyprianus ad Donatum Epistola 2. *In judiciis, in concione, pro rostris opulenta facundia volubili ambitione jactetur; cum de Domino Deo vox est, vocis pura sinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus.* Ouzelius.

2 *Hominem nosse se & circumspicere debere*] Clemens Alexandrin. παιδαγω. lib. 3. cap. 1. ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, πάντων μέγιστον μαθημάτων, τὸ γνῶναι αὐτόν. ἑαυτὸν γάρ τις ἐὰν γνῴη, θεὸν εἴσεται. θεὸν δὲ εἰδὼς, ἐξομοιωθήσεται θεῷ. Philostratus de vita Apollonii Tyanei lib. 7. cap. 7. Xenoph. memorabil. lib. 3. fol. 776. & 779. *Elmenhorst.*

3 *Quod illa prona in terramque vergentia, &c. nos quibus vultus erectus*] Manilius lib. 4.

——— Projecta jacent animalia cuncta
In terram, vel mersa vadis, vel in aëre pendent.
Omnibus una quies venter.

Boëth. de Consolat. lib. 5. Metr. 5.

Quæ (animalia) *videas licet omnia discrepare formis,*
Prona tamen facies hebetes valet ingravare sensus.
Unica gens hominum celsum levat altius cacumen,
Atque levis recto stat corpore, despicitque terras.
Hæc nisi terrenus male desipis, admonet figura.
Qui recto cœlum vultu petis, exerisque frontem,
In sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
Inferior sidat mens corpore celsius levato.

Elegantissime quoque hanc in mentem Basilius Magnus Hexaëm. homilia 11. Ἔπλασεν ὁ θεὸς ὀρθὸν, ἐξαίρετον ταύτην τὴν διάπλασιν παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα ἔδωκε. διὰ τί; ἐπειδὴ ἐξαίρετόν σοι καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀποδιδόναι ἔμελλε. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα βοσκήματά ἐστι καὶ πρὸς ἃ πέφυκε, πρὸς ταῦτα ἔχει τὴν κατασκευήν. ἐγενήθη τὸ πρόβατον νέμεσθαι, κάτω ἔχει κεφαλὴν συννεύουσαν, τῇ γαστρὶ ἐνορᾷν, καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα, ἐπειδὴ τέλος ἐκείνοις εὐδαιμονίας, ἡ γαστρὸς πλήρωσις καὶ ἀπόλαυσις. ἄνθρωπος δὲ οὐκέτι εἰς γαστέρα βλέπει, ἀλλ' εἰς τὰ ἄνω, κεφαλὴ αὐτῷ ὑψηλὴ, ἵνα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν. ὀφθαλμοὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν νεύοντες. μὴ τοίνυν ποίει σεαυτὸν παρὰ φύσιν, μὴ τὰ γήϊνα περισκόπει, ἀλλὰ τὰ οὐράνια, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν. Similiter Cyprianus contra Demetrianum, cujus verbis etiam utitur Claudius Taurinensis, ut observavit adversario de cultu Imaginum libro Jonas Aurelianensis Episcopus: *Rectum te Deus fecit; & cum cetera animalia prona & ad terram situ vergente depressa sint, tibi sublimis status, & ad cœlum atque ad Deum tuum vultus erectus est.* Ex hâc & in hanc sententiam capiendum est Scitum illud Magicum Zoroastris, vel cujusdam ejus discipuli; Μηδὲ κάτω νεύσῃς. κρημνὸς κατὰ γῆς ὑπόκειται. Ad quæ verba inter alia ita Plethon. λέγει τὸ λόγιον μὴ κάτω πρὸς τὸ θνητὸν δὴ σῶμα ὑποκλίνῃς. Psellus vero: τὴν μετὰ θεὸν οὖσαν ψυχὴν τὸ λόγιον νουθετεῖ ἐκείνῳ μόνῳ προσέχειν τὸν νοῦν, καὶ μὴ κάτω τὴν ῥοπὴν ποιεῖσθαι. Plura quæ ad hujus loci inlustrationem facere possunt vide sis apud Xenophont. Memorab. lib. 1. Sallust. prooëm. Catil. Claudian. de Raptu Proserp. lib. 3. Sil. Italic. lib. 15. Alcim. Avit. lib. 1. Junilium in Genes. Mar. Victorem Prologo Genes. Hilarium Genesi. Rusticum Expidium, alios. Nequeo autem mihi attemperare, quin coronidis loco adjiciam magnificam Senecæ vocem ex Epistolâ 66. *Vetas me cœlo interesse, id est, jubes me vivere capite demisso? Major sum & ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum.* Vide quoque illum Epist. 60. & Epist. 92. *Ouzelius.*

4 *Nihil nata sint prospicere, nisi pabulum*] Ingreditur locum communem & sicut olim Ethicis pernecessarium, dicam? an pergratum, ita & ab Christianis expolitum, ut notavit Wowerus, sed & ab recentioribus quamplurimis

ſint proſpicere, niſi pabulum: [1] nos quibus vultus erectus,

rimis pertractatum, dum gaudent videre conſpirationem omnium, noviſſimo qui hæc attigit, Pricæo ad Apuleji Apologiam pag. 16, ubi videbis quoque referri iudicium Baſilii in Hexaemero ex homil. XI, ut non debuerit eum Minucio imputare Ouzelius, omnino & reliquum contextum ita ex aliis deſcripſiſſe credendus. Quin etiam ſententia horum verborum confirmatur ab eodem in notis ad Epiſtolam Apoſtoli Judæ verſ. 10. Cæterum notandus eſt Minucius, qui ſic ſcribit, ac ſi non dixiſſet tantum *feris belluis*, ſed appoſuiſſet etiam *pecoribus* vel *animalibus*, ut capit. XIX. *pecudumque genus, & quidquid aliud animalium*, hinc univerſum hoc in neutro plurali edens; aut ſolummodo quod ſic in lingua promtus & ab juventa adſuefactus exſtaret locus vel Salluſtii vel Ovidii, ut conſuetudo iſta auferret alios ſenſus. Nam aſſidua fuiſſe in poſteriorum linguis illa ipſa verba probat conſenſus quoque iſtorum duorum, quos profert Barthius lib. XIX. cap. 7. Adverſar. Cui generis mutationi ſimile præbet Livius XXVI, 27. fin. & Pareus in Lexici Critici mantiſſa p. 61. & 62. collegit alia exempla. Nam mox in capite XVIII bene cavit ſcribens: *Quidve animantium loquar adverſus ſeſe tutelam multiformem. alias armatas dentibus, alias* &c. ut cap. XXXIV. *pecudes & belluas*. Gronov.

1 *Nos quibus vultus erectus, quibus ſuſpectus in cœlum datus eſt*] Lactant. de opificio Dei cap. 8. *Cum igitur ſtatuiſſet Deus ex omnibus animalibus ſolum hominem facere cœleſtem, cætera univerſa terrena; hunc ad cœli contemplationem rigidum erexit, bipedemque conſtituit, ſcilicet ut eadem ſpectaret, unde illi origo eſt, illa vero depreſſit ad terram; ut quia nulla his immortalitatis exſpectatio eſt, toto corpore in humum projecta, ventri pabuloque ſervirent. Hominis itaque ſolius recta ratio eſt & ſublimis ſtatus, & vultus Deo patri communis, ac proximus, originem ſuam, fictoremque teſtatur.* lib. 2. c. 1. de ira cap. 7. & 14. lib. 7. cap. 5. & 9. In Epitome cap. 7. Ovid. lib. 1. Metamorph. Fab. 2.

Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cœlumque videre
Juſſit, & erectos ad ſydera tollere vultus.

Docte Baſilius Magnus homilia εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ fol. 141. & in Hexaemer. homil. 9. fol. 40. Baſilius Seleuciæ Epiſcop. Orat. 1. in illud: *In principio creavit Deus cœlum & terram, &c.* Gregorius Nyſſenus lib. de hominis opificio cap. 8. Firm. lib. 8. Aſtron. in procemio ad Mavortium. Theodoret. Orat. 3. de Provid. Philo; *Quod deterior potiori inſidiatur.* Et *de Plantatione Noë* fol. 147. Chryſoſt. tom. 5. Orat. 1. de provident. Hieronym. tract. 1. part. 3. Epiſt. 1. Seneca de vita beata. cap. 32. Caſſiodorus de anima cap. 16. *Elmenh.*

ctus, quibus suspectus [1] in cœlum datus est, [2] sermo, & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet [3] ingerentem sese oculis & sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, [4] humi quærere, quod in sublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui [5] hunc mundi totius ornatum non divinâ ratione perfectum volunt, sed [6] frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. [7] Quid enim potest esse tam aper-

1 *Suspectus in cœlum*] Mere Virgilianum ex libro VI. Æn. 579. *Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.* Gronov.

2 *Sermo & ratio per quæ Deum agnoscimus*] Ambrosius lib. 5. epist. 38. Processit postremus creaturarum homo specie gratus, mente sublimis, ut omni esset creaturæ miraculo, in quo ad similitudinem æterni Dei, νοῦς esset æternus, humana specie amictus, &c. *Wower.*

3 *Ingerentem sese oculis* &c.] Partem hanc adhibet Pricæus ad convenientiam verborum Servatoris apud Matthæum XIII, 16, sed nescio an non nimis concise breviterque testetur dixisse Minucium *ignorare ingerentem se oculis cœlestem claritatem.* Gronov.

4 *Humi quærere, quod in sublimi deb. inv.*] Committit hanc sententiam ille ipse cum verbis Angeli, quæ exstant apud Lucam XXIV, 5. Et sic tamen Solem orientem recte illi Sidonii non in sublimi & cœlo quærebant, sed humi & operum publicorum culminibus editioribus apud Justinum libro XVII. Quid dicemus de eclipseos speculo aqua, in quam despicientes cernimus quid fiat superne in cœlo? Et multa talia inventa sunt, quæ vetant hoc nimis extendi. *Gronov.*

5 *Hunc mundi totius ornatum*] Nihil certe illorum, quæ sensu comprehenduntur, mundo ornatius, pulchrius & absolutius, ut Philo notat in lib. περὶ ἀφθαρσίας κόσμου pag. 644. Cicero l. 2. de Nat. Deor. p. 200. lib. 3. p. 334. Lactant. lib. de ira cap. 10. *Elmenhorst.*

6 *Frustis quibusdam temere concurrentibus*] Atomis. *Si & atomi corpulentias de coitu suo cogunt*, inquit Tertul. Et lepida est illa descriptio apud Cic. 1. de nat. deor. *Infinita vis innumerabilium volitat atomorum quæ interjecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur.* Alibi dicit, *turbulentam atomorum concursionem.* Quod vero Tullius dixit, *continuantur*, Minucius supra, *concinnantur.* Rigaltius.

7 *Quid enim potest esse tam apertum*] Vulgaria hæc argumenta, quibus omnes fere, qui adversus gentes scripserunt, & alii auctores, in adstruenda divinitate usi sunt,

apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, & [1] quæ sunt infra circaque lustraveris, quam [2] esse aliquod numen præstantissi-

sunt, quorum verba adducere supervacuum existimo. Auctor lib. de mundo. Augustin. lib. 3. & lib. 15. cap. 4. de trinitate. Hieron. in Eccles. cap. 3. Verba autem Minucii expressa ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Quid potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum cœlum suspeximus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur?* Wowerus.

Quid potest esse tam apertum, cum oculos in cœlum sustuleris] Cicero de Arusp. resp. fol. 431. *Etenim quis est tam vecors, qui cum cœlum suspexerit, deos esse non sentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? aut cum Deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium natum & auctum & retentum.* Lactant. lib. 1. cap. 2. *Nemo est tam rudis, tam feris moribus; quin oculos suos in cœlum tollens, tametsi nesciat cujus Dei providentia regatur hoc omne, quod cernitur; non aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec posse fieri quin id, quod mirabili ratione constat, consilio majori aliquo sit instructum.* Elmenhorst.

Quid potest esse tam apertum, &c.] Pæne ad verbum noster hæc ex Cicerone, apud quem in secundo de Natura Deorum legis: *Quid potest esse tam apertum tamque perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam aliquod esse Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur?* Eandem & adducit rationem l. 2. de Divinatione: *Esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam adorandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœlestium cogit confiteri.* Prudentius Apotheosi:

Attamen in cœlum quotiens suspexit, in uno
Constituit jus omne Deo, cui serviat ingens
Virtutum ratio, variis instructa ministris.

Vide Isidor. Pelus. lib. 4. Epist. 186. *Ouzel.* Qui poterat pati, ut Wowerus monstraret locum Ciceronis, unde petiit Minucius.

1 *Quæ sunt infra, circaque*] Pacuvius apud Var. de ling. Lat. *Hoc vide circum supraque, quod complexu continet terram.* Lucret. l. 1. *Denique jam ruere hoc circum supraque, quod omnem Continet amplexu terram.* Wower.

Et quæ sunt supra circaque] Pacuvius apud Varron. lib. 4. de L. L.

Hoc vide circum supraque, quod complexu continet terram. Elmenhorst. Attamen in hoc loco Lindenbrogius ad Catalecta pag. 334. mallet legere *supra circaque*. Sed contra MStum temere id mavult.

2 *Esse aliquod numen præstantissime*

tissimæ mentis, quo [1] omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? [2] Cœlum ipsum vide quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quam sit in eo summi moderatoris mira & divina libratio. [3] Vide & annum, ut solis ambitus faciat, & mensem vide ut [4] luna auctu, senio,

[1] la-

tissimæ mentis] Verba hæc esse expressa ex illis Ciceronis in libro II. de Nat. D. notavit tempestive Wowerus. Quo impudentior est frons Ouzelii, qui eandem indicii gratiam captare sibi affectavit eodem loco ponendo, prout unicuique patet. *Gronov.*

1 *Omnis natura inspiretur*] De hac Dei laude uberrimam messem apponit noscendi cupidis Pricæus ad Acta Apostolorum XVII, 25. Quin & totus hic excessus ad plenum exornatur ab eodem ad Psalmum CIII. *Gronov.*

2 *Cœlum ipsum vide*] Athenagoras Apolog. pro Christian. pag. 17. Oecumenius in Epist. Pauli ad Rom. cap. 1. Theodoret. Orat. 1. de provident. D. Clemens Recognit. lib. 8. pag. 123. Athanas. contra Gentes. Cicero lib. 2. de Nat. Deor. pag. 196. lib. 3. p. 332. Nazianz. Orat. 2. de Theologia. *Elmenhorst.*

Cœlum ipsum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur] G. Pisidas Opificio Mundi:

Τὶς τὸ μέγιστον οὐρανὸν τοῦτον βλέπων,
Καὶ τὴν ἀεικίνητον ἣν ἔχει βίαν,
Τῶν ἀστέρων τε τοὺς συνεκτικωτάτους
Νῦν μὲν βορείας, νῦν δὲ κινήσεις νότου,
Ἐν ἐκδρομῇ ποιοῦντας, ἢ μεταστάσει.

Ouzelius.

3 *Vide & annum*] Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 42. Theodor. orat. 2. Augustin. de vera relig. cap. 28. *Non frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem syderum, candorem lucis, dierum & noctium vicissitudines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam temperationem quadripartitis elementis congruentem, tantam vim seminum, species numerosque gignentium, & omnia in suo genere, &c.* Wower.

Vide ut annum solis ambitus faciat] Theodoret. Orat. de provid. Cyprian. de spect. fol. 377. Lactant. de ira c. 13. Cæsarius Dialog. 3. Chrysost. in Psalm. 144. *Elmenhorst.*

4 *Luna ut actu, senio, labore*] Id est, *defectu*, qui contingunt Lunæ, quotiens terræ altitudo interveniens radiis solis, eam illuminari non patitur, à quibus lumen dicitur accipere. Cleomedes circul. inspect. Meteor. lib. 2. pag. 45. & seq. Servius in 2. Æneid. fol. 177. Macrobius lib. 1. in somn. Scipionis cap. 15. Laertius lib. 7. in Zenone. Isidor. Hispalensis de nat. rer. cap. 2. Damascenus de fide Orthodoxa lib. 2. cap. 7. Cicero de Divin. lib. 2. pag. 383. Beda de Elementis Philosophiæ lib. 2. fol. 329. Xiphilinus

nus Claudio fol. 261. Hieronym. adverſ. Pelag. l. 1. cap. 7. *Luna ſuper ſuis defectibus & labore cauſetur.* Varro apud Junium Philargyrium in 2. Georg. *Eclipſis quando fit, cur Luna laboret.* Quoties luna ex ordinario deliquio deficiebat, inſenſati pagani ridicule credebant lunam laborare, ideoque ne pateretur, diſſono æris crepitu, & immanibus vociferationibus ei ſubveniebant, & defectum ſuis clamoribus adjuvabant. Auctor de rectitudine catholicæ converſationis apud Aug. tom. 9. fol. 789. *Nullus quando luna obſcuratur, vociferare præſumat, quia certis temporibus Deo jubente obſcuratur.* Maximus Taurinenſis Epiſcop. homil. de defectu lunæ pag. 293. *Quis non moleſte ferat, ſic vos eſſe veſtræ ſalutis immemores, ut etiam cœlo teſte peccetis. Nam cum ante dies pleroſque de veſtræ avaritiæ cupiditate pulſaverim, ipſa die circa veſperum tanta vociferatio populi extitit, ut irreligioſitas ejus penetraret ad cœlum. Quod cum requirerem quid ſibi bic clamor velit: dixerunt mibi, quod laboranti lunæ veſtra vociferatio ſubveniret: & defectum ejus ſuis clamoribus adjuvaret.* Ita Maximus in prædicta homilia, quæ falſo Ambroſio operum parte 3. ſermone 83. pag. 288. adſcribitur. Non enim eſſe Ambroſii, ſed hujus Maximi, teſtatur Gennadius in catalogo illuſt. virorum p. 212. apud Hieronym. tom. 9. his verbis: *Maximus Taurinenſis Eccleſiæ Epiſcopus, ſcripſit de avaritia, de boſpitalitate, de defectu Lunæ, &c.* Statius lib. 6. Thebaid. pag. 125.

—— *attonitis quotiens avellitur aſtris*
Solis opaca ſoror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant fruſtraque timent.

Vide Plutarch. Æmilio fol. 264. Plinius lib. 1. cap. 12. Livius l. 26. p. 596. lib. 44. p. 1193. Lactantius in Statii Thebaid. p. 120. Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 10. decret. cap. 33. & lib. 19. de pœnitentia pag. 269. illis qui has furioſas exclamationes exercuerint, duorum annorum pœnitentiam imponit. Verba illius addam: *Si obſervaſti traditiones paganorum, quas quaſi bæreditario jure diabolo ſubminiſtrante, uſque in bos dies ſemper patres filiis reliquerunt, id eſt, ut elementa coleres; lunam, aut ſolem, aut ſtellarum curſum: novam lunam, aut defectum lunæ, ut tuis clamoribus aut auxilio ſplendorem ejus reſtaurare valeres, aut illa elementa tibi ſuccurrere, aut tu illis poſſes, aut novam lunam obſervaſti pro domo facienda, aut conjugiis ſociandis? Si feciſti, duos annos per legitimas ferias pœniteas.* Elmenhorſt.

Vide ut Luna auctu, ſenio, &c.] Piſidas Opif. Mundi:

Τίς γὰρ σελήνην ἢ τὸν ἥλιον βλέπων,
Ὀφθαλμιῶντας τῇ πρὸς ἔκλειψιν νόσῳ. *Ouzel.*

Labore] Ἐκλείψει. Virgil. 2. Georg. *Defectus ſolis varios, lunæque labores.* Lunam enim laborare putabant, quoties deficiebat, ideoque clamore, & tinnitu æris ei ſuccurrebant. Seneca Hippol. *Tractam Theſſalicis carminibus rati Tinnitus dedimus, tu fueras labor.* Juven. Sat. 6. .... *Laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.*

[1] labore circumagat. [2] Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda vero astrologis prolixior de sideribus oratio, [3] vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi [4] metendique tempus inducant: quæ singula non modo ut crearentur, fierent, disponerentur, [5] summi opificis & perfectæ rationis eguerunt, [6] verum etiam sentiri, perspici, intelligi, sine summâ

Ambros. sermone 88. rationem hujus moris reddit auctor problematum, quæ Alexandri Aphrod. nomine circumferuntur probl. 45. *Wower*.

1 *Labore circumagat*] Defectu. *Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. nemo observat lunam, nisi laborantem.* Seneca. *Rigalt.*

2 *Quid tenebrarum*] Expressum ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Jam diei noctisque vicissitudo conservat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi.* Wower.

Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices] Omnia loca has vices in Latino usu monstrantia & huc allata sumserat Ouzelius ex Barthii adversariis LVI. I. ubi etiamnum inspicias. Quæ si placet ampliora cernere, adeas licet Nic. Heinsium ad Valerium Flaccum 1, 279. *Gronov.*

3 *Vel quæ regant cursum n.*] MS. Reg. *vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi, metendique tempus inducant.* Herald.

4 *Metendique tempus inducant*] MS. *indicant.* Wower.

Tempus inducant] Cicero de Univers. 23. *Seseque ipse versans sempiternæ vitæ induxit exordium.* At tamen citat hunc locum quoque Nic. Heinsius ad Claudiani Consulatum Manlii Theodori v. 130. & quidem ita, ut velit præferre *indicant.* Sic certe ibi adhibet, ac verbum id illustrare tentat; quum tamen in loco belli Gildonici, quo lectorem appellat, testetur legi *Quem veniens induxit hiems, ver perculit, hostem,* in Vaticano primo, quem merito ante omnes alios codices ipse extollit, ut a quo rarissima lectio suppeditetur, plane ad loquutionem nunc Minucii, quum in usu verbi *indicere* ibidem pateat ex exemplis, quantopere ament appositum dativum. Imo decidit Sophocles v. in Ajace 1210.

Ετεων ἀριθμὸς
Τὰν ἄπαυςον γ' αἰὲν ἐμοὶ
Δορυσσόντων μόχθων
Αταν ἐπάγων. In Trachiniis 29
Νὺξ γὰρ εἰσάγει
Καὶ νὺξ ἀπωθεῖ διαδεδεγμένη πόνον.

Et plane Ovidius lib. v. Fast. 163. *At simul inducunt obscura crepuscula noctem.* Gronovius.

5 *Summi opificis*] Magnifice Manilius, *Non opus est magni casus, sed numinis ordo,* quæ verba ab plurimis citata merentur hic etiam legi, & præter alios illustrat Dousa ad Catull. pag. 40. *Gronov.*

6 *Verum etiam sentiri, perspici*] Cic.

summâ sollertiâ & ratione non possunt. [1] Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum, parentemque testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & [2] hiberna olivitas neces-

Cic. 2. de Nat. Deor. *Quæ non modo ut fierent ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt.* Wower.

1 *Quid cum ordo temporum*] Athanas. longa oratione hoc diduxit: Verissimum est, inquit, æstimare Deum, qui συμφωνίαν istam operatur, quem licet subtractum oculis non cernamus, ordo tamen, & concentus τῶ ἐναντίων ducem, & principem fatetur. *Wower.*

Quid cum ordo temporum ac frugum] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Antea ediderant *hac fr.* non idonea sententia. Expende quæ sequuntur. *Herald.*

Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, &c] Omnis illa exspatians citatio sub nomine Ouzelii hîc conspecta sunt spolia Pricæo derepta ad Acta Apost. xiv, 14. prorsus non modo per eosdem auctores instructa, sed tam accurate compilata, ut ne quidem omiserit istud (*ubi supplendum ἐχὶ ὁ Θεὸς*) ut plane funestet hæc sacra. Ille ipse vir in colligendo locupletissimus hunc hymnum Minucii sane gloriosum contulit quoque cum Psalmo Davidis LXXIII, etsi omittens vocem *æque*, nescio an de industria, certe ad locum Actorum bene retinens, ut credi debeat error in scribendo. Sed & Sitzmannus hæc Minuciana aptavit Boethii libro IV metr. VI. Etiam Lindebrogius ad Catalecta p. 321 De vere autem quis non dixit? *Gronov.*

2 *Hiberna olivitas necessaria*] Hoc minime ad Octavii propositum facere videtur. nam plerisque regionibus non proveniunt olivæ, neque est necessaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumni maturitate. Figurate igitur Minucius *hibernam olivitatem* hic posuit pro *hiberna uligine.* cum scilicet humus per hiemem ipso situ putris glacie per vices regelata & nivibus resolutis in limum pinguescit velut olivo perfusa. hæc sane hiberna olivitas tam necessaria est quam autumni maturitas grata. etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad serendum aptiores reddit. Ceterum, siquis hic allusum etiam velit ad ipsam olivarum olivitatem quæ fit mense Decembri, facile concedam. *Rigalt.*

Hiberna olivitas &c.] Quod hîc occurrit difficultatis, ita expedies. *Olivitas* est proventus olivarum. Sic Columella accipit: sic Mamertinus in gratiarum actione ad Julianum. Noster usitata figura pro tempore olivitatis, seu provenientium, & maturarum olivarum, hoc est, hieme, accipit: ut *messem* dicunt pro æstate, qua fiunt messes. Sic Virgilius: *si messis,*

necessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Jam providentiæ quantæ, [1] ne hiems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autumni & veris inserere medium temperamentum, ut per

sis, in umbra. Sibylla apud eundem. *Tercentum messes, tercentum musta videre*. Seneca: *hiemes decem, Totidemque messes*. Ergo, *hibernam olivitatem necessariam* intellige hiemem oliviferam necessariam perinde, ut priores illo partes non tantum necessariæ, verum etiam gratæ. Joh. Freder. Gronovius capite VII Observationum ad Eccles. Script. Ac tamen nondum videtur huic loco satisfactum. Nam quæ jucunditas in ista diversitate *autumni maturitas grata & hiberna olivitas necessaria*: Nulla in his gratia nec ad auditum nec loquutionem. An post ver nominatum æstatemque & autumnum nequibat hiemis mentio simplex sequi? Nulla caussa id vetabat. Sed Minucius noster bifidam periodum fecit, ut post ver & æstatem adderetur aliquid venustioris farinæ, quo gaudet Latina lingua, & obscurari cœpit trajectione prava literarum i & a. Etenim omnino statuerim scripsisse auctorem: *autumna maturitas grata*, prout instar adjectivi inflexerunt eam vocem, de qua in Observationibus paternis III, 28, *& hiberni olivitas necess.* Nam duo hæc tempora anni videtur peculiariter exprimi voluisse, non ut essent adjecta substantivis sequentibus; nec etiam ut pergeret idem loquendi tenor per substantiva inceptus. Hiems vero & hibernum sunt prorsus eadem, ut docet pars Observationum modò citata. Et ista forma placuit Minucio cap. 34 *Ita corpus in sæculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas, ut cruda adhuc hieme reviviscat & redeat? exspectandum nobis etiam corporis ver est*. Ex hoc genere etiam est *in hodiernum* cap. XXII. Et quid? nonne ejusdem tribus est, quum Hegesippus dixit *a meridiano in septentrionem*, ut restituerunt Observationes item paternæ ad Ecclesiasticos Scriptores; quum jam antea Salmasius quoque in Plinianis pag. 891 & 1258 vernum & hibernum & æstivum isto sensu stabilivisset? *Gronovius*.

1 *Ne hiems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret*] Elegantissima sunt quæ pæne hanc in mentem habet Pisidas Opificio Mundi:

Καὶ τοῦ θέρους μὲν ἡ φλογώδης ἀκρότης,
Οὐκ εὐθὺς εἰς χειμῶνα τὴν θέρμην τρέπει,
(Αἱ γὰρ μετάρσεις βλαπτικαὶ τῶν ἀθρόων)
Ἀλλ' εἰς τὸ μετόπωρόν τε καὶ κρᾶσιν μέσην,
Τῷ μαλθακῷ τὴν ψύξιν ἠρέμα τρέφει.
Κἀντεῦθεν εὐθὺς οὐ πρὸς ἄκρατον ζέσιν,
Ἀλλ' εἰς ἔαρ μέτεισι, καὶ λεληθότως
Τὸν κρυμὸν αὐξεῖ, καὶ τὸ καῦμα συλλέγει. *Ouzelius*.

per vestigia sua anni revertentis occulti & [1] innoxii transitus laberentur. [2] Mari intende, lege litoris stringitur. Quidquid arborum est vide, quam è terræ visceribus animatur. [3] Aspice Oceanum, refluit reciprocis

cis

1 *Innoxii transitus*] Quod suaviter exprimit auctor vetus apud Suidam, Ἡ γὰρ κατὰ μικρὸν παράλλαξις πᾶσαν ποιεῖ φύσιν ὑπερφέρειν τὰς μεταβολὰς, ὡς ἐπὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. *Gronov.*

2 *Mari intende, lege littoris stringitur*] Tacitus lib. 1. Annal. *Optime rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dedisset.* Docte Theodoretus orat. 4. contra Græcos de materia & mundo fol. 66. & orat. 2. de Provident. Chrysostom. in Psalmum 148. Theophilus ad Autolycum lib. 1. fol. 246. Ambrosius hexæmer. lib. 3. cap. 2. Clemens lib. 8. recognit. *Elmenhorst.*

Mari intende, lege littoris stringitur] Pisidas Opif. Mundi:

Τίς τὴν θάλασσαν ἀστατοῦσαν προσβλέπων,
Οὐκ οἶδεν αὐτὴν δραπέτου τινὸς δίκην,
Φεύγουσαν ἔξω καὶ κρατουμένην ἔσω;

Jul. Firmicus Initio lib. 7. *Qui omnium siderum cursus ordinesque disposuit, qui maris fluctus intra certos terræ terminos coarctavit, &c.* Cælius Sedulius lib. 1.

Omnipotens æterne Deus, spes unica mundi,
Qui cæli fabricator ades, qui conditor orbis,
Qui maris undisonas fluctu surgente procellas
Mergere vicinæ prohibes confinia terræ.

Vide Georgii Cyprii Encomium Pelagi editum à Bonaventura Vulcanio. Aldhelm. Prooemio libri de Virginitate. Jeremiæ cap. 5. com. 22. Job. cap. 28. com. 25. & cap. 38. com. 8. *Ouzelius.*

Lege litoris str.] Habet hanc legem ex Proverb. VIII, 27 *Quando certa lege & gyro vallabat abyssos.* Job. 38, 10, 11 quem locum subjiciebat verbis regiis Psalmi 103, 9 in notis prioribus Pricæus; quum in posterioribus etiam apponeret hæc Minuciana. Hanc legem repetit mox Minucius: *in hac mundi domo cum cælum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem.* Gronov.

3 *Aspice Oceanum, refluit reciprocis æstibus*] Philostrat. de vita Apollonii Tyanei lib. 5. cap. 1. fol. 210. Τὰς δὲ τοῦ Ὠκεανοῦ τροπὰς, καὶ αὐτὸς μὲν περὶ Κελτοὺς εἶδεν, ὁποῖαι λέγονται. τὴν δὲ αἰτίαν ἐπὶ πολλὰ εἰκάζων, δι᾽ ἣν ἄπειρον οὕτω πέλαγος ἐπιχωρεῖ τε, καὶ ἀνασπᾶται, δοκοῦμεν τὸν Ἀπολλώνιον ἐπεσκέφθαι τὸ ὄν. ἐν μιᾷ γὰρ τῶν πρὸς Ἰνδοὺς ἐπιστολῶν, τὸν Ὠκεανόν φησιν ἐφόδροις ἐλαυνόμενον πνεύμασιν ἐκ πολλῶν χασμάτων, ἃ ὑπ᾽ αὐτῷ τε, καὶ περὶ αὐτὸν ἡ γῆ παρέχεται, χωρεῖν ἐς τὸ ἔξω, καὶ ἀναχωρεῖν πάλιν, ἐπειδὴ ὥσπερ ἆσθμα ὑπονοστήσῃ τὸ πνεῦμα. πιστοῦται δὲ αὐτὸ κἀκ τῶν νοσούντων περὶ Γάδειρα. τὸν γὰρ χρόνον, ὃν πλημμυρεῖ τὸ ὕδωρ, οὐκ ἀπολείπουσιν αἱ ψυχαὶ τοὺς ἀποθνήσκοντας. ὅπερ οὐκ ἂν ξυμβαίνειν, εἰ μὴ καὶ πνεῦμα τῇ γῇ ἐπεχώρει. ἃ δὲ

περὶ

cis æstibus. Vide fontes, manant venis perennibus! fluvios intuere, eunt semper exercitis lapsibus. Quid loquar [1] apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? [2] Quidve animantium loquar adversus

περὶ τὴν σελήνην φασὶ φαίνεσθαι, τικτομένην τε, καὶ πληρουμένην, καὶ φθίνουσαν, ταῦτα περὶ τὸν Ὠκεανὸν οἶδα. τὰ γὰρ ἐκείνης ἄνεισι μέτρα, ξυμμινύθων αὐτῇ, καὶ ξυμπληρούμενος. ἡμέρα δὲ ἐκδέχεται νύκτα, καὶ νὺξ τὴν ἡμέραν. Id est: *Oceani vero conversiones ipse quoque apud Celtas tales aspexi, quales etiam fama feruntur. Causam vero sæpenumero contemplatus, ob quam vastum pelagus accedat, recedatque, adinvenisse Apollonium censeo, qui in earum una quas ad Indos scripsit epistola, sic ait: Oceanus à spiritibus sub aqua existentibus impulsus ex multis hiatibus, qui partim sub ipso, partim in terra circa ipsum sunt ad exteriora diffunditur, ac rursus retrocedit: postquam velut anhelans, quem diximus spiritus recedit. Huic opinioni fidem facit id, quod apud Gades ægrotantibus contingit. Nam quo tempore excrescens aqua regionem inundat, animæ morientes non deserunt, quod profecto non eveniret, nisi spiritus ipse in terram secederet. Quæ autem circa lunam apparere dicunt nascentem, plenam & decrescentem, eadem omnia circa Oceanum fieri animadverti. Ejus enim mensuras sequitur, simul cum ipsa decrescens, augescensque & nox diem, rursusque dies noctem excipit.* Quem locum Photius in bibliothecam suam p. 535. transtulit. Vide Isidorum Hispalens. de nat. rerum cap. 4. Melam lib. 1. cap. 2. Solin. c. 26. Strabonem Geograph. lib. 3. fol. 119. & seq. Stobæum in Eclog. Physſ. cap. 33. Basil. Magnum homil. 6. in Hexæmeron. Ciceronem de divinat. lib. 2. fol. 283. *Elmenhorst.*

1 *Apte disposita recta montium*] Seneca maluit dicere ad Marciam cap. 15 *montium magnis & nivalibus surgentium jugis erecti in sublime vertices.* Sed non vacavit id ipsum usurpare Minucio, cogitanti quid sequeretur, quum *recta* & *flexa* constituant oppositionem, non *arrecta* Meursiana. Sed & mox alio sensu dicturus erat *vultum erectum;* quod participium quoniam veniebat sic ab calamo auctoris, illic fides librarii servare potuit, atque ideo non est probabile nunc eum per temeritatem mutavisse & minuisse. Adde caput tertium in Observationibus paternis ad Ecclesiasticos, ut scias nihil justæ causæ esse, ut quidquam desideres aliud, quam quod liber antiquus ministrat, & quidem fideliter. *Gronov.*

Recta montium] Malim. *Arrecta montium.* Meursius.

Recta montium, collium flexa, porrecta camporum] Vide Pricæana ad Apulejum lib. 1 pag. 5 & 6, sciesque, unde ad notam suam venerit Ouzelius. *Gronov.*

2 *Quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, &c.*]

Γιγνώσκειν δ' ἕκαστος ἔης φύσιος κλυτὰ δῶρα,

Εἰδ'

Ἔνθ' ὀλιγοδρανέες τε, καὶ ἔνθα πέλουσι δαφοινοί.
Οὐκ ἔλαφος κεράεσσι θρασὺς, κεράεσσι δὲ ταῦρος.
Οὐ γενύεσσιν ὄρυξ κρατερὸς, γενύεσσι λέοντες.
Οὐ ποσὶ ῥινόκερως πίσυνος, πόδες ὅπλα λαγωῶν
Πόρδαλις εἶδ' ὀλοὴ παλαμάων λοίγιον ἰόν.
Καὶ σθένος οἷς μέγα λαιγέοιο μετώπου
Καὶ κάπρος μῶνος οἶδεν ἑῶν ὑπέροπλον ὀδόντων.

Phocylides.

Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς φύσιν ἠέρα φοιτον.
Ὄρνισι μὲν πολλὴν ταχυτῆτ', ἀλκήν τε λέουσι,
Ταύροις δ' αὐτοχύτοις κεράεσσιν, κέντρα μελίσσαις
Ἔμφυτον ἄλκαρ ἔδωκε.

Eleganter quoque Porphyrius libro 3. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων: ζώων μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν, εἴτε ἰσχυρόν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι, &c. Sic Aristoteles de part. Animal. lib. 3. cap. 2. δέδωκεν ἡ φύσις τοῖς μὲν ὄνυχας, τοῖς δὲ ὀδόντας μαχητικοὺς, τοῖς δ' ἄλλο τι μόριον ἱκανὸν ἀμύνεσθαι. Lucretius lib. 5.

Sentit enim vim quisque suam, quam possit abuti
Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
Illis iratus petit, atque infensus inurget.
At catuli pantherarum, scymnique leonum
Unguibus, ac pedibus jam tum, morsuque repugnant.
Vix etiam cum sunt dentes, unguesque creati.

Maximus Tyrius Serm. 10. ἄλλο ἄλλῳ ζώῳ ἀλέξημα ἥκει παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸν αὐτοῦ βίον, ὑφ' οὗ σώζεται. λέουσιν ἀλκή, ἐλάφοις δρόμοι, θῆραι κυσίν· καὶ τῷ μὲν ὑγρῷ γένει αἱ νήξεις, τῷ δὲ μεταρσίῳ αἱ πτήσεις· τῷ δὲ ἰλύϊ σπωμένῳ οἱ φωλεοί. Et Anacreon in odis mellitissimis:

Φύσις κέρατα ταύροις
Ὁπλὰς δ' ἔδωκεν ἵπποις
Ποδωκίην λαγωοῖς,
Λέουσι χάσμ' ὀδόντων·
Τοῖς ἰχθύσι τὸ νηκτὸν,
Τοῖς ὀρνέοις πέτασθαι.

Concludam cum ingeniosissimo poetarum Ovidio, fragm. Halieut.

Accepit mundus legem, dedit arma per omnes
Admonuitque sui: vitulos sic namque minari
Qui nondum gerit in tenerâ jam cornua fronte,
Sic damæ fugiunt, pugnant virtute leones,
Et morsu canis, & caudæ sic strepitus ictu
Concussisque levis pennis sic evolat ales:
Omnibus ignotæ mortis timor, omnibus hostem,
Præsidiumque datum sentire, & noscere teli
Vimque minasque sui. ....

Vide omnino Xenophontem libro 2. κύρου παιδείας, ubi locorum pulcre Pheraulas hâc de re disputat. Ciceronem lib. 1. de Nat. Deor. Item de Officiis lib. 1. Basilium Mag. Orat. 9. in Hexaem. Boethium de Consolat. lib. 3. Pros. 11. & lib. 5. Metr. 5. uti & Platonem Protagorâ, Ambrosium, alios. *Ouzel.*

3 *Alias armatas cornibus*] Cic. 2. de Nat. Deorum. *Animantium aliæ coriis tectæ, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ, pluma alias,*

versus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, [1] & fundatas ungulis, & [2] spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? [3] Ipsa praecipue formae nostrae pulchritudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, [4] oculi in summo, velut in specula constituti, & omnes ceteri [5] sensus velut in arce compositi.

XVIII.

alias squama videmus obductas, alias cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Plin. Prooem. lib. 7. Ambros. Hexaem. lib. 6. *Wower.*

Armatas cornibus] Apulejus lib. 8. Metamorph. pag. 313. *Bestiae armatae dente vel cornu.* Lactant. de opific. Dei cap. 1 *Animalia alia vel plumis levibus in sublime suspensa sunt, vel suffulta ungulis, vel instructa cornibus, quibusdam in ore arma sunt dentes, aut in pedibus adunci ungues.* Elmenhorst.

1 *Et fundatas ungulis*] Habet à Lucretio lib. 5.

Et majoribus, & solidis magis ossibus intus
Fundatum. Herald.

2 *Spicatas aculeis*] Glossae: *Spico, acuo, abrado.* Vide Serv. ad illa Virg. 1. Georg. *Ferroque faces inspicat acuto.* Gratius de venat. *Spicant hastilia dentes.* Wower.

Spicatas aculeis] Vid. Servius in 1. l. Georg. Virgil. fol. 84. *Elmenhorst.* Notavit & Barthius tum in Adversariis XXIX, 11, tum ad Gratium pag. 87. *Gronov.*

3 *Ipsa praecipue formae nostrae pulcritudo Deum fatetur artificem.*] Basilius Homil. 9. in hexaem. fol. 24. καὶ τοὶ οὐ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ἐστιν ἐπιγνῶναι, ἢ καὶ ἐκ τῆς οἰκείας ἡμῶν κατασκευῆς. Isidorus sententiar. lib. 1. c. 2. Lactant. de ira c. 7. Theodoret. serm. 3. de provid. Caesarius Dialog. 3. Procopius Sophist. in Esaiam cap. 20. fol. 50. Origenes in Genes. cap. 1, Homil. 1. Tacianus contra Graecos fol. 282. *Elmenhorst.*

4 *Oculi in summo velut in specula constituti*] Docte Philo de specialibus legibus fol. 552. Cicero de natur. Deor. lib. 2. p. 326. & seq. *Elmenhorst.*

5 *Sensus velut in arce*] Cic. 2. de Nat. *Sensus interpretes, ac nuncii rerum in capite tanquam in arce collocati sunt. Oculi tanquam speculatores altissimum locum obtinent, &c.* Wower.

Omnes caeteri sensus velut in arce compositi.] Lactant. de opific. Dei cap. 8. *Hominis prope divina mens, quia non tantum animantum, quae sunt in terra, sed etiam sui corporis est sortita dominatum: in summo capite collocata, tanquam in arce sublimis speculatur omnia & contuetur.* Elmenhorst.

Et omnes ceteri sensus velut in arce compositi.] De arcis illa imagine toties viri docti impenderunt tempus ad varias meditationes colligendas ut Ouzelius certe nihil nunc doceat, unde abesse jussimus, quum & locum Sammonici habeat Pricaeus ad Apuleji

Apo-

XVIII. Longum est ire per singula. nihil in homine membrorum est, quod non & necessitatis causâ sit, & decoris: &, quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed [1] quædam unicuique lineamenta deflexa. sic & similes universi videmur, & inter se singuli dissimiles invenimur. Quid nascendi ratio? quid cupido generandi? nonne à Deo data est? & ut ubera partu maturescente lactescant, & ut tener fœtus ubertate lactei roris adolescat? [2] Nec universitati solummodo Deus, sed & partibus consulit. [3] Britannia sole deficitur, sed circumfluentis [4] maris tepore recreatur.

[1] Ægy-

Apologiam pag. 123. Vide & Barthium lib. x cap. 12 & xix, 7. *Gronov.*

1 *Quædam unicuique lineamenta deflexa*] Firmic. Astron. lib. 1. cap. 3. *Cum sit unica omnium necessitudo sanguine juncta, diversa tamen formarum designatione cernuntur. Nec invenitur aliquis ita similis, ut non vultus ejus ab alterius vultu ex aliqua parte dissentiat.* Wower.

Eadem figura omnibus, sed quædam unicuique lineamenta deflexa] Vide Firmicum lib. 1. Astronom. cap. 3. & 4. *Elmenb.*

2 *Nec universitati, sed & partibus consulit*] Cicero de divin. lib. 1. p. 375. *Stabit illud quidem, de quo agimus, esse Deos, & eorum providentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solum universis, verum etiam singulis.* Elmenhorst.

3 *Britannia sole deficitur*] Strabo l. 4. In Britannia sereno etiam cœlo aërem caliginosum, ὥστε δι' ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον. Gætulicus in epigrammatibus de Britannis apud Probum in 1. Georg.

Non illic aries verno ferit aëre cornu,
Gnosia nec gemini præcedunt cornua tauri,
Sicca Lycaonius resupinat plaustra Bootes. Wower.

Britannia sole deficitur] Herodianus Severo pag. 137. & Strabo lib. 4. Geograph. p. 138. narrant, in Britannia sudo etiam cœlo aërem adeo caliginosum, ut toto die non ultra tres aut quatuor, quæ sunt circa meridiem horas, inibi sol possit conspici. Cæsar de bell. Gallic. lib. 5. pag. 78. ait, in insula Britanniæ Mona dies continuos 30. sub bruma esse noctem. Vid. Servius in 1. Georg. pag. 81. Jornandes de rebus Geticis pag. 81. *Elmenhorst.*

4 *Maris tepore recreatur*] Mari inclusus est tepor, qui agitatione excitatur. Cic. 2. de Nat. Deor. *Maria agitata ventis, ita tepescunt, ut intelligi facile possit in tantis illis humoribus inclusum esse calorem; nec enim ille externus, & adventicius habendus est tepor, sed ex*

 inti-

[1] Ægypti ſiccitatem temperat [2] Nilus; colit Euphrates

intimis maris partibus agitatione excitatus. Hinc intelligenda illa Perſii Sat. 6. *Mihi nunc Ligus ora Intepet, hybernatque meum mare.* Male enim hæc Perſii cepit ejus interpres Cornutus, quaſi dixiſſet, Liguriam in brumali frigore tepidum cœlum præbere. Nam Perſii mens eſt ſeceſſiſſe ſe in Liguriam, & illic hyemare, quam ſibi ait intepere tanquam infeſtatam frigore & tempeſtatibus. Nam mare tempeſtuoſum, & vento agitatum, intepeſcere dicitur. *Wowerus.*

Circumfluentis maris tepore recreatur] Iſidorus Orig. lib. 14. cap. 6. *Elmenhorſt.* Nec dubitavit hæc Cl. Cambdenus accommodare ita Britanniæ ſuæ, ut omnino probet non longe ab principio. *Gronov.*

1 *Ægypti ſiccitatem*] Cic. 2. de Natura Deor. *Ægyptum Nilus irrigat, Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates. Indus vero non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed etiam conſerit. magnam enim vim ſeminum dicitur ſecum deportare.* Hæc expreſſit Minucius; ideo facile perſuaderi mihi patior verba Minucii gloſſematis inquinata. Nam illa, *pro imbribus penſat*, interpretantur verbum, *colit.* Deinde non Indus flumen, ſed Indum flumen, ut Horat. flumen Rhenum, flumen, Meraurum, Cæſar flumen Rhodanum. 1. de bello Gall. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit.* ita enim legendum, non, *qui in flumen Rhodanum influit.* Ammian. lib. 15. *Wowerus.*

Ægypti ſiccitatem temperat Nilus] Remigius Altiſiodorenſis Epiſcopus in Amos Prophet. cap. 8. fol. 277. *Nilus fluvius ſemel in anno Domino diſponente totam irrigat terram Ægypti.* Arrianus de rebus Indicis fol. 173. Diodorus Siculus lib. 1. Biblioth. Strabo lib. 12. Geograph. fol. 541. & ſeq. Plinius in Panegyr. Mela lib. 1. cap. 9. Julian. Imp. in Epiſt. pag. 174. Xiphilinus in Severo p. 422. Theophylactus Simocatta lib. 7. cap. 17. Theodoret. de mater. & mundo orat. 4. fol. 66. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 1. Philo de vita Moyſis. Euſtathius in Dionyſium p. 125. *Elmenhorſtius.* Etſi libri nihil variant, pluraque reperiuntur apud Minucium diverſis vocabulis expreſſa, perſuadere tamen mihi nequeo, quin heic ſint aliquot gloſſemata. Nam primum quorſum *Nilus amnis?* Quis enim ignorat Nilum amnem eſſe? Deinde *pro imbribus penſat*, exiſtimo eſſe interpretamentum eorum verborum, *ſiccitatem temperat.* Heraldus. Vid. Petrus Faber JC. Semeſt. lib. 3. cap. 15.

2 *Nilus*] Nullum opinor commodum adferri Minucio, ſi multa huc ſubjiciantur de Nili vocabulo aut Euphratis ex linguis exoticis, ut facit Ouzelius: quem tamen juberem macte laude eſſe, ſi ſua produceret. Sed omnia ſunt G. J. Voſſii lib. 11 de Origine & progreſſu Idolol. cap. 74. & de Euphrate fatetur ipſe Bochartum citans. Itaque nihil in eis eſt, quod huc pertinet. *Gronov.*

1 *Meſo-*

tes [1] Mesopotamiam; Indus & serere Orientem dicitur, & rigare. [2] Quod si ingressus aliquam domum, omnia ex-

1 *Mesopotamiam Indus & serere*] Magna & valida debuit fuisse persuasio Ouzelii, ut quum videret edidisse Sabæum & distinxisse ita *Ægypti siccitatem temperat Nilus amnis colit Euphrates Mesopotamiam pro imbribus pensat Indus flumen & serere Orientem;* rursus deinde Wowerum ita, *temperat Nilus [amnis] colit Euphrates Mesopotamiam [pro imbribus pensat] Indus [flumen] & serere,* quod etiam habet Elmenhorstius, nisi quod post voces *Nilus* & *Mesopotamiam* ponat distinctiones, Heraldo ejectis illis uncis edente *temperat Nilus amnis: colit Euphrates Mesopotamiam, pro imbribus pensat: Indus flumen & serere,* Rigaltio vocem *amnis* perinde ut *flumen* omittente, cætera simili; ausus fuerit & utramque vocem *amnis* ac *fluvius* & sequentia *pro imbribus pensat* unâ liturâ delere. Itaque nullus locus est in hoc scripto, quem pari iniquitate vexant viri docti pro lubitu expellentes pauciora, nunc plura; quum tamen Minuciana manus se tueretur capite XXXV *Ignes Ætnæ montis & Vesuvii montis* scribens, ubi perinde ruit Rigaltius, quum manus tam casta prorsus persuadeat simul nunc esse probanda vocabula *amnis* & *flumen*, simul infra geminari istud *montis.* Duntaxat oportuerat eos cogitare, licet pistorum præcipuum, ut volunt, pistorem tamen loqui. Ex quibus ambagibus denique reverti decuit ad pristinam formulam: neque enim poterat sapienter indulgeri tam violentis, neque quisquam prudens non potius causam obscuritatis collocabit in nobis, quam in scripto per omnia clarissimo. Neque tamen amari potest pro Latino *pensare pro imbribus*, quum illic omittatur præpositio. Quare non ambigo tandem publicare; quemadmodum semper hunc locum legerim: *Ægyptum temperat Nilus amnis: colit Euphrates Mesopotamiam pro imbribus: pensat Indus: flumen & serere Orientem dicitur & rigare.* Verbo *colere* adjecit mentionem imbrium; ut pateat ratio colendi, quam Euphrates adhibet, quum alioquin colere æquivocum sit τῷ arare. Quod si liceret transponere voculam, libenter vellem *pensat & Indus: flumen serere or. d. & rig. Pro imbribus*, mavult Plinius explicare vicem imbrium. *Gronov.*

Colit Euphrates Mesopotamiam] Id est, ut Solinus ait cap. 40. *annuæ inundationis excessibus opimat.* Cicero lib. 3. de Nat. Deor. pag. 310. Isidorus orig. lib. 13. cap. 21. Dionysius de urbibus p. 125. Strabo Geograph. l. 2. p. 55. lib. 11. pag. 359. Cæsarius Dialog. 3. Philargyr. in 4. Georg. Virg. Philostratus de vita Apollonii lib. 1 cap. 14. Mela lib. 3. cap. 8. *Elmenhorst.*

Indus] Solinus cap. 55. Mela l. 3. cap. 7. Strabo lib. 13. f. 474. Isidorus lib. 13. orig. cap. 21. Arrianus de rebus Indicis fol. 103. *Elmenhorst.*

2 *Quod si ingressus*] Cic. *An vero si domum magnam, pulchramque*

exculta, disposita, ornata vidisses, utique praeesse ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, cum cœlum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum, parentemque, ipsis sideribus, & totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentiâ nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum [1] unius imperio, an arbitrio plurimorum cœleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, [2] quibus exempla utique de cœlo. [3] Quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discef-

que videris, non possis adduci, ut etiam si dominum non videas, &c. Athanas. Theophil. l. 1. *Wowerus.*

Quod si ingressus aliquam domum] Clemens recogn. l. 8. fol. 123. Ruffino interprete. *Quis enim est exigui saltem sensus homo, qui cum cernat domum, omnia quae ad usus necessaria sunt habentem, cujus camaram in sphaerae gyrum videat collectam, eamque vario splendore & diversis imaginibus depictam, luminaribus praecipuis & maximis adornatam: quis, inquam, est, qui hujusmodi fabricam videns, non statim pronunciet, à prudentissimo & sapientissimo artifice esse constructam.* Philo de monarchia Dei. Theodoret. orat. 4. de provident. Cic de Nat. Deor. l. 2. p. 199. Lactant. lib. 2. cap. 8. *Elmenhorst.* Patet hanc domum quoque habere sedem in Pauli II ad Timotheum 2, 20. Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ. Non tamen fuit adjectivo usus Minucius, quia describere per sequentia maluit, & sic indicare magnam certe fuisse, dum supponit illic esse *exculta, disposita, ornata* omnia, & haec etiam in multorum significatione, unde judicavit adjectione vocis *magnae* non egere sermonem. Apostolum tamen in diserte exprimendo sequi & probare praetulit Dio Chrysostomus in Charidemo pag. 305. ὡς ὁ μὲν κόσμος οἶκός ἐστι πάνυ καλός τε καὶ θεῖος ὑπὸ θεῶν τε κατεσκευασμένος & sequentia digna lectu. *Gronovius.*

1 *Unius imperio*] Quod Paulus ei subjiciebat epistola priore ad Timoth. VI, 15. dicens μόνος δυνάστης, ubi montes similis loquutionis collegit Pricaeus. *Gronov.*

2 *Quibus exempla utique de cœlo*] Cyprianus de Idolis: *Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum.* Elmenh.

3 *Quando unquam regni societas*] Allusit ad illa Lucani:

Nulla fides regni sociis omnisque potestas
Impatiens consortis erit.

Wower.

Quando unquam regni societas aut cum fide cœpit] Ennius apud Cice-

discessit? [1] Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, & [2] Thebanorum par, mortuam fabu-

Ciceronem lib. 1. de Officiis: *Nulla sancta societas nec fides regni est.* Cui simile illud Statii lib. 1. Thebaid.

..... *Jurisque secundi*
Ambitus impatiens; & summo dulcius unum
Stare loco, sociisque comes discordia regnis.

Sic Seneca Agamem.

Nec regna socium ferre nec tæde sciunt.

Et Ovidius in 3. De Arte:

Non bene cum sociis regna Venusque manent.

Nam, uti est in adagio, πολλοὶ ϛρατηγοὶ Καρίαν ἀπώλεσαν, *Ouzelius.*

1 *Omitto Persas*] Herodot. l. 3. Justin. 1. Val. Max. lib. 7. cap. 3. *Wower.* Herodotus Thalia fol. 223. Justin. Histor. lib. 1. pag. 13. Valer. Maximus lib. 7. cap. 3. Constant. Manasses in Annal. p. 24. *Elmenhorst.* *Sordida Magorum dominatione oppressa*, inquit, Valerius Memorabilium 7. *Rigalt.*

2 *Thebanorum permortuam fabulam, &c.*] Lego & dispungo totum locum. *Thebanorum par mortuum, fabulam transeo ob p. e. c. regnum, memoria n. e.* dixit *Thebanorum par* Eteoclem & Polynicem. ita Petronius etiam. *inter hanc miserorum dementiam infelicissimus puer tangebat utriusque genua cum fletu, petebatque suppliciter, ne Thebanum par humilis taberna spectaret, neve sanguine mutuo pollueremus familiaritatis clarissimæ sacra.* Meursius.

Et Thebanorum permortuam fabulam transeo] Ita distinximus hunc locum MS. Reg. auctore, & sententia flagitante. *Herald.*

Et Thebanor. par, mortuam fab.] In membranis antiquis legitur, *permortuam fabulam.* Haud dubie scripserat Minucius, *Thebanorum par*, neque aliter legebat Cyprianus cum dixit *Thebanorum fratrum germanitatem.* Statius, *par infandum, & geminis sceptrum exitiale tyrannis, & consanguineum scelus, & unius ingens bellum uteri.* Sed cur *mortuam fabulam* dicit Minucius, paulo ante sua tempora tota Statii Thebaide decantatam? Fortean scripserat, *mutuam fabulam.* Etenim pacti erant fratres ut mutuis annis regnarent, & mutua pernicies utrisque, unde & *mutua fabula.* Sed exspectanda auctoritas alterius exemplaris. *Rigalt.*

Thebanorum par mortuum, fabulam, transeo] Ita, nisi fallor, recte hunc locum, partim Elmenhorstium secuti, distinctione sanavimus; omnino enim sic legendum censeo; sensusque plane sibi congruus efficitur. *Ouzel.*

Thebanorum par, mortuam fabulam] Quod vides Ouzelianum, tanto magis miror, quoniam in toto illo Elmenhorstii commentario tam referto, nihil notatur ad hunc locum, unde hanc sequelam celebrare potuit. Ipsam ejus commentarii primam editionem vidi nunquam. Sed in minore Hanoviana edidit *Thebanorum* pre-

fabulam, transeo. [1] Ob pastorum & casæ regnum de geminis memoria notissima est. [2] Generi & soceri bella [3] toto orbe diffusa sunt, & tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cetera. [4] rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: [5] tu in cœlo summam potestatem dividi credas, & scindi veri

præmortuam fabulam sine distinctione notavitque [Cyprianus de Idolis. Sic Thebanorum germanitas rupta & permanens rogis dissidentibus etiam in morte discordia, & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hospitium. Statius lib. 8 Thebaid. alii volunt *par mortuum fabulam*.] In quibus quum tantum sit, quantum nihil; ego quidem sic debui edere cum Rigaltio, utpote quod proxime accedit ad lectionem codicis antiqui; quod miror eundem virum doctissimum non satis intelligentem mox deserere. Prout miror aliorum *Thebanorum par mortuum, fabulam transeo*, quippe quod nugax & insulsum est. Aliter loquitur Petronius, aliter Minucius, sicut diversa illis causa hujus fabulæ adhibendæ. Noster ad exemplum citat modo, sed nequaquam ut ejus fidem præstet. Hinc & fabulam vocat, & *mortuam*, hoc est, jam exoletam, sine efficacia & vi, ut demonstrando valide vero nequeat opitulari. Prorsus ut Plato in Phæd. ἐνδυμίωνα λῆρον. Nec aliter in Culice Virgilius:

Hic & fama vetus nunquam moritura per ævum Curtius, e mediis quem quondam sedibus urbis Devotum bellis consumpsit gurges inundans.

Ubi Scaliger pag. 35. *Gronov.*

1 *Ob pastorum & casæ regnum de geminis historia notissima est.*] Hieron. tract. 9. part. 3. Epist. 19. ad Rusticum Monachum de contemptu seculi: *Roma ut condita est, duos fratres simul reges habere non potuit.* Elmenhorst.

2 *Generi & soceri*] Cyprian. de Idolis: *Pompejus & Cæsar affines fuerunt, nec tamen necessitudinis fœdus in æmula potestate tenuerunt.* Elmenhorst. Unde vulgatum illud: *Socer generque perdidistis omnia.* Rigalt.

3 *Fortuna non cepit.*] Nescio, an debeam, *sorsuna.* sane Arnobius ita lib. 1. *non regnant? non imperant, quibus sors rerum attributa est.* Meursius.

4 *Rex unus est apibus.*] Hieron. prædicto loco: *Ferarum greges ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt. Grues unam sequuntur ordine litterato. Imperator unus est.* Ælianus de animal. l. 1. cap. 10. Aristot. in Histor. animal. l. 9. cap. 20. Origen. lib. 4. contra Celsum. Theodoretus orat. 5. de provident. Isidorus Pelusiota lib. 2. Epist. 16. Elias Cretensis in 3. Orat. Nazianzeni p. 38. Cato de re rustica & Virgil. in Georg. l. 4. *Elmenh.*

5 *Tu in cœlo summam potestatem dividi credas, & scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem*] Quasi agnosceret Minucius

veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit [2] parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; [3] qui nativitatem omnibus præstet, sibi perpetuitatem; qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo; [4] qui universa quæcunque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. [5] Hic nec videri potest, visu clarior est; [6] nec comprehendi,

cius non esse aliquid in lingua Latina amplitudinem illam perinde exprimens, ac vocem *potestas*, vel præeunte Virgilio *O hominum divumque æterna potestas?* Ac tamen quid est balbutire, nisi hæc iteratio absurda vocis, quæ non rem singularem notans raro occurrit, sed quotidie in ore est. Utique potuerat nunc quoque aliquid immutare, ut supra in cap. VI. *Sic eorum potestas & auctoritas totius orbis ambitum occupavit.* Forsan scripsit *totam majestatem* ut supra, *certum aliquid de summa rerum ac majestate decernere.* Vel *auctoritatem.* Hæc enim sunt duo vocabula, quibus in hac causa solet uti: ut *si mundus divina providentia & alicujus numinis auctoritate regeretur.* Sicut sane illam ipsam vocem quoque vicinam fecit voci *potestas* in loco citato. *Gron.*

2 *Parentem omnium Deum, nec principium, nec terminum habere*] Procop. Sophista in Esajam cap. 44. fol. 501. Damascenus de fide orthodoxa lib. I. cap. 2. & 8. lib. 2. cap. I. Theodoret. orat. I. contra Græcos de fide. Theophilus lib. I. ad Autolyc. fol. 346. Nicephorus Callistus hist. Ecclesiast. lib. I. cap. 2. Bericus de fide fol. 748. *Elmenhorst.*

3 *Qui nativitatem omnibus præstet &c.*] Hæc illustrare conabatur Pricæus ad I Timoth. VI, 13. *Gron.*

4 *Qui universa quæcunque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat*] Tertullianus Apolog. cap. 17. *Quod colimus nos, Deus unus est, qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum: verbo, quo jussit, ratione, qua disposuit, virtute, qua potuit, de nihilo expressit, in ornamentum majestatis suæ.* Elmenhorst.

5 *Hic videri potest*] Imitatus est illa Tertull. Apol. *Invisibilis est, etsi videatur: incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contaminatur, & sensibus, quibus invenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum.* Vide Lactant. ad illa Statii Thebaid. 4.

summum quem scire nefastum
Illum sed taceo. Wower.

Hic nec videri potest, visu clarior est] Tertullian. Apolog. cap. 17. *Invisibilis est, etsi videatur: incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: inæstimabilis, etsi sensibus humanis æstimetur, adeo verus & tantus est.* Justinus Martyr de Monarchia Dei fol. 81. & seq. Theodoret. contra Græcos orat. 2. de principiis fol. 35.

hendi, tactu purior est; nec æstimari, sensibus major est, [7] infinitus, immensus, [8] & soli sibi, tantus quantus

Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 245. Isidorus origin. lib. 8. cap. 1. Timon Locrus apud Platonem tom. 3. fol. 96. Auctor de essentia divinitatis apud Augustin. tom. 4. f. 688. Arnobius adversus Gent. lib. 1. Nazianzenus Orat. 2. in Pascha. Tacianus contra Græc. fol. 278. *Elmenhorst.*

6 *Nec comprehendi potest nec æstimari*] Quare? *nec comprehendi potest.* Itane? caussam silet? minime vero: ille posuit, sed festinans librarius omisit. Restituo. *n. c. potest tactu purior est, nec æstimari.* Ita in Cypriano est, qui totidem verbis integrum hunc locum, & bonam partem tractatus istius *De idolorum vanitate*, de Minutii nostri Octavio transscripsit, sed, ut furtum difficulter agnoscant, confuse. Expressit autem de Tertulliani Apologetico c. 17. *Invisibilis est, etsi videatur: incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur, adeo verus & tantus est. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est & oculis quibus occupatur, & manibus quibus contaminatur, & sensibus quibus invenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum est: hoc quod est, deum æstimari non capit. Ita enim vis magnitudinis & notum hominibus objecit; & ignotum.* Meurs.

Nec comprehendi potest, tactu purior est] Quis restitutæ postremæ partis laudem meretur? Scilicet in Ouzeliana proferuntur, quæ & Meursius & Fulv. Ursinus de ea notarunt. Hinc illi istam præcerpunt. Et tamen testatur Theodorus Canterus ex antiquo manu exarato codice se illas voces proferre in libro 1. Variarum Lectionum cap. 7, quæ editæ fuerunt anno MDLXXIV.. *Gronovius.*

7 *Infinitus, immensus*] Auctor de essentia divinitatis p. 589. Theodoret. orat. 2. de principiis. Isidorus orig. l. 8. cap. 1. Tertull. Apolog. cap. 17. *Elmenhorst.*

Infinitus, immensus] Elegans omnino est Arnobii locus, qui exstat lib. 1. Adversus Gentes: *O maxime*, inquit Deum alloquens, *ô summe rerum invisibilium procreator! O ipse invise, & nullis unquam comprehense naturis! dignus, dignus es vere, si modo te dignum mortali dicendum est ore, cui spirans omnis intelligensque natura, & habere & agere nunquam desinat gratias: cui tota conveniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerum ac spacium, fundamentum cunctorum quæcunque sunt, infinitus, immortalis, perpetuus, solus, quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio, qualitatis expers, quantitatis, sine situ, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potis est significatione verborum: qui, ut intelligaris, tacendum est; atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil omnino mutiendum.* Hactenus ille. *Ouzel.*

Infini-

tus est, notus. nobis vero ad intellectum pectus angustum est; & ideo sic eum digne æstimamus, [1] dum inæstimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio; magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuere, non novit. [2] nec nomen Deo quæ-

Infinitus, immensus] Hæc antecedere oportebat & inter prima efferri, quum continere illa duo adjectiva non posset toties junctim præbita ab Cicerone, etiam in libr. 1. de oratore c. 6. *Quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur.* Etiam mox repeti sub nomine Anaximenis & Apolloniatæ Diogenis, *aera Deum statuunt infinitum & immensum.* Gronovius.

8 *Solus sibi tantus, quantus est, notus*] Videndus Philo Judæus lib. 2. legis allegoriar. fol. 67. *Elmenhorst.*

1 *Dum inæstimabilem dicimus*] Prudent. hym. 10.

Deus perennis res inæstimabilis
Non cogitando, non videndo clauditur.
Excedit omnem mentis humanæ modum.

Merc. Trismeg. Pœmand. Deus ἀγέννητος, ἀφαντασίαστος, καὶ ἀφανὴς, οὐδὲ ἀκουστὸς, οὐδὲ λεκτὸς, οὐδὲ ὁρατὸς ὀφθαλμοῖς, ἀνεκλάλητος, ἄῤῥητος, σιωπῇ φωνούμενος. Hierem. cap. 33. Clemens Al. Strom. 5. Justin. Parænet. *Wower.*

Dum inæstimabilem dicimus] Lactant. lib. 1. cap. 6. Origenes de principiis lib. 1. cap. 1. Isidorus Origin. lib. 8. cap. 1. *Elmenhorstius.*

2 *Nomen deo quæras*] Malim ut Cyprianus descripsit, *n. dei q.* Meursius.

Nec nomen Deo quæras] Cyprian. & MS. *Dei.* Justin. Apol. 2. Ὄνομα γὰρ τῷ ἀῤῥήτῳ θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν. Εἰ δέ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν, μέμηνε τὴν ἄσωτον μανίαν. Eadem in Parænet. & lib. de monarch. Dei. Simplic. in Epict. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιστῆσαι χρὴ ὅτι τοῦ πάντων αἰτίου ὑπὲρ πάντα ὄντος τὰ ὄντα, οὐδέν ἐστιν οἰκεῖον ὄνομα. *Wowerus.*

Nec nomen Dei quæras] Basilius in Psalm. 115. fol. 127. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ φησὶν ὅτι ἐστὶ θεὸς, οὐχὶ ζητῆσαι, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἐστι. Xixtus in sententiis: *Nomen Dei non quæras, quia nec invenies. Quia omne quod nomine appellatur, à meliore nomen accipit, ut alius quidem vocet, alius audiat. Quis ergo est, qui nomen imposuit Deo? Deus autem non nomen est Deo, sed judicium quod sentimus de Deo. Nihil ergo de Deo quod non licet quæras.* Isidorus Pelusiota lib. 2. Epist. 299. ad Theodos. Scholastic. Εἰδέναι γὰρ χρὴ καὶ πιστεύειν, ὅτι ἐστὶ θεὸς, οὐ τὸ τί ἐστι πολυπραγμονεῖν. *Sciendum ac credendum est, Deum esse, non autem quid sit curiose investigandum.* Docte Augustin. tom. 8. in Psalm. 85. fol. 650. Et de doctrinâ Christianâ lib. 1. cap. 6. Justin Martyr cohort. ad Græc. pag. 14. & 29. Philo in legat. ad Cajum. f. 681. De vita Moysis lib. 1. fol. 418. Damascenus de fide orthodoxa lib. 1. cap. 13. Stobœus serm. 78. de Diis. Julian.

quæras, [1] Deus nomen est: [2] illic vocabulis opus est; cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est: quem si patrem dixero, terrenum opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, & perspicies ejus claritatem. Quid? quod omnium de isto habeo consensum? [3] Audio vulgus, cum ad

lian. Cæsar pag. 19. Lactant. de ira cap. 2. Nazianz. de fide orat. 49. & de Theolog. orat. 2. fol. 746. Joseph. contra Appion. p. 558. Auctor de cognitione veræ vitæ cap. 3. Ambros. in epist. Pauli ad Hebr. cap. 1. Gregor. Nyssenus in Ecclesiast. homil. 7. *Elmenhorst.*

1 *Deus nomen est*] Lactantius lib. 1. cap. 6. *Mercurius Trismegistus scripsit libros & quidem multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinentes, in quibus majestatem, summi ac singularis Dei asserit; iisdemque nominibus appellat, quibus nos Deum, & patrem: ac ne quis nomen ejus requireret, ἀνώνυμον esse dixit: eo quod nominis proprietate non egeat, ob ipsam scilicet unitatem. Ipsius hæc verba sunt:* ὁ μὲν Θεὸς εἷς, ὁ δὲ εἷς ὀνόματος οὐ προσδέεται. ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. *Deo igitur nomen non est: nec opus est proprio vocabulo; nisi cum discrimen exigit multitudo; ut unamquamque personam sua nota, & appellatione designes. Deo autem, quia semper unus est, proprium nomen est Deus.* Vid. Stobæus serm. 78. fol. 466. & seq. *Elmenhorstius.*

Deus nomen est] Prout certe hæc duo esse synonyma in divinis scriptis jam notaverunt viri docti, maxime ex Levitici XXIV, XI, *blasphemavit nomen.* Gronovius.

2 *Illic vocabulis opus est*] Attalus interrogatus τί ὄνομα ἔχει ὡς ἄνθρωπος. Euseb. lib. 5. in epist. Mart. Lugd. *Wower.*

3 *Audio vulgus*] Tertull. Apol. Et quod Deus dederit, omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum, & Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. eadem repetit lib. de testim. animæ. Vide Lactant. l. 2. c. 1. Plato Alcibiade 1. Ἀλλὰ πῶς χρὴ λέγειν; ΣΩ. ὅτι ἐὰν θεὸς ἐθέλῃ. *Wower.*

Audio vulgus cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt] Has vulgi Ethnici exclamationes habes apud Tertullian. Apolog. cap. 17. de testimon. animæ cap. 2. de resurrect. carnis. cap. 3. de Corona militis cap. 6. Arnobium lib. 2 pag. 26. Cyrillum lib. 2. contra Julian. 36. Hieronymum in Malach. cap. 2. & in Psal. 95. fol. 122. *Elmenhorst.*

Audio vulgus, quum ad cœlum manus tendunt] Expressa hæc è Tertul. Apologetico, ubi plura observabamus. *Herald.*

Cum ad cœlum manus tollunt] Quum ipse Ouzelius citet Brissonium in Formulis libro 1, & Lambinum ad Horatii *supinas manus* in III. od. 23: quum jam

Heral-

ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, &, Deus magnus est, &, Deus verus est: &, [1] Deus dederit. [2] Vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio? [3] Et qui Jovem principem volunt, [4] falluntur in nomine, sed de unâ potestate consentiunt.

XIX. [5] Audio poëtas quoque unum patrem divûm atque

Heraldus ad Tertulliani Apolog. pag. 91. scribat hoc modo & notam finiat [Sic, *Hæc ait, & geminas tendens ad sidera palmas.* Et similia] an Ouzelium decebat consectari ista similia, & histam sero aggravare Minucium? Delevi illa, ut nimis nota. *Gronov.*

1 *Si Deus dederit*] Tangit Priçæus ad Epistolam Jacobi IV, 15. *Gronovius.*

2 *Vulgi iste naturalis sermo est*] Ita sane naturalis, ut non etiam sit necessarius, quod proprium est naturæ. Itaque naturalis nonnisi per consuetudinem. Immo & quum sic loquebantur, perinde intelligebant, ac si protulissent pluralem. Opportunissima huc sunt illa Sophoclis in Ajace vers. 977. ubi claudit chorus simillimâ his Minucianis formulâ Ἀλλ' ἀπείργοι θεός! Et statim subnectit Tecmessa. Οὐκ ἂν τάδ' ἔστη τῇδε, μὴ θεῶν μέτα, ut perinde intellexerint, sive in singulari, sive in plurali prolatum. *Gronov.*

3 *Et qui Jovem principem volunt*] Augustin. de consensu Euangelist. l. 1. cap 22. *Varro Deum Judæorum Jovem putavit, nihil interesse censens, quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur. Elmenhorst.*

Jovem Principem] Non miraris, esse neminem è tam multis, qui hoc cognomine laudatum Jovem proferat? Nam locus Augustini ab Elmenhorstio allatus, pertinet ad proxime sequentia. Immo alludit Minucius ad Platonis locum, in quo describitur ὁ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεύς, quem versat Macrobius 1. Saturn. 23. Itaque hinc Juno apud Ovidium VI. Fast. 37. *Regina vocor principesque Dearum.* Gronov.

4 *Falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt*] Augustin. contra Cresconium Grammaticum tom. 7. l. 1. cap. 22. Tertullian. ad Scapulam cap. 4. Lactant. l. 4. cap. 9. dicunt, paganos ignoranter Jovem pro Deo vero accipere. Apud Tacit. lib. 15. Annal. Prudentiores in vicinia mortis constituti, Jovem Liberatorem invocant, ipsique sanguinem suum libant. *Elmenhorstius.*

5 *Audio Poëtas, unum patrem Deum*] Athenag. Apolog. pro Christian. p. 8. & 10. Sophocles apud Theodoret. contra Græcos orat. 2. de sacrificiis fol. 109. Philolaus apud Philonem de mundi opificio fol. 139. Justin. Martyr. cohortat. ad Græc. fol. 12. & seq. Tertull. ad Scapulam cap. 2. *Elmenhorst.*

Deûm] MS. *diem.* scribo *Divûm.* Meursius.

Audio poëtas, unum patrem Deûm]

atque hominum prædicantes, & [1] talem esse mortalium mentem, [2] qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne [3] apertius, proximius, verius?

Deum] Passim hoc apud Poëtas tam Græcos quam Latinos videre licet, quod nullum præter unum Deum statuant. Prodeat è Græcis primum Orpheus; quam egregie autem ille in sua Palinodia scribit de Deo &c. *Ouzelius*. Atque ita ingreditur Ouzeliana manus longam seriem citationum, quas abnueret ipse Minucius, nec cuiquam eum legenti prosunt, quum illæ sint tales, ut vix possint ignorari. Orphei igitur locum quum excerpserit Clemens Alexandr. pag. 610, Xenophanis p. 601, Sophoclis pag. 603, sed quem Ouzelius retulit perquam vitiose, innuo ubi ab volentibus queant legi & hinc ea abesse jubeo pariter cum Latinorum poetarum locis, quæ procul dubio ante Ouzelium erunt ab aliquo collecta. *Gronov.*

1 *Talem esse mortalium mentem*] Hom. Odyss. Σ.

Τοῖος γὰρ νόος ἐςὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Quos versus Cic. apud Augustin. de civ. Dei cap. 7. vertit. Archilochus autem imitatus est; *τοῖος ἀνθρώποισι θυμὸς, γλαύκε λεπτίνεω παῖ, γίνεται θνητοῖσ' ὁκοῖην Ζεὺς ἐφ' ἡμέρην ἄγει.* Quod Plutarchus in Homero & Theo Sophista in Progymn. notant. Vide Max. Tyr. Orat. 1. *Wower.*

Talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit] Sumptum ex Homeri Odyss. Σ. vers. 135. ut etiam notat Fulvius Ursinus, & Wowerius. Hos versus apud August. de civit. Dei lib. 5. cap. 8. Cicero ita vertit:

Tales sunt hominum mentes, qualis pater ipse
Juppiter auctiferas lustravit lumine terras. Elmenhorst.

Et talem esse mortalium mentem qualem parens omnium Deus induxerit] MS. Reg. *diem direxerit*, atque hinc existimamus veram lectionem elici posse. Scriptum igitur putamus, *qualem parens omnium in diem induxerit*, *οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.* Herald.

2 *Qualem parens omnium diem duxerit*] Sic legitur in exemplari, nisi quod scriptura paulum exerrante apparet, *duxxerit*. Itaque legendum ut edidimus, *qualem parens omnium diem duxerit*, *οἷον ἐπάγησι ἦμαρ*. Talis est mens, qualis dies, quo die mens edita est. Hoc sibi vult Homerus & versio Ciceronis quæ refertur ab Augustino l. 5. de civitate Dei. *Rigalt.* Cujus manum cur violare omnes editiones conspirent, ignoro. Non enim testatur ita legi in exemplari Regio, uno nempe x, sed *duxxerit*: ideo vocat exerrantem scripturam. *Gronov.*

3 *Apertius, proximius, verius*] Forte: *proximius veris.* Verba Virg. Æn. 6. *Wower.*

Apertius, proximius, verius] Agnovit quoque secundi comparativi gratiam Pricæus, unde bis captavit oportunitatem de ista usur-

verius? [1] Principio, ait, cœlum & terras & cetera mundi membra spiritus intus alit, & infusa mens agitat: inde hominum pecudumque genus, & quidquid aliud animalium. [2] Idem alio loco, mentem istam & spiritum Deum nominat. [3] hæc enim verba sunt: [4] *Deum namque ire per omnes terrasque tractusque maris, cœlumque profundum: unde homines & pecudes, unde*

imber

usurpatione loquendi ad Apuleji Apologiam pag. 19. & pag. 85, ubi & hunc Minucii locum arcessit, nisi quod ei nimium addat ex antecedente, quasi notetur obvium & manifestum. Debuerat etiam aliquid peti ex sequente, quippe ex quo accipit efficaciam & vim, unde melius considerabat pater in libro 1. Observ. cap. 23, ut intelligerentur præstantissimæ fidei. Etiam Barthius 8. Advers. 9. In quo quam peritus fuerit Gallicæ versionis auctor, patet ex his ejus verbis, *plus clairement & plus approchant a la verité*. Gronov.

1 *Principio cælum & terras*] Virgil. lib. 6. Æneid. fol. 152.

Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum.

Vide inibi Servium. Virgilii locum citat quoque Hieronym. lib. 16. in Esaiam c. 57. fol. 188. Lactant. de ira c. 2. *Elmenhorst.*

2 *Idem alio loco*] Georg. 4. Vide Probum in ecl. 6. & Serv. 4. Georg. *Wower.*

3 *Hæc enim vera sunt*] Scriverius meus *H. e. verba s.* sane feliciter. simile mendum nos in Arnobio sustulimus l. 5. item tollendum in Statio Theb. 1.

Horrendos etenim latices, Stygii æquora fratris
Obtestor mansurum, & non revocabile verbum.

hodie *verum* est. *Meurs.*

Hæc enim vera sunt] Rom. *Hæc enim ejus verba sunt.* Wowerus. At in Variis Lectionibus scribitur Fulvius Ursinus hunc locum ita constituisse. Itaque Heraldus & Rigaltius expresserunt libri veteris lectionem, quos deseruit Ouzelius. Andacter sane. At Gallica versio bene molliter; *En un autre endroit il appelle cét Esprit là Dieu, comme il l'est veritablement.* Etsi forsan hic sensus non sit, sequor tamen lectionem veterem. *Gronovius.*

4 *Deum namque ire*] Virgil. lib. 4. Georg. fol. 151. lib. 6. Æneid. fol. 437. Apulejus de mundo. Hieron. in Epist. Pauli ad Ephes. cap. 4. fol. 177. Lactant. lib. 1. cap. 5. Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. 2. Salvianus de Gubernat. Dei lib. 1. p. 5. *Elmenhorst.*

Deum namque ire per omnes] Juvencus lib. 1. de histor. Euang.

Nil absente Deo loquimur: Nil abdita clausum

Pecto-

imber & ignes. [1] Quid aliud & à nobis Deus, [2] quam mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur? [3] Recenſeamus, ſi placet, diſciplinam philoſophorum; deprehendes eos, etſi ſermonibus variis, ipſis tamen rebus in hanc unam coire & conſpirare ſententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de ſuis dictis ſapientes eſſe meruerunt. [4] Sit Thales Mileſius omnium primus, qui primus

Pectoris antra tegunt: cernit
Deus omnia præſens.

Sic Epictetus divinitus apud Arrianum lib. 1. cap. 14. ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ θεῖον; ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ. ἀλλ᾽ ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί. καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. καὶ τίς τούτοις χρεία φωτὸς, εἰς τὸ βλέπειν, τί ποιεῖτε; Ouzelius.

1 *Quid aliud à nobis Deus quam mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur*] Seneca lib. 1. Natural. quæſt. fol. 831. *Quid eſt Deus? Mens univerſi.* Tertullian. apol. cap. 21. & 23. Nazianzen. orat. 37. & Iambico 18. Triſmegiſt. Pimand. c. 5. Iuſtinus Martyr cohortat. ad Græc. Auguſt. tom. 3. de Spiritu & anima c. 54. Lactant. lib. 4. cap. 8. & 9. lib. 7. cap. 3. Stobœus Eclogis phyſicis fol. 4. *Elmenhorſt.*

Quid aliud & à nobis Deus] Addidimus particulam non inutilem & è MS. Reg. *Heraldus.* Quid ſit, neſcio; & video neglectam ab prima Romana & ipſa prima Heraldi; ſed jam repetiit expreſſitque Frobeniana Wowerii. *Gronov.*

2 *Quam mens, & ratio*] Iuſtin. Apol. 2. Clem. Protrept. Tertull. Apol. Theophil. lib. 2. ad Aut. Hermes Pœmand. Ὁ δὲ νοῦς ὁ θεὸς ἀπεκύησε λόγῳ ἕτερον νοῦν δημιουργὸν, ὃς θεὸς τοῦ πυρὸς καὶ πνεύματος ὢν ἐδημιούργησε διοικητάς τινας ἑπτὰ, &c. Tatianus Spiritum ineſſe ſtellis, angelis, hominibus, illum quidem unum, ſed tamen certis differentiis diſtinctum. Auctor lib. de mundo appellat δύναμιν διὰ πάντων διήκουσαν. Sed de his latius lib. de anima mundi. *Wower.*

3 *Recenſeamus diſciplinam philoſophor.*] Hanc omnem veterum philoſophorum diſciplinam habet Minucius ex lib. 1. Cicer. de nat. Deor. *Rigalt.*

4 *Sit Thales Mileſius omnium primus*] Ita ediderat Gelenius, nec aliter in MS. Reg. Addit, *qui primus omnium de cœleſtibus diſputavit.* Diſputaverant ſane & alii, ſed minus accurate. Simplicius in lib. 1. Phyſ. Ariſtot. Θαλῆς δὲ πρῶτος παραδέδοται τὴν περὶ φύσεως ἱστορίαν τοῖς Ἕλλησιν ἐκφῆναι, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων προγεγονότων, ὡς καὶ Θεοφράστῳ δοκεῖ, αὐτὸς δὲ πολὺ διενέγκων ἐκείνων, ὡς ἀποκρύψαι πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Herald.

Omnium primus, qui primus omnium de cœl. d] Satis concinna iteratio & converſio: & mirum niſi repetierit ex Ovidio lib. IV. Metamorph.

Primus adulterium Veneris cum
Marte putatur
Hic vidiſſe Deus: videt hic Deus
omnia

primus omnium de cœlestibus disputavit. idem Milesius Thales [1] rerum initium aquam dixit: Deum autem

omnia primus. Gronov.

1 *Rerum initium aquam dixit*] In quo secutus Orpheum, cui Oceanus creator omnium. Hasce autem opiniones varias de rerum initiis, & earum moderatore Deo collegerunt fere omnes qui adversus gentes scripserunt, ne necesse habeam illos toties laudare. Cic. 1. de Nat. Deorum: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum. Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* ubi veteres libri scribunt: *qui primus de naturalibus.* Vitru. lib. 2. c. 2. Plutarch. de plac. Philos. Diog. Laërt. Salvianus 1. de Providentia. Sext. Philos. Hypotyp. lib. 3. *Wower.*

Thales Milesius rerum initium aquam dixit] Lactantius lib. 1. cap. 5. *Thales Milesius, qui unus è septem sapientum numero fuit; quique primus omnium quæsisse de caussis naturalibus traditur: aquam esse dixit, à qua nata sunt omnia. Deum autem esse mentem, qui ex aqua cuncta formaverit.* Nemesius περὶ Φύσεως ἀνθρώπου cap. 5. Cicero de nat. Deor. l. 1. f. 199. & lib. 4. Acad. quæst. Arist. lib. 1. Metaphys. cap. 3. Theodoret. contra Græcos orat. 4. fol. 57. Eusebius præparat. Eccles. lib. 1. cap. 5. lib. 14. cap. 5. & 6 Stobœus Eclog. physicis cap. 1. Cyrill. lib. 1. in Iulian. fol. 15. Iustin. cohort. ad Gentes pag. 2. Observat. nostræ ad Arnob. lib. 2. pag. 40. *Elmenhorstius.*

Milesius Thales rerum initium aquam dixit] Iustinus Martyr λογ. παραινετ. πρὸς Ἑλλ. Θαλῆς μὲν γὰρ ὁ Μιλήσιος, ὁ πρῶτος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἄρξας, ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἁπάντων τὸ ὕδωρ ἀπεφήνατο. ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ τὰ πάντα ἀναλύεσθαι. Augustinus de C. D. lib. 8. cap. 2. *Ionici generis princeps fuit Thales Milesius, unus illorum septem qui appellati sunt sapientes. Sed illi sex vitæ genere distinguebantur, & quibusdam præceptis ad bene vivendum accommodatis. Iste autem Thales, ut successores etiam propagaret, rerum naturam scrutatus, suasque disputationes litteris mandans eminuit, maximeque admirabilis exstitit, quod Astrologiæ numeris comprehensis defectus Solis & Lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putavit Rerum esse principium, & hinc omnia elementa mundi, ipsumque Mundum, & quæ in eo gignuntur, existere.* Videantur. Idem ejusdem libri cap. 5. Laërtius lib. 1. Tertullianus adversus Marcionem. Sext. Empiricus contra Mathemathicos. Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων. Seneca lib. 3. Natural. Quæst. cap. 13. Chalcidius in Timæum Platonis. Vitruvius Procemio lib. 8. Servius ad 16. Virgilii Eclogam. Ausonius Ludo sapientum. Arnobius lib. 2. Eusebius Præparat. lib. 2. Eusebius Præparat. lib. 5. cap. 13. Secutus autem Thales Orphea vatem antiquissimum, qui ab Oceano omnes Deos, omnesque Res initium sumpsisse recinit in Hymnis:

Ὠκεα-

tem eam mentem, quæ ex aquâ cuncta formaverit. [1] Eo altior & sublimior aquæ & spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri: à Deo traditum. Vides

Ὠκεανὸν καλέω πατέρ' ἄφθιτον αἰὲν ἐόντα,
Ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν, θνητῶν τ' ἀνθρώπων,
Ὃς περικυμαίνει γαίης περὶ τέρμονα κύκλον,
Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα.

Homerus quoque Iliad. 14.

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Θητύν.

Ubi Scholiastes: *γένεσιν, πατέρα, ἐπεὶ πρῶτον στοιχεῖόν τινες τῶν φυσικῶν εἶπον τὸ ὕδωρ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ λοιπὰ τρία, ὅθεν ὁ Πίνδαρος ἄριστον εἶπε τὸ ὕδωρ.* Fortasse autem opinio hæc Thaletis inde dimanavit, quod forte legerit vel audiverit illud Spiritus Sancti: עלפני המים ורוח אלהים מרחפת *Et spiritus Dei incubabat super facies Aquarum.* Videntur enim sibi id innuere hæc verba: *Deum autem eam mentem quæ ex aqua cuncta formaverit.* Ouzelius. Nequaquam tale quid hinc potest duci. Nam quod *spiritus* mentio fit, ea tota est Minucii vel Octavii, quum Thales modo *mentem* noverit. Itaque licet Thales mentem noverit & vocaverit, auctor tamen gnarus, quemadmodum in principio Geneseos eadem efferatur per vocem, qua Latinorum *spiritus* solet efferri, non dubitavit nunc quoque sic loqui, ut misceret utramque & sic plenissime conspirare ostenderet. *Gronov.*

1 *Ebo, altior & sublimior aquæ & spiritus ratio quam ut ab hom. pot. inveni. à Deo traditum*] Qui Minucium antehac edidêre, non videntur cepisse Minucii mentem. nec sane perviderant quid vetus exemplar suggeret; editioni Romanæ nimium creduli. etenim secundum eam sic ediderant, *Et altior & sublimior aquæ & spiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, à Deo tradita.* Scriptum est in exemplari, *Eo altior, & à Deo traditum.* Reddita aspiratione ac dispunctione rediit sensus clausulæ alias male cohærenti. Postquam apposuit Cæcilio sententiam Thaletis prope consentaneam Mosi de Deo & Mundo condito, subsistit hac interjectione, *Ebo.* ac subinde considerata sublimitate sententiæ altiorem esse ait quam ut ab homine potuerit inveniri aut cogitari. & continuo pronunciat absolute; *à Deo traditum.* per Mosen scilicet à quo Thales acceperat. *Rigalt.* Cujus eximii viri hanc pulcherrimam observationem quum ante oculos habuerit sequutus eum editor, nescio quid scrupuli potuerit habere, ut eam non plane approbaret ac imitaretur, præsertim quum Rigaltius ita in contextu etiam suæ editionis exhibuerit. Mutavit igitur eum, & quid aliud quam maluit cum prioribus *βαλανηφαγεῖν*, nec tamen causam aperire. Quod non probo; & tanto absurdius est, quia anno jam 1645 Rigaltianam restitutionem exhibuerit in hac urbe librarius

des philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. [1] Anaximenes deinceps, & post [2] Apolloniates Diogenes aëra Deum statuunt, infinitum, & immensum. Horum quoque similis de divinitate consensio est. [3] Anaxagoræ vero, descriptio & motus infinitæ

rius Justus Livius. Nos igitur quum amemus nosse & legere manum Minucii Felicis ipsam, aut utique accedere proxime, omnino accipimus, quod dedit Rigaltius, etsi τὸ *potuerit* notum jam fuerit ante hoc ejus indicium: & non bene assequar, quid τὸ *altior* differat ab voce *sublimior*, nec exclamat Minucius per interjectiones. Sane latet aliquid, quod non extrico. *Gronov.*

1 *Anaximenes*] Lactant. lib. 1. c. 5. *Anaximenes æthera dicit esse summum Deum.* Stobæus Eclog. phys. cap. 2. Augustin. lib. 10. Confess. cap. 6. Et in Epist. 61. ad Dioscorum fol. 107. Et de curiosis quæst. epist. 56. Epiphan. de fide Eccles. Cathol. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199. lib. 4. Acad. quæst. p. 47. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 5. *Elmenhorst.*

Anaximenes] Augustinus lib. 8. c. 2. de C. D. *Iste* (loquitur de Anaximandro) *Anaximenem discipulum & successorem reliquit; qui omnes rerum causas Infinito Aëri dedit: nec Deos negavit aut tacuit: non tamen ab ipsis Aërem factum; sed ipsos ex Aëre ortos credidit.* Adeundi Diogenes Laertius lib. 2. Plutarch. περὶ Αρεσκ. Justinus Martyr λογ. παραινετ. πρὸς Ἕλλ. Stobæus lib. 1. Eclog. Physic. cap. 13. *Ouzel.*

2 *Apolloniates Diogenes*] Cicero l. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Quid aër, quo Diogenes Apolloniates utitur Deo.* Diogenes Laert. lib. 9. pag. 666. Theodoretus contra Græcos oration. 4. *Elmenhorst.*

Apolloniates Diogenes] Augustinus lib. 8. cap. 2. de C. D. *Diogenes quoque Anaximenis alter auditor, Aërem quidem dixit rerum esse materiam, de qua omnia fierent, sed eum esse compotem divinæ rationis, sine qua nihil ex eo fieri posset.* Apud Theodoretum λόγῳ δ. περὶ ὕλης καὶ κόσμου, philosophus hic scribit Στοιχεῖον esse τὸν Ἀέρα, κόσμους ἀπείρους, καὶ κενὸν ἄπειρον· τόν τ' Ἀέρα πυκνούμενον καὶ ἀραιούμενον γεννητικὸν εἶναι τῶν κόσμων. οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, οὐδ' εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι. *Ouzel.*

3 *Anaxagoræ*] Hujus opinionem, ut aliorum Philosophorum, recitat Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων. Niceph. in Synes. περὶ ἐνυπνίων. Euseb. 3. c. 3. παρασκ. *Wowerus.*

Anaxagoræ descriptio & modus infinitæ mentis Deus dicitur] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Anaxagoras Deum esse dixit infinitam mentem, quæ per seipsam movetur.* Jamblichus de vita Pythag. c. 18. f. 55. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199. lib. 4. Acad. quæst. pag. 47. Plutarchus de placitis Philosoph. fol. 876. Diogenes Laert. lib. 2. p. 91. *Elmenhorst.*

Anaxagoræ vero descriptio & modus

finitæ mentis Deus dicitur. & [1] Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam commeans & intentus; ex quo etiam [2] animalium omnium vita capiatur.

modus infinitæ mentis Deus dicitur] MS. Reg. *& motus inf.* Corrupte. Sed neque verba Minucii plana sunt, imo nec vera, ut verear, ne Ciceronem, quem compilabat, non satis intellexerit. Verba Ciceronis sunt; *Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici voluit.* Atque id colligebat Cicero ex ipsis Anaxagoræ verbis, quæ apud Diogenem Laertium: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ. εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησεν. Appellat igitur M. Tullius διακόσμησιν illam, *descriptionem & modum*, nisi fortasse *motum* scripserat, & Minucius heic *motus*. Simplicius in lib. 1. Phys. Aristot. τὸ δὲ κινήσεως καὶ γενέσεως αἴτιον ἐπέστησε τὸν νοῦν ὁ Ἀναξαγόρας, ὑφ᾽ οὗ διακρινόμενα, τούς τε κόσμους καὶ τὴν τῶν ἄλλων φύσιν ἐγέννησεν. *Herald.*

Anaxagoræ vero descriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur] In exemplari legitur, *descriptio & metus.* Ferrarius, & post Ferrarium editores ceteri, *descriptio & modus.* belle emendatum rati, quia legerant apud Ciceronem, ubi ejusdem Anaxagoræ sententia refertur, *primus omnium rerum descriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici voluit.* Sed ex iis quæ apud Ciceronem sequuntur, & ex veteris scripturæ Minucianæ vestigiis procul dubio tam Ciceronis quam Minucii editiones emendandæ sunt, legendumque, *descriptionem & motum.* Verba Ciceronis hoc evincunt apertissime: *In quo non vidit*, inquit, *neque motum sensui conjunctum & continentem in infinito ullum esse posse.* Rigalt.

Anaxagoræ vero descriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur] Retinuimus hoc loco certissimam Rigaltii restitutionem; qui pro *modus*, quod antea legebatur, reposuit *motus*. De Anaxagora vero videndi Augustinus de C. Dei lib. 8. cap. 2. Clemens Alexandrin. Protrept. Aristotel. de Phys. Auscult. Strabo lib. 15. aliique ab aliis jam notati. *Ouzel.*

1 *Pythagoræ Deus est animus*] Salvian. de gubernat. Dei lib. 1. pag. 4. *Pythagoras philosophus, quem quasi magistrum suum Philosophia ipsa suscepit, de natura & beneficiis Dei disserens sic locutus est: animus per omnes mundi partes commeans atque diffusus, ex quo omnia, quæ nascuntur, animalia vitam capiunt.* Lactant. lib. 1. cap. 5. Et de ira cap. 2. Cicero de Nat. Deorum lib. 1. fol. 199. *Elmenhorst.*

2 *Animalium omnium vita capiatur*] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Pythagoras definivit quod esset Deus: Animus per universas mundi partes omnemque naturam commeans atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur, vitam capiunt.* Iisdem verbis Salvian. de Provid. *Wowerus.*

Capiatur] MS. *capitatur.* unde &

piatur. [1] Xenophanem notum est, omne infinitum cum mente, Deum tradere: & [2] Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem unum præcipuum: [3] Speusippum vim naturalem, animalem, quâ omnia regantur, Deum nosse. Quid [4] Democritus? quamvis atomorum primus inventor., nonne plerumque naturam, [5] quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? [6] Straton quoque & ipse naturam. etiam [7] Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. [8] Aristoteles variat, & assignat

& *captatur* legi possit. *Meursius.*

1 *Xenophanem*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 199. *Xenophanes mente adjuncta, omne præterea quod esset infinitum, Deum voluit esse.* Epiphanius de fide Eccles. Cathol. Aristotel. lib. 1. Metaphys. cap. 5. *Elmenhorst.*

2 *Antisthenem*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Antisthenes in eo libro, qui Physicus inscribitur, populares Deos multos, naturalem unum esse dicit.* Lactant. lib. 1. cap. 5. Diogen. Laert. in Antisthene. *Elmenhorst.*

3 *Speusippus*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Speusippus Platonem avunculum subsequens, & vim quandam naturalem Deum dicens, quâ omnia regantur.* Stobæus Eclogis physicis cap. 1. *Elmenhorst.*

Speusippum] Mendose MS. *Zeuxippus.* Meursius.

Speusippus] Sententia postulat *Speusippum*, quomodo edidit Gelenius. *Herald.*

4 *Democritus*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Democritus imagines, earumque circuitus in Deorum numerum refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat: tum scientiam intelligentiamque nostram.* Theodoret. de Mater. & Mundo orat. 4. fol. 57. Diogen. Laert. lib. 9. *Elmenhorst.*

5 *Imagines fundat*] Cic. *Quid Democritus, qui imagines, earumque circuitus in Deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat.* Wower.

6 *Straton quoque*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Strato is, qui Physicus appellatur, omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendive habeat.* Elmenhorst.

7 *Epicurus qui Deos ociosos fingit, aut nullos*] Cicer. lib. 2. de Divinat. p. 401. *Epicurus negat quidquam Deos nec alieni curare, nec sui.* Ennius:

Ego Deum genus esse semper dixi, & dicam cælitum,
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et de Nat. Deor. lib. 1. pag. 201. Servius in 2. Æneid. fol. 255. Theodoret. orat. contra Græcos pag. 57. Plutarch. de placitis Philosoph. fol. 877. *Elmenhorst.*

8 *Aristoteles variat, & assignat*

signat tamen unam potestatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. [1] Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adscribit, [2] alias mundo, alias

tamen unam potestatem. nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim mundo deum præficit. (*Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum.*) *Heraclides Ponticus quoque deo divinam mentem, quamvis varie, ascribit*] Illa quæ semicirculis inclusi, purum putum glossema sunt. Porro Heraclidæ mentio revocat mihi in memoriam mendosum Macrobii locum in Commentario ad Somn. Scip. lib. 1. c. 13. *Heraclitus Ponticus lucem; Heraclitus physicus scintillam stellaris essentiæ.* Scribo, *Heraclides Ponticus l.* Ejusdem libri cap. 2. gravius mendum. *Numenio denique inter Philosophos occultorum curiosiori offensam numinum, quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverit, somnia prodiderunt, visa sibi ipsas Eleusinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes;* Correxeram, *viso sibi i. E. d. h. m. a. a. l. videri p.* cum in vetere codice signate ita esse vidi. *Meurs.*

Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum] Hæc MS. non agnoscit, & delenda sunt ut superflua. *Wower.*

Aristoteles variat] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Aristoteles quamvis secum ipse dissideat, ac repugnantia sibi & dicat & sentiat: in summum tamen unam mentem mundo præesse testatur.* Vide Aristot. lib. 1. Metaphys. cap. 3. & 4. Cicer. l. 1. de Nat. Deor. pag. 200. *Elmenhorst.*

Aristoteles Ponticus variat] Tota hæc periodus procul dubio delenda est; neque tamen quidquam mutare ausi sumus absque librorum auctoritate. *Herald.*

Aristoteles variat] Cicero: *Aristoteles multa turbat. modo enim menti tribuit omnem divinitatem, modo mundum ipsum, Deum dicit esse. modo quendam alium præficit mundo.* Quod Tullius dixit *modo*, Minucius *interim*. Rigalt.

1 *Heraclides Ponticus*] Cicer. lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Heraclides Ponticus modo mundum, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit.* Elmenhorst.

2 *Alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum*] Quum manifeste pateat ex Ciceronis loco, quem citat Elmenhorstius, ista verba pertinere ad Theophrastum, nescio quî in loco hoc tam turbato negligenter attribuantur Heraclidæ Pontico. Videtur codex MStus indicare *interim mundo Deum præficit Aristoteles. Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adscribit. Alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum & Theophrastus, Et Zenon &* &c. ut nomen *Aristoteles* bis ponatur in principio & fine, prout solent & alii, & præsertim noster Minucius: id quod satis firmavi in supplemento

alias menti divinæ tribuens principatum. [1] Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & [2] Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem Deum disseruit. [3] Zenon ejusdem magister naturalem legem atque divinam, & æthera interim, interdumque rationem vult omnium esse principium. idem [4] interpretando Junonem aëra, Jovem cœlum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter & revincit errorem. Eadem fere [5] Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. [6] Babylonio etiam Diogeni disciplina est

plemento Liviani loci xxi, 43. *Gronov.*

1 *Theophrastus*] Cicero lib. 1. de Natura Deor. fol. 200. *Theophrastus modo menti divinum tribuit principatum, modo cælo, tum autem signis, sideribusque cælestibus.* Elmenh.

2 *Cleanthes*] Cicero lib. 1. de Natur. Deor. fol. 201. *Cleanthes ipsum mundum Deum dicit esse, tum totius naturæ menti atque animo hoc nomen tribuit: tum ultimum & altissimum atque undique circumfusum, & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum Deum judicat*, Lactant. lib. 1. cap. 5. *Elmenh.*

3 *Zenon*] Cicero lib. 1. de Natura Deor. fol. 200. *Zeno naturalem legem divinam esse censet: eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Atque alio loco æthera Deum esse dicit.* Elmenhorst.

4 *Interpretando Junonem aëra*] An ille igitur supponetur inventor tam publicæ & usu communi adscitæ figuræ? Quod exprobrat eis quoque Arnobius fine libri V, Sed excusat a magna rei cujuslibet bonitate Cicero libro II Nat. Deor. *Gronov.*

5 *Chrysippus*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 201. *Chrysippus ait vim divinam in ratione esse positam, & universæ naturæ animo atque mente: ipsumque mundum Deum esse, & ejus animi fusionem universam: tum fatalem umbram & necessitatem rerum futurarum. Deinde vult Orphei, Musæi, Hesiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipse in lib. de Diis immortalibus dixerit.* Vide Aristotelem tom. 2. fol. 943. Stobæum in Eclog. Phys. cap. 2. Lactant. lib. 1. cap. 5. Diogenem Laert. lib. 7. *Elmenhorst.*

est [1] exponendi & differendi, Jovis partum, & ortum Minervæ, & [2] hoc genus cetera, rerum vocabula esse, non deorum. Nam Socraticus [3] Xenophon formam Dei veri negat videri posse, & ideo quæri non oportere: [4] Aristo Chius comprehendi omnino non posse. uterque majestatem Dei, intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de Deo, & rebus ipsis, & [5] nominibus oratio est, & quæ [6] tota esset cœlestis, nisi persuasionis civilis nonnumquam admixtione sordesceret. [7] Platoni itaque in Timæo Deus est

ipso

6 *Babylonio Diogeni*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 201. *Diogenes Babylonius in eo libro, qui inscribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad Physiologiam traducens, disjungit à fabula.* Elmenhorst.

Babylonio etiam Diogeni] Ἐκ Σελευκίας τῆς ἐν Βαβυλῶνι. Athen. 5. *Rigalt.*

1 *Exponendi & differendi Jovis partum*] Sic etiam philosophatur Sallustius, libello de Diis & Mundo. *Rigalt.*

2 *Hoc genus cæterarum rerum vocabula esse*] Corrigo *certarum.* Meurs.

Cæterarum rerum] Rom. Ed. delet τὸ *cæterarum.* Wower.

Et hoc genus cætera, rerum vocabula esse] Satis pro imperio hîc pronunciatur, quasi recte sic ederetur, quum utique & Sabæus edendo *ceterarum*, & similiter Heraldus palam indicent in Romano, mox Gallico exemplari exstare insuper tres literas post τὸ *cetera*, quas negligere in nostra potestate non est. Illi ediderunt *cæterarum.* Sed manus, unde illæ literæ coaluerunt affixæ præcedenti, videtur dedisse *cetera tum*. hoc est, *& hoc genus cætera tantum rerum vocabula esse.* Ipsius enim Palæphati velut verba reddidit: εἰ τῷ ὄνομα μόνον ἐγένοντο, λόγος δὲ περὶ αὐτῶν οὐδεὶς ὑπῆρξεν. *Gronov.*

3 *Xenophon*] 4. Ἀπομνημ. Wower.

Socraticus Xenophon] Cicer. lib. 1. de Nat. Deor. p. 20. *Xenophon in iis, quæ à Socrate dicta retulit, facit Socratem disputantem, formam Dei quæri non oportere.* Elmenhorst.

4 *Aristo Chius*] Inepte MS. *Aristonicus.* Meurs.

Aristo Chius comprehendi omnino non posse] Quod Minutius Aristo Chio, id Cicero de Natur. Deor. lib. 1. fol. 201. tribuit Aristoni. *Elmenhorst.*

5 *Nominibus*] Scribo *hominibus.* Meurs.

6 *Tota esset cœlestis*] Hanc Platonicæ facundiæ celebrationem non negligit Pricæus ad similem Apuleji in Apologia pag. 121: sicut sequentia de difficultate inveniendi Dei & negata effandi in multos potestate citat ibidem pag. 153. *Gronov.*

7 *Platoni in Timæo Deus est*

ipso

ipſo ſuo nomine mundi parens, artifex animæ, cœleſtium [1] terrenorumque fabricator: quem & invenire difficile, præ nimiâ & incredibili poteſtate, & cum inveneris, [2] in publicum dicere impoſſibile præfatur. Eadem fere & iſta quæ noſtra ſunt. nam & Deum novimus, & parentem omnium dicimus; & [3] nunquam publice niſi interrogati prædicamus.

XX. Expoſui opiniones omnium ferme philoſophorum, quibus illuſtrior gloria eſt, Deum unum multis licet deſignaſſe nominibus: ut quivis arbitretur, aut nunc Chriſtianos philoſophos eſſe, aut philoſophos fuiſſe jam tunc Chriſtianos. Quod ſi providentiâ mundus regitur, & unius Dei nutu gubernatur, [4] non nos

ipſo nomine mundi parens] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Plato, qui omnium ſapientiſſimus judicatur, monarchiam plane, aperteque defendit: nec æthera, aut rationem, aut naturam, ſed ut eſt, Deum nominat: ab eo mundum hunc perfectum, atque mirabilem eſſe fabricatum.* Elmenh.

1 *Terrenorumque fabricator quem & invenire difficile*] Platonis verba: τὸν μὲν πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. eadem Hermes Pœmand. Juſtin. Parænet. Platonem illa hauſiſſe ex Moyſis, & Ægyptiorum diſciplina ſcribit. Clem. Protrept. Apud Hebræos enim Dei nomen ἀνεκφώνητον, Baſil. περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. cap. 18. *Wowerus.*

Quem & invenire difficile] Plato Timæo fol. 28. τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Vertit Chalcidius; *Opificem, genitoremque univerſitatis, tam invenire difficile, quam inventum impoſſibile digne profari.* Lactant. lib. 1. cap. 8. Clemens recognit. lib. 8. fol. 123. Cicero lib. 1. de Natur. Deor. fol. 200. Athenag. apologia pro Chriſt. pag. 9. Saresber. polycrat. l. 7. cap. 5. Tertull. apolog. cap. 4. Origenes lib. 5. contra Celſum. *Elmenh.*

2 *In publicum dicere impoſſibile præfatur*] Platonis verba ſunt, εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Cic. *Patrem hujus mundi nominari negat poſſe.* Tertull. Apolog. *Neque inveniri facilem, & inventum enarrari in omnes difficilem.* Chalcidius: *Opificem genitoremque univerſitatis tam invenire difficile eſt, quam inventum impoſſibile digne profari.* Rigalt.

Præfatur] Scribo *profatur.* Meurſius.

3 *Nunquam publice, niſi interrogati præd.*] Prohibiti ab Ethnicis, Chriſtianos publice philoſophantes audire erubeſcentibus aut timentibus. *Rigalt.*

4 *Non nos debet antiquitas fabellis ſuis delectata, ad errorem*

nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententiis refellatur, [1] quibus & rationis & vetustatis adsistit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, [2] ut temere crediderint etiam alia monstruosa mira miracula: [3] Scyllam multiplicem, [4] Chimæram multiformem, & Hydram felicibus vulneribus renascentem, & [5] Centauros

[1] equos

mutui rapere consensus] Augustin. de civit. Dei lib. 22. cap. 6. *Antiquitas recipit fabulas etiam fictas incondite.* Theodoretus Orat. 1. de fide fol. 15. Arnobius lib. 1. pag. 21. Augustin. tom. 4. de variis quæst. 114. Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 394. *Elmenhorst.*

Antiquitas imperitorum] Hos imperitos Palæphatus vocat ἀνομιλήτους σοφίας καὶ ἐπιστήμης. Gronov.

1 *Quibus . . adsistit auctoritas*] Annotavit istam verbi significationem Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 140. *Gronov.*

2 *Ut temere crediderint etiam alia monstruosa miracula*] MS. Reg. *monstruosa mira miracula.* Scriptum fortasse Minucii stylo, *ut temere crediderint etiam alia monstruosa, mira, miracula.* Heraldus.

Temere crediderint] Tale est Æliani lib. 1. Ποικιλ. Ἱστορ. cap. 14. de cygni cantu in morte: Πεπίστευται ὅτι ᾄδει &c. *Gronov.*

Monstruosa miracula] MS. *m. mira miracula.* male. *Meurs.*

Monstruosa mira miracula] Non magis hæc me turbant quam fragmentum Varronis, quod citat Nonius; *Eodem conjecisse mera miracula nescio quæ.* Gronov.

3 *Scyllam multiplicem*] Virgil. l. 10. Æneid. Isidorus Hispalens. orig. lib. 2. cap. 3. lib. 18. Fulgentius Mytholog. l. 2. pag. 19. Ovidius lib. 13. Metamorph. fabul. 11. *Elmenhorst.*

4 *Chimæram multiformem*] Servius in 4. Æneid. fol. 368. *Chimæra triplex monstrum: siquidem prima pars leo erat, posterior draco, in medio caput capræ, quod ignes efflabat.* Hyginus fab. 57. Apollodor. biblioth. lib. 2. pag. 17. Isidorus lib. 2. cap. 3. *Elmenhorstius.*

5 *Centauros*] Isidorus orig. lib. 2. cap. 3. Diodorus Siculus bibliothec. lib. 4. fol. 271. Palæphatus περὶ ἀπίστων ἱστοριῶν pag. 82. *Elmenhorst.*

Centauros equos suis hominibus implexos] *Bimembres* dixit Ovidius. & in Centaurea pugna Monychus ipse centaurus sic alloquitur suos:

—— *Et quid fortissima rerum*
In nobis duplex natura animalia junxit.

Hæc fuit fabula. Re ipsa homines fuere in equis. Palæphatus: οὐδὲν γὰρ πρόσεστι ταύρου τοῖς κενταύροις, ἀλλ' ἵππου καὶ ἀνδρὸς ἰδέα ἐστί. Sic unusquisque homo suum equum habuit, & equus quisque suum hominem sibi implexum. *Rigalt.*

1 *Equos*

[1] equos suis hominibus implexos, & quidquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas [2] aniles fabulas, [3] de hominibus aves, & feras homines, & de hominibus arbores atque flores? [4] quæ si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. [5] Similiter, ac vero erga deos quoque, majores nostri

1 *Equos suis hominibus*] Fortasse: *semihominibus*. Wower.

2 *Aniles fabulas, de hominibus aves*] Hieronym. in Daniel. cap. 4. fol. 504. *Scyllam quoque & Chimeram, Hydram atque Centauros, aves & feras, flores & arbores, stellas & lapides factos ex hominibus narrant fabulæ.* Elmenhorstius.

3 *De hominibus aves, & feras homines*] Sic magno consensu nunc probatum habent Minucium, quum tamen Wowerus ediderit *de hominibus aves & de feris homines.* Ambigo penes quos sit verum. Hoc tamen expressit Gallica interpretatio; *des metamorphoses d'hommes en oyseaux, de bestes en hommes, & d'hommes encore en fleurs & en arbres.* Gronovius.

4 *Quæ si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt*] Hæc est vera lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *quæ si essent facta, fierent quæ fieri non possunt*, non idonea sententia. *Herald.*

Quæ fieri] MS. inepte, *quia fieri*. Meursius.

Quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt] Sic rursus cap. XXIII. *Cur enim si nati sunt, non hodieque nascuntur.* Non oportet tamen excludi ludibria naturæ, ab pluribus memorata. *Gronov.*

5 *Similiter vero*] Sab. *s. ac vero.* Sic in MS. *Meursius.*

Similiter, ac vero erga Deos quoque, majores nostri, improvidi] Sic interpungenda est hæc veteris exemplaris scriptura. *Rigalt.*

Similiter vero erga Deos] Sic quum ederent Wowerus & Elmenhorstius, mox Heraldus & Rigaltius auxerunt *similiter ac vero*, ita ut posterior interpunxerit post primam vocem, eamque interpunctionem nota significandam judicaverit, non in contextu expresserit. Sequuti sunt alii, qui indice confecto verborum & formularum in eum contulerunt *similiter ac vero.* Nec quid hi velint, assequor; nec quid notare possint istæ voces, aut ipsi explicant, aut ego capere possum. Adeo exspatiantur ultra humanum prorsus sensum. Attamen exponit Gallica versio: *Ils ont creu de la sorte des Dieux par une estrange simplicité.* Quin tu fac, ut habeas, quod ante multos annos jam habui *simili veratro.* Id vides plane residere in lectione veteri codicis MSSti, nunc Regii. Notum est genus purgandi apud antiquos cerebri per veratrum, quod tamen hominibus censetur venenum, unde transfert ejus significationem Persius, ut doctissime exponit Casaubonus; nunc quoque sic Minucius quasi perin-

 de

nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt: [1] dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt [2] eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quæ

de purgatam aut infectam veneno habuerint mentem in Regibus Latini ac Romani aliique veteres ætati isti propinquiores, ac remotiores habuerunt in audiendis fabulis monstrorum *Gronov.*

1 *Dum reges suos*] Scholiast. Lycoph. τὺς βασιλεῖς δ' ἀνέκαθεν Δίας ἐκάλυν πάντας. Wower.

Dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre] Suidas & Damascenus auctores sunt, Seruchum defunctos præstantes viros adorari, & quotannis eorum memoriam celebrari jussisse, & illorum nomina in sacros commentarios referri, atque Deos eos judicari, tanquam benefactores. Hinc primum ortam idololatriam, Deorumque pluralitatem. Suidas in Σερχ. Damascenus de Hæresib. pag. 574. Cyrillus contra Julianum lib. 6. fol. 112. Marius Victor l. 3. in Genes. pag. 362. Athanas. contra gentes fol. 15. & sequent. Lactant. l. 1. cap. 8. & 15. lib. 2. cap. 13. Augustin. contra Faust. Manichæum lib. 22. c. 17. Nazianz. orat. 2. de Theolog. Philastrius de Hæresibus pag. 12. Chrysost. in Matth. cap. 27. fol. 580. Homil. 87. Constantinus Manasses in Annal. Isidorus Hispalensis origin. lib. 8. cap. 2. Epiphanius Ancorato. Et in Epist. ad Acacium & Paulum. Augustin. de civitat. l. 14. c. 2. Hieronym. in Oseam cap. 2. *Elmenb.*

Dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre] Fulgentius Mythol. 1. ex Diophante Lacedæmonio, de filio Syrophanis cujusdam Ægyptii: *Doloris angustia quæ semper inquirit necessitati solatium, filii sibi simulacrum in ædibus, seminarium potius doloris invenit.* Tertullianus lib. de Anima, ubi de Achille Patrocli corpus diutius servante, laudat pietatis Homericæ industriam tantopere satagentis circa ejusdem Patrocli sepulturam, ne quis defunctum diu detinens, ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatii dolore nutriti. *Rigalt.*

2 *Eorum memorias instantius retinere*] MS. *in statuis.* quomodo & Carrio correxit. Eandem vero originem superstitionis, & idololatriæ tradunt Athenag. Apol. Athanas. adv. gentes. Prudent. 2. adv. Symm. Lactant. lib. 1. cap. 15. & Fulgent. 1. Mytholog. ex Diophante Historico iisdem pene verbis. ubi scribendum: *Nam & Nicanor Musicus in* χρωματοποιῶν *libro Musicæ artis, quem scripsit, ait: Dominum* (Lactant. in 3. Theb. Stat. Deum) *doloris prima compunctio finxit humani generis. Exin inveteratus error humanis pedetentim consertus disciplinis barathro quodam insanæ credulitatis prolabitur.* Hæc mire corrupta sunt apud Fulgent. *Wower.*

Instantius detinere] Lego *in statuis detinere.* Sic MS. *Meurs.* At sibi

quæ fuerant [1] adſumpta ſolatia. [2] Denique & antequam commerciis orbis pateret, & antequam gentes ritus ſuos moreſque miſcerent, unaquæque natio conditorem ſuum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem, aut [3] alicujus muneris vel artis

ſibi vindicat Carrio lib. II Emendat. c. 10.

Eorum memorias in ſtatuis detinere] Ita in editione Rom. ex MS. Reg. Ediderat Gelenius *inſtantius detinere*. Herald.

1 *Aſſumta ſolatia*] Neges Ouzelium potuiſſe notas deſcribere. Habes utique hîc ampliſſimam, ſed in qua ne unam literam poteſt ſuam dicere, aut voluit, quum ſciret omnia in prædæ cauſam venire, deſcripta ex Pricæo ad Apuleji librum VIII pag. 414, & ſeq. Ubi hunc quoque Minucii locum ad partes vocat, prout fecit quoque G. I. Voſſius lib. I Originis Idolol. cap. XI pag. 81, unde noſter arceſſivit primam denſæ notæ partem, & diſtinctionem auctoris libri ſapientiæ, & conjecturam de Philone. Nec, quod mireris, abſunt verba Fulgentii aut Tertulliani, quæ ante eum annis ſeptem ediderat jam Rigaltius. Itaque potuit videre & noſſe. An noverit, & ex conſulto tamen attulerit, uti non dixerim, ita pravam ex Tertulliano citationem Rigaltianam *ne quis defunctum diu detinens*, ſtudioſe & ſedulo correctam exhibuit *ne quis defunctum domi detinens*. Quod vitium idcirco non debebat pluribus editionibus propagari. Sed ille ipſe Pricæus ſuæ hujus meditationis de ſolatiis antiquis iſtis indicium dederat jam in notis ad Acta Apoſtol. XVII, 23, ubi rurſus hunc locum Minucianum exhibet, obſervans quoque ad locum ex Libro Sapientiæ tantopere deſignatum ab Ouzelio effícta videri hæc Minuciana. Sed admirabilem his verbis vim videntur mihi afferre verba Athenagoræ deinde ab Wowero citata: Αἰγύπτιοι τύπτοντες ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς. Gronov.

2 *Denique & antequam*] Sic edidi ſecutus Heraldum & Rigaltium, unde opinor ita in MSto exſtare, quum cæteræ editiones deleant ſecundam voculam ſine cauſa. *Gronov.*

3 *Alicujus muneris vel artis repertorem*] Lactantius de ira Dei cap. 2. *Omnes ii, qui coluntur ut Dii, homines fuerunt, & iidem primi ac maximi reges: ſed eos aut ob virtutes, qua profuerant hominum generi, divinis honoribus affectos eſſe poſt mortem; aut ob beneficia & inventa, quibus humanam vitam excoluerant, immortalem memoriam conſecutos? Nec tantum mares, ſed & fœminas.* Et lib. I. c. 15. l. 7. cap. 14. Theodoretus contra Græc. ſerm. 2. de Principio fol. 35. Et orat. 3. de Diis fol. 42. Clemens recogn. lib. 10. fol. 159. Euſebius præparat. Eccleſ. l. 1. cap. 6. Oecumenius in Acta Apoſtol. cap. 27. Cicero de Nat. Deorum lib. 3. fol. 247. *Elm.*

1 *Le-*

tis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. Sic & defunctis præmium, & futuris dabatur exemplum.

XXI. [1] Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientium; eadem mecum recognosces, [2] ob merita virtutis

3 *Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientum*] MS. & Rom. *Historicorum scripta*, quamvis Stoici Physiologi. reliqua indubie è glossa irrepserunt. *Wower.*

Lege Stoicorum scripta] Non bonæ fidei fuisse videntur qui de veteri exemplari varias lectiones Joanni Voverio descripsere. is fidem illorum secutus asserit in MS. & Rom. editione legi, *Historicorum*. Utrumque præ oculis habemus, & utrobique disertissime legitur, *Stoicorum*. Et inter philosophos quidem Evemerus à Plutarcho censetur, & à Cicerone inter philosophos citatur, ut hic etiam à Minucio nostro, qui Evemero subnectit Prodicum & Persæum philosophantem. Fortean decepti aliqui fuerint eo quod lib. 6. de civ. Dei Augustinus ait, *Evemerum, non fabulosa garrulitate, sed historica diligentia tradidisse Jovem & ceteros hujus generis, reges fuisse, non Deos.* Sed & ipse Augustinus lib. de cons. Euang. de eodem Evemero verba facit tanquam de poeta cap. 23. *Rigalt.*

Lege Stoicorum scripta] Hæc simpliciter vera esse, docet mox testimonium Persæi, quod ab Minucio ex Cicerone descriptum esse notaverunt viri docti. Iste autem Persæus fuit Stoicus, unde de eo collegit Lipsius in Manuductione ad Stoica libro 1 cap. 12, unde simul patet perperam vulgo id nomen scribi etiam in Minucii editionibus. *Gronov.*

1 *Vel scripta sapientium*] Nisi Minucius ediderit *vel scita sap.* Hi enim decreverunt colendos & honorandos esse ἥρωας ἀγαυούς. Gallica versio. *Lisez les écrits des sages & des philosophes Stoïques.* Et pergit: *vous reconnoistrez avec moy que les hommes ont été faits Dieux, ou pour leurs bien-faits ou pour leur merite.* Apparet illius auctorem omnia libera habuisse. Interim nescio, cur sic distinxerit Rigaltius, ut punctum signaverit post verbum *recognosces* & rursus post participium *habitos*, quod ibi certe poterat commodissime omitti, ut continuaretur *habitos Euemerus exsequitur.* Heraldus edidit *recognosces, ob merita virtutis, aut muneris Deos habitos. Euemerus* &c. Quod est simplicissimum, & ego retinui, ubi subintelligitur, nempe *ob merita.* De hoc Euemero cur quæ hîc notata legebantur sub nomine Ouzelii, retinerem, causam habui nullam, quum essent mera Vossiana ex Opere de Historicis Græcis. Insuper quum MS. codex pro hoc nomine habeat *eruerent*, patet ab Minucio id fuisse scriptum sine h elemento. *Gronov.*

2 *Ob merita virtutis aut muneris*] Lactant. 1. cap. 18. *Nimirum quia reges maximi, ac potentissimi fuerunt, ob merita suarum virtutum aut munerum, cum cari fuissent*

tis, aut muneris deos habitos. [1] Euhemerus exſequitur, & [2] eorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat, & per provincias monſtrat: [3] Dictæi Jovis, & [4] Apollinis Delphici, & [5] Phariæ Iſidis, & Cereris [6] Eleuſinæ.

[1] Pro-

ſent iis, quibus imperitaverant, in memoriam ſunt conſecrati. Athanaſ. adv. gentes: εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εὑρεθεῖσι τῷ βίῳ χρησίμοις λέγοντες διὰ ταῦτ' αὐτοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γεγόνασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἠσκηκέναι, Ἄρτεμις δὲ τὴν κυνηγετικήν, καὶ Ἥρα στολισμόν. Euſeb. lib. 1. c. 6. Theodoret. ſerm. 3. *Wower.*

1 *Euhemerus exſequitur*] Cic. 1. de Nat. Deor. Sext. Empir. lib. 18. Plutarch. 1. de Plac. Philoſ. Theodor. Serm. 2. Euſeb. lib. 2. & 10. Præpar. Euang. Lact. lib. 1. cap. 11. Auguſtin. de Civ. Dei lib. 6. cap. 7. & alii. *Wower.*

Euhemerus exſequitur, & Deorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat] Auguſtin. lib. 1. de conſenſu Euangeliſt. cap. 23. fol. 271. *Euhemerus poeta fuit, qui & ipſum Jovem & Saturnum patrem ejus, & Plutonem atque Neptunum fratres ejus, ita planiſſime homines fuiſſe prodit, ut eorum cultores gratias magis poetis agere debeant, quia eos non dehoneſtandos, ſed potius ad exornandos multa finxerunt.* Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 294. Theophilus ad Autolycum lib. 3. f. 267. Arnobius lib. 4. adverſ. gentes fol. 87. *Elmenh.*

Euhemerus] MS. mendoſe *cruevet*. Meurſius.

Evemerus exſequitur] Lib. ἀπίστου καὶ ἀνυπάρκτου μυθολογίας. *Rigalt.*

2 *Eorum natales, patrias, ſepulcra dinumerat*] Ἐξανθρωπίζει τὰ θεῖα. Plutarch libro de Iſide. *Rigalt.*

3 *Dictæi Jovis*] Dicitur Jupiter Dictæus, quoniam in Dictæi montis antro, qui eſt Cretæ, habitâſſe fertur, & educatus. Hinc Virg. 4. Georg.

Dictæo cœli regem pavere ſub antro.

Apollonius Rhodius Argonaut. lib. 1.

Ὄφρα Ζεὺς ἔτι κοῦρος, ἔτι φρεσὶ νήπια εἰδώς,
Δικταῖον ναίεσκεν ὑπὸ σπέος.

4 *Apollinis Delphici*] Cicero lib. 1. de Divin. pag. 368. Strabo Geograph. lib. 9. Orpheus hymno in Apollin. Lucianus de ſacrificiis fol. 73. *Elmenh.*

Apollinis Delphici & Phariæ] Nam & hoc eligo ex Heraldo, quod tum Elmenhorſtius, tum Wowerus expreſſerunt, ab Rigaltio negligenter omiſſa copulativa, unde præter Cellarium omittunt quoque alii. Id vero incredibile eſt verſionem Gallicam ſic confici, ut diverſa videatur Iſis ab Pharia, *de Jupiter Dicteen, d'Apollon Delphique, de l'Iſis, de Phare, & de la Ceres d'Eleuſine.* Opinor diſtinctionem veniſſe ab malis typis, non ab auctore. *Gronov.*

5 *Phariæ Iſidis*] Apud Tertul

Apo-

[1] Prodicus aſſumptos in deos loquitur, [2] qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuêre. In eandem ſententiam & [3] Perſeus philoſophatur, & adnectit inventas fruges & frugum ipſarum repertores [4] iiſdem nominibus, ut Comicus ſermo eſt [5] Venerem ſine

Apol. *Pharia Iſis.* non, *farrea.* Wower.

Phariæ Iſidis] Kalend. ruſticum *Menſ. April.* PHARIAE SACRUM. Liber inſcription. fol. 85.

ΕΙΣΙΔΙ ΦΑΡΙΑ .... ΕΙΣΙΝ ΤΗΝ ΕΝ ΜΕΝΟΥΘΙ
ΥΠΕΡ ΣΩΤΙΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ......

Elmenhorſt.

Phariæ Iſidis] Notæ Ouzelianæ primordia de Phariæ nomine & locum Diodori habes in Voſſii Origine & progreſſu Idolol. 11, 24, uti & ibidem cap. 56 Servium, Macrobium, Firmicum junctim, & ſtatim ad locum Herodoti: de Iſcha autem 1, 38, de hordeo 1, 27 & alia ſparſim aliis locis, ut nihil doceat, & hinc abolita eſt. Quæ enim ratio eſt hæc liberalitatis in ſtudendo? *Gronov.*

Et Cereris Eleuſinæ prodigiis aſſumptos] Repræſentavimus lectionem Edit. Rom. & MS. Reg. Neſciebam an poſſet legi, *Euhemerus exſequitur & eorum natales, p. ſ. d. & per p. monſtrat, Dictæi Jovis, & Apollinis Delphici, & P. J. & Cereris Eleuſinæ. Poſidippus aſſumptos in Deos loquitur qui, &c.* Herald.

1 *Pro Diis aſſumptos in Deos loquitur*] Rom. *prodigiis.* Illa, *pro diis*, inducenda ſunt. *Wowerus.*

Prodicus aſſumptos in Deos loquitur] In exemplari ſcriptum eſt, *prodigiis.* Corrupte. Cicero lib. 1. de nat. Deor. *Quid Prodicus Chius?* qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit. quam tandem religionem reliquit. *Rigalt.*

2 *Qui errando inventis novis frugibus*] Rom. delet vocem *frugibus* Plin. l. 25. *Singula quoſdam inventa Deorum numero addidere.* Euſeb. 1. cap. 6. præpar. Euang. *Wower.*

3 *Perſeus philoſophatur*] Cic. 1. de Nat. Deorum. *Perſeus eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa, ipſaſque res utiles Deorum vocabulis nuncupatas.* Wower.

Perſeus philoſophatur] Cicero de Natura Deor. lib. 1. pag. 179. *At Perſeus, ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa: ipſaſque res utiles & ſalutares Deorum eſſe vocabulis nuncupatas.* Elmenh. Hanc citationem totidem verbis repetivit Rigaltius, ne literam quidem addens, qua ex ſuo illuſtret, ideo commeatum huic labori Rigaltiano prorſus inutili conceſſi. *Gronovius.*

4 *Iiſdem nominibus*] Vide Var. 4. de ling. Latin. *Wower.*

5 *Venerem ſine Libero & Cerere frigere*] Terent. Eunuch. Act. 4. Scen.

sine Libero & Cerere frigere. [1] Alexander ille magnus Macedo [2] insigni volumine ad matrem suam scripsit, [3] metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus [4] à sacerdote secretum. [5] illi Vulcanum facit omnium prin-

Scen. 5. *Verbum hercule hoc verum est, sine Libero & Cerere friget Venus.* Quem locum citat Hieronym. de regulis Monachorum cap. 12. Et Epistola 10. ad Furiam de Viduitate servanda cap. 3. Apulejus lib. 2. Metamorph. p. 167. *Ecce, inquam, Veneris hortator & armiger Liber advenit ultro; vinum istud sorbeamus hodie omne, quod nobis restinguat pudoris ignaviam, & alacrem vigorem libidinis incutiat.* Elmenhorst. Cæterum mireris hoc loco impudentiam Ouzelii, qui bene memor compilationis ab ipso supra admissæ in capite IX de eadem causa, nunc non dubitavit similiter inquinare mentem illicitæ rapinæ furto, & quidem ex eodem loculo Pricæi ad Apuleji librum II Milesiorum pag. 88, nescio cur seriem ab Pricæo illis citationibus datam non observans; an ut ideo securius lateret? Inconcinne autem huc erant translata, quoniam in illis nihil editur nisi de vino & Dionyso, quum in proverbio junctim memorentur Liber & Ceres. *Gronov.*

1 *Alexander ille Macedo*] Augustinus de consensu Euangelist. lib. 1. c. 23. *Nunquid & Leon ille sacerdos Ægyptius, Poëta vel Academicus fuit, qui Macedoni Alexandro, diversam quidem à Græcorum opinione istorum Deorum originem, veruntamen ita prodit, ut eos homines fuisse declaret.* Athenag. Apolog. pro Christian. pag. 35. Augustinus de civitate Dei l. 8. cap. 5. *Elmenhorst.*

Alexander ille Magnus Macedo] Immo Alexander *Polyhistor*. Deceptus est Minucius cum plerisque aliis quos notavimus ad Pallium Tertull. *Rigalt.* Tertullianus de Pallio c. 3. *Cedo jam de vestro, quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & mater legit, ea tempestate Osiridis, qua ad illum ex Libya Ammon facit ovium dives* &c. Ubi quoniam Olympiadis nomen quoque omittitur, hinc ab viro maximo ex arcanis illis mater Isis supponitur, & Alexander ille notus scriptor cognomento Polyhistoris, longe ab mente Tertulliani.

2 *Insigni volumine ad matrem*] Athenag. Apolog. Epistolam appellat. quem vide, & Augustin. de Civ. Dei, lib. 8. cad. 5. lib. 12. cap. 10. *Wower.*

3 *Metu suæ potestatis proditum*] Hoc notavit Livius XXXIX, 51. *Grave imperium Regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit.* Et hic sensus docet non agi de Polyhistore, ne ab illo quidem auctore, unde hæc petiit auctor. *Gronov.*

4 *A sacerdote*] Augustinus 7. de civ. D. A magno antistite sacrorum Ægyptio quodam Leone. Et in Astronomico Higini citatur Leon qui res Ægyptias conscripsit. *Rigaltius.*

5 *Illic*

principem, & postea Jovis gentem; [6] & de spicis Isidis

5 *Illic Vulcanum facit omnium principem*] MS. Reg. *illi*. Postea pro *dispicis*, habet *despicis*. Item *adsparsis* pro *aspersis*. De toto hoc loco quærendum amplius. Nunc autem ad alia properamus. *Herald.*

Illic Vulcanum] In exempl. *illi*. Rigalt. Quid ergo? an Heraldus & Rigaltius ita spernunt codicem MS. ut quod ipsi in eo viderunt, repudient? Indicarunt vero id propter Ursinum; qui edidit *illè*, ipsi in pejus elabentes. an vero ignorarunt in Plauto ac Terentio tam studiose eam particulam esse annotatam isto sensu, ut *dum illi sedeo*? Non dubitavi ergo restituere Minucio, quod ipsius est: nam scio ita legi in unico libro. *Gronov.*

6 *Et dispicis Isidis*] Dispex ὀξυβλέπτης. Rom. Ed. & MS. *Dispice Isidis ad hirundinem*. Isis mutata in hirundinem. Plutarch. περὶ Ἴσιδος. αὐτὴν (Ἴσιδα) γενομένην χελιδόνα τῇ κίονι περιπέτεσθαι καὶ θρηνεῖν. *Wower.*

Despice Isidis ad hirundinem] Vide Plutarch. libello de Iside & Osiride fol. 357. *Elmenh.*

De spicis Isidis] Sic apertissime legitur in exemplari. Ægyptius ille antistes Leo prodidit Alexandro mysteria, & de frumenti spicis, quas gestat Isis sive Ceres factum fuisse dixit sistrum, quod est Isidis & Isiacorum gestamen. spicas vero succussas & collisas sive agitatas crispante brachio sonum edere qualis editur concussione sistri. ejusmodi autem sonum alludere ad garritum hirundinis, cujus formam sumpsisse dicitur Isis. ac denique, de sparsis frumenti granis, quæ sunt velut membra tumuli sive acervi, tumulum Serapidis sive Osiridis inanem fieri. Hæc Ægyptiorum sacrorum ratio, quam Physicam vocant, à Julio Firmico Materno sic explicatur libro de err. prof. relig. *Frugum semina Osirim dicunt esse, Isin terram, Typhonem calorem. Et quia maturatæ fruges calore ad vitam hominum colliguntur, & rursus appropinquante hyeme seminantur, hanc volunt esse mortem Osiridis, cum fruges reddunt: inventionem vero, cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rursus cœperint procreatione generari.* Rigalt.

De spicis Isidis ad hirundinem sistrum] Repetendum est præcedens verbum *facit*, & aptandum singulis, hoc modo: *Illic*, idest, eo volumine sive epistola ad matrem Alexander doctus ab Ægyptio illo Leone sacerdote, *facit* Vulcanum omnium principem. *facit* postea Jovis gentem. *facit* de spicis Isidis sistrum ad hirundinem, hoc est, ad Isidem hirundinino garritu querulam, *facit* denique sparsis membris Osiridis tumulum inanem. *Rigalt.*

De spicis Isidis ad hirundinem sistrum] Quæ huc per editiones Minucii hujus prolata sunt, patent; sed extra Minucium pertractari non desiit hic locus occasione eum vocante, quam apprehendit maximus Salmasius in Exercitationibus ad Solinum pag. 343, ubi sustinuit aperire in publicum

blicum *&* *aspice sis Isidis*, quæ multiplicatio literarum unde potuit in mentem venire tanto viro, quum nosset scripturam unici codicis & inspexisse potuerit? Accedit, ut mox sequatur *considera*, sine ista cauda, & nuspiam Minucius ostendat se cogitavisse de particula ista *sis*; quum sane esset crebra oportunitas, ut cap. XVII *mari intende*, *vide*, *aspice*, quum ibidem præmisisset bis *vide*. Reliqua vero explicat, quasi sistrum similem hirundini sonum crepitaculo faceret; quod convenit Rigaltianis. Nam quod statuit forte Minucium in Græco scriptore legisse, est verberare auram. Præteriit igitur ista Rigaltius, haud dubie bene gnarus. Præteriit nuper quoque doctissimus Huetius in Demonstratione pag. 121, cujus singula ut noris, interest, & propterea describo: [Cymbalum alatum in Esai. 18, 1, est sistrum; cujus appellationis causam scire licet ex nummis & marmoribus, quæ sistri formam exhibent. Sistrum formæ est in lateribus rotundæ, in summitatibus acutæ. Ex utroque latere eminent crepitacula quædam, tanquam alæ. Manubrium, caudæ, summitas opposita rostri figuram gerit; totumque sistrum avis speciem quandam refert. Inde Minutius Felix appellat *Ad hirundinem sistrum*, hoc est, sistrum hirundininum, seu hirundinis forma. Pari locutione dixit: *Ad vindemiam ferias*, hoc est, ferias vindemiales. Perperam existimarunt interpretes sic dictum sistrum a Minutio, sonitus hirundinini causa: a forma, non a sono id nominis habuit. Perperam quoque Bochartus a vulgata interpretatione discessit, & *Cymbalum orarum* verti jussit: nam vulgato interpreti plane suffragatur Minutius] Quæ ut sunt bene docta, ita satis apparet confundi significationes locutionum pari quidem modo concinnatarum, sed notione diversissimarum. Nam ita *ad hirundinem* intelligit forma simili & accedente ad eam avem; an sic intelligi possunt *feriæ ad vindemiam?* Præpositio *ad* in priore est comparationis; in altero occasionis vel actionis. Sane dixerunt ita Latini *Grammatici ad Scaurum*, *disputator ad Cleanthem*, & similia apud Plautum ac Terentium; sed an ita quoque intelligentur *canes ad venandum?* Immo isti plane dicti, ut *feriæ ad vindemiam*, sunt canes venatici, non ut similitudo notetur. Sic *denarii in Sigillaria*. Hæc est quidem locutio eadem, sed non ut debeat adhiberi ad firmandam notionem ubique æqualem. Itaque diversum, respectum & præpositionis *ad* considerationem habent duo ista loca Minuciana; & sistrum ut ipse fatetur, avis formam cujuscunque, non utique speciatim hirundinis poterat referre. Relinquo quæ scripserunt alii, quia minus placent, & oportet retinere lectionem veterem, quæ est simplex & vera *&* *de spicis Isidis ad hirundinem sistrum*. Nempe ut in sacris renovabatur memoria rerum gestarum, quæ in fabulis celebrantur; sic quum Isis tempore Typhoei mutata dicatur in hirundinem, in sacris ejus erat necessaria forma hirundinis seu vivæ, seu sculptæ aut fabricatæ alio modo, ut quæ facillime haberi posset. Sicut hirundo igitur illic con-

dis ad hirundinem [1] ſiſtrum, [2] & adſparſis membris [3] ina-

ſpecta eſt, ita propriæ hirundinum ibi quoque uſurpata, etiam clamores ſimiles clamoribus iſtius aviculæ excitarunt per inſtrumentum, quod olim de ſpicis fuit factum, (ſi credimus Iſidoro, ab muliere, quæ forſan ipſa fuit Iſis) prout eaſdem Iſis capite geſtare fuit ſolita. Ovidius lib. IX Metam.

Inachis ante torum pompâ comitata ſuorum
Aut ſtetit, aut viſa eſt: inerant lunaria fronti
Cornua cum ſpicis nitido flaventibus auro.

Ita ſcilicet fuit iſtud primo de ſpicis fabricatum, ut ferrei aſſerculi intus latentes & gerentes adfixas circumquaque ſpicas, ſi commoveretur, perinde ſtreperent, ac olim Iſis, quando credebatur in hirundinem mutata, qui ſtrepitus neceſſario illic quoque audiendi erant. Id dicere ſiſtrum inceperunt quocunque tempore, & ex alia materia, etiam forma ad divinam magis rationem, quam ſatis interpretati ſunt veteres, λόγῳ ζητοῦντες καὶ φιλοσοφοῦντες περὶ τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀληθείας, ut ait Plutarchus, concinnata efficere. Quod autem Wowerius notavit de *diſpice*, opinor illum petiiſſe ex Bon. Vulcanio in Gloſſarium Latino-Græc. ita notante, [In Minutio Felice ita legendum: *Ille Vulcanum facit omnium principem, & poſtea Jovis gentem. Diſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum, & diſperſis membris inanem tui Serapidis, ſive Oſyridis tumulum conſidera. denique ſacra ipſa & myſteria.* Locus eſt perturbatiſſimus in vulgatis editionibus]. Admodum nuda Gallica verſio: *Il fait Vulcain le premier de tous, & met apres la race de Jupiter. Conſiderez le ſiſtre d'Iſis avec ſon hirondelle.* Gronovius.

1 *Siſtrum*] Apul. 11. Mil. deſcribit: *Æreum crepitaculum, cujus per anguſtam laminam in modum balthei recurvatam trajectæ mediæ paucæ virgulæ criſpante brachio tergeminos jactus reddebant argutum ſonorem.* Vide Lactant. ad illa Statii 1. Theb. *Et æriſoni lugentia flumina Nili.* Plutarch. de Iſide. *Wower.*

Siſtrum] *Siſtrum* Apulejus lib. 2. Metamorph. p. 413. deſcribit *æreum crepitaculum, cujus per anguſtam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ paucæ virgulæ, criſpante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum ſonorem.* Et pag. 418. *Æreis, argenteis, & aureis ſiſtris, argutum tinnitum conſtrepentes.* Iſis id genus inſtrumenti repperiſſe probatur. Papias in *Siſtrum*. Elmenh.

2 *Aſperſis*] Lego, *& diſperſis m.* Apponam Lycophronis ſcholiaſtæ verba; à quibus non parum lucis huic loco. Ὄσιρις, ὁ καὶ Διόνυσος, βασιλεὺς ὑπάρχων αἰγύπτου, ὑπὸ τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν συνωμοτῶν μεληδὸν κατετμήθη, καὶ ἐξετέθη πολλαχοῦ. Ἶσις δὲ, ἡ καὶ Δημήτρα γυνὴ διονύσου μετ' ὥρου τοῦ υἱοῦ τὸν τυφῶνα καὶ παντας τοὺς σὺν ἐκείνῳ φονεῖς ἀναιρεῖ. τὰ δὲ τοῦ διονύσου μέρη καὶ μόρια συλλέξασα, ἑκάστῳ ναὸν καὶ ἱερὰ ᾠκοδόμησεν. Aliorum auctorum loca, quæ abunde, adſcribere ſuper-

[3] inanem tui Serapidis sive Osiridis tumulum. Considera denique sacra ipsa, & ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atque planctus miserorum deorum. [4] Isis perditum filium cum

[1] Cy-

persedeo. Mysticam ejus rei rationem reddit Macrobius ad somn. Scip. lib. 1. cap. 12. *Ipsum autem Liberum patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν suspicantur intelligi, qui ab illo individuo natus in singulos ipse dividitur, ideo in illorum sacris traditur Titanio furore in membra discerptus, & frustis sepultis rursus unus & integer emersisse.* Inde vannus in mysteriis Liberi. Servius Georg 1. *Liberi patris sacra ad purgationem animæ pertinebant, & sic homines ejus mysteriis purgabantur. hinc est quod dicitur Osiridis membra à Typhone dilaniata Isis cribro superposuisse. Nam idem est Liber pater, in cujus mysteriis vannus est, quia, ut diximus, animas purgat.* Meurs.

Et adsparsis membris] Mireris, unde Meursius ad hanc conjecturam venerit. Prima editio habet *& aspersis*, idque in utraque editione Heraldus retinet. Hinc satis patet auctorem scripsisse *& a sparsis m.* Sed quum etiam ipse notet legi in MS. *adsparsis membr.* quod verum esse scio, & sic idcirco formaverit contextum Rigaltius, nescio an dubitari oporteat Minucium scripsisse, *& a disparsis m.* Cæterum ante has voces hæreo, quum hæ & sequentes plane agant de alia materia, quam quæ in antecedentibus verbis deducebatur. Illa priora agunt de sacris, & quo ludibrio hæc sint constituta. At eæ quas in manibus habemus, & sequentes non nisi infausta proferunt & detestanda, idque sine ullà transitus oportunitate aut ingeniosi vinculi, quod hîc requirebatur. Utique etiam hæc ipsa sunt ejus generis, ut contineant exitum tristem: adeo ut ferme aliqua & excidisse aut confusa esse opiner. *Gronovius.*

3 *Inanem tui Serapidis*] Multis hæc refert Plutarch. Typhonem noctu incidisse in arcam, in qua conditum cadaver Osiridis, quod dissectum dispersit, Isidem frusta conquisivisse, multaque ostendi Osiridis sepulchra, & quæ apud illum sequuntur, ex quibus facile intelligitur, cur inanem Serapidis tumulum dicat. *Wower.*

Et inanem tui Serapidis sive Osiridis tumulum] Vid. Diodorus Siculus lib. 1. biblioth. pag. 18. & sequent. Eusebius de præparat. Eccles. lib. 2. c. 1. Plutarch. de Iside & Osiride fol. 358. *Elmenhoost.*

Tui Serapidis] Hic rursus per derisum objicit Octavius Cæcilio quod simulacro Serapidis obviam sibi notato manum ori admovisset, osculum labiis impressisset, quod est, adorasset, supra, pag. 18. *Rigalt.*

4 *Isis perditum filium*] Lactant. l. 1. cap. 21. *Isidis sacra sunt, quatenus filium vel perdiderit, vel invenerit. Nam sacerdotes ejus sua pectora tundunt, lamentantur: Deinde puer producitur quasi inventus, & in lætitiam luctus mutatur.*

[1] Cynocephalo suo & [2] calvis sacerdotibus luget, plangit,

tatur. Athanas. adv. gentes. *Wowér*.

Isis perditum filium] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Isidis Ægyptia sacra sunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo sacerdotes ejus deglabrato corpore sua pectora tundunt, lamentantur, sicut ipsa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quasi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur*. Firmic. de errore profanar. religion. p. 5. *Hæc est Isiaci sacri summa. In adytis habebant idolum Osiridis sepultum: hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miserandum casum regis sui, turpitudine dehonestati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum resecant cicatrices, ut annuis luctibus eorum funestæ ac miserandæ necis exitium renascatur*. Elmenhorst.

1 *Cynocephalo*] Cyprian. contra Demetrian. fol. 256. *Crocodili, & Cynocephali, & serpentes à vobis coluntur*. Auctor Queroli pag. 35. *O genus hominum multiforme & multiplex! his egomet fuisse arbitror matrem Circen, Proteum patrem. SARDA. Ædepol neque isti placent: Cynocephalos nunc expone, si meliores putas. MAND. Isti sunt, qui in fanis ac sacellis observant vela & lumina, quibus à pectore capita sunt canina, pandæ manus, æditui custodesque istos Ecubæ quondam postquam vere facta est canis, Anubi nupta nostro latranti Deo, omnibus templis ac delubris semper denos edidit, sic à pectore biformes, infra homines, sursum feras*. Origen. in Exod. cap. 7. Homil. 4. Lucian. de sacrificiis fol. 74. Eusebius lib. 2. præparat. Ecclesiast. cap. 1. Albricus de Deorum imaginibus p. 316. Augustin. tom. 4. de variis quæst. 114. Athanas. contra gentes fol. 8. & 18. *Elmenh*.

Cum Cynocephalo suo & calvis sacerdotibus luget] Elegans lectio quam MS. Regius repræsentat. Ante in omnibus editionibus, *& aliis sacerdotibus*. Isidis sacerdotes caput rasisse notum est, & nos plura observabamus in juvenilibus nostris ad Martialem, epigr. 29. lib. 12. in hæc verba,

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba.

Artemidorus lib. 1. cap. 23. ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν αἰγυπτίων ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Prudentius lib. contra Symmachum priore:

Isidis amissum semper plangentis Osirim
Mimica, ridendaque suis solemnia calvis. Herald.

Cum Cynocephalo] Quum Wowerius explicationem suam conjecerit in locum sequentem *Cynocephalus inventor*, occupavit Ouzelius, & prorsus eadem, sed ampliora, proferens hinc præcipitandus erat, & libellus Plutarchi de Iside & Osiride legendus ab unoquoque, non excerptis frustis Minucius onerandus. *Et calvis sacerdotibus* autem se castigare testatur ad Prudentium Gangræus pag. 135. Horum calvorum

unius

git, inquirit: & Isiaci miseri [3] cædunt pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur: [4] mox, invento parvulo, gaudet Isis, exultant sacerdotes, [5] nec desinunt annis omnibus [6] vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. [7] Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen

unius ectypum & habitum dabimus cap. 28. *Gronov.*

1 *Calvis sacerdotibus*] Hieron. l. 13. comment. in Ezech. cap. 44. fol. 546. *Perspicue demonstratur, nec rasis capitibus sicut sacerdotes, cultoresque Isidis atque Serapis, nos esse debere.* Ambros. Epist. 36. ad Sabinum. *Capita & supercilia sua radunt, qui Isidis suscipiunt sacra.* Prudent. lib. 1. contra Symmach. pag. 382.

Isidis amissum semper plangentis Osirim:
Mimica, ridendaque suis solemnia calvis.

Martialis Epigram. lib. 12. Epigr. 29.

Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba.

Rationem cur capillamenta ponant, & lineas vestes gerant Isiaci, reddit Plutarchus lib. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος fol. 352. *Elmenhorst.*

2 *Cædunt pectora*] Lamprid. Commodo. *Isiacos pineis usque ad perniciem pectus tundere cogebat.* Athenag. Apol. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς. *Wower.*

3 *Mox invento parvulo gaudet Isis*] Juvenal. Satyr. 8. vs. 29.

Exclamare libet populus quod clamat Osiri
Invento.

Scholiastes vetus: *Populus Ægypti invento Osiri dixit:* Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Firm. Matern. de errore profan. religion. pag. 6. & 8. August. de civitate Dei lib. 6. cap. 10. *Elmenhorst.*

4 *Invento parvulo gaudet Isis*] Has igitur voces etiam adducit ad parabolam ab Luca enarratam xv, 9 Pricæus. *Gronovius.*

5 *Cynocephalus*] Qui & *Anubis*, Mercurius, ut Plutarch. de Iside, Is cultus Ægyptiis canina facie. Apul. *Attollens canis cervices arduas Anubis, læva caduceum gerens.* Wower.

6 *Vel pergere*] Scribe, *vel perdere.* Meursius.

1 *Nonne ridiculum est, lugere quod colas*] Firm. de errore profan. relig. *Si Dii sunt, quos colitis, cur eos annuis luctibus plangitis? si lachrymis & luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque ex duobus facite, aut nolite eos lugere, si Dii sunt: aut si luctu eos dignos putatis, lachrymis vestris majestas divini numinis polluitur.* Elmenhorstius.

2 *Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt*] Potest simpliciter intelligi de Iside Romæ cultâ; attamen quid obstat, ne dicamus Minucium eo respicere, quod, sicut Ægyptii Isidem, ita Romani iisdem fere

men Ægyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. [1] Ceres facibus accensis, [2] & serpente circumdata, errore

solemnibus & ceremoniis Cybelem coluerint? In utriusque enim sacris magna erat convenientia. Tale est, quod, ut in sacris Isidis, ut superius dictum ex Vossio Idolol. pag. 617. ita & in sacris Cybeles obtinebant cymbala & tympana. Catullus;

.... Sequimini
Phrygiam ad domum, Cybelles Phrygia ad nemora deæ,
Ubi cymbalûm sonat vox, ubi tympana reboant.

Lucretius lib. 2.

Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
Et Phrygio stimulant numero cava tibia mentis.

Claudianus lib. 1. in Eutropium:

....Habeas pro Marte Cybellen.
Rauca Celenæos ad tympana disce furores.
Cymbala ferre licet. ....

In utriusque etiam sacris planctus, & ejulatus, item pectoris percussio. Arnobius lib. 5. *Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli? Nonne illos referunt in memoriam luctus, quibus mater turrita cum Acdesti lacrimabili puerum prosecuta est æjulatu?* Idem antea dixerat: *Tum arborem pinum sub quâ Attis nomine spoliaverat se viro, in antrum suum defert, & sociatis planctibus cum Acdesti tundit & sauciat pectus.* Sic quoque in utriusque sacris ad luctum indicandum abstinebant pane. Hieronymus Epistolâ ad Lætam: *Faciant hoc cultores Isidis & Cybelès, qui gulosâ abstinentiâ Phasidis aves & fumantes turtures vorant, ne scilicet Cerealia dona contaminent.* Hinc lux accedit Tertulliano lib. de Jejuniis: *Sed bene quod in nostras xerophagias blasphemias ingerens, casto Isidis & Cybeles eas adequas.* De hoc ritu vide plura apud Heraldum Animadvers. ad illud Arnobii lib. 5. *Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dedistis nomen castus?* Item mendicando in utriusque, Isidos dico, & Cybeles, sacris stipem quærebant. Ovid. lib. 1. de Ponto, Eleg. 1.

Ecquis ita est audax, ut limine cogat abire
Jactantem Phariâ tinnula sistra manu?
Ante Deûm matrem cornu tibicen adunco
Cum canit, exiguæ quis stipis æra negat?

Ouzelius. Nulla hîc scintilla est, quæ patiatur hunc locum ita intelligi, nec sunt Ouzeliana.

1 *Ceres facibus accensis, & serpente circumlata, errore subreptam & corruptam Liberam anxia & sollicita vestigat.*] Emendo, *f. accensis derepente, circulata errore s. e. c. Liberam a. e. s. v.* Nam serpentum eâ in re apud scriptores nullos mentio. *Circulare* autem veteres dicebant pro circumire erronum more modoque. Glossæ: *Circulator.* Ὀχλαγωγός, Ἀγύρτης. utitur quoque non semel Martianus Capella, Tertullianus, Seneca, Apulejus, alii. Et ausimne Arnobio restituere? lib. 1. *Candidi*

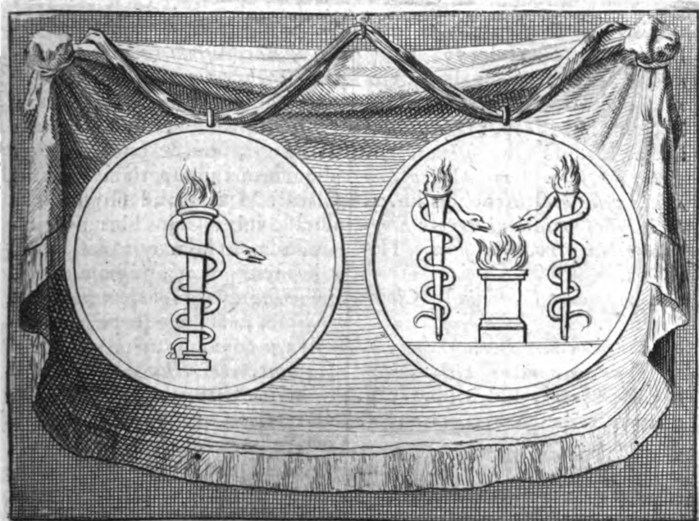
didi arquitenentes Diana & Apollo, circulati per fugas matris, atque in insulis errantibus vix tuti. Hodie est *circumlati p. f.* Meursius.

Ceres facibus accensis] Nota fabula ex Serv. in Virgil. 1. Georgicor. quam etiam multis narrat Tzetzes, aliique interpretes Hesiodi. Claudian. de raptu Proserp. ..... *faces extollit Eleusis, Angues Triptolemi strident, & squammea curvis Colla levant attrita jugis.* Hinc Apul. lib. 11. in descript. Cereris: *dextra lævaque sulcis insurgentium viperarum cohibita.* Wowerus.

Ceres facibus accensis, & serpente circumdata] Nonnus l. 6. Dionysiacorum ℣s. 107. Cicero l. 4. in Verrem orat. 9. pag. 248. Arnobius lib. 5. p. 102. Diodor. Siculus biblioth. pag. 288. Ovid. lib. 4. Fastor. pag. 71. Prudentius περὶ στεφάνων in Roman. martyre. Apollodorus lib. 1. biblioth. p. 21. *Elmenhorst.*

2 *Et serpente circumdata*] Hæc lectio MS. Reg. Atque id ipsum est quod ait Apulejus: *Dextra lævaque sulcis insurgentium viperarum cohibita.* Herald.

Serpente circumdata] Quam talem quia oculis proponere nequeo Cererem, propono ænigma ejusdem, nempe faces ita circumdatas serpente, quod ex hujus formæ ac cultus recordatione & imitatione in Cerere videntur instituisse Cyziceni, & patet ex num-

mis duobus eorum Proserpinæ vel Κόρας religioni devotorum apud Cl. Patinum pagg. 258 & 302. Nam voces has citat & Barthius lib. VIII Adversar. 20, item ad Claudianum pag. 392. Et Vossius

rore subreptam & corruptam [1] Liberam anxia & sollicita vestigat. [2] Hæc sunt Eleusinia. Et quæ Jovis sacra sunt? [3] Nutrix capella est, & [4] avido patri subtrahitur

lib. 11 de Origine & progr. Idololat. cap. 28. Et quis non? *Gronovius.*

1 *Liberam*] Glossa: *Libera* Σεμέλη. *Wower.* Cujus imaginem habe ex Seguini selectis pag. 12. Et citavit hunc locum Barthius lib. 8. adversar. c. 20. *Gronov.*

Liberam] *Proserpinam.* Cicero lib. 4. in Verrem fol. 179. Higinus fab. 146. Arnobius lib. 5. Firmic. de errore profan. relig. p. 28. Lactant. lib. 1. cap. 21. Apulejus lib. 2. Metamorph. *Elmenhorst.*

Errore subreptam & corruptam anxia vestigat] Arnobius lib. 5. *In istius conquisitionis errore Eleusinos etiam pervehitur fines.* Heraldus.

2 *Hæc sunt Eleusinia*] Clem. Protrept. Δηὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικόν. καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἁρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσὶς δᾳδουχεῖ. Euseb. lib. 2. cap. 3. præpar. Zenob. ἀγέλαστος πέτρα. *Wowerus.*

Hæc sunt Eleusinia] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Sacra vero Cereris Eleusina non sunt his dissimilia. Nam sicut ibi Osiris puer planctu matris inquiritur: ita hic ad incestum patrui matrimonium rapta Proserpina, quam quia facibus ex Ætna vertice accensis quæsisse in Sicilia Ceres dicitur; idcirco sacra ejus ardentium tædarum jactatione celebrantur.* Elmenhorst.

Eleusinia] Sacra in honorem Cereris instituta, sic nuncupata ab Eleusi, Atticæ oppido; per aliquot dierum spatium agitata. Clariss. Meursius ad novem dies durâsse vult; Cujus librum de Eleusiniis, plura qui desiderat, adire non pigeat; ubi omnia, a nobis summatim hactenus tantum indicata, aliaque in præsenti omissa, copiosius ac uberius prosequitur. *Ouzelius*: qui sic contrahi merebatur, quoniam nec partes illæ, quas excerpit, pertinent ullo genere ad Minucium, & omnia huc referri nequivisse fatetur. Quo igitur istam inanem saburram?

3 *Nutrix capella*] Amalthea. Ovid. 5. Fastor. Diodor. Palæphat. Fabulam exacte narrat Higin. fab. 139. ubi pro *Adamanthea Amalthea* scribendum censeo.

hitur infans, ne voretur, & [5] Corybantum cymbalis, [1] ne

seo. & deinde: *qui Græce Curetes sunt appellati, aliis Corybantes dicuntur, his autem Lares appellantur*. Apollod. lib. 1. Lapidem vero, quem fasciis involutum devorasse Saturnum fingunt βαίτυλος Græcis, abaddir apud Priscian. lib. 7. *Wower*.

Nutrix capella] Lactant. in 3. Thebaid. Statii pag. 88. & lib. 4. pag. 123. *In Arcadia Jovem Amalthea capra dicitur nutrisse*. Callimachus hymno in Jovem ꝟs. 50. Apollodor. biblioth. lib. 1. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 3. pag. 43. Firmic. Astron. lib. 8. cap. 6. Prudentius περὶ στεφάνων, p. 227. Lucian. de sacrificiis fol. 73. *Elmenhorst*.

Nutrix capella est] Plane nihil vel novi vel certi huc quum adtulerit Ouzelius, nequivi durare, ut tot supervacuæ literæ molem Minucianam fatigarent.

1 *Avido patri subtrahitur infans*] D. Clemens recognit. ad Jacob. fratrem Domini l. 10. fol. 157. interprete Ruffino: *Saturnus in conjugium acceperat Rheam. & cum responso quodam commonitus esset, quod qui ex eo nasceretur, fortior ipse futurus esset, regnoque eum depelleret, omnes qui ei nascerentur, filios devorare instituit. Huic ergo primus nascitur filius, quem Aiden appellarunt, qui apud nos Orcus nominatur, quem pro caussis, quibus supra diximus, adsumptum devorat pater. Post hunc secundum genuit, quem Neptunum dicunt, quemque simili modo devoravit. Novissimum genuit eum, quem Jovem appellant, sed hunc mater miserans Rhea, per artem devoratori subtrahit patri, & primo quidem ne vagitus pueri innotesceret, Corybantas quosdam cymbala fecit ac tympana percutere, ut obstrepente sonitu, vagitus non audiretur infantis*. Nonnus Dionysiac. lib. 14. ꝟs. 25. Arnobius lib. 4. pag. 84. Strabo lib. 10. Geograph. fol. 322. Virgil. Æneid. l. 3. fol. 371. Æneid. 10. fol. 587. Nazianzen. in sancta lumina fol. 828. Lucret. lib. 2. de rerum natur. pag. 55. Athanas. contra gentes p. 10. *Elmenhorst*.

5 *Corybantum cymbalis*] In quibus quum nihil ageret Ouzelius, notissima describens, placuit mihi in eorum vicem apponere nummum, ex quo per unius

oculi ictum plus discitur, quam multis commentariis, publicatum ab Cl. Seguino pag. 186. scribente viros tres armis instructos Curetes esse aut Corybantes, qui clypeorum & gladiorum collisione & crepitu Saturno puerperii notitiam præcipiunt, & Jovem servant. *Gronov*.

[1] ne pater audiat vagitus, [2] tinnitus eliditur. [3] Cybelæ Din-

1 *Ne pater audiat vagitus intus eliditur*] Hæc est Regii codicis scriptura. quæ sane recta est, nisi quis malit, *vagitus intus eliditur*. Rigalt.

2 *Tinnitus eliditur*] MS. *illiditur*. Lucret. de Curet. *Pulsarent æribus æra*. & Prudent. 2. adv. Symm. de iisdem: *tinnitus aënos*. malim tamen legi: *tinnitus editur*. Wower.

Tinnitus eliditur] Ovid. Fast. 4.

Ardua jam dudum resonans tinnitibus Ida,
Tutus ut infanti vagiat ore puer.
Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inanes;
Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.

Prudent. lib. 2. contra Symmachum:

—— Quæ sacra Diespiter infans.
Inter tinnitus solvi sibi poscat aënos. Ouzel.

3 *De Cybele Dindymena*] MS. expungit τὸ *De*. itaque inducor, ut scribam *Cybelem Dindymenam*. Meursius.

De Cybele] Vulgata fabula, quam tamen varie referunt Ovid. 4. Metam. Catull. de Berecynth. Serv. 9. Æn. Arnob. lib 5. Tatian. Augustin. & Mythologi. *wower*.

Dindymena] Strabo lib. 10. Μητέρα καλοῦντες θεῶν τῶν τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμένην, καὶ Πησσινουντίδα. Wowerus.

De Cybele Dindymena] Strabo Geograph. lib. 12. fol. 396. Τῆς δὲ πόλεως τὸ μὲν ἐστιν ἐν ἐπιπέδῳ, τὸ δὲ, πρὸς ὄρει. καλεῖται δὲ ἄρκτον τὸ ὄρος. ὑπέρκειται δὲ ἄλλο Δινδυμον μονοφυὲς, ἱερὸν ἔχον τῆς Δινδυμηνῆς μητρὸς τῶν θεῶν, ἵδρυμα τῶν Ἀργοναυτῶν. Et pag. 391. Ἔστι δὲ καὶ ὄρος ὑπερκείμενον τῆς πόλεως, τὸ Δίνδυμον. ἀφ᾽ οὗ ἡ Δινδυμηνὴ, καθάπερ ἀπὸ τῶν Κυβέλων ἡ Κυβέλη. Pausanias Achaicis fol. 2 6. Arcadicis fol. 275. Bœoticis pag. 275. *Elmenhorst*.

Cybelæ Dindyma] Τὰ Δίνδυμα. Nec fuit hic mutandum quicquam. Virgilius: *ite per alta Dindyma*. Servius: *Montes matris Deum*. Catullus dixit *deam Didymi*, sive *Dindymi*. Rigalt.

Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum] Historiam Cybeles & Attinis non uno modo veteres narrant. Aliter eam Diodorus Siculus Biblioth. lib. . refert. Aliter à Servio ad 9. Æneid. profertur. Aliter quoque Julius Firmicus in de E. P. R. Fusius, plurimisque admistis fabulis eam prosequitur Arnobius lib. 5. Ab hisce omnibus abit Catullus in Galliambo suo. Quare non inutile erit hos inter se conferre, simulque in quo conveniant, ac à se invicem discedant, dispicere. Vossius lib. 1 de Origine & progressu idololat. c. 20. Huic enim id tribuendum est, non Ouzelio, qui nihil nisi inde descripsit.

Cybelæ Dindyma] Grates laudesque Rigaltio, qui a cruciatu tot conjecturarum liberavit hunc locum, etsi non aperte scribens, innuens tamen sic legi in antiquo libro, dum negat quicquam fuisse hic mutandum. Et certe, si

poeta

Dindyma pudet dicere, [1] quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis & vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, [2] exsecuit, ut Deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam [3] Galli eam & semiviri sui

poetam egisset Minucius, vindicasset se manifestius. Nunc imitatur poetas auctor, qui passim ita se conferunt ad ipsum loci nomen. *Sanguineis ululantia Dindyma Gallis* apud Lucanum: *Dindyma sanguineis comitum bacchata lacertis* apud Valerium Flaccum, & alibi. *Gronov.*

1 *Quæ adulterum suum infeliciter placitum*] Augustin. de civit. Dei lib. 6. cap. 7. *Sacra sunt matris Deum, ubi Attis pulcher adolescens, ab ea dilectus, & muliebri zelo abscissus, etiam hominum abscissorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur.* Albricus de Deorum imaginibus p. 139. Arnobius lib. 5. advers. Gentes. Lactant. lib. 1. cap. 17. *Elmenhorst.*

2 *Exsecuit*] Videtur Minucius velle Attidem jussu zelotypæ Cybeles eviratum fuisse, cui & consentit Augustinus lib. 6. de Civ. Dei cap. 7. Juxta Catullum vero,

Devolvit ipse acuto sibi pondera silice.

Similiter Arnobius lib. 5. *Furiarum & ipse* (Attis) *jam plenus, perbacchatus, jactatus, projicit se tandem, & sub pini arbore genitalia sibi desecat.* Vossius. Nam & citatio horum junctim auctorum, & ista qualiscunque observatio est Vossii in loco citato, unde miser nuperus Ouzelius petivit.

3 *Galli eam & semiviri, corporis sui supplicio colunt*] Lucianus de Dea Syria fol. 419. Γάλλοι δὲ πολλοὶ, καὶ τοὺς ἔλεξα, οἱ ἱεροὶ ἄνθρωποι τελέουσι τὰ ὄργια. τάμνονταί τε τοὺς πήχεας, καὶ τοῖσι νώτοισι πρὸς ἀλλήλους τύπτονται. πολλοὶ δὲ σφίσι παρεστεῶτες, ἐπαυλέουσι, πολλοὶ δὲ τύμπανα παταγέουσι. ἄλλοι δὲ ἀείδουσι ἔνθεα, καὶ ἱρὰ ᾄσματα. τὸ δὲ ἔργον, ἐκτὸς τοῦ νηοῦ τόδε γίγνεται. οὐδὲ ἐσέρχονται ἐς τὸν νηὸν, ὁκόσοι τάδε ποιέουσι, ἐν ταύτῃσι τῇσι ἡμέρῃσι, καὶ Γάλλοι γίγνονται. ἐπεὰν γὰρ οἱ ἄλλοι αὐλέωσί τε, καὶ ὄρκια ποιέωνται; ἐς πολλοὺς ἤδη ἡ μανίη ἀπικνέεται; καὶ πολλοὶ οἱ ἐς θέην ἀπικόμενοι. μετὰ δὲ, τοιάδε ἔπρηξαν. καταλέξω δὲ καὶ τὰ ποιέουσι. ὁ νεηνίης, ὅτῳ τάδε ἀποκέαται, ῥίψας τὰ εἵματα, μεγάλῃ βοῇ ἐς μέσον ἔρχεται, καὶ ξίφος ἀναιρέεται. τὰ δὲ πολλὰ ἔτεα ἐμοὶ δοκέει, διὰ τοῦτο ἕστηκε. λαβὼν δὲ αὐτίκα, τάμνει ἑωυτὸν, θέει τε διὰ τῆς πόλιος, καὶ τῇσι χερσὶ φέρει, τὰ ἔταμε, ἐς ὀκίην δὲ οἰκίην τάδε ἀπορρίψῃ, ἐκ ταύτης ἐσθῆτά τε θηλέην, καὶ κόσμον τὸν γυναικήϊον λαμβάνει. τάδε μὲν ἐν τῇσι τομῇσι ποιέουσι. Id est: *Galli autem frequentes, & ii quos dixi, homines sacrati peragunt sacrificia, vulnerantur que cubitis, & in terga à se mutuo verberantur. Multi autem astantes ipsis tibiis accinunt, & tympana pulsant, alii autem divinitus inspirata, sacraque carmina cantant. Atque hoc opus extra*

sui [1] corporis supplicio colunt. hæc jam non sunt sacra, tor-

tra ædem peragitur, neque ingrediuntur in ædem, quicunque ista faciunt. Hisce diebus & Galli fiunt. Postquam enim cæteri tibiis canunt, & sacrificia peragunt, ad multos alios interea furor iste pervenit: & multi qui ad spectaculum solummodo venerant, postea eadem fecere. Recensebo autem & quæ faciunt. Adolescens quicunque forte ad hoc paratus venit, abjectis vestibus magna voce in medium progreditur, atque ensem distringit. (Hæc autem multis annis, ut mihi videtur, per hoc steterunt.) Accepto autem eo continuo seipsum secat, curritque per urbem, & manibus ea, quæ resecuit, portat. In quamcunque autem domum hæc abjicit, ex ea & vestem fœmineam, & ornatum muliebrem accipit. Atque hæc quidem in castrationibus faciunt. Et in Deorum dialog. fol. 31. οἱ κορύβαντες δὲ, ὁ μὲν αὐτῶν τέμνεται ξίφει τὸν πῆχυν. ὁ δὲ ἀνεὶς τὴν κόμην, ἵεται μεμηνὼς διὰ τῶν ὀρῶν. ὁ δὲ ἐπιβομβεῖ τῷ τυμπάνῳ, ἢ ἐπικτυπεῖ τῷ κυμβάλῳ· καὶ ὅλος θόρυβος καὶ μανία τὰ ἐν τῇ Ἴδῃ ἅπαντα ἐστί. Id est, *Corybantum alius suum ipse penem ense desecat, alius demissa coma per montes fertur insanus, alius cornu canit, alius tympano tonat, alius cymbalo strepit. Breviter omnis undiquaque Ida tumultus atque insaniæ plena est.* Sextus Aurelius Victor in Heliogabalo: *Vestalem virginem quasi matrimonio jungens suo, abscissisque genitalibus, Matri se Magnæ sacravit.* Firmicus astron. l. 6. c. 29. 31. Et lib. 1. cap. 6. *Archigallos faciet, qui virilia sibi propriis amputent manibus.* Arnob. passim eos appellat *eviratos, abscissos, semiviros, effœminatos.* Lampridius in Heliogabalo *præcisos.* Hieronym. lib. 1. in Oseam, c. 4. *truncatos.* Valerius Flaccus lib. 7. Argonaut. p. 188. *exsectos.* Elmenhorst.

Galli] Sic dicebantur Magnæ matris Sacerdotes à Gallo flumine Phrygiæ, vel fortassis etiam sic dicti à viro quodam nomine Gallo, qui primus forte Cybeles sacerdos fuit. *Ouzel.* Quæ duo proponit CL. Vossius in eodem capite, cum mentione Stephani Byzantii, Hieronymi & Forcatuli, ut manifeste videas sine corde illa huc reposita esse ab Ouzelio. *Gronovius.*

Galli eam & semiviri sui corporis supplicio colunt] Tatianus contra gentes: Ῥέα, ἣν οἱ ἀπὸ τῶν Φρυγίων ὀρῶν Κυβέλην φασὶν, ἀποτμήσεις αἰδοίων νενομοθέτηκε διὰ τὸν ἐρώμενον αὐτῆς Ἄττιν. Arnobius vero non à Cybele, sed ab Agdesti id in honorem Attidos institutum esse ait. Sed Cybele eadem ac Agdestis est, juxta plurimorum sententiam. Exsectio autem, sive eviratio ea fiebat ad tibiæ cantum: Cujus rei causam adfert Elias Cretensis in orat. Nazianz. adversus Julianum, quod tibia & furenti rabie stimulum addebat ad exsectionem, & castratis mox dolorem imminuebat. *Vossius.* Relinqui enim decebat signa notæ Ouzelio inscriptæ, sed Vossio debitæ, quantum patiebatur Minucius. Sed omnia plena perleges in capite, quod indicavi, non merito,

tormenta sunt. [2] Quid formæ ipsæ & habitus? [3] nonne arguunt ludibria & dedecora Deorum vestrorum? [4] Vulcanus claudus [5] Deus, & debilis: [6] Apollo tot ætatibus levis: [7] Æsculapius bene barbatus, etsi semper ad-

rito, ut sic tractaretur. *Gronovius*.

1 *Corporis sui supplicio*] Lucian. de Dea Syr. Scholiast. Hephæst. Catull. de Berecynt. Prudent. Hym. 10. περὶ στ.

Ast hic metenda dedicat genitalia,
Numen reciso mitigans ab inguine,
Offert pudendum semivir donum Deo. Wowerus.

2 *Quid formæ ipsæ & habitus*] Prosper:

Ille per innumeros vultus, & mille per aras,
Barbatos levesque deos, juvenesque senesque,
Ut quondam fecere, colens.

Hinc Gentilium numina Prudentius in Martyre Romano *mille formarum Deos* nuncupat. *Ouzelius*.

3 *Nonne arguunt ludibria, & decora Deorum vestrorum*] Scriptum arbitror, *ludibria, dedecora D.* Siquidem plures voces ejusdem significationis copulare amat Minucius, nisi tamen alterum è glossemate. *Herald*.

4 *Vulcanus claudus*] Ejectus scilicet in Lemnum insulam, quo casu crus fregit. Clem. Protrept. Hom. Iliad. A. Inde χωλαίτης poëtis. Nicand. Theriac. *Wowerus*.

Vulcanus claudus Deus & debilis] Homerus Iliad. 1. Σ. & Z. Lucian. Jove consutato fol. 257. Arnobius lib. 4 p. 84. Clemens Alexand. protrept. fol. 8. Isidorus orig. lib. 8. cap. 7. Nazianz. orat. 3. in Julian. fol. 299. & 300. & Orat. 4. fol. 108. *Elmenhorst*.

5 *Deus*] Videtur abundare. *Wowerus*.

6 *Apollo levis*] Arnob. lib. 6: *Æsculapium ex Apolline procreatum patre lævi, & glabro, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter illorum pater sit, uter filius.* Chrysost. de Babyla Mart. Cur vero Apollo imberbis Fulgent. & alii Mythologi docent. Vide Lact. ad 1. Theb. ubi de Apoll. Thymbræo. *Wowerus*.

Apollo tot ætatibus levis] Arnobius adversus gentes lib. 6. fol. 122. *Æsculapius Apolline procreatus patre levi & glabro, simillimoque impuberi.* Lactantius lib. 2. fol. 74. *Apollo imberbis.* Callimach. Hymno in Apollin. vs. 36. Lucian. de sacrificiis fol. 74. Augustin. de civitat. Dei lib. 6. cap. 7. *Elmenhorstius*.

7 *Æsculapius bene barbatus*] Arnobius lib. 4. pag. 122. *Æsculapium spoliavit barba amplissima, boni ponderis & philosophicæ densitatis.* Apud Tithorenses marmoreum Æsculapii simulachrum cum barba. Pausanias Phocaicis fol. 350. *Elmenhorst*. Et credunt tamen viri docti exstare sigilla, in quibus exhibeatur Æsculapius imberbis.

1 Ne-

adolescentis Apollinis filius: [1] Neptunus glaucis oculis, [2] Minerva cæsiis, bubulis Juno: [3] pedibus Mercurius alatis, [4] Pan ungulatis [5] Saturnus compeditis: [6] Janus vero frontes duas gestat, [7] quasi ut aversus incedat: [1] Diana

1 *Neptunus glaucis oculis*] Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. *Cæruleos esse oculos Neptuni.* Pausanias Atticis pag. 14. *Elmenhorst.*

3 *Minerva cæsiis*] Cic. 1. de Nat. Deorum: *cæsios oculos Minervæ, cæruleos Neptuni.* Athenag. Apol. *Wowerus.*

Minerva cæsiis] Γλαυκῶπις. Lucian. de sacrificiis pag. 74. & in Deor. dialog. fol. 19. Hesiodus Theogonia pag. 226. Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. *Cæsios oculos Minervæ esse.* Elmenhorst.

4 *Pedibus Mercurius alatis*] Albricus de Deorum imaginibus pag. 315. *Mercurius in capite & talis alas habebat.* Homerus Odyss. E. *Elmenhorst.*

5 *Pan ungulatis*] Philarg. in Virg. *Pan per cornu solem significat & lunam, per pellem maculosam, cœli sydera, per ungulas caprinas, soliditatem terræ.* Wowerus.

Pan ungulatis] Ovidius Metamorph. lib. 14. fab. 5. *Semicaper Pan.* Albricus: *Pan pedes & crura caprina habebat.* Vetus poëta apud Euseb. de præparat. Eccles. lib. 3. cap. 4. fol. 74. Εὔχομαι βροτὸς γεγὼς Πανὶ συμφύτῳ θεῷ, δισσοκέρατι, διστοπόδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι. *Exsolvo Pani mortalis vota bicorni: Deliciasque Deo, pariter bipedi, capricruro.* Lucianus de sacrificiis pag. 74. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 3. fol. 43. Theodoret. de sacrific. orat. 7. fol. 103. Isidorus originum l. 8. c. 11. *Elmenhorst.*

1 *Saturnus compeditis*] Arnobius l. 4. pag. 84. Lucian. Κρονοσόλ. pag. 339. Clemens lib. 10. recognit. fol. 158. Dio Chrysost. orat. de servitute fol. 234. Damascen. de duobus Christi Martyr. f. 872. Epiphan. Ancorato. Tatianus contra Græc. fol. 280. *Elmenhorst.*

Saturnus compeditis] Oportet στέργειν τὰ παρόντα, & libentes exsultare in eis, quæ præbuit Minucius, quum potuissent & discrimina aliis data non omitti. Licuerat auctori etiam memorare Junonem Sospitam cum calceolis repandis. Licuerat præmittere aureos Jovis oculos, de quibus agit Durantius Cassellius lib. 11. Variar. cap. 19. *Gronovius.*

2 *Janus frontes duas gestat*] August. de civit. Dei lib 7. cap. 7. Arnob. l. 6. pag. 123. Ovid. lib. 1. Fastor. p. 5. & 6. Plutarch. Numa fol. 72. Herodian. Commodo pag. 485. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 7. Servius in Virg. fol. 406. Albricus de Deorum imaginibus. *Elmenhorst.*

3 *Quasi ut aversus incedat*] Non satis clare sic sententiam auctoris verba illa aperiunt, & prorsus vim suam amittit ista locutio, ac debuit dicere, *quasi ne aversus incedat.* Neque enim si habet etiam frontem in tergo, potest tum dici aversus incedere; quia non est aversus, & incedit, qua frons dirigit. Qui frontes duas gestat,

[1] Diana interim est alte succincta venatrix: & [2] Ephesia mam-

gestat, incedere recte potest, ubi nos aversi incederemus. Aversi incedere dicimur, quia sine duabus frontibus incedimus; ut apud Ciceronem III Orat. 59. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid pronuntiaret. Gallica versio: *Janus a deux visages, comme s'il vouloit marcher a reculons.* Itaque conjici debet auctorem scripsisse *quasi ut adversus & aversus incedat.* Unde tanto minus abhorruisse supponi noster potest, quoniam illa duo sic junctim ponebant in criminanda alicujus pudicitia, ut docet jocus ab Cicerone traditus lib. II de Orat. c. 63. *Si tu & adversus & aversus impudicus es.* Sed quum id nimium sit, nec sint omissæ voces in codice Minucii, credo auctorem reliquisse *quasi utraversus incedat. Utroqueversus* dicitur ab Plauto. *Gronovius.*

1 *Diana est interim alte succincta venatrix, & Ephesia mammis multis, & verubus exstructa: & Trivia trinis capitibus, & multis manibus honorifica*] Acute Cl. Lipsius *uberibus.* ut monuit Scriverius meus. Lego porro, *& m. canibus horrifica.* Nam canes ei immolabantur, unde Theocritus.

Τᾷ χθονίᾳ δ' ἑκάτᾳ, τὰν ϰ σκύλακες τρομέοντι. Meursius.

Diana alte succincta] Prudent. περὶ στεφ.

Tum quod Dianam molle succinctam vident,
Venantis arcum pertimescunt virginis.

Arnob. lib. 7. Illa est quæ ἀγροτοτέρα Eustat. Iliad. σ. *Wowerus.*

Diana est interim alte succincta venatrix] Ovid. lib. 10. Metamorph. f. 12.

Nuda genu, vestem ritu succincta Dianæ.

Arnob. lib. 3. fol. 74. *In venationum præpotens expeditionibus Dianæ.* Pollux lib. 8. cap. 10. ὁ δὲ πολέμαρχος θύει μὲν Ἀρτέμιδι ἀγροτέρα. Pausan. Atticis pag. 15. & 39. Liber inscription. f. 39. inscript. 8. Isidorus Hispalensis origin. lib. 9. cap. 2. *Elmenhorstius.* Georgius Fabricius in exposit. ad Prudentii Roman. Martyr. pag. 245. ita citat Minutii verba: *Diana Ilithyia est alte succincta venatrix, & Ephesia mammis multis & verubus exstructa.*

2 *Ephesia mammis multis, & uberibus exstructa*] Ita Rom. Ed. quam lectionem defendit locus D. Hieron. in Proœm. epist. Pauli ad Ephes. *Dianam colentes non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque succincta est, sed illam multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentiretur, omnium eam bestiarum, & viventium esse nutricem.* Quanquam Hieron. corrupto Minucii exemplari usum afferat eruditissimus vir P. Faber lib. 3. Semest. & multis scriptorum locis ostendat nullam Dianam multimammiam, & Ephesiam virginem cultam; denique in Minucio legendum censet: *Diana interim alte succincta venatrix Ephesia, & mammis multis Ceres extructa.* Sed cum Cererem mammosam

mammis multis, & veribus exstructa: & [1] Trivia trinis

mosam Lucret. & Arnob. tradant, & Macrobius continuatis uberibus Isidis deæ corpus densari, Cereris vero, & Isidis & Dianæ numina discretis nominibus potestatis parilitatem communicare notissimum sit, non video cur D. Hieronymi locus omnino rejici debeat. Nam quod Caper Grammat. argutatur mammas proprie hominum, ubera pecudis, scimus usu non observari. Quanquam illustriss. Scaliger, miraculum sæculi, & amor bonorum, ad me scripserit legendum sibi videri, *& tuberibus.* atque hoc plane numismata ostendere, in quibus non solum mammæ, sed & tubera expressa sunt. Adde Apul. lib. 11. Milef. *Phœbi sororem, partu fœtarum* (ita enim legendum, non, *ferarum*) *medelis lenientibus recreato populos educare, præclarisque delubris Ephesi venerari.* Ex quibus omnino Dianam Ephesiam *πολύμαστον* colligimus, mammas scilicet populis educandis & nutriendis. qua ratione easdem Cereri adfingunt. Et sane Diana virgo, invocata tamen parturientibus, & Horat. Carm. Sæc. Ilithya & genitalis, quod tueatur parturientes, & in educandis fœtibus juvet; unde & *ἀμνιὰς* cognominata, à membrana, cui fœtus involvitur, quod Empedocles *ἄμνιον* vocat; ut scribit Rufus Ephesius de partibus hominis c. 37. Denique nescio, quam prono errato Ceres in verubus mutari potuit, ita enim hic locus vulgo conceptus est: *Diana alte succincta venatrix, & Ephesia mammis multis, & verubus extructa.* Totum locum ita restituendum censeo: *Diana alte succincta venatrix, verubus extructa* (sive, *instructa*) *& Ephesia mammis multis, & Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica.* Diana venatrix, instructa telis & venabulis. Serv. ad illa Virgil. 7. Æn. *Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.* Wower.

Ephesia mammis multis] Hieron. tom. 6. lib. 1. in Epist. Pauli ad Ephes. procemio ad Paulum & Eustochium fol. 106. *Scribebat Paulus ad Ephesios Dianam colentes, non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque succincta est, sed illam multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentiretur, omnium eam bestiarum & viventium esse nutricem.* Elmenhorst.

Et veribus instructa] Ita in MS. Reg. Unde profecto efficiendum vel *uberibus*, quod eruditiss. viri pridem animadverterunt, vel *tuberibus*, quod divini ingenii vir Josephus Scaliger existimabat. Sed prior conjectura videtur amabilior. Sic igitur Diana *πολύμαστος* significatur, qua de re eruditi homines. *Herald.*

Mammis multis & uberibus exstructa] In MS. legitur, *Veribus.* duabus litteris antiquario more in unam contractis. In archetypo scriptum fortasse fuit, *uveribus*, quod est, *uberibus*, ut Juva pro Juba pag. . . . Ceres *mammosa* Lucretio, Diana *multimammia*, *πολύμαστος*, Hieronymo in procem. Ep. Pauli ad Ephes. *Ceres*, *Diana*,

na, *Hecate*, *sunt unius ejusdemque fabulosi numinis appellationes variæ.* Quod autem legitur in MS. *veribus exstructa*, etsi Virgilio *verua* dicantur jacula & mucrones teretes, nihilominus impropria locutio fuerit, si quis Dianam dicat exstructam *veribus* & jaculis. At convenientissime dicetur exstructa *uberibus*. talis enim cernitur in nummis antiquis, ubi sunt exstructa seu disposita ubera & mammæ tanquam cæmenta & lapides in modum columnæ, Diana sive Cerere mammis & pectore tenus superimposita. *Rigaltius.*

Et Ephesia mammis multis & uberibus exstructa] De Diana multimammia, in præsenti nihil, nisi ab aliis ad Minucium jam observatum, præ manibus est. Interim nec Petrus Faber, nec J. Wowerius conjectura sua audiendi. *Ouzelius.*

Et veribus extructa] Vix potest aliquid salubre huc adferri, si discesseris ab Exercitatione Lucæ Holstenii prorsus doctissima de istis veribus, quæ idcirco sane tamdiu non debuerat ignota esse editionibus; Minucii nostri; tanto justius apponenda, quod seriem contineat quoque editionum Minucii, & operas curasque variorum doctorum hominum in hoc loco. Vbi sive lucus hac parte institutus ab Minucio credi debeat sive delubrum exstructum superstitiosæ ignarorum hominum ineptiæ, certe Ouzelius in hæc invadens tanquam æditwus ita ubertim luxuriavit donariis alienis, ut paginas universas occupaverit, vix ad unum versiculum loco Minucianis relicto. Sic illi placuit Apollo levis & hinc varietas solennitatum circa comas & crines, mox & Æsculapius bene barbatus & hinc multa ad cultum barbæ hic & illic prolata, tum Neptunus, vel quod ad Etymologiam, vel quod ad istas pertinet, Minerva item, Mercurius, Pan, Ianus & præsertim Diana; (& quantum illic de cinctu, succinctis, discinctis, alticinctis, ut Dianam faciant Romanam?) deinde Trivia, Ammon, Castores, ut mergi oporteat hanc corbitam, si quid ulterius oneretur. De iis autem quum agatur sine periculo pariter & commodo Minucii, verua autem hæc in gratiam Minucii præterire nequaquam deberet, quæ tamen nonnisi levissimo tactu exploravit; quod ad ista omnia pertinet, censui hanc editionem illis utiliter carere; non carere dissertatione Holsteniana: eoque magis, quod sibi non cognitam ostendunt editores Minuciani. Hanc idcirco habe.

Francisco Cardinali Barberino, optimo studiorum patrono, Lucas Holstenius felicitatem. Cum eruditum opusculum Claudii Menetreji domestici olim tui, solertissimi rei antiquariæ promicondi, singulari beneficio in publicam lucem proferri jusseris, quo Dianæ Ephesiæ statuas ænigmatis reconditis inscriptas luculenter explicavit; non abs re futurum existimavi, si cogitationem de antiquis ejusdem Dianæ numismatis pridem mihi subortam eadem opera ad te deferrem. Feci hoc eo libentius, & excusatius, ut spero, quod argumentum Menetrejo intactum, nec ulli Antiquariorum hactenus observatum complectatur. Tui autem judicii hanc scriptionem

facio, quod nemo te rectius intelligat, quam multiplicem usum accurata antiquitatis cognitio ad reliquum omne studiorum genus ornandum, augendumque præstet. Cum enim recte judicares, nihil in Veterum scriptis tam abstrusum, aut obscurum delitescere, quin lucem aliquam à priscis monumentis mutuari possit, ea tibi causa fuit, cur Bibliothecæ, quam celeberrimam instruxisti, veterum tabularum, signorum, numismatum, & inscriptionum supellectilem copiosam adjunxeris; ut universam eruditæ antiquitatis memoriam doctorum hominum oculis spectandam subjiceres. Nunc rem ipsam cognosce. Nummi veteres Dianæ Ephesiæ effigie signati, quorum nonnullos tabellæ adjunctæ exhibent, eo à statuis Menetreji industria productis differunt, quod Deam mammarum pondere onustam fulcris quibusdam sive destinis, quos scipiones nodosos existimes, utrinque subrigant. Eaque in re ita constanter consentiunt omnes quotquot vidi, vidi autem quamplurimos, ut simulacrum Ephesium olim eodem modo suffultum fuisse omnino affirmandum putem. Neque vero ea de re nos dubitare permittit *Minucii Felicis* eruditissimi scriptoris locus, ubi Dianæ Ephesiæ signum mammis multis verubusque extructum commemorat. Sed in loco isto pervertendo Criticorum acumen mirifice hactenus sese exercuit: adeo quidem, ut nisi vindiciæ ex libris & monumentis antiquis opportune dentur, posthac futurus sit intestabilis. Rem clarius explico, ut quam infeliciter *Felix* ab editoribus exceptus, habitusque fuerit, penitus perspiciatur. Princeps Romana editio a Fausto Sabæo ad Vaticani codicis fidem procurata ita locum, quem dixi, exhibet: ***Diana interim est alte succincta venatrix; & Ephesia mammis multis & verubus extructa; & Trivia trinis capitibus & multis manibus horrifica.*** Ita triplex unius Dianæ numen notis, signisque peculiaribus accurate ex fabulosa Gentilium theologia distinxit eruditus scriptor. Lectionem primæ editionis religiose servavit Basileensis, & Heidelbergensis Franc. Balduini; tum Romana posterior, quæ ex Fulvii Ursini recensione prodiit; nisi quod conjecturam suam vir accuratissime doctus margini appingens, non *verubus*, sed *uberibus* legendum moneat. Desiderii Heraldi Parisiensis Advocati editio duplex deinde Romanam lectionem expressit, sed altera *veribus* una literula mutata pro *verubus* exhibet, ex ipso, ut notat, veteri manuscripto, qui Leonis X. munificentia ex Vaticana Bibliotheca in regiam migravit. Missus enim fuit codex ille singularis ad Franciscum regem una cum excuso exemplari, quod ejus nomini editores Romani inscripserant. Levis illa mutatio Heraldum perpulit, ut ipse vel *uberibus* cum Ursino, vel *tuberibus* cum Josepho Scaligero legendum censeret; in priorem tamen conjecturam propensior. Et hi quidem conjecturis eatenus indulserunt, ut textu Minuciano manus interim abstinerent. At cæteri deinceps non æque fuerunt religiosi. Nam Joannes Wowerius, civis meus, doctri-

doctrina & judicio alioquin præclare instructus, Ursini conjecturam ita amplexus est, ut in contextum Minucii pro verissima recipere non dubitarit. Hujus exemplum postea Rigaltius Lutetiæ, & nuperrime iterata editione Batavi sunt secuti. Nec parum præsidii huic confidentiæ attulisse videtur Iusti Lipsii auctoritas, quem correctionem istam ad Taciti *Annal. lib.* III. comprobasse sciebant. Et hi quidem omnes cum presso vestigio Ursini semitam calcassent, diversam institit Geverhartus Elmenhorstius, homo sane haud indiligens: qui Romanam lectionem mutare non ausus, trajectione verborum locum misere luxavit in editione Hamburgensi majori, ubi Minucii verba ita deformata leguntur: *Diana interim est alte succincta venatrix verubus exstructa; & Ephesia mammis multis; & Trivia trinis capitibus*, &c. Sed hæc leviora sunt præ illis, quæ jam ante ad eundem Minucii locum commentus fuerat Petrus Faber, celebris Legum antistes, *lib.* III. *Semestr. cap.* III. Is acri disputatione lacessens S. Hieronymum, quod Dianam Ephesiam multimammiam à venatrice, quæ arcum tenet, alteque succincta est, distinxerit; magno quidem sed irrito conatu evincere studet, Cererem mammosam Veteres novisse, Dianam mammosam ignorasse. Ideoque Minucii verba, ne Hieronymi caussam juvent, distorquendo corrigendoque sic interpolat: *Diana interim est alte succincta venatrix Ephesia; & mammis multis Ceres exstructa.* Atqui hoc est, non depravatum castigare locum, quod ipse de se prædicat, sed integrum corrumpere. Abstinuisset utique infelici concertatione tantus vir, si Dianæ Ephesiæ signum vetus, aut nummos, vel per transennam inspexisset. Adjungam superioribus celebrem nunc in Galliis virum, fori hujus antiquarii regem, Ioan. Tristanum. Is tomo I. exhibet nummum ΚΑΔΟΗΝΩΝ, sive Caduenorum, (ita enim Stephano, Plinio, sibique ipsi alibi vocari ostendam) Dianæ Ephesiæ imagine signatum; eique illustrando vexatum Minucii locum ingenii periculum & ipse facturus adducit. Repudiatis igitur verubus, quam non genuinam Minucii vocem, sed Wowerii, omnia alia sentientis, commentum existimat; *uberibus* quidem legendum censet, sed longe alio quam cæteri omnes sensu. Etenim cum inter mammas & ubera aut nullum, aut non nisi ineptissimum discrimen à Grammaticis statui rectissime perspexisset, ideoque vix sine vitio tautologiam istam accurato & pressæ dictionis scriptori tribui posse, perquam ingeniose mammas multas, uberesque Dianæ Ephesiæ de turgidis multoque lacte distentis censuit explicandas. Quo quidem Ursini, & quotquot ejus vestigia postea legerunt Criticorum depravationem aperte jugulat; Minucii tamen mentem non est assecutus, quod recenti & interpolatæ editioni, qua usus videtur, fidem temere adhibuerit. Cæterum istis omnibus in perspicuo Minucii loco oculos, mentemque glaucoma præstrinxit, quod nequaquam exploratum haberent, quo signi-

ficatu verua antiquis linguæ Latinæ auctoribus proprie dicta acceptaque fuerint. Cum enim assatoria illa, sive transfixoria, ut Papias vocat, quorum in coquina usus est, & quæ in Gallica Minucii interpretatione merito ridet Tristanus, ad Dianam Ephesiam extruendam nihil quidquam facere viderent; non nisi de verutis sive jaculis Dianæ venatricis Minuciana verua accipi explicarique posse uno omnes, quod miror, consensu censuerunt. Unde factum, ut tot summi & incomparabiles viri ad vocem illam interpolandam certatim conspirarint. Ego vero adversus conjuratum agmen verua ista extra vitium esse affirmo, eaque nec Dianæ Ephesiæ, nec Minucio subtrahenda pertendo. Nam verua hæc quibus Dianam suam exstruebant Ephesii, non pila aut veruta sunt, sed fulmenta ferrea oblonga, quæ brachiis supposita totam mammosi pectoris molem sustinebant. Cum enim antiquissimum hoc signum ad Ægyptiorum simulacrorum instar pedibus esset arcte compressis, tantilla basis superimposito corporis ponderi ferendo impar, adminiculis suffulcienda fuit; quibus subtractis universam molem fatiscere & collabi necessum erat. Ea fulcra sive sustentacula, quod ex ferro longius producta essent, Minucius propria & eleganti voce verua dixit, non sequioris, quo vixit, sed Augustæi sæculi usum secutus. Nam *Glossarium Latinum* optimæ notæ, quod in tribus vetustissimis codicibus Vaticanis extat, verua virgas & virgulas ferreas interpretatur. Eamque explicationem veram ac genuinam esse res ipsa me docuit: cujus etiam nunc te meminisse arbitror, Eminentissime Cardinalis, quod juxta mecum oculis eam olim usurpaveris. Anni enim sunt, ni fallor, quindecim, cum Jesuitarum societas ad S. Andreæ in Quirinali, dum novæ ædificationis fundamenta moliretur, lapides aliquot Tiburtinos prægrandes ordine quadrato dispositos offenderet: quorum duo ita erant inscripti, uti cum te jubente & amminiculante ex saxo scabro, & male polito excepi.

HAEC. AREA. INTRA HANCCE
DEFINITIONEM. CIPPORVM
CLAVSA. VERIBVS. ET. ARA. QVAE
EST. INFERIVS. DEDICATA. EST. AB
IMP. CAESARE. DOMITIANO. AVG
GERMANICO. EX. VOTO. SVSCEPTO
QVOD. DIV. ERAT. NEGLECTVM. NEC
REDDITVM. INCENDIORVM
ARCENDORVM. CAVSA

Cippi illi utroque latere bina foramina, & veruum sive virgarum ferrearum vestigia plumbo circumfusa servabant; quibus olim inter se conjuncti aream interiorem ita clauserant, ne aditus vulgo pateret. Ibi tum reipsa perspexi, egregie falsum esse N. Rigaltium hominem naris emunctissimæ, dum ad Finium regundorum scriptores verua ista stipites

tes instar subularum praeacutos explicat, quae nihil acuminis, aut cuspidis habuisse oculis manibusque cognoveram. Eodem vetustatis sensu Marcellus, antiquus rei Medicae auctor, sanguinis profluvio ex naribus sistendo praescribit *cap.* x. *Veru ferreum candens in aceto adsidue extingue, & fumum ejus naribus ducito.* Quis non videt simpliciter hic & absolute ferri in virgam oblongam producti massam intelligi, qua forma fere omne ferrum rude & infectum vulgo venit. Verum nihil ad Minucii mentem, & rei de qua agitur illustrationem adferri potest aptius versibus Prudentii ex *priori contra Symmachum carmine;* quibus geminorum fratrum Castoris & Pollucis simulacra describit eo habitu gestuque, quo tunc in sua sibi aede ad viam sacram visebantur. Versus isti sunt:

—— Gemini quoque fratres
Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,
Nocturnique equites, celsae duo numina Romae
Impendent retinente veru; magnique triumphi
Nuntia suffuso figunt vestigia plumbo.

Graphice depingit Dioscuros currentium gestu ita effigiatos, ut extra perpendiculum & basin prominentes spectantibus non sine horrore, ac metu impendere viderentur. Impendent enim quae supra caput jamjam casura pendent, ut recte ait Valla. Timor autem, & admiratio apud rude & superstitiosum vulgus religionis opinionem conciliabat. Eum metum poeta Christianus ridet, cum nullum esset ruinae, aut fugae periculum; quod veru, hoc est, vectis sive uncus ferreus à tergo infixus eos retineret, pedesque basibus applumbati moveri non possent. Duplex hoc retinaculorum genus, queîs numinum simulacra veluti vinculis constricta defigebantur, Arnobius similiter *lib.* VI. Nationibus exprobrat. *Si permanendi*, inquit, *necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent & plumbeae vinctiones?* Utrumque etiam conjungit *lex* II. *Dig.* de sepulcro violato. *Celsus quaerit, si neque applumbata fuit statua, neque adfixa, an pars monumenti effecta sit, an vero maneat in bonis nostris.* Sed Prudentius quoque Minucii fatum & malam Criticorum manum ut experiretur, ejusdem vocabuli non satis recte observata significatio fecit. Unde jam olim in pervetustis membranis Vaticanae Bibliothecae, *retinente solo*, pro *retinente veru*, substitutum videre est: quam lectionem Aldus, aliique ejus fidem secuti expresserunt. Georgius autem Fabricius, cum in suis exemplaribus *retinente veru* constanter scriptum reperisset, nec tamen proprium vocis usum apud Veteres satis haberet perspectum, ad correctionem, sacram Criticorum anchoram, confugit. Quocirca cum Dioscuros hastis sive pilis ad decursionem vulgo armari sciret, veru hoc ex rudi, & obtuso ferro in verutum cuspide spicavit, & interpolata dictione, *impendent, retinentque veru*, de suo quo pollebat ingenio procudit; eaque lectio exinde plerasque recentiores

editiones insedit. Tantum vero absum eam ut probem, ut contra priscam & genuinam mordicus tueri non dubitem, cum rei ipsius perspicuitate, tum veterum librorum auctoritate fretus: in quibus facile principem statuo codicem præstantissimum Urbinatis Bibliothecæ, quæ nuper Alexandri Septimi sapientissimi Pontificis immortali beneficio Vaticanæ accessit; in quo ita scriptum reperi. Hæc ad Dianæ Ephesiæ statuas, nummosque veteres illustrandos scripsi, ut mutua eorundem ope duo veterum scriptorum loca minus recte hactenus intellecta à Criticorum corruptelis vindicarem: tum vero ut illustri exemplo ostenderem, antiquitatis studium non metiendum inani delectatione, sed suum illi constare fructum, si recte colatur.

Quid? an non monstro simile est Ouzelium per illa alia sic exuberantem nihil afferre ad hæc verua Ephesiæ? Quod nos afferre possumus, hoc est, nempe sollicitum valde hæsisse in hoc loco Wowerum, quod patere potest ex secunda centuria epistolarum ejus num. 37 & 38, ut mirari non oporteat magnam ejus notam, & in hæsitando tamen probavisse *verubus*. Et certe si hic lectum fuisset *uberibus*, etiam scribam id credas expressurum fuisse, sicut infra cap. XXXVI expressit recte *uberius*. Dum vero in MS. legitur *veribus*, in eo probat fidem suam in manu Minucii servanda, quippe qui istum casum per i extulit, ut docet cap. III τὸ *fluctibus*, cap. XVIII τὸ *æstibus*, quod debuerat notari, ut perperam utraque Romana editio & Sabæi & Fulvii Ursini voluerit accurate observare normam Grammaticæ in declinatione quarta. Verua vero ista quum Holstenius explicet iis verbis & sensu, prout apud eum legitur, apparet nimis ab eo captari vocem *exstructa*. An igitur & mammæ erant sustentacula: nam & ad has referri debet τὸ *exstructa*? Quasi vero nullus artifex pedes basi ita adfigere interposito ferro aliove coagmento potuerit, ut statua obtineret statum; quod ego non credo tot Hermis aliud monentibus. Et quæso cur Ægyptiis statuis non occurrunt talia sustentacula addita? Immo illa sunt forsan quidem huic parti quoque nihil non inservientia, sed procul dubio fuerunt ornamenta margaritis connexa & majestatis insignia, quibus similia quodammodo videas tribui Junoni Samiæ apud Tristanum I, 737. & 352. II, 337. Et sic apud Tibullum habes I, 6 *Statque latus præfixa veru*, & *saligna* verua illustrantur ab Nic. Heinsio ad Valerium Flaccum, ut scias ex quacunque materia sic dici. Sed etiam ex Glossis veteribus citat Valesius ad Euagrium lib. I Histor. Eccles. cap. 14. *Clatri*, κανόνες, οἱ ἐν ταῖς θυρίσιν ὀβελίσκοι, quod bene convenit cum Inscriptione per Holstenium allata & repetita ab Sponio in Miscellan. pag. 292. Hæc nunc colligere debui, quæ jam attigeram in præfatione VII Voluminis in Thesauro Antiquitatum Græcarum. *Gronovius.*

I *Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica*] Serv. ad illa Virg. Æneid. 4. *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Inde τρίμορφος, τριοκέφαλος, τρί-

πρό-

πρόσωπος. Vide Mythologos. Hecaten, Proſerpinam, Dianam, idem numen Macrob. Servius & alii docent. Apul. lib. 11. *Sive tu Ceres, ſeu Phœbi ſoror, ſeu nocturnis ululatibus horrenda Proſerpina triformi facie larvales impetus comprimens.* Paulo poſt: *Cujus numen unicum multiformi ſpecie nomine multijugo orbis veneratur, Attici Minervam, Eleuſinii Cererem, alii Hecaten.* Hecaten magiam curaſſe, & magis invocatam miris quibuſdam ſacris auctor Euſeb. lib. 3. præp. Euang. ubi ex Porphyr. Hecates oracula recitat, quibus illa ſacrificia præſcribit: eadem oracula apud Niceph. in Syneſ. περὶ ἐνυπνίων, qui Ἑκατικὴν σφαῖραν miris characteribus, & figuris inſignem deſcribit. Diana ergo ſive Hecate, maga, & magiæ præſes. Tatian, πρὸς Ἑλλ. μάγος ἐςὶν ἄρτεμις, Porphyr. apud Theodoret. Serm. 3. τούτων σύμβολον ὁ τρικάρηνος κύων. τουτέςιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ ςοιχείοις πονηρὸς δαίμων. οὓς καταπαύει ὁ Πλούτων ἔχων ὑποχείρια. ἄρχει δὲ αὐτῶν, καὶ ἡ ἑκάτη, ὡς συνέχουσα κατὰ τὸ τρίςοιχον. Ex his liquet, cur Trivia multis manibus horrifica, quod Dæmones compeſcat, & in tribus elementis contineat. Illis enim Magia dominatur. Ita cui trina capita, & multiformis ſpecies, apte etiam plures manus aſſignantur. *Wowerus.*

Trivia trinis capitibus] Lactant. l. 4. Thebaid. 144. *Hecate triformis eſt, quia eadem creditur Deum mater, Proſerpina, vel Terra, vel Veſta.* Ovid. lib. 7. Metamorph. fab. 3. *Triceps Hecate.* Horat. lib. 2. Carm. Od. 22. *Dea triformis.* Caſſiodor. lib. 5. variar. Epiſt. 42. *Triplex Dea.* Prudentius lib. 1. contra Symmach. pag. 372.

Hoc tamen utcunque eſt tolerabile, quid? quod & ipſæ
Dant tibi, Roma, Deos inferni gurgitis umbræ?
Eumenidum Domina Stygio caput exerit antro,
Rapta ad tartarei thalamum Proſerpina regis.
Et ſi quando ſuos dignatur adire Quirites,
Placatur vaccæ ſterilis cervice reſecta,
Et regnare ſimul cœloque Hereboque putatur.
Nunc bijugas frenare boves, nunc ſæva ſororum
Agmina vipereo ſuperis immittere flagro.
Nunc etiam volucres caprearum in terga ſagittas
Spargere, terque ſuas eadem variare figuras.
Denique cum luna eſt, ſubluſtri ſplendet amictu:
Quum ſuccincta jacit calamos, Latonia virgo eſt.
Quum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia conjunx,
Imperitat Furiis, & dictat jura Megæræ.
Si verum quæris, Triviæ ſub nomine dæmon
Tartareus colitur.

Vid. Serv. in 4. Æn. f. 357. lib. 6. Æn. fol. 405. Iſidor. Hiſp. lib. 9. orig. c. 2. Ovid. l. 1. Faſtor. Apollod. lib. 1. biblioth. *Elmenhorſt.*

Multis manibus horrifica] Talis cernitur in veteri numiſmate æreo penes eruditiſſimum Jo. Bap. Altinum. Convenienter autem manus multas dederunt nu-

mini quod est omnia. vetus inscriptio ἐν τῇ Σάει, apud Plutarch. ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΠΑΝ. Alia item inscriptio Capuæ: TIBI UNA QUAE ES OMNIA. DEA ISIS. Ipsa in Apulejana Metamorph. *Cujus numen unicum, multiformi specie ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis.* Rigalt.

Et multis manibus] Caveamus ab abolenda copulativa, prout inceptum est in editionibus quibusdam fieri principe Rigaltio. Cæterum optem illius nummi a Rigaltio laudati ectypum fuisse appositum, quum verear ne deceptus sit, prout decipitur Michael Angelus Causseus de la Chausse in Deorum simulacris & Idolis, ubi in Tabula XIII hæc ipsa Minuciana citat proferens statuas, ubi sunt integræ & perfectæ tres fœminæ, quarum manus quatuor apparent, duæ ab adversa, totidem ab latericiis, quarum singulæ tantum manus proferuntur, alteris duabus remotis ab visu. Etiam pedes totidem apparent, etiam genua extantia, etiam vestes separatim tres. Sunt igitur illic tria corpora, quæ plane non agnoscit Minucius, nec sine periculo ita temere possunt adfingi, quum is non nisi duas Triviæ notas ponat. Nec vero est horrifica tædis, funibus, serpentibus, stilis, prout Causseus explicat Minucium, sed sola monstrifica fictione crebrarum istarum partium, quas singulas & binas attribuebant corpori justo etiam divino. Itaque videtur Minucius innuere eas Trivias, ad quarum exemplum in Abraxicis finxerunt & cælaverunt gemmas ab Chifletio proditas hoc conspectu num. 56 & 57. Chifletius sane quid referat Rigaltius, etiam exponit sine desiderio videndi

nummi versatus in Hecate ut Wowerus, & nescio cur securus verborum Minucii, quæ tam accurate conveniunt cum ipsa hac icuncula. Nam quæ plurima jactavit Ouzelius de *Trivia* & *trinis capitibus*, omisi, quoniam non erant ipsius, sed conscripta & meditata ab Cl. Vossio in lib. de Idololatr. II cap. 29, ubi etiam adfert hæc Minuciana. Alia rapuit ex notis Casp. Barthii ad Claudianum de raptu Pro-

trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipse [1] Jupiter vester? modo imberbis statuitur, [2] modo barbatus locatur: & [3] cum Hammon dicitur, [4] habet cornua;

Proserpinæ 1, 15. *Gronovius.*

1 *Juppiter modo imberbis statuitur*] *Juppiter Anxurus*. Serv. lib. 7. Æneid. fol. 484. Pausan. Eliacis fol. 173. Fulvius Ursinus de Famil. Rom. ex antiq. Numismat. fol. 279. non Anxurus sed Axurus legit. *Elmenhorst.*

Quid ipse Jupiter vester] Ita in MS. Reg. Legebatur antea *noster*. Postea in eodem MS. *ut virgo inter astra ignata sit.* pro *ignita*. Heraldus.

2 *Modo barbatus*] Cic. 3. de Nat. Deor. Imberbis. Anxurus. Serv. Æneid. 8. *Wowerus.* Cicero de Nat. Deor. lib. 1. pag. 187. *Isto modo dicere licebit Jovem semper barbatum.* pag. 291. *Juppiter barbatus.* Elmenhorst. Collocatur statua in basi. Phæd.

Æsopo ingentem statuam posuere Attici,
Servulumque collocarunt æterna in basi. Rigalt.

Modo barbatus locatur] Lucianus de Sacrificiis: Οἱ δὲ οὐκ οἶδ' ὅτε ἰδόντες, ἀναπλάσσουσι γενειήτην μὲν τὸν Δία. *Ouzel.*

3 *Cum Hammon dicitur, habet cornua*] Athanasius: Παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. οὕτω δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες τῷ μὲν τοῦ Διὸς ἀγάλματι κριοῦ προσῆψαν κέρατα. Lucan. l. 3. *Corniger Ammon.* Plin. lib. 37. cap. 10. Arnob. lib. 6. *Wower.*

Cum Hammon dicitur, habet cornua] Arnob. lib. 6. pag. 117. *Hammonem cum cornibus jam formatur & fingitur arietinis.* Ovidius: *corniger Hammon.* Valerius Flaccus Argonaut. lib. 2 p. 55. ...*hoc corniger imperat Hammon.* Lact. in Statii Thebaid. lib. 3. pag. 104. *Elmenhorst.*

Cum Hammon dicitur] De quo nomine & in sacris Literis citata No-Amon, quidquid dixit Ouzelius, legi potest in maximi Bocharti Phaleg in principio. *Gronovius.*

4 *Habet cornua*] Erat enim alia Romanis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis species, ut est apud Ciceronem lib. 1 de Nat. Deor. 29. Itaque hujus cornua ista erant non quælibet, sed expressè arietina, ut loquuntur Arnobius & Macrobius, Græce κριοῦ, ut scribit Porphyrius libr. III de abstinentia ab carne p. 284, unde dicit citatus Wowero Lucianus in Dialogo de Astrologia Libyas cum facere κριοπρόσωπον & κριοκέφαλον Athanasius ab eodem citatus. Qui consensus facit, ut stupere nos oporteat in isto Jove Ammone, quem in observationibus ad Melam instruit & publicat Vossius, cornua ibi imaginans sibi & aliis monstrans in anticam partem flexa, ubi nulla omnino sunt. *Gronovius.*

Habet cornua] Ita Ovidius in de Arte 3.

Sed neque Phœbei tripodes nec corniger Hammon.

Et Claudianus 4. Consul. Honorii:

 ... *tibi*

nua; & [1] cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; & [1] cum

.... *tibi corniger Hammon.*

Et ita conspicitur in nummo argenteo Cyrenæorum pervetusto, adducto ab Yvone Villiomaro, hoc est, Josepho Scaligero, Animadvers. in Loc. Controvers. R. Titii lib. 8. cap. 24. In cujus altera parte Jupiter Ammon cornibus arietinis visitur; ex altera parte caulis Silphii. Sed quare Ammon fingitur cornutus? an quia cornua ingentem vim Solis denotant? ut vult Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 21. dum inquit: *Ideo & Ammonem, quem Deum Solem occidentem Libyes existimant, arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal valet, sicut radiis Sol.* An vero cornua significant potentiam Chami, & regni ejus, quod posteri obtinuerunt? Certe alterutrum, vel etiam utrumque, verum. Haud dubie etiam Alexander (qui se quoque Jovis Ammonis filium jactabat, unde festiva illa epistola matris suæ Olympiadis ad eum apud Agellium lib. 13. cap. 3.) ob fortitudinem & imperii amplitudinem ab Arabibus ذو القرنين *Dul-karnain*, hoc est, *Bicornis* dictus, quia scilicet utrumque cornu Mundi, Orientale, & Occidentale subegerit. Quanquam sunt, qui Alexandrum, non à parto imperio, sed ab effigie cornuta, qua in nummis cernitur, sic dictum volunt; quod non videtur verisimile, cum constet ex communi linguarum Orientalium usu, vocabulum קרן pro *fortitudine, incolumitate, felici prospero-que rerum successu sumi*. Imo & apud Thalmudicos קרני מלחמה *Cornua belli*, sunt ipsi belli duces. Neque tamen, etsi hanc, quam de cornibus Hammonis attuli, verissimam censeo, indigna relatu videtur ratio, quam adfert Servius in 4. Æneid. *Jovi*, inquit, *Hammoni templum cum simulacro cum cornibus arietinis constitutum: quod ideo fingitur, quia satis ejus sunt involuta responsa.* Nempe, ex gentium opinione, licet certa quidem & infallibilia erant oracula Hammonis: nihilominus verbis flexis tortisque, instar arietinorum Dei cornuum, constabant: unde sic de ipsis Lucanus in 9. Pharsal.

.... *Sed tortis cornibus Ammon.*

Et Silius lib. 9. Punicorum:

Ac patrius flexis per tempora
cornibus Ammon.

Tale oraculum tortum atque flexum, est illud quod adducit Agellius lib. 3. cap. 3. ex Plautina Freti comœdia:

.... *Hoc illud est,*
Quod Arietini responsum magnis
ludis dicitur:
Peribo si non fecero; si faxo, vapularo. Ouzelius.

1 *Cum Capitolinus, tum gerit fulmina*] In Nummis Augusti: *Jovi Capitolino tonanti.* Dio lib. 54. Sueton. Aug. cap. 29. *Wower.*

Cum Capitolinus, tunc gerit fulmina] Suetonius Augusto cap. 29. *Cum ædem Jovis Capitolini tonantis assidue frequentaret.* Elmenh. Melius notavissent ex Ovidii libro II Fastor. 69 *Ad penetrale Numæ*

Capi-

[1] cum Latiaris, cruore perfunditur; & [2] cum Feretrius,

Capitolinumque Tonantem &c. Illic enim junctim ponuntur. At nequaquam adsequor, unde bonos viros hæc negligentia invaserit jungendi duplicis cognominis in Jove, quod in nummis nunquam fuit factum; nedum ab Suetonio. qui non nisi hactenus procedit, ut dicat ædem Tonantis Jovis in Capitolio exstructam. Nimia est hæc remissio in tractandis rebus antiquis, cui iratus, opinor, Justus Ryquius in capitis xx argumento de Capitolio Romano perstringit ineptos antiquarios & contra illos ait discrimen Jovis Capitolini & Tonantis ostensum. Ibi quoque videbis de cognomine Capitolini, quæ delibavit Ouzelius, partim Brissonii Formulas. *Gronovius.*

Cum Capitolinus, tunc gerit fulmina] Nunquam potui concoquere interpositionem vocis tertiæ, quæ non magis hoc loco potest desiderari aut ferri, quam vel in enunciatione præcedenti, vel in duabus sequentibus, quæ tres eodem modo concipiuntur, sed sine illa particula aut notatione temporis, ut idcirco suspicer aliud quid sub ea latere, quod periit. Nec miror tacere illos, qui Minucium ediderunt, qui fortasse segnius in hoc loco versati fuerunt. Miror Justum Ryquium in Capitolio bis hæc verba ample allegantem cap. xix & xxv, ubi agit de utroque apud Romanos Jove, & unde rapta sunt loca Lactantii, Porphyrii, Prudentii, quæ recoxit sub suo nomine Ouzelius, tanto insulsius convocata ad notitiam Jovis Latiaris, quod ipse Minucius hunc sibi reservavit cognitioni publicæ declarandum & seposuit infra, ubi scribit; *hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur*, ut ibi inde discas, qualis sit cruor, cujus nunc meminisse in antecessum voluit. *Gronovius.*

1 *Cum Latiaris cruore perfunditur*] Formas & habitus deorum irridet, quomodo ergo ad alia eorum monstra & cultum? Tatian. πρὸς Ἑλλ. παρὰ ῥωμαίοις τὸν λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Wowerus.* Utique ut ineptia ineptiam trusit, sic licet in confutando ab una transire ad alteram; quod nunc facit liquide Minucius. Cæterum ita agit & Wowerus & Elmenhorstius, ut nihil proprie ad istum Jovem pertinens illustrent tot istis citationibus, quod certe multo clarius præstitit & Lipsius de Amphitheatro cap. 4 & idem Rycquius capite xxv libri citati; sed clarissime Henricus Valesius extulit omnia in notis ad Eusebii Orationem de laudibus Constantini pag. 254. *Gronovius.*

2 *Cum Feretrius non auditur*] Hæc periti antiquitatum facile explicabunt; mihi quidem obscura & suspecta; nisi fortasse legendum: *cum Feretrius non aditur*. Scribit enim Festus intra annos paulo minus DXXX. tantum trina opima spolia Jovi Feretrio suspensa. Vide Festum Opima Spolia. Propert. lib. 4. Eleg. 11. Nihil tamen adfirmo. *Wowerus.*

De

De spoliis opimis Jovis Feretrii vide Servium in 6. Æneid. fol. 446. Dionys. Halicarnass. lib. 2. fol. 102. Plutarch. Romul. fol. 27. Marco Marcello fol. 302. *Elmenhorstius*. Non abs re suspectum habuit hunc locum Jo. Vowerius. Proposuit conjecturam una litera detracta, *cum Feretrius non aditur*. quæ sane conjectura valde mihi videtur probabilis: verum alio sensu, quam quo Vowerius intellexit. Iovem dictum fuisse *Feretrium* à ferendo discimus ex ea formula qua Romulus opima spolia dicavit, apud Livium lib. 1. *Spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium ascendit: simul cum dono designavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo, Jupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero*. Spolia igitur opima ferenda erant ferculo sive feretro Feretrio Iovi. etenim ipse Romulus ita voverat, exstructumque fuerat templum Iovi Feretrio. *sedem*, ut ait Livius, *spoliis opimis quæ posteri ferrent*. At subinde Pompilius Numa legem de opimis spoliis condidit, cujus verba exstant apud Festum. & secundum ea Servius Æneide 6. tradidit, præcepisse Pompilium prima opima spolia Iovi Feretrio suspendi, quod jam Romulus fecerat: secunda Marti, quod Cossus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Ergo Numa Iovem Feretrii cognomine gaudentem despexit. nam exinde aliis quam Feretrio opima spolia ferri voluit. Propterea Minucius dixerit: *Jupiter, cum dicitur Feretrius, non aditur*. quia scilicet opima spolia Feretrio non ferebantur, sed Marti, sed Quirino. Pompiliam legem de opimis spoliis servatam fuisse testatur Virgilius hoc versu, de Marcello:

Tertiaque arma patri suspendet
capta Quirino.

Hoc de tertiis quidem. At de secundis, erit quæstio. Etenim Numa dixerat ferenda Marti. & tamen Livius Iovi Feretrio suspensa fuisse narrat, ubi de Cornelio Cosso. Ceterum, scio veteres auctores tradidisse, *Feretrium* à feriendo dictum. quo sensu possit etiam accipi quod legitur in exemplari Minucii, *cum Feretrius, non auditur*. quasi hoc in mentem Minucio venerit: Iupiter vocitatur Feretrius quia ferit; & tamen nemo ferientem audit, non auditur ferire, quiescit ignavus: qui alias, quando Feretrius non dicitur, habeat cornua, gerat fulmina, cruore perfundatur. Sed priorem interpretationem magis probaverim. Ævo Propertii non fuisse certam hujus cognominis Feretrii causam, ostendunt versus lib. 4.

—— *Causa FeretrI,*
Omine quod certo dux ferit
ense ducem.
Seu quia victa suis humeris hæc
arma ferebant:
Hinc FeretrI dicta est ara superba Jovis.

Nec certiora sunt quæ tradidit Festus. neque etiam ea quæ Plutarchus in Romulo. *Rigaltius*.

Cum Feretrius non auditur] Optime feceris, si legas *non aditur*, capiasque, quomodo explicaverit Doctissimus Rigaltius. *Ouzelius*. Hoc nempe judicii senium debebat accedere ad sententiarum

trius, non auditur. Et ne longius multos Joves obeam, tot

tiarum numerum, utque post adhortationem ab Wowero relictam se quoque ostenderet strenue egisse ad hunc locum reparandum, sequendo presse vestigia ipsius in verbo *aditur*, sed Rigaltiano sensu. Attamen fieri non potest, ut quis sibi persuadeat Minucium mentem intentam habuisse legibus Numæ, præsertim quum is teste unico libro scripserit *auditur*, non *aditur*; id quod sine extrema temeritate nequit rejici aut sperni. Vah! cur fecerunt ita certatim? quum licentia ista nullo modo adjunctum sibi habere queat augurium restitutæ veritatis, inprimis si præcedentem quoque voculam respicias adeo sævis modis tortam, ut cogitando non sufficiam, nedum refutando. Sane quidem istud *non auditur* nescio probare, sicut probavisse credas Gallicæ versionis auctorem, dum reddit *& estant Pheretrien il est muet*. Sed id vanum est, quia non magis convenit Feretrio, quam Capitolino aut Latiari, qui nec ipsi audiuntur. Verum alio cum ferculo huc adire oportet. Itaque non opinor tangenda, quæ quum ex se nihil haberet, aliunde protulit in editione sua Cellarius, qaoniam in membrana tam castigata non decet adeo vaste evagari, inprimis quum ultro se prodat veritas. Non adibatur isto tempore Feretrius, multis sæculis adiri desierat, nedum ut opimis indueretur aut spectaret pompam. Feretrius tempore Minucii in vanitatem maximam redactus erat. Sed etiam antea quum adhuc ferrentur illi opima; quid aliud de eo potuit celebrari, nisi quod veracissime de eo nunc memoravit Minucius, nempe *nomen auditur*. Mirifice sic traduxit gentilismi stultitiam, qui non modo vanum se ostenderit in numinibus fictis, quibus statuarum cultus adaptatus fuit, (de quibus eodem propterea modo fere loqui potuit Tertullianus in Apologet. *Quantum igitur de Diis vestris, nomina solummodo video quorundam veterum mortuorum & fabulas audio*) sed etiam maxime in illis, quorum nullam habet statuam, sed tantum solet appellare, quod contingebat revera huic Iovi. In hoc erat istud singulare, ut quum in aliis jactetur vel gestus & habitus, vel actio statuis eorum accidere solita, neutrum potest in Feretrio habere locum. Non est scilicet illic simulacrum aut statua, quæ spectetur, ut in aliis omnium numinum templis, sed ut in Vestæ antiquioris, nulla illic simulacra. Quid ergo? nempe *quum Feretrius* dicitur, non nisi *nomen auditur*, quod scilicet notum unicuique est, perinde ut Tacitus German. cap. 41. *Albis nunc tantum auditur*, non etiam spectatur, aut Romanis præsidiis insidetur, quoniam Claudius ea referri cis Rhenum jusserat, ut alibi narravit Tacitus. *Nomen* vero quoties per contractionem in *non* coaluit? Immo in Indicibus, qui additi sunt inscriptionibus Reinesianis, notatur NN complecti voces *nomen* vel *nomine:* & sic advocatur hic locus Minucii, ubi

tot sunt [1] Jovis monstra quot nomina. [2] Erigone suspensa de laqueo est, [3] ut virgo inter astra ignita sit:

[1] Canon scribatur pro *nomen* (sicut mihi ostendit Vir Celeberrimus & per studia junctissimus D. Gerh. Noodt) nec satis scio, quemadmodum intellexerit. *Gronovius.*

1 *Jovis monstra*] *Monstrum Jovis* dixit, quemadmodum Prudentius lib. 2. advers. Symmachum pag. 419. *Deum portenta.* Et περὶ στεφάνων pagina 213. *Monstra Deum.* Virgilius lib. 8. Æneid. fol. 530.

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis. Elmenh.

2 *Erigone*] Higinus Fab. 130. & Poët. Astronom. Theon in Arat. & alii. *Wowerus.*

Erigone suspensa de laqueo est] Lactant. in 4. Thebaid. Statii pag. 152. Et lib. 3. pag. 396. *Marathon mons Atticæ regionis, in quo occisus est Icarus: ad quem locum Erigone filia ejus cane præeunte pervenit, & se nimio luctus dolore laqueavit, fortioribus ramis electis, ne forte infirmioribus fractis, mortem corporis ruina declinaret. Recepti ambo locantur inter sidera, Erigone in virginem, Icarus in stellam Bootæ.* Nonnus l. 47. Dionysiac. vs. 225. & seq. Tacianus contra Græc. pag. 280 Apollodor. Biblioth. lib. 3. *Elmenhorstius.*

Erigone suspensa de laqueo est] Laqueo sibi mederi compulsa. Lactantius Thebaid. 11. *nimio se luctus dolore laqueavit.* Rigaltius.

3 *Ut virgo inter astra ignita sit*] Veram esse arbitror hanc scripturam, etsi in exemplari legitur, *ignata*. *Astra ignita* dixit Minucius, quæ æstum sive æstatem conficiunt, & sunt igneæ sive ardentis naturæ. Statius Theb. 4.

Vim cœptis indulgent astra, meaque
Æstifer Erigones spumat canis.

Paulus Alexandrinus Isag. apotelesm. ubi de astro virginis: ταύτῃ τῇ τριζωδίᾳ ἀπαρτίζεται ἡ τῆς θερινῆς ὥρας τροπὴ, ἥτις καλεῖται πῦρ. *Rigaltius.*

Ut virgo inter astra ignita sit] Favendum illis ingeniis tam igneis, quæ potuerunt hæc ignita astra expolire ab ipso Sabæo Brixiano, usque ad nostrum hunc annum, quum in MS. codice reperirent, spinam intractabilem *ignata*. Favendum Heraldo, qui id ipsum primus, quantum scio, notâ publice indicat. Favendum Rigaltio non solum notanti eadem, sed etiam illustranti, tanquam ignita dicantur, quæ æstum sive æstatem conficiunt, & sunt igneæ sive ardentis naturæ. Et cur non altius voluit ascendere ex Julio Firmico? *Illa* aqua, *quam despicis, ignita venerandi spiritus majestate decoratur.* Favendum sequutis editoribus, qui fideliter hoc universum admiserunt. Itaque mirari non possis Jacobum Gutherium sic citare hunc locum libro 1 de jure Manium c. 10. Verum quæ fides probat Minucium sic loqui voluisse, & non maluisse *astra ignea* ex Virgilio IV Æn. 352 *Quoties astra ignea surgunt?* Ubi tamen poeta nequaquam sensu Rigaltiano utitur. Atque utinam docuisset, quo auctore vel

[1] Castores alternis moriuntur, ut vivant: [2] Æsculapius, ut in Deum surgat, fulminatur: [3] Hercules, ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur.

XXII.

vel talem explicationem Latinitati inferret, aut astra sic discerneret. Utique cap. xxxv dicit *illius ignei fluminis & de Stygia palude sæpius ambientis ardoris*, an plus dixisset per vocem *igniti?* Sed hæc relinquamus. Vides clare codicem veterem indicare sibi nunc idem contigisse, quod Justiniani epistolis ante Digesta, docente fratre meo, ut litera s illi fuerit prærepta, & nunc corrigi debere *signata sit*. Id quippe proprium in hac re verbum, ut notum faciunt ipsa *signa*, & *inter signa locare* apud Ampelium, & inde τὸ *signare* aliquoties idcirco reperies apud Higinum in Astronomico. Hinc alii. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ 272. *Si Bacchus amator Dotali potuit cœlum signare Corona*, quod recte confirmabat in primo Nic. Heinsius, in repetitione postrema temere per diversas lectiones, hoc est, conjecturas veræ lectioni adscriptas se in incertum convelli passus. Infra Minucius: *sic statuarum inanium consignata forma*. Nota sunt astra Theocrito dicta σημαντὰ, pro σημαντὰ, ut notavit ea magnus Casaubonus in lectionibus ejus pag. 271. Ne mireris eam literam nunc omissam esse, similiter in cap. xxvi: eadem litera omissa effecit, ut *omnes* legeretur pro *somnos*. Gronovius.

1 *Castores alternis moriuntur*] Servius in 6. Æneid. fol. 505. Apollodorus lib. 3. biblioth. p. 178. Philo decalog. fol. 513. Tacianus contra Græcos fol. 280. Origenes lib. 3. contra Celsum. Silius Italicus lib. 9. pag. 256. Virgil. 6. Æneid. Lactant. lib. 1. advers. Gentes. *Elmenhorst.*

Castores alt. mor.] Ad hunc locum dirigebat Magnus Casaubonus in notis ad Suetonii Julium Cæsarem cap. 10, quum auctorem nostrum citat. Atque utinam extaret atque in notitiam exiret ille locus, in quo exemplar Minucii ab isto usurpatum abditur & utilitatem publicam non adjuvat! Sed & Isaacius Pontanus hoc loco utitur ad librum 1 Macrobii Saturnalium cap. 21. Cæterum Ouzelius in collectione tot locorum de his arripuit summum Vossium de Origine Idololat. pag. 100, quem descripsit, sicut Macrobiani loci indicium ex notis Joh. Isaacii Pontani non dubitavit & verba ejus addere, ut de Æsculapio ex notis Elmenhorstii ad Arnobium pag. 140. *Gronov.*

2 *Æsculapius fulminatur*] Plato lib. 3. de Repub. fol. 408. ex Pindaro refert, ideo Æsculapium fulminatum, quod divitem malum, morti jam vicinum, sanitati restituerit. *Elmenhorst.*

Æsculapius ut in Deum surgat] Locutionem hanc annotavit Barthius lib. ix adversar. cap. 8. *Gronovius.*

3 *Hercules Oetæis ignibus concrematur*] Vide Observationes nostras ad Arnob. lib. 5. pag. 90. *Elmenb.*

Oetæis

XXII. [1] Has fabulas & errores [2] & ab imperitis parentibus discimus, &, quod est gravius, [3] ipsis studiis & disciplinis elaboramus, [4] carminibus præcipue poetarum, [5] qui plurimum quantum veritati ipsâ suâ auctoritate nocuere. Et [6] Plato ideo præclare [7] Homerum illum

Oetæis ignibus] In MS. *henneis*. Dictatum fuerat, *Ætnæis*, prave, pro *Oetæis*. Rigaltius.

1 *Has fabulas & errores ab imperitis parentibus discimus*] Augustin. de civit. Dei. lib. 2. cap. 8. *Et hæc sunt scenicorum tolerabilia ludorum, comœdiæ scilicet & tragœdiæ, hoc est, fabulæ poëtarum agendæ in spectaculis, multa rerum turpitudine, sed nulla saltem sicut alia multa verborum obscænitate composita: quas etiam inter studia quæ honesta ac liberalia vocantur, pueri legere & discere coguntur à senibus*. Elmenhorst.

2 *Et ab imperitis parentibus discimus*] Sic MS. Reg. melius quam quod vulgo, *didicimus*. Heraldus.

Ab imperitis parentibus discimus] Hanc reprehensionem veram olim fuisse sicut ante Heraldus, ita mox & ostendit bene & illustrat Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 103. Gronovius.

3 *Ipsis studiis*] Scribo, *ipsi studiis*. Meursius.

Ipsis studiis] Tertull. Apolog. *Wowerus*.

4 *Carminibus præcipue poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipsâ suâ auctoritate nocuere*] Sic Lactantius lib. 5. cap. 1. *Poëtæ perniciosi sunt; quod incautos animos facile irretire possunt suavitate sermonis, & carminum dulci modulatione currentium*. Pindarus quoque de Poëtarum figmentis, Olymp. Od. 1. ait:

Ἦ θαυματὰ πολλά,
καί πυ τι καὶ βροτῶν φρένας,
ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον,
δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις
ἐξαπατῶντι μῦθοι.
Χάρις δ', ἅπερ ἅπαντα τεύ-
χει τὰ μείλιχα θνατοῖς,
ἐπιφέροισα τιμὰν,
καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν
ἔμμεναι τὸ πολλάκις.

Et Nem. Od. 7. de Ulysse, cujus gesta Homeri carminibus longe supra modum fidemque clara, inquit:

Ἐγὼ δὲ πλέον' ἔλπομαι
λόγον Ὀδυσσέος, ἢ πάθεν,
διὰ τὸν ἁδυεπῆ γενέσθ' Ὅμηρον.
Ἐπεὶ ψεύδεσιν οἱ ποτανᾷ γε μαχανᾷ
σεμνὸν ἔπεστί τι. σοφία δὲ
κλέπτει παράγοισα μύθοις. ....

Quam præclaram autem subjungit sententiam?

--- Τυφλὸν δ' ἔχει
ἦτορ, ὅμιλος ἀνδρῶν ὁ πλεῖστος. ...

5 *Permirum quantum*] MS. *plurimum quantum*. Wowerus.

Permirum quantum] MS. *plurimum quantum*. Scriverius una voce, *plurimumquantum*, adstipulante Meursio. Vid. Carrio antiq. lection. lib. 2. cap. 12. & l. 2. emendat. cap. 18.

Qui permirum quantum] Θαυμαστὸν ὅσον. MS. Reg. *plurimum quantum*. Heraldus.

6 *Plato Homerum illum inclytum*,

illum inclytum, [1] laudatum & coronatum, de civitate,

tum, laudatum & coronatum de civitate ejecit] Theodor. contra Græcos serm. 2. de principio pag. 22. Τί γὰρ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἥδιον; τί δὲ τῆς εὐεπείας ἐκείνης γλυκύτερον; ἀλλ' ὅμως τοῦτον τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος, ἐπέγνωτε δὲ δήπου τὸν Ἀρίστωνος, ὡς ἡγοῦμαι. μύρῳ γε ἀλείψας, καθάπερ αἱ γυναῖκες τὰς χελιδόνας, ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ξυντεθείσης ἀπέπεμψε πόλεως, ἀκολασίας καλέσας καὶ δυσσεβείας διδάσκαλον. βλασφημεῖν γάρ, φησιν, ἐκπαιδεύει τοὺς νέους, καὶ πονηρὰς αὐτοῖς περὶ τῶν θεῶν ἐντίθησι δόξας, καὶ ἁπαλοῖς ἔτι οὖσι μαθήματα πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ἐνίησι· καὶ ἕτερα δὲ αὐτῷ κατηγορήματα πάμπολλα ἐποιήσατο τῶν κορυφαίων τῶν ποιητῶν. Vertit Zenobius Acciaolus: *Et tamen hunc Homerum ille, qui apud vos habetur optimus Philosophorum, (puto autem vos nosse, quem dico) Aristonis videlicet filius Plato, unguento prius perunctum, sicut hirundines à mulieribus solent, procul ejecit ab ea, quam ipse constituit, civitate: omnis licentiæ atque impietatis magistrum esse testatus. Inquit enim, poeta hic blasphemare adolescentes docet; illisque flagitiosas de immortalibus Diis opiniones insinuat, tenerisque adhuc animis inserit perniciosas & corruptissimas disciplinas. Aliis præterea in rebus accusat eximium Poëtarum.* Dio Chrysost. orat. de Homero fol. 553. Origen. lib. 4. contra Celsum. Joseph. lib. 2. contra Appion. p. 567. Eusebius præparat. Ecclesiast. l. 5. cap. 12. & 13. Plato de repub. lib. 2. & 10. *Elmenhorst.* Certe non erat, cur integrum istum Theodoreti locum sub Elmenhorstii nomine ostentent editiones, quum is jam allatus fuerit ab Casaubono ad locum Dionis Chrysostomi, unde allubuit Elmenhorstio etiam describere, sed jejune. *Gronov.*

7 *Homerum illum inclytum, laudatum*] Quem Socrates in Ione Platonico dicit esse ἄριστον καὶ θειότατον τῶν ποιητῶν. *Rigalt.*

Homerum inclitum laudatum & coronatum] Non debuit ab Ouzelio huc apponi conatus Andreæ Schotti, ut ipse contra eum disputaret, quum id jam satis probe præstiterit Casp. Barthius in Adversariis libro XXIII cap. 6, ut mirer ista Ouzeliana instaurari etiam post Ouzelium, nimis quidem imperite. Etiam quæ mox posuit Ouzelius ad verba *E civitate ejecit*, omnia descripsit ex Gerh. Joh. Vossii Institutione Poetica. Sic quod ausus est supponere verbis *Hic eorum paria composuit*, an voces illæ *componere, comparare, paria* ignorabantur propria esse amphitheatri Romani ante doctrinam Ouzelii? Non locus Tertulliani ab Elmenhorstio productus clare indicat? Erubescant profecto oportet ossa ejus propter adeo futilem absurditatem. Utique hodierna ætas id non debebat velut calculo suo probatum offerre studiosis, quum adsint præclari illi & venerandi Petrus Faber, Justus Lipsius in Saturnalibus, & ipse Wowerus verba Senecæ & Petronii calamo designans in hoc ipso loco. *Gronovius.*

1 *Laudatum & coronatum*] Heracli-

te, [1] quam in sermone instituebat, ejecit. Hic enim præcipuus bello Troico Deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. hic eorum [2] paria composuit, [3] sauciavit Venerem, [4] Martem vinciatam. Hoc genus elegantiæ illustrat ὁ πάνυ Casaubonus ad v Satiram Persii, unde potuit didicisse, notans [Ut sæpe apud philosophum γεννῶν τ̀ οὐρανὸν ii dicuntur, qui scribebant cœlum fuisse genitum sive creatum. apud Theophrastum & Plautum αἱρεῖν τὰς πόλεις *urbes capere* ille qui urbium ἁλώσεις narrabat &c.] Sed & ante illum jam ostenderat Sebast. Castalio ad Genesin XLIX, 6. Verum Casauboniana describit plane ac simul auget Petavius ad Synesium pag. 18. Hinc etiam ex loco memorando Statii idem illustrat pater in Diatribes Statianæ cap. 22. Denique Bochartus in Phaleg 1, 1, num. 14 de Noachi similitudine cum Saturno. Hæc tamen attrectat Broukhusius blandiens sibi studiorum arbiter ad Propertium 1, VII, quasi ut vates αὐτοδίδακτος nihil posset nisi docere, quod sæpe apud alios legerat. *Gronovius*.

raclides Ponticus. de Alleg. Homeri Max. Tyrius Orat. 7. *Wowerus*.

1 *Quam in sermone*] MS. *quam sermone*. Wower.

De civitate ejecit] Lib. 2. de rep. ubi de fabulis Homericis, οὔτοί γε οἱ λόγοι χαλεποὶ, καὶ οὐ λεκτέοι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει. *Rigalt*.

Quam in sermone instituebat] Sic legitur in exemplari. *In sermone*, hoc est, dialogis. *Rigaltius*.

2 *Paria composuit*] Recte, non *prælia*. Petron. Seneca. Hom. Iliad. E. & υ. Justin. de monarch. Dei. Theoph. Athanas. & alii omnes hisce argumentis ex Hom. adversus Ethnicos utuntur. *Wower*.

Hic eorum paria composuit] Tertullianus Apolog. cap. 14. *Conversus ad litteras vestras, quibus informamini ad prudentiam & liberalia officia, quanta invenio ludibria? Deos inter se propter Trojanos & Achivos, ut gladiatorum paria congressos depugnasse*. Servius l. 2. in Virg. f. 632. Euseb. præparat. Eccles. lib. 2. c. 10. 14. *Elmenhorst*.

Hic enim paria composuit, sauciavit Venerem, Mart. vinxit &c.] Differit erudite politissimus Minucius sub persona Octavii, quasi idem foret scribere facta & facere, & actor auctorque materiæ idem scriptori foret; neque enim Homerus sauciavit Venerem &c. aut se sauciasse gloriatur, sed finxit scripsitque eam ab Diomede sauciatam.

3 *Sauciavit Venerem*] Homer. Iliad. E. vs. 335. & sequent. Virg. lib. 2. Æneid. fol. 633.

Veneris violavi vulnere dextram. Dio Chrysost. orat. 2. fol. 170. Athanasius contra Gentes fol. 2. Tertullian. Apolog. cap. 14. *Elmenhorst*.

4 *Martem vinxit*] Tertullian. Apolog. cap. 14. *Martem tredecim mensibus in vinculis pene consumptum*. Nonnus Dionysiac. lib. 5. vs. 585. & sequent. Philostratus de vita Apollonii c. 12. lib. 7. Athanas. contra gentes fol. 2. Valerius

vinxit, vulneravit, fugavit: [1] Jovem narrat à Briareo liberatum, ne à diis ceteris ligaretur; [2] & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, [3] cruentis imbribus flevisse, [4] & loro Veneris illectum, [5] flagrantius quam in adulteras soleat, cum Junone uxore concumbere. alibi [6] Hercules stercora egerit, & [7] Apollo Admeto

lerius in Epistola ad Ruffinum apud Hieron. parte 3. Tract. 15. Epist. 69. *Elmenborst.*

1 *Jovem narrat à Briareo liberatum*] Tertullian. Apolog. cap. 14. *Jovem, ne eandem vim à ceteris cœlitibus experiretur, opera cujusdam monstri liberatum.* Athenagor. Apol. pro Christian. Justin. cohort. ad Græcos pag. 2. Servius 6. Æneid. fol. 603. *Elmenborst.*

2 *Sarpedonem filium*] Homer. Iliad. 2. Theodoret. orat. 6. provident. Lucian. de vera Histor. lib. 1. Tertull. Apolog. cap. 14. *Elmenborst.*

3 *Cruentis imbribus*] Αἱματοέσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν. *Rigalt.*

4 *Et cesto Veneris*] Rom. *thoro.* Clem. Protrept. *Wower.*

Cesto Veneris illectum] Nazianz. orat. 1. in Julian. fol. 299. νῦν δὲ ὅλον τὸν τῶν ἐρώτων κεστὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἕλκουσα, διὰ τῶν πρὸς τὸν Δία καλλωπισμάτων, ὡς καὶ πάντας ὁμολογεῖσθαι αὐτῷ τοὺς ἐπὶ πάσαις ἔρωτας ἑνὸς τούτου παραπολὺ λειπομένους. Id est: *Nunc autem universum amorum cestum adsumit, lascivoque ornatu Jovem ita allicit, ut ipse quoque omnes suos, omnium fœminarum amores hoc uno multis partibus inferiores esse confiteatur. Cestus* est baltheum Veneris pelliceum, cui omnia delinimenta ad decipiendum parata inesse fabulantur. Suidas in Κεστός. Lactant. in Statii Thebaid. lib. 2. p. 58. lib. 5. pag. 166. Servius in Æneid. l. 5. fol. 365. *Elmenborstius.*

Loro Veneris illectum] Ἱμάντι κεστῷ. *Rigalt.*

5 *Flagrantius quam in adulteras soleat*] Tertul. *Fœde subantem in sororem sub commemoratione non ita dilectarum jampridem amicarum.* Rigaltius.

Flagrantius quam in adulteras solet, cum Junone uxore concumbere] Fortasse scripserat Minucius *cum Junone sorore.* Et ut ita suspicer, movet me Tertulliani locus Apolog. cap. 14. unde noster, eodem fere ordine, omnia, quæ hîc de Dîs recenset, commenta hausit. Ibi autem Tertullianus inquit: *Nunc fœde subantem in sororem sub commemoratione non ita dilectarum jam pridem amicarum.* Nihil tamen affirmo, ita ut, si quis vulgatam mordicus retinere mavult, per me liceat. *Ouzel.*

6 *Hercules stercora egerit*] Hercules Augeæ regi Elidis stabulum mundat. Apollodor. l. 2. biblioth. fol. 90. & sequent. Diodor. Siculus lib. 4. fol. 221. Justin. Martyr cohortat. ad Græc. f. 30. Lactant. lib. 1. cap. 9. *Elmenborst.*

7 *Apollo Admeto pecus pascit*] Servius in 6. Æneid. fol. 421. *Apollo Admeti regis pavit armenta.* Nonnus Dionys. 1. ℣. 323.

Admeto pecus pascit. [1] Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor [2] accepit. [3] illic Jovis fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur: [4] cum cœlum & fulmina & fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta nasceretur, & [5] flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Jupiter non vereri. Quid loquar [6] Martis & Veneris adulterium deprehensum? & [7] in Ganymedem Jovis stuprum cœlo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, [8] ut judiciis hominum quædam auctoritas parare-

Tacian. contra Gr. p. 285. Athenag. Apolog. p. 25. Tertull. Apolog. c. 14. Apollod. lib. 1. bibliot. p. 40. Lactant. in 6. Thebaid. p. 214. *Elmenh.*

1 *Laomedonti Neptunus muros instituit*] Tertullian. Apolog. 14. *Neptunus structorias operas Laomedonti locat.* Lactant. lib. 1. cap. 10. Apollodor. biblioth. lib. 2. pag. 98. Lucian. de sacrificiis fol. 73. *Elmenhorst.*

2 *Accipit*] Magis placet, *accepit*, ut est in codice Cypriani. *Meursius.*

Accipit] Cypr. *accepit.* Wower.

3 *Illic Jovis fulmen*] Rom. *illic Vulcanus.* Sed apud Homerum Achillis arma, non Æneæ à Vulcano fabricata. Virgilius vero de Æneæ armis Æneid. 8. *Wower.*

Illic Vulcanus Jovis fulmen] Vide Virgil. lib. 8. Æneid. pag. 513. 514. Homer. Iliad. Σ. ℣s. 470. & seq. *Elmenhorst.*

4 *Cum cœlum & fulmina*] Adjecimus copulativam particulam ex MS. Reg. *Herald.*

5 *Flammas veri fulminis*] Quod non imitabile fulmen vocat Virgilius VI Æn. 570.

6 *Martis & Veneris adulterium deprehensum*] Lactantius lib. 1. cap. 10. Homer. Iliad. Δ. Clemens in protrept. Statius lib. 4. Thebaidos. *Elmenhorst.*

Martis & Veneris adulterium deprehensum] Hygin. Fab. 148. Nonnus 5. Dionys. Fulgentius 2. Mytholog. Lutatius ad 2. Thebaid. Arnobius lib. 4. Tertullianus Apologet. cap. 11. *Gronov.*

7 *In Ganymedem Jovis stuprum cœlo consecratum*] Homerus hymno in Vener. ℣s. 202. Apollonius Argonaut. lib. 3. ℣s. 15. Lactant. lib. 1. cap. 2. Firmic. de errore profanarum religion. *Elmenhorst.*

8 *Ut judiciis hominum quædam auctoritas pararetur*] Hæc scriptura est antiqui exemplaris, satis aperta. Etenim depravato judicio, hominibus male judicantibus, quæ leguntur à diis vitia perpetrata, pro virtutibus habentur. *Rigaltius.* Mirum & monstrosum profecto est potuisse usque ad hunc perspicacissimum virum continenti successione sperni ab editoribus, quod manifeste extabat in MS. Neque enim ab Sabæo ad Heraldum video quenquam dubitasse de *vitiis hominum*, quæ etiam expres-

sit

raretur. [1] His atque hujusmodi figmentis & mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; & hisdem fabulis inhærentibus, adusque summæ ætatis robur adolescunt, & in iisdem opinionibus miseri consenescunt: cum sit [2] veritas obvia, sed requirentibus. [3] Saturnum enim principem hujus generis & examinis omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, hominem

sit auctor Gallicæ versionis, quum istud *judiciis* longe sit dulcius & nervosius, quam ut intelligeretur ab illis. Hæc enim quum antecedant, & cupiant homines prius abblandiri judiciis suis, quæ ex pravis affectibus formant, antequam ad vitia accedant, suavissime judiciis parari auctoritatem dicit, ut illis sine scrupulo jam indulgeant. Itaque ad δόξας & μαθήματα etiam traxit Theodoretus in citato loco per Elmenhorstium, non ipsas κακίας. Sed notabilior Minucius, qui *judicia* & *judicare* laxissime usurpat. *In* cap. XXIV. *Quanta vero de diis vestris animalia muta naturaliter judicant?* & subnectit mera facta, quæ naturalem impetum comitantur. *Gronovius.*

1 *His atque hujusmodi figmentis*] Similia hisce Prudent. lib. 1. adv. Symm. *Wower.*

2 *Veritas obvia, sed requirentibus*] Cyprianus contra Demetrianum: *Quærentibus atque intelligentibus veritatem facilis accessus est.* Ouzelius.

Cum sit veritas obvia, sed req.] Utitur horum verborum similitudine Pricæus ad Evangelium Matthæi VII, 7, ubi eandem sententiam, notissimam omnibus Evangelii lectoribus, insuper idem vir doctus ivit quoque confirmatum loco Cypriani, quem inde sublegit Ouzelius & ad hæc Minuciana sub suo nomine venditat. Ita breviter proludit, quod laxius sequi debuit c. XXXVIII. *Gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quæsiverunt, nec invenire potuerunt. . . Quid nobis invidemus, si veritas divinitatis nostri temporis ætate maturuit?* Gronovius.

3 *Saturnum enim principem*] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 1. *Saturnum principem dicitis.* Augustin. de civit. lib. 5. cap. 8. Tertullianus Apolog. cap. 10. *Elmenhorstius.*

Saturnum enim principem hujus generis] Tertullianus Apol. & lib. 2. ad Nationes Saturnum Patriarcham deorum nuncupat, à quo census totius divinitatis. *Rigaltius.*

Saturnum principem hujus generis] A pluribus hoc dici monstrant Elmenhorstius & Rigaltius: sed ex vero exsequitur doctissimus Seldenus in Syntagmate de Diis Syris parte II cap. 1 pag. 229, quanquam vix erat de eo solo agendum, quum ei par esset Mater Deum, cujus ea fuerunt sacra, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui

minem prodiderunt. [1] Scit hoc Nepos & Cassius in historia: & [2] Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque [3] Saturnus Cretâ profugus, Italiam metu filii sævien-

Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, testante ipso Tullio in Haruspicum responsis cap. 13. *Gronovius.*

1 *Scit hoc Nepos & Cassius in historiâ, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur*] Restituendum Thalli nomen etiam Lactantio lib. 1. cap. 12. Hodie enim male est. *Theophilus in libro de temporibus ad Autolycum scripto, ait in historiâ suâ Thalum dicere, quod Belus, quem Babylonii & Assyrii colunt, antiquior Trojano bello fuisse invenitur* CCCXII. *annis.* Citatur præter ea ab Tertulliano in Apologetico, & ab ipso quoque Lactantio libro citato, cap. 13. *Meursius.*

Nepos] Auson. Epist. 16. *Apologos Titiani & Nepotis Chronica, quasi alios Apologos (nam & ista instar fabularum) adnobilitatem tuam misi.* Wowerus.

Nepos] Tertullianus Apolog. c. 10. Lactant. lib. 1. cap. 14. *Elmenborstius.*

Scit hoc Nepos & Cassius in historia] Nota loquutionem. Tertull. Apologet. cap. 5. *Scit M. Æmylius de Deo suo Alburno.* Ubi plura observabamus. *Heraldus.*

Cassius, Thallus, ac Diodorus] Tertull. Apol. *Saturnum, neque Diodorus Græcus, aut Thallus, neque Cassius Severus, aut Cornelius Nepos aliud quam hominem provulgarunt.* Lactant. l. 1. c. 13. & cap. ult. Thalli meminit etiam Justinus Martyr Parænet. *Wowerus.*

Cassius] Lactant. lib. 1. c. 14. Tertullian. Apol. cap. 10. *Elmenhorstius.*

Cassius] Nihil huc attulit Ouzelius, nisi quod duobus locis in Historicis Latinis de Cassio Hemina docuit G. I. Vossius, & istic melius legitur: neque enim Vossius scribet *glossema ab imperito librario irreptum.* Gronovius.

2 *Thallus*] Justin. cohort. ad Græcos pag. 7. Theophilus ad Autolyc. l. 3. fol. 274. Lactant. lib. 1. cap. 14. Tertull. Apol. cap. 19. *Elmenhorstius.*

Theodorus] Justin. cohort. ad Græcos pag. 8. Lactant. lib. 1. cap. 614. Tertullian. Apolog. cap. 10. *Elmenhorstius.*

Thallus] Thallus Syriacam historiam diligenter tractavit, ut auctor est Africanus apud Eusebium de Præpar. Euangel. lib. 10. cap. 3. Item Eusebius lib. 1. χρονικῶν. Ouzelius.

3 *Saturnus Creta profugus*] Athenag. Apolog. pro Christian. Eusebius præparat. Eccles. lib. 3. cap. 3. Serv. in 8. Æneid. fol. 506. *Elmenhorstius.*

Saturnus] Totum quod de Saturno tanquam ænigmate ethnico Adami, & Latio, terra Saturnia, huc attulit Ouzelius, descriptum scias ex G. I. Vossio de origine & progressu Idololatriæ 1, 18. addita cauda ex Bocharti Phaleco 1, 1, ut nihil boni contineat, quo

sævientis [1] accesserat, & Jani susceptus hospitio rudes illos homines & agrestes multa docuit, ut Græculus & politus, literas imprimere, [2] nummos signare, [1] in-

quo ipse lectorem hîc demereatur. *Gronovius.*

1 *Accesserat, etiam susceptus hospitio*] MS. *accessit, & Jani susceptus.* Rom. *& à Jano.* Tertull. Apol. *Saturnus in Italia consedit, exceptus à Jano.* Lactant. Macrob. Serv. in 8. Æneid. & passim alii. *Wowerus.*

Et Jani susceptus hospitio] Hæc est verissima lectio è MS. Reg. Antea, *etiam susceptus hospitio.* Heraldus.

2 *Nummos signare*] Signare nummos χαράττεσθαι νόμισμα, Tertull. imagine signare, figuram cælaturæ, ut Festus, imprimere. χάρασμα Plin. notam appellat, Prud. ænigma. erant enim ænigmata, & notæ variarum rerum, περὶ στεφ. Hym. 2. *Is tantum non habet argenteorum ænigmatum.* Ubi ænigma, pro ipso nummo. Eod. Hym. *En Cæsar agnoscit suum Nomisma nummis inditum.* Fortasse rectius: *Ænigma nummis inditum.* sed νόμισμα, & χάρασμα & nummum notat. Apud D. Matth. cap. 22. εἰκόνα veteres interpretantur charagma. & παραχάρασμα, monetam adulterinam. Paracharactæ, rei falsæ monetæ. l. 8. C. Theod. de falsa mon. Suid. παραχάρακτας, περικόπτοντας. Circumcidere enim nummos solebant; unde in lib. Basilican παραψαλιστάς. ψαλίδιον δὲ τοῦτο καλοῦσι τὸ ὄργανον ᾧ ταῦτα τις ἐργάζεται. Procop. 3. de bello Goth. In libello de re militari, qui adjici solet Notitiæ utriusque imperii: *Commodæ auctoritatis variæ priscorum monetæ.* Commodæ monetæ, integro margine, sive ut Procop. eodem loco, κύκλῳ οὐκ ἀποτεμνομένα. Apud Plautum commodum talentum, ἐκτύμενον, commodæ minæ, μναῖ ἐκτύμεναι. At commodum talentum magnum, talentum ὑπερβάσιμον. Wowerus.

Nummos signare] Ita Lampridius in Alexandro Severo pag. 183. dixit nummos figurare. *Alexandri habitu*, inquit, *nummos plurimos figuravit.* Theophylact. Bulgar. in Matthæum cap. 22. p. 95. Ὁ δὲ Ἰησοῦς διὰ τὸ ἐντετυπῶσθαι τῷ νομίσματι τὸν Καίσαρα, πείθει αὐτοὺς ὡς δεῖ τῷ Καίσαρι ἀποδιδόναι τὰ ἑαυτοῦ. Athenæus deipnosoph. lib. 15. fol. 692. ait à Iano primo signatos nummos. ἀπὸ τούτου καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι, κατοικήσαντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους. πρῶτον δὲ στέφανον εὑρεῖν, καὶ σχεδίας καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι, διὸ καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον διπρόσωπον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον. Id est, *Janum flumen, Janumque montem ab eo fuisse nominatum, quod in eo monte habitaverit: coronas illum reperisse, navigia, rates: nummum æreum ab illo primo signatum; qua de causa civitates in Græcia multæ, Italia & Sicilia monetam cudunt impressa bicipiti facie, & ex altera parte, vel rate, vel navigio, vel corona.* Tertullian. Apolog.

[1] instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, [2] vocari maluit Latium; & [3] urbem Saturniam dedit de suo nomine;& Janiculum Janus, ad memoriam uterque posteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, [4] & pater hominis, & natus ex homine: [5] terræ enim & cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum inopinato visos, [6] cœlo missos; igno-

log. cap. 10. Saturno id tribuit. *Ab ipso Saturno primum tabulæ, & imagine signatus nummus.* Prudentius περὶ στεφάνων in Laurentio Martyre.

Ni fallor, haud ullam tuus
Signat DEUS pecuniam.

Vide Plutarch. in Quæst. Roman. f. 274. Isidor. orig. lib. 16. cap. 17. Auctorem originis gentis Romanæ. Servium in 8. Æneid. fol. 509. Macrobium lib. 1. Saturnal. cap 7. *Elmenhorstius.*

1 *Instrumenta conficere*] Ab ipso primum tabulæ, inquit Tertul. *Rigaltius.*

2 *Vocari maluit Latium*] Arnob. contra Gentes lib. 4. pag. 84. Lactantius lib. 1. cap. 14. Tertullian. Apol. c. 10. Auctor originis gentis Roman. f. 772. Herodian. Commod. fol. 485. Prudent. lib. 1. contra Symm. Solin. cap. 8. Imitatus est autem Minutius locum Virgil. lib. 6. Æneid. pag. 509.

--- Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris. Elmenhorst.

3 *Urbem Saturniam dedit de suo nomine, & Ianiculum Ianus*] Virgilius 8. Æneid. fol. 508.

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Macrob. lib. 1. Satur. cap. 7. Auctor de orig. Gentis Rom. Athen. deipnos. lib. 15. *Elmenhorst.*

Urbem Saturniam dedit de sua nomine] Fulv. Vrsin. *u. S. de suo nomine.*

4 *Et pater hominis & natus ex homine*] Seneca ad Marciam cap. 15, *Diis geniti Deosque genituri.* Gronovius.

5 *Terræ enim & cœli filius*] Antea, *& Terræ enim, &c.* Delevimus particulam & auctore MS. Reg. *Heraldus.*

6 *Cœlo missos*] Tibull.

Tunc veniam subito, nec quisquam nunciet ante,
Sed videar cœlo missus adesse tibi. Wowerus.

Inopinato visos cœlo missos] Tertullian. Apolog. cap. 10. *Ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cælo supervenisse dicuntur.* Vid. Lactant. lib. 1. cap. 2. Politianus Miscellan. cap. 18. Muretus variar. lection. lib. 13. cap. 17. *Elmenhorst.*

Inopinato visos, cœlo missos] Vide sis quæ observabamus ad Apologetici c. 10. Sic omnia quæ inopinato & præter spem contingebant, de cœlo missa dicebant. Plautus in Persa:

Quod ego non magis somniabam, neque

ignobiles & [1] ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius [2] Jupiter Cretæ, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc [3] antrum Jovis visitur, & sepulchrum ejus ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur.

XXIII.

neque opinabar, neque censebam, Eam fore mihi occasionem: ea nunc quasi decidit de cœlo. Herald.

1 *Ignotos terræ filios*] Eadem Tertull. Apolog. Lactant. lib. 1. Auctor. lib. de orig. gentis Rom. *Primus in Italiam creditur venisse Saturnus. tanta autem antiquorum hominum simplicitas, ut advenas, quod eorum originem ignorabant, cœlo, & terrâ editos non solum ipsi crederent, sed posteris affirmarent.* Omnia enim è cœlo, & mari orta credebant. ita ignotorum origo ad cœlum, aut mare relata, ut Cœli, aut Neptuni filii crederentur. Serv. in Virg. Scholiast. Apollonii, monstrosos terræ filios, truculentos Neptuni habitos scribit. Scholiast. Aristop. τοὺς γηγενεῖς appellatos putat διὰ τὸ ἀχροὺς, καὶ νεκρώδεις εἶναι, ἢ ἀσεβεῖς, καὶ θεομάχους διὰ τοὺς γίγαντας. Ex quibus discimus, quid Juvenalis Sat. 6. fraterculo Gigantis notet. Næv. apud Prisc. Titanes filii terræ. Orpheus in Hym. τιτῆνες γαίας τε καὶ οὐρανοῦ ἀγλαὰ τέκνα. Sane Persio, & Cic. terræ filii obscuris & ignotis parentibus orti. Ion apud Eurip. Γῆς ἄρ' ἐκπέφυκα μητρὸς; Platon. vero Timæo Athenienses γηγενεῖς, αὐτόχθονας. Wowerus.

Ignotos & ignobiles terræ filios nominamus] Tertull. apolog. cap. 10. *Terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum est.* Cicero lib. 7. ad Trebat. Epist. 9. *Terræ filius.* Et ad Atticum Epist. 10. lib. 1. *Huic terræ filio, nescio cui, committere epistolam tantis de rebus non audeo.* Elmenhorst.

Ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus] Servius ad lib. 1. Georg. *Achelous terræ fuisse filius dicitur, ut solet de his dici, quorum per antiquitatem latent parentes.* Plura observabamus ad Apologet. cap. 10. *Heraldus.* Et ista loca, quæ ad Tertullianum citaverat Heraldus, Quintiliani ac Livii, ea sub suo nomine his apposuerat Ouzelius, omnino igitur inducenda.

Terræ enim & cœli filius] Hoc de Saturno legitur apud Lactantium lib. 1. divinar. instit. cap. 2. quasi observationis istius auctor esset Minucius. & tamen acceperat ex Tertulliani Apolog. quem librum non legerat Lactantius cum Institutiones suas scriberet. *Rigaltius.*

2 *Jupiter Cretæ regnavit & obiit*] Callimachus Hymno in Jovem. Servius lib. 7. Æneid. fol. 457. Chrysost. in Epist. Pauli ad Tit. cap. 1. Homil. 3. Lucian. de sacrific. fol. 74. Clemens recogn. lib. 10. fol. 159. Arnob. lib. 4. pag. 85. Epiphan. Ancorat. pag. 513. Athenag. apolog. pag. 38. lib. *Elmenhorst.*

3 *Antrum Iovis, & sepulchrum*] Tertull. Apol. Athenag. Apol.

 Theo-

XXIII. [1] Otiosum est ire per singulos, & totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus [2] probata mortalitas, in ceteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte [3] post mortem Deos fingitis: [4] &, pejerante Proculo, Deus Romulus: & [5] Juba, Mauris volentibus, Deus est: [6] & divi ceteri reges

Theophil. lib. 1. & 2. Euseb. lib. 3. cap. 3. Clem. Protrept. Lucian. περὶ θυσιῶν. Arnob. lib. 4. Lactant. lib. 1. cap. 11. *Wowerus.*

1 *Otiosum est ire per singulos*] Lactantius: *Otiosum est persequi singula.* Heraldus.

Otiosum est ire per singulos, &c.] Locum hunc Minucii citavit Heraldus ad Tertullianum Apologet. cap. 10. *Otiosum est etiam titulos prosequi.* Ouzelius.

2 *Probata mortalitas*] Ouzeliana his apposita videbis omnia in Elmenhorstio ad Arnobium pag. 10, ut non debeant Ouzelio attribui.

3 *Post mortem Deos fingitis*] Vide Æneam Gazæum. Theoph. Athanas. adv. gentes: Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἄρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται, καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκεύεσθαι θεοὺς γράφουσιν. Wowerus.

4 *Et, pejerante*] Scripserim, *ut pejerante.* Meursius.

Pejerante Proculo] Plutarch. in Rom. Liv. lib. 1. cap. 15. Solenne autem in ἀποθεώσει Imperatorum, ut aliquis juramento assereret se effigiem Imperatoris in cœlum ascendentem vidisse. Iustin. Apol. καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ἡμῖν αὐτοκράτορας ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες, καὶ ὀμνύντα τινὰ προσάγετε ἑωρακέναι ἐκ τῆς πυρᾶς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα καίσαρα; Vide Sen. init. de morte Claudii. *Wowerus.*

Pejerante Proculo Deus Romulus] Tertull. contra Marcion. lib. 4. cap. 7. *Romulus ascensus sui in cœlum habuit Proculum affirmatorem.* Et Apolog. cap. 21. Plutarch. Romul. pag. 35. Florus lib. 1. cap. 1. Iulius Obsequens de prodigiis cap. 1. Lactant. lib. 1. cap. 15. Augustin. de civitate Dei. lib. 3. cap. 15. l. 22. cap. 6. Iustin. Martyr Apolog. 2. p. 52. Tacianus contra Græcos pag. 180. dicit mercede conductos, qui sacramento contenderent, se vidisse homines in cœlum ad Deos ascendentes. Apud Xiphilinum Augusto fol. 222. Livia Numerio Attico senatori decies sestertium (10. millia aureorum) dinumerat, quod is jurasset, se Augustum in cœlum ire vidisse. *Elmenhorst.*

5 *Iuba*] Tertull. Apol. *Wowerus.*

Iuba Mauris Deus est] Lactantius l. 1. cap. 15. Tertullianus Apologetico c. 24. *Elmenhorst.*

Et Iuba Mauris volentibus Deus est] Cyprianus: *Mauri vero manifeste reges suos colunt. nec ullo velamine hoc nomen obtexunt.* Tertullianus dixerat: *Mauritaniæ reguli sui dii sunt.* Utroque argutior Minucius. *Rigaltius.*

Iuba Mauris volentibus Deus est] Quum priores id egissent, ut ex Ter-

reges qui consecrantur, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. [1] Invitis his denique hoc nomen adscribitur; optant in homine perseverare, [2] fieri se Deos metuunt; [3] etsi jam senes, nolunt. [4] Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non possit; nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur: divi-

Tertulliano, Cypriano, Lactantio veritas hujus sententiæ constaret, admiscuit etiam se his Ouzelius, partem notæ impudenter ex eis describens, partem posteriorem furtivo calamo rapiens ex Hugonis Grotii ingenio ad Matthæum XXII, 44, ut laciniam divino tetragrammato signatam hîc intempestive & inepte ostentaret. Sed insequentes controversiam referre inceperunt de Iuba & Mauris, non alium in finem, nisi ut ostenderetur posterior dies deterior priore. Quid enim? an ignotum est quid acciderit Mauritaniæ & Numidiæ quondam Iubarum regno? An Minucius Felix nihil nisi Mauritaniam Cæsareensem audiens potuit aliter scribere, quam res erat, & constitutio Principum Romanorum exigebat? *Gronovius.*

6 *Et divi ceteri reges qui consecrantur*] In hac consecratorum vel principum vel ad eos pertinentium serie Ouzeliana nihil est, quod non Ouzelius ante vidit apud alios diligenter collectum; & tum ipse citat Onuphrium, tum partes sumsit ex Gutherio de jure manium II, 5. Et cur de Principibus Romanis prætulit agere, quam de regibus, ut exigebat Minucius? Scilicet illorum notitia magis publica. Sed agendum de Regibus peregrinis. *Gronovius.*

1 *Invitis his denique hoc nomen adsc.*] Id certe Panthea declarat apud Lucianum pro imaginibus: *ἡ αὐτὴ μὲν μαρτύρεσθαι τὰς θεὰς, ὡς ἀχθέσῃς αὐτῆς γέγραφας.* Iulius Firmicus: *Sed hoc invito Joseph accidit, imo mortuo. Neque enim ad hoc facinus religiosus animus & Deo summo dicatus adduci potuisset, ut erroris illecebras ex nomine suo superstitiosis hominibus ipse præberet.* Gronovius.

2 *Fieri se Deos metuunt*] Hinc Vespasiani jocus, qui *prima morbi accessione, ut, inquit, puto, Deus fio.* Suet. in Vespasiano. Vide quæ notabamus ad Apologet. cap. 34. in hæc verba: *Maledictum est ante apotheosim Deum Cæsarem nuncupare.* Heraldus.

3 *Et si jam senes colunt*] Corrigo. *e. s. i. senes. Non sunt ergo n.d.m.e.* Meursius. In Woweri editione legitur *& etiamsi senes nolunt. Ergo nec de mortuis Dii sunt.* Similiter Elmenhorstius Hanoviæ, sed contra MStum. In alienum orbem hæc defert Gallicus interpres: *& croyent si peu devenir dieux par ce moyen, qu'ils l'apprehendent même en leur vieillesse.* Apparet tamen legisse junctim *etsi.* Gronovius.

4 *Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non possit*] Al. *E. n. d. m. dii sunt, q. D.m.n. potest.* Ouzelius.

Non

divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, [2] non hodieque nascuntur? [3] nisi forte jam Jupiter senuit, & [4] partus in Junone defecit: & Minerva canuit antequam peperit. An ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla hujusmodi fabulis præbetur assensio? [5] Ceterum si dii creare possent,

2 *Non hodieque nascuntur*] Gaudet iterum uti argumento, quo debellavit monstra olim jactata cap. XX. *Gronovius.*

3 *Nisi forte jam Jupiter*] Simili argumento usi Tatianus, Theophilus, Seneca apud Lactant. lib. I. cap. 16. *Wower.*

Nisi forte Jupiter senuit] Lactantius lib. I. cap. 16. *Cum vero dicantur aliqui ex aliquibus nati: consequens est, ut semper nascantur; siquidem aliquando sunt nati: vel, si aliquando nasci desierunt: scire nos convenit, cur, aut quando desierint. Non illepide Seneca in libris moralibus philosophiæ. Quid ergo est, inquit, quare apud poetas salacissimus Juppiter desierit liberos tollere? Utrum sexagenarius factus est; & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem: ab alio exspectes, alteri quod feceris? Et timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno.* Elmenhorst.

4 *Partus in Iunone defecit*] Tacianus contra Græcos fol. 285. διὰ τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ ἥρα; πότερον γεγήρακεν; *Elmenh.*

5 *Cæterum si Dii creari possent, interire non possent*] Theophilus ad Autolyc. lib. 2. fol. 249. καὶ τῶν μὲν τότε θεῶν εἴπερ ἐγεννῶντο, γένεσις πολλὴ ηὑρίσκετο. τὸ δὲ νῦν που θεῶν γένεσις δείκνυται; εἰ γὰρ τότε ἐγέννων καὶ ἐγεννῶντο· δῆλον ὅτι ἐχρῆν καὶ ἕως τοῦ δεῦρο γίνεσθαι θεοὺς γεννητούς. εἰ δὲ μή γε, ἀσθενὲς τὸ τοιοῦτο νομισθήσεται. ἢ γὰρ ἐγήρασαν, διὸ οὐκ ἔτι γεννῶσιν, ἢ ἀπέθανον, καὶ οὐκ ἔτι εἰσίν. εἰ γὰρ ἐγεννῶντο θεοὶ, ἐχρῆν καὶ ἕως τοῦ δεῦρο γεννᾶσθαι· καθάπερ γὰρ καὶ ἄνθρωποι γεννῶνται. μᾶλλον δὲ καὶ πλείονες θεοὶ ὤφειλον εἶναι τῶν ἀνθρώπων, ὥς φησι σίβυλλα. εἰ δὲ γεννῶσι, καὶ ἀθάνατοί γε μένουσι πλείονες ἀνθρώπων γεγεννημένοι οἱ δὲ θεοὶ ἦσαν. οὐδὲ τόπος εἶναι θνητοῖς οὐκ ἄν ποθ' ὑπῆρξεν. Vertit Conradus Clauserus: *Et quidem Deorum, si modo nati fuere, fœcunda & copiosa reperiritur generatio. At ubi nunc Deos gignere ostendi potest? Nam si tum genuere & geniti sunt, oportebat eorum generationem huc usque porrigi. Sin secus res se habet, certe infirmum Deorum genus reputabitur. Aut enim senio confecti generare desierunt, aut mortui sunt, aut è viventium numero penitus sunt sublati & in nihilum redacti. Si enim aliquando Dii nati sunt, eorum generationem huc usque protendi necessarium erat, quemadmodum & hominum generatio, ex quo cœpta est, non est intermissa. Hinc tandem illud consecutum colligeretur, plures esse Deos quam homines, sicuti & Sibylla perhibet. Nam si generationi dant operam & immortales permanent, profecto nunc major Deorum quam hominum

possent, interire non possent; [1] plures totis hominibus Deos haberemus; ut jam eos nec cœlum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Unde manifestum est, homines illos fuisse, quos & natos legimus, & mortuos scimus. [2] Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, & publice colere; dum opinio & mens imperitorum [3] artis concinnitate decipitur,

[1] auri

num foret affluentia, siquidem quæ fati crudelitas, ipsis immortalitatem adimere valeret? Elmenhorst.

Si dii creari possent] MS. *creare*, ut repræsentat Rigaltius, male. *Ouzelius*. Quin & ante Rigaltium Heraldus edidit *creare* in utraque; immo & ipse Sabæus in prima omnium, & mox Ursinus, non tantum Rigaltius, quem solum citat Ouzelius, male non permittens his intervenire activum, & sicut *interire* vergit magis ad neutrum, ad eandem naturam fingi statuens debere verbum præcedens. Id quidem si fecisset Minucius, nemo foret violaturus, ut Cicero lib. I de Orat. c. 57 *nasci prius oportere, quam emori*, quod plane imitatur in præcedentibus auctor. Sed quum MS. liber testetur activo usum, certe indulgeri id debet auctori, & recte dixit, *si dii creare possent, interire non possent*, ut quod nunc dicit *creare*, in capite XXIV dicat *procreare*: *cum si eunuchos Deus vellet, posset procreare, non facere*, infulciens ita huic dialogo utrumque verbum simplex & compositum, exemplo sui Ciceronis, quem notaverat lib. II de Oratore cap. 28 dicentem *cum ego hunc oratorem crearo, aluero, confirmaro*, mox subnectere *quem procrearit & eduxerit, eum non vestire & ornare.* Gronovius.

1 *Plures totis hominibus Deos haberemus*] Plinius Hist. nat. 2. *Major cœlitum populus quam hominum intelligi potest*. Rigalt.

2 *Quis ergo dubitat horum imagines* &c.] Collectio quidem hæc trahitur non violente, ut eam lucrari Minucius possit; sed non ita debellat gentilismum, qui præter horum simulacra, quæ ex origine sua sic prosternit auctor, jactabat multa se habere Διοπετῆ, quæ vulgata sunt, & de quibus nihil prodit nunc auctor, quod tamen erat necessarium. Neque enim potuit tam pro vili ea ducere, ut attingere dedignatus fuerit, quorum veneratio tam profundas in omnium animis radices fixerat. *Gronovius*.

3 *Artis concinnitate decipitur*] Ingreditur Minucius locum communem & notum omnibus, etiam ipsis quondam gentilibus, quorum sunt præclara illa & similia prorsus verba, ut Plutarchi de colossis, qui τὴν ἔξωθεν θεοπρεπῆ μορφὴν ἔχοντες ἐντός εἰσι γῆς μεστοὶ καὶ λίθου καὶ μολίβδου quibus utebatur Pricæus ad Pauli epistolam II Timotheo scriptam cap. III ℣s. 5. Cui prorsus geminum præbet Lucianum in notis ad Matthæum XIII, 27, ut describi non sit causa. Cæterum

[1] auri fulgore præstringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quod si in animum quis inducat tormentis quibus, & quibus machinis [2] simulacrum omne formetur, erubescet [3] timere se materiem, ab artifice, ut Deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel [4] infelicis stipitis portio, suspenditur, cæditur,

tum hac ipsa Minucii parte nuper coactus fuit uti Cl. Basnagius in opere jam citato pag. 1516 scribens: *On se moquoit de la simplicité des peuples, qui se laissoient éblouïr par une forme agreable qu'on donnoit a l'or & a l'argent, l'art des ouvriers les trompe, l'eclat & la polissure de l'argent les eblouit, & la blancheur de l'yvoire les surprend.* An credibile id est? an non vident ipsi poetæ? An non in usu quotidiano multa talia habebantur extremam artis & materiæ præstantiam extrinsecus ostendentia; nec ideo tamen ad cultum aliquem excitandum suffecerant. *Gronovius.*

1 *Auri fulgore perstringitur*] Hilarius in Psalm. 134. *Preciis metallorum honorem Diis, quos sibi fecerunt, quærunt: auro eos argentoque formando.* Elmenhorst.

Auri &c. *argenti*] Hæc plerumque in nobilioribus illis simulacris aderant, ut patet ex Psalmo 134, 15, ubi alia annotata ab viris doctis. Hinc etiam in verbis sequentibus *Deus æreus vel argenteus*, quum Barthius citaret *& Deus argenteus vel æreus.* Cl. Gatakerus, in Cinno pag. 369. non sine probabilitate conjiciebat pro secunda voce *aureus* forsan scripsisse Minucium, quum & Herodotus aureum fuisse dicat, & hanc materiam ab auctore ita junctam argento pateat ut præmittatur. Non male tamen diversitas materiæ eodem modo tractandæ ponitur. Sed & pro eo quod *sæpius factum* exhibetur, vir ille doctus suspicatur fuisse fortean *legimus* vel *scimus factum*: etenim semel tantum id duntaxat Amasidi factum memorare historicos. Quod tamen non magnopere stringit: ut enim semel id in Ægyptio rege memoratur, ita licet non memoretur, supponere tamen licet ac oportet eidem contigisse sæpius, & non tantum eidem Ægyptio Regi, sed etiam alteri ejus regni: Nisi placeat *vasculo sæpius, ut factum.* Gronovius.

2 *Simulacrum formetur*] Vide Heinsium ad Claudiani librum 1 de raptu Proserpinæ 247 & 111 vs. 332. *Gronovius.*

3 *Temere se materiei ab artifice, ut deum faceret, illusum*] MS. *timere se materiem.* Wower.

Erubescet timere se materiem ab artifice, ut Deum faceret illusam] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem sequuti. Legebatur antea, *Erubescet temere se materiei, ut Deum faceret, illusum.* Nullo sensu. Quæ autem hoc loco disseruntur à Minucio, ea omnia explicata sunt ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

Timere se materiam ab artifice illusam] Lucretius: *Quæ finxere timent.*

ditur, dolatur, [5] runcinatur. & [6] Deus æreus, vel argen-

timent. Rigaltius.

4 *Infelicis stipitis portio*] Tibullus Elegiar. lib. 1. Eleg. 10.

Neu pudeat prisco vos esse è stipite factos,
Sic veteris sedes incoluistis avi.
Tunc melius tenuere fidem, cum paupere cultu
Stabat in exigua ligneus æde Deus.

Propertius Elegia 4. lib. 4.

Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in urbe Deus.

Prudentius περὶ στεφάνων in Romano Martyre *Deasciato supplicare stipiti*. Arnobius lib. 1. pag. 14. *Truncum* appellat. *Elmenhorst*.

Infelicis stipitis portio] Horatius l. 1. Sat. 8.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum.

Et in Carmine Libero:

Sed lignum rude villicus dolavit,
Et dixit mihi, tu Priapus esto.

Ouzelius.

5 *Runcinatur*] Tertull. Apol. *In Deos vestros per omnia membra incumbunt, ascie, & runcinæ, & scobinæ*. Inde ξόανα Clem. qui rationem, & originem consecrandi ligna, & lapides fuse exequitur. *Wowerus*.

6 *Deus æreus vel argenteus de immundo vasculo*] Philo περὶ βίου θεωρητικοῦ pag. 610. Ἀλλὰ τὰ ξόανα, καὶ ἀγάλματα, ὧν αἱ οὐσίαι, λίθοι, καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ τελείως ἄμορφα, λιθοτόμων, καὶ δρυοτόμων τῆς συμφυΐας αὐτὰ διακοψάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέρη καὶ συγγενῆ λουτροφόροις γεγόνασι καὶ ποδονίπτρα, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν ἀτιμοτέρων, ἃ πρὸς τὰς ἐν σκότῳ χρείας ὑπηρετεῖ μᾶλλον, ἢ τὰς ἐν φωτί. Id est: *Statuas & simulachra memorare quorsum attinet, quorum materia saxum, aut truncus est, paulo ante informis, vexatus fabrorum injuriis, cujus cognatæ partes versæ sunt in serias & pelluvia, cæteraque vasa sordida, adhibenda secretis usibus*. Tertullian. Apol. cap. 12. *Quantum igitur de Diis vestris, nomina solummodo video, quorundam veterum mortuorum & fabulas audio, & sacra de fabulis recognosco. Quantum autem de simulacris ipsis, nihil aliud deprehendo, quam materias sorores esse vasculorum instrumentorumque communium, vel ex iisdem vasculis & instrumentis quasi fatum consecratione mutantes, licentia artis transfigurante, & quidem contumeliosissime & in ipso opere sacrilege, ut revera nobis maxime, qui propter Deos ipsos plectimur, solatium pœnarum esse possit, quod eadem ipsi patiuntur ut fiant*. Elm.

Deus æreus vel argenteus] Edit. Rom. male: *Deus cereus vel ar.* Heraldus.

Deus æreus vel argenteus, &c.] Pulchra omnino sunt, quæ habet hanc in sententiam Arnobius lib. 6. adversus Gentes: *Simulacra ista, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus prostrati atque humiles adoratis, ossa, lapides, æra sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso: ex ornatibus fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus,*

genteus [1] de immundo vasculo, ut sæpius factum [2] Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, [3] & incudibus figuratur: & lapideus cæditur, scalpitur; [4] & ab impu-

ossibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex aliis obscœnioribus vasculis congesta, conflata, in has species ducta sunt, atque in formas, quas cernitis, exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, tornis rasa, descobinata limis; serris, perforaculis, asciis, secta, dolata, effossa; terebrarum excavata vertigine, runcinarum levigatâ de planis. Vide etiam quæ sequuntur. Refer huc quoque illud Prudentii in Romano Martyré:

Miror quod ipsum non sacrâstis Mentorem,
Nec templum & aras ipse Phidias habet,
Fabri deorum, vel parentes Numinum:
Qui si caminis institissent segnius,
Non esset ullus Iupiter conflatilis.

Ouzelius.

1 *De immundo vasculo*] Tertull. *De simulacris nihil aliud deprehendo, quam materias esse vasculorum, &c.* Prudent. *Deos quos trulla, pelvis, cantharus, sartagines, fracta & liquata contulerunt vascula.* Wowerus.

2 *Ægyptio regi*] Amasidi. Athenag. Apol. Herod. Euterpe. *Wowerus.*

3 *Et incudibus*] Scribo, *& in incudibus.* Meursius.

In incudibus figuratur] Arnobius l. 1. pag. 13. *Venerabar nuper simulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus Deos & ex malleis fabricatos.* Elmenhorst.

4 *Et ab imperito homine*] MS. *impurato.* quam lectionem confirmat Athanas. adv. gentes. Prudent. *Flevit impuratus occisum.* Wowerus.

Ab impurato homine levigatur] Justinus martyr Apolog. 2. pro Christian. pag. 44. Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ὑμῖν λέγειν, ἃ τὴν ὕλην οἱ τεχνῖται διατιθέασι, ξέοντες καὶ τέμνοντες, καὶ χωνεύοντες, καὶ τύπτοντες, καὶ ἐξ ἀτίμων πολλάκις σκευῶν, διὰ τέχνης τὸ σχῆμα μόνον ἀλλάξαντες καὶ μορφοποιήσαντες, θεοὺς ἐπονομάζουσιν; ὅπερ οὐ μόνον ἄλογον ἡγούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὕβρει τοῦ θεοῦ γίνεσθαι, ὃς ἄῤῥητον δόξαν καὶ μορφὴν ἔχων, ἐπὶ φθαρτοῖς καὶ δεομένοις θεραπείας πράγμασιν ἐπονομάζεται. καὶ ὅτι οἱ τούτων τεχνῖται ἀσελγεῖς τε, καὶ πᾶσαν κακίαν, ἵνα μὴ καταριθμῶμεν, ἔχουσιν; ἀκριβῶς ἐπίστασθε. καὶ τὰς ἑαυτῶν παιδίσκας συνεργαζομένας φθείρουσιν. ὢ τῆς ἐμβροντησίας, ἀνθρώπους ἀκολάστους, θεοὺς εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι πλάσσειν λέγεσθαι, καὶ μεταποιεῖν, καὶ τῶν ἱερῶν, ἔνθα ἀνατίθενται, φύλακας τοιούτους καθιστάναι. μὴ συνορῶντας ἀθέμιτον καὶ τὸ νοεῖν ἢ λέγειν ἀνθρώπους θεῶν εἶναι φύλακας. Id est: *Quid enim opus est, apud vos qui scitis commemorare, quomodo artifices materiam tractent, polientes eam, & incidentes, & conflantes, & pulsantes, & ex inhonestis sæpenumero vasis, figuram tantum mutantes & conformantes, atque exinde Deos cognominantes. Quam rem non modo præter rationem*

impurato homine levigatur: nec sentit suæ nativitatis injuriam, ita ut nec postea de vestrâ veneratione culturam; [1] nisi forte nondum Deus saxum est, vel lignum,

nem omnem esse, verum etiam cum contumelia eam Dei fieri statuimus: cui ineloquibilem claritatem & formam obtinenti in rebus corruptibilitati subjectis, & cura egentibus nomen inditur. Atque horum opifices impudicos & omni pravitate, ne scelera eorum singulatim dinumeremus, obsitos esse, certo nostis, quippe qui ancillas etiam suas operis istiusmodi adjutrices constuprant. O stuporem è fulmine attonitum! Homines impuros Deos, qui adorentur, fingere & transformare profitemini: & fanorum, ubi illi consecrantur, & reponuntur, custodes atque æditûos constituere vos dicitis: non prospicientes & cogitatu & dictu nefas esse, homines Deorum custodes facere. Elmenhorstius.

Et ab impurato homine levigatur] Hæc est lectio MS. Reg. sane verissima. Nam inter alia argumenta, quibus idola destruebant, vel hoc utebantur, quod ridiculum esset impurati sæpius & sceleribus cooperti artificis opus, Deum existimare, quod & Celsus ipse fatebatur apud Origenem lib. 1. τὰ δὲ περὶ τῆς εἰδωλολατρείας, inquit Origenes, ὡς ἴδια τοῦ ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκτιθέμενος, καὶ ὑποκατασκευάζει, λέγων; αὐτοὺς διὰ τοῦτο μὴ νομίζειν χειροποιητοὺς θεοὺς, ἐπεὶ μὴ εὔλογόν ἐστι τὰ ὑπὸ φαυλοτάτων δημιουργῶν καὶ μοχθηρῶν τὸ ἦθος εἰργασμένα, εἶναι θεοὺς; πολλάκις καὶ ὑπὸ ἀδίκων ἀνθρώπων κατασκευασθέντα. Heraldus.

1 *Nisi forte nondum Deus &c.*] Gallica versio: *Mais peut-estre qu'il n'est pas Dieu, tandis que ce n'est encore qu'une pierre, ou du bois & l'argent?* Id certè verum est. Sed sic obscurat omnem dulcedinem interrogationis vel suppositionis Octavianæ, neque quidquam attendit ad istud *nondum Deus*, unde nec proprie exprimit. Id enim agit Minucius, ut in ridicula, quæ formari posset, exceptione contra suam jocosam loquutionem præveniat, dicens nisi putarent in illo, quamdiu nequit optimo jure dici Deus, tunc semper haberi debere nudam & rudem materiam. Quod licet merum verum sit, tamen in præcedentibus noluit sic loqui; quasi materia nuda tractaretur ab statuario, sed Deum jam tunc dixit ligneum, argenteum & lapideum, cumque dixit suspendi, cædi, dolari, runcinari, tundi, figurari instrumentis violentis, sculpi & lævigari. Hic supponit occursurum ethnicum Idololatram, & exclamaturum se non credere jam tunc exstitisse Deum; sed adhuc esse merum saxum; lignumve vel argentum; concluderque consecrationem esse & adorationem, quæ faciat Deum; æque scilicet stultum, & dependens ab hominis voluntate. Agnoscens igitur momentum oppositionis ab ethnico factæ dicit planissime; *nisi forte nondum Deus saxum est vel lignum & argentum*; non ut

gnum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce [1]funditur, fabricatur, scalpitur. nondum Deus est. ecce plumbatur, construitur, erigitur. nec adhuc Deus est. ecce ornatur, consecratur, oratur, [2]tunc postremo [3]Deus est; cum homo illum voluit, & dedicavit.

XXIV.

acquiescat, sed ut majore ludibrio hominem ineptum verberet, ejusque occasionem satis jocose arcessit in istis sequentibus. Debuerat intelligere *mais peutestre tandis qu'il n'est pas Dieu, il est une pierre ou bois ou l'argent.* Hunc etiam locum proposuerat illustrando Barthius libr. XLII adversar. cap. 28, sed hæc verba maluit abscindere & præcedentibus non addere, nescio an veritus offensam, quum in his sit aliquid molestum, quod utique nullum est, nisi quod ex Gallici interpretis exemplo pateat aliquos sibi id finxisse immerito. Invertit autem satis notabiliter ordinem materiarum, quem illis antea dederat, & saxum nunc præmittit, forsan quod id fuerit communius ac vulgarius. *Gronovius.*

1 *Funditur, fabricatur, sculpitur, tunditur malleis*] Hieronym. lib. 12. in Esaiam cap. 44. fol. 145. *Quis possit hoc credere, quod ascia, lima, & teretro, malleoque formetur Deus, vel in prunis simulacbra fundantur, vel norma, runcina, & angularibus, circinoque in Deos repente consurgant. —— Ascia & teretro, lima & runcina formant Deum suum, & cudunt malleo, atque inaurant.* Prudent. in Vincentio Martyre pag. 172.

O vestra inanis vanitas,
Scitumque brutum Cæsaris
Condigna vestris sensibus
Coli jubentis numina.
Excisa fabrili manu,
Cavis recocta & follibus.
Quæ voce, quæ gressu carent,
Immota, cæca, elinguia. Elmenhorstius.

2 *Tum postremo Deus est, quum homo illum voluit*] Hæc lectio est è MS. Reg. Legebatur antea, *quum homo ille voluit*, sententia minus commoda. Postea, *animalia muta naturaliter judicant* edidimus pro *indicant*, quæ erat Rom. editionis lectio. Hoc autem de argumento plura diximus ad Arnobii lib. 6. & Tertulliani Apologeticum. *Heraldus.*

3 *Deus est, cum homo ille voluit*] D. Clemens recogn. lib. 4. pag. 81. *Et tamen quis ita sine sensu invenitur, cui persuaderi debeat, ut idolum colat, sive illud ex auro, sive ex quolibet metallo factum sit, cui non palam est id esse illud metallum, quod artifex voluit? Quomodo ergo inesse ibi divinitas putanda est, quod si noluisset artifex, omnino non esset.* Lactant. lib. 2. c. 2. August. in Psalm. 85. fol. 650. Theophilus lib. 2. ad Autolyc. Athanas. contra gentes fol. 12. Hieronym. lib. 12. in Esaiam cap. 44. *Elmenhorst.*

Cum homo ille voluit]. Plutarch. περὶ δεισιδαιμ. εἶτα χαλκοτύποις μὲν πείθονται καὶ ἀνθρωπόμορφα τῶν θεῶν τὰ σώμα-

XXIV. [1] Quanta vero de diis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi; non sentire eos sciunt, [2] norunt, inculcant, insident; ac

ἀγάλματα; &c. Theophil. lib. 2. *Wowerus.*

Cum homo ille voluit & dedicavit] MS. *illum.* corrigo, *c. h. illum vovit & dedicavit.* Meurs.

Cum homo illum voluit] Sic legitur in exemplari, *cum homo illum voluit.* nempe esse Deum, *cum faber incertus scamnum faceretne Priapum, Maluit esse Deum. Deus inde ego furum aviumque Maxima formido.* Rigaltius.

Cum homo illum voluit] Hanc lectionem rite doctissimus Rigaltius ex MSto vindicavit, quæ frustra conjecturis illuditur jam ab prima editione. Nam *voluit* est Minucii, ut contra dixit *quos per diem negamus, nolumus;* Sic *in Natali meo versutiam nolo, non credo.* Nonne habet ex Ciceronis placitissimo libro II de Oratore c. 6. id præbentis ex Lucilio, *Lælium Decimum volo*, quod ille in suo argumento & ante & post intelligit pro arbitratu. *Gronovius.*

1 *Quanto verius de Diis vestris animalia muta naturaliter judicant, mures, hirundines, araneæ*] Augustinus Psalm. 80. fol. 618. *Quid recentius Deo ex officina, licet jam illos vetustos aranearum casses contexerint.* Et Psalm. 113. fol. 898. *Quanto ergo magis vel melius mures atque serpentes & id genus animantium colerent, quæ de simulacris gentium si ita dicendum est, quodammodo judicant, in quibus quia non sentiunt humanam vitam, non curant humanam figuram: itaque in eis plerunque nidificant, & nisi humanis motibus deterreantur, nulla sibi habitacula munitiora conquirunt.* Lactant. lib. 2. cap. 4. *Fures tam stulti sunt, ut Priapi tentiginem timeant, cum aves ipsæ, simulachris fabrefactis insidant, nidificent, inquinent.* Elmenhorst.

Quanto verius] Ita Ful. Vrsin. Sab. *quanta vero.* male.

Quanta vero de Diis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, &c.] Pertinet huc illud Tertulliani Apologet. cap. 12. *Igitur si statuas & imagines frigidas mortuorum suorum simillimas non adoramus; quas milvi, & mures, & araneæ intelligunt, &c.* Ouzelius.

Animalia muta naturaliter judicant] Intelligunt statuas non esse Deos. Tertull. Apol. *Rigaltius.*

Hirundines] Clemens Protrept. αἱ δὲ χελιδόνες, καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰσπετόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε Ὀλυμπίου Διὸς, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ. Arnob. lib. 6. *Wowerus.*

2 *Norunt, inculcant*] Scribe: *rodunt, insultant.* Wowerus.

Norunt, inculcant, insident] Scribi volunt nonnulli, *rodunt, insultant.* Sed libri nihil mutant. Verbo *scire* autem utitur in eodem argumento Tertullianus; quemadmodum observabamus ad Apologeticum. *Inculcare* autem apud eundem Tertull. & alios sæ-

ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. [1] Araneæ vero faciem ejus intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt. vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos facitis, protegitis, & timetis. Dum unusquisque vestrûm non cogitat, prius se debere deum nosse, quam colere: dum inconsulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, quam sibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt; sic in auro & argento [2] avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata forma; [3] sic nata Romana superstitio, quorum ritus si percenseas, ridenda quammulta, multa etiam miseranda sunt. [4] Nudi crudâ

pe pro calcare & conculcare. *Heraldus*. Operæ quidem pretium fuit, ut Heraldus id clare moneret; unde cur discessit Ouzelius, quum aliter antecedentem Rigaltium debuisset quoque sequi, aut contumaciæ causam aperire. Ineptum quippe est illud *rodunt*, & in illis quæ funduntur plumbanturque, falsum, ut mirer Gallicam versionem *elles marchent dessus*, *les gratent*, *les rongent*, ut agnoscas in verbo *inculcant* inspexisse illum notam Heraldi, non probabilem in hoc ipso, quod Minucius ab suo Cicerone accepit in Orat. 15. *Alia prima ponet*, *alia postrema*, *inculcabitque leviora*. Lib. 1 de orat. 28. *Et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo & memoria custodire*. Gronovius.

1 *Araneæ vero*] Eadem apud Arnob. lib. 6. *Wowerus*.

2 *Avaritia consecrata est*] Sic supra, *consecrare sacrilegium*. Rigaltius.

3 *Sic nata Romana superstitio*] Sane ita repetit mox: *At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit imperium*. Item: *Hæc alumna urbis istius superstitio*. Certe non ita loqui oportuerat hoc loco, sed *Romana sacra*; huic enim locutioni respondet sequens *quorum*, aut certe *Romanorum superstitio*: nam id in mente habens sic deinde scripsit. *Gronovius*.

4 *Nudi cruda hyeme*] De Lupercis & Lupercalibus, quibus nudi discurrebant Liv. lib. 1. Plutarch. Rom. Quæst. Val. lib. 7. Varro. Festus. *Wower*. Lupercalibus re divina facta, nudi discurrebant ludibundi, pellibus occursantes quosque sibimet verberantes. Lactant. lib. 1. cap. 21. Auctor origin. gentis Roman. fol. 777. Servius 8. Æneid. fol. 507. Dionys. Halicarnass. lib. 1. pag. 67. Plutarchus Romulo fol. 31. & in Quæstion. Roman. fol. 280. Prudent. in Romano martyre p. 210.

Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
Vos esse monstrat, quum luperci curritis.

Quem

crudâ hieme discurrunt. [1] alii incedunt pileati, [2] scuta vetera circumferunt, [3] pelles cædunt, [4] mendicantes vica-

Quem servulorum non rear vilissimum,
Nudus plateas si per omnes cursitans,
Pulset puellas verbere ictas ludicro? Elmenhorst.

Cruda hieme] Crudeli, aspera. *Rigaltius.*

5 *Alii incedunt pileati*] Salii. Dionys. Halic. lib. 2. Polyb. Legat. 13. *Wowerus.*

Incedunt pileati] Plutarch. Numa fol. 68. *Peltarum custodes Salios constituit.* Ὄνομα Σαλίων τὴν ἐνόπλιον ἐκδιδάξαντος ὄρχησιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ὀρχήσεως αὐτῆς ἁλτικῆς οὔσης, ἣν ὑπορχοῦνται διαπορευόμενοι τὴν πόλιν, ὅταν τὰς ἱερὰς πέλτας ἀναλάβωσιν ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ, φοινικοῦς μὲν ἐνδεδυμένοι χιτωνίσκους, μίτραις δὲ χαλκαῖς ὑπεζωσμένοι πλατείαις, καὶ κράνη χαλκᾶ φοροῦντες, ἐγχειριδίοις δὲ μικροῖς τὰ ὅπλα κρούοντες. ἡ δὲ ἄλλη τῆς ὀρχήσεως, ποδῶν ἔργον ἐστί. κινοῦνται γὰρ ἐπιτερπῶς, ἑλιγμούς τινας καὶ μεταβολὰς ἐν ῥυθμῷ τάχος ἔχοντι καὶ πυκνότητα μετὰ ῥώμης καὶ κουφότητος ἀποδιδόντες. αὐτὰς δὲ τὰς πέλτας ἀγκύλια καλοῦσι διὰ τὸ σχῆμα. Id est, *Dicti autem Salii sunt, non (ut nonnulli fabulantur) ex nomine Salii viri Samothracis vel Mantinei, qui armatum tripudium tradidit: verum ab ipso potius tripudio, quod saltando obeunt, quum mense Martio sacras peltas per urbem ferunt trabeati, balteis latis succincti æneis, galeasque æneas in capite gerentes, ac minutis pugionibus ad peltas concrepantes. Saltatus hujus tripudii pedibus efficitur, motus enim edunt in gyrum haud inconcinnos & varios, modulis citatis & frequentibus cum robore & agilitate. Eas peltas ancylia ex figura vocant.* Vide Servium in 8. Æneid. fol. 507. & 518. *Elmenhorst.*

1 *Scuta vetera*] Ancylia. Plut. Numa. Liv. lib. 1. Juven. Sat. 2. Procopius in Esai. 44. ancylia vocat ἀγάλματα διοπετῆ. Wowerus.

Scuta vetera circumferunt] *Ancylia.* Lactant. lib. 1. cap. 21. *Quid de scutis jam vetustate putridis dicam? quæ cum portant, Deos ipsos se gestare humeris suis arbitrantur.* Valerius Maxim. l. 1. c. 1 Dionys. Halicarnass. lib. 2. fol. 230. *Elmenhorst.*

2 *Pelles cædunt*] Fortasse hæc loco suo mota, & subnectenda iis: *Nudi cruda hyeme discurrunt.* est enim Lupercorum. Festus, Crepos. Dionys. Hal. lib. 1. Prudent. Hym. 10. περὶ στεφ. *Wowerus.* Apparet non satis recte ab Wowerio intellectum. Sed quum jam anno 1664 Gallus verterit *frapent sur des peaux*, quod nequit aliter intelligi, quam de tympanis, miror de hoc loco postinde fuisse itum in varia, quæ ab hoc loco abhorrebant. Eodem quo Gallus intellexit sensu dicit cap. XXI *Isiaci cædunt pectora.* Gronovius.

3 *Mendicantes vicatim*] Clem. Protrept. Tertull. Apolog. Apul. Milef. 12. Suid. in ἀγείρει. Wowerus.

Mendicantes vicatim Deos ducunt] Dionys. Halicarnass. lib. 2. antiq. Rom. fol. 91. Θυσίας μὲν γὰρ

 αὐτῇ

vicatim deos ducunt. [1] quædam fana semel anno adire permittunt. [2] quædam in totum nefas visere. est quo viro

αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους. ἱερᾶται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ, καὶ γυνὴ Φρυγία. καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι, καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη, καὶ τύμπανα κροτοῦντες. Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Id est, *Huic (scil. matri Idaeae) imperatores quotannis Romano ritu victimas cædunt & ludos faciunt: sacerdotio verò ejus funguntur Phrygii generis vir & mulier, eamque per urbem circumferunt, circulatorio ritu stipem Matri colligentes, & pectora plangentes, prosequentibus eos cum Matrio carmine tibiis, & tympanorum pulsu. Sed è Romanis indigenis nemo cum Matriacis vicatim stipem colligit, nec ad Phrygios tibiæ modos per urbem incedit varia indutus stola, nec ex decreto senatus Phrygia Matris orgia celebrat.* Tertullian. Apolog. c. 13. *Circuit cauponas religio mendicans.* Apulejus lib. 8. Metamorph. pag. 331. *Tunc fortuna mea sævissima, emptorem aptissimum duris meis casibus mire repertum, objecit. Cinædum & senem, calvum quidem, cincinnis semicanis & pendulis capillatum: unum de triviali popularium fæce, qui per plateas & oppida cymbalis & crotalis personantes, Deamque Syriam circumferentes, mendicare compellunt.* Elmenh. Male intelligens τύπους περικειμένοι τοῖς στήθεσι.

Vicatim] MS. inepte *vicantes*. Putem natum id monstrum ex posterioribus tribus syllabis vocis præcedentis. *Meursius*.

1 *Quædam fana semel anno adire permittunt*] Pausanias Arcadicis fol. 263. tradit, Cereris & Proserpinæ fanum viros quotannis semel frequentare. Dindymenæ matris sacrarium tantum semel in anno aperitur. Idem Bœoticis fol. 229. *Elmenhorst*. Sub auctoritate ejusdem scriptoris auget has notas quoque Ouzelius. Sed ea quidem res infinita est. Nec opinor alia huc afferri oportere, quam Romana; quippe de his solis agit. Itaque recte ad hoc in sequentibus attendunt. Jam vero nec mirari decet singulis sacris templisque suas diversas leges dictas esse, quum ipsa narrentur orta ex admodum variis occasionibus, unde auctores delati ad hæc vel ista placita. Nec magis hæc exempla memorari oportuit, quam templa omnia clausa, tum per Parentalia, tum per Lemuria, ut testatur Ovidius lib. II & V Fastorum. *Gronovius*.

2 *Quædam viro non licet*] Vestæ, Bonæ deæ, Cereris. Vide Lactant. lib. 3. cap. 19. Dionys. Hal. lib. 1. *Wowerus*.

Quædam viro non licet] Sacris *Bonæ Deæ*, *Cereris & Vestæ*, viris interesse non licebat. Lactant. lib. 3. cap. 19. *Multo sceleratiores sunt, qui arcana mundi & hoc cæleste*

iro non licet, & [1] nonnulla absque fœminis sacra int? [2] etiam servo quibusdam cerimoniis interesse piaculare

Veste templum profanare impiis sputationibus quærunt, quam qui lem Vestæ, aut Bonæ Deæ, aut ereris intraverint. Quæ penetraæ, quamvis adire viris non liat, à viris tamen fabricata sunt. x l. 2. c. 4. Cic. de harusp. respons. . 4: 5. pro domo sua fol. 420. lib. .. in Verrem fol. 178. Plutarchus æsare pag. 711. Tibullus lib. 1. legia 6. Pausanias Achaicis fol. 83. ab sacris Mysiæ Cereris non ntum viros, verum etiam maculos canes excludit. Chirius Fortunatianus lib. 1. Rhetor. pag. 14. *Mas templum Cereris si ingressus fuerit, capite puniatur.* Dionys. Halicarn. lib. 2. fol. 127. Iit viris interdiu permissum Vestæ sacra visere: sed in iis pernoctare nefas. *Elmenhorst.*

: *Est quo viro non licet*] Rectissima est hæc scriptura veteris exemplaris. *Rigaltius.*

Viro non licet] *Testiculi sibi conscius unde fugit mus.* Juven. *Rigalt.*

Est quo viro non licet] Propertius l. 4. Eleg. 9. de Sacris Bonæ Deæ:

Feminea loca clausa Deæ, fontesque piandos,
Impune & nullis sacra retecta viris.

Adeo etiam, ut non solum viris Templum Bonæ Deæ ingredi nefas esset; sed & picturæ masculæ in templo velatæ. Juvenalis Sat. 7.

—— ubi velari pictura jubetur,
Quæcunque alterius sexus imitata figuram.

Testatur & Seneca Epist. 97. *Submotis extra conspectum viris, ut picturæ quoque masculorum animalium contegantur.* Ouzelius. Apparet manifeste descriptum ex Dempstero ad Rosinum in Paralipomenis 11, 19.

: *Nonnulla absque fœminis sacra*] Herculis sacris mulieres interesse non licebat; ejus ritus ratio & origo apud Macrob. lib. 1. Sat. cap. 12. Propert. lib. 4. Eleg. 9. De sacris Sylvani idem observo apud Cat. de Re rust. c. 83. *Wower.*

Nonnulla absque fœminis sacra sunt] Agellius lib. 11. cap. 6. *Mulieres Herculaneo sacrificio abstinent.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12. *Mulieres in Italia sacro Herculis non licet interesse, quia Herculi, cum boves Geryonis per agros Italiæ duceret, sitienti respondit mulier aquam se non posse præstare, quod fœminarum Deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris gustare fas esset. Propter quod Hercules facturus sacrum detestatus est præsentiam fœminarum, & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus jussit ne mulierem interesse permitterent.* Elmenhorst.

1 *Etiam servo*] Val. Max. l. 1. c. 1. Liv. lib. 9. *Wowerus.*

Etiam servo quibusdam ceremoniis interesse, piaculare flagitium est] Herculis sacra servos non admittunt. Servius in 8. Æneid. fol. 502. Livius lib. 5. & 9. Lactant. lib. 2. cap. 7. Auctor orig. Gentis. Roman. fol. 774. *Elmenhorst.*

Etiam servo quibusdam &c.] Quid mirum? quum crederetur iste status & illud triste δούλιον ἦμαρ auferre dimidium ἀρετῆς sive

culare flagitium est. [1] alia sacra coronat univira, alia multivira, & magnâ religione conquiritur, [2] quæ plura possit adulteria numerare. Quid? qui sanguine suo libat, & [3] vulneribus suis supplicat, non profanus me-

ψυχῆς atque adeo humanitatis, unde & ab militia prohibebantur ac quasi ab cultu castrensium Deorum. Quid mirum igitur, si etiam ab nonnullis aliis tam scilicet sibi plaudentibus in flore ingenuitatis ad laudem & venerationem suam collectæ? Hinc & Claudius quum vellet jure Pontificis Maximi præire obsecrationem, submovit servorum turbam, apud Suetonium cap. XXII. Etiam Matuta sic *famulas a limine templi Arceat, arcet enim*, ut testatur Ovidius VI Fast. 481 & 551. *Cur vetet ancillas accedere, quæritis?* Gronovius.

1 *Alia sacra coronat univira*] Tertul. Exhortat. ad Castit. cap. 13. & lib. de Monogamia, c. 17. Hieronymus ep. 77. Festus in Pudicitiæ signum. *Wowerus.*

Alia sacra coronat univira] Servius in 4. Æneid. fol. 312. *Fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ.* Junonis, Vestæ, & Telluris sacerdotes omnes univiræ. Hieron. l. 1. adversus Jovian. cap. 6. & 30. fol. 163. Et lib. 3. Comment. ad epist. Pauli ad Galat. cap 6. fol. 158. Dionysius Halicar. l. 8. f. 526. Livius lib. 10. pag. 376. *Elmenhorst.*

3 *Quæ plura possit adulteria*] Hoc Strabo lib. 12. de Armeniis, & Herodot. lib. 1. de Lydiis. *Wowerus.*

4 *Vulneribus supplicat*] Athenag. Apol. οἱ δὲ ἐξκόπτουσιν, ἢ ἐντέμνουσιν οἱ περὶ τὴν Ἄρτεμιν. ἐῶ γὰρ τοὺς ταῖς μαχαίραις, καὶ τοῖς ἀστραγάλοις αἰκιζομένους αὐτοὺς λέγειν. III. Reg. cap. 18. κατετέμνοντο κατὰ τὸν ἐθισμὸν αὐτῶν ἐν μαχαίραις, καὶ σειρομάσταις, ἕως ἐκχύσεως αἵματος. Athenag. interpretatur Apul. Miles. 8. *Arrepto flagro, quod semiviris proprium gestamen contortis teniis lanosi velleris prolixe fimbriatum, & multijugis talis ovium tessellatum, indidem sese commulcat ictibus.* Lucian. περὶ ὄνου. & Plutarch. adv. Color. extremo. ἀστραγαλωτὴν μάστιγα vocant, quod vertit Apul. flagrum talis ovium tessellatum. Ex quibus apertum, quid Athenag. ἀστραγάλοις αἰκιζομένους. Wowerus.

Vulneribus suis supplicat] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Sunt publica sacra Matris Deum, in quibus homines suis ipsi virilibus litant. Amputato enim sexu, nec viros se nec fœminas faciunt.* Lactant. in Statii Thebaid. lib. 12. pag. 408. Firmic. de errore profan. relig. Lucianus in Dea Syria fol. 419. *Elmenhorst.*

Qui sanguine suo libat, & vulneribus suis supplicat] Locus, quem hîc ex Lactantio adducit Elmenhorstius, nihil ad rem facit. Non enim his verbis Minucius innuit castrationem Magnæ Matris sacerdotum; sed morem illum quo sibi brachia & lacertos ferro cruentabant. Quo de ritu sic Apulejus Milesiar. lib. 8. *Diaque*

melius esset, quam sic religiosus? aut, [1] cui exta sunt obscœna demessa, [2] quomodo deum violat, qui hoc modo

que capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos rotantes, & nonnunquam suos incursantes musculos, ad postremum ancipiti ferro, quod ferebant, sua quisque brachia dissecant. Statius lib. 10. Thebaid.

Sic Phryga terrificis genitrix Idea cruentum
Elicit ex adytis, consumptaque brachia ferro
Scire vetat.

Tertullianus Apologet. cap. 24. *Archigallus ille sanctissimus sanguinem impurum lacertos quoque castrando libabat.* Prudentius Romano Martyre:

Cultrum in lacertos exserit fanaticus,
Sectisque Matrem brachiis placat Deûm. Ouzelius.

1 *Cui testa sunt obscœna demessa*] Vide Observationes ad Arnob. lib. 5. p. 100. *Elmenhorst.*

Aut cui exta sunt obscœna demessa] Hæc est lectio Rom. edit. & MS. Reg. Unde Gelenius efficit *testa*. Et sane testa Samia Gallos genitalia sibi exsecuisse quidam tradiderunt. Scripsisse tamen Minucium existimo, *aut cui execta sunt obscœna, demessa:* quod Minucii stilum magis sapit. Lactantius etiam non testa solum, sed etiam ferro messem istam factam indicat lib. 5. cap. 9. *Qui virilia sua ferro metant; &, quod est sceleratius, ut sint religionis antistites.* Heraldus.

Exta sunt obscena demessa] Correxere, *testa*. Sed vetus scriptura defendi potest. *Exta obscena* dicit Minucius illa pondera Catulli, exempta suis alveolis sive folliculis. *Rigaltius.* Et sic defungi licebat atque omittere, quod his adnectebat Ouzelius repetens notitiam τῦ *testa*, & ita judicans, ut nihil decernat, immo pueriliter extendens notam, quæ jam ipsius est. *Gronovius.*

Cui exta sunt obscena demessa] Ita MS. Alii legunt *testa*. quod sane simplicius illo, quod substituit Heraldus. Fiebat enim illa Gallorum eviratio testâ Samiâ. Cujus caussam adducit Plinius lib. 35. cap. 12. *Samiâ testâ Matris Deûm sacerdotes, qui Galli vocantur, virilitatem amputant; nec aliter citra perniciem, si M. Cælio credimus, qui linguam sic amputandam objecit gravi probro.* Potest tamen & MS. lectio retineri, si accipiatur, ut Rigaltius exposuit. *Ouzelius.*

2 *Quomodo Deum violat*] Aliter hæc legit Gallicus interpres, dum vertit; *n'offensent-ils pas Dieu en le pensant honorer.* Quasi negationem inseruisset. Sed prorsus ea non desideratur in hac interrogatione. Nam indicat gravissime violari ab hoc homine numen, cui adponit ministrum imperfectum & mutilum; deinde sanguine humano oblitum. Quæ maxime signa erant inepti ad sacra, & præsertim violantis numen, non colentis. Igitur qui statuit hoc modo a se placari, illum negat habere aliquem modum, quo violet, quia non potest superesse illi aliquis, qui gravissi-

modo placat? cum si eunuchos deus vellet, posset procreare, non facere. Quis non intelligat male sanos, & vanæ & perditæ mentis in ista desipere, & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? Hic [1] defensio communis furoris est furentium multitudo.

XXV. At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione & pietate pollerent. Nimirum insignis & nobilis justitia Romana ab ipsis imperii nascentis incunabulis auspicata est. [2] Nonne in ortu suo & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terrore creverunt? Nam asylo prima plebs congregata est. [3] confluxerant [4] perditi, facinorosi, incesti, sicarii, proditores.

vissima ratione id violavit. Hoc facit in forma efficacis omnino interrogationis: an statuit ille posse aliquo modo numen violari, qui credit istud placari mutilatione sua, quum hæc sit gravissima violationis species? Et simile, quod de Gallis scribit Cicero pro Fontejo: *ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint*, ut infra etiam citavit Elmenhorstius. *Gronovius*.

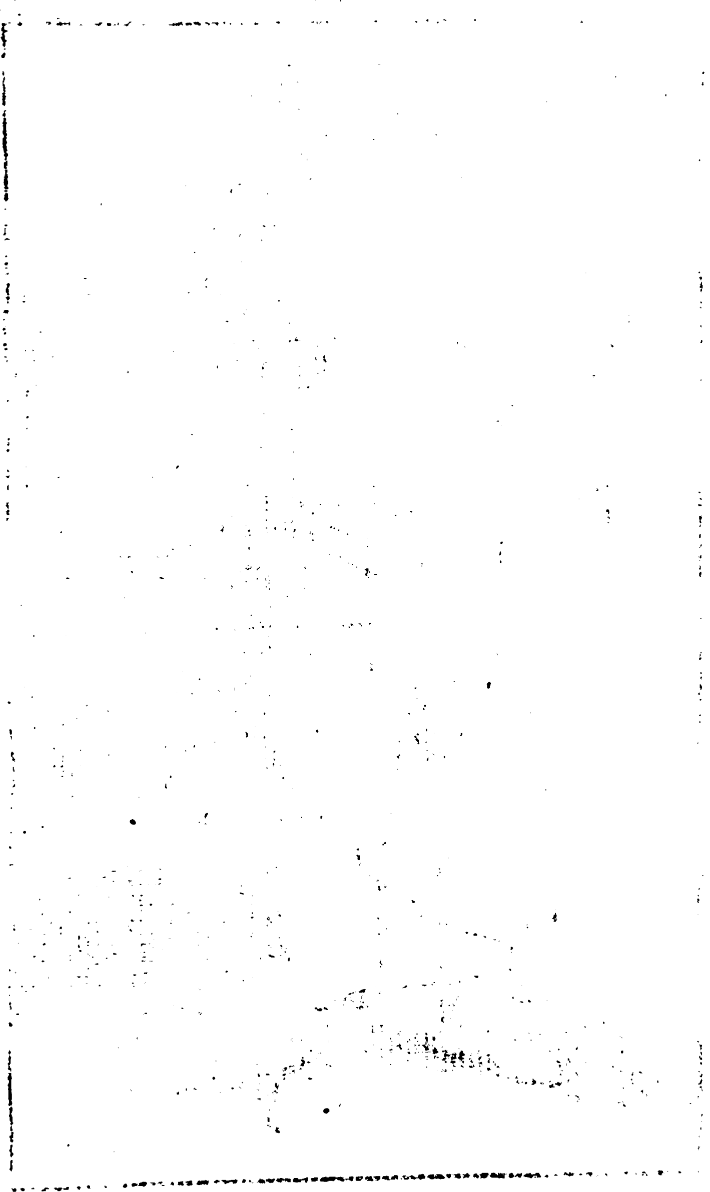
1 *Defensio communis furoris*] Augustin. de civit. Dei. lib. 6. *Insaniæ patrocinium est insanientium turba*. Wowerus. Augustin. de civit. Dei lib. 6. cap. 10. *Insanitatis patrocinium insanientium turba est*. Ita enim locus iste legi debet, non ut in vulgaris libris habetur, *sanitatis patrimonium*, &c. Voce *insanitas* eadem notione utitur Cicero lib. 4. Tuscul. quæst. pag. 134. *Elmenhorst*. Juvenalis in eundem sensum:

... *Junctæque umbone cohortes*, &c. Rigaltius.

2 *Nonne in ortu suo & scelere collecti & muniti*] Augustinus de civit. Dei. lib. 1. cap. 13. de consensu Euangelistar. lib. 1. cap. 12. Plutarch. Romulo p. 25. Livius lib. 1. Strabo lib. 5. Geograph. fol. 159. *Elmenhorst*.

3 *Confluxerant*] Scribo, *quæ fluxerant*. Meursius.

4 *Perditi, facinorosi, incesti, sicarii, proditores*] Nullus quod sciam eorum qui ista primordia in historiam contulerunt, tam accurate enumerat portiones inquinatas illius colluviei, ac fit hoc loco, ubi propterea magis impetu rapitur jam fervefactus dicendo Octavius, quam ut singulos hac vel ista macula fœdos monstrare posset. Supponit omnia, quæ vel latronibus vel pastoribus fugitivis leguntur unquam impacta crimina, his prorsus adfuisse. An igitur qui diu vixerunt flagitiis & facinoribus talibus adsueti, videantur statim sub Romulo vitam adeo rectam passuri? Potuisset Minucius ea sine damno relinque-

tores. Et ut ipse [1] Romulus, Imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, [2] parricidium fecit. [3] Hæc prima sunt auspicia religiosæ civitatis. mox alienas virgines [4] jam desponsatas, jam destinatas, & [5] nonnullas de matrimonio mulierculas [6] sine more rapuit,

re Ætolis vel Mithridati & hostibus Romani splendoris. Sed Gallus his etiam addit *& de sacrileges*: & Janus quidam Broukhusius ex hoc loco vocat Minucium omnium disertissimum vindicem disciplinæ Christianæ pag. 409 Propertii. *Gronovius.*

1 *Romulus parricidium fecit*] Florus l. 1. c. 1. Liv. lib. 1. Leo serm. 1. de nativ. Petri & Pauli. August. de civit. Dei l. 3. cap. 6. De consensu Euangelist. lib. 1. cap. [illegible] *Elmenhorst.* Accidit certe, [illegible] cujus nequaquam debuit [illegible] causa fuisse. Sed patia[illegible] servire argumento suo, & hi[illegible] casionibus ac causis omissis [illegible] ducere facinora, quibus [illegible] inato vix potest præscribi [illegible]. *Gronovius.*

2 [illegible] *icidium fecit*] Sed senior [illegible] Ovidius novit Remum [illegible] *Seve Celer; crudelem ani-* [illegible] *vulnera reddas. Utque* [illegible] *terras sanguinolentus eas.* [illegible] *hoc frater. pietas æqualis in illo* [illegible] &c lib. v. Fast. *Gronov.*

3 *Hæc prima sunt auspicia*] [illegible] Livius III, 61. *Quæ nec* [illegible] *nec Mars pater passuri sint iis* [illegible] *ciis conditæ urbi accidere.* Et [illegible] a intelligat, satis patet. Sed [illegible] duit Christianos ineptiarum. *Gronovius.*

4 *Jam desponsatas, jam destinatas*] An non mirari oportet, cur illarum desponsationis tempora ab Dionysio Halicarnassensi ac Livio tantopere celentur, nec accurate de singulis aperiant, quantopere jam appropinquavissent ad nuptiarum celebrandi diem; etiam cur proprie isti cupidi sponsi nihil tentaverint peculiare ad eas recipiendas, & spem jam foribus admotam implendam; sed tantum communi parentum & propinquorum studio omnia commiserint. Scilicet verbis exaggerari debuit ea res, & quum in vulgato per omnes raptu tali supponi facile possit variæ ætatis puellas & virgines fuisse, Minucius per insultationem debuit speciatim distinguere. *Gronovius.*

5 *Nonnullas de matrimonio mulierculas*] Id quoque separatim debuit annotari, tanquam fuissent in hoc grege, qui prætulissent veterem fossam tergere, quam facere novam. Talem certe exhibent ipsum Romulum, dum Hersiliam illi adtribuunt. *Gronovius.*

6 *Sine more*] Id est, ut ait Lactant. in 1. Statii Thebaid. p. 17. *Injuste, sine exemplo.* Virgil. 8. Æneid.

—— raptas sine more Sabinas.

Videndus Petrus Faber JC. lib. 2. Semestr. cap. 18. *Elmenhorst.*

Sine more rapuit] Alludit ad Virgilianum illud,

—— raptas sine more Sabinas,

Sine more, sine exemplo. quod factum antea non fuerat, quod inau-

puit, violavit, illusit: & cum earum parentibus, [1] id est, cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentiâ tutius? Jam finitimos agro pellere, civitates proximas evertere cum templis & altaribus, captos cogere, damnis alienis & suis sceleribus [2] adolescere, cum Romulo regibus ceteris, [3] & postremis ducibus disciplina communis est. ita quidquid Romani tenent, colunt, possident, audaciæ præda est: templa omnia de [4] manubiis, id est, de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum. hoc insultare & illudere est, victis religionibus servire, captivas eas post victorias adorare. Nam [5] adorare quæ

inauditum & inusitatum ante. ut contra idem Virgil.

—— *lectas de more bidentes.* Rigaltius.

1 *Id est cum soceris*] Dele Glossema. *Wowerus.* Sed optime percepit Gallica versio, *ils font la guerre a leurs Peres, a ceux dont ils avoient espousé les filles.*

2 *Adolescere, cum Romulo regibus ceteris & post.*] Quum sic distinxissent Wowerus & Elmenhorstius, mox Heraldus & Rigaltius notam distinctionis expulerunt, quam deinde sequutæ editiones restituentes immiserunt post vocem *Romulo*, prorsus vitiose, unde veterem repetivi ab Wowero, quem sequebatur etiam Gallicus interpres; *c'est la doctrine de Romulus & de ses successeurs.* Sed non ita pronunciandum esse docent vivi colores, quos ex variis illorum ducum ingeniis & dictis traxit Hugo Grotius in Prolegomenis laudatissimi voluminis de Jure belli ac pacis. *Gronov.*

3 *Et postremis ducibus*] Lege: *Postumis.* Wowerus.

4 *Manubiis*] *C. Marius Pr. Tr. Pl. Q. Augur de manubiis Cimbricis, & Teutonicis ædem Honori, & Virtuti.* Suet. Aug. cap. 30. Tib. cap. 20. *Wower.*

Templa omnia de manubiis] Ambrosius epist. 29. ad Theodos. Imp. *Legimus templa idolorum antiquitus condita de manubiis, & spoliis reliquorum hostium.* Asconius Pedianus in Verr. Ciceronis pag. 36. *Ædem Castoris ex manubiis L. Metellus exstruxit.* Elei bello devictis Pisæis, templum & signum de manubiis Iovi fecerunt. Pausanias Eliacis fol. 156. & 173. Achaicis fol. 126. Phocaicis fol. 327. *Elmenhorst.*

5 *Adorare quæ manu ceperis*] Fere agnosci debet pistoris inventiva. Qui enim potest hoc dici in illis civitatibus, ubi inter capita juris divini obtinet evocatio numinum ex obsessa & modo expugnanda urbe? Nequit dici sacrilegium, multo minus id consecrari, dum religionem numinis

quæ manu ceperis, [1] sacrilegium est consecrare, non numina. [2] Toties ergo Romanis impiatum est, quoties triumphatum. tot de diis spolia, quot de gentibus & [3] tropæa. Igitur Romani non ideo tanti quod reli-

nis ex evertenda urbe non modo evocas, sed etiam transfers in urbem victricem. *Gronovius.*

3 *Sacrilegium est consecrare*] Consecrare sacrilegium, ut supra, *Avaritia consecrata est.* Rigalt.

4 *Toties ergo Rom. impiatum*] Tertull. Apol. *Tot igitur sacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent simulacra captivorum Deorum.* Impiatum, ut Tert. adv. Gnost. Victoriatum, & injuriatum. *Wower.*

Toties ergo Romanis impiatum] Tertull. Apol. cap. 25. *Tot igitur sacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent adhuc simulachra captivorum Deorum.* Elmenhorst.

5 *Tropæa*] Tropæa quid sint declarat Varro in Bimargo: *Fuga, inquit, hostium Græce vocatur τροπή: hinc spolia capta fixa in stipitibus, appellantur tropæa.* Erant proprie tropæa corpora trunca cum spoliis, qualia hodieque adhuc duo Romæ in Esquilino visuntur, proque illis habentur, quæ Mario erecta forent, de quibus Valerius Maximus l. 8. cap. 9. Moles enim inibi est latericia, in quâ bina tropæa ex marmore, quæ corpora sunt trunca cum spoliis. Eorum alterum thorace squamoso indutum, cum clypeis & ornamentis militaribus, ante se juvenem captivum manibus ad tergum religatis, & undique alatas victorias habens: alterum armis ornatum, clypeis non usquequaque rotundis, galeis duabus, alterâ apertâ cum cono & cristis, alterâ clausâ sine cristis: in eodem inest forma chlamydis, & alia quædam vetustate minus apparentia. Interdum tamen turres, aræ, & columnæ pro tropæis fuêre. Sic Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus, qui primi è Romanis tropæa erexere, turres statuerunt, ut refert Florus lib. 3. cap. 2. *Utriusque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc existimari potest, quod Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipsis quibus dimicaverant locis, saxeas erexêre turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixêre; cum hic mos inusitatus fuerit nostris.* De aris Cicero lib. 15. ad familiares: *In Amano, inquit, monte aræ sunt Alexandri.* Et Tertullianus de Pallio in limine: *Post trinas Pompeji aras.* Et apud Arrianum lib. 5. Alexander ex Indiâ rediturus aras erexisse dicitur, ὕψος μὲν κατὰ τοὺς μεγίστους πύργους, εὖρος δὲ μείζονας ἔτι ἢ κατὰ πύργους, χαριστήρια τοῖς θεοῖς. De columnis Plinius lib. 34. cap. 5. dum ait L. Mænio victis Latinis, & C. Duilio Pœnis columnas positas. Manifestim Isocrates Oratione ad Philippum: τὰς στήλας τὰς Ἡρακλείους καλουμένας ἐποιήσατο, τρόπαιον μὲν τῶν βαρβάρων, μνημεῖον δὲ

religiosi, sed quod impune sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adjutores habere, adversus quos

διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ. Quod Herodotus etiam in Euterpe de Sesostri docet. Apud Euripidem in Phœnissis statua est pro tropæo:

Διὸς τρόπαιον ἵστασαν βρέτας.

Antiquitus quoque arborum truncis usi rudibus, & sine arte: Æneas apud Virgilium lib. 11.

Ingentem quercum, decisis undique ramis,
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma
Mezenti ducis exuvias, tibi magne tropæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis. ....

Et paullo post:

Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces. .....

Juvenalis Sat. 10.

Bellorum exuviæ truncis affixa tropæis.

Statius Thebaïd.

Quercus erat teneræ jamdudum oblita juventæ,
Huic leves galeas, perfossaque vulnere crebro
Inserit arma ....

Claudianus:

....: si lætior adsit
Gloria, vestita spoliis donabere quercu.

Item Panegyr. 2. Stilicon

Ditibus exsequiis tendentem ad sidera quercum.

Et lib. 1. in Ruffinum;

Festinas urgete manus, meus ecce paratur
Ad bellum Stilico, qui me de morte tropæis
Ditat, & hostiles suspendit in arbore cristas.

Sidonius Panegyr. Anthem.

.... quercusque tropæis
Curva tremit ....

Et panegyr. Majorani:

Ista micant clypeo, cuspis trabe surgit eburnâ
Ebria cæde virûm; propter Bellona tropæum
Extruit, ut quercum captiva pondere curvet.

Prudentius lib. 2. adversus Symmachum:

Et suspensa gravi telorum fragmina trunco.

Suetonius de Caligulâ cap. 45. *Proripuit se cum amicis & parte equitum prætorianorum in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus.* Tropæa autem Dîs sacrata erant, eoque diruere ea nefas fuit. Dio lib. lib. 42. de Cæsare: καὶ τρόπαιον ὅτι καὶ Μιθριδάτης ἀπὸ τοῦ Τριαρίου ἐνταῦθα που ἐγηγέρκει ἀντανέστησε. καθελεῖν μὲν γὰρ τοῦτο βαρβάρου οὐκ ἐτόλμησεν, ὡς καὶ τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς καθιερώμενον. Vitruvius lib. 2. cap. *Postea autem Rhodii religione impediti, quod nefas esset tropæa dicata removere, circa locum eum ædificium struxerunt.* Sulla tamen Marii tropæa dejecit, quæ Cæsar denuo restituit, ut est apud Suetonium Julio, cap. 11. quod etiam jure fieri nequiit; semel enim dedicata nec evertere fas fuit; neque diruta, vel etiam temporis vetustate

quos arma rapuerunt, & quod postulaverant [1] detriumphatos colere cœperunt. Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus.

state consumpta, instaurare, ut tangit Plutarchus in Quæst. Roman. 36. Atque hæc in præsenti de tropæis, infra forsan plura adjiciemus. *Ouzelius.*

1 *Detriumphatos colere cœperunt*] Augustin. de consensu Euangelist. lib. 1. c. 12. *Solebant Romani Deos gentium, quas subjugaverant, colendos propitiare, & eorum sacra suscipere.* Hieronym. in Epist. Pauli ad Rom. c. 1. pag. 266. *Omni mundo mirum fuit, Romanos credidisse, qui idolorum nimia fuerant cultura possessi, ita ut etiam omnium gentium Diis, quas vicerant, deservirent.* Elmenhorst.

Et quos post lauream detriumphatos colere cœperunt] Sic emendari posse censemus quod absque ullo sensu legitur in exemplari, *& quos postulaverant.* Apparent pristinæ scripturæ vestigia: *quod postulaverant*, sed abrasa est littera, *d*, & superscripta littera, *s*, ab antiqua etiam manu. *Rigalt.*

Et quos post cladem detriumphatos colere cœperunt] Ita vulgata lectio, quæ ferri potest. In MS. mendosissime legitur, *Et q. postulaverant, d. c. c.* Quod Fulvius Ursinus restituere conatur, ac emendat: *Et quos populaverant, detriumphatos colere cœperunt.* Rigaltius vero: *Et quos post lauream detriumphatos colere cœperunt.* Ingeniose. *Ouzelius.*

Et quos post cladem detriumph.] En voces conjecturis obrutas, quæ quia nihil boni eis afferunt, pari facilitate deseremus, qua profusæ sunt non ad Minucium juvandum, sed genium proprium placandum. Ubi quam lepidus est Ouzelius, ut sciat hactenus judicare quid mendosissime legatur, & quid ingeniose fiat? ab vero autem arripiendo probat se alienissimum, ut merito nugax sit, & ad risum ostentetur. Et sane miror nihil huc attulisse Heraldum, cur læsam potius codicis veteris lectionem *quos postulaverant* probare maluerit, quam pristinam & haud dubie sinceram *quod postulaverant.* Nam egregio & accurato Rigaltio id indicium debemus, nempe abrasam esse literam *d* & superscriptam literam *s* ab antiqua etiam manu, scilicet quæ nec ipsa istud *quod* intelligere poterat. Quid autem scrupuli est in hac pronunciatione, *& quod postulaverant detriumphatos colere cœperunt?* *Quod postulaverant*, nempe in principiis belli, votis in Capitolio nuncupatis, ut ex illo contingeret triumphus, etiam sub pollicitatione numinum transferendorum. Neque enim egregium istud *detriumphatos* patiar mutari, quum & ipse Minucius dixerit cap. V, *sine discrimine omnes deperire.* Quum etiam hic Minucius foret, qui recordaretur in Cicerone suo lib. II Orat. 63 jocum

mus. [1] Romulus, Picus, Tiberinus, & Consus, & [2] Pilumnus, ac Picumnus dii. [3] Cloacinam Tatius & inve-

cum exortum in verbo *deambulatum*, & cap. 57 *si desugerim*, non incassum, sed ut præpositio eximiam vim adferret. *Gronovius.*

1 *Romulus, Picus, Tiberinus, & Consus, Pilumnus & Picumnus*] Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. 23. lib. 10. cap. 10. *Elmenhorstius.*

2 *Pilumnus*] Pilumno Deverram adnectit Augustinus, l. 6. de civ. Dei c. 10. *Pilumnus à pilo. Deverram à scopis.* Rigaltius.

Volumnus] In exempl. *Polumnus.* Tertullianus lib. 2. ad Nat. Item Voluntatis. Volumnum & Voletam. *Rigaltius.*

Pilumnus ac Picumnus] Sic malui, quam, quod Rigaltius substituit, *Volumnus.* Pilumnus enim & Picumnus, ut ait Servius ad 9. Æneid. *fratres fuerunt, & dii. Horum Picumnus* (sic enim, ut & antea, apud Servium legendum, non vero *Pithumnus*, quod vulgo corrupte circumfertur) *usum stercorandorum invenit agrorum: unde & Sterquilinius dictus est: Pilumnus vero pinsendi frumenti; unde & à pistoribus colitur. Ab ipso etiam Pilum dictum est.* Et ad 10. Æneid. *Pilumnus idem Sterculinus, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est.* Videmus ex his Pilumnum artem, cum stercorandi agros, unde Sterculinus, tum pinsendi, sive tundendi frumenta, invenisse, unde Pilumnus dictus; à *pilo* nimirum, quod instrumentum est, quo quid mortario tunditur. Ceterum Pilumnus & Picumnus præesse etiam credebantur connubiis, & puerorum tutelæ, unde & illis in ædibus lectus sternebatur. Varro lib. 2. de Vita populi Romani, ut à Nonio Marcello adducitur; *Natus si erat vitalis, sublatus ab obstetrice statuebatur in terrâ, ut auspicaretur rectus esse: ac diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in ædibus lectus sternebatur.* Verba hæc Varronis respicit Servius, cum ad 10. Æneid. loco dicto ait: *Varro Pilumnum & Picumnum infantium Deos esse ait: eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur, an vitalis sit,* (ita hic, non *utilis*, legi oportere, manifestum ex Varronis allatis verbis) *qui natus est.* Hinc etiam L. Calpurnius Piso Pilumnum dictum existimabat, quod pellat mala infantiæ, ut ibidem Servius subjicit. *Ouzelius.* Ab Heraldo editur Picunnus.

3 *Cloacina*] Lactant. lib. 1. cap. 20. & alii. *Wowerus.* Lactant. lib. 1. cap. 20. *Cloacinæ simulachrum in cloaca maxima repertum Tatius consecravit, &, quia cujus esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.* Elmenhorstius. Festive ad hujus Deæ nomen alludit Tertullianus in de Pallio, cap. 4. *Quod si tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non cœnulentis pedibus, ut thori Platonici sciunt, sed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detulisset, ut qui se cœlitem delirârat, sorores prius suas, dehinc homines Deos salutaret.* Meminit & ejus lib.

invenit & coluit: [1] Pavorem Hostilius atque Pallorem. [2] mox à nescio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis istius superstitio, morbi & malæ valetudines. Sane & [3] Acca Larentia, & Flora, meretrices propudiosæ, inter

lib. 1. adversus Marcionem, cap. 18. *Ouzelius.*

1 *Pavorem Hostilius atque Pallorem*] Lactant. lib. 1. cap. 20. *Pavorem Palloremque Tullius Hostilius figuravit & coluit.* August. de civit. Dei lib. 4. cap. 2. 15. 23. & lib. 6. cap. 10. Livius lib. 1. hist. Fulvius Ursinus Famil. Roman. ex antiq. numismat. fol. 3. *Elmenh.*

2 *Mox autem nescio à quo Febris dedicata*] Clem. Protrept. Ῥωμαῖοι Πυρετῷ καὶ Φόβῳ θύουσιν. Sen. de morte Claudii. Arrian. Diss. Epict. lib. 1. cap. 19. *Wowerus.* Ælianus variæ histor. lib. 12. cap. 2. Ὅτι Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῷ Παλλαντίῳ πυρετοῦ καὶ νεὼν, καὶ βωμὸν ἱδρύσαντο. Lact. lib. 1. cap. 20. Cicero de nat. Deor. lib. 3. pag. 342. Augustin. de consensu Euangelist. lib. 1. cap. 17. De civit. Dei lib. 2. cap. 15. lib. 3. cap. 12. & 25. l. 4. cap. 23. Hieron. in Joël. cap. 3. Valerius Max lib. 2. cap. 5. *Ceteros quidem Deos ad benefaciendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum, templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte Vici Longi exstat: in eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deferebantur.* Liber inscription. fol. 97.

FEBRI. DIVAE. FEBRI. SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.

CAMILLA. AMATA. PRO. FILIO. MALE. AFFECTO. *Elmenhorst.* Cicero de legib. lib. 2. *Ara vetus stat in Palatio, Febris.* Plinius lib. 2. cap. 7. *Etiam publice Febri fanum in Palatio dicatum est.* Prudentius Hamartigeniâ:

Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
Consecrâsse Deas, Febrem, Scabiemque sacellis. Ouzelius.

3 *Acca Larentia, & Flora meretrices propudiosæ*] Tertullianus Apol. cap. 13. Dionys. Halicarn. lib. 1. fol. 71. & 72. Plutarch. Romulo fol. 20. Auctor orig. Gentis Roman. fol. 777. Observation. ad Arnob. lib. 1. pag. 15. *Elmenhorst.*

Acca Larentia] Hæc Romuli nutrix fuit, ut refert Plinius lib. 18. cap. 2. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui ex C. Licinii Macri primo historiarum libro hæc adducit: *Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem, regnante Romulo, Carucio* (lege *Tarrutio* vel *Tarrutio*) *cuidam Tusco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educâsset, reliquit: & ab eo parentalia, diemque festum, caussa pietatis statutum.* Ac convenit hoc cum eo, quod de Romulo & Remo jactatur, eos à lupâ educatos fuisse; ita enim meretricem nuncupabant ab animalis hujus moribus. Accam autem Larentiam ante-

vel [1] Ægyptia illa non numina, sed portenta juverunt. [2] Nisi forte apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum: cum pæne in pluribus virginibus, & quæ inconsultius se viris miscuissent, [3] Vestâ sane nesciente, sit incestum vindicatum; in residuis impunitatem fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior. [4] Ubi autem magis à sacerdotibus, [5] quam inter

nunciationem videtur Minucius in plura segmenta scissam edidisse. Quid autem in hoc loco sustinuit Gallicus interpres? *la Diane d'Ephese ou celle des Scythes.* Gronovius.

1 *Ægyptia illa non numina sed portenta*] *Ægyptum* Satisberiensis lib. 1. de nugis curial. cap. 10. *matrem superstitionis* appellat. Hieron. in Esaiam c. 46. fol. 149. *Nulla gens ita idololatriæ dedita fuit, & tam innumerabilia portenta venerata est, quam Ægyptus.* Vide Observationes nostras ad Arnob. l. 1. f. 15. *Elmenhorst.*

Ægyptia illa non numina sed portenta] De portentosa ac ridicula Ægyptiorum superstitione, qui boves, feles, scarabeos, buculos, aliaque id genus bruta animantia pro numinibus colebant, scatent veterum libri. Nos infra de plerisque speciatim dicemus; Iubet jam unum vel alterum locum adducere. Lactantius lib. 1. cap. 20. *Mille alia portenta; ut jam vaniores qui hæc colenda susceperint, quam Ægyptios esse dicamus, qui monstruosa ac ridicula quædam simulacra verebantur.* Et lib. 5. cap. 20. *Num pejus nos destruimus, quam natio Ægyptiorum? qui turpissimas bestiarum ac pecudum figuras colunt.* Vide Lucianum in Concilio Deorum, Clementem Alexandr. 3. Pædagog. Laërtium Procemio lib. 1. Maximum Tyrium Sermone 37. Prudentium lib. 2. adversus Symmachum, alios infra adducendos. *Ouzelius.* Sed hæ citationes petitæ ex Elmenhorstio ad Arnobium pag. 25 & 26.

2 *Nisi forte apud istos major castitas virginum*] Ita ediderat recte Gelenius sententia flagitante, & MS. Reg. adstipulante. Editio Rom. habebat *castitatis*, pravo sensu. *Herald.*

3 *Vesta sane nesciente*] Turpe est Deo sive Deæ aliquid ignorare. Sed Vesta mentem non habet. etenim ignis est. Ovidius:

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.

Et tamen in casu simili:

--- Vestæ simulacra feruntur.
Virgineas oculis opposuisse manus.

Quam fuere fatua illa numinum commenta. *Rigaltius.*

4 *Ubi autem magis quam inter aras & del.*]. Tertul. Apol. *In templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerunque æditurorum, & sacerdotum tabernaculis.* Athanasius contra gentes fol. 21. Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθίζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν,

inter aras & delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique [1] in ædituorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus flagrans

νίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὸ θεὸν ἐξ αὐτῶν ἱλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτήν διὰ τούτων. Id est: *Olim Phœnissæ mulieres ante idola prostituebantur, dedicantes numinibus suum quæstum, persuasæ meretricatu ea propitiari, ac prosperitatem rerum inde nasci.* Eusebius de vita Constantini lib. 3. cap. 53. Rufin. lib. 2. Ecclesiast. histor. cap. 75. de templo Serapidis. Sueton. Tiberio c. 44. Juvenal. Satyr. 6. Tertullian. Apol. cap. 15. Pausan. Achaic. fol. 275. Joseph. antiquit. Judaic. lib. 18. cap. 7. *Elmenhorst.* Unde illud Virgilii:

Et quo sed faciles nymphæ risere sacello.

& Juvenalis:

Aut apud Isiacæ potius sacraria lenæ. Rigaltius.

Conducuntur stupra] Rom. *condicuntur.* Wowerus.

Intra aras & delubra stupra conducuntur] Præcipue in Isidos templo scelera hæc committebantur; unde Ovidius Amor. 2. Eleg. 2.

Nec tu Niligenam fieri quid possit ad Isin
Quæsieris. ....

Et lib. 1. de Arte:

Nec fuge Niligenæ Memphitica sacra juvencæ.
Multas illa facit, quod fuit ipsa Jovi.

Item lib. 3.

Quid faciet custos? cum sint tot in urbe theatra?
Cum spectet junctos illa libenter equos?
Cum sedeat Phariæ sacris operosa juvencæ,
Quoque sui comites ire vetantur, eat?

Sic Juvenalis Satyra 6.

.... *Jamque exspectatur in hortis,*
Aut apud Isiacæ potius sacraria lenæ.

Ubi vetus ejus Scholiastes: *Apud templum Isidis Lenæ conciliatrices: quia in hortis templorum adulteria committuntur.* Nec tamen in aliis multis templis corruptelæ hæ quoque minus fiebant. Juvenalis Sat. 9.

Nuper enim, ut repeto, fanum Isidis, & Ganymedem
Pacis, & advectæ secreta palatia matris,
Et Cererem, (Nam quo non prostat femina templo?)

Ouzel.

1 *In ædituorum cellulis*] Has non aliunde melius cognoscimus, quam ex Domitiani adolescentis casu, qui ab Suetonio scribitur in Capitolio apud æditui clam pernoctavisse, intelligens cellam ejus, sicut in aliis non sacris ædibus cellulam habebant janitores. Sed quod attinet ad materiam ipsam, tale quid indicare voluit Ovidius de Hippomene & Atalanta libri x Metamorph. in fine.

Templa Deûm Matri, quæ quondam clarus Echion
Fecerat ex voto, nemorosis abdita silvis
Transibant; & iter longum requiescere suasit.
Illic concubitus intempestiva cupido

grans libido defungitur. [1] Et tamen ante eos, Deo dispensante, [2] diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Ægyptii, cum Pontifices & Arvales, [3] & Salios, & Vestales, & Augures non haberent, nec pullos caveâ reclusos, quorum cibo vel fastidio [4] respublica summa regeretur.

XXVI.

Occupat Hyppomenen a numine concita nostro.
Luminis exigui fuerat prope templa recessus
Speluncæ similis, nativo pumice tectus;
Religione sacer prisca; quo multa sacerdos
Lignea contulerat veterum simulacra Deorum.
Hunc init, & vetito temerat sacraria probro. Gronov.

1 *Et tamen ante eos Deo dispensante*] Hoc habet Minucius à Tertul. *Videte igitur, ne ille regna dispenset, cujus est orbis, &c.* Apolog. cap. 26. *Rigaltius.*

2 *Diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ*] Similia Tertul. Apol. *Wowerus.* Tertullian. Apolog. cap. 26. Euseb. de præp. Eccles. lib. 10. cap. 18. Theophilus ad Autolyc. lib. 3. *Elmenhorst.*

3 *Et Salios & Vestales*] Ita MS. Reg. Antea, *Et Salios, Vestales.* absque copula. *Herald.* Sane etiam ita edidit Heraldus in prima, ut antea Sabæus.

Salios & Vestales & Augures] An credimus sic de industria puellas interpositas his virilibus sacerdotibus? Certe viri docti tale quid sibi fuerunt imaginati, dum in edendo istum ordinem tenent, quum tamen & Vestalium mentio occurrat ante Romam conditam in Alba, & de fœminis illis velut in casto viventibus legamus sane in Persico & ulteriore imperio. Mihi autem nihil nisi virile hîc enumeratum videtur, & credo Minucium scripsisse *& Salios & Feciales & Augures.* Nemo non agnoscit vicinam literarum. *Gronovius.*

4 *Respublica summa*] Rom. *res summa.* Accius: *Quibus rem summam, & patriam nostram.* Plin. Fortasse: *reipublicæ summa.* Wowerus.

Res summa] Virgil. lib. 2. Æneid. fol. 230.

Quo res summa loco Pantheu.

Servius:

Res summa, est respublica, universus status.

Ennius:

Summam servare decet rem.

Accius apud Nonium: *Quibus rem summam & patriam nostram, &c.* Elmenhorst.

Respublica summa regeretur] Mirum est ita hoc procedere, ut ab hæsitatione Wowerii, ab prava sententia Elmenhorstii (non enim in editionibus tales sunt, quippe exhibet uterque quod citavi) improbentur Sabæus & Gelenius, qui etiam sic ediderunt, sequutis Heraldo & Rigaltio, utque novissimæ hinc editiones ostentent *res summa reg.* haud dubie contra codicem MS. quem expressum esse ab Heraldo & Riga-

XXVI. Jam enim venio ad illa auſpicia & auguria Romana, quæ ſummo labore collecta teſtatus es, & pœnitenter omiſſa, & obſervata feliciter. [2] Clodius ſcilicet, & Flaminius, & Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum [3] ſoliſtimum tripudium expectandum

tio utique ambigi nequit. Sed eſt hîc aliquid enimvero præclarum. Nam ipſa illa tria loca Accii, Virgilii, Plinii Urſinus annotare curaverat in margine editionis Romanæ, quem noſtri illi plane ignorant, peſſimo mehercule exemplo. Hinc tamen in illis *res ſumma* excuſari poteſt; in citerioribus quî fieri poteſt? Quæſo, an non ſatis illuſtrata eſt iſta *reſpublica ſumma* in notis paternis ad Livium? Ad hanc iſti vetuſtiores temere non attenderant, ut ſolent paulatim per articulos omnia produci. *Gronovius.*

2 *Clodius*] Scribo, *Claudius*. Meurſius.

Clodius, Flaminius, & Junius] Cicero de divinat. lib. 2. pag. 394. *Omni ſupplicio dignus Clodius & Junius conſules, qui contra auſpicia navigarunt. Parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus.* Et paulo poſt: *Flaminius non paruit auſpiciis, ideoque periit cum exercitu.* Elmenhorſt.

3 *Soliſtimum*] MS. corrupte, *ſolenniſſimum*. Tripudii ſoliſtimi, meminerunt Cicero, Feſtus, Macrobius, alii. *Meurſius.*

Soliſtimum tripudium] Feſtus in Soliſtimum & Sonivium. *Wowerus.* Cicero de Divin. lib. 2. pag. 395. *Attulit in cavea pullos pullarius. Hæ ſunt aves internuntiæ Jovis, quæ paſcantur necne quid refert? Nihil ad auſpicia: ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere & terram pavire, terripavium primo, poſt terripudium dictum eſt: hoc quidem jam tripudium dicitur. Cum igitur offa jam cecidit ex ore pulli, tum auſpicium ſoliſtimum nuntiant.* Et lib. 1. pag. 290. *Quod autem ſcriptum habetis tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit, hoc quoque coactum, quod dixi tripudium Soliſtimum dicitis.* Feſtus in *Soliſtimum*. Elmenhorſt.

Quod pullorum ſolemniſſimum tripudium] Hæc eſt lectio Rom. edit. & MS. Reg. pro qua Gelenius edidit *ſoliſtimum*. Sed etſi *ſoliſtimum tripudium* proſperum augurium proprie dicitur, quod pueri norunt; fieri tamen poteſt ut ſcripſerit Minucius *ſolemniſſimum*; quia revera ſolemne id erat & uſitatum augurium, cum auſpicia ex avium volatu ipſius jam Ciceronis tempore in deſuetudinem abiiſſent, quod ipſe docet in libris de divinatione. *Heraldus.*

Solenniſſimum tripudium] *Solenniſſimum erat Romanos duces non pugnare, niſi avibus addicentibus; parendum igitur fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus*, inquit Cic. 2. de divinatione. Itaque *ſolenniſſimum* dixerit Minucius, cui de more patrio parendum fuit. Et tamen apud Ciceronem, eo loci legerat,

ſtandum non putaverunt? Quid [1] Regulus? nonne auguria ſervavit, & captus eſt? [2] Mancinus religionem tenuit, & ſub jugum miſſus eſt, & deditus? [3] Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum majore [4] reipublicæ parte proſtratus eſt? Cajus Cæſar, ne ante brumam in Africam navigia tranſmitteret auguriis & auſpiciis [6] renitentibus, ſprevit, eo facilius & navigavit & vicit? Quæ vero & quanta de oraculis proſequar? [7] Poſt mortem Amphiaraus ventura reſpondit, [8] qui proditum iri ſe ob monile ab uxore

ſoliſtimum. quod in augurali diſciplina uſitatum erat & ſolenne. In exemplari legitur *ſolenniſſimum tripudium.* & Tertullianus dixit, *ſolenniſſimam eloquii Prophetici formam*, & , *ſolenniſſimum Judæorum ſabbatum.* Rigaltius. Locum hunc Minucii attulit ac notavit quoque Briſſonius libro 1 de Formulis, ubi omnem hanc ſoliſtimi tripudii diſciplinam exſequitur p.124; quem quum deſcripſerit Ouzelius, inter fures meretur numerari iſtud nomen; non inter liberalis doctrinæ cultores poni. Et quamvis Gallicus interpres etiam reddat *le trepignement ſolennel des pouſſins*, tamen nullum tale nec dictum fuit, nec intelligi poteſt, quum tripudium eſſet modo unius generis, nempe ſoliſtimum, quod idcirco intellexit Minucius, nullum ſolenniſſimum. *Gronovius.*

1 *Regulus auguria ſervavit & captus eſt*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 1. c. 15. lib. 3. cap. 18. Valer. Max. lib. 1. cap. 1. lib. 4. cap. 10. Oroſius lib. 5 cap. 4. *Elmenhorſt.*

2 *Mancinus religionem tenuit & ſub jugum miſſus eſt*] Oroſius lib. 5. cap. 4. Auguſtin. de civit. Dei lib. 3. cap. 21. *Elmenhorſt.*

3 *Pullos edaces, &c.*] Interpungo & ſcribo, *Paullus, apud Cannas tamen c. m. Romani populi parte p. e.* ſcriptum fuerat, *cum motare R. P. parte.* inde natus error. *Meurſius.*

Pullos edaces habuit Paulus] Cicero lib. 2. de Divinat. pag. 394. *Auſpiciis Paulus paruit! Numminus cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu?* Florus lib. 2. cap. 6. *Elmenborſtius.*

4 *Reipublicæ parte*] MS. *populi Romani parte.* Wowerus.

5 *C. Cæſar*] Cicero lib. 2. de Divin. pag. 390. *Quid ipſe Cæſar, cum à ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, nonne tranſmiſit? quod ni feciſſet unum in locum omnes adverſariorum copiæ conveniſſent.* Suetonius Cæſare cap. 53. & 77. Xiphilinus fol. 154. *Elmenhorſt.*

6 *Renitentibus*] Corrige ad hoc exemplar in Cypriano, *renitentibus.* nam ibi eſt hodie *retinentibus.* Meurſius. Cypr. *retinentibus.* Wowerus.

7 *Poſt mortem Amphiaraus futura reſpondit*]. Hyginus fab. 70. 73.

uxore nescivit. [1] Tiresias cæcus futura videbat, [2] qui præsentia non videbat. [3] De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii

73. Scholiast. Horatii lib. 3. carm. od. 16. Pausanias Attic. fol. 33. Diodor. Siculus lib. 4. biblioth. fol. 267. Servius in 6. Æneid. fol. 423. Apollodor. biblioth. lib. 3. pag. 151. Athenag. apol. pro Christian. pag. 37. Statius lib. 1. Thebaid. *Elmenhorst.*

8 *Qui proditus est ob monile ab uxore*] Hieronym. adversus Jovinian. lib. 1. cap. 39. fol. 162. *Tradunt Eriphylam prodidisse Amphiaraum, & saluti viri monile aureum pretulisse.* Elmenhorst.

Qui proditum iri se ob monile ab uxore nescivit] Hæc est verissima lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *qui proditus est ipse ob monile ab uxore nescius.* Heraldus.

1 *Tiresias cæcus futura videbat*] Vide Tzetzen in Lycophron. Apollodor. l. 3. biblioth. Hygin. fab. 75. Lactant. in Statii Thebaid. lib. 2. pag. 48. 49. & lib. 4. pag. 145. *Elmenhorst.*

2 *Qui*] Necessario post τὸ *qui* deest τὸ *cæcus* ἀντίθετον. Meurs.

3 *De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit*] Cicero lib. 2. de divinat. pag. 402. *Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? Num minus ille potuit de Crœso, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum?*

Ajo te Æacida Romanos vincere posse.

Primum Latine Apollo nunquam locutus est. Deinde ista sors inaudita Græcis est. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Elmenhorst.

Pythii responsa] Quum falsa ac inania gentilium oracula & vaticinationes forent, auctor noster, ut docte, ita & eleganter in sequentibus, dum originem & fontem eorum altius eruit, & manifestat, perspicuum facit. Libet autem quædam quasi per transennam de oraculo Pythio notare. Illud quomodo primo inventum fuerit à caprâ, postea à pastoribus, tradit Diodorus Siculus lib. 16. Cujus verba cum aliquomodo prolixiora sint, quam ut hic inseri possint, ipsum adire præstat; & sufficit nobis digitum ad fontem intendisse. Erat vero ibi specus, cujus ex intimâ parte spiritus erumpens Pythiam, quæ feminibus diductis cortinæ insidebat, per interfeminium se insinuans, afflabat; atque tum illa spiritus plena vaticinabatur, vel potius deliria effutiebat. Scholiastes Aristophanis: Ἐπικαθημένη τῷ τρίποδι, καὶ διαιροῦσα τὰ σκέλη, πονηρὸν κάτωθεν πνεῦμα διὰ τῶν γεννητικῶν ἐδέχετο μορίων, καὶ τρίχας λύουσα, καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος πέμπουσα, καὶ μαινομένη, τὰς μαντείας, ἢ μᾶλλον μανίας ἐφθέγγετο. Priusquam vero Pythia vaticinia dabat, è sacro fonte potabat, laurumque manducabat. Lucianus in Δὶς κατηγορ. Ἔνθα ἡ πρόμαντις πιοῦσα ἱεροῦ νάματος, καὶ μασησαμένη δάφνης. Coronâ quoque ornata erat, sicut & ipsi, qui oraculum consulerent, lauro redimiti quæsita in pugillaribus scribebant. Aristophanes Pluto:

Pythii responsa confinxit, cum jam Apollo [1] versus facere desisset: [2] cujus tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines, & minus creduli esse cœperunt. Et [3] Demosthenes, quod sciret

Τί δῆτα Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων.

Ubi ejus Scholiastes; Ἐστεφανηφόρει ἡ Πυθία. οἱ τρίποδες δάφνῃ ἦσαν ἐστεμμένοι. οἱ μαντευόμενοι ἐν πυξιδίῳ ἔγραφον τὰς πεύσεις, στέφανον τ' ἀμφιστάντες ἀθρόῳ τῇ μαντιπόλῳ ἐχειροτόνουν. Sic Livius lib. 23. Fabium Pictorem laureâ coronatum oraculum Apollinis adiisse scribit. Verba ejus mox adducemus. Aures quoque eorum, qui oraculum adibant, æris tinnitu circumsonare solebant, ne verba male sibi ominata, & inauspicata audirent. Plutarchus Quæst. Roman. ἢ μᾶλλον, εὐλαβούμενοί τινα φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν εὐχομένοις ἀπαίσιον καὶ δύσφημον, ἄχρι τῶν ὤτων ἀνελάμβανον τὸ ἱμάτιον. ὅτι γὰρ ἰσχυρῶς ἐφυλάττοντο ταῦτα, δῆλόν ἐστι τῷ προσιόντας ἐπὶ μαντεῖον χαλκωμάτων πατάγῳ περιψοφεῖσθαι. Cum ab oraculo redirent, coronati etiam erant. Athenæus lib. 15. ait, eos, qui ab oraculo reverterentur, coronam unam capiti, alteram fronti, tertiam collo adhibuisse. Livius lib. 23. de Fabio Pictore: *Tum dixit, se oraculo egressum extemplo his omnibus divis rem divinam ture ac vino fecisse: jussumque ab antistite, sicut coronatus laureâ coronâ & oraculum adiisset, & rem divinam fecisset; ita coronatum navim ascendere, nec ante deponere eam, quam Romam pervenisset; se, quæcunque imperata sint, cum summâ religione & diligentia exsecutum, coronam Romæ in arâ Apollinis deposuisse.* Fuit vero Delphis non modo Pythia, & postea anus antistita, verum etiam vir προφήτης nuncupatus. Ita Herodotus lib. 8. sive Uraniâ, refert, tempore Xerxis ibi quendam fuisse, nomen cujus *Aceratus*. Πάντες δὲ ὦν οἱ Δελφοὶ ἐξέλιπον τὴν πόλιν, πλὴν ἑξήκοντα ἀνδρῶν καὶ τοῦ προφήτεω. Ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ τε ἦσαν οἱ βάρβαροι ἐπιόντες, καὶ ἀπώρεον τὸ ἱρόν, ἐν τούτῳ ὁ προφήτης τῷ οὔνομα ἦν Ἀκήρατος ὁρᾷ πρὸ τοῦ νηοῦ ὅπλα προκείμενα ἔσωθεν ἐκ τοῦ μεγάρου ἐξενηνειγμένα ἱρά, τῶν οὐχ ὅσιον ἦν ἅπτεσθαι ἀνθρώπων οὐδενί. Plures etiam Prophetas fuisse liquet ex Æliano lib. 10. de Animalib. cap. 26. Λύκος, inquit, παρελθὼν εἰς τὸν νεὼν, καὶ τῶν προφητῶν τινα τῆς ἐσθῆτος τῆς ἱερᾶς ἑλκύσας. Atque hæc hactenus, plura alias. *Ouzelius.*

1 *Versus facere desisset*] Plutarch. defectu oracul. Theodoret. serm. 10. Prudent. Apoth. *Wowerus.*

2 *Cujus tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum*] Sic recte ediderat Gelenius. At in edit. Rom. *cantum illuc.* nullo sensu. *Heraldus.*

3 *Demosthenes* Φιλιππίζειν *Pythiam querebatur*] Cic. l. 2. de Divinat. *Wowerus.* Cic. l. 2. de Divin. p. 402. *Demosthenes quidem, qui abhinc an. 300. fuit, jam tum* Φιλιππίζειν *Pythiam dicebat, id est, quasi cum Philippo facere. Hanc au-*

sciret responsa simulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen [1] fontem ipsum erroris & pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, & altius eruere & aperire manifestius. [2] Spiritus sunt insinceri, vagi, à cœlesti vigore [3] terrenis labibus & cupiditatibus degravati. isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiæ suæ, onusti & [4] immersi vitiis, perdiderunt, ad solatium calamitatis suæ [5] non desinunt perditi jam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo, inductis pravis religionibus à Deo segregare. [6] Eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disserunt,

tem eo spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. Quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Elmenhorst. Cicero interpretatur, *quasi cum Philippo facere.* lib. de divin. 2. *Rigaltius.*

1 *Fontem ipsum erroris &c.*] Advocat Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 56. *Gronovius.*

2 *Spiritus sunt insinceri*] Tert. Apol. Apol. Lactant. lib. 2. cap. 15. Euseb. lib. 4. & 7. Præp. Eu. Augustin. passim. *Wowerus.*

Spiritus sunt insinceri] Prudent. in Vincentio Martyre pag. 172.

Adsunt & illic spiritus,
Sunt sed magistri criminum,
Vestræ & salutis aucupes
Vagi, impotentes, sordidi,
Qui vos latenter incitos,
In omne compellunt nefas.

Elmenhorstius.

3 *Terrenis labibus & cupiditatibus degravati*] Amore mulierum & nimia libidine, ut existimabant veteres, qua de re dicebamus ad Tertull. Apologet. quemadmodum & de eo quod proxime sequitur, *quidquid miraculi ludunt.* Heraldus.

4 *Immersi vitiis*] Alludere patet ad βυθίζειν, quo utitur Paulus ad Timoth. 1, 6, 9. *Gronovius.*

5 *Non desinunt perditi jam perdere*] Lactant. lib. 2. cap. 14. *Hi ut dico, spiritus contaminati, ac perditi per omnem terram vagantur; & solatium perditionis suæ perdendis hominibus operantur. Itaque omnia insidiis, fraudibus, dolis, erroribus complent.* Et cap. 16. Tertull. Apol. cap. 22. Tacian. contra Græcos p. 282. *Elmenh.*

6 *Eos Spiritus Dæmonas esse*] Lactant. lib. 1. cap. 14. *Poëtæ & sciunt esse Dæmonas & loquuntur. Hesiodus ita tradit:*

Οἱ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
Ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Quod icciro dictum est, quoniam custodes eos humano generi Deus mise-

runt, [1] Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium assi-

miserat, sed ipsi, cum sint perditores hominum, custodes tamen se videri volunt, ut ipsi colantur & Deus non colatur. Philosophi quoque de his dixerunt: nam Plato etiam naturas eorum in Symposio exprimere conatus est. Et Socrates esse circa se assiduum dæmona loquebatur, qui sibi puero adhæsisset, cujus arbitrio & nutu sua vita regeretur. Elmenhorst.

1 *Socrates novit*] Tertull. Apolog. Clem. 1. Strom. *Wowerus.*

Socrates ad arbitrium assidentis sibi Dæmonis negocia declinabat vel petebat] Chalcidius in Platonis Timæum p. 112. *Socrati dicitur à pueris comes dæmon rerum agendarum præceptor fuisse, non ut hortaretur eum ad aliquem actum: sed ut prohiberet, quæ fieri non expedirent, propterea quæ in hominis potestate sunt, si per imprudentiam agantur, cum agi ea sit inutile, cladem afferunt: quod à Socrate arcebat benevolum numen.* Plato Eutyphro fol. 3. Apulejus de Deo Socratis. Xenophon lib. 4. Memorab. fol. 817. Tertullian. Apol. cap. 22. Gelasius de actis Concilii Nicæni pag. 18. *Elmenhorstius.*

Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium assidentis sibi dæmonis, vel declinabat negotia vel petebat] Hunc Socratis Genium quidam nihil aliud dicebant esse, quam sternutationem cum ipsius, tum aliorum. Cum enim se ad quid agendum accingeret, si alius tum forte sternutasset à dextra, sive ante, sive post ipsum, indicium id erat ut in actu pergeret; sin vero à lævâ sternutatio fieret, tum eum monitum ut à cœpto desisteret. De ipsius sternutationibus, quæ fieret acturo aliquid, propositum ejus confirmabat; quæ vero fieret, cum agere jam occœpisset, ipsum ab actione revocabat. Ita Plutarchus his verbis in de Socratis Genio: ἤκουσα, inquit, ὅτι τὸ Σωκράτους δαιμόνιον, πταρμὸς ἦν, ὅτε παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ ὁ παρ᾽ ἄλλων· ἑτέρου μὲν πταρόντος ἐκ δεξιᾶς εἴτ᾽ ὄπισθεν εἴτ᾽ ἔμπροσθεν, ὁρμᾶν αὐτὸν ἐπὶ τὴν πρᾶξιν· εἰ δ᾽ ἐξ ἀριστερᾶς, ἀποτρέπεσθαι. τῶν δὲ αὐτοῦ πταρμῶν τὸν μὲν ἔτι μέλλοντος βεβαιοῦν, τὸν δ᾽ ἤδη πράσσοντος, ἐπέχειν καὶ κωλύειν τὴν ὁρμήν. Sternutatio enim veteribus inter omina erat, ut ex eodem Plutarcho paullo post liquet: μαντείας ἔργον εἰς πταρμοὺς, καὶ κληδόνας, οἷς καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἰδιῶται περὶ μικρὰ προχρῶνται, καὶ παίζοντες. Unde caput sacrum esse putabant, uti & sternutamentum ipsum. Aristoteles Problemat. Sect. 33. §. 9. Matutina sternutatio infausta habebatur, meridiana vero bona & fausta. Aristoteles ibidem §. 11. Maxime autem felix erat, si à dextrâ fiebat. Plutarchus in Themistocle de tribus captivis Themistocli sacrificanti oblatis ait: τούτους ἰδὼν Εὐφραντίδης ὁ μάντις, ὡς ἅμα μὲν ἀνέλαμψεν ἐκ τῶν ἱερῶν μέγα καὶ περιφανὲς πῦρ, ἅμα δὲ πταρμὸς ἐκ τῶν δεξιῶν ἐσήμηνε, τὸν Θεμιστοκλέα δεξιωσάμενος. Catullus Epigr. 45.

Hoc ut dixit, Amor, sinistram ut ante,
Dextram sternuit approbationem.

Ita hic locus legendus & distingueu-

guendus. In Cereris potestate sternutamenta erant, eique sacra. Hesychius: συμβόλους, τοὺς διὰ τῶν πταρμῶν οἰωνισμούς. ἀνετίθεντο δὲ οὗτοι Δήμητρι. Scholiastes Theocriti ad Thalysia ad hæc verba:

Συμμαχίδα μὲν Ἔρωτες ἐπέπταρον,

notat: τῶν πταρμῶν οἱ μέν εἰσιν ὠφέλιμοι, οἱ δὲ βλαβεροί. Unde & sternutantibus bona verba dicebant astantes, ut si quid mali portenderetur, id faustâ precatione averterent. Plinius lib. 28. cap. 2. *Cur sternutamentis salutamur? Quod etiam Tiberium Cæsarem, tristissimum (ut constat) hominum, in vehiculo exegisse tradunt. & aliqui nomine quoque consalutare religiosius putant.* Petronius: *Gniton collectione spiritus plenus ter continuo ita sternutavit, ut grabatum concuteret. Ad quem motum Eumolpus conversus, salvere Gnitona jubet.* Appulejus Milesiarum lib. 9. *Crebras ei sternutationes commovebat, & quod, cum putaret ab ea profectum, solito sermone salutem ei fuerat imprecatus.* Huc quoque facit lepidum istud Epigramma Ammiani in Proclum, hominem insigniter nasutum, Antholog. lib. 2. cap. de Deformib.

Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν,
Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέρην.
Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ. οὐ γὰρ ἀκούει
Τῆς ῥινός, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

Quod Henricus Stephanus ita vertit:

Haut manibus Proclus potis est emungere nasum,
Nam Procli nasus longior est manibus.
Invocat hautque Jovem; cum sternuit, auribus istum
Tam procul à naso non capit ille sonum.

Eadem quoque Ebræis consuetudo fuit, ut sternutantem salvere juberent, dicentes, אסותא, id est, *Medicina, Salus sit tibi*, vel רפואה, quod idem. Quod inde ortum, quia Rabbini fingunt, morbum, quem vocant אסכרא, id est *Anginam*, (à verbo ספר *Claudere, Obturare*) prius familiarem fuisse infantibus die quarto nativitatis ipsorum; unde eo die parentes jejunare solebant, ut morbum hunc ab infantibus deprecarentur. Hinc in Schabbas: כרביעי היו מתענין מפני האסכרה *Die quarto jejunabant propter anginam.* Postea volunt etiam adultos corripuisse, atque strangulasse, maxime in sternutatione: unde mos inolevit, ut sternutanti dicerent אסותא vel רפואה. Hinc etiam quidam illud quod de Achitophele 2. Samuel. c. 17. com. 23. scriptum est, ויחנק *Et strangulatus est*, exponunt, *anginâ suffocatus est*, & volunt, Achitophelem anginâ periisse. Vide Buxtorf. Lex. Talmud. voce אסכרא. Sed quo dilabor? Certe cum de Socratis Genio dicere quædam instituebam, minime ita desinere cogitabam. Redeamus igitur in viam. Plutarchus licet hoc, quod de sternutamento dicebamus, de Genio Socratis referat, postea tamen refellit, aliasque rationes adducit, quas hic inserere nec lubet, nec otium est. Ipsum qui voles adi. De Socratis quoque Genio gemina est dissertatio apud Maximum Tyrium. Interim si & nos rogemur

[1]assidentis sibi dæmonis vel declinabat negotia, [2]vel petebat. [3]Magi quoque, non tantum sciunt dæmonas, sed

mur quidnam de illo adeo decantato Socratis Genio sentiamus? non dubitamus dicere: Omne quicquid tota de eo antiquitas notat, merum esse figmentum; idque vel ab ipso Socrate profectum, ut tanto magis in sui admirationem homines raperet, vel ab ejus amicis & fautoribus, quibus primo id ipse forte persuaserat, in vulgus sparsum. Scimus enim quam ingeniosa in fabulis confingendis fuerit antiquitas; neque ambigendum, quin Socrates plurimum auctoritatis, hoc de Genio suo commento, apud ceteros meruerit, qui eum quasi præ aliis divinitatis quid possidentem suspexere. Vide quidnam apud credulos etiam mera mapalia efficere possint. *Ouzelius.*

1 *Assidentis sibi Dæmonis*] Παρέδρου. Tertull. de Anima cap. 28. Justin. Apol. καὶ οἱ λεγόμενοι τοῖς μάγοις ὀνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι. Epiphan. Hær. 2. *Wowerus.*

2 *Vel petebat*] MS. *appetebat.* Wower.

3 *Magi quoque*] Tertull. Apolog. Lactant. lib. 2. cap. 15. 17. *Idem.*

Quicquid miraculi] MS. *miraculis.* Idem.

Magi quidquid miraculi ludunt, per dæmones faciunt] Lactant. lib. 2. cap. 14. *Magorum ars omnis, ac potentia Dæmonum aspirationibus constat, à quibus invocati, visus hominum præstigiis obcæcantibus fallunt; ut non videant ea, quæ sunt; & videre se putent illa, quæ non sunt.* Vide Observat. nostras ad Arnob. l. 1. pag. 26. *Elmenhorst.*

Magi] Vox, ut multis videtur, Persica; quæ licet jam infamis, primo tamen honori fuit, & vel Philosophum, vel, ut vult Appulejus, sacerdotem significabat. Suidas: παρὰ Πέρσαις μάγοι οἱ φιλόσοφοι, καὶ φιλόθεοι. Appulejus in Apologiâ: *Persarum lingua Magus est, qui nostra sacerdos.* Alii tamen originem vocis *Magi* ex Ebræo petunt; qui enim nomen id Latinum vel Græcum volunt esse, risu potius quam refutatione digni sunt. Qui Ebræum volunt, eorum magis probabilis est opinio qui Μάγοι ab הגה *Meditari* deducunt, quod in Participio Hiphil מהגה habet, quod proprie designat, *meditans*, *mussitans*. Vir Clarissimus Lodovicus de Dieu observat originem Syro-Arabicam, cum מגוש, accepto מ pro servili, ut loquuntur, sive Heëmantico, derivat à verbo גוש, quod Syris & Arabibus est *scrutari*, *explorare*. ut מגושים sint velut גוששים *exploratores, scrutatores*. Quod satis quidem apposite dici possit. Attamen nobis potius arridet sententia eorum, qui Persicum statuunt, licet originem ejus juxta cum ignarissimis adhuc ignoremus. Magiam enim præcipue apud Persas viguisse in confesso est. Unde Basilius Homil. de Nativit. Ἔθνος περσικὸν οἱ μάγοι, μαντείαις, καὶ ἐπαοιδαῖς, καὶ φυσικαῖς τισὶν ἀντιπαθείαις προσέχοντες, καὶ περὶ τὴν τήρησιν μετάρσιων ἐσχολακότες

sed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: [1] illis aspirantibus & infundentibus præstigias edunt; vel quæ non sunt, videri; vel quæ sunt, non videri. [2] Eorum Magorum & eloquio & negotio primus [3] Hostanes, & verum Deum meritâ majestate prosequi-

τες. Et Sozomenus lib. 2. cap. 9. ἐλύπει τοῦτο τοὺς μάγους, οἳ τὴν Περσῶν θρησκείαν, ὥσπερ τι φῦλον ἱερατικὸν, κατὰ διαδοχὴν γένους ἀρχῆθεν ἐπιτροπεύουσι. Primum magicas artes invenisse Zoroastrem referunt Justinus lib. 1. Augustinus de Civitat. Dei lib. 21. cap. 14. & Orosius lib. 1. cap. 4. Cujus adhuc hodie, si Dis placet, quædam oraculorum fragmenta exstant. Et quanquam Magia olim fuerit, quæ postea philosophia dicta est, ita ut etiam Aristoteles libro de Magiâ, teste Diogene Laertio, Magos illicitæ divinationis ignaros fuisse scripserit; postea tamen se malis artibus addixerunt, studiumque suum in nefariis & abominandis rebus posuerunt. Unde de ipsis Philo Iudæus lib. de specialibus legibus: Εἰσὶ δὲ οἱ ἑτεροι πονηρότατοι χερσὶ, καὶ τέχναις, καὶ γνώμαις ἐναγεῖς, οἱ μάγοι, καὶ φαρμακευταὶ, σχολὴν καὶ ἀναχώρησιν ἐνδεδόντες πρὸς κακίας ἐπιθέσεις, καὶ τέχνας, καὶ μηχανὰς πολυτρόπους ἀνευρίσκοντες ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίων συμφοραῖς. Multa hic de dæmonum naturâ artibusque magicis ad Minucium dici possent, quæ, cum nec unius vel alterius horæ forent, satius prætermittere visum est. Interim plurima huc spectantia peti possunt ex Delrio in Disquisitionum magicarum libris, Peucero de Divinatione, Bulengero de Magiâ licitâ & vetitâ, aliisque fere innumeris, qui de his rebus literis quid consignârunt. Quibus tamen, Deo volente, fortassis & nos commentationem nostram aliquando addituri sumus, cum adhuc neminem viderimus, qui nobis satisfacere quivit. *Ouzelius.*

Quidquid miraculi ludunt] Convenit hæc opinio illis quæ habet Apulejus in Apologia, unde Priceus hæc ipsa verba illic citat non modo pag. 80, sed etiam 111. Hoc, nisi fallor, melius, quam, ut fecit Ouzelius, ad ludum magorum citata loca ab Heraldo tum ad Apologeticum Tertulliani pag. 106, tum ad Arnobii magicarum artium ludos, quos ipse ibi citat, huc in unam notam congerere & pro suis venditare, quæ hinc expuli. *Gronovius.*

1 *Illis aspirantibus & infundentibus præstigias edunt*] Lactant. lib. 2. c. 15. *Magorum quoque ars omnis ac potentia, horum aspirationibus constat, à quibus invocati, visus hominum præstigiis occæcantibus fallunt, ut non videant ea, quæ sunt, & videre se putent illa, quæ non sunt.* Heraldus.

2 *Eorum Magorum & eloquio & neg.*] Sic edidi, prout vidi jam anno 1575 citare Theod. Canterum lib. 11 Var. Lection. c. 17, & mox ediderunt Wowerus & Elmenhorstius. Vulgo invertunt *Eorum & Magorum*, nescio cur. *Gronovius.*

3 *Hosta-*

sequitur; & angelos, id est, [4] ministros & nuntios Dei, sed veri, ejusque venerationi novit assistere; ut & nutu ipso, & vultu domini territi contremiscant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne & angelos sine negotio narrat & dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim esse [6] substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus & spiritum; mediam, terreni ponderis & cœlestis levitatis

3 *Hostanes*] Ita Tertull. Apol. de Pallio. Tatian. Plut. de defectu orac. Apul. Apol. Lactant. in 1. Thebaid. & si qui Hostanis meminerunt. Quare non video, cur *Sosthenes* dicendus sit. *Woweros.*

Hosthenes] Hosthenis Magi meminit Apulejus Apolog. pag. 541. Tatian. contra Græcos fol. 283. Tertullian. de anima cap. 57. Arnobius lib. 1. contra Gentes fol. 19. Augustin. lib. 6. contra Donatistas cap. 44. *Elmenhorst.*

4 *Ministros, & nuncios Dei*] Apul. de Dæmon. Socrat. *Medias potestates, per quas desideria nostra, & merita ad Deos commeant.* Plut. de defectu oracul. internuncios Deorum, & hominum. Hierocles Alexand. de providentia, Plutarch. de Isid. Hierocles in Carm. Pythag. *Wowerus.*

Angelos ministros & nuncios Dei] Athenag. apol. pro Christian. pag. 30. Philo de plantatione Noë fol. 140. & de somniis fol. 598. Hieron. in Daniel. cap. 14. Lactant. lib. 2. c. 16. Theodor. contra Græcos orat. 3. fol. 52. *Elmenhorst.*

5 *Nonne & angelos*] Tertull. *Angelos etiam Plato non negavit.* At Plato non narrat angelos, sed illorum naturam & munia ut angelorum describit. *Wowerus.*

Plato Angelos sine negocio narrat] Tertullianus Apol. cap. 22. *Angelos Plato non negavit.* Plato angelos nullibi nominat, sed officia angelorum narrat, quod superis nostra acta deferant tanquam ministri. Theodor. orat. 4. de materia & mundo fol. 61. Plato θεοὺς δὲ καὶ δαίμονας κέκληκεν, οὓς ἡμεῖς ἀγγέλους προσαγορεύομεν, καὶ τούτους γε λειτουργοὺς ἔφησεν εἶναι τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ. Vide Porphyr. περὶ ἀπεχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 31. *Elmenh.*

Plato qui invenire Deum negotium credidit] Negotium, rem arduam, difficilem. Εὑρεῖν τι ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Rigaltius.

6 *Substantiam inter mortalem immortalemque*] Naturam dæmonum narrat Porphyrius περὶ ἀπεχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 30. & seq. *Elmenhorst.*

Substantiam inter mortalem immortalemq. mediam] Τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. ἑρμηνεῦον καὶ διαπορθμεῦον θεοῖς τὰ παρ' ἀνθρώπων. Rigaltius.

7 *Ex qua manare in nos procupidi-*

tis admixtione concretam, [7] ex quâ movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit [1] informari & labi pectoribus humanis, & sensum movere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere.

XXVII. [2] Isti igitur impuri spiritus, dæmones; ut ostensum à Magis, à philosophis, & à Platone, [3] sub statuis & imaginibus consecrati delitescunt, & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur;

pidinem amoris] MS. *e. q. monet etiam nosp. a.* Forte, *e. q. manet etiam in nos porro cupido amoris.* Meursius.

Movet etiam in nos] Sequuti sumus vestigia exemplaris: *ex qua monet etiam nos.* Rigaltius

Procupidinem amoris] Qualem esse dicebat Epicurus προλῆψιν, quam Cicero dicit esse anteceptam animo rei quandam informationem lib. 1. de nat. deor. *Rigalt.*

Ex quâ movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit informari] Retinuimus hoc loco emendationem Rigaltii, quam secundum vestigia MS. expressit, & nobis verissima videtur. In al. *Ex quâ manare in nos p. a. dicit, & informari.* Ouzelius.

1 *Informari & illabi pectoribus humanis*] Lactant. lib. 1. cap. 14. *Qui quoniam sunt spiritus tenues & incomprehensibiles, insinuant se corporibus hominum, & occulte in visceribus operti valetudinem vitiant, morbos ciunt, somniis animas terrent, mentes furoribus quatiunt, ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere.* Elmenhorst.

2 *Isti igitur impuri spiritus dæmones (ut ostensum à magis, à philosophis, & à Platone) sub statuis & imaginibus consecrati delitescunt, & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numimis consequuntur*] Ejicio glossema, scriboque, *i. spiritus (ut ostensum) &c.* Nam τὸ *dæmones* à lectore quodam interpretamenti vicem ad oram notatum, ab aliis postea in textum receptum est. Porro corrigendus iterum ad hoc exemplar Cyprianus: *Isti ergo spiritus sub statuis atque imaginibus consecrati delitescunt.* Hodie *consecratis* est. Meursius.

Isti igitur impuri spiritus, &c.] Lactantius lib. 2. cap. 16. *Hi porro incesti ac vagi spiritus ut turbent omnia, & errores humanis pectoribus infundant; serunt, ac miscent falsa cum veris.* Ouzelius.

3 *Sub statuis delitescunt*] Daniel c. 13. Athanas. adv. Gentes. *Wowerus.*

Consecrati] Cypr. *consecratis.* Wowerus.

Sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt] Lactantius lib. 2. cap. 15. & 16. Abdias de vitis Apostolorum l. 9. Tertull. Apol. cap. 21. Chrysostom. in Psalm. 113. & 134. Gregorius PP. in Epist. ad Saxones Tom. 2. Concil. fol. 132. *Elmenhorst.*

tur, [1] dum inspirantur interim vatibus, dum [2] fanis immorantur, dum nonnumquam [3] extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, [4] oracula efficiunt falsis pluribus involuta. nam & [5] falluntur, & fallunt, ut & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic

1 *Dum inspirantur vatibus*] Apul. de Deo Socrat. *Curant singula, vel somniis confirmandis, vel extis fissiculandis, vel oscinibus erudiendis, vel vatibus inspirandis, vel fulminibus jaculandis, ceterisque adeo per quæ futura dignoscimus.* Wowerus.

2 *Sanis*] MS. *fanis.* Vt & ego correxi. *Meursius.*

3 *Extorum fibras animant*] Existimabant stolidæ Gentes exta notis quibusdam signari à Diis, varieque commoveri, ac quasi animari. Tibullus l. 2. Eleg. 5.

Tu procul eventura vides, tibi deditus augur,
Scit bene, quid fati provida cantet avis.
Tuque regis sortes, per te præsentit aruspex,
Lubrica signavit cum Deus exta notis.

Statius lib. 4. Thebaid.

Et in nullis spirat Deus integer extis.

Hinc Arnobius lib. 2. *Semicruda cœpistis & leviter animata porricere.* Et Zeno Veronensis de Jonâ: *Non aris fœtentibus funestos excitant ignes, non tura cremant, non merum profundunt, nec pecudum inexspectatâ morte rapti jecoris spirantes consulunt fibras.* Manilius lib. 4.

Hinc in tanta fidem petimus, quam sæpe volucres
Accipiunt, trepidæque suo sub pectore fibræ. Ouzelius.

4 *Oracula efficiunt falsis pluribus involuta*] Lactantius lib. 2. cap. 15. *Eorum inventa sunt astrologia, & aruspicina, & auguratio, & ipsa quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars magica, & quicquid præterea malorum exercent homines vel palam, vel occulte.* Ouzelius.

5 *Falluntur & fallunt*] Post factam & interpositam explicationem repetit, quod dixerat, ut colligatur verum esse; quippe qui non desinunt perditi jam perdere & depravati errorem pravitatis infundere, ut dixit capite antecedente. Sed & hunc locum aggreditur Pricæus II ad Timotheum 3, 13, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, ubi illa ipsa verba, quæ ex auctore ipsi apposuit, ille maluit citare ex Cypriano, ubi sane etiam extant, sed non primo auctore. Et quum ita agat, ut videatur totum traxisse a magis & philosophis, apparet tamen plus hausisse ex sacris literis, quæ sic canunt. I Βασιλ. 22, 24. Καὶ εἶπε Κύριος, Τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαὰβ βασιλέα Ἰσραήλ; Καὶ ἐξῆλθε τὸ πνεῦμα, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ εἶπεν, Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Κύριος, Ἐν τίνι; καὶ εἶπεν, Ἐξελεύσομαι καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς εἰς τὸ στόμα πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν, Ἀπατήσεις, καί γε

Sic à cœlo deorsum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, [1] vitam turbant, somnos inquietant; [2] irrepentes etiam corporibus occulte, ut spiritus tenues,

γε δυνήση. ἴξελθε καὶ ποίησον ὕτως. Gronovius.

1 *Vitam turbant, omnes inquietant*] Corrigo ex Cypriano, *v. turbant, somnos inquietant*: Sic ille. *Membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacessunt.* (Scal. *arcessunt*,) *ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium, & rogis pecorum saginati; remissis quæ constrinxerant curasse videantur.* Emendo. *morbos facessunt*, vel, si ita mavis, *morbis l.* Meursius.

Vitam turbant, omnes inquietant] Cyprian. *somnos.* Tertul. *Itaque & corporibus valetudines infligunt, & aliquos casus acerbos, animæ vero repentinos, & extraordinarios per vim excessus.* & quæ apud Tertull. longa oratione sequuntur, quæ Minucius imitatus est. Tatianus Dæmonum συμπηξιν πνευματικὴν ait, & eadem quæ Minucius subtilius pertractat. Vide Plutarch. de defectu Oracul. *Wowerus.*

Vitam turbant, somnos inquietant] Isidorus Hispalens. lib. 3. sentent. c. 6. *Plerumque Dæmones in noctibus occurrentes humanos sensus per visiones conturbant, ut formidolosos & timidos faciant.* Tertull. Apol. cap. 22. de anima cap. 46. Diog. Laërtius in vita Pythagoræ. p. 587. Augustin. de Trinit. lib. 4. cap. 2. Et in quæst. vet. & nov. Testamenti tom. 4. quæst. 115. Burchardus Wormaciens. Episcop. lib. 10. decret. cap. 46. *Elmenhorst.*

Omnes inquietant] Ita legitur in membranis antiquis. Sunt quibus placet, *somnos inquietant.* & sic etiam Cyprianus legisse videtur. *Rigaltius.*

Somnos inquietant] In MS. *omnes*; quod vitiosum existimo; Cyprianus *somnos* habet. Quid si fortassis Minucius scripserit *somniis inquietant*? Cujus simile apud Lactantium lib. 2. cap. 14. *Qui quoniam sunt spiritus tenues, & incomprehensibiles, insinuant se corporibus hominum, & occulte in visceribus operti valetudinem, vitium, morbos ciunt, somniis animos terrent.* Potuit sane ut ita sit; nihil tamen affirmo, & unicuique suum, quod maxime arridet, relinquo. *Ouzelius.*

Somnos inquietant] Hujus restitutionis decus primus occupavit Theod. Canterus lib. 1 Variar. lection. cap. 7, cui tota illibata hæc laus debetur, in quam tamen adeo absurde invaserunt tot præclara ingenia, etsi partes ad illustrandum attulerint ex comparatione loci Cyprianei. *Gronovius.*

2 *Irrepentes corporibus*] Niceph. Greg. in Synes. περὶ ἐνυπν. Plato in Phæd. Lactant. lib. 2. cap. 15. *Wowerus.*

Irrepentes corporibus] Tatianus contra Græcos fol. 284. ὐ θεραπεύουσι δαίμονες, τέχνῃ δὲ τὺς ἀνθρώπυς αἰχμαλωτεύυσι καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰυςῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν. ἐοικέναι τὺς προειρημένυς λῃςαῖς. ὥσπερ γὰρ ἐκείνοις ἔθος ἐςὶ ζωγρεῖν τινάς,

tenues, [1] morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, [2] ut nidore altarium

εἶτα τοὺς αὐτοὺς μισθοῦ τοῖς οἰκείοις ἀποκαθιστᾶν, οὕτω καὶ οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοῖς τινῶν ὑποφοιτῶντες μέλεσιν, ἔπειτα δὲ ὀνείρων τὴν εἰς αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν, δημοσίᾳ τε τοὺς τοιούτους προϊέναι κελεύσαντες, πάντων ὁρώντων, ἐπειδὰν τῶν ἐγκοσμίων ἀπολαύσωσιν, ἀποστάμενοι τῶν καμνόντων, ἣν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσιν. Id est: *Non sanant Dæmones, sed dolo capiunt homines, & recte Justinus ille maxima dignus admiratione, Dæmones latronibus esse similes edocuit. Siquidem ut illi vivos aliquos capere solent, deinde pacta mercede familiaribus eos restituere; sic etiam, qui à vobis existimantur Dii, quorundam membris hominum se insinuantes, deinde per somnum suam in illis gloriam fabricantes, in publicum prodire jubent, & in conspectu omnium, postquam desideratis ex mundo rebus se expleverunt, ab ægris avolant & morbum suo dolo productum obliterantes, pristinæ valetudini homines reddunt.* Elmenhorstius.

1 *Morbos fingunt, membra distorquent*] Eadem Tertull. & August. de vita beata. Hi autem sunt ἐνεργούμενοι Ambros. Serm. 25. *Wowerus.*

2 *Ut nidore altarium*] Tertull. *Ut sibi pabula nidoris, & sanguinis procuret imaginibus oblata.* Porphyr. apud Theodoret. Serm. 3. οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνίσῃ τε. δι' ὧν αὐτῶν τὸ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν πιαίνεται. Nidor, κνίσσα Justin. Theodoret. quam vocem retinuit Arnobius lib. 6. *Nidorem consectatur, & fumos, pascitúrque de cnissis, quas evomunt ardentia viscera.* Hesych. Auctor Etymol. *Wowerus.*

Nidore altarium vel hostiis pecudum saginati] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. διὰ μὲν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐκτελεῖται· τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γὰρ πάσης φαντασίας οὗτοι καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ διὰ τερατουργίας, διὰ τούτων φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης ἐπὶ τούτων καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη· τὸ γὰρ ψεῦδος, τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος, οὗτοι οἱ χαίροντες, λοιβῇ τε, κνίσῃ τε· δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν πιαίνεται· ζῇ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι καὶ ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων καὶ δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν κνίσσαις. Id est, Bernhardo Feliciano interprete: *Per contrarios Dæmonas omnes etiam præstigiæ perficiuntur. Hos enim præcipue & præsidentem ipsis venerantur, qui mala veneficiis & incantationibus procurant. Pleni enim spectris, imaginationibusque sunt, & ad decipiendum prodigiosis fallaciis apti. Per hos illecebras & amatoria veneficia infelices homines conficiunt. Omnis enim intemperantia, omnis divitiarum spes & gloriæ per hos existit, & præcipue deceptio; quippe cum mendacium ipsis proprium sit: cupiunt enim*

tarium vel hostiis pecudum saginati, [1] remissis, quæ constrinxerant, curâsse videantur. Hi sunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere, [2] vates & ipsi absque

enim Dii haberi: & quæ præsidet ipsis potestas videri, Deus esse maximus vult. Isti sunt, qui libatione & nidore oblectantur, quibus spirituale corpus ipsorum pinguescit. Vivit enim id vaporibus & suffimentis, & ex variis vario modo, nidoribusque & sanguine, & carminibus corroboratur. Lucian. de sacrificiis p. 73. Firmic. de errore profan. relig. Athenag. Apol. pro Christian. p. 33. & sequent. Origen. contra Celsum p. 137. Nazian. orat. 1. in Julian. pag. 300. Augustin. de civit. Dei lib. 3. cap. 20. Theodor. contra Græcos serm. 7. p. 104. Euseb. præparat. Eccles. lib. 4. cap. 11. *Elmenhorst.*

Ut nidore altarium, vel hostiis pecudum saginati] Hac de opinione plura observabamus ad Tertull. Apologet. cap. 22. Prudent. lib. contra Symmachum priore:

— *Horrificos quos prodigialia cogunt*
Credere monstra Deos, quos sanguinolentus edendi
Mos juvat, ut pinguis luco lanietur in alto
Victima, visceribus multa inter vina vorandis. Heraldus.

Quæ insuper congessit loca Ouzelius (certe sub suo nomine sic edidit) habes apud Elmenhorstium ad Arnobii librum VII in principio, ut pignora malæ fidei expelli oportuerit.

Nidore altarium vel hostiis pecudum saginati] Refer huc illud Clementis Alexandrini Admonitione ad Gentes, Αὐτοὶ γοῦν ἐξομολογοῦνται οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν,

Λοιβῆς τε κνίσσης τε, τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς,

Λέγοντες. Ouzelius.

1 *Remissis*] Scribo ad Minutii exemplar, *remissius quæ.* Meurs.

Remissis, quæ constrinxerat] Abdias Babyl. lib. 8. *Facit eis dolores, damna, pericula, & dat responsa, ut sacrificent sibi, & cum immissa removet, tanquam ab eo sanentur, omnes existimant.* Wowerus.

Ut remissis quæ constrinxerant, curasse videantur] Tertullian. Apol. cap. 22. *Lædunt primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, sive contraria; post quæ desinunt lædere, & curasse creduntur.* Hieron. in Nahum. cap. 7. Burchard. Wormatiens. Episcop. lib. 10. decret. cap. 46. *Elmenhorst.*

Remissis quæ constrinxerant] Desinunt lædere, ut curasse videantur. Tertull. Apol. *Rigalt.*

Remissis] Sic in MS. & sic legebat Cyprianus. *Rigaltius.*

Remissis quæ constrinxerant curasse videantur] Tacianus adversus Gentes: Οὐ θεραπεύουσι δαίμονες, τέχνῃ δὲ ὁ θαυμαζόμενος Γένους ὀρθῶς ἐξεφώνησεν, εἰκέναι τοὺς προειρημένους λυγαῖς. Et postea: ἐπειδὰν τῆς ἐγκοσμίων ἀπολαύσεως ἀποπλάμενοι, τῶν καμνόντων ἣν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσιν. Ouzelius.

2 *Vates sic insaniunt, sic bacchantur*] Vide Observationes ad

que templo, ſic inſaniunt, ſic bacchantur, ſic rotantur.

Arnobii lib. 1. pag. 1. *Elmenhorſt.*

Vates & ipſi abſque templo ſic inſaniunt, ſic rotantur, ſic bacchantur] Quid ſit *abſque templo* hoc equidem loco non ſatis intelligo. Legendum igitur exiſtimarim, *Vates & ipſi ipſo in templo.* Nam ejuſmodi vatum in templis ipſis agitationes obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum ex Jul. Firmico. Nota autem *rotantur.* Nempe quia caput rotabant, &, ut loquitur Ulpianus, jactabant. τὴν κεφαλὴν περιδινεῖν dicit Dio Chryſoſtomus Orat. 1. de regno. ταῦτα καὶ ἔλεγεν, οὐχ ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν λεγομένων ἐνθέων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀσθμαίνουσα καὶ περιδινοῦσα τὴν κεφαλὴν, καὶ πειρωμένη δεινὸν ἐμβλέπειν, ἀλλὰ πάνυ ἐγκρατῶς καὶ σωφρόνως. *Capillos rotare* de iiſdem dicit Apulejus Mileſ. 8. *Diuque capite dimiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes in circulum.* Dixerat Lucianus, τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ αὐχένος ἑλίσσειν. in Aſino, οἱ δὲ, τὰς μίτρας ἀπορρίψαντες, τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ αὐχένος ἑλίσσοντες. Heraldus.

Vates & ipſi abſque templo ſic inſaniunt] Tertullianus: *Locorum differentia diſtinguitur, opinor, ut à templis deos æſtimetis, quos alibi deos non dicitis.* Deinde oſtendit, dæmonas etſi templa non habeant, tam eſſe deos quam ipſi qui in templis ſub ſtatuis deliteſcunt, qui non alii ſunt quam dæmones, in eandem vero ſententiam Octavius noſter ait, furioſos, qui in publicum excurrunt, etiam deos cenſeri poſſe & Vates abſque templo, quia par eſt in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. Dixerat Tertullianus, *Compar exitus furoris, & una ratio eſt inſtigationis.* Rigalt.

Sic inſaniunt, ſic bacchantur] Vaticinantium proprium. Virgilius lib. 6. Æneid. de Sibyllâ:

> .... *Totoque immanis in antro*
> *Bacchatur vates* ....

Statius lib. 3. Sylvarum:

> *En ut colla rotat, noviſque late*
> *Bacchatur ſpatiis.* ....

Appulejus lib. 8. Mileſ. *Inter hæc unus ex illis bacchatus effuſius, ac de imis præcordiis, anhelitus crebros referens.* Lactantius lib. 4. cap. 27. *Ecce aliquis inſtinctu dæmonis percitus dementit, efferatur, inſanit.* Prudentius lib. 2. contra Symmachum:

> *Inſtigat bacchantis anus ambage*
> *Sibyllæ.*

Lycophron Caſſandrâ:

> Ἡ δ' ἔνθεον χάτασα βακχεῖον στόμα.

Sic Ariſtoteles lib. 1. Ethicor. Eudem. τοὺς νυμφολήπτους ἐπιπνοίᾳ δαιμονίου ἐνθουσιάζειν. *Ouzelius.* Cujus notæ prima excerpta ſunt ex Heraldi Animadverſionibus ad Arnobium pag. 5 & 6; ſicut Prudentii loca & de bacchante & de rotante ſumſit ex Elmenhorſtii ſecunda nota ad Arnobium. Deinde his Minucii verbis utebatur ad ſimilem bacchabundi deſignationem ornandam in Apuleji Apologia Pricæus pag. 180. *Gronov.*

Rotantur] Prudentius:

> *Furore ac rotare jus putatur myſticum.*

Hieronym. in Epitaph. Paul. *Alios rotare caput varium oraculis.* Ouzelius.

1 *Par inſtigatio, ſed argumentum*

tur. [1] Par & in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. [2] De ipsis etiam illa quæ paullo ante tibi dicta sunt, ut Jupiter ludos repeteret ex somnio, [3] ut cum equis Castores viderentur, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. [4] Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrûm, ipsos dæmonas de semetipsis confiteri, quoties à nobis [5] tormentis verborum, & orationis

tum dispar] Plane imitatur vetus, *Virtuti sis par, dispar fortunis patris.* Nam ante has voces posui summam distinctionis notam, ut habet Wowerus, male ab posterioribus mutatam in tenuiorem, quod & alibi servatum est, nec opus est in tam levibus indicio notæ. Certe præcedentia nequeunt cum his construi. *Gronovius.*

2 *De ipsis etiam illa, ut Juppiter repeteret ludos ex somnio*] Tertullianus Apol. cap. 22. Lactantius lib. 2. cap. 6. *Elmenhorst.*

3 *Ut cum equis Castores viderentur*] Tertul. *phantasmata Castorum.* Rigalt.

4 *Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrûm*] Ita scriptum est in membranis antiquis. deinde sequitur: *ipsos dæmonas de semetipsis confiteri.* Unde existet proba lectio hujusmodi, *Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrûm ipsorum, dæmones de semet ipsos confiteri.* Rig.

Pars vestrûm] Mox dicet: *nonnullis præsertim vestrûm.* Idem.

Plerique, pars vestrûm] Sic igitur indicio Rigaltii fruamur. *Plerique*, nempe omnis generis & omnium gentium homines, qui crebro adsunt, quum congredimur cum eis ad expellendum, sive Christiana amplexi, sive non. *Pars vestrûm*, non scilicet omnes, sed quibus istud beneficium vel a nobis præstitum est, vel propter habitationem potuit contingere ac tamen in gentilismo manentibus, quos in tenebris opprimit astus lucrantium inde sacerdotum ac vatum. Sed & quæ nunc gloriatur Minucius de tormentis verborum & orationis incendiis, pleno documentorum similium congestu firmat Pricæus ad Lucam VIII, 28. Gallica versio noluit, ut debebat, hæc dirimere *Plusieurs d'entre-vous sçavens.* Gronovius.

1 *Meritis verborum*] MS. *Tormentis verborum.* Cypr. ad Demetr. *Quando à nobis dæmones adjurantur & torquentur spiritualibus flagris, & verborum tormentis de obsessis corporibus ejiciuntur.* Eadem fere repetit Epist. ad Donat. Prudent. Apoth. *Torquetur Apollo nomine percussus Christi, nec fulmina verbi Ferre potest, agitant miserum tot verbera linguæ.* Ibid. *Ejulat & nostros suspirat Juppiter ignes. Ignes* appellat, quæ Minucius *tormenta.* Nam ignis notissimum tormentum. *Wower.*

Tormentis verborum] Ita Bacchiarius de recipiendis lapsis dixit, *flagella verborum.* Firmicus de errore profan. relig. pag. 44. *sermonis flagella.* Et Cyprian. ad Demetrianum: *tormenta verborum.* Elmenhorst.

Quoties à nobis tormentis verborum.

tionis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, & [1] Serapis, & Jupiter, & quidquid dæmonum colitis,

quorum, & orationis incendiis de corporibus exiguntur] Legebatur antea, *& meritis verborum*, quæ lectio nihil habebat incommodi. Sed MS. Reg. lectio præterquam quod videtur commodior, adstipulatorem etiam habet Cyprianum hac in re Minucii imitatorem. Ad Demetrianum: *Quando à nobis adjurantur & torquentur spiritualibus flagris, & verborum tormentis de obsessis corporibus ejiciuntur*. Lactantius lib. 5. cap. 22. *Sic extorti & excruciati virtute divini numinis exululant*. Herald.

Et orationis incendiis] Lactantius: *Quo audito tremunt, exclamant, & uri se, verberarique testantur*. Et lib. 2. cap. 16. *Itaque maximis sæpe ululatibus editis, verberari se, & ardere & jam jamque exire proclamant*. Prudentius hymno 1. περὶ στεφάνων·

His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit
Hæc coercet, torquet, urit. Ouzel.

1 *Serapis*] Serapis, sive Sarapis, ut Græcis fere vocatur, idem ac Apis Ægyptiorum Deus, ut est apud Clementem Alexandrinum lib. 1. Stromat. qui Aristeam laudat auctorem. Verba ejus: Ἄπις τε ὁ Ἀργους βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὥς φησιν Ἀρίστιππος ἐν πρώτῃ Ἀρκαδικῶν. τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναί φησι Σάραπιν. Idem & tradit ex Terentio Varrone Augustinus de Civitate Dei lib. 18. cap. 5. In his tamen falluntur, & fallunt, quod Apim hunc velint esse regem Argivum, cum sit Ægyptius, & multo antiquior Jove illo Argivo, qui proprio nomine Apis nuncupabatur. Plerique per Serapim ab Ægyptiis cultum volunt Josephum, Patriarchæ Iacobi filium, eo quod Ægyptiis in fame maximâ de frumento prospexerit. Sic Firmicus de E. P. R. manifeste ait Apim fuisse symbolum Iosephi. Et Rufinus lib. 2. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 23. de Serapidis templo agens: *Quidam*, inquit, *in honorem nostri Joseph, formatum perhibent simulacrum, ob divisionem frumenti, quâ famis tempore subvenit Ægyptiis*. Idem & tradit Suidas in voce Σάραπις. Huc etiam facit quod Ruffinus, licet fabulis quibusdam admixtis, de Apide ex Gentili historiâ subjungit, dum inquit: *Alii repertum in historiis Græcorum veteribus ferunt, Apim quendam patremfamilias, seu regem in Ægypto Memphis positum, cum famis tempore frumenta apud Alexandriam defecissent, ex proprio affatim civibus alimenta præbuisse. Quo defuncto, in honorem ejus instituerint apud Memphim templum, in quo bos quasi indicium optimi agricolæ nutritur, habens quædam honoris insignia, qui ex nomine ejus Apis appelletur*. Ita & Suidas voce Σάραπις. ἕτεροι δὲ, inquit, Ἄπιν τινὰ γεγονέναι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μέμφιδι πόλει τῆς Αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέχει. τετελευτηκότι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν. ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ, καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὅτις ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς Ἄπις ἐκαλεῖτο. Ubi videmus Suidam eadem

colitis, [1] victi dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utique

dem ad verbum fere habere, quæ ex Rufino adducebamus. Etiam spissum illum errorem, quo Alexandriæ hanc frumenti penuriam contigisse scribit, cum Alexandria amplius decem seculis post ab Alexandro Magno demum condita sit, ac Apis ante jam ab Ægyptiis cultus. Ita ut vel Suidas Rufinum, vel etiam uterque eundem exscripserit. Quod vero de bovis symbolo ajunt, id optime convenit Iosepho, ad exprimendum beneficium, quo Ægyptios affecerat; bos enim fertilitatis est symbolum. Imo Iosephus ipse à Mose, Repetitæ legis cap. 23. com. 17. bos appellatur, ut habent codices Ebræi; vel saltem, ut vertit Vulgaris Interpres, bovi comparatur. Idem potest & hauriri ex nomine Sarapis. Optime enim illud deduci potest à שור, quod *bovem* designat, & אב, quasi dicas *bovem patrem*, hoc est, patrem regni Ægypti Iosephum, symbolo bovis expressum. Accedit quod *Sarapis* etiam dictus sit *Sorapis*, ubi Græculi nugantur, dum sic dictum volunt ex σορὸς, *loculus*, & *Apis;* quia bos ille, qui Apis dicitur, sale fuerit conditus, & loculo, sive sarcophago impositus, ut ex Nymphodoro tradit Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. atque hinc Eusebius lib. 10. Præparat. Euang. cap. 12. item Augustinus de Civit. Dei lib. 18 cap. 2. Suidas in Σάραπις. Quanquam *Sarapis* etiam esse potest ex שר quod *Principem* notat, à שור *Dominari*. quasi dicas, *Princeps Apis* sive *pater*. Nec enim audiendus Iulius Firmicus de E. P. R. qui cum primum dixisset Iosephum in Api cultum fuisse, postea subjicit; *Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex quâ nonagenariâ Abraham indulgentiâ Dei susceperat filium, Serapis dictus est Græco sermone, hoc est,* Σαρᾶς ἄπο. Quo magis ridicule nihil fingi potest. Majoris ponderis est, quod refert Clemens Alexandrinus in Protreptico. Uti quod, cum *Apis* & *Osiris* idem numen sit, ex *Osir* & *Apis*, prius fuisse volunt *Osirapis;* deinde, omissa principe littera, Serapis. Quisque suo gaudeat judicio, mihi quod primum adduxi etymon maxime placet. Plura de Serapide vide apud Magnum Vossium in De Theologia Gentili & Physiologia Christiana lib. 1. cap. 29. ubi hoc de Iosepho & Serapide uberius prosequitur. *Ouzelius.* Sed ita, ut nihil ex his, quæ posita nunc cernimus, non ex illo capite sit descriptum. Quia tamen indicare locum, unde contrectat, dignatur, retinui.

1 *Victi dolore, quod sunt eloquuntur*] Cypr. ad Demet. *Vel sic confundi in tuis erroribus poteris, cum audieris deos tuos quid sint interrogatione nostra statim prodere.* eadem Theophilus lib. 2. ad Autol. *Wowerus.*

Victi dolore eloquuntur quod sunt] Firmic. de errore profan. relig. pag. 100. *Ecce dæmon est, quem colis, cum Dei & Christi ejus nomen audierit, contremiscit, & ut interrogantibus nobis respondeat,*

tionis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, & [1] Serapis, & Jupiter, & quidquid dæmonum colitis,

quorum, & orationis incendiis de corporibus exiguntur] Legebatur antea, *& meritis verborum*, quæ lectio nihil habebat incommodi. Sed MS. Reg. lectio præterquam quod videtur commodior, adstipulatorem etiam habet Cyprianum hac in re Minucii imitatorem. Ad Demetrianum: *Quando à nobis adjurantur & torquentur spiritualibus flagris, & verborum tormentis de obsessis corporibus ejiciuntur*. Lactantius lib. 5. cap. 22. *Sic extorti & excruciati virtute divini numinis exululant*. Herald.

Et orationis incendiis] Lactantius: *Quo audito tremunt, exclamant, & uri se, verberarique testantur*. Et lib. 2. cap. 16. *Itaque maximis sæpe ululatibus editis, verberari se, & ardere & jam jamque exire proclamant*. Prudentius hymno 1. περὶ στεφάνων·

His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit
Hæc coercet, torquet, urit. Ouzel.

1 *Serapis*] Serapis, sive Sarapis, ut Græcis fere vocatur, idem ac Apis Ægyptiorum Deus, ut est apud Clementem Alexandrinum lib. 1. Stromat. qui Aristeam laudat auctorem. Verba ejus: Ἆπις τε ὁ Ἀργοῦς βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὥς φησιν Ἀρίστιππος ἐν πρώτῃ Ἀρκαδικῶν. τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναί φησι Σάραπιν. Idem & tradit ex Terentio Varrone Augustinus de Civitate Dei lib. 18. cap. 5. In his tamen falluntur, & fallunt, quod Apim hunc velint esse regem Argivum, cum sit Ægyptius, & multo antiquior Jove illo Argivo, qui proprio nomine Apis nuncupabatur. Plerique per Serapim ab Ægyptiis cultum volunt Josephum, Patriarchæ Iacobi filium, eo quod Ægyptiis in fame maximâ de frumento prospexerit. Sic Firmicus de E. P. R. manifeste ait Apim fuisse symbolum Iosephi. Et Rufinus lib. 2. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 23. de Serapidis templo agens: *Quidam*, inquit, *in honorem nostri Joseph, formatum perhibent simulacrum, ob divisionem frumenti, quâ famis tempore subvenit Ægyptiis*. Idem & tradit Suidas in voce Σάραπις. Huc etiam facit quod Ruffinus, licet fabulis quibusdam admixtis, de Apide ex Gentili historiâ subjungit, dum inquit: *Alii repertum in historiis Græcorum veteribus ferunt, Apim quendam patremfamilias, seu regem in Ægypto Memphis positum, cum famis tempore frumenta apud Alexandriam defecissent, ex proprio affatim civibus alimenta præbuisse. Quo defuncto, in honorem ejus instituerint apud Memphim templum, in quo bos quasi indicium optimi agricolæ nutritur, habens quædam honoris insignia, qui ex nomine ejus Apis appelletur*. Ita & Suidas voce Σάραπις. ἔτυμα δὲ, inquit, Ἆπιν τινὰ γεγονέναι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μέμφιδι πόλει τῆς Αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέσχε. τετελευτηκότι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν. ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ, καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὅστις ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς Ἆπις ἐκαλεῖτο. Ubi videmus Suidam eadem

colitis, [1] victi dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utique

dem ad verbum fere habere, quæ ex Rufino adducebamus. Etiam spissum illum errorem, quo Alexandriæ hanc frumenti penuriam contigisse scribit, cum Alexandria amplius decem seculis post ab Alexandro Magno demum condita sit, ac Apis ante jam ab Ægyptiis cultus. Ita ut vel Suidas Rufinum, vel etiam uterque eundem exscripserit. Quod vero de bovis symbolo ajunt, id optime convenit Iosepho, ad exprimendum beneficium, quo Ægyptios affecerat; bos enim fertilitatis est symbolum. Imo Iosephus ipse à Mose, Repetitæ legis cap. 23. com. 17. bos appellatur, ut habent codices Ebræi; vel saltem, ut vertit Vulgaris Interpres, bovi comparatur. Idem potest & hauriri ex nomine Sarapis. Optime enim illud deduci potest à שור, quod *bovem* designat, & אב, quasi dicas *bovem patrem*, hoc est, patrem regni Ægypti Iosephum, symbolo bovis expressum. Accedit quod *Sarapis* etiam dictus sit *Sorapis*, ubi Græculi nugantur, dum sic dictum volunt ex σορὸς, *loculus*, & *Apis*; quia bos ille, qui Apis dicitur, sale fuerit conditus, & loculo, sive sarcophago impositus, ut ex Nymphodoro tradit Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. atque hinc Eusebius lib. 10. Præparat. Euang. cap. 12. item Augustinus de Civit. Dei lib. 18 cap. 2. Suidas in Σάραπις. Quanquam *Sarapis* etiam esse potest ex שר quod *Principem* notat, à שור *Dominari*, quasi dicas, *Princeps Apis sive pater*. Nec enim audiendus Iulius Firmicus de E. P. R. qui cum primum dixisset Iosephum in Api cultum fuisse, postea subjicit; *Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex quâ nonagenariâ Abraham indulgentiâ Dei susceperat filium, Serapis dictus est Græco sermone, hoc est*, Σαρᾶς ἄπο. Quo magis ridicule nihil fingi potest. Majoris ponderis est, quod refert Clemens Alexandrinus in Protreptico. Uti quod, cum *Apis* & *Osiris* idem numen sit, ex *Osir* & *Apis*, prius fuisse volunt *Osirapis*; deinde, omissa principe littera, Serapis. Quisque suo gaudeat judicio, mihi quod primum adduxi etymon maxime placet. Plura de Serapide vide apud Magnum Vossium in De Theologia Gentili & Physiologia Christiana lib. 1. cap. 29. ubi hoc de Iosepho & Serapide uberius prosequitur. *Ouzelius*. Sed ita, ut nihil ex his, quæ posita nunc cernimus, non ex illo capite sit descriptum. Quia tamen indicare locum, unde contrectat, dignatur, retinui.

1 *Victi dolore, quod sunt eloquuntur*] Cypr. ad Demet. *Vel sic confundi in tuis erroribus poteris, cum audieris deos tuos quid sint interrogatione nostra statim prodere.* eadem Theophilus lib. 2. ad Autol. *Wowerus*.

Victi dolore eloquuntur quod sunt] Firmic. de errore profan. relig. pag. 100. *Ecce dæmon est, quem colis, cum Dei & Christi ejus nomen audierit, contremiscit, & ut interrogantibus nobis respondeat.*

utique in turpitudinem sui, nonnullis præsertim vestrûm assistentibus, mentiuntur. Ipsis testibus esse eos dæmonas de se verum confitentibus credite. [1] adjurati enim

trepidantia verba, vix se colligit: adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & statim de commissis sceleribus confitetur.) Lactant. lib. 2. cap. 15. *Justos autem, id est cultores Dei metuunt. Cujus nomine adjurati, de corporibus excedunt, quorum verbis, tanquam flagris verberati, non modo dæmonas se esse confitentur, sed etiam nomina sua edunt, illa, quæ in templis adorantur, & quod plerumque coram cultoribus suis faciunt, non utique in opprobrium religionis, sed honoris sui. Quia nec Deo, per quem adjurantur: nec justis, quorum voce torquentur, mentiri possunt. Itaque maximis sæpe ululatibus editis, verberari se, & ardere, & jam jamque exire proclamant.* Et lib. 5. cap. 21. *Hi enim, quamdiu pax est in populo Dei, fugitant justos & pavent: & cum corpora hominum occupant, animasque divexant, adjurantur ab his, & nomine Dei veri fugantur. Quo audito tremunt, exclamant, & uri se, verberarique testantur; & interrogati, qui sint, quando venerint, quomodo in hominem irrepserint, confitentur; sic extorti, & excruciati virtute divini numinis exulant. propter hæc verbera, & minas, sanctos & justos viros semper oderunt. Et quia per se nocere his nihil possunt, publicis eos odiis persequuntur, quos sibi graves sentiunt, exercentque sævitiam, quam violentissime possunt; ut aut eorum fidem minuant per dolorem: aut, si id efficere non quiverint, auferant omnino de terra; ne sint, qui possint eorum nequitiam coercere.* Elmenhorst.

1 *Adjurati enim per Deum verum*] Lactant. lib. 4. cap. 27. Huic muneri præfecti Exorcistæ. l. 6. C. de Episc. & cler. l. 121. C. Theodos. de decur. Augustin. lib. 1. de symbolo; cujus verba Gratian. 3. part. 4. distinct. c. postquam se. & Isidor. lib. 6. origin. cap. ult. referunt. Dicuntur & Ephocistæ Epit. Can. tit. 5. Sect. 2. tit. 9. Sect. 1. *Wowerus.*

Adjurati per Deum verum & solum] Id proprium munus fuit exorcistarum. Firm. lib. 2. Astron. cap. 9. fol. 72. *Faciet exorcistas & qui laborantes dæmonum incursione homines, aptis remediis liberent.* Cyprianus Epist. 76. fol. 293. *Per exorcistas voce humana & potestate divina flagellatur, & uritur, & torquetur diabolus.* Petrus Siculus pag. 57. οἱ λεγόμενοι ἐξορκισταὶ, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐγέγραπται, ὅτι ἐξορκίζοντες τοὺς δαιμονιζομένους ἔλεγον· ἐξορκίζομεν ὑμᾶς τὸν Χριστὸν ὃν Παῦλος κηρύττει, ἐξέλθετε ἐκ τῶν ἀνθρώπων. οἱ δὲ δαίμονες τῷ φόβῳ τῆς ὀνομασίας Χριστοῦ, ἐφυγαδεύοντο. Cyprianus epist. 2. ad Donatum fol. 2. Hieron. in Matthæum lib. 2. cap. 12. Beda in collectan. tom. 3. fol. 565. In Lucam lib. 4. cap. 11. Rabanus Maurus de Institut. Clericorum, lib. 1. cap. 10. Concil. Carthaginense 4. cap. 7. Isidorus Hispalens. Orig. lib. 7. cap. 12. & de Offic. Ecclesiast. lib. 2. cap. 13. in

enim per Deum verum & solum, inviti, miseri, corporibus inhorrescunt; & vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Sic [1] Christianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos lacessebant. Ideo [2] inserti mentibus imperitorum, odium nostri serunt occulte per timorem. [3] Naturale est enim & odisse, quem timeas, [4] & quem metueris, infestare, si possis.

in epistola ad Leudefridum Cordubens. episcop. *Elmenhorst.*

Per Deum verum & solum] Iungenda demum putat, quæ ab utraque parte jam fuerant singula aliquoties jacta. Nam & ab Cæcilio cap. x pronunciatus fuerat *Deus unicus*, *solitarius* μόνον ita traducente ad μεμονωμένος, & ab Octavio prædicatus est *soli sibi tantus quantus est*, *notus* cap. XIIX. & angelos idem dixerat *ministros & nuncios Dei*, *sed veri*. Hæc nunc conglutinat respiciens ad Iohannem XVII, 3 τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, ut potuerit copulativa omitti, prout mox dicit *inviti*, *miseri*. Prudentius in præfatione Hamartigeniæ: *Unum atque vivum fassa vivorum Deum.* Gronovius.

1 *Christianos fugitant*] De Christianis exorcistis capienda hæc Firmici Astron. 2. *Erunt dæmonibus terribiles*, *quorum adventum pravi dæmones fugiant*, *& qui sic laborantes homines non vi verborum sed sola sui ostensione liberent.* Wowerus.

2 *Inserti mentibus imperitorum*, *odium nostri ferunt occulte*] Arnob. 1. pag. 9. Lactant. lib. 5. cap. 22. Tertullian. Apol. cap. 22. Iustinus contra Tryphonem. *Elmenhorst.*

3 *Naturale est odisse quem times*] Philostrat. in Heroicis fol. 695. Συγγενὲς τῷ φόβῳ μῖσος. *Cognatum est timori odium.* Seneca de clement. lib. 1. cap. 12. de ira lib. 1. cap. 16. *Elmenhorst.* Hinc Græcæ civitates manebant in partibus Romanis, quia Bruttios & oderant & metuebant apud Livium XXIV, 1. *Gronovius.*

4 *Et quem metueris*, *infestare*] Sicut editores potuerunt firmi esse & unanimes fraterculi in ostentanda hac sententia & lectione; ita etiam Gallus interpretari & intelligere: *car il n'y a rien de si naturel*, *que de haïr ceux que nous craignons*, *& de vouloir perdre ceux qu'on apprehende.* Atque ita volunt duo prædicari nobis insita, sed utraque contra eundem, nempe *quem timeas*, *& quem metueris*. Atqui ista locutio stulta est per insulsam abundantiam, quæ ferri nequit, & debuisset ita componi *& odisse*, *quem timeas*, *& infestare si possis*, omissis illis *quem metueris*, omnino supervacuis & nullum locum tutantibus. An placuit igitur omnibus connivere alioquin tam acutis? Atqui anno 1639 Cl. Freinshemius in notis ad Curtium 10, 8, 1 indicavit, se rescribere *& quem oderis*: esse enim gra-

possis. [1] Sic occupant animos, & obstruunt pectora, [2] ut ante nos incipiant homines odisse, quam nôsse: [3] ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint.

XXVIII. [4] Quam autem iniquum sit, [5] incognitis &

gradationem; metus odium generat; hoc nocendi cupiditatem. Certe vetus locutio patris Ennii sic processit, ut moneret homines quem metuunt, odisse; quem quisque oderit, periisse expetit, ut docet Cicero lib. II Offic. 7. *Idem.*

1 *Sic occupant animos, & obstruunt pectora*] Perstringit præoccupata illa & domestica judicia, de quibus dicebamus ad Tertulliani Apologeticum, quo etiam respiciebat, ni fallor, Minucius. *Heraldus.*

2 *Ut ante incipiant homines odisse quam nosse*] Hoc argumentum tractat Tertullianus Apologet. cap. I. Sed & Lactantius lib. 5. *Timent enim ne à nobis re victi, manus dare aliquando, clamante ipsa veritate, cogantur. Obstrepunt igitur, & intercedunt, ne audiant: & oculos suos opprimunt, ne lumen videant, quod offerimus. Quo plane ipsi diffidentiam suæ perditæ rationis ostendunt, cum neque cognoscere, neque congredi audeant, quia sciunt se facile superari.* Herald.

Ut ante nos incipiant h. odisse] Hæc iniquitas, ut vocavit cum Minucio Tertullianus, deplorata crebro ipsis gentilibus, ut docet formula ab Cl. Pricæo collecta ad Apostoli Iudæ versum x, etsi illic prætereat hunc locum. Sane qui potuerunt prius colere aliquid, quam nossent id ipsum, mirari non decet etiam odisse aliquos, quos nesciebant. Id autem ante testatus fuit. *Gronovius.*

3 *Ne cognitos damnare possint*] Videndus Tertull. Apolog. cap. I. *Elmenhorst.*

4 *Quantum autem vitium sit*] MS. *Quam autem iniquum.* Woweruş.

Quam autem iniquum sit incognitis] Ita optime in MS. Reg. Antea legebatur, *Quantum autem vitium sit.* Tangit eam iniquitatem Minucius, quam pluribus exagitat Tertullianus in Apologetico. *Heraldus.* Immo & noster id scite præstruxit in cap. XIV, ita serio loquutus de perorando utrinque. *Gronovius.*

Quam autem iniquum sit incognitis & inexploratis judicare] Seneca:

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet statuerit, haud æquus fuit.

Cassiodorus 7. 8. *Justitia non videtur quicquid non discutitur, nec examinatur.* Euripides Heraclidis:

Τίς ἂν δίκην κρίνειεν, ἢ γνοίη λόγον,
Πρὶν ἂν παρ' ἀμφοῖν μῦθον ἐκμάθῃ σαφῆ.

Nec enim, ut ait Tacitus 2. Annalium, *probibendus est reus quo minus cuncta proferat quibus innocentia ejus sublevari possit.* Et Lactan-

& inexploratis judicare, quod facitis, [1] nobis ipsis pœnitentibus credite; & nos enim [2] idem fuimus, & eadem vobiscum quondam adhuc cæci & hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, convivia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, & nunquam vel investigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem existere, qui proderet, [3] non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consecuturum; malum autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unum solummodo, quod non ante fuerit, pœniteret. [4] Nos tamen cum sacrilegos ali-

ctantius lib. 5. cap. 1. *Sacrilegis, proditoribus, & veneficis, potestas defendendi sui datur: nec prædamnari quenquam incognita caussa licet.* Maximus Tyrius Dissertatione 6. Εἰ δίκην ἐφεύγομεν, ἠχθόμεθα ἂν τῷ δικαστῇ μὴ παρέχοντι ἑκατέρῳ ἐκ τῆς ἴσης τὴν ἀπολογίαν. Unde Seneca in Apocol. *Dic mihi, &c. quare quenquam ex his, quos quasque occidisti, antequam de caussa cognosceres, antequam audires, damnasti.* Ouzelius.

Quantum autem vitium sit] MS. *Quam autem inicum sit.* lego ex divinatione tua (id est, Scriverii) *Quam a. iniquum s.* Meurs.

5 *Incognitis*] Scribo, *in incognitis.* Meursius: qui in Prolegomenis suis id jam proposuerat. Adeo videlicet amabat sua, ut bis legi voluerit.

1 *Nobis ipsis pœnitentibus credite*] Argumentatio rata ab exemplo proprio, & hinc sæpe usurpata, ut docent collectanea Pricæi ad Epistolam ad Titum III, 3. Sed huc pertinet, quod notavit Arrianus in Expeditione Alexandri IV, 21. Τά τ' ἄλλα καὶ τὸ αὐτοῦ ἐν πρώτοις ἐς βεβαίωσιν τοῦ λόγου προσφέρων. Ubi a me similia collecta esse memini. Quomodo autem, sodes, hæc exprimuntur in Gallica versione? *Mais c'est une injustice, de condamner ce qu'on ne connoit point, & nous ne sommes pas a nous repentir de cette faute.* Omnino nihil ad Minuciana. *Gronovius.*

2 *Idem*] Scribo, *iidem.* Meurs.

3 *Non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consequuturum*] Ita ediderat Gelenius optime. At Rom. editio *judicii.* male. Gelenii editionem confirmat MS. Reg. An autem id est quod significabat Tertullianus Apologet. cap. 7. *Quis talia facinora quum invenisset celavit aut vendidit ipsos trahens homines?* ut *vendere* eo loco dicat accepto pretio indicare. Diximus nobis non liquere. *Herald.*

4 *Nos tamen quum sacrilegos aliquos*] Hunc locum imitabatur Lactantius l. 5. cap. 1. *Nam si sacrilegis, & proditoribus, & veneficis*

aliquos & incestos, parricidas etiam, [1] defendendos & tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam [2] miserantes eorum, crudelius sæviebamus, ut [3] torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, [4] exercentes in his per-

neficis potestas defendendi sui datur, nec prædamnari quenquam incognita caussa licet; non injusta petere videmur, ut si quis erit ille, qui inciderit in hæc, si legat, perlegat; si audiet, sententiam differat in extremum. Herald.

5 *Defendendos & tuendos suscipiebamus*] Suscepti, clientes. Serv. ad illa 6. Æneid. *Vult intelligi prævaricatores, qui patroni sunt clientum, quos nunc susceptos vocamus.* Jul. Severian. Rhet. *Solicitudinem suscepti, vel cætera ejus infortunia memoramus.* Augustin. epist. 59. Ambros. serm. 93. *Wowerus.*

Suscipiebamus] *Suscepti* sunt clientes. Salvian. de gubern. Dei lib. 5. *Ecce quæ sunt auxilia ac patrocinia majorum: nihil susceptis tribuunt, sed sibi.* Vidend. Wowerus in notis p. 156. Lindenbruggius ad Ammianum l. 17. p. 70. *Elmenhorst.*

1 *Miserantes eorum*] Sic Prudentius in Psychomachia 582. *Libera nunc miserando inopum*, prout illic firmavit Nic. Heinsius. Nam alioqui noster dixit in cap. VIII. *Miserentur miseri si fas est, sacerdotum.* Gronovius.

2 *Urgeremus*] MS. *torqueremus.* Wowerus.

Ut torqueremus confitentes ad negandum] Hæc lectio est è MS. Reg. Antea, *urgeremus.* Hac autem de re tota dicebamus ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

3 *Exercentes perversam quæstionem*] Nam quæstio adhibetur, ut occulta crimina eruantur, non ut confessa negentur. Ulp. l. 1. D. de quæst. Tertull. ad Scapulam. *Quid amplius tibi mandatur, quam nocentes confessos damnare, negantes ad tormenta revocare. Videtis ergo quomodo ipsi contra mandata faciatis, ut confessos negare cogatis.* Idem Apol. Cypr. ad Demetr. Arnob. lib. 7. *Wowerus.*

Exercentes in his perversam quæstionem] Pagani admotis tormentis Christianos cogebant ad inficiationem, contra omnium judiciorum rationem, tenoremque legum, quæ reum torqueri jubent, ut occulta crimina confiteatur, non ut confessa neget. Lex 1. & 9. Digest. de quæstionibus & lex 8. cod. Justiniani de repudiis. Paulus JC. l. 5. Sententiar. tit. 14. Tertullian. Apol. cap. 2. *Cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum.* Et cap. 7. *Carnifici longe aliud munus in Christianos imperatis, non ut dicant, quæ faciunt, sed ut negent, quod sunt.* Cyprian. ad Demetrianum f. 256. *Torquentur rei, qui se negant crimine, quo accusantur, teneri, ut facinoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc vero cum sponte confitear ac clamem, & crebris ac repetitis identidem vocibus Christianum me esse contester, quid*

perversam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. [1] Et si quis infirmior, malo pressus & victus, Christianum se negâsset, favebamus ei, quasi ejerato nomine, jam omnia facta sua illâ negatione purgaret. Agnoscitisne eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & geritis? Cum, si ratio, non instigatio dæmonis judicaret, [3] urgendi magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed [4] ut de incestis, stupris,

quid tormenta admoves confitenti. Torqueri debui si negarem. Elmenhorst.

1 *Et si quis infirmior malo pressus & victus*] Lactant. lib. 5. cap. 9. *Si qui doloris vel mortis metu vel suapte perfidia, cæleste sacramentum deseruerint, & ad funesta sacrificia consenserint, eos laudant & honoribus mactant, ut eorum exemplo cæteros illiciant.* Idem.

2 *Illa negatione purgaret*] Sic in religione. Et huc hominem deprimit violentia perversitatis semel in animum admissæ, ut quæ ad rem salutarem instituta sunt, detorqueat, & si modo audiat quod desiderat, possit etiam sceleribus maximis ignoscere. Non aliud est, quod Suetonius narrat Neronem quum ad sui excusationem vellet credi humani generis neminem pudicum, professis apud se obscænitatem cætera quoque concessisse delicta cap. 29. *Gronovius.*

3 *Arguendi magis*] MS. & Rom. *urgendi.* Wowerus.

Urgendi magis] Verissima lectio, quam è MS. Reg. restituimus. Antea, *arguendi magis.* Herald.

1 *Ut de incestis, stupris, impiatis sacris, faterentur*] Justinus Martyr apolog. 1. pro Christian. fol. 39. ἤδη καὶ τοῦτο ἀνέγνωσαν οἱ φαῦλοι δαίμονες διά τινων πονηρῶν ἀνθρώπων πραχθῆναι. φονεύοντες γὰρ αὐτοί τινας ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῇ εἰς ἡμᾶς, καὶ εἰς βασάνους εἵλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων, ἢ παῖδας, ἢ γύναια, καὶ δι' αἰκισμῶν φοβερῶν ἐξαναγκάζουσι κατειπεῖν ταῦτα τὰ μυθολογούμενα, ἃ αὐτοὶ φανερῶς πράττουσιν. *Jam vero & illud, ut à malis quibusdam hominibus fieret, pravi effeceruntgenii. Nam ad sycophanticam adversus nos calumniam nonnullos necantes, ad tormenta protraxerunt nostrorum servos, aut pueros & mulierculas: ut per cruciatus horrendos & formidabiles, eorum quæ sermonibus vanis atque fabulosis feruntur, flagitiorum extorquerent confessionem, quæ flagitia ipsi manifesto faciunt.* Eusebius Ecclesiast. histor. lib. 5. cap. 1. fol. 48. Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς, οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς, κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα, καὶ Οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα μήτε λαλεῖν, μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν. ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴ τι τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. τούτων δὲ φημισθέντων, πάντες ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς. ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δι-

οι-

pris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis fateantur. His enim & hujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos referserunt. [1] Nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ

ἀνοσιότητα ἐμαρτύριαζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο κατὰ ἡμῶν. Vertit Rufinus; *Accidit autem etiam servos comprebendi quorundam ex nostris paganos: quoniam quidem publice jussum fuerat requiri omnes & teneri. Quique dæmonis instinctu, cum tormenta pertimescerent, quæ inferri sanctis videbant, monentibus se in boc ipsum militibus, quibus ita fuerat præceptum, commeati sunt adversum nos, velut Thyesteas cænas & incesta Oedipodia perpetrantes: & alia quæ nec proloqui aut cogitare nobis fas est. & qualia ne credere quidem possumus aliquando apud homines gesta. Quæ cum de nobis diffamata fuissent in vulgus, horrori maximo & execrationi apud omnes homines esse cæpimus, etiam apud eos, qui prius aliquid moderationis erga nos servandum esse censebant.* Et lib. 9. cap. 5. fol. 101. ὧν τούτον ἐπιτελουμένων τὸν τρόπον, ἕτερος στρατοπεδάρχης, ὃν δοῦκα Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν, ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς Φοινίκης ἐπίρρητα τινὰ γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπείλει, λέγειν ἐγγράφως ἐπαναγκάζων, ὡς δὴ εἴησαν ποτὲ Χριστιαναὶ, συνειδεῖεν τε αὐτοῖς ἀθεμιτουργίας, ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς τὰ ἀκόλαστα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελον. ὧν καὶ οὗτος ἐν ὑπομνήμασι τὰς φωνὰς ἐντεθείσας, βασιλεῖ κοινοῦται. καὶ δὴ προστάξαντος, εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον καὶ ταῦτα δημοσιοῦσθαι τὰ γράμματα. Id est: *Cum vero bæc ita per omnem locum diligenti nequitia gererentur, dux Damasci cognita imperatoris sui erga Christianos libidine, & ei placere in talibus studens, indignissimas quasdam mulierculas de trivio conquisitas sisti sibi facit, & agitari in bis plurimam quæstionem, per quam cogeret eas actis profiteri, fuisse se quondam Christianas; & scire quod inter ipsa mysteria totum, spurca quædam & impura committerentur. Aliaque bujusmodi flagitia, quæ nec audire quidem bonus quisquam pateretur, mulierculas actis prosequi facit: eaque conscripta ad imperatorem refert, & proponi ea nibilominus per singulas quasque urbes ac provincias jubet.* Elmenhorst.

1 *Nec tamen mirum, cum omnium fama*] Si nihil hic omissum est in exemplari, tota periodus ita constituenda est ut aliquis sensus eliciatur. *His enim & bujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis borrorem imperitorum aures adversus nos referserunt. nec tamen mirum. cum bominum fama, quæ semper insparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sic est negotium dæmonum, ab ipsis enim rumor falsus & seritur & fovetur.* illa autem verba, *cum bominum fama*, adnecti debent istis, *sic est negotium dæmonum.* ut clausula sic accipiatur. *Nec tamen mirum. sic est negotium dæmonum cum bominum*

quæ semper insparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur. Sic est negotium dæmonum. Ab ipsis enim rumor falsus & seritur, & fovetur. Inde est quod audire te dicis caput asini rem nobis esse divinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior ut hoc coli credat? nisi quod vos & totos asinos in stabulis [1] cum vestrâ

num fama, quæ, &c. Hominum intellige, Christianorum. In MS. legitur, *omnium*. Rigaltius.

Nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ semper insparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur. Sic est negotium dæmonum. Ab ipsis enim rumor falsus & seritur & fovetur] Locus luxatus, quem quî Rigaltius restituere conatus sit, vide in ejus Observationibus. Ac primum quidem bene, cum pro *omnium*, reponit *hominum*; sed male, cum id de Christianus intelligi vult, ut jam monuit V.C. J. F. Gronovius Observat. in Ecclest. Script. cap. 7. ubi totum hunc locum ita restituendum censet: *Nec tamen mirum, cum hominum fama, quæ semper insparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur, sit & negotium dæmonum: ab ipsis enim rumor falsus & seritur & fovetur.* Hoc est, ut idem Gronovius ibi explicat, Fama illa hominum oribus jactata & propagata, quæ semper alitur & crescit mendaciis, quæque veritate patefacta evanescit, eadem hominum fama est ipsorum dæmonum negotium & opus: horum est auctoritas & instinctus, illorum ministerium. Hæc, quin vera lectio sit, nullus dubito, quare conjecturæ huic L. M. Q. subscribo. *Ouzelius.*

Fama semper in sparsis mendaciis alitur] Hieronymus part. 2. Tract. 1. Epist. 8. ad Rufinum presbyterum: *Multum in utramque partem crebro fama mentitur: & tam de bonis mala, quam de malis bona, falsorum ora concelebrant.* Viden. Tertullian. apolog. cap. 8. *Elmenhorst.*

1 *Cum vestra Hippona*] MS. *Epona*. Ita Apul. Milesf. 3. Juvenal. Sat. 8. Et in 5. inscript. *Deæ Eponæ Manlius Restio.* Wower. Scholiastes Juvenal. in Satyr. 8. vs. 157. *Epona Dea mulionum est.* Juvenalis

. . . . jurat
Solam Eponam, & facies olida ad præsepia pictas.

Istum locum in mente videtur habuisse Prudentius contra Unionitas. p. 277.

Nemo Cloacinæ, aut Eponæ super astra deabus
Dat solium, quamvis olidam persolvat acerram.

Ita enim hi versus concipiuntur in tribus MSS. exemplaribus & vetusto codice, quem ante centum annos edidit Rudolphus Langius. Liber inscription. fol. 87. inscript. 4. & 5.

HERCULI. ET. EPONAE. LEG. XXII. ANTONIANAE. P. P. F. AUGUST. PRO. SALUTE. IMP. CAES. M. AUREL. ANTON. PII. FELICIS. INVICTI. *Elmenhorst.*

T Cum

vestrâ Eponâ consecratis, [1] & eosdem asinos cum Iside reli-

Cum vestra vel Epona] Ita scriptum in MS. Reg. Ed. Rom. *vel Hippona*. Sane scriptum puto à Minucio, *cum vestra Epona*, & notatum ab aliquo ad marginem, *vel Hippona*. Eponam autem scripsisse veteres pluribus ostendit Adrianus Turnebus in Adversariis. *Heraldus*.

Cum vestra vel sua Epona] In exemplari legitur; *cum vestra velepona*. edidimus: *cum vestra vel sua Epona*. & veram esse hanc scripturam demonstrant ista Tertulliani, unde sua sumpsit Octavius. *Vos tamen*, inquit Septimius, *non negabitis & jumenta omnia, & totos canterios cum sua Epona coli à vobis*. Agebat pro Christianis Septimius apud Romani imperii antistites. cavit igitur ne quid inverecundius diceret, & canteriis ac jumentis suam Eponam, ridiculum numen adsignavit. Hic vero Octavius adhuc memor Cæciliani joci Plautinæ prosapiæ, & familiarius agens apud Minucium suum adversus Cæcilium & alios ethnicos, nominata Epona & asinis dixit, vestra vel sua, ut, *vestra*, referatur ad Cæcilium & alios ethnicos; *sua*, ad asinos. Itaque sumpsit illud Tertulliani, *cum sua Epona*, & addidit, *vestra*. cum vestra vel sua Epona. *Rigaltius*.

Cum vestra Epona] Sic edidimus, ut vulgata habet lectio, quæ sana est. Illud *vel sua*, quod infert Rigaltius, ferri quidem posset, melius tamen abesset. *Ouzelius*.

Cum vestra vel Epona] Habemus ordine seriem istorum, qui hanc Camarinam in Minucio identidem pro ætate moverunt, ut hæc pagina oleat vel ab ipso situ. Quæ intemperies non obscuram videntur habere causam, scilicet dum in utramque partem strenue peccare volunt. Id enim fieri nimis operose in hoc loco nullus credo inficias ibit, qui causam cognoverit. Nam quum in MSto unico palam legi dicatur *cum vestra vel epona*, tagaces nimium fuerunt illi, qui subducta syllaba *vel* exhibuerunt *cum vestra Hippona;* inde id eligentibus Wowero & Elmenhorstio & defendi videmus ab Heraldo: vice versa nimium deditus inferciendo Rigaltius & ex Tertulliano insuens sustinuit offerre *cum vestra vel sua Epona* excogitata sententia, quæ nunquam Minucio vel Octavio adfuit. Neque enim nunc magis de illa *sua* cogitavit, quam in capite XXI *ipse Jupiter noster*. Tanto omnia absurdius, quod attendenti universa res clara sit. Nam Minucius dederat: *cum Vesta vel Epona consecr.* Notum est enim illud in Copa: *Vestæ delicium est asinus*, de quo olim cum Cl. Scheffero egit pater meus ad Phædri fabulam LIX, & adhibendus Ovidius VI Fast. 347. De Epona autem quum satis jam constet ex locis Tertulliani & Apuleji sermonem istam, ut vocat Fulgentius, non onerabo meis tabulis, quum conspectus ejus exstet pag. 100. Sed hujus Fulgentii locus de Epona cur negligitur in Exposit. Sermon. Antiqui, unde plus proficimus,

religiose devotatis: item [2] boum capita, & capita vervecum, & immolatis, & colitis: [3] de capro etiam & homi-

mus, quam ex aliis: *Semones dici voluerunt Deos, quos nec cœlo adscriberent ob meriti paupertatem, sicut sunt Priapus, Epona, Vertumnus.* Gronovius.

1 *Et eosdem asinos cum Iside religiose devoratis*] Scribo *devotatis*. est autem *devotare* frequentativa forma à *Devoveo*. Glossæ. Ἀφοσιῶ, *scelero. devoveo. devoto*. Accius apud Nonium. *patrio exemplo & me dicabo atque animam devotabo hostibus.* Cicero: *Quæ vis patrem Decium, quæ filium devotavit, ac immisit in armatas hostium copias?* Meursius. Ita omnes editiones, & MS. Reg. unde alii alia effinxerunt. Scripsisse Minucium existimo, *Et eosdem asinos cum Iside religiose denotatis*. Nempe asinum significat Isidis gerulum, qui simul cum Iside à superstitiosis religiosa denotatione colebatur, unde proverbium, ὄνος ἄγων μυστήρια. Supra: *Cæcilius simulacro Serapidis denotato*. Heraldus. Liber MS. *devoratis*. Mendose. Scripsimus, *decoratis*, quod proxime accedit ad veterem scripturam. nec absurdum erit opinari asinos illos Isidis gerulos aliqua nobiliori stratura cum Iside fuisse decoratos, cum Apulejus ipse narret Asinum suum istius Deæ gerulum à nonnullis etiam hordeo fuisse religiose donatum. Milef. 8. *Rigaltius*. *Devotatis* habent vulgati codd. In MS. est *devoratis*. quod vitiosum esse cuique liquet. Rigaltius, littera unica mutata, edidit *decoratis*. Quod sensu, quo explicat, tolerari potest. Sic vero *devotatis* retinere hîc quis malit; minime hic denotare potest, qua significatione eo vocabulo utitur Plautus Casina Sc. 2. Act. 6. ibi enim significat *diris devovere*. *Devotare* itaque hoc loco, vel idem erit, ac consecrare; vel, quod magis probo, cum Minucius ait, *Asinos cum Iside religiose devotatis*, nihil aliud vult, quam, devotos vos asinis & Isidi ostenditis. *Ouzelius*. Ecce iterum compositos loculos per varia ingenia & ætates, satis plenos & idoneos, nisi & moneri oporteat inspicienda Barthii adversaria libro XXIII cap. 9, ut scias, unde veniat iste locus Plauti in Casina & his apponi debeat *devocatis*, ut Socrates philosophiam dicitur *devocasse de cœlo* apud Ciceronem. Sed permisso verbi istius arcano arbitriis aliorum puto hîc conspici debere Calendarii veteris figuram ab Lambecio editam in Bibliotheca Cæsarea sub mense Novembri. *Gronov.*

2 *Boum capita & capita vervecum & immolatis & colitis*] Non in religionibus extenis & Ægyptiis, sed Romanis, unde omnes aras videmus his capitibus esse obsitas, immo serta velut inter columnas templorum confecta. Sic caput vervecis, aquilæ, leonis ad fasces ornandos, bovis ad alia ornamenta cernimus in Sepulcro M. Antonii Antii Lupi apud Bellorium in Sepulcris. Etiam tale bovis caput videtur incusum nummo Sardianorum sub Gordiano apud Erizzum pag. 512. Sed rem

homine mixtos deos, & 4 leonum & canum vultus deos dedicatis. Nonne & 5 Apim bovem cum Ægyptiis

Romanam confirmat adſpectus monumenti Cæciliæ Metellæ Cretici filiæ, quod notum eſt. De hoc autem loco ita notavit Cl. Baſnage in Hiſtoria Eccleſiaſtica: *On ſe moque excore des payens dans l'Octavius de Minucius Felix, de ce qu'après avoir immolé les teles des moutons, on les adore; & de ce qu'après avoir margé le boeuf Apis, ils ne laiſſoient pas de lui rendre le même culte qu'a la Divinité.* Gronovius.

3 *De capro etiam, & homine*] Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Τὸν δὲ Πᾶνα ἐξ ἀνθρώπου, καὶ αἰγὸς συνέθησαν. Athanaſ. Gentes ἐπιμύξαντας λόγικα ἀλόγοις, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει ἐγείροντας Deos elegiſſe. unde Ægyptiis Κυνοκέφαλοι, καὶ ὀφιοκέφαλοι. Ægyptii feles, ſerpentes, aliaque monſtra colunt. Clem. Protrept. Juſtin. Athenag. Lactant. & alii. Serv. in 3. Æneid. laudat librum Labeonis de Diis animalibus, in quo indubie de ſacris Ægyptiis agebat. Theophil. ad Aut. Apollonidem. Ὀραπιόνα ſcripſiſſe περὶ τῶν κατ' Αἰγύπτιον δαιμόνων. *Wowerus.*

De capro etiam & homine mixtos Deos] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 4. fol. 54. διὸ εἰς τὴν θεοποιΐαν παρέλαβον πᾶν ζῶον καὶ ὁμοίως πῶς οὖ ἀνέμιξαν θηρίων καὶ ἀνθρώπου. καὶ πάλιν ὀρνέων σώματα καὶ ἀνθρώπου. εἴκασαι γὰρ παρ' αὐτοῖς τὶς μέχρι τραχήλου ἀνθρωποειδής. τὸ δὲ πρόσωπον ὀρνέου ἢ λέοντος ἢ ἄλλου τινὸς ζῴου κεκτημένος, καὶ πάλιν αὖ κεφαλὴ ἀνθρώπειος καὶ ἄλλων τινῶν ζώων μέρη. Id eſt: *Ad Deorum fabricam omne animal una cum homine ÆGYPTII aſſumpſerunt: in qua & pecudum & hominis, & avium item & hominis corpora commiſcuere. Singulæ apud ipſos Deorum ſtatuæ vel uſque ad collum humanam ſpeciem præferunt, faciem vero vel avis, vel leoni, vel alicujus alterius animalis impoſitam habent: vel è contrario capiti humano ſubjectum alterius animalis corpus præmonſtrant.* Elmenhorſt.

4 *Leonum vultu Deos dicatis*] Arnobius lib. 6. pag. 116. *Inter Deos videmus veſtros leones torviſſima facie.* Tertullian. Apolog. cap. 16. *Illi debebant adorare ſtatim biforme numen, quia & canino & leonino capite commiſtos, & de capro & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus ſerpentes, & planta vel tergo aliter Deos receperunt.* Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων l. 4. f. 54. Ὅθεν καὶ ὁ λέων ὡς θεὸς θρησκεύεται. καὶ μέρος τι τῆς Αἰγύπτου ὃ καλοῦσι νομὸν, ἐπώνυμον ἔχει Λεοντοπολίτην, ἄλλο δὲ Βουσιρίτην, ἄλλο Λυκοπολίτην. *Elmenhorſt.*

1 *Apim bovem cum Ægyptiis adoratis*] Libanius Sophiſt. in encomio bovis fol. 96. βοῦς Αἰγυπτίοις ἐστὶ θεὸς, καὶ τιμᾶται παρ' αὐτοῖς ὁ Ἄπις ὅσα περ πρὸς ἕλλησιν ὁ Ζεύς τε καὶ ἄλλοι θεοί. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 4. fol. 54. & ſequent. Ælianus lib. 10. de hiſtor. animal. cap. 20. Hieronym. in Ioël. c. 3. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 2. cap. 1. Nazian. orat. 2. in Julian. & orat. 2. in Julian. & orat. 24. in Ægyptior. adventum.

-tiis adoratis & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis ceteris, & avibus, & piscibus; [1] quorum aliquem Deum si quis occide-

ventum. Philo de vita contemplativa fol. 610. in Decalogo. fol. 516. Theophil. ad Autolyc. lib. 1. fol. 308. Iuvenal. satyr. 15. Basilius Seleuciæ Episcop. in Noëmum orat. 6. Athanasius contra gentes fol. 20. Anaxandrides apud Athenæum l. 7. f. 299. Prudent. lib. 2. contra Symmach. *Elmenhorst.*

5 *Apin bovem* &c.] Hunc vero locum anhela scriptione lacessere & fatigare sustinuit Ouzelius, & cui bono? nempe ut posita recensione Strabonis per hujus Apidis occasionem doceret in Ægypto cultum geminum bovem Apin & Mnevin, vitulum aureum Israelis eo exemplo factum: differre cultum communem ab cultu certarum civitatium: canem quoque cultum, felem aut ælurum aut gattam: accipitrem, ibin, piscem λεπιδωτὸν, oxyrynchum, ovem, latum, lupum, cynocephalum, cebum, cercopithecum, aquilam, leonem, caprum, hircum, mygalen. Non opinor in his quidquam esse, quod Minucius amaret: nihil etiam est, quod aliquam opem Minucio subministret. Immo nihil in eis est quod hodie ignoretur aut non sæpius jam scriptum sit. ut morari illa nos non debuerint, utque omnino extra oleas vagantem liceat ex delicato Minucii oliveto excludere, quum videas eum incipere attrectantem Vossiana de Origine Idololatriæ pag. 219 & 1127 utrobique geminum bovem monstrantia & Strabonis locum, etiam p. 219 Plutarchi: Ibidem ab pag. 1127 bacchatur ad ulteriora nunc 1173, nunc 1311 & 1475, & sic porro in isto vivario venatur; nisi quod locum ex auctore Historiæ Barloami & in exitu Ciceronis locum ex libro 1 de Natura Deor. de abstinentia Syrorum & Ægyptiorum ab violando animali cepit ex Barthio ad Claudianum p. 142 & 143. Quid? de Maffæo & Io. Hugone Linschotano an non omnia sunt Cl. Vossii pag. 1137? Non debent nec possunt aspici ab probis oculis. Sic tamen progressus est quoque per Minucianos serpentes ex Vossianis pag. 1523, crocodilos pag. 1132, belluas ceteras pag. 1131, ubi etiam dicit *quadrupeda animantia*, & aves pag. 1173 & pisces pag. 1475. Quibus tam turbulentis & indecoris non debuit serenitas hujus disputationis fœdari. *Gronovius.*

1 *Quorum aliquem Deum si quis occiderit*] Cic. Tusc. 5. Tertull. Apol. *Ægyptiis permissa est tam vanæ superstitionis potestas avibus, & bestiis consecrandis, & pice damnandis, qui aliquem hujusmodi Deum occiderint.* Eusebius l. 2. Præpar. *Wowerus.*

Quorum aliquem Deum si quis occiderit, etiam capite punitur] Herodot. Euterpe fol. 129. τὸ δὲ ἄν τις τῶν θηρίων τούτων ἀποκτείνῃ, ἢν μὲν ἑκὼν, θάνατος ἡ ζημίη. ἢν δὲ ἀέκων, ἀποτίνει ζημίην τὴν ἂν οἱ ἱρέες τάξωνται. ὃς δὲ ἂν ἶβιν ἢ ἴρηκα ἀποκτείνῃ, ἤν τε ἑκὼν, ἤν τε ἀέκων, τεθνά-

ciderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum non magis Isidem, [2] quam ceparum acrimonias metuunt; nec Serapidem magis, quam [3] strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt.

τεθνάναι ἀνάγκη. Mela de situ orbis l. 1. cap. 9. *Ægyptii colunt effigies multorum animalium, atque ipsa magis animalia, adeo ut quædam eorum per imprudentiam interemisse capitale sit.* Elmenhorst.

2 *Quam ceparum acrimonias*] Juvenal. Sat. 15. Sextus Philosoph. Hypotyp. lib. 3. *Wowerus.*

Ceparum acrimonias metuunt] Chrysost. in Genes. cap. 1. homil. 7. fol. 39. *Multi gentiles sic erraverunt, & in tantum stuporem & amentiam inciderunt, ut & cepe, & allia, & his viliora adorarint.* Juvenal. satyr. 15. vs. 9.

Porrum & cepe nefas violare & frangere morsu:
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina.

Prudentius in Romano martyre p. 214.

Venerem precaris? comprecare & simiam.
Placet sacratus aspis Æsculapii?
Crocodilus, Ibis & canes cur displicent?
Adpone porris religiosas arulas,
Venerare acerbum Cepe, mordax Allium.
Fuliginosi thure placantur Lares,
Et respuuntur consecrata boluscula,
Aut unde major esse majestas focis,
Quam nata in hortis sarculatis creditur;
Si numen ollis, numen & porris inest. Elmenhorst.

Ceparum acrimonias metuunt] Ab aliis observatis adde Prudentium, qui lib. 2. adversus Symmachum:

Sunt qui quadrivis brevioribus ire parati.
Vilia Niliacis venerantur oluscula in hortis;
Porrum & Cepe, Deos imponere nubibus ausi,
Alliaque. —— Ouzelius.

3 *Strepitus per pudenda corporis expressos*] Rom. *crepitus.* Petron. tamen strepitum obscœnum dicit. Alex. Aphrodis. lib. 1. probl. 164. ἀποπορδή. Ridicula autem hæc superstitio nota ex verbis Catonis apud Festum Prohibere comitia. *Wowerus.*

Crepitus per pudenda corporis expressos] D. Clemens recogn. lib. 5. fol. 93. *Ægyptii cepas & cloacas, crepitus ventris, pro numinibus habendos esse docuerunt, & alia innumerabilia, quæ pudet etiam nominare.* Cæsarius dialog. 1. fol. 1445. *Nisi forte de ethnicis loquamur, apud quos & fontes, & cepa, & flatus ventris non sine furore quodam inter Deos referuntur.* Hieron. in Esaiam l. 13. c. 46. fol. 151. *Taceam de formidoloso & horribili cepe, & crepitu ventris inflati, quæ Pelusiaca religio est.* Elmenhorst.

Strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt] Sic habet exemplar. Hic vero usurpare liceat quod Hieronymus lib. 13. in Esaiam dixit de Pelusiaco cepe, *Horri-*

cunt. Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis [1] virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quæ sua sunt. Ista enim impudicitiæ eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: [2] qui scortorum licentiæ invident, qui [3] medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhærescunt, [4] homines malæ linguæ etiam si tacerent; quos prius tædescit impudicitiæ suæ, quam pudescit. Proh nefas! [5] id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec ætas potest

Horribile & formidolosum fuit hortensis apud Horatium Dei diffissa nate tonitru, quo decussi Canidiæ dentes, & exturbatum Saganæ caliendrum. & Martialis epigrammate ridetur misellus Æthon qui Jovem salutans in Capitolio pepedit; adfectus ob istud flagitium trinoctiali domicœnio. Cato, oratione de sacrileg. *Domi cum auspicamus*, inquit, *servi*, *ancillæ*, *si quis eorum sub centone crepuit*, *quod ego non sensi*, *nullum mihi vitium facit*. Fatuam admodum circa hæc superstitionem Metroclis Theophrasti discipuli narrat Laërtius. Et est Nicarchi epigramma εἰς πορδὴν, quo dicitur habere jus vitæ & necis, ut reges. Inde igitur orta est adorandi religio. πορδὴ ἀπoκλείει πολλοὺς ἀδιέξοδος οὖσα, &c. *Rigaltius*.

1 *Virilibus*] Vide Observationes nostras ad Arnob. fol. 103. *Elmenhorst*.

2 *Qui scortorum licentiæ invident*] Ut in sexu utroque apud Suetonium in Tiberio cap. 35 tum ex juventute famosi judicii notam sponte subibant, tum feminæ lenocinium profiteri cœperant, ut ad evitandas legum pœnas jure ac dignitate matronali exsolverentur. *Gronovius*.

3 *Medios viros lamb.*] Scholiast. Juvenal. Sat. 2. *Inguina lambentis & propationtis*. Forte *ore patientis*. Wowerus.

4 *Homines malæ linguæ*] Fellatores. Martial. lib. 3. Epig. 79.

De nullo quereris, nulli maledicis Apici:
Rumor ait linguæ te tamen esse malæ. Wowerus.

Homines malæ linguæ] Latent hic fortasse, quæ ætas & pudor noster ignorant; quare nullam impendemus operam, ut aliorum observationibus quicquam addere queamus. *Ouzelius*. Probo maxime sententiam hanc Cl. Ouzelii, quum ista detestanda nefariæ & propudiosæ pruriginis violent profecto typos utique ab Christianis repertos; unde nequivi tolerare ad nauseam absurdum pensum Elmenhorstii, qui non debuit se adeo vilem habere, nedum bonam horam impendere explicationi teterrimæ, unde nihil bene proficeret lector. Habeant sibi ista alii: ad proborum auditum ego non admoverim.

5 *Id in se mali facinoris admittunt*]

potest pati mollior, [1] nec cogi servitus durior.

XXIX. Hæc & hujusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis. Nam quod religioni nostræ [2] hominem noxium, & crucem ejus adscribitis, [3] longe de viciniâ veritatis erratis; qui putatis Deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. [4] Næ ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur; totum enim ejus auxilium, cum extincto homine finitur. [5] Ægyptii sane hominem

tunt] Ferrarius & Priscianensis ceteri omnes ediderunt, *pessimi facinoris*. Jure id quidem, sed adversus fidem exemplaris, quam etiam hic servari placuit, & nihilominus *Malum* intelligi tribus vel etiam innumeris superlativis pessimis pejus. *Rigaltius.*

1 *Nec cogi servitus durior*] Respexit ad rescriptum D. Antonini Pii l. 2. D. de his, qui sui, vel al. & Inst. eod. *Wowerus.*

Nec cogi servitus durior] Ulpianus Leg. 2. Digest. *de his, qui sui vel alieni juris sunt, &c. Si Dominus in servos sævierit vel ad impudicitiam turpemque violationem compellat: quæ sint partes præsidis, ex rescripto divi Pii ad Ælium Marcianum proconsulem Baticæ manifestabitur, cujus rescripti verba hæc sunt: Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum suum jus detrahi, sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria affectos cognoveris, veniri jube, ita ut in potestatem Domini non revertantur.* Vide Leg. 14. Cod. Just. de episcopali audientia. Senecam lib. 3. de Benefic. cap. 20. Phocium Nomocanon. tit. 13. cap. 21. *Elmenhorst.*

2 *Hominem noxium & crucem ejus adscribitis*] Vide Observat. ad Arnob. l. 1. pag. 19. *Elmenhorst.*

3 *Longe de vicinia veritatis aberratis*] Placuere hæc verba Cl. Pricæo, ut potuerit ea apponere Apulejanis in Apologia pag. 156. *Longe a vero aberrasse.* Gronov.

4 *Næ ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur*] Non solum miserabilis qui sperat in homine, sed execrandus, ut ait S. Jeremias propheta cap. 17. Procopius Sophista in Esaiam cap. 21. fol. 275. Basilius Magnus concione in Psalm. 7. fol. 59. Chrysost. in Genesin cap. 30. Homil. 56. *Elmenhorst.*

5 *Ægyptii sane hominem*] Porph. apud Theodor. Αἰγυπτίους ἄνθρωπον

σέβειν

nem sibi quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt, & ille, qui ceteris Deus, sibi certe homo est, velit nolit: [1] nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. [2] Etiam principibus & regibus, non ut magnis

σέβειν ἐν Ἄνναβι κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν. Wowerus.

Ægyptii sane hominem sibi quem colant, eligunt] Theodoret. contra Græcos orat. 3. fol. 47. τοὺς δὲ Αἰγυπτίους φησὶν ὁ Πορφύριος, ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβὼ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ἄνθρωπον σέβειν ἐν Ἄνναβι κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν. εἶτα προφέρειν αὐτῷ κατὰ καιρὸν τὴν οἰκείαν τροφήν. Id est, *Porphyrius quoque in ea epistola, quam scribit ad Anebonem Ægyptium, testatur ab Ægyptiis hominem in Anabi villa pro Deo coli solitum esse, cui super aram rem divinam facerent, certoque ac opportuno tempore proprium illi epulum conveniensque offerrent.* Elmenhorst.

Ægyptii sane hominem sibi &c.] Particula nota satis est, qua gaudent uti in transitu ad plures probationes, ut mox etiam de crucibus *Signum sane crucis* &c. & antea: *sane & Acca Larentia* &c. Sed quum adeo multa jam protulerit de insania hujus gentis, quæ cultum superstitiosum obtulerit multis vanissimis & indignissimis rebus, ut animalibus, piscibus, & fruticibus, parum credibile est illis nunc addi potuisse & ab Octavio tam tarde additum esse novum genus, nempe ipsum hominem, præsertim quum essent & corpora humana, quibus caput alienum adtribuebatur. Itaque etiam ex citatione quam illustrandi gratia apposuit Wowerus, non dicitur id ab Ægyptiis fieri, nisi in una urbe vel vico Annabi, in qua non potest dici comprehendi Ægyptios. Hinc est, ut etiam mox dicat de immolationibus infantum non generaliter per Africam, sed accurate *in nonnullis Africæ partibus.* Hinc etiam nominatim infra *Ægyptio Busiridi.* Et hoc est, quod Octavius etiam videtur voluisse innuere, non communiter Ægyptios ad partes vocans, sed certam præfecturam, quum videatur Minucius scripsisse *Ægyptii Saitæ hominem* alias bene cogniti per cultum Palladis, quæ & ipsa Sais. *Gronovius.*

1 *Nec enim conscientiam suam decipit*] Quod palam agnovit Tiberius in Senatu, ubi agebatur de delubro in Hispania exstruendo Tiberio matrique ejus, loquens: *Ego me mortalem esse & hominum officia fungi & vos testor & meminisse posteros volo* apud Tacitum lib. IV annal. c. 38. *Gronovius.*

2 *Etiam principibus & regibus non ut electis & magnis viris, sed ut diis turpiter adulatio falsa blanditur*] De vero & debito honore imperantium, vide quæ notat Theophilus lib. I. ad Autolycum fol. 247. & seq. Tertullian. ad Scapulam. cap. 2. & sequent. *Elmenhorst.*

Non ut magnis & electis viris] Nota

magnis & electis viris, sicut fas est, [1] sed ut Deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum & praeclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius praebeatur. Sic eorum numen vocant, [2] ad imagines supplicant, genium,

Nota obiter *electis*, nempe à Deo, ut dicebat Tertullianus in Apologetico, ubi nonnihil observabamus. *Heraldus.*

Principibus & regibus, ut deis, turpiter adulatio falsa blanditur] Sic Tacitus Annal. 4. de Neronis assentatoribus: *Hi dies ac noctes plausibus personare: formam Principis, vocemque Deûm vocabulis appellantes.* Et apud Suetonium Claudii adulatores *caelestem vocem ejus flagitasse* dicuntur. Diximus supra quaedam de Caesarum aliorumque consecrationibus; placet hic de honoribus iis praestitis aliqua subjungere. Ac primo quidem Templa ac fana illis tanquam veris numinibus erigebantur: Sic de J. Caesare consecrato Dio &c. *Ouzelius.* Nec enim indulgendum illi viro ulterius videbatur, qui non lucubrationes huc suas afferebat, sed integrum caput aut primarias ejus partes, nempe ex libro IV de funeribus Jo. Kirchmanni cap. XIV, ut cuicunque manifeste licet cognoscere, additis quibusdam aliunde. *Gronovius.*

1 *Sed ut Deis turpiter adul. f. blanditur*] Haec quoque verba observavit Pricaeus ad partes ea vocans in notis ad Acta Apostol. XI, 22, sed ubi perperam scribit [Sic apud Suetonium assentatores Claudii dicuntur coelestem vocem ejus flagitasse] Non enim illa Suetoniana sunt de Claudio dicta, aut ullo modo de Claudio potuerunt dici, verum de Nerone. Ut ne dicam Tacitum libro Annal. 4 non potuisse agere de Nerone, sed demum libro 14. Hos duos tamen ita deformes naevos Ouzelius, prout ab Pricaeo positi erant, ad hunc locum revocavit & sub suo nomine expressit, ut inertius pecus excogitari nequeat. Pricaeus vero veniam meretur propter occupationis vehementiam & annotationis copiam, praesertim quum etiam hos electos illustret ad eadem Acta XV, 22, & alio modo in Psalmo XLV, 4. Haec autem jam exprobraverat Octavius in cap. XX & sequenti. *Gronovius.*

Adulatio falsa blanditur] Blanditur falsa, ut supra, pag. 89, *solatia rediviva blanditur.* Rigaltius.

2 *Ad imagines supplicant*] Notum ex Plinii epist. ad Trajan. imaginibus Imperatorum supplicasse thure, ac vino. Hoc qui detrectassent, majestatis rei. Suet. Unde & Christiani rei majestatis. Tertull. Apol. & lib. ad Scapulam. *Wowerus.*

Ad imagines supplicant] Ethnicos non solum thure & vino Impp. supplicasse, sed hostias etiam immolasse tradunt Suetonius Caligula cap. 22. Herodianus in Heliogabalo fol. 576. & sequent. Tertullian. apolog. cap. 10. & ad Scapulam cap. 2. Seneca de tranquill. animae cap. 14. Lucianus mortuorum

nium, id est, dæmonem ejus, implorant, [1] & est eis tutius per Jovis genium pejerare, quam regis. [2] Cruces

tuorum dialog. fol. 52. & Adrianus Imp. edicto statuit, ut ejus παιδικὸς Antinous publice sacrificiis coleretur. Athanasius contra Gentes fol. 8. *Elmenhorst.*

Ad imagines supplicant] Quod & Plinius epistola ad Trajanum ostendebat. Tacitus lib. 15. Annal. *Medio tribunal sedem curulem, & sedes effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit.* Heraldus.

1 *Et est eis tutius per Jovis Genium*] Vulgare est jurasse per genium Imperatoris. Apul. 9. Milesf. Justin. Apol. 2. Tertull. ad Scap. Apol. *Citius apud vos per omnes Deos, quam per genium Cæsaris juratur.* Nam pejerantes per genium Principis fustibus castigati. l. 14. §. 5. de jurejur. quia, ut Alexander Imp. rescribit; Jurisjurandi contemtam religionem Deum ultorem habere, majestatis vero crimen inferri non placere, si per Principis genium pejeratum fuerit. l. 2. C. de reb. cred. l. 2. ad l. Jul. majestat. Christiani vero non jurabant per genium, sive, ut Euseb. hist. 3. τύχην Principis, propterea rei contemti numinis Imp. Tertul. Apol. *Wowerus.*

Tutius iis per Jovis genium pejerare quam regis] Pejerantes per deos non puniebantur jure civili: contra si quis per imperatorem pejerasset, fustibus castigabatur. Justus Lipsius ad annal. Taciti lib. 1. pag. 34. Wowerus in notis Minutianis ex Leg. 2. Cod. de rebus creditis. & Leg. 13. Digest. de jure jurand. Harmenopulus prompt. Juris civilis lib. 7. Tit. 1. Οὐδεὶς κατὰ τοῦ Θεοῦ ὀμόσας κινδυνεύει. ἱκανὸς γὰρ ὁ ὅρκος ἔχειν τιμωρὸν τὸ θεῖον, εἰ κατὰ τοῦ Θεοῦ γίγονεν. Εἰ δὲ κατὰ βασιλέως κατά τινα θερμότητα ὤμοσέ τις συγχωρεῖται. Ὁ ἐπὶ χρήμασι κατὰ τοῦ βασιλέως ὀμόσας καὶ ἐπιορκήσας, ῥοπαλίζεται. Id est: *Nemo qui per Deum pejerarit periclitatur. Satis enim Deum ultorem habet jurisjurandi per Deum præstiti, contemta religio. Quod si quis per Principis venerationem calore quodam pejerarit, veniam consequitur, Si quis juraverit in re pecuniaria, per genium principis, & pejeraverit, fustibus castigatus dimittitur.* Justinianus tn. Imp. illum qui per caput Dei vel capillum jurat, ultimo supplicio subjicit. Verba ejus referam, ut latine reddidit Julianus Patricius Novell. const. 71. *Si quis per capillum Dei vel caput juraverit, vel alio modo blasphemia contra Deum usus fuerit, officio præfecti urbis ultimo supplicio subjiciatur.* Elmenhorst.

Per Jovis genium pejerare quam regis] Et his verbis attendit Priceus, quum ad Matthæi caput XXIII vers. 17 vellet aliquid confirmationis adferre, sed perperam scribebat *Cæsaris*. Adde Barthium in Adversar. XXXII, 6. *Gronovius.*

1 *Cruces nec colimus, nec optamus*] Rom. *nec oramus.* Sed respondet Cæcilio, qui & crucis cultum

ces etiam nec colimus, nec optamus. [1] Vos plane qui ligneos

cultum & ejus supplicium Christianis objecerat. *Wowerus.*

Cruces nec colimus nec oramus] Vere Octavius. Christiani enim non crvcem coluerunt, sed illum qui in cruce pependit. Nam quod scribunt Chrysostom. in epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 4. Homil. 12. Damascenus de fide orthodoxa lib. 4. cap. 12. Orat. 2. de imaginibus fol. 740 & orat. 3. fol. 772. Auctor de visitat. infirmorum apud Augustin. tom. 9. lib. 2. cap. 3. Athanasius tom. 2. Quæst. 39. ad Antiochum. Sedulius lib. 1. carm. pag. 202. Petrus Siculus pag. 13. id minime intelligendum de adoratione arboris vel ligni. Sacrilegii enim vel maximi instar esset, ligno divinitatis experti cultum latriæ, soli Deo debitum, impertire. Si enim non adorandi angeli, non omnes sancti, non Maria ipsa (ut recte notant Athanas. serm. 3. contra Arrianos. Hieron. tom. 2. fol. 186. epistola 53. ad Riparium Presbyter. Theodor. contra Græcos serm. 3. fol. 52. Isidor. Hispal. de officiis ecclesiast. cap. 34. Epiphanius contra Collyridianos hæresi 79.) quæ mundi sospitatorem in utero gestavit, & ex qua nostræ carnis substantiam vere assumpsit, multo minus honor iste habendus cruci, quæ carnis substantiam Christo non subministravit, neque sua virtute quidquam cooperata est redemptionis sacramento, cum non esset rationis capax, ut ait Iodocus Clichtovæus in paraphrasi ad Damascen. de fide Orthodoxa fol. 309. & sequent. Per metonymiam igitur viri sancti ctuci asscripsere, quod proprie Christo fuit tribuendum; ita enim Chrysost. in Matth. cap. 16. Homil. 55. fol. 488. οὗτος γὰρ ὁ σταυρὸς τὴν οἰκουμένην ἔσωσε καὶ ἐπέτρεψε, τὴν πλάνην ἐξήλασε, τὴν ἀλήθειαν ἀπανήγαγε, τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησε, τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους εἰργάσατο. διὰ τοῦτον, οἱ δαίμονες, οὐκ ἔτι φοβεροὶ, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι. οὐδὲ ὁ θάνατος, ἀλλ' ὕπνος. Διὰ τοῦτον πάντα ἔρριπται χαμαὶ, καὶ πεπάτηται τὰ πολεμοῦντα ἡμῖν. Vertit Anianus: *Crux terrarum orbem convertit atque sanavit, hæc errorem abegit, veritatem reduxit, terram in cœlum restituit, ex hominibus angelos effecit. Hæc crux non terribiles, sed despicabiles hominibus dæmones effecit. Hac cruce mors in somnum redacta est, hac omnia, quo nobis adversabantur, humi dejecta conculcantur.* Et Prudentius in Romano Martyre.

Hæc illa crux est, omnium nostrûm salus.

Romanus, inquit, hominis hæc redemptio est;

Et Ambrosius de cruce Christi sermone 55. part. 3. pag. 274. *Hodie omne genus hominum de mortis periculo crucis arbor eripuit.* Athanasius tomo 1. in passionem & crucem Domini. fol. 805. Μακάριε ἀληθῶς καὶ ζωοποιὲ σταυρὲ τοῦ σωτῆρος, τὸν μὲν θάνατον ἐθριαμβεύσας, τὸν δὲ τοῦτον κατέχοντα διάβολον ἀνεῖλες. Φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὲ δέσποτα, σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ὄντας ἐλυτρώσα. καὶ δουλεύοντας τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου Κύριε ἠλευθέρωσας. Id est: *Beata nimirum & vivifica*

vifica crux salvatoris, quæ de morte triumphasti: & eum qui mortem in sua potestate habebat, diabolum sustulisti. Mortalium amator & bone Domine: tu nos captivos redemisti, & servientes peccato, tua propria morte liberasti. Nazianz. Orat. 2. in Pascha. fol. 941. & orat. 2. in Julian. fol. 306. Athanasius in epistola ad Maximum tom. 1. f. 337. & de incarnat. verbi Dei fol. 79. Theodoret. de providentia orat. 6. contra Græcos fol. 101. Hieronym. sermone de resurrectione Domini parte 2. Tract. 4. epist. 54. Metropolitanus urbis Berythi in Syria apud Athanasium tom. 2. l. *de passione imaginis Domini nostri Jesu Christi cap.* 3. jubent nos adorare suspensum & crucifixum, non arborem. Quibus etiam adstipulatur Chrysostom. loco prænotato, dum inquit: ἂν τοίνυν εἴπῃ σοι, τίς τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς. εἰπὲ φαιδρᾷ τῇ φωνῇ, γεγηθότι τῷ προσώπῳ, καὶ προσκυνῶ, καὶ οὐ παύσομαι ποτὲ προσκυνῶν. κἂν γελάσῃ, δάκρυσον αὐτὸν, ὅτι μαίνεται. Id est: *Si gentilium quispiam abs te petierit crucifixumne adores? Noli dubitare clara voce & læta facie dicere; & adoro & adorandi nunquam faciam finem. Et si ridebit, largas tu effunde lacrymas de insania ejus.* S. Ambrosius orat. funebri de obitu Theodosii Imperat. ad Honorium ejus filium regnique successorem parte 3. lib. 5. epist. pag. 51. σταυροδουλείαν omnino evertit & tollit. Hæc enim ejus verba sunt: *Habeat Helena quæ legat: unde crucem Domini recognoscat. Invenit ergo titulum, REGEM ADORAVIT: non lignum utique; quia hic gentilis est error, & vanitas impiorum; ADORAVIT ILLUM, QUI PEPENDIT IN LIGNO, SCRIPTUS IN TITULO. Illum qui sicut scarabæus clamavit, ut persecutoribus suis peccata donaret.* Christiani igitur Catholici firmiter tenent, & recte pronunciant: crucem (propter Christum qui in ea pependit, καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματευσάμενος. ut ait Athanasius in parab. S. Scriptur. Quæ. 83. fol. 345. tom. 1.) honorandam ut rem honore dignam, nihil ut numen adorandum, quod sit factum & conditum à Deo, SED UNUM IPSUM DEUM, qui fecit & condidit omnia. Augustinus tom. 2. Epist. 44. f. 100. ad Maximum Grammat. Madaurensem. *Elmenhorst.*

Cruces nec colimus nec optamus] Sed cum Apostolo gloriamur in cruce Dn. N. Jesu Christi. καὶ τί ἐστι τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ; ὅτι ὁ Χριστὸς δι' ἐμὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, δι' ἐμὲ τὸν δοῦλον, τὸν ἀγνώμονα Chrysost. *Rigaltius.*

Cruces enim nec colimus nec optamus] Recte hic Minucius & forte etiam ex parte ad hunc locum Elmenhorstius; qui primo tamen mihi ludere videtur ineptissimâ illâ distinctione, quam Pontificii inter λατρείαν & δουλείαν statuunt. Sed postea ex Ambrosio iterum eam tollit. Quod vero dicat, crucem non quidem adorandam, attamen ut rem honore dignam honorandam; nec id admitti debet; nullus enim cruci tribuendus honor. Possumus quidem ejus memoriam habere, quemadmodum aliarum rerum, v. g. amici defuncti, vel absentis, habemus, nequaquam vero ullo eam prose-

qui

ligneos Deos consecratis, cruces ligneas, ut Deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & [2] cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud quam inau-

qui honore. Ac ex hoc Minucii loco liquet, ejus tempore nondum in Ecclesiâ receptum ullum cruci, & per consequens sanctorum imaginibus, præstandum honorem. Quod & ex Tertulliani Apologet. & Clementis Alexandrini Admonit. ad Gentes, manifeste hauritur. Non possum hic obiter non monere, quam frigidis, imo potius miserandis argumentis, vir cetera Eruditissimus, & præclare de litteris meritus, sed Pontificum dogmatibus nimium deditus, in libris suis, quos de Ecclesiæ Occidentalis & Orientalis consensione consignavit, imaginum adorationem propugnare conetur. Locus, quem indico, exstat lib. 3. cap. 15. quod contra Chytræum est. Si ex professo Theologum agerem, non pigeret totum illud caput sub examen revocare. Nunc sufficiat nobis id indicâsse. Refutationem vero ejus eruditioribus relinquemus. *Ouzel.* Habe igitur & quod scribit doctissimus Basnage libr. XVIII cap. 13. *Les premiers Chretiens n'avoient point d'autels, comment donc y auroient-ils mis des crois, si les Chretiens n'avoient point de croix? Il est aise de voir, qu'ils ne les ont pas adorées: & en effet lors que Cæcilius objecte au Chretiens qu'ils mettoient entre leur mysteres un bois infame, on luy repond au nom de l'Eglise: Nous n'adorons, ny ne souhaitons point d'avoir des croix. On ne peut rien dire de plus positif. Le Payen n'avoit point reproché aux Chretiens qu'ils adorassent ce bois infame de la même adoration qu'on rendoit a Dieu, & il n'avoit garde de le faire; puisque lui-même rendoit aux simulacres de la divinité un culte d'un ordre inferieur a celui qui apartenoit a la divinité. D'ailleurs il se contente de mettre la croix entre les mysteres des Chretiens sans parler d'adoration souveraine.*

1 *Vos plane qui ligneos Deos*] Eadem apud Tertull. & Justin. *Wowerus.*

2 *Cantabra*] Non dirimo litem, an *labara* potius substituendum, quod plerosque eruditissimos viros suasisse video. Sed cum ubique constans scriptura, & l. 2. C. Theod. de collegiat. Signiferos, Cantabrarios, & V. Gloss. *Cantabra, vexilla, pallia*, non temere mutandum censeo. Rationem nominis quam quærunt, eruere conatur in Syntagmate de Cruce Joan. Matthæus Wackerus, Cæs. Majest. Consiliarius Palatinus, cujus incomparabiles virtutes, & ingenii dotes tantum non divinas, ut perpetuo cultu admiror, ita hic & ubique digno præconio commendatas volo. *Wowerus.*

Cantabra] Fulv. Ursinus, *labara*, quæ vera lectio. Vide Onuphrium in Fastis. Adrian. Turneb. adversarior. lib. 15. cap. 16. Lipsium epist. quæstion. lib. 5. epist. 9. Godescalcum Stewechium ad lib. 5. Vegetii pag. 274. & sequent.

inauratæ cruces sunt & ornatæ? [1] tropæa vestra victricia

quent. Jacobum Pamelium in Tertull. Apolog. cap. 16. Papias, Labarum vexillum regis. --- Labarum signum bellicum fuit quod Imperatorem præcederet, & à militibus adoraretur. id Constantinus in crucem mutavit. Julianus imp. odio Christianismi in pristinam formam reduxit. Nazianzen. orat. 1. in Julianum fol. 287. Aldhelmus de laude virginit. fol. 479. Tene labarum tuum, quod signo Christi ex auro & gemmis est pictum. Hoc labarum tenens in dextra tua, dimitte frenum equi, ut quocunque duxerit te angelus Dei, illuc eas. Et pag. 476 Christi labaro tutus, & Christi vexillo armatus.

Signa ipsa & Cantabra] Tertullianus Apolog. *Siphara illa vexillorum & Cantabrorum stolæ crucium sunt*. & lib. 1. ad Nat. *In Cantabris atque velis, quæ non minore sanctitate militia custodit, Siphara illa vestes crucium sunt*. & in l. 2. C. Theod. de Colleg. fit mentio signiferorum & Cantabrariorum. Quod in Glossario quodam legitur. *Cantabra, vexilla, pallia;* non dubito quin ille, quisquis fuerit glossographus, id scripserat à lectione Tertulliani. Stolas & vestes ibi legerat, adjecit pallia. Quæ autem differentia sit inter vexilla & cantabra, ex illis Septimii locis colligitur. Siphara sive stolas & vestes dicit vexillorum & cantabrorum. Vexilla autem vela sunt parva, colore quæque suo militibus nota. Cantabra quoque vexilla sunt, quæ non tantum colore militibus erant pro signo, sed & carmine seu nomine aliquo inscripta cantabant sive significabant illis aliquid grati & jucundi. Cantabra omnia erant vexilla: sed non omnia vexilla erant cantabra. Valde est notabilis in hanc sententiam locus ex lib. quadragesimo Dionis, ubi de rebus infaustis quæ M. Crasso acciderunt adversus Parthos moventi: σημεῖον δέ τι τῶν μεγάλων, τοῖς ἱστίοις ἐοικότων, καὶ Φοινικὰ γράμματα πρὸς δήλωσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐχόντων, εἰς τὸν ποταμὸν ἐνέπεσε. *Rigalt*.

Cantabra] Sic recte MS. & male qui *labara* substituunt, uti & apud Tertullianum. Hujus enim ævi vox illa nondum cognita, quæ demum sub Constantino Magno inventa videtur. *Ouzelius*.

1 *Tropæa vestra victricia*] Ruffinus in expositione Symboli apud Hieron. fol. 482. *Sciendum est, quod crux ista triumphus erat, triumphi enim insigne est trophæum, trophæum autem devicti hostis indicium est*. Auctor de nativitat. Domini apud Hieron. tom. 9. serm. 30. fol. 116. *Trophæa ipsa victoriæ triumphorum, ornamenta crucis sunt*. Elmenhorst.

Trophæa vestra simplicis crucis faciem imitantur] Crux simplex, rudis palus, solum staticulum ligni. Itaque ait Tertullianus lib. 1. ad Nationes: *Cruces erunt intestina quodammodo tropæorum, &c. Pars major crucis est omne robur quod recta statione defigitur. reliquæ partes sunt antenna & sedile*. Idem

cia non tantum simplicis crucis faciem, verum & affixi hominis imitantur. [1] Signum sane crucis naturaliter visimus in navi, [2] cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, & cum erigitur jugum, crucis signum est. & cum homo [3] porrectis manibus Deum purâ

Idem Tertul. ibidem. *Rigaltius.*

Tropaea vestra victricia non tantum simplicis crucis faciem, verum & affixi hominis imitantur] Minime hic Minucius per *simplicem crucem* intelligit rudem palum, sive solum staticulum ligni: Et futilis illa distinctio in crucem simplicem, & compositam; nulla enim datur crux, nisi composita, sive illa sit decussata, sive commissa, sive immissa, ut amant loqui. Alias & quilibet stipes crux dici possit; quod est absurdum. Staticulum est pars crucis, ergo non ipsa crux; quod enim pars alicujus est, non potest esse totum. Simplicem crucem Minucius vocat, cui homo non est affixus, ut manifeste sententia tota indicat. Nam tropæa & quandoque crucis formam habebant, ob spolia hostium undequaque appensa, crucem cum affixo homine quasi repræsentabant. Quod etiam in veterum nummis apud Goltzium videre est. Atque hæc genuina Minucii mens. *Ouzelius.*

1 *Signum sane crucis*] Totidem pene verbis Tertull. Apol. Justin. Apol. 2. S. Ambrosius Serm. 56. ut alii jam pridem notarunt. *Wowerus.*

Signum sane crucis naturaliter visimus in navi] Eleganter Maximus apud Ambrosium part. 3. serm. 58. Justin. Apolog. pro Christian. 2. pag. 71. Hieron. epist. 29. Auctor Commentarii in Marcum cap. 15. fol. 87. *Aves quando volant per æthera, formam crucis assumunt. Homo orans vel natans per aquas, forma crucis vehitur. Navis per maria, antemna cruci simulata sufflatur.* Auctor de nativit. Domini apud Hieron. tom. 9. Epist. 30. fol. 116. *Antemnæ navium & velorum cornua sub figura nostræ crucis volitant.* Elmenhorst.

2 *Cum velis tumentibus vehitur*] B. Hieronymus ad Heliodorum: *Expedite rudentes: vela suspendite: Crux antemnæ figatur in frontibus.* De his autem omnibus ad Tertulliani Apologeticum. *Heraldus.* Huc pertinent ista Tertulliani adversus Judæos cap. x. *Nam & antemna navis quæ crucis pars est, hoc extremitates ejus vocantur*, quæ exigit Salmasius de Cruce pag. 232. *Gronovius.*

3 *Porrectis manibus Deum veneratur*] Sic enim ostendunt primos Christianos fecisse verba ista insignia Eusebii in libro IV de vita Constantini cap. 15, ubi scribitur ipse Constantinus pictus fuisse ἄνω μὲν εἰς οὐρανὸν ἐμβλέπων, τὼ χεῖρε δ' ἐκτεταμένος εὐχομένου σχήματι, quum aliter factum fuisse ab gentilibus ostenderit cap. XVIII, nempe ad cœlum manibus tentis. Vide Heraldum ad Tertulliani Apologet. pag. 118. Maluit autem

i tr

purâ mente veneratur. ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur.

XXX. Illum jam velim convenire, [1] qui initiari nos dicit, aut credit [2] de cæde infantis & sanguine. Putas

in isto loco Valesius interpretari, ut reor, ex Tertulliano *manibus expansis*, & hinc notare [Christiani enim inter precandum manus expandere solebant, ut crucis similitudinem hoc modo adumbrarent] Certe clara æque locutio nostri Minucii, cujus locus sic videtur distinguendus: *Signum sane crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, & cum erigitur jugum; crucis signum est & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur.* Cæterum quod de Valesio vides, imitatus fuit quoque Carolus du Fresne in Constantinopoli Christiana pag 31. τὰς χεῖρας ἐξαπλῶν ita vertens, idemque monens, quod Valesius. *Gronovius.*

1 *Qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis*] Tacianus contra Græcos fol. 286. τί βλάπτομεν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες ἕλληνες; τί δὲ τοὺς λόγῳ θεοῦ κατακολουθοῦντας, καθάπερ μιαρωτάτους μεμισήκατε; παρ᾽ ἡμῖν οὐκ ἔστιν ἀνθρωποφαγία. ψευδομάρτυρες, οἱ ἐπιτηδευόμενοι γεγόνατε. παρ᾽ ὑμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν θεῶν γίνεται, καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος, καὶ Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν Μῆτιν καταπίνει. Id est: *Quid lædimus vos, ô Græci? cur nos, qui verbum Dei sequimur, tanquam sceleratissimos odistis? Apud nos non invenitur hominum voratio; falsi testes hoc crimine contra nos confi-ctio, deprehensi estis. Apud vos autem Pelops Deorum epulis apponitur, & amatus Neptuno puer: & Saturnus filios & Juppiter Metin devorat.* Elmenhorst.

2 *De cæde infantis, & sanguinis*] Hoc crimen Christianis objectum præter Tertull. Apol. Iustin. Apol. 2. Athenag. Apol. Orig. 6. adv. Celsum. Eusebius Hist. lib. 1. & lib. 4. cap. 7. & Theophil. lib. 2. ad Autolyc. tradunt: qui omnes iisdem rationibus, quibus Minucius, in ejus refutatione usi. Quo pertinet, quod Tatianus non inveniri apud Christianos ἀνθρωποφαγίας, nec propterea tanquam sceleratos odisse oportere: deprehensos falsos testes, qui crimine conficto hoc mentiri ausi. Salvian. de Provid. lib. 4. *Initia nostræ religionis à duobus maximis facinoribus oriri arbitrabantur, homicidio & incestu, incestu matrum sacrosanctarum, & homicidio innocentium parvulorum, quos non occidi tantum sed etiam vorari arbitrantur.* Suspicio oborta non tam ex communione sacræ Eucharistiæ, ex qua ut D. Augustin. de Civitate dei, natum, quod Christianis objicerent Cereris & Bacchi cultum, quia pane & vino in sacris uterentur: quos & Magos, quod ad sepulchra martyrum pervigilare, & Deo preces fundere consueti. Sepulchra enim opportuna magis supra docui. Sed quia non

Putas posse fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus [1] fata vulnerum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem [2] novelli, & vixdum hominis cædat, fundat, exhauriat? [3] nemo hoc potest credere, nisi qui possit

tantum, qui vere Christiani, sed etiam alii hæretici, ut Iustin. Apol. 2. de Simonitis, & Marcionitis tradit, & Epiphan. Hær. 27. Carpocratitas nulla re communicare cum Christianis, nisi quod illorum nomine glorientur, sine discrimine omnes Christiani appellati. hinc infame illorum nomen infanticidiis, incestis conviviis, & ritibus inhumanis. Narrat enim Epiphan. hær. 26. Gnosticos vaga libidine misceri, & humana carne vesci. Psellus de Dæm. convenire solitos ait 10. Kal. April. & peractis sacris, extinctis luminibus coire nulla habita sanguinis ratione. Deinde nono mense rursus convenire, & natos liberos circumcidere, cruorem phialis excipere, corpora vero puerorum cremare, mox cinerem sanguini miscere, & eo epularum condimento uti. Clem. Alex. 3. Strom. Carpocratianorum incesta convivia, & extincto lumine illicitos coitus, quales Cæcilius Christianis objicit, narrat. Epiphan. Hær. 48. Quintillianos impubis pueri corpus iteratis ictibus compungere, & excepto sanguine initiari solitos tradit. Idem & Cataphrygas & Pepuzianos fecisse prodit D. Augustin. Catalog. Hæres. Horum ergo nefarii ritus Christianis imputati: Ea autem immanitas cœpit à Simone Mago, ut narrat Clem. de rebus gestis Petri, qui perperam intellexerat illa Iohan. cap. 6. *Nisi comederitis carnem filii hominis, & biberitis ipsius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Wowerus.

1 *Fata vulnerum capiat*] Mirabiliter deprimit excelsam alias significationem vocis fatorum, ferme instar Domitiani sic dicentis *capillorum fata*; quoniam capillos in tanto honore habebat. Cicero sic agnoscit *fata amicitiarum*, de Amicit. c. 10. Alii dixerunt *fata disceptationis* in Cod. Theodosiano. An hoc intellexit auctor Gallicæ versionis? *Qui auroit le courage de respandre le sang d'un petit innocent.* Porro hunc locum simili prorsus modo Græcum fecit Lucianus in Saturnalibus pag. 812. Εἶθ' ὅστις ἀνθρωπος ὑπομείνειεν ἂν ἑκὼν αὐτὸς καταφαγεῖν τὰ τέκνα, εἰ μή τις Θυέστης ἦν &c. *Gronovius.*

2 *Novelli & vix dum hominis*] Novella 153. Justin. Imp. *Vix ex utero progressos infantes abjiciunt.* Vide Observat. nostras ad Arnob. lib. 2. p. 46. *Elmenhorst.*

Novelli & vix dum hominis] Sic Prudentius Martyre Romano: *vix hominis caput infantis.* Ouzelius. Qui descripsit ex Georgio Fabricio illic in notis citante Minucium.

3 *Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere*] Tertullianus Apol. c. 9. *Qui ista credis de homine, potes & facere.* Elmenhorst.

1 Fi-

possit audere. Vos enim video procreatos [1] filios nunc feris & avibus exponere, [2] nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. [3] sunt quæ in ipsis visceribus, medi-

1 *Filios exponere*] Hujus moris multi veterum meminerunt. Dionys. Hal. lib. 2. Plin. lib. 10. epist. 71. Crudelitatem Justin. Apol. 2. Athenag. Tertull. acriter accusant. & Lactant. lib. 6. cap 20. *tam nefarium esse exponere, quam necare*. Quod & Quintil. Declam. 130. hoc postea severis legibus prohibitum l. 2. & ult. C. de infant. expos. *Wowerus*.

Vos video procreatos filios feris & avibus exponere] Hæc vulgaris impietas apud multas gentes ob nativam inhumanitatem, quam graviter reprehendit Philo de specialib. Legib. fol. 543. Justin. Apol. 2. pro Christian. pag. 54. Theodoret. orat. 9. de Legibus fol. 131. Athenagor. apolog. pro Christian. p. 43. Augustin. de nuptiis & concupis. ad Valer. lib. 1. cap. 15. Plato de repub. l. 4. fol. 461. Aristotel. lib. 8. Politicor. cap. 16. Romulus apud Dionysium Halicarnassæum antiq. Rom. lib. 2. f. 88. ex damnato coitu natos, & monstruosos fœtus exponi jubent. Eustathius in Homeri Iliad. 10. Scholiastes Aristophanis in Ranis tradunt, pauperes in excavatis arboribus, & vasis fictilibus, olim recenter natos projecisse. Sed hoc postea severis legibus prohibitum, ut etiam observat Dn. Wowerus ex l. 2. & 2. Cod. Justin. de infant. expositis. Adde l. 4. Digest. de agnoscen. & alend. liberis. Novellam 153. Iustinian. Imp. Harmenopul. prompt. Iuris lib. 6. Tit 6. Concilium Arelatense cap. 32. Concilium Vasense cap. 9. & 10. Leges Capitales Karoli 3. Imp. cap. 132. Et hæc verba Scholiast. Græci in Epitome S. Canonum fol. 68. Περὶ δὲ τῶν ἐκτιθεμένων τὰ οἰκεῖα βρέφη πρὸς ταῖς εἰσόδοις τῶν ἱερῶν, λόγος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου γέγονε, καὶ ἤρεσεν, ὡς φονευτρίας ταύτας κολάζεσθαι, κἂν ἕτερος ἀνέληψαι, καὶ ἐπιμελησάμενος ζωογονήσῃ. Elmenhorstius.

2 *Nunc adstrangulatos*] Lactant. l. 5. *Qui natos ex se pueros aut strangulant, aut si nimium pii fuerint, exponunt*. Wowerus.

Adstrangulatos misero mortis genere] Pœna præpostera, incluso spiritu cui quæreretur exitus. Plin. 11. c. 63. *Rigaltius*.

3 *Sunt quæ in ipsis visceribus*] Tertull. Apol. Lactant. lib. 6. cap. 20. *Wowerus*.

Sunt quæ in ipsis visceribus originem futuri hominis extingunt] Potationes quas mulierculæ sorbent, ut immaturum partum abjiciant, Græci appellant ἀμβλωθρίδια φάρμακα. Latini, *abortionis pocula*. Dn. Lindenbrugius ad Ammianum Marcellinum lib. 16. pag. 55. Iulius Pollux lib. 2. cap. 2. lib. 4. cap. 25. Suidas, Harpocration & Hesychius in voce Ἀμβλωθρίδιον. Lex 38. Digest. de pœnis. Paulus IC. Sententiar. l. 5. Tit. 23. Augustinus serm. de tempore 111. *Nulla mulier potationes ad abortum accipiat, nec filios aut con-*

medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant, & [1] parricidium faciant antequam pariant. Et hæc

conceptos aut jam natos occidat, quia quæcunque fecerit hoc, ante Christi tribunal sciat se illi eorum causam, quos occiderit, esse daturam. sed nec alias diabolicas potationes mulieres debent accipere. Mulier autem quæcunque fecerit per quod jam non possit concipere, quotiescunque parere poterat, tantorum homicidiorum se esse ream cognoscat. & tom. 7. l. 1. ad Valerium de nuptiis & concupisc. cap. 15. *Aliquando eo usque pervenit hæc libidinosa crudelitas, vel libido crudelis, ut etiam sterilitatis venena procuret, & si nihil valuerit, conceptos fœtus aliquando intra viscera extinguat ac fundat, volendo suam prolem prius interire quam vivere, aut si in utero vivebat, occidit antequam nascatur.* Clemens Apostolic. Constit. lib. 7. cap. 3. pag. 110. οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς. πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον ψυχὴν λαβὸν παρὰ θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται ἀδίκως ἀναιρεθέν. Hieronym. tom. 1. epist. 22. cap. 5. fol. 85. ad Eustoch. de custodia virginitatis. Ioseph. lib. 2. contra Appionem pag. 559. Ambrosius Hexæmeron. lib. 5. cap. 18. Athenag. Apol. pro Christian. pag. 43. Lactant. lib. 6. cap. 20. Tertullian. Apolog. cap. 9. Concilium Bracarense cap. 78. Concilium Ilerdense cap. 2. Concilium Ancyranum cap. 20. Martinus Bracarensis Episcopus in excerptis capitul. Græcorum Conciliorum c. 78. tom. 2. Concil. Coloniæ edit. per Quentel. an. 1551. Burchardus decret. l. 5. cap. 200. lib. 12. de pœnitentia p. 277. Leges capitales Karoli 5. Imp. c. 133. *Elmenhorstius.* Post hanc Elmenhorstii collectionem non desiderabantur Ouzeliana, quum & locus Hieronymi & ἀμβλωθρίδια jam essent indicata satis bene, & mentio Cujacii contrectata ex Heraldo ad Tertulliani Apologet. pag. 60. *Gronovius.*

1 *Parricidium faciant*] Quoniam parricidium faciunt, puniuntur ut parricidæ. Photius Nemocanone Tit. 13. cap. 10. Paulus IC. lib. 5. sentent. c. 23. *Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi id dolo non faciant, tamen mali exempli res est. Humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum relegantur. Quod si ex hoc homo aut mulier perierit, summo supplicio afficiuntur.* Pœnitentiale Roman. Antonii Augustini Tit. 1. de Homicidio cap. 32. *Si quis causa explendæ libidinis, vel odii meditatione, ut non ex eo soboles nascatur, homini aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum dederit, ut non possit generare vel concipere, ut homicida teneatur.* Concil. Wormaciense cap. 35. *Mulieres quæ ante temporis plenitudinem conceptos utero infantes voluntate excutiunt, ut homicidæ judicandæ sunt.* Elmenhorst.

Parricidium faciant antequam pariant]. Infra, dicet eundem sensum: *Nec fratres vos, nisi sane ad parricidium, recognoscitis.* Rigaltius.

1 Sa-

hæc utique de deorum vestrorum disciplinâ descendunt. Nam [1] Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. [2] Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infan-

1 *Saturnus filios suos voravit*] Strabo Geograph. lib. 10. fol. 322. ἐν ᾧ μὲν τὸν Κρόνον εἰσάγουσιν εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς. Dionys. Halicarn. lib. 2. fol. 9. Apollodor. l. 1. biblioth. Nonnus Dionysiac. fol. 446. Tacianus contra Græc. fol. 286. Pausanias Arcadicis fol. 242. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 247. l. 2. f. 266. Damascenus de duobus Christi martyribus fol. 872. Epiphan. Ancorato. Athenag. apolog. pro Christian. pag. 22. Prudent. lib. 2. contra Symmachum pag. 327. Theodoret. serm. 3. contra Græcos fol. 43. Servius in 4. Georg. fol. 149. in 8. Æneid. fol. 506. *Elmenhorst.*

2 *Merito ei in nonnullis Africæ partibus*] Procop in Esaiæ cap. cap. 46. Βὴλ δὲ καὶ ἕλληνες καλοῦσι τὸν κρόνον, ᾧ δὴ προσῆγον οἱ πλεῖστοι θυσίαν τὰ φίλτατα. Tertull. Apolog. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabit; quos ipsi parentes sui offerebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur.* Plut. περὶ δεισιδ. Iustin. Apol. 1. Athenag. Chrysost. de Babyla Mart. Prudent. 2. ad Sym. Sil. Ital. lib. 4. Plin. lib. 36. c. 5. *Wowerus.*

Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur.] Tertullianus Apolog. cap. 9. *Infantes penes Africam Saturno immolabantur.* Et paulo post: *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabat, quos quidem ipsi parentes sui offerebant, & libentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne lachrymantes immolarentur.* Plato Politico fol. 315. ἐπεὶ αὐτίκα ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ' ἀνόσιον. Καρχηδόνιοι δὲ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς, καὶ ταῦτα ἔνιοι αὐτῶν υἱεῖς τῷ Κρόνῳ, ὡς ἴσως καὶ ἀκήκοας. Hieron. in Esaiam lib. 13. cap. 46. fol. 150. *Saturni tanta fuit apud veteres religio, ut ei non solum humanas hostias captivorum, ignobiliumque mortalium, sed & suos liberos immolarent.* Athanasius contra Gentes fol. 21. Sextus philosoph. Hypotypos. lib. 3. cap. 24. Orig. contra Celsum lib. 5. pag. 252. Tertullian. adversus Gnosticos cap. 7. Porphyr. lib. 2. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων fol. 34. & sequent. ubi de immolatione hominum obiter multa observat, lectu non indigna. *Elmenhorst.*

Merito in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur] Saturno à Carthaginensibus, ac Pœnorum aliis, pueros immolari solitos, testantur veterum multi, Ennius Annal. 7. ut videtur Merulæ, ubi locum illius sic quoque emendat:

Poinei sunt solitei sos sacrificare puellos
Diveis. ......

Cum à Festo proferatur:

Pœni soliti suos sacrificare puellos.

A Nonio verò Marcello:

Ille suos Divis mos sacrificare puellos.

Lactantius lib. 1. Divin. Inst cap. 21. quoque è Pescenio Festo refert, Carthaginenses *Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse; itaque, ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse.* Silius Italicus lib. 4.

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poscere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

Et Porphyrius: περὶ ἀποχῆς lib. 2. Φοίνικες, inquit, ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς ἢ πολέμων ἢ αὐχμῶν ἢ λοιμῶν ἐθύοντο τῶν φιλτάτων τινὰ ἐπιψηφίζοντες Κρόνῳ. Eusebius in Oratione de Laudibus Constantini: Κρόνῳ γὰρ Φοίνικες καθ᾽ ἕκαστον ἔτος ἔθυον τὰ ἀγαπητὰ καὶ μονογενῆ τῶν τέκνων. Athanasius Orat. adversus Gentes: Φοίνικες, καὶ Κρῆτες τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἐθρήσκευον. Sed longum nimis foret omnium hîc verba adferre. Vide sis Plutarchum περὶ δεισιδαιμ. ubi & addit, eos, qui liberis carebant, à pauperibus infantes emisse, ut mactarent. Item De vindictæ divinæ tarditate. Platonem in Minoë, Diod. Sicul. Biblioth. Histor. lib. 20. Curtium lib. 4. Iustinum Hist. lib. 18. Eusebium de Præparatione Euangelicâ lib. 4. cap. 16. Cyrillum adversus Iulianum lib. 4. Augustinum lib. 7. de Civitate Dei, cap. 19. aliosque. Saturnus autem idem est ac Sol, ut alibi jam ex Servio, & Macrobio diximus, ac propterea idem erit numen, atque *Moloch*, sive *Milcom* Ammonitarum, de quo legere est Levit. cap. 18. com. 21. & c. 20. com. 2. 3. 4. Item 1. sive 3. Reg. cap. 11. com. 5. & 7. & 2. sive 4. Reg. cap. 23. com. 10. Hoc enim nomine iis Sol colebatur, eique filios filiasque cremabant. Quanquam sunt qui in honorem Molochi non combustos, aut mactatos infantes volunt, sed tantum per ignem traductos; quæ traductio non crematio liberorum, verum lustratio, sive februatio quædam erat. Atque hoc ex superioribus S. Scripturæ locis tantum elici posse videtur. Ibi enim tantummodo traductionis mentio fit. Ita quoque plerique Ebræorum verba illa cepere, ut R. Salomon Iarchi, R. D. Kimchi, R. Ioseph Raro in Misna Thora tract. עכום cap. 6. R. Moses Mikotzi præcept. Neg. 40. Item R. Moses Maimonides tract. de Idololatriâ cap. 6. ubi & traductionis istius ritum adfert. Verba ejus brevitatis caussa ex tralatione Dionysii Vossii tantum subjungam: *Qui de semine suo offert Molocho sciens volensque exscinditur: sin errore; sacrificium præfinitum (ad expiationem sui) adducit. Quod si testibus fecerit præsentibus, & post admonitionem sui; lapidatur, juxta illud:* Lev. 20. 2. qui de semine suo offert Molocho, moriendo morietur. *Interdictum autem hâc de re invenitur his in verbis:* Et Levit. 18. 21. de semine tuo ne des ad transducendum Molocho. *Alio etiam loco dicitur:* Deut. 18. 80. Ne reperiatur in vos, qui filium, aut filiam suam, per ignem traducat. *Quomodo autem id fiebat? Accenso igne magno, partem sui*

infantes immolabantur, blanditiis & osculo comprimente vagitum, [1] ne flebilis hostia immoletur. [2] Tauris

sui accipiebant seminis, quam dein Sacerdotibus igni servientibus tradebant. Ac Sacerdotes, ubi filium accepissent, eum patri restituebant; quo ipse ex sententiâ suâ eum per ignem traduceret. Igitur pater filium, permissu sacerdotum, per ignem agebat. Pedibus autem jubebat transire, donec flammæ quicquid erat emensus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos suos aliis exurebant Diis; sed cultus ille Molochi tantum in transitu consistebat. Alii non tantummodo traductos volunt, sed & crematos, ut R. Moses Gerundinensis, & Isaac Abarbanel. Et quidni utrumque, & traductionem per ignem, & cremationem dico, obtinuerit? Sane Psalmo 106. com. 37. ubi cultus hic exprobratur, habetur: ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשרים: *Et sacrificarunt filios suos & filias suas dæmonibus.* Et Jeremiæ cap. 7. com. 31. ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש: *Et ædificarunt excelsa Tophet, quod est in valle filii Hinnom, ad exurendos filios suos & filias suas igni.* Sic 2. Reg. c. 23. com. 10. de Josia legitur: וטמא את התפת אשר בגי בני הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך: *Contaminavit quoque Tophet, quod est in valle filiorum Hinnom, ne quis traduceret filium suum, aut filiam suam per ignem Molocho.* Et bene hâc de re Philastrius Catal. Hæret. *Aram*, inquit, *collocant, ita dictam Tophet nomine alicujus, in valle filii Ennom. Ibidem suos filios & filias Judæi immolabant.* Moloch autem sic dicitur à מלך, quasi Rex & supremus numinum. Qui Orienti proprie Sol erat. Liberos autem suos parentes ei immolabant, quia putarent se non melius summum posse numen demereri, quam si in ejus honorem etiam carissimis pignoribus, ut sunt liberi, non parcere viderentur. Et quod summo Deo etiam summa competeret victima, nihil vero excellentius est homine in mundo. Plura qui voles de Molocho, vide quæ erudite, ut solet, differit Seldenus Syntagm. de Dis Syris. *Ouzelius.* Quem quia nomine honorat noster, reliqui grandem hanc notam, cujus singulas partes recognosces, si præter Seldeniani Syntagmatis librum I cap. VI inspexeris Vossiana de Idololatria II, 5 & 12. ut nihil sit Ouzelii. *Gronovius.*

1 *Ne flebilis hostia immolaretur*] Idcirco Afri liberos suos blanditiis osculisque excipiebant, ne illi forte fletu sacra turbarent, neve animo parum lubente Deorum aras viderentur imbuere. Sedulo enim veteres observabant an hostia immolanda reluctaret; an vero lubenter molæ salsæ conspersionem pateretur, ictumque intrepide & constanter reciperet. Ex hoc enim Diis gratum sacrificium, ex illo vero ingratum fore colligebant. Unde Seneca Oedip.

.... *Hæc propere admove,*

ris etiam Ponticis, & [1] Ægyptio Busiridi ritus fuit hospi-

Et sparge salsâ colla taurorum molâ.
Placidone vultu sacra, & admotas manus
Patiuntur?
Myrtilus lib. 2. Lesbicorum: Οἱ μὲν οὖς ἱερεῖς τὸ ὕδωρ εἰώθασιν ἐμβαλεῖν εἰς τὸ οὖς τοῦ ἱερείου, ὡς ἐπινεύῃ, ταῖς τελεταῖς. Videsis Macrobium lib. 3. cap. 5. *Ouzel.*

2 *Tauris etiam Ponticis*] Tertull. adv. Gnost. *Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum humana victima placari.* Idem Apolog. Zenobius in νόμος καὶ χώρα, ταυροσκύθαι ἀνθρωποτιτοῦσι. Emenda: Ταυρικὴ σκύθαι ἀνθρώπῳ θύουσι. Cassiod. lib. 5. Euseb. lib. 9. Præp. Eu. Lucian. Toxari. Curt. lib. 4. Ennius ap. Festum Puelli. Augustin. de Civ. Dei lib. 7. cap. 19. & 26. Sext. Empir. 3. Hypotyp. *Wowerus.*

Tauris etiam Ponticis] Hyginus fab. 120. *Taurorum fuit institutum, ut qui intra fines eorum hospes venisset, templo Dianæ immolaretur.* Et fab. 122. Prudent. lib. 2. contra Symmach. pag. 374. Valerius Flaccus lib. 2. Argonaut. Athanas. contra gentes fol. 21. Σκύθαι γὰρ οἱ καλούμενοι Ταύριοι τῇ παρ' αὐτοῖς παρθένῳ καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ ναυαγίων καὶ ὅσους ἂν λάβωσι τῶν ἑλλήνων, εἰς θυσίαν ἀναφέρουσι. τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὠμότητα, ὅτι οὓς ἡ πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε τούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μονονουχὶ κατὰ τῆς προνοίας γινόμενοι. ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν, τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύπτουσιν. Vertit Petrus Nannius: *Scythæ enim qui Taurici dicuntur virgini suæ* (sic enim Dianam vocant) *naufragos & quoscunque ex Græcis ceperunt, pro hostiis jugulant, tanta impietate adversus homines ejusdem conditionis utentes, atque tantopere Deorum suorum crudelitatem præ se ferentes, ut quos veri numinis cura, providentiaque à marinis periculis eripuit, ipsi mactent: modo non ipsi providentiæ infesti, quippe qui illius beneficium efferata crudelitate subvertant.* Elmenhorst.

Tauris etiam Ponticis] Quæ ad has voces & mox ad sequentes de Gallorum victimis Mercurio datis congesta sunt ab Ouzelio, eorum tot partes videbis in Gerardi Jo. Vossii Theologiæ Gentilis lib. 1 cap. 35, ut consultius sit futurum, si istic legantur, & præterquam quod sint omnia publice jam nota, tum an ex hoc homine disces loqui de *Tauro Chersonneso?* Indigna erant, quæ retinerentur. *Gronovius.*

1 *Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare*] Philargyrius in 2. Georg. fol. 8. *Busiris Ægypti Rex omnibus annis Jovi hospites immolabat. Nam per octo annos sterilitate Ægypto laborante, Pygmalion Cyprius finem futurum non ait, nisi sanguine hospitis litatum fuisset. Primus autem Thyestes alienigena immolatus originem sacrificio dedit.* Hygin. fab. 31. *Hercules in Ægypto Busiridem occidit, qui hospites immolare solitus erat. Hujus legem cum audiit*

passus

passus est se cum infula ad aram adduci. Busiris autem cum vellet Deos imprecari, Hercules eum clavâ ac ministros sacrorum interfecit. Apollodorus lib. 2. biblioth. pag. 104. Lactant. in 12. lib. Statii Thebaid. p. 407. Serv. in 3. Georg. p. 120. in 8. Æneid. f. 504. Isocrat. in laudat. Busiridis. Justin. cohortat. ad Græc. Orosius lib. 5. cap. 1. Freculphus Chron. lib. 2. cap. 9. *Elmenhorst.*

Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare] Merito hoc à nonnullis in dubium vocatur. Quidam enim, ut Strabo lib. ultimo, nullum fuisse Busiridem negant. Diodorus Siculus lib. 1. quidem negat, sed lib. 4. agnoscit illum. Sunt qui Busiridem fuisse volunt Pharaonem illum, qui inhumano edicto masculam omnem Israëlitarum prolem recens natam aquis mergendam statuerat; atque hinc fabulam de mactatis à Busiride hospitibus apud Græcos originem cœpisse. Idque sibi etiam ex temporum ratione colligere posse videntur. Isocrates enim in laudatione Busiridis ait: Ὁμολογεῖται παρὰ τῶν λογοποιῶν, Περσέως τοῦ Διὸς, καὶ Δανάης, Ἡρακλέα μὲν εἶναι τέτρασι γενεαῖς νεώτερον, Βούσιριν δὲ πλέον ἢ διακοσίοις ἔτεσι πρεσβύτερον. Hic, quia Isocrates Busiridem ante Herculem ait fuisse quatuor generationibus, (quæ sunt anni 130.) ac annis amplius ducentis, addunt adhuc annos 30. ut ita in universum fiunt anni 360. Et, cum Hercules Thesei æqualis fuerit, qui regnare incepit Eusebiano numero 782. auferunt annos 360. ab hoc Eusebiano numero. Relinquitur tum numerus Eusebianus 422. qui est annus quartus ante Mosis natalem; ille enim ab Eusebio refertur ad annum 426. Atque sic satis ingeniose Busiridem, quem, si Pharaonem edicti auctorem fuisse velimus, necesse est ante Mosis natalem vixerit, ad tempora hæc referunt. Ceterum Isocrates in oratione mox laudatâ Busiridem quendam Ægypti regem extitisse quidem agnoscit, sed poetarum ingenio confictum esse arbitratur, quicquid de cæsis ab eo hospitibus dicatur: idque eo credibilius videri, quia iidem eum ab Hercule tradant interfectum; quorum tempora plurimum distent, ut patet ex loco allato. Sed cum multi fuerint Hercules, huic Isocratis argumento facile occurri potest. Ut nihil necesse sit hoc loco Thebanum illum Herculem intelligere. Sed per Herculem capere possumus Herculem Tyrium, qui ab Eusebio collocatur circa tempus illud, quo Moses cum Deo in monte collocutus est. Busiridem vero idem Eusebius refert ad annum secundum post mortem Josuæ. Quare hâc in parte optime hæc ita conciliari possunt. Sed si hoc statuamus, minime Busiris esse potest Pharao ille, qui cruentum illud edictum de Israelitarum pueris promulgaverit. Ille enim jam pridem, ante Israelitarum exitum ex Ægypto, diem suum obierat. Sic ut etiam ex his videre liceat, temporis eorum rationem, qui fabularum involucris obnubilati sunt, satis intricatam esse. *Ouzelius.* Sed is inuolavit Vossiani laboris fructum in Origine Idolol. lib. 1 cap. 30, & propterea relinqui placuit, ut manifesto constaret specimen studiorum ejus.

hospites immolare: & [1] Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, [2] Gallum & Gallam sacrificiis viventes obruere:

1 *Mercurio Gallos humanas vel inhumanas vict. cædere*] Forte: *Gallos inhumanos humanas victimas*. Apud Tert. adv. Marc. *Massageta inhumanior*. Specie proverbii. ab esu humanarum carnium, & hostiis humanis. Getas Zamolxi servos suos immolare scribit Æneas Gazæus Theophrasto. Pompon. Mela lib. 3. *Aliquando adeo immanes Galli, ut hominem gratissimum diis victimam crederent*. Cæsar 6. de bello Gall. Strabo lib. 3. Euseb. Præp. Euan. l. 3. cap. 17. & alii. *Wowerus*.

Mercurio Gallos humanas victimas cædere] Tertullian. Apol. cap. 9. *Major ætas apud Gallos Mercurio prosecatur*. Et adversus Gnosticos cap. 7. Lactant. l. 1. cap. 21. Cicero pro Fonteio p. 308. *Quidquam Gallis sanctum ac religiosum videri potest? Qui etiam si quando aliquo metu adducti Deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras funestant! ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint. Quis enim ignorat, eos usque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem, hominum immolandorum*. Elmenhorst.

Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cædere] Nulla opus mutatione. Inhumanas victimas vocat Minucius, quæ homines minime decent. Humanis autem hostiis Galli non solum Mercurio, qui illis, ut supra jam diximus, Teutates erat, sed & Heso, ac Tarani litabant. *Ouzelius*. Qui huc usque retinendus erat, ut pateret, quo vellet exspatiari non ad conferendum aliquid Minucio Felici, sed describenda Vossiana ex eodem Opere lib. 11 cap. 33 & quæ alia relata sunt in editione Cæsaris cum notis variorum pag. 219.

2 *Gallum & Gallam*] Idem proditum à Plutarcho. *Wowerus*.

Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam] Livius Hist. 22. pag. 474. *Interim ex Fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta; inter quæ Gallus & Galla; Græcus & Græca in foro Boario sub terra vivi dimissi sunt in locum saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum*. Videndus Plutarchus M. Marcello fol. 249. *Elmenhorst*.

Gallum & Gallam sacrificiis viventes obruere] In MS. *sacrificii*. Livius, 22. *Ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta*. Rigalt. Sane varias in isto genitivo ellipses admiserunt Romani: sed nulla potest esse in hac locutione *obruere hominem sacrificii*; etsi cogitare possis, præsertim instar, vel ritu vel causa. Sed non ita dixerunt, neque est ea Minucii loquutio. An igitur & hinc credimus cum viris doctis excidisse literam s, ut alibi patuit. Non credo: unde solitus fui pro ea legere *sacri vice*. *Gronovius*.

Græcum & Græcam, Gallum & Gallam] Illos, ut viles ac despica-

ruere: hodieque ab ipsis [1] Latiaris Jupiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse [2] sanguinis fœdere conjurare Catilinam: & [3] Bellonam sa-

catissimos: istos, ut odiosissimos & infensissimos hostes. in quorum caput omnia quæ execrarentur converti optarent. Inde illud Horatii: *Gallis hanc, Philodemus ait.* Rigaltius.

Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam sacrificiis viventes obruêre] Factum id anno V. C. 527. M. Valerio Messallâ, & L. Apustio Fullone Coss. idque ex vaticiniis Sibyllinorum librorum. De quo sic Plutarchus in Marcello: Τοῦ πολέμου συμπεσόντος ἠναγκάσθησαν εἶξαι λόγοις τισὶν ἐκ τῶν Σιβυλλείων, δύο μὲν Ἕλληνας, ἄνδρα καὶ γυναῖκα, δύο δὲ Γαλάτας ὁμοίως ἐν τῇ καλουμένῃ Βοῶν ἀγορᾷ κατορύξαι ζῶντας. Tradunt & idem Zonaras 2. Annal. Augustinus, Orosius, ut alios mittam. *Ouzel.*

1 *Latiaris Jupiter homicidio*] Tertull. Apolog. adv. Gnost. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Lactant. lib. 1. cap. 21. *Wowerus.*

Latiaris Jupiter homicidio colitur] Athanasius contra gentes fol. 21. Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον. Tertullianus adversus Gnost. cap. 7. *Et Latio in hodiernum Jovi media in urbe humanus sanguis ingustatur.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2. pag. 35. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ, σφαζόμενον ἄνθρωπον. Theophilus ad Autolyc. lib. 1. fol. 267. Tacian. contra Græc. fol. 287. Lactant. lib. 1. cap. 21. Prudent. lib. 2. contra Symmach. p. 374. *Elmenhorst.*

2 *Sanguinis fœdere Catilinam*] Tertul. Apolog. *Sanguinem degustatum nationes fœderi comparasse, nescio quid & sub Catilina degustatum est. Hodie & hic Bellonæ sacratur sanguis.* Lactant. lib. 1. *Bellonæ sacerdotes suo cruore sacrificant.* Festus: Assiratum. *Wowerus.*

Sanguinis fœdere conjurare Catilinam] Moris erat ethnicis in conjurationibus humani corporis sanguinem haurire. Mela lib. 2. cap. 1. de Axiacis: *Ne fœdera quidem incruenta sunt, sauciant se, qui paciscuntur, exceptumque sanguinem, ubi permiscuere degustant; Id putant mansuræ fidei signum certissimum.* Suidas in Λούκιος Σέργιος Κατιλῖνος. Lactant. in 5. Thebaid. pag. 170. Nicetas Choniates de imperio Isaaci Angeli lib. 2. pag. 444. Tertullian. Apolog. cap. 9. Sallust. bello Catilinar. pag. 15. Dio Cassius hist. Rom. lib. 37. fol. 48. & Plutarch. Cicerone fol. 866. non sanguinem, sed mactati pueri carnes conjuratos Catilinæ gustasse affirmant. Apud Xiphilinum in Antonin. Philosoph. fol. 364. pastores Ægypti decepto & interfecto centurione Romanorum, ejus comitem mactant, & solenni conjuratione peracta, devorant. *Elmenhorstius.*

San-

Sanguinis fœdere conjurare Catilinam] De Catilinâ Salluſtius: *Fuere eâ tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habitâ, cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe; inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſolennibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum.* Ex his Salluſtii verbis colligi poſſe videtur, quod ipſe de hoc Catilinæ facto quaſi dubitârit, ac propior iſtud non credenti fuerit. Florus tamen l. 4. cap. 1. diſertis id aſſerit verbis. Imo alii etiam mactati pueri meminere. Variis autem nationibus olim in more poſitum erat, ut quoties fœdus ſancire, amicitiamque inire vellent, id guſtu humani ſanguinis facerent. *Ouzelius.* Ut ſæpe jam ab viris doctis eſt annotatum, & ipſo Elmenhorſtio, etſi id huc non pertineat, ubi lepide Octavius ſe continet intra ſolum Catilinam, ut reliqua Ouzeliana abigi oportuerit: præſertim quoniam erant deſcripta etiam ex Freinshemio ad Florum IV, 1; & ut dixi, aliis.

3 *Bellonam ſervum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere*] Lactant. l. 5. c. 10 *Quomodo ſanguine abſtinebunt, qui colunt cruentos Deos, Martem atque Bellonam.* & lib. 1. 21. *Bellonæ ſacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis namque humeris, & utraque manu diſtrictos gladios exerentes, currunt, efferuntur, inſaniunt. Optime igitur Quintilianus in Fanatico; Iſtud, inquit, ſi DEUS cogit, iratus eſt.* Elmenhorſt.

Et Bellonam ſervum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere] MS, Reg. *ſacrum ſuum.* Profecto ſcripſerat Minucius *ſacratum ſuum.* Tertullianus in Apologetico *ſignatum* dixerat. *Hodie iſtic Bellonæ ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus ſuis datur ſignatis.* Ubi obſervabamus eoſdem dici *ſacratos.* Prudentius in hymno Romani:

Quid quum ſacrandus accipit ſphragitidas? Heraldus.

Bellonam ſacrum ſuum] Sic legitur in exemplari. Sacro Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de ſacratis & ſervientibus Bellonæ dixerat in Apolog, ubi & alia quædam notavimus. *Rigaltius.* Itaque Heraldum de ſacrato intelligentem ac Rigaltium obſcurantem primo quid intelligat, in poſteriore tamen parte vergentem quoque ad maſculinum, ſubſequitur auctor Gallicæ verſionis *Et que c'eſt pour cela que Bellone en fait boire a ceux qui luy ſont conſacrez*, prave conſiderans *hauſtum cruoris*, tanquam potaretur, & *ſacrum* quaſi in maſculino diceretur. Quibus recte adverſatur Salmaſius in Solinianis pag. 130 *ſacrum* intelligens de ſacrificio vel re divina, a quo neſcio an edoctus Cellarius etiam ita accepit. *Gronovius.*

Bellonam ſacrum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere] Non ſolum Bellonarii ſanguinis ſui hauſtu initiabantur; ſed & in omnibus ſolemnitatibus lacertos & brachia cruentabant. Unde Horatius lib. 2. Sat. 3.

Hunc circumtonuit gaudens Bellona cruentis.

Lucanus Pharſal. lib. 1.

.... *Quos ſectis Bellona lacertis*

Sæva

sacrum suum haustu humani cruoris imbuere, [1] & comitialem morbum hominis sanguine, id est, morbo graviore, sanare. Non dissimiles & [2] qui de arenâ feras

Sæva movet. ....
Scholiastes Juvenalis ad hæc Satyræ 6.

.... *Nam Sergiolus jam radere guttur*
Cœperat, & secto requiem sperare lacerto.

Ita notat: *Sergiolum nomine ex gladiatore amavit, qui & Ludus dictus est. Quia sit diu demoratus in ludo; qui, ut requiem gladiaturæ haberet, Bellonarium se fecerat; quo mos est in talibus lacertos suos secare.* Vide Tibullum lib. 1. Eleg. 6. Fortassis autem cruentatio hæc tantum simulata fuit ante tempora Commodi; ille enim vetam præcepit eam esse, ut ait Lampridius in ejus Vitâ: *Bellonæ*, inquit, *servientes vere exsecare brachium præcepit, studio crudelitatis.* Ac non leviter errat Dempsterus Paralip. ad Rosin. lib. 4. cap. 10. ubi plane contrarium ex hoc Lampridii loco colligit; nempe Commodum veram sectionem abolevisse, simulatamque instituisse. Quod falsum esse cuivis tantummodo Lampridii verba inspicienti liquet. Recenset enim Lampridius hoc inter alia immania crudeliaque Commodi facinora. Possumus etiam dicere, veram membrorum sectionem primis quidem temporibus obtinuisse; postea vero, insimulatam abolitam, Commodum eam denuo instaurâsse. *Ouzelius.*

1 *Et comitialem morbum*] Tertull. *Item illis, qui in arena noxiorum jugulatorum sanguinem recentem de jugulo exceptum, avida siti comitiali morbo medentes hauserunt.* Scribon. Largus, cap. 12. ubi de remediis ad comitialem morbum: *Item ex jecinore gladiatoris jugulati particulam aliquam novies datam consumant.* Wowerus.

Comitialem morbum hominis sanguine, id est, morbo graviore sanare] Cornelius Celsus lib. 3. cap. 23. *Sanguis recens interfecti hominis morbum caducum pellit.* Alexander Trallianus lib. 1. Plinius natur. histor. lib. 28. cap. 1. Minutium mire illustrant, quæ profert Aratæus Cappadox de acutorum & diuturnor. morborum curatione l. 4. c. 175. ἐθεασάμην (inquit) δὲ ἀνθρώπυ γενεοσφαγέος ὑποσθέντας φιάλην τῷ τρώματι, καὶ ἀρυσαμένυς, τῦ αἵματος πίνοντας. ὢ τῆς παρεύσης μεγάλης ἀνάγκης, τλῆναι κακὸν ἀκέσασθαι μιάσματι κακῷ. εἰ δὲ καὶ ὑγιέες ἐκ τύτυ ἐγένοντο ἀτρεκὲς ὐδεὶς ἔχει μοι λέγειν. Id est: *Ipse autem vidi, qui subjecta patera hominis recens occisi sanguinem è vulnere exceperint, exceptumque ebiberint. O magnam istius necessitatis vehementiam, sustinere ut malo cuipiam fiat medicina, & tam abominando malo. Sed isti num sanitatem eo facto receperint, verum affirmare mihi nemo potest.* Elmenhorstius.

2 *Qui de arena feras devorant*] Tertullian. Apologetico cap. 9. Lactantius lib. 6 cap. 20. *Elmenhorst.*

tas devorant illitas & infectas cruore, vel membris hominis & viscere saginatas. [1] Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cavemus, [2] ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus.

XXXI. Et

1 *Nobis homicidium nec videre fas*] Athenag. Apol. οὓς (Christianos) ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ ἀνδροφονίαν, ἢ ἀνθρωποβορίαν; Wowerus.

Nobis homicidium nec videre fas] Lactant. lib. 6. cap. 20. *Si homicidium facere nullo modo licet; nec interesse omnino conceditur, ne conscientiam perfundat ullus cruor, siquidem populo sanguis ille præstatur.* Et in Epitome cap. 4. *Quod si interesse homicidio, sceleris conscientia est; & eodem facinore spectator obstrictus est, quo & admissor: ergo & is gladiatorum sceleribus non minus cruore perfunditur, qui spectat, quam ille qui facit, nec potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi; aut videri non interfecisse, qui interfectori & favet, & præmium postulavit.* Athenag. apol. pro Christian. pag. 42. Οὓς γὰρ ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ ἀνδροφονίαν ἢ ἀνθρωποβορίαν; τίς οὐχὶ τῶν περὶ σπουδῆς τὰς δι' ὅπλων ἀγωνίας καὶ διὰ θηρίων, καὶ μάλιστα τὰς ὑφ' ὑμῶν ἀγομένας, ἔχει. ἀλλ' ἡμεῖς πλησίον εἶναι τὸ ἰδεῖν τὸ φονευόμενον τοῦ ἀποκτεῖναι, νομίζοντες, ἀπηγορεύσαμεν τὰς τοιαύτας θέας. πῶς οὖν μηδὲ ὁρῶντες, ἵνα μὴ ἑαυτοῖς ἄγος καὶ μίασμα προστριψαίμεθα φονεύειν δυνάμεθα. Id est: *Quos sciunt ne id quidem sustinere ut vel juste quenquam interimi videant, quisquam ne his objiciat, quod aut homines devorent. Quis non maximo studio dignatur vel gladiatorum vel bestiarum certamina, maxime si quando per vos celebrantur. At nos cum proximum occisioni esse judicemus occidi videre, prohibuimus hujusmodi spectacula. Quomodo igitur cum ne spectemus quidem, ut ne piaculo nos & scelere contaminemus, interficere possumus.* Inde Chrysostomus homil. 55. in cap. 14. Matthæi fol. 439. Aniano interprete: *Aliorum peccatis adesse, nil aliud est, quam peccati participem se facere. Elmenhorst.*

Homicidium nec videre] Præsertim in amphitheatro, ubi spectator cædem admissam cum voluptate spectat. Causa est in collectaneis Pricæi ad Acta Apostol. VIII, 1. *Gronovius.*

1 *Ut nec in cibis sanguinem*] Tertull. Apol. *Porro quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humana initiare credatis.* Biblis martyr apud Euseb. Hist. lib. 5. πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν. Can. Apost. 63. Nov. Leonis 58. Imo sæpe & carne abstinebant. D. Paul. ad Rom. 14. Clemens Pædag. l. II. c. 1. Jacobum fratrem Domini seminibus, & oleribus usum, non carne, nec vino. Augustin. lib. 20. cap. 20. contra Faustum Manich. *Wow.*

Ut

Ut nec in cibis sanguinem] Prudentius Cathemerinon pag. 71.

Fundit opes ager ingenuus,
Dives aristiferæ segetis,
Hic ubi vitea pampineo
Brachia palmite luxuriant,
Pacis alumna ubi bacca viret.
Hæc opulentia Christicolis
Servit, & omnia suppeditat.
Absit enim procul illa fames
Cædibus ut pecudum libeat
Sanguineas lacerare dapes.
Sint fera gentibus indomitis
Prandia de nece quadrupedum;
Nos oleris coma, nos siliqua
Fœta legumine multi modo
Paverit innocuis epulis.

Quos Prudentius *cibos innocuos*, Hieron. tom. 1. epist. 11. fol. 43. appellat, *cibos innocentes*. Apulejus lib. 2. Metamorph. pag. 436. *Inanimos cibos*. Xixtus; *simplices cibos*. Christiani autem edomandæ libidinis & refrænandæ gulæ causa, carnibus abstinebant, aut needendo immolaticiam carnem, quæ in macello vendebatur, nescientes inciderent in eam, quam putabant cum idolis communicationem. Augustinus de moribus Manichæorum lib. 2. cap. 14. & contra Faustum Manichæum lib. 30. cap. 5. Auctor lib. de Fide ad Petrum Diaconum cap. 42. fol. 166. apud Augustin. tom. 3. Chrysostom. in Genes. cap. 1. Homil. 8. fol. 43. Concilium Bracarense 1. cap. 14. Martinus Bracarens. Episcopus in excerptis capit. ex Græcorum synodis tom. 2. Concil. cap. 59. fol. 2 6. Origen. contra Cels. lib. 5. Isidor. Pelusiota lib. 1. Epist 52. Blandina apud Euseb. Eccles. Hist. l. 5. cap. 1. Ruffino interprete: *Multum erratis, ô viri, quod putatis, infantum visceribus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium carnibus utuntur.* Tertullianus Apol. cap. 9. *Erubescat error vester Christianis, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus, qui propterea quoque suffocatis & morticinis abstinemus, ne quo modo sanguine contaminemur, vel intra viscera sepulto.* Quod morticina respuerint Christiani, id ex Apostolica traditione fecerunt. Clemens lib. 6. Constitut. apostol. cap. 12. Cyrillus in 4. Catechesi pag. 24. Origenes lib. 2. in epist. Pauli ad Roman. c. 2. fol. 313. Augustinus contra Faust. Manichæum lib. 32. cap. 13. In Actibus Apostolor. cap. 15. S. Jacobus gentes sacris instruens disciplinis, inter cætera mandata hoc quoque proponit: ut abstineant à fornicatione & immolatis, & sanguine, id est, nequaquam edant carnem, cujus sanguis non esset effusus, διὸ ἐγὼ (inquit) κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διαστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεὸν, ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Sed hoc præceptum multi ex veteribus non tam de suffocato & sanguine, quam de homicidio & effusione humani cruoris capiunt. Oecumenius & Chrysost. in cap. 15. Act. Apostol. & in Genes. homil. 27. cap. 9. Augustinus contra Faustum Manichæum l. 32. cap. 13. Canon. apostol. cap. 62. εἴτις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ φάγῃ κρέα ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ, ἢ θηριάλωτον, ἢ θνησιμαῖον, καθαιρείσθω. τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἀπεῖπεν. εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω. Si quis

quis episcopus, aut presbyter aut diaconus, aut omnino quicunque ex sacerdotali consortio, comederunt carnes in sanguine animæ ejus, aut à bestiis abreptum, aut suffocatum, deponitor. hoc enim lex prohibuit. Sin vero laicus sit, à communione excluditor. Chrysostom. in Matth. c. 15. homil. 52. fol. 461. Τοσαύτη γὰρ ἡ παρατήρησις τῶν βρωμάτων ἦν, ὡς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸν Πέτρον εἰπεῖν· οὐχὶ κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Id est: *Tanta quippe cura ciborum observatio defendebatur, tanta existimatione hominum muniebatur, ut vel post resurrectionem Petrus dixerit:* Nequaquam *Domine, quia nunquam commune aut immundum quid comedi.* Aurelianense Concil. 2. cap. 20. *Catholici qui bestiarum morsu extincto, vel quolibet casu aut morbo suffocato vescuntur, ab ecclesiæ cœtibus arceantur.* Concil. Wormatiense cap. 64. *Animal vulneratum à bestiis & gustatum, licitum est manducare, si homo prius illud animal occiderit vivum. Si vero mortuum fuerit prius, dejiciatur caro ejus.* cap. 65. *Animalia quæ à lupis seu à canibus lacerantur, non sunt comedenda, nisi porcis & canibus. nec cervus nec capra, si mortui inveniuntur. Pisces autem licet manducare, qui alterius naturæ sunt. Aves vero & alia animalia si in retibus strangulantur, non sunt comedenda.* Burchardus Wormaciensis Ecclesiæ Episcopus Decret. lib. 19. cap. 85. ex pœnitentiali Theodori: *Animalia quæ à lupis seu à canibus lacerantur, non sunt comedenda, nec cervus, nec capreus, si mortui inventi fuerint, nisi forte ab homine adhuc viva occidantur prius, sed porcis & canibus dentur. Aves vero & cætera animalia, si in retibus strangulantur, non sunt comedenda: si accipiter oppresserit, & sic mortua inveniuntur: quia in actibus apostolorum præcipitur abstinere à fornicatione, sanguine, & suffocato, & idololatria.* Et cap. 88. *Qui manducat carnem immundam aut morticinam, aut dilaceratam à bestiis, 40. dies pœniteat.* Et cap. 5. pag. 275. de illicitis cibis: *Comedisti morticina, id est animalia quæ à lupis & canibus dilacerabantur, & sic mortua inventa sunt, si fecisti 10. dies in pane & aqua pœnitere debes. Comedisti piscem qui mortuus est in flumine inventus? nisi eo die à piscatoribus tactus est, & sic mortuus & eodem die inventus. Si fecisti, tres dies in pane & aqua pœniteas.* Beda de remediis peccatorum cap. 4. *Qui manducat carnem immundam aut dilaceratam à bestiis 40. dies pœniteat.* Beatus Rhenanus notat in cap. 9. Apolog. Tertulliani, Betanum presbyterum & Rabanum, certum pœnitentiæ tempus illis præscribere, qui morticina carne usi. De Betano fides sit penes Rhenanum. In Rabani Mauri lib. pœnitentium ad Othgarium Archiepiscopum, quem Coloniæ edidit Johannes Præl. an. cIↃ IↃxxxii. & in altera editione Antonii Augustini quæ prodiit Tarracone An. cIↃIↃlcxxxii. per Philippum Mey, hujus rei nec vola, nec vestigium apparet. lib. 2. cap. 27. de *institutione clericorum*, esum minutarum avium & pisciculorum non prohibet. Sed de his audiamus episcopum Hipponensem tom. 6. lib. 32. pag. 335. adver-

adversus Faustum Manichæum in hunc modum sermocinantem: *Morticinum puto, quod ad escam usus hominum non admisit, eo quod non occisorum, sed mortuorum animalium morbida caro est, nec apta ad salutem corporis, cujus causa sumimus alimentum. Nam quod de effundendo sanguine antiquis in figura præceptum est, id est ipsi Noë post diluvium, quod jam quid significaret, ostendimus, plerique intelligunt. Et in actibus Apostolorum hoc lege præceptum ab Apostolis, ut abstinerent gentes, tantum à fornicatione, & ab immolatis, & sanguine, id est, nequaquam ederent carnem, cujus sanguis non esset effusus. Quod alii non sic intelligunt, sed à sanguine præceptum esse abstinendum, ne quis homicidio se contaminet. Hoc nunc discutere longum est, & non necessarium, quia etsi hoc tunc Apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur, pro tempore rem facilem & nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israëlitis etiam gentes, propter angularem illum lapidem, duos parietes in se condentem, aliquid communiter observarent: simul & admonerent, in ipsa Arca Noë, quando Deus hoc jussit, ecclesiam omnium gentium fuisse præfiguratam: cujus facti prophetia, jam gentibus ad fidem accedentibus incipiebat impleri. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumcisione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant: & ubi ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israëlita carnalis appareat; quis jam hoc Christianus observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est: aut leporem non edat, si manu à cervice percussus, nullo cruento vulnere occisus est? & qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, à cæteris irridentur. Ita omnium animos in hac re tenuit illa sententia veritatis: non quod intrat in os vestrum, vos coinquinat; sed quod exit, nullam cibi naturam, quam societas admittit humana, sed quæ iniquitas committit peccata condemnant.* Sedulius in collect. Epist. Pauli ad Titum cap. 1. Primasius Afer in Epist. ad Hebræos cap. 12. Vigilius PP. Epist. ad Eleutherium cap. 2. tom. 2. Concil. fol. 5. Gregorius Nyssenus orat. 2. in hominis procreationem. Athanas. in Epist. ad Ammōn monachum. Xixtus: *Non cibi qui per os inferuntur, polluunt hominem, sed ea quæ ex malis actibus proferuntur.* Quadratus Episcopus, discipulus Apostolorum, & Eleutherius PP. firmarunt, ut nulla esca à Christianis fidelibus repudiaretur, quæ rationalis & humana esset. Beda Martyrol. fol. 419. Eleutherius PP. in epistola ad Galliæ provinc. tom. 1. Concil. Coloniæ edit. per Johannem Quentel. fol. 92. Exemplum quoque Christianæ libertatis habemus in Spiridione Cypriorum Episcopo. Is enim diebus quadragesimæ, peregrino porcinas carnes apposuit, &, ut cum illo comederet hominem rogavit. Quo refutante, Christianumque se profitente: *Propterea magis*, inquit, *refutare non debes.*

XXXI. Et de incesto convivio fabulam grandem adversum nos [1] dæmonum coitio mentita est, ut gloriam pudicitiæ deformis [2] infamiæ aversione macularet; ut ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. Sic de isto [3] & tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator aspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. [4] Jus est apud Persas misceri cum matri-

Omnia enim munda mundis, sicut sermo divinus edocuit. Sozomenus lib. 1. cap. 11. Cassiodorus histor. Tripartita lib. 1. cap. 11. Niceph. Callist. Ecclesiast. historiæ l. 8. c. 42. *Elmenhorst.*

1 *Dæmonum concio*] Rom. *coitio*. Wower.

Dæmonum concio mentita est] MS. *Cotio*. Scripserat Minucius *coitio*, id est, factio, conspiratio. *Heraldus.*

Adversum nos dæmonum coitio mentita est] In exemplari scriptum est, *cotio*. Hactenus editum fuit, *concio*. quasi hoc intelligi debeat de oratione Frontonis. *Rigaltius.*

2 *Infamiæ aversione macularet*] Scribo: *infamiæ aspersione*. Wowerus.

Deformis infamiæ aversione macularet] Quum præter Wowerum nullus ostendat sibi consideratam esse hanc aversionem, non assequor, quid legerint aut quid intellexerint. Certe vox illa est inopportuna prorsus, nec potest eum locum tutari. Commode satis conjecit Wowerus *aspersione*, sed quod ille probavit, suppeditatum ab eo quod mox sequitur *orator aspersit*. Quod non videtur fecisse Minucius, satis Latinæ linguæ copiosus, nec retinens ejusdem vocis, nisi ubi habet suam venerem, quæ hîc nulla est. Gallica versio *pour soüiller la gloire de nostre chasteté*. Vicinam & magis congruam vocem præbet auctor cap. XXVI *terreni ponderis & cœlestis levitatis admixtione*. Sed haud dubie scripsit auctor *deformis infamiæ accessione*. Cap. XXIV. *Dum fieri malunt alieni erroris accessio*. Gronovius.

3 *Fronto*] Orator, Magister Antonini. Jul. Capitolin. Antonino. Auson. Grat. act. ad Grat. *Wowerus.*

Fronto] Orator nobilissimus, M. Antonini Imp. præceptor. Breviator Eutropii lib. 8. fol. 116. Xiphilinus in M. Antonino Philosopho. *Elmenhorst.*

Et tuus Fronto] Quem supra dixit Cirtensem. Is famosa declamatione Christianos oneraverat probris atrocibus. *Rigalt.*

4 *Jus apud Persas cum matribus misceri*] Hoc variis auctoribus proditum. Herod. lib. 3. Ter. Apol. Tatian. πρὸς Ἑλλ. Theodoret. Serm. 3. Philo Jud. lib. de 6. & 7. præcepto. Sext. Empir. Philos. Hypotypos. lib. 3. cap. 24. D. Hieronymus adv. Jovinian. lib. 2. c. 36 ubi lege: *regna non modica*,

matribus. [1] Ægyptiis, & [2] Athenis cum ſororibus legiti-

tica, *& Romano paria.* non, *Romano regno.* Dio Chryſoſt. Orat. 10. & 21. Harmenop. lib. 1. tit. 1. §. 15. *Wower.*

Jus eſt apud Perſas cum matribus miſceri] Theodoretus contra Græcos Orat. 9. de legib. fol. 128. ait, Perſas ex Zaradæ inſtituto impune cum matribus, ſororibus, & filiis miſceri. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ζαράδου πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι καὶ ἀδελφαῖς (ἀδεῶς γε μέντοι) καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, καὶ νόμον ἔννομον τὴν παρανομίαν νομίζοντες, ἐπειδὴ τῆς τῶν ἁλιέων νομοθεσίας ὑπήκουσαν, τοὺς μὲν Ζαράδου νόμους ὡς παρανομίαν ἐπάτησαν, τὴν εὐαγγελικὴν δὲ σωφροσύνην ἠγάπησαν. Vertit Zenobius Acciaiolus, *Perſicæ itaque nationes, quæ jam pridem Zaradæ legibus regebantur, matrum, ſororum, filiarum connubiis ſuſque deque commixtæ, remque juſtiſſimam arbitrantes, id quod erat facinus injuſtiſſimum, audita piſcatorum lege atque accepta, Zaradæ leges ut iniquitatem maximam conculcarunt, euangelicamque temperantiam protinus amplexæ ſunt.* Chryſoſtom. de Virgin. cap. 9. Hieron. lib. 2. adverſus Jovian. cap. 6. D. Clemens recog. lib. 9. fol. 144. Julian. Imp. apud Cyrill. lib. 4. fol. 94. Photius biblioth. fol. 22. Curtius lib. 4. Gregorius Nyſſenus in epiſt. contra Fatum, Ælianus de animal. lib. 3. cap. 38. Tatianus contra Græcos fol. 283. *Elmenhorſt.*

1 *Ægyptiis*] Diodor. Sic. l. 1. Euſeb. l. 6. c. 8. Præp. Euangel. apud Perſas jus eſſe filiis, ſororibus, matribus miſceri; nec relinquere eos hunc morem, etiamſi Perſide exierint. In Ægypto, Phrygiaque plurimos eodem ſcelere contaminari. Sext. Empir. lib. 3. Hyp. *Wowerus.*

Ægyptiis cum ſororibus legitima connubia] Ægyptios inceſta matrimonia à Chamo didiciſſe tradit Beroſus Babylonius lib. 3. antiquit. pag. 13. *Cham*, inquit, *publice mortale genus corrupit, aſſerens & reipſa exequens, congrediendum eſſe, ut ante inundationem, cum matribus, ſororibus ac filiabus, maſculis, brutis. Eum inter homines hujus dogmatis ſecuti fuerunt Ægyptii: verum poſteri hoc vitioſum dogma neglexerunt.* Philo de ſpecial. legib. fol. 533. Ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων, χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν, ὡς ἡμίεργα διαταττομένων, εὐφόρησεν εἰς ἀσέλγειαν, ἐπιδαψιλευόμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασι καὶ ψυχαῖς ἀκρασίαν, καὶ παρασχὼν ἄδειαν ἅπασαν ἀδελφὰς ἄγεσθαι, τάς τε ἰδίας τοῦ ἑτέρου τῶν γονέων, τοῦδε, ἢ τοῦδε, καὶ τὰς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ τὰς οὐ νεωτέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρας καὶ ἰσήλικας, καὶ δίδυμοι γὰρ πολλάκις ἐγεννήθησαν, οὓς ἡ μὲν φύσις ἅμα τῇ γενέσει διήρτησε καὶ διέζευξεν. ἡ δ' ἀκολασία καὶ φιληδονία, εἰς κοινωνίαν ἐκάλεσεν ἀκοινώνητον, καὶ ἁρμονίαν ἀνάρμοστον. Id eſt; *Ægyptius ridens utriuſque ſimplicitatem & ſemiperfecta placita; laxavit libidinem, & auxit in corporibus animiſque inſanabile malum intemperantiæ, permiſſa licentia ducendi ſorores ſive per alterutrum parentem ſive per utrumque cognitas, majores pariter & minores æqualeſve, ne gemellis quidem*

gitima connubia. [3] Memoriæ, & [4] tragœdiæ vestræ incestis

exceptis, quas natura ipso natali se junxit, intemperantia vero societate copulavit insociabili & male comparata junctura. Diodor. Sicul. biblioth. lib. 1. fol. 23. Pausan. Attic. 15. p. 6. Cæsarius Dialogo 2. *Elmenhorst.*

2 *Athenis cum sororibus legitima connubia*] Scilicet ὁμοπατρίοις, non uterinis. Philo Jud. in 6. & 7. præceptum decal. ὁ μὲν οὖν ὁ Ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρίους ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. inde Seneca de morte Claudii, ubi illi objicit sororis nuptias, *Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum.* Jam enim de Ægyptiis docui. Æmil. Probus Cimone: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpinicen, non magis amore, quam patrio more ductus. Atheniensibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Quomodo in exilium ejectus, si patrio more Elpinice illi nupserat? Scribit enim Andocides orat. in Alcibiad. Athenienses Cimonem urbe expulisse διὰ παρανομίαν, ὅτι τῇ ἀδελφῇ τῇ ἑαυτοῦ συνῴκησε. Quod etiam Plutarchus, Athenæus, & Suid. tradunt. Sed ex verbis Plutarchi colligimus, ut etiam alii observarunt, non propter nuptias, sed stuprum Cimonem exilio mulctatum; & ideo ab Andocide profertur, ut notet majorum summam severitatem, quod stuprum, levius delictum, tam graviter puniissent. Muretus 15. Variar. scribit errasse Æmilium, qui Elpinicen germanam Cimonis sororem dixit, si tantum consanguinea ejus fuit, multaque alia addit, quæ ejus opinionem parum juvant. Advertere debuerat Æmilium ipsum verba sua interpretatum. nam quam germanam appellarat, mox eodem patre natam dicit. Germani vero non tantum illi, qui iisdem parentibus, aut uterini, sed quibus idem pater, sive consanguinei. Serv. ad illa Virgil. 5. Æneid. *Hac germanus Eryx. Germanus secundum Varronem de eadem genitrice manans, non ut multi dicunt de eodem germine, quos ille tantum fratres dicit.* Sane si rationem verbi spectes, rectius germani ab eodem germine, quam ab eadem genitrice manantes dicuntur. illorum ergo rationem & usum secutus Æmyl. Prob. germanam consanguineam dixit. *Wower.*

Athenis cum sororibus legitima connubia] Æmilius Probus in Cimone: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpenizen, non magis amore quam patrio more ductus. Atheniensibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Cyrill. contra Julian. Imp. lib. 6. fol. 129. *Cimon Elpenizen, eodem semine & sanguine ortam pro uxore habuit: & Persas ipsos, imo & ipsum summum Jovem imitatus, eodem cum sorore toro usus est.* Elmenhorst.

3 *Memoriæ*] *Memoriæ* sunt Arnobio lib. 6. contra gentes, fol. 116. memoralia scripta. Gell. lib. 4. cap. 6. *In veteribus memoriis scriptum legimus.* Et l. 5. cap. 5. & 9. lib. 10. cap. 12. l. 20. c. 10. Firmic. astronom. lib. 6. c. 26 fol. 166. *Talem Oedipodem habuisse geni-*

cestis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: sic & deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. Merito igitur incestum penes vos sæpe deprehenditur, semper admittitur. etiam [5] nescientes miseri potestis in illicita proruere. Dum Venerem [6] promisce spargitis, [7] dum passim liberos seritis, [8] dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter

nituram, antiquæ ferunt memoriæ lectionum. Tertull. Apoll. cap. 19. *Historiarum causæ & memoriarum.* Et adversus Judæos, cap. 1. *Secundum memoriam populus Judæorum, derelicto Deo, idolis servivit.* Ambrosius Epist. 28. ad Theodos. Imp. *Factum est in urbe Thessalonicensium, quod nulla memoria habet.* Elmenhorst.

4 *Tragœdiæ*] Lactant. epitom. c. 4 *Quid Scena? num sanctior? In qua Comœdia de stupris & amoribus; Tragœdia de incesto & parricidis fabulatur.* & lib. 6. cap. 20. Cyprian. epist. 1. ad Donatum Et de spectat. fol. 376. Augustin. de Civitat. Dei lib. 2. cap. 8. *Elmenhorst.*

5 *Nescientes miseri*] Adumbrata ex illis Clem. Alexand. lib. 3. Pæd. cap. 3. ἀλλ' ὐδὲ συνιᾶσιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἄδηλον τῆς συνουσίας πολλὰς ἐργάζεται τραγῳδίας. παιδὶ πορνεύσαντι, καὶ μαχλώσαις θυγατράσιν ἀγνοήσαντες πολλάκις μίγνυνται πατέρες, ὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων παιδίων. *Wower.*

Etiam nescientes miseri, potestis in illicita proruere, dum Venerem promiscue spargitis] Lactant. lib. 6. cap. 20. *Quis dubitet, quin impius sit, qui alienæ misericordiæ locum non tribuit? qui, etiam si contingat ei, quod voluit, ut alatur; addixit certe sanguinem suum vel ad servitutem, vel ad lupanar. Quæ autem possint, vel soleant accidere in utroque sexu, vel per errorem, quis non intelligit? quis ignorat? Quod vel unius Oedipodis declarat exemplum, duplici scelere confusum.* Justin. Martyr pro Christian. Apol. 2. fol. 55. Tertullianus Apol. cap. 9. *Elmenhorst.*

6 *Promiscue*] MS. bene. *promisce.* Meursius. De hac objectione actum pag. 7. *Gronovius.*

7 *Dum passim liberos seritis*] Tertull. lib. 1. ad uxorem cap. 5. *Quid gestiamus liberos serere?* Ita Horat. in carm. seculari dixit, *producere sobolem.* Lucret. 5. de rerum nat. p. 175. *prolem producere.* Arnob. lib. 4. advers. gent. fol. 86. *prolem extundere.* Elmenhorst. Adde Pricæana ad Apuleji Milesia lib. ix pag. 493. *Gronov.*

8 *Dum etiam domi natos, alienæ misericordiæ frequenter exponitis*] Cod. Theodos. l. 2. de expositis: *Nullum dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus: si expositos quodammodo ad mortem, voluntas misericordiæ amica collegerit.* Elmenhorst.

Dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis] Morem infantes exponendi admodum frequentem apud veteres fuisse, arguunt tot scriptorum monu-

quenter exponitis, [1] necesse est in vestros recurrere, in filios

monumenta. Hinc tam crebro infantum expositionis in veterum comœdiis mentio. Hinc tot Christianorum hujus moris Patrum exprobratio. Sic Tertullianus Apologet. cap. 9. *Imprimis filios exponitis, suscipiendos ab aliquâ prætereunte matre extraneâ.* Sic Lactantius lib. 5. cap. 9. *Qui natos ex se pueros aut strangulant; aut, si nimium pii fuerint, exponunt.* Et lib. 6. cap. 20. *Quid illi, quos falsa pietas cogit exponere? Non possunt innocentes existimari, qui viscera sua in prædam canibus objiciunt; & quantum in ipsis est, crudelius necant, quam si strangulâssent.* Aristoteles lib. 7. Politicor. cap. 17. ait, lege Athenis receptum fuisse, ut, quicquid natum nollent, id vel morti darent, vel exponerent: Περὶ δὲ, inquit, ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων ἔστω νόμος, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. Quæ immanitas! Et hæc apud populum, qui sapientissimus vulgo audiebat. Quanto humanius Thebani, apud quos partum exposuisse capital erat! Ita de illis Ælianus Hist. Variar. l. 2. c. 7. Νόμος Θηβαϊκὸς, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἀνδρὶ Θηβαίῳ ἐκθεῖναι παιδίον, οὐδὲ εἰς ἐρημίαν αὐτὸ ῥῖψαι, θάνατον αὐτοῦ καταψηφισάμενος. Quod cum Christianorum principum legibus congruit. Exponebantur vero sæpe infantes cum monumentis, generali nomine, Græcis γνωρίσματα, Latinis etiam *crepundia* dictis. Terentius Eunuch. Act. 4. Sc. 6.

Abi tu, cistellam adfer cum monumentis.

Addebantur hæc crepundia, tanquam fortunæ viatica, ut, qui in infantulos incidissent, haberent unde alimentum præstare possent; vel etiam addebantur, ut essent signa, quibus favorabiliori forte aurâ à parentibus agnoscerentur. Hinc apud Heliodorum lib. 4. ὥστε ἄρα σοι πάντως ἐπιδεικνῦσαι μοι τὴν ταινίαν, ἣν τῇ παιδὶ συνεξέθηκα ὑποδέδεχθαι μετὰ τῶν ἄλλων γνωρισμάτων ἐλέγχεις. Variæ hujusmodi monumentorum species recensentur apud Longum l. 1. ποιμενικ. Habes enim ibi fascias, ensiculum, mitram, crepidas, aliaque id genus. Καὶ θαυμάσας, ὥσπερ εἰκὸς ἦν, πρόσεισιν ἐγγὺς, καὶ εὑρίσκει παιδίον ἄῤῥεν, μέγα καὶ καλὸν, καὶ τῶν κατὰ τὴν ἔκθεσιν τύχης ἐν σπαργάνοις κρείττοσι· χλαμύδιόν τε γὰρ ἦν ἁλουργὲς, καὶ πόρπη χρυσῆ, καὶ ξιφίδιον ἐλεφαντόκωπον. Et paullo post: Θῆλυ ἦν τοῦτο τὸ παιδίον· καὶ παρέκειτο καὶ τούτῳ σπάργανα, γνωρίσματα, μίτρα διάχρυσος, ὑποδήματα ἐπίχρυσα, καὶ περισκελίδες χρυσαῖ. Uti & apud Parthenium, Trallianum, alios. Vide sis etiam de infantum expositione Lipsium Epistolâ 85. Centur. 1. ad Belgas, quæ est ad Dionysium Villerium. *Ouzelius.* Indicium hoc posterius relinquo: sed præcedentia de crepundiis scito eum habuisse descripta ex Bourdelotio ad Heliodori Æthiopica pag. 82, 83, 84

Alienæ misericordiæ exponitis] Paulus l. 4. D. de agnos. & alend. lib. *Necare videtur non tantum is, qui partum præfocat, sed & is qui publicis locis, misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.* Wow.

1 *Necesse est in vestros recurrere*] Tertull. *Filios exponitis suscipiendos ab aliqua matre extraneâ;*

filios inerrare. Sic [2] incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos [3] pudorem non facie, sed mente præstamus. [4] unius matrimonii vinculo libenter

nea, vel adoptandos melioribus parentibus. Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari, & simul error impegerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Justin. Apol. 2. *Wowerus.*

Necesse est in vestros recurrere] Fortasse scripserit Minucius *incurrere.* Quod jam vidit Pricæus. Sic Appulejus l. 10. *Verebatur ne quo casu juvenilis caloris impetu lapsus, nescius nesciam sororem incurreret.* Tertullianus lib. de Pudicitia: *Nec enim interest, alienam nuptam an viduam quis incurset, dum non suam feminam.* Juvenalis Satyrâ 6. ubi de matronâ libidinosa:

Si nihil est, servis incurritur. Ouze.

Necesse est in vestros recurrere] Non debuit Pricæus (Ejus enim sunt omnia, quæ allini curavit sub suo nomine Ouzelius) verbum *incurrere* de furore libidinis ab aliis usurpatum hîc tam violente inferre, quia & Minucio placent interdum verba sic composita, ut hoc *recurrere*, etsi primæ syllabæ significatio sit nulla & prorsus intereat ut, pag. 313 *recognoscere.* 350 *vera religio reservetur.* pag. 27 *residamus*, ubi etiam *angit & remordet oratio.* Cæterum omnino nunc significatio ejus requiritur, q. d. ut dum sic alios vestri sanguinis abigitis, alios retinetis, hi nescii consanguinitatis concilient amores inter se, & Venus ita recurrat in vestros redundetque & regyret. Plane ut Horatianum, *Naturam expellas furca, tamen usque recurrit.* Quum interim noverit Minucius etiam alterum usurpare, & in alia syntaxi, ut cap. v. *fulmina arboribus incurrunt.* Gronov.

In filios inerrare] Ut cap. xxxvii de Mucio Scævola, *cum errasset in regem.* Sed ita speciatim hos aggreditur, quia per eos nomen & familia propagatur; quibus eo pacto fieri potest, ut jungantur vel sororibus vel fæminis, quæ gradu illicito & vetito ad conjugium illos attingunt. Itaque si ita commisceatur per incestum sanguis, id in posteros ejus cadit, qui spuriam filiam exposuit. *Idem.*

2 *Incesti fabulam nectitis*] Forte: *incestis fibulam nectitis.* Nisi fabulam intelligat crimen incesti Christianis objectum. *Wowerus.*

3 *Pudorem non facie sed mente præstamus*] Eleganter: & bene verbum illustrat Holstenius ad Passionem Perpetuæ p. 123. *Grot.*

4 *Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus*] Licet veteres Christiani secundas nuptias non omnino damnarint, admodum tamen maligne de iis senserunt. Patet id abunde ex Ambrosio de viduis part. 3. pag. 227. & in comm. Epist. Pauli. 1. Corinth. cap. 7. Hieron. de μονογαμίᾳ. Chrysost. de Virginitate tom. 5. cap. 37. Tertullianus passim secundas nuptias vocat *adulterium*, *dedecus voluptuosum*, *confusionem.* & Athenag. apol. pro Christian. p. 41. *speciosum adulterium:* a

benter inhæremus. [1] cupiditate procreandi aut unam scimus,

δεῖ (inquit) τὶς ἐπέχθη μόνον, ἢ ἐφ' ἐνὶ γάμῳ· ὁ γὰρ δεύτερος, εὐπρεπὴς ἐςὶ μοιχεία. Canon. 1. Basilii Magni in epitome Sanctor. Canon. fol. 55. tertium conjugium *inquinamentum Ecclesiæ*, ἡ τριγαμία παράνομος, καὶ τῆς ἐκκλησίας ῥύπασμα. Ubi etiam notat scholiastes Græcus, ut illi, qui post 40. annum tertias nuptias contrahunt, velut inquinamenta ecclesiæ, communionis exortes sint ad quinquennium. Inde quoque sancitum, ne bimariti ad episcopatum admitterentur. Canon. Apost. cap. 17. Hieron. lib. 2. contra Jovian. cap. 3. & de Monogamia ad Ageruchiam Epist. 2. cap. 2. Chrysost. in Epist. Pauli ad Titum cap. 1. Homil. 2. Gelasius PP. in Decretis c. 24. Innocentius PP. ad Victricium episcop. Epist. 2. cap. 6. Burchardus Wormaciensis Episcop. lib. 1. Decretal. cap. 5. Concil. Spalense 2. cap. 4. Concil. Romanum cap. 2. Concil. Agathense c. 39. Concil. Antisiodorense cap. 24. Concil. Neocæsariense c. 7. & Burchardus Wormaciensis Episcop. lib. 2. cap. 233. (nescio irreligiosius an ineptius) presbyterum in nuptiis bigami prandere vetant. Hinc maxime Cataphrygarum, Montanistarum ac Novatianorum hæreses tumuerunt, quæ secundas nuptias pro fornicatione habebant, asserebantque, ideo eas Apostolorum Paulum permisisse, quia ex parte sciebat, ex parte prophetabat. Quos fanaticos, buccis sonantibus, non sapientibus (ut ait Augustinus) inflavit Tertullianus dum secundas nuptias, tanquam illicitas, maledico dente carpit, quas omnino licitas Apostolus sobrie asserit, nec damnabiles, nec deturpandas. Vide Augustin. de Hæresib. cap. 26. & tom. 4. de bono viduitatis. cap. 4. Ruffinum in exposit. Symboli ad Damasum apud Hieronym. t. 9. Epist. 17. Hieronym. adversus Montanum Epistol. 54. Auctor de fide ad Petrum Diacon. cap. 3. fol. 160. apud Augustin. tom. 4. *Si cui primo contigerit privari conjugio, si voluerit secundas vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, si eas caste servaverit: id est, si unus & una legitime duntaxat conjuncti, fidem servent, ut nec ille mulieri præter uxorem, nec illa viro præter maritum ullatenus misceatur*. Elmenhorst.

1 *Cupiditatem procreandi*] Athenag. Christianos uxores ducere, liberis creandis, & sobolis propagatione concupiscentiæ modum illis definiri. *Wowerus*.

Cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut nullam] Philo de Cherubin fol. 78. Ἀνὴρ μὲν γυναικὶ, ἄνθρωπος δὲ ἄῤῥην ἀνθρώπῳ θηλείᾳ εἰς τὰς ἐπὶ γενέσει παίδων ὁμιλίας, ἐπακολουθῶν τῇ φύσει, συνέρχεται συνιστάμενον. Justinus Martyr in epistola ad Diognetum fol. 384. Christiani γαμοῦσιν ὡς πάντες τεκνογονοῦσιν. Et apolog. 2. pro Christianis fol. 55. Ἀλλ' ἢ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγαμοῦμεν, εἰ μὴ ἐπὶ παίδων ἀνατροφῇ, ἢ παραιτούμενοι τὸ γήμασθαι, τέλεον ἐνεκρατευόμεθα. Id est: *Quin omnino vel matrimonium non aliter contrahimus, nisi liberorum crean-*

ſcimus, aut nullam. [1] convivia non tantum pudica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut

creandorum, vel educandorum gratia: vel conjugium detrectantes, perpetuo nos continemus. Athenagoras apologia pro Chriſtianis pag. 41. Γυναῖκα μὲν ἕκαστος ἡμῶν, ἣν ἠγάγετο κατὰ τοὺς ὑφ' ἡμῶν τεθειμένους νόμους, νομίζων, καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι. ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς καταβάλλων εἰς γῆν τὰ σπέρματα, ἄμητον περιμένει, οὐκ ἐπισπείρων, καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπιθυμίας, ἡ παιδοποιΐα. Id eſt: *Uxorem quidem unuſquiſque noſtrum quam duxit, ſecundum nobis poſitas leges reputat, eamque ſuſcipiendæ duntaxat prolis gratia. Quemadmodum enim agricola, poſtquam in terram ſemina conjecit, exſpectat meſſem, nihil inſuper inſerens, ita nobis quoque finis concupiſcentiæ liberorum procreatio eſt.* Elmenhorſtius.

Cupiditate procreandi aut unam ſcimus aut nullam] Ita omnes edit. & MS. Reg. Sententia tamen poſtulat *cupiditatem.* Heraldus. Scilicet quia non videbatur antecedere ſubſtantivum fæmineum, cui inniteretur τὸ *ullam* & *nullam*, ut melius de ſyntaxi debuerit prætexere, quam de ſententia. Sed merito Heraldinam hanc larvam ſprevit Rigaltius, quem prave erravit quum rurſus deſeruit Ouzelius exhibens *cupiditatem* ſive ex Heraldi iſto ratiocinio, ſive ex Woweri editione. Nam fæmineum iſtud intellectu petitur ex præcedente *matrimonii*, quod ideo toties probatiſſimi uſurpant pro uxore. Quod lepidum eſt, ſcito Heraldum, licet ita ratiocinetur, in utraque tamen editione retinuiſſe *cupiditate:* atque ita recte citavit Cl. Pricæus ad epiſtolam 1 ad Timoth. III, 12, quum Gallica verſio decentiſſimam hanc cauſam ſciendi unam penitus & vitioſe omittat. Hanc enim cupiditatem procreandi ſtatuit bonam eſſe & cauſam protulit cap. XVIII. *Quid cupido generandi? nonne a Deo data eſt.* Ibi cupidinem generandi dixit, quam nunc cupiditatem procreandi: cui ut inſerviatur, ſcit Chriſtianus unam; ſin, nullam. Et quid aliud in Catalectis Virgilianis ſcribitur ab Caſilio pag. 174.

Compedibus Venerem, vinclis conſtringe Lyæum,
Ne te muneribus lædat uterque ſuis.
Vina ſitim ſedent: natis Venus alma creandis
Serviat. hos fines tranſiluiſſe nocet. Gronovius.

1 *Convivia*] Convivia Chriſtianorum publica, & privata. De publicis, quæ poſt communionem in eccleſia celebrata Chryſoſt. in 1. ad Corinth. Zonaras in Can. Synodi Gang. Ἀρχαῖον ἔθος ἦν, τὸ μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, συσσίτια γίνεσθαι, καὶ συμπόσια τῶν πλουσίων χορηγούντων τὰ βρώματα, προσκαλουμένων δὲ καὶ τοὺς πενεστέρους. Illis conviviis accumbebant nullo habito diſcrimine, quod cum non obſervarent Corinthii, ab Apoſt. reprehenduntur. 1. ad Cor. cap. 11. Judas quoque Apoſt. in epiſt. agapis immixtos συνευωχουμένους ἀφόβως ἑαυ-

τὰς ποιμαίνοντας. Vide Clem. Alexand, Pædag. l. 2. c. 1. Can. 74. conc. Trull. & Can. 28. Laodic. prohibent ἐν τοῖς κυριακοῖς συνεδίων, καὶ ἀκκούβιτα στρωννύειν. C. convivia 44. distic. C. non oportet. 2. distinct. interdicitur ministros altaris, vel quoslibet clericos, aut laicos ex symbolis convivia celebrare. cujus vero usus, & effectus hæc convivia in veteri ecclesia fuerint, docet Tertul. Apol. *Cæna nostra vocatur ἀγάπη, inopes quoque refrigerio isto juvamus. non qua penes vos parasiti affectantur, &c. Si honesta causa est convivii, reliquum ordinem disciplinæ æstimate qui sit, de religionis officio, nihil scurrilitatis, nihil immodestiæ admittitur. editur, quantum esurientes cupiunt.* Ita enim verba illa emendanda, quæ corrupta apud Tertull. ubi præterea scribendum: post aquam manualem ad lumina. Agape Christianis ipse adfectus. Cypriano lib. 3. cap. 3 ad Quirin. dilectio fratrum. Ita vertit φιλαδελφίαν in epist. D. Petri 2. cap. 1. & munus ad indicium hujus adfectus exhibitum. Tertul. ad Mart. *agape fratrum.* His adde alia Christianorum solennia convivia natalitiorum, sive, ut Tertull. de cor. mil. oblationum natalitiarum. Orig. 3. in Job. pari frugalitate peracta, qualia etiam privata illorum convivia. Clem. Pædag. lib. 2. cap. 12. *Wowerus.*

Convivia non tantum pudica colimus sed & sobria] Christiani agitarunt publica & privata convivia. De publicis quæ in ecclesia fiebant post sumptam eucharistiam, capio hæc Hieronymi in epist. Pauli ad Corint. 1. cap. 11. *In Ecclesia convenientes, oblationes suas separatim offerebant, & post communionem quæcunque eis de sacrificiis superfuissent, illic in Ecclesia communem cœnam comedentes, pariter consumebant.* Et Chrysost. in eand. epist. homil. 27. fol. 559. Κοινὰς δὲ ἐποιοῦντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκός· καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, ἐπὶ κοινὴν πάντες ᾔεσαν εὐωχίαν, τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων, καὶ οὐδὲν ἐχόντων, ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἑστιωμένων. Id est: *Statis autem diebus mensas faciebant communes, & peracta synaxi, post sacramentorum communionem omnes commune inibant convivium, divitibus quidem cibos adferentibus, pauperibus etiam & qui nihil habebant vocatis, & omnibus communiter vescentibus.* Et Sermone de verbis Apostoli *Oportet hæreses esse, &c.* Tom. 4. fol. 606. *Inolevit in ecclesiis consuetudo quædam admirabilis; fideles enim omnes in conventibus suis postquam audissent doctrinas, post preces, post sacramentorum communionem, soluta concione non mox domum concedebant, sed dites & abundantiores alimenta & edulia à domibus suis auferentes, pauperes vocabant, communesque faciebant mensas, convivia in ipsa ecclesia. Atque ita à communione mensæ & pietate loci undequaque ad charitatem accendebantur, non absque summa voluptate utilitateque maxima: pauperes enim tum fruebantur consolatione qualis obtingebat; divites vero fructum benevolentiæ & ab ipsis, quos pascebant, & à DEO propter quem illos pascebant, asse-*

que-

quebantur, sicque tandem domum redibant. Igitur multa quidem hinc eis proveniebant bona: summum tamen omnium erat, fervens in tota congregatione amicitia, tanta ipsis inter se prudentia atque benevolentia congregatis non solum cum acciperent, sed & cum darent beneficia. Oecumen. in epist. Pauli ad Cor. 1. cap. 2. pag. 88. Johanne Hentenio interprete: *Præcipuis diebus sive festis post sacrorum mysteriorum participationem agebantur communes cœnæ, præparantibus illas divitibus ac pauperes invitantibus. Id autem erat occasio charitatis ac modestiæ animi.* Hæc convivia à dilectione Ἀγάπας (quod tamen improbat Clemens Alex. lib. 2. pædag. cap. 1. fol. 61.) nominarunt. Hieron. ad Eustochium de custodia virginit. Tom. 1. Epist. 22. cap. 14. Clemens constit. Apol. lib. 2. cap. 28. Oecumenius in Epistol. Judæ cap. 2. Epitome S. Canonum Tit. 3. fol. 40. Concilium Laodicenum c. 27. & 28. Concilium Gangrense cap. 2. Corpus Canon. part. 1. Distinct. 42. cap. 3. Tertull. apolog. cap. 39. *Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit, vocatur ἀγάπη id quod dilectio penes Græcos est. Quantiscunque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumtum, siquidem inopes quosque refrigerio isto juvamus, non qua penes vos parasiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, sub auctoramento ventris inter contumelias saginandi, sed qua penes Deum major est contemplatio mediocrium. Si honesta causa est convivii, reliquum ordinem disciplinæ de causa æstimate, quid sit de religionis officio. Nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittit, non prius discumbitur quam oratio ad DEUM prægustetur. editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum DEUM sibi esse. Ita fabulantur ut qui sciant Dominum audire. Post aquam manualem & lumina ut quisque de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium DEO canere: hinc probatur, quomodo biberit. Æque oratio convivium dirimit. Inde disceditur non in catervas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum, sed ad eandem curam modestiæ & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam disciplinam.* Sed hæ cœnationes, quæ mutua charitate & Christiana philosophia non modica constabant, ob dissensiones & luxum nimium postmodum de ecclesiis sublatæ. Chrysost. loco supra citato. Theophylact. Bulgariæ Archiepiscop. in epistol. Pauli ad Corint. 1. cap. 11. Concil. Laodicenum cap. 28. Concil. Gangrense cap. 11. Concil. Carthagin. 3. cap. 30. Concilium Africanum cap. 9. Concil. Antisiodorense cap. 9. Phocius Nomocan. Tit. 5. cap. 12. Burchardus Wormaciens. Episcop. lib. 3. decretal. cap. 83. De privatis fuse Clemens Alexandrinus pædagog. lib. 2. cap. 4. In parentalibus quoque pauperes convivio excipiebant. Origenes lib. 3. in Job. fol. 274. *Nunc vero nos non nativitatis diem celebramus, cum sit dolorum atque tentationum introitus, sed mortis diem celebramus, utpote omnium dolorum dispositionem, atque omnium*

aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus. casto sermone, corpore castiore, plerique [1] inviolati corporis virginitate perpetuâ fruuntur potius, quam gloriantur. [2] Tantum denique abest in-

nium tentationum effugationem. Diem mortis celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur. Propterea & memorias Sanctorum facimus & parentum nostrorum, vel amicorum in fide morientium devote memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam consummationem in fide postulantes. Sic itaque non diem nativitatis celebramus, quia in perpetuum vivent ii, qui moriuntur. Celebramus nimirum religiosos cum sacerdotibus convocantes, fideles una cum clero, invitantes adhuc egenos & pauperes: pupillos & viduas saturantes, ut fiat festivitas in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus, nobis autem efficiatur in odorem suavitatis in conspectu æterni Dei. Hieron. in Jerem. lib. 3. cap. 16. *Moris autem est lugentibus ferre cibos, & præparare convivium: quæ Græci περίδειπνα vocant, & à nostris vulgo appellantur parentalia: eo quod parentibus justa celebrentur*, Natalitia convivia sancti non celebrarunt. Orig. in Levit. cap. 12. & 13. Homil. 8. fol. 89. *Et ut scias, esse in hoc grande nescio quid, & tale quod nulli sanctorum ex sententia venerit, nemo ex omnibus sanctis invenitur diem festum, vel convivium magnum egisse in die natalis sui, nemo invenitur habuisse leticiam in die natalis filii, vel filiæ suæ. Soli peccatores super hujusmodi nativitate lætantur. Invenimus etenim in veteri quidem testamento Pharaonem regem Ægypti, diem natalis sui cum festivitate celebrantem, in novo verò testamento Herodem. Uterque tamen eorum ipsam festivitatem natalis sui, profusione sanguinis humani cruentavit. Ille enim præpositum pistorum, hic sanctum prophetam Joannem obtruncavit in carcere. Sancti vero non solum non agunt festivitatem in natalis sui die, sed & spiritu Sancto repleti execrantur hunc diem.* Ambrof. part. 3. de fide resurrectionis cap. 2. Hieron. lib. 2. in Matth. cap. 14. Beda lib. 2. in Marcum cap. 6. fol. 60. *Elmenhorst.*

1 *Inviolati corporis virginitate*] Athenag. Apol. παρθενεύοντες Tertull. θεραπευτίδες Ascetriæ. Niceph. Callist. lib. 2. cap. 16. *Wowerus.*

Inviolati corporis virginitate perpetuæ] Athenagoras apologia pro Christianis p. 41. Εὕροις δ' ἂν πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγηράσκοντας ἀγάμους, ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον συνέσεσθαι τῷ Θεῷ. (Justinus Martyr apolog. 2. pro Christianis fol. 48. Πολλοί (apud Christianos) τινες καὶ πολλαὶ ἑξηκοντοῦται καὶ ἑβδομηκοντοῦται, οἳ ἐκ παίδων ἐμαθητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἄφθοροι διαμένουσι. *Elmenhorst.*

2 *Tantum denique abest incesti cupido*] Origen contra Celsum lib. 1. οἱ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ ἰδιωτείᾳ ἐξουθενούμενοι καὶ μωροὶ καὶ ἀνδράποδα εἶναι

incesti cupido, [1] ut nonnullis rubori sit etiam pudica con-

εἶναι λεγόμενοι, κἂν μόνον πιστεύωσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ παραδεξάμενοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, τοσοῦτον ἀποδέουσιν ἀσελγείας καὶ ἀκαθαρσίας καὶ πάσης τῆς ἐν συνουσίαις ἀσχημοσύνης, ὡς καὶ τρόπον τελείων ἱερέων πᾶσαν συνουσίαν ἀποστραφέντων πολλοὺς αὐτῶν παντελῶς καθαρεύειν, οὐ μόνον ἀπὸ πάσης μίξεως. Id est: *Cæterum homines idiotæ ab illis pro nihil habiti, ut stulti & illiberales, si modo committant se in fidem DEI, & doctrinam Jesu recipiant, tantum absunt ab omni lascivia, spurcitia, turpitudine libidinum, ut in morem perfectorum sacerdotum ab omni coitu abhorrentium, multi eorum in totum caste pureque vivant, alieni à congressu mulierum etiam legitimo.* Athenagoras apolog. pro Christian. pag. 40. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. ὁ γὰρ βλέπων, φησὶ, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη μεμοίχευκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οἷς οὖν μηδὲν τὸ πλέον ἔξεστιν ὁρᾷν, ἢ ἐφ' ἃ ἔπλασεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θεὸς, ἡμῖν φῶς αὐτοὺς εἶναι. καὶ οἷς τὸ ἰδεῖν ἡδέως, μοιχεία, ἐφ' ἕτερα τῶν ὀφθαλμῶν γεγονότων, μέχρις ἐννοίας κριθησομένοις. πῶς ἂν οὗτοι ἀπιστηθεῖεν σωφρονεῖν. Vertit Suffridus Petrus: *Nos vero, tantum abest ut promiscui simus, ut ne adspicere quidem ad concupiscentiam fœminas liceat. Nam qui aspicit (inquit) mulierem ut concupiscat jam stupravit eam in corde suo. Quibus etiam nihil ulterius spectare licet, quam ea quorum gratia Deus oculos creavit, ut lumen essent nobis; quibusque spectare libidinose stuprum est, oculis ad aliena occupatis, ad cogitationem usque rationem reddituris, quomodo hi temperantes esse non credantur?* Justin. Apol. 2. pro Christian. pag. 48. Theophilus ad Autolycum lib. 3. fol. 269. Athanas. ad Antiochum Quæst. 97. August. de libero arbit. lib. 1. cap. 3. de honestate mulier. cap. 4. & 5. Chrysost. in Matth. cap. 5. homil. 17. Tertull. Apolog. cap. 9. Philo de special. Legib. Euseb. demonst. l. 3. demonst. 7. Macarius homil. 26. Hieron. in Oseeam tom. 5. cap. 4. fol. 45. Ambros. de officiis lib. 1. cap. 50. *Adulterium non solum facti colluvione, sed etiam adspectus attentione committitur.* Xixtus: *Scito te adulterum esse, si cogites de adulterio.* Recte tamen Origenes in Matthæum cap. 16. fol. 22. *Adulterium in corde peractum, minus est peccatum, quam si quis adjungat etiam factum.* Elmenhorst.

1 *Ut nonnullis rubori sit pudica conjunctio*] Athenag. Apol. ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. Mira veterum Christianorum continentia. Tertull. 1. cap. 6. ad Uxorem: *Quot sunt, qui consensu pari inter se matrimonium tollunt. Voluntariis spadonibus pro cupiditate cœlesti, salvo matrimonio abstinentia toleratur.* lib. de Virg. vel. cap. 13. hinc Can. 2. dist. 13. C. Omne itaque nuptiarum 27. quæst. 2. an conjunctio pudica prorsus sine peccato. Respondet D. Augustin. cap. 6. de bono conjug. *Conjugalis concubitus generandi causa culpam nullam*

conjunctio. [1] Nec de ultimâ statim plebe consistimus, si honores vestros & purpuras recusamus: [2] nec factiosi sumus, si omnes unum bonum sapimus eâdem con-

nullam habet; satiandæ libidinis causa culpam venialem. Wowerus.

1 *Nec de ultima st. plebe consf. si honores vestros & p. r.*] Opportune elidit crimen, quod varia tempora fecerunt probabile, unde sustinuit Seneca jactare III de Ira 43. *Humiles quidem & contempti, sed superioribus acidi & molesti.* Et Quintilianus in declam. II. *Adversus superiora rabiem de sui vilitate sumunt, genusque libertatis putant odisse majores*, quæ & similia collegit Pricæus ad epistolam Judæ vers. 8. *Gronovius.*

2 *Nec fastidiosi sumus, si omnes unum bonum sapimus eadem congregati quiete qua singuli*] Ita omnes edit. & MS. Reg. Affirmare tamen audemus legendum, *nec factiosi sumus.* Nam accusabantur Christiani vel eo præcipue nomine quod coitiones & factiones inirent, quod nec omiserat Cæcilius. Diluit nunc criminationem illam Octavius eodem modo quo Tertullianus in Apologetico, unde ista sumta sunt. *Hoc sumus congregati, quod & dispersi. Hoc universi, quod & singuli, &c.* Vide sis quæ ibi observabamus. *Heraldus.*

Nec fastidiosi sumus &c.] Dum debellat hanc lectionem Heraldus, & supponit *factiosi*, videtur assumere sane causam ex notissimo petitam, quum etiam schola Pythagorea inde publicam iram concitaverit, quasi cœtum clandestinæ conjurationis institueret, quum desertis & neglectis iis, quæ cives mirabantur, uni bono suo vacabat. Sed licet hanc suspicionem quodammodo alibi recoquere conatus sit Cæcilius, in ejus tamen verbis, quæ nunc respicit Octavius, nempe *rident sacra, miserantur miseri, si fas est, sacerdotum, honores & purpuras despiciunt ipsi seminudi*, nulla cogitatio factionis exprimitur, unde de ea nec locus hic admittit talem criminandi mentionem, & inde multo minus hanc repulsionem. Tres amici agunt inter se, ubi factionis & coitionis periculosæ mentio nec adduci poterat nec tolerari, præsertim cum nulla unquam exstiterit. Fastidii igitur odiosam tetricamque nauseam ab Christianis abigit, tanquam fugientibus illos & familiaritatem ac colloquia gentilium aversantibus, qui non idem saperent. Id igitur prævaleat, utpote quod exhibet liber MStus nec causam habet criminandi levem. Et ne hoc quidem alienum ab Oratore Ciceronis, in cujus libro II. cap. 89 scribitur: *Adimere omnem recusationem Crasso volui, quem ego paullo sciebam vel pudentius vel invitius (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere.* Ex quo certe patet vitiositas in tali homine aut appellatione residens, ubi quis videtur peculiare aliquid nactus præterire quæcunque ista aliorum. Unde etiam Plinius in pulcherrima epistola VI libri 8 de Pal-

congregati quiete, quâ singuli. nec in angulis garruli, si audire nos publice aut erubescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus augetur, [1] non est crimen erroris, sed testimonium laudis. nam in pulchro genere vivendi & perstat & perseverat suus, & accrescit alienus. Sic nos denique [2] non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiæ ac modestiæ signo facile dignoscimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: [3] sic nos, quod invi-

Pallante id tangit: *placuit ære signari omnes honores fastidiosissimi mancipii.* Unde illustratur voluminis Medicei auctoritas & fides in Taciti fine libri XI ann. Gallica enim interpretatio relinquit Minucium: *& personne aussi ne peut trouver estrange, si nous aspirons* &c. *Gronovius.*

1 *Non est crimen erroris*] Prout considerari debet soletque in vitiis, quæ alliciunt augentque corruptos, ubi sicut in fine capitis XXIV dixit, defensio communis furoris est furentium multitudo, quod vivo tabulæ suæ exemplo illustravit Cebes, ut imperfecte reddiderit auctor Gallicæ versionis *ce n'est pas un crime, mais une loüange.* Necessaria est admixtio erroris. *Gronovius.*

2 *Non notaculo corporis*] Rom. *nota occulta.* ita in verbis Cæcilii: *occultis se notis, & insignibus noscunt.* Glossæ: *Notaculum, nota, signum.* Tertull. *signaculum corporis.* Ruffin. l. 2. cap. 3. Hist. *signaculum fidei.* Quamvis autem Minucius neget Christianos se dignoscere signo corporis, non temere tamen notas, & insignia, quibus se dignoscebant ab Ethnicis, objecta existimo. Imprimere enim manibus, & brachiis solebant nomen Christi aut signum crucis. Procop. in Esaiæ cap. 44. ad illa verba: Et alius describet manu sua. τὸ δὲ, inquit, τῇ χειρὶ, διὰ τὸ στίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν ἢ βραχιόνων, ἢ τοῦ σαυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν. In quo indubie respexerunt ad illa D. Pauli ad Gal. cap. ult. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. Wowerus.

Notaculo corporis] Conatur ex superstitione gentilismi in conjugiis sacerdotum deducere Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 155. *Gronovius.*

3 *Sic nos quod invidetis fratres vocamus*] Hieronym. tom. 2. adv. Helvidium cap. 8. fol. 137. *Omnes Christiani fratres vocamur, quia in commune omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjungimur.* Basilius Mag. homilia in Lacizis habita fol. 212. Πάντες συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοὶ, ἑνὸς πατρὸς ἔκγονοι πάντες. ἐὰν καὶ τὸ πνευματικὸν ζητῇς, πατὴρ ὁ οὐράνιος. ἐὰν τὰ γήϊνα ζητῇς, μήτηρ ἡ γῆ. καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτίσμεθα πάντες. ὥστε ἀδελφοὶ ἡ φύσις κατὰ σάρκα, ἀδελφοὶ ἡ γένεσις ἡ κατὰ πνεῦμα. τὸ αὐτό σοι αἷμα φορεῖ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei coheredes. Vos enim nec invicem agnoscitis, & in mutua odia sævitis; [1] nec fratres vos, nisi sane ad parricidium recognoscitis.

XXXII. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra & [2] aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes, [3] sit Dei homo ipse simulacrum? [4] templum quod ei extruam,

ἀνθρώπου. τὴν αὐτήν σοι χάριν ἔλαβεν παρὰ τοῦ δεσπότου. Eusebius præparat. Eccles. lib. 1. cap. 2. Et in eccles. histor. lib. 1. cap. 5. August. de disciplin. Christian. cap. 1. Arnob. in Psalm. 133. Athenag. Apolog. pro Christian. pag. 41. Philo de charitate. Ambros. de Abraham patriarch. lib. 2. cap. 6. Chrysost. tom. 5. lib. 1. de compunct. cordis fol. 486. Tertull. apolog. cap. 39. *Elmenhorst.*

Fratres vocamus ut unius Dei parentis] Eadem fere ratio hujus sanctissimi nominis apud Tertull. Apol. Justin. & Athenag. Lactant. lib. 5. cap. 16. *Fratrum nomen nobis invicem impartimur, quia pares esse nos credimus.* Clem. Strom. 2. Ideo nos fratres, quod eodem verbo regenerati. ὁ δὲ ἑταῖρος, ἕτερος ἐγώ. ἢ καὶ ἀδελφοὺς τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσαγορεύομεν. Euseb. Emiss. Homil. 4. *Fratres sorores non natura, sed officio & affectione. quos enim diligimus his nominibus vocare solemus.* Epictet. Omnes natura fratres putabat. Arrian. Dissertat. lib. 3. Vagas autem libidines, & promiscuum cum fœminis coitum Christianis ideo objecerunt, quod Simonitæ, & postea Nicolaitæ, qui nomine Christianorum censebantur, illo uterentur; ut tradit Irenæus l. 1. c. 20. & 27. Euseb. Hist. lib. 2. cap. 13. l. 3. cap. 29. *Wowerus.*

1 *Nec fratres vos, nisi sane ad parricidium recognoscitis*] Nefandas libidines objicit Ethnicis. & fratres isti paricidæ noti sunt satis ex Petroniano Critone. Homo est etiam in semine, parricida est qui suum disperdit. *Rigaltius.*

2 *Aras non habemus*] Et tamen libro de Oratione Tertullianus dixerat *Aram Dei*, mensam convivio Dominico paratam. & aliis passim libris *aras & altaria & sacerdotes & sacrificia.* Idem.

3 *Cum sit DEI homo ipse simulacbrum*] Lactant. lib. 2. cap. 2. *Simulacbrum DEI non illud est, quod digitis hominum ex lapide aut ære, aliave materia fabricatur; sed ipse homo, quoniam & sentit, & movetur, & multas, magnasque actiones habet.* Et lib. 5. cap. 8. Chrysost. orat. 4. contra Judæos, pag. 171. S. Paulus ad Corinth. 2. cap 6. Orig. lib. 8. contra Celsum. Beda lib. 3. in Marc. cap. 9. Auctor comment. in Matth. cap. 23. homil. 45. fol. 905. *Elmenhorst.*

struam; cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non possit? & cum homo latius maneam, intra unam ædiculam vim tantæ majestatis includam? Nonne melius [1] in nostrâ dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? [2] Hostias & victimas Domino offeram, quas in usum mei protulit; [3] ut rejiciam ei suum munus? ingratum est: [4] cum sit lita-

Sit Dei homo ipse simulacrum] Est quidem Dei figmentum & plasma, sed & dicitur Dei templum & numisma. *Rigaltius.*

4 *Templum quod ei exstruam* &c] Ingreditur Octavius locum Christianis notum & ideo facilem, quia Paulus ita excellenti declaratione præivit, ut narratur in Actis Apostol. XVII, 24, quum ille accepisset eum ab anterioribus & præsertim divinis rebus pleno psalte. Unde quum appareat in parato id patrocinium omnibus positum esse, voluit tamen ad citatum locum Pricæus congerere Lactantium, hæc Minuciana, & Arnobium; fœdior Ouzelius, qui illa ipsa ab labore Pricæi corripiens suo nomini subjecit: quod idem factum ab eo etiam est in illis, quæ de ædicula prostituit, omnia Pricæana ad Acta eadem cap. XIX vers. 24, qui & ad Apulejum pag. 177 sua ista citat. Pricæus autem in citando indicat se legere *laxius*, ut ab Wowero editum. *Gronovius.*

1 *In nostra dedicandus est mente*] Prudentius Martyre Romano:

Ædem sibi ipse mente in hominis condidit,
Vivam, serenam, sensualem, flabilem. Ouzelius.

Sed ad istas voces Prudentii Weitzius citaverat hæc ipsa Minucii; quæ Ouzelius putavit sibi jus esse invertere. Reliquisset potius istam citationem, & inspexisset lib. II contra Symmachum, v. 841. *Iustitiamque litant, & templum pectoris ornant.* Gronovius.

2 *Hostias Domino offeram*] Athenag. ὁ τοῦ παντὸς δημιουργὸς οὐ δεῖται αἵματος οὐ προσδεῖ. Tertull. ad Scap. *Wowerus.*

Hostias & victimas Domino offeram] Marius Victor in Genesin lib. 2.

.... *nostri nil muneris indiget ille*
Totius mundi dominusque DEUSque.

Docte Theodoret. orat. 7. de sacrificiis fol. 106. Tertullian. ad Scapulam cap. 2. Euseb. demonstration. l. I. demonst. 10. Et de vita Constant. Imp. lib. 4. cap. 10. Lactantius lib. 6. cap. 25. Et in epitom. cap. 2. & 7. Athenag. apol. pro Christian. pag. 13. Justin. Martyr pro Christian. apol. 2. pag. 45. *Elmenhorst.*

3 *Ut rejiciam ei suum munus*] Palam alludit ad verba Pauli ex epistola prima ad Timotheum IV, 4. Οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Sed tamen Hesiodus nos docuit, quam feliciter præmonuerit Epimethea Prometheus, μήποτε δῶρον Δέξασθαι πὰρ

litabilis hostia, bonus animus, & pura mens, & [1] sincera

Ζηνὸς Ὀλυμπίου, ἀλλ' ἀποπέμπειν Ἐξοπίσω. Quanta cæcitas & ambiguitas? *Gronovius.*

4 *Cum sit litabilis hostia bonus animus, & pura mens, & sincera conscientia*] Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων l. 2. f. 36. Θεοῖς δὲ ἀρίστη μὲν καταρχὴ, νοῦς καθαρὸς καὶ ψυχὴ ἀπαθής. Xixtus in sententiis: *Templum sanctum est DEO mens pura, & altare est optimum, cor mundum & sine peccato.* Lact. in lib. 2. Thebaid. Statii, pag. 56. *Victimarum loco bona conscientia litatur.* Docte Hierocles in Pythagoram. Hieron. de institut. monachi ad Paulum epist. 13. cap. 3. tom. 1. Clemens Alexand. lib. 7. Stromat. fol. 303. Augustin. de natur. & gratia contra Pelagian. cap. 64. & tom. 10. serm. 1. in festo epiphaniæ fol. 438. Lact. lib. 5. cap. 19. lib. 6. cap. 24. Et in epitome cap. 3. Philo de *Offerentibus victimas*, fol. 582. & seq. Prudent. contra Symmach. lib. 2. pag. 395. & in Romano Martyre p. 217. *Elmenhorst.*

Litabilis hostia, bonus animus, & pura mens, & sincera conscientia] Justinus Martyr Parænet. 2. Ὁ Θεὸς οὐ βελτίστη τῶν σωμάτων ἀλκῆς, καὶ τύπων εὐμορφίαν, οὐδὲ εὐγενείας φρυάγματα, ἀλλὰ ψυχήν τε καθαρὰν, ὁσιότητι τετειχισμένην. Lactantius lib. 6. cap. 25. ex Seneca: *Vultisne vos Deum cogitare magnum & placidum, & majestate leni verendum amicum, & semper in proximo? Non immolationibus, & sanguine multo colendus; (quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est?) sed mente purâ, bono honestoque proposito.* Ouzelius.

Bonus animus, pura mens] Cic. 1. de Nat. Deor. *Cultus Deorum est optimus, ut eos semper pura, incorrupta & voce, & mente veneremur.* Prudent. περὶ στεφ. Victimas Christi cordis innocentiam, oris quietem, castitatem corporis. Justin. Parænet. 2. Deum velle ψυχήν τε καθαρὰν, ὁσιότητι τετειχισμένην. Arnob. lib. 5. 6. 7. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. & apud Euseb. Præp. Euang. l. 4. c. 5. Vide Suid. καλλιερεῖ. & Psal. 51. *Wowerus.*

Quum sit litabilis hostia &c.] Cui non accidit amœnissima hæc Christiani candoris & internæ castitatis professio vel descriptio, sicut non tempori adstricta, non loco, ita unica & certissima per omnes vitæ partes necessitas. Unde igitur fieri potuit, ut hanc pulchritudinis nostræ confessionem, hoc quietis Christianæ sepimentum adeo impie & per maximam sacerdotii Christiani ignorantiam, sustinuerit contrahere Io. Harduinus ad istum solum statum, quo aliquis velit nosse, quomodo offerat, quum solus sis, quomodo sacrifices, ubi nulla sacerdotis opera &c. Sed ille ficnasso suspendit male educatos, quem rideret Minucius Felix. Tu si vis, eum vide sic bacchantem ad Ioannis Chrysostomi Epistolam ad Cæsarium in notis pag. 210 & 211. Quæ vero huc afferuntur ab Ouzelio, jam collecta habet Weitzius ad Prudentium pag. 616. *Gronovius.*

1 *Sincera sententia*] Rom. conscien-

tera conscientia. Igitur qui [1] innocentiam colit, Domino supplicat: qui justitiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet, propitiat Deum: [2] qui hominem periculo subripit, opimam victimam cædit. [3] Hæc nostra sacrificia, hæc Dei sacra sunt. sic apud nos religiosior est ille, qui justior. At enim quem colimus Deum, [4] nec ostendimus, nec videmus. Immo ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. [5] In operibus enim ejus, & in mundi omnibus motibus virtutem ejus semper præsentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mireris si Deum non vides. vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & [6] sub ocu-

scientia. Wowerus.

1 *Junventiam*] Scribe, *innocentiam.* Meursius.

Qui innocentiam colit] Hæc omnia & præsertim quartum de servando homine, innexa sunt præcepto, quod narrat Matthæus ix, 13, unde ibi hæc verba attulit Pricæus. *Gronovius.*

2 *Qui hominem periculo surripit*] Xixtus in sentent. *Hostia DEO acceptabilis benefacere hominibus.* Elmenhorst.

3 *Hæc nostra sacrificia*] Notavimus ad Tertullianum in Apolog. & ad Scapulam. *Rigaltius.*

4 *Nec ostendimus, nec videmus*] Hunc locum sic administravit Cl. Basnage lib. 17 cap. 11 pag. 974. „Le Payen crioit incessemment „au Chretien, en lui insultant, „Montre moi ton Dieu; c'etoit „un des reproches qu'on faisoit a „Theophile d'Antioche, qu'il ne „pouvoit montrer le Dieu qu'il „adoroit. Il faloit même qu'il „fut fort commun. Car on trou„ve encore cette accusation dans „Minucius Felix, que le Chre„tien ne peut ni voir, ni mon„trer son Dieu; mais on n'avoit „qu'a faire l'elevation du sacre„ment, comme on fait aujour„d'huy, afin que le peuple voye „son Dieu notre Seigneur, & „qu'il adore. Les Peres des pre„miers siecles se tuoient de dire „aux Payens, que le Dieu des „Chretiens ne se voyoit que par „les yeux de l'ame, qu'il ne se „voit que dans le Ciel, dans les „astres. Dans les ouvrages qu'il „a creez.

5 *In operibus ejus*] Hæc transcripta ex Tertull. Apol. Cic. Tuscul. 1. *Wowerus.*

In operibus enim ejus] Athanas. de incarnat. verbi Dei fol. 61. Augustinus in Psalm. 41. Chrysostom. in Genes. cap. 1. homil. 4. Oecumenius in epistol. Pauli ad Romanos. *Elmenhorst.*

6 *Sub oculis tamen non venit ventus & flatus*] Lactant. lib. 7. cap. 9. *Ante omnia, quoniam DEUS ab homine videri non potest,*

oculis tamen non venit ventus & flatus. In sole [1] adeo, qui videndi omnibus causa est, [2] videre non possumus; radiis acies submovetur, obtutus intuentis hebetatur: & [3] si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. Quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis sustinere, cum te ab ejus [4] fulgoribus avertas,

test, ne quis tamen ex eo ipso putaret DEUM non esse, quia mortalibus oculis non videretur; inter cætera institutorum suorum miracula fecit etiam multa, quorum vis quidem apparet, substantia tamen non videtur: sicut est vox, odor, ventus, ut harum rerum argumento & exemplo, etiam DEUM licet sub oculos non veniret, de sua tamen vi, & effectu, & operibus cerneremus. Quid voce clarius? aut vento fortius? aut odore violentius? hæc tamen cum per aërem feruntur, ad sensus usque nostros veniunt, & eos potentia sua impellunt, non cernuntur acie luminum, sed aliis corporis partibus sentiuntur. Similiter DEUS non aspectu nobis, aliove fragili sensu comprehendendus est, sed mentis oculis intuendus; cum opera ejus præclara & miranda videamus. Xenoph. lib. 4. Memorab. fol. 802. Theophilus lib. 1. ad Autolycum. *Elmenhorst.*

1 *Solem adeo*] Theophil. lib. 1. ad Aut. εἰ τῷ ἡλίῳ οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀτενίσαι διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν θέρμην, καὶ δύναμιν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ ἄνθρωπος θνητὸς οὐ δύναται ἀντωπῆσαι. Clem. Protrept. *Wowerus.*

In sole adeo, qui vivendi omnibus causa est] Ita scriptum est in exemplari. &, hæc scriptura confirmatur eo quod sequitur paulo post: *In solem adeo rursus intende.* Rigaltius.

2 *Solem videre non possumus*] Lucretius de rerum natur. lib. 5. pag. 118.

Sol etiam cæcat, contra si cernere pergas.

Xenophon memorab. lib. 4. fol. 802. Ἐννόει δὲ, ὅτι καὶ ὁ πᾶσι φανερὸς δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὁρᾷν, ἀλλ' ἐάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγχειρῇ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Idest: *Etiam consideres, quod sol, cum omnibus esse conspicuus videatur, non permittat hominibus uti se accurate adspiciant: sed si quis impudentior eum spectare conetur, videndi facultatem amittat.* Theodoret. orat. 10. de provident. Basilius Magnus homil. in illud S. Iohannis: *Et DEUS erat verbum, &c.* fol. 199. *Elmenhorst.*

3 *Si diutius inspicias, o. visus extinguitur*] Ex Platone sumpsit in Phædone pag. 74. Μὴ πάθοιμι, ὅπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐκλείποντα θεωροῦντες καὶ σκοπούμενοι πάσχουσι. διαφθείρονται γάρ που ἔνιοι τὰ ὄμματα, ἐὰν μὴ ἐν ὕδατι ἢ ἔν τινι τοιούτῳ σκοπῶνται τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Gronovius.

4 *Fulgoribus*] Scribe *fulguribus.* conjungere solet *fulgura* & *fulmina.* ita supra, *Rutilare fulgura, fulmina præmicare.* Et postea, *Cum cælum, & fulmina, & fulgura longe ante fuerint, quam Jupi-*

tas, à fulminibus abſcondas? [1] Deum oculis carnalibus vis videre, [2] cum ipſam animam tuam quâ vivificaris & loqueris, nec aſpicere poſſis, nec tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat; & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire aut ſingulos noſſe. Erras, ô homo, & falleris. unde enim Deus longe eſt, cum omnia cæleſtia, terrenaque, & quæ extra iſtam orbis provinciam ſunt, [3] Deo cognita, plena ſint? ubique non

Jupiter in Cretâ naſceretur. Meurſius.

1 *DEUM oculis carnalibus vis videre, cum ipſe animam tuam aſpicere nec poſſis*] Auguſtin. Tract. 18. in Johannem f. 50. *Anima humana non videtur, & per opera quæ exhibet in carne, magnam præbet admirationem bene conſiderantibus.* & T. 9. de Symbolo ad Catechum. c. 3. fol. 771. *Sed dicit paganus, oſtende mihi quem colis? Reſpondeo: ego quidem habeo etiam modo quem tibi oſtendam, ſed tu non habes oculos unde videas. Beati enim, ait Salvator noſter, mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. Cor immundum & tenebris obvolutum peccatorum, Deum quærit videre. Lux lucet in tenebris, ſed tenebræ eam non comprehendunt. Nunquid quia cæcus non videt, ideo lux non lucet? ſi noſſes, ô infidelis, dicere Deo vero, illumina oculos meos: videres nobiſcum nunc per ſpeculum in ænigmate, ut poſſes videre facie ad faciem. Si ex operibus intelligeres artificem, ex creatura conjiceres creatorem. Si expaveſceres in te, quia non totum capis te, agnoſceres Deum, qui fecit te. Non enim vides animam tuam, cum omnia videat anima tua, per carnem tuam. At ſi vides animam tuam, dic mihi qualis vel quanta ſit, utrum quadra an rotunda, utrum lenis an aſpera, utrum calida an frigida, utrum alicujus coloris, an omni colore carens. Video defeciſti oſtendere animam tuam qualis ſit. Non potes. Ecce immortalis eſt anima tua, & vivificat mortalem carnem tuam. Immortalem dico animam tuam ad utrumque. Si credit, immortalis eſt ad vitam: ſi non credit, immortalis eſt ad pœnam. Credimus ergo Deum immortalem & inviſibilem, non illum quem vos infideles Deum fingitis, ſimul & adulterantem & tonantem, ſed Deum verum, totius mundi fabricatorem atque rectorem.* Servius in 6. Æneid. fol. 438. *Animus inviſibilis eſt, ſicut etiam DEUS, unde originem ducit.* Philo in decalog. Apulejus de mundo pag. 128. Theophil. lib. 1. ad Autolyc. fol. 246. Chryſoſt. in Matth. cap. 4. homil. 14. *Elmenhorſt.*

2 *Num*] Scribo, *cum*. Meurſius.

3 *Deo cognita plena ſint*] Lego, *Deo cuncta p. ſ.* vel *D. cognita plene ſint.* ſed illud prætulerim. *Meurſius.*

Deo cognita plena ſint] Rom. delet τὸ cognita. MS. cuncta. apud Por-

non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. In ſolem adeo rurſus intende, cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt; pariter præſens ubique intereſt, & miſcetur omnibus: [1] nuſquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac [2] ſpeculator omnium,

Porphyr. περὶ ἐυλογ. φιλοσοφ. Πάντα θεοῦ πλήρη, πάντα θεὸς ἐστεφάνωται. *Wowerus*.

Deo cuncta plena ſint] Hilarius lib. 1. de Trinitate: *Nullus ſine Deo, neque ullus non in Deo locus eſt. In cœlis eſt, in inferno eſt, ultra maria eſt. Ineſt interior, excedit exterior. Ita cum habet atque habetur: neque in aliquo ipſe, neque non in omnibus eſt.* Et in Pſalm. 118. & 137. Athanaſ. in reſcripto ad Liberium epiſcop. Roman. ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ θεὸς λόγος, &c. fol. 397. Auguſt. lib. 1. confeſſion. cap. 3. Et de civitate Dei lib. 7. cap. 30. Theophilus lib. 2. ad Autolyc. fol. 249. Hieron. l. 18. in Eſaiam cap. 66. *Elmenhorſt.*

Deo cognita, plena ſunt] Hoc eſt, *Deo cognita ſunt, Deo plena ſunt.* Deo ſunt cognita, & plena ipſo. *Rigaltius.*

Deo cognita, plena ſint] Recte vindicat Rigaltius, & miror, quum id tam clare dictum eſſet, voluiſſe Pricæum ad Acta Apoſtol. XVII, 27, unde hæc Octavius adumbravit, tamen inhærere τοῖς *cuncta plena*. Gronovius.

1 *Nuſquam enim claritudo violatur*] Id vel cæcus animadvertat & confiteatur. Verum an hæc cauſa dici debeat, cur iſtud præcedens ita ſe habeat, vix video, quum & nimis large de eo rhetorizet, qui per umbroſa plurima vetatur, ſicut id dixiſſe antiquos probat liber 1 Patern. Obſerv. 3: & nunc eandem pergit declarare auctor, qui ſcripſit *nuſquam ejus claritudo violatur*. Idem.

2 *Speculator omnium, à quo nihil poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, intereſt cogitationibus*] Prudentius Hymno Matutino:

Speculator adſtat deſuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actuſque noſtros proſpicit
A luce primâ in veſperum.
Hic teſtis, hic eſt arbiter!
Hic intuetur quicquid eſt,
Humana quod mens concipit:
Hunc nemo fallit judicem.

Sic Baſilius Magnus: ὅπουπερ ἂν βαδίζῃς, ὅτιπερ ἂν ἐνεργῇς, κἂν ἐν σκότει, κἂν ἐν ἡμέρᾳ, ἐπισκοποῦντα ἔχεις τὸν τοῦ θεοῦ ὀφθαλμὸν ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. οὐ πύλαι ἀνοίγονται. οὐ παραπετάσματα συνάγονται. ἕτοιμόν ἐστιν εἰς θέαν τὸ κατοικητήριον τοῦ θεοῦ. πάντας ἐφορᾷ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. οὐδὲ εἷς διαφεύγει αὐτοῦ τὴν θέαν. οὐ σκότος, οὐ τοῖχοι παρακαλύπτοντες, οὐδὲν ἐμπόδιόν ἐστιν ὀφθαλμοῖς θεοῦ. Thales apud Ciceronem lib. 2. de Legib. *Homines exiſtimare oportet Deos omnia cernere.* Silius Ital. lib. 15.

.... quæcunque capeſſes,
Teſtes factorum ſtare arbitrabere Divos. Ouzelius.

Et quam ſit hic locus communis, monſtrat quoque Pricæus ad Matthæum VI, 4, quum iſta Ouzelius peti-

omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, [1] intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? [2] non tantum ſub illo agimus, [3] ſed & cum illo, ut prope dixerim, vivimus.

XXXIII.

petiverit ex Weitzianis ad Prudentium pag. 552.

1 *Intereſt cogitationibus*] Sen. epiſt. 84. *Nihil Deo clauſum eſt, intereſt animis noſtris, & cogitationibus medius intervenit.* Juſtin. Apol. 1. θεὸν ἔχομεν μάρτυρα τῶν τε λογισμῶν, καὶ τῶν πράξεων. Epictet. apud Arrian. lib. 2. Deum, & genium noſtrum inerrare cogitationibus, & videre quæ agimus. Hermog. apud Plutarch. lib. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον. Wow.

Tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris] Hieron. pro libris adv. Jovinian. apologia ad Pammach. tom. 1. cap. 6. fol. 184. *Nihil DEO clauſum eſt: & tenebræ quoque lucent apud eum.* Arrianus in Epict. lib. 1. cap. 14. ἀλλ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστέ, οὐδὲ ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστὶ καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. Iſidorus Peluſiota lib. 4. epiſt. 47. Lact. lib. 6. cap. 24. lib. 2. cap. 17. lib. 5. c. 8. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 39. Cyprian. de lapſis fol. 222. Prudent. in Hymno. matut. Boëtius de conſolat. philoſoph. lib. 5. met. 2. & proſa 6. Baſilius Imp. in exhort. ad Leonem filium cap. 42. Ambroſius de officiis lib. 1. c. 14. l. 2. c. 19. *Elmenhorſt.*

Tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris] Veriſſima hæc profeſſio valde ferbuit in mente Pricæi, unde non modo advocat ad Pſalmum CXXXVIII, 3 in poſterioribus Annotationibus, ſed largius appoſuit Lucæ v, 22 non tantum ut legerentur, ſed tanquam purgaturus: nempe quum recordaretur in loco Senecæ per Wowerum citato legi *intereſt animis noſtris, & cogitationibus mediis intervenit*, imaginatus ejus imitatione nunc fruitum Minucium, ſtatuit in hoc noſtro legendum *animis* pro *tenebris*, negatque eſſe cur a quoquam cordato audaciæ damnetur, ſi ita legendum propoſuerit. Quod adeo infauſtum eſt, ut nemo poſſit credere virum egregium vel attendiſſe ad ſequentia *quaſi alteris tenebris*, quæ prorſus locum non haberent, ſi ita eſſet ſcriptum. Itaque & ipſe iterum citans hæc verba ad Apulejum libro VI Mileſ. pag. 298 ſine tumultu retinet *Tenebris intereſt.* Gronovius.

2 *Non tam ſub illo agimus, ſed cum illo vivimus*] S. Paulus in Act. Apoſt. cap. 17. DEUS non longe ab unoquoque noſtrum, ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. *Elmenhorſt.* Immo apud Lucam cap. XVII, 21. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν.

3 *Sed & cum illo*] Interſeruimus particulam copulativam ex MS. Reg. *Herald.*

Cum illo, ut prope dix. vivimus] Quum Elmenhorſtius his verbis

XXXIII. [1] Nec nobis de nostrâ frequentiâ blandiamur: [2] multi nobis videmur, sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes nationesque distinguimus: [3] Deo una domus est mundus hic totus. [4] Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere: Deo indiciis opus non est. Non solum in oculis ejus, sed & in sinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit, quod unum & ipsi Deum aris atque templis maximâ superstitione coluerunt. Ignorantiâ laberis, si priorum aut oblitus aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi, Deum nostrum, idem enim omnium Deus est, [5] quandiu caste, innoxie, religioseque coluerunt, quandiu præceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innu-

apposuerit caput XVII Actorum Apost. non decuit Pricæum verba Minuciana trajicere ad eandem partem Actorum: ob quam noxam punitus fuit ab Ouzelio eadem ista Pricæana compilante. Citat tamen Pricæus, *cum illo prope dixer. vivimus.* Gronovius.

1 *Nec nobis de nostra frequentia blandiamur*] Ut ille apud Juvenalem Sat. 13.

Si curant igitur cunctos punire nocentes,
Quando ad me venient?

Plinius Hist. nat. 2. *Deos agere curam rerum humanarum credi, ex usu vitæ est; pœnasque maleficiis aliquando seras, occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas esse.* Rigaltius.

2 *Multi nobis videmur*] Sic credo edere voluisse omnes; tamen opinor typorum errore exhibent quidam *videmus.* Gronovius.

3 *Deo una domus est mundus hic totus*] Lact. lib. 4. cap. 29. *Hic mundus una Dei domus est.* Philo lib. 2. de Monarch. pag. 564. τὸ μὲν ἀνωτάτω καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸν θεοῦ νομίζειν τὸν σύμπαντα χρὴ κόσμον εἶναι. νεὼν μὲν ἔχοντα ἁγιώτατον τῆς τῶν ὄντων οὐσίας μέρος, οὐρανὸν, ἀναθήματα δὲ τοὺς ἀστέρας, ἱερέας δὲ τοὺς ὑποδιακόνους αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἀγγέλους. Id est: *DEI templum summum verumque existimandum est mundus hic universus, cujus sacrarium sit cœlum, in tota rerum natura præstantissimum; donaria vero sidera, sacerdotes & ædituí potestates angelicæ.* Elmenhorst.

4 *Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere*] Corrigo, *Reges statum r. s. p. o. m. diversa n.* Meursius.

5 *Quamdiu caste*] Tertull. Apol. *Necesse est igitur pauca de Christo, ut de Deo totum. Judæis erat apud Deum gratia, ubi & insignis justitia, & fides originalium auctorum,* & quæ seq. Scribe ex MS. pauca de Christo, ut de Deo. Tantum Judæis erat apud Deum. *Wowerus.* MS. auget *quamdiu enim tum c.* Male. *Meursius.*

innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, [1] inermi armatos, dum fugiunt insequentes, Dei jussu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, [2] Flavii Josephi, vel Antonii Juliani, de Judæis require; jam scies [3] nequitiâ suâ hanc eos meruisse fortunam: nec [4] quidquam accidisse, quod non sit his, si in contumaciâ perseverarent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos: nec, ut impie, loqueris, [5] cum Deo suo captos, sed à Deo, ut disciplinæ transfugas, deditos.

XXXIV.

1 *Inermi armatos &c. obruerunt*] Cognitu digna est interpretatio Gallica etsi præposteris partibus, tamen conferens ad claritatem: *Tous les élemens ont combatu pour eux a l'encontre de leurs ennemis; en fuyant ils ont defait ceux qui les poursuivoient, & sans armes ils ont vaincu des hommes armez.* Satis patet igitur mens Octavii. *Gronovius.*

2 *Flavii Josephi, vel Antonii Juliani*] In MS. scribitur *Flavi Josæpi* & abrasæ membranæ superficies ostendit scriptum fuisse *Antonini Juliani.* Rigalt.

3 *Nequitia sua hanc eos meruisse fortunam*] Beda lib. 9. in Luc. cap. 23. fol. 493. *Judæi quia data sibi optione, pro Jesu latronem, pro salvatore interfectorem, pro datore vitæ, elegerunt ademptorem, merito salutem vitamque perdiderunt & latrociniis se ac seditionibus in tantum submerserunt, ut & patriam, regnumque suum, quod plus Christo amavêre perdiderint, & hactenus eam, quam vendidere, vel animæ vel corporis libertatem recipere non meruerint.* Augustin. de consensu Euangelist. lib. 1. cap. 2. & 13. Origen. contra Celsum lib. 2. Nicephorus Callist. lib. 2. eccl. hist. cap. 9. Tertull. Apol. cap. 21. Chrysost. in Matth. cap. 24. Homil. 77. Procopius Sophista in Esaiam fol. 157. Theodor. de fine & judicio orat. 2. Isidor. Pelusiot. lib. 3. epist. 128. Theophylactus in Johan. cap. 4. Hieron. in Esaiam lib. 17. c. 63. In proverbia Salomonis lib. 1. cap. 1. fol. 73. Auctor comment. in Matthæum cap. 24. homil. 49. fol. 934. *Elmenhorst.*

4 *Quicquid*] Emend. *quid.* Meursius.

5 *Cum Deo suo captos*] Ita solus Rigaltius, quem sequuntur nonnulli ex posteris, etsi verbum ille unum non proferat, cur omiserit verbum *esse*, quod habent Sabæus, Wowerus, Heraldus, etiam Cellarius, exhibentes *cum Deo suo esse captos.* Quod moneo, ut inquiratur in verum. Rem hanc ipsam expressit Titus, dicens θεῷ

XXXIV. [1] Ceterum de incendio mundi, aut improvisum ignem cadere, [2] aut difficile, non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, [3] omnia quæ orta sunt occidere? quæ facta sunt

Φήγαντι ὀργὴν ἐπιδεδωκέναι τὰς ἑαυτοῦ χῦρας apud Ioannem Antiochenum in Peiresicianis. *Gronovius.*

1 *Ceterum de incendio mundi aut improvisum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris est*] Hæc quidem est antiqui exemplaris scriptura, sed absque sensu. Nec placet quod in quibusdam editionibus tentatum fuisse video, *Aut improvisum ignem cadere aut difficilem credere.* Nec tamen arguo mutandi licentiam. nam est sane levissima mutatio. sed nihil juvat, nec tollit absurditatem sententiæ. Videamus igitur, an restitui vera lectio possit repositis quæ sunt elocata: *Ceterum, de incendio mundi, aut improvisum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris est.* Ait Minucius, eos sentire cum vulgo, qui putant non esse provisum ignem idoneum tantæ conflagrationi; aut si fuerit provisus difficulter tot per ætates prohibitum, ne caderet. Hanc sententiam viris cordatis indignam esse docet. cum apud Deum semper in promptu, ac proinde tam facile sustineri & cohiberi, quam non difficile promi. *Rigaltius.*

Ceterum de incendio mundi, aut improvisum ignem credere, aut difficile, non cadere, vulgaris erroris est] Sic hunc locum olim excudi curavimus, quia tum temporis hæc Rigaltii conjectura nobis verissima videbatur. Jam non parum animum meum mutavit Viri Eximii ac Celeberrimi M. Z. Boxhornii sententia, cui, cum in veteri exemplari legatur; *Ceterum de incendio mundi aut improvisum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris est:* multo magis placet si rescribatur ex exemplaris vestigiis: *Ceterum de incendio mundi, aut improvisum ignem cadere, aut sufficere non credere, vulgaris erroris est.* Ouzelius.

2 *Aut difficile*] Nec Rigaltium nec Boxhornium intelligo. Obscurat enim Minucium suspicione sua uterque, ut dubitare statim oporteat, an vel alterutra conjectura usus fuerit. Cæterum Minucii ratio & sermonis constitutio hæc est, ut Octavium traducat ad novam materiam ab Cæcilio per vituperium Christianis objectam, facitque eum dicere quod pertineret ad incendium mundi. Quod quum dixisset, reminiscitur non de solo incendio actum, sed etiam de ruina per ruptam elementorum compagem; ut mox illa duo clarius jungit in Epicureis. Hinc post ista verba de incendio mundi interponit duos interitus modos, nempe *aut improvisum ignem cadere aut dissilire.* Hos duos, inquam, perituri mundi modos *non credere vulgaris erroris est*, ut apud Suetonium in Augusto cap. 88 *communis hominum error est.* Gronovius.

3 *Omnia quæ orta sunt occidere*] Cyprian. ad Demetrian. fol. 254. *Hæc*

sunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cælo continentur, [1] ita ut cœpisse, desinere? [2] Fontium dulci

Hæc sententia mundo data est, hæc Dei lex est, ut omnia orta occidant, & aucta senescant, & infirmentur fortia, & magna minuantur, & cum infirmata, & diminuta fuerint, finiantur. Cicero lib. 1. de natura Deorum pag. 17. Philargyr. in 2. Georg. Basilius Magnus homil. 6. in Hexæmer. Sallust. de bell. Jugurtin. & 1. epist. ad Cæsar. *Elmenhorst.*

1 *Ita ut cœpisse, desinere*] Ita edidimus, MS. Reg. sequuti. Legebatur antea, *cœpisset*, Herald.

2 *Fontium dulci aqua, marisve nutriri*] MS. Reg. *fontium dulci aqua maria nutrire.* Non bene. Hoc ait Minucius, Stoicorum sententia cœlo interitum imminere, consumto humore quo cœlestia corpora ali existimabant, quam quidem opinionem ut omnino ridiculam notat Aristoteles l. de meteoris 2. *Herald.*

Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abiturum] Loci antehac depravatissimi præclaram emendationem suggessit nobis vetus exemplar. nam sic omnino habet: *Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum.* Sic autem intelligenda est hæc scriptura, τὸ *nutrire* abiturum in vim ignis Stoicis constans opinio est. Illa vero quæ sequuntur, *Quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat*, supervacua sunt & sapiunt notulam de margine abreptam. neque aliud dicunt, quam id quod jam dictum est elegantius: *Fontium dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis.* Id est, maria non amplius nutrient, fontes aquis dulcibus, sed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammas, & ebullient ignei torrentes de scaturigine fontium. Plinius Hist. nat. 7. 16. *Raros patribus proceriores, consumente ubertatem seminum exustione, in cujus vices nunc vergat ævum.* Et lib. 2. 106. *Natura sævit, exustionem terris denuncians, Heracliti & Hippasi Metapontini opinio fuit,* τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ἀναλοῦσθαι ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Seneca nat. quæst. 3. cap. 1. *Ignis exitus mundi est,* & cap. ult. ubi de diluvio: *At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem qua conflagratio futura est. Utrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri.* Rigaltius.

Fontium dulci aquâ marisve nutriri in vim ignis abiturum, Stoicis constans opinio est] Clarissimus ac Celeberrimus Boxhornius, super hunc Minucii locum à nobis rogatus, pro humanitate suâ, quâ est erga omnes litterarum fautores, sic respondit: „Vana sunt „& frivola, quæ interpretum „hic, emendare corruptissimum, „ut volunt, locum tentantium, „ingenia comminiscuntur. Membranarum veterum scriptura est; „*Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum.* Lege, unius litteræ mutatione: „*Fontium dulces aquas, maria nutrire, in vim ignis abiturum,* „*Stoicis constans opinio est.* Nam „&

„& sic hæc distinguenda esse, palam liquet. *Maria nutrire*, id „est, pluviæ cælo cadentes, & „flumina sive fontes augentes, „ac sic etiam maria, in vim „ignium aliquando abituræ, vi „ignium absumendæ sunt, ut „Stoicorum est opinio. Infinitivus *nutrire* substantivi hic vim „habet ac significationem. Et „sic passim veteres loquuntur. Sic „Persius; *Velle suum cuique est*. „Idem est, ac si dixeris; Sua „cuique voluntas, arbitrium, & „judicium est. Idem alibi, *Scire* „*tuum nihil est*, *&c*. Id est; Peritia rerum ac scientia, quam ja„ctas, nihil est. Pluria sunt ejus„modi exempla, quæ corradere „& proponere hic omnia, non „est necesse. Patet jam sententia „loci Dixerat proxime Minu„cius; *cælum quoque cum omnibus*, „*quæ cælo continentur*, *ita*, *ut* „*cœpisse*, *desinere*. Sequitur ex „eo, quod subjungit, alimenta „& nutrimenta, quæ fontes ac „maria cælo debent, pariter cum „cælo in vim ignium abitura, id „est, vi ignium peritura. quam „Stoicorum fuisse sententiam con„stat. Nihil certius, ac proinde „contra membranarum scriptu„ram nihil hic vel mutandum „vel addendum.. Hactenus Vir doctissimus, cujus sententiæ omnes cordatos calculum adjecturos nullus dubito. *Ouzelius*.

Fontium dulcis aqua maria nutrire] Quum sic proditum esset legi in unico libro, examen coortum vides opinionum & conatuum, sed prorsus sine melle: adeo nihil dulce adest, si examen adhibeas. An convenit lenitati reliquæ hujus scripti quidquam illorum, quæ publicata sunt? Valde tamen placuit viris doctis inventum istud Rigaltii de usu infinitivi *nutrire* pro nomine substantivo. Sit ita; quæso, quid est illud, *maria non amplius nutrient*, *fontes aquis dulcibus*, *sed illud nutrire abibit in vim ignis?* Vtrum fontes intelligit primo casu, an quarto? Quocunque intellexerit, quare fontibus adduntur aquæ dulces, non etiam maribus salsæ vel amaræ? Hæc inæquabilitas nequit esse Minucii. Deinde est ita, ut infinitivus interdum adhibeatur in veteribus linguis pro substantivo; sed quum paucissima verba junguntur. *Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abibit*, an similia sunt illis *Velle ac nolle ambobus idem*, ut ex Silio citavit antea Heraldus, *ad sedare sitim* Virgilii, *scire tuum*, *hoc arescere*, *nostrum illud vivere triste*, quæ habet Salmasius in Plinianis pag. 594, & quæ infinita sunt similia & viris doctis bene notata? Sed Minucius etiam dixit *abiturum*, scilicet ut geminetur infinitivus? Credo pronioris intelligentiæ causa. Porro neque ex illis, ubi plerique sistunt, & se figunt, existit justa sententia. Quid enim? an sicut ad proprietatem notandam recte dixeris *fontium dulces aquas* (sunt enim tales) ita recte proferas *maria nutrire*! An *nutrire* magis aut æque proprium mari, quam fontibus aut fontium dulcibus aquis? Hæc nequeunt ita consistere. Deinde an Minucius ita coercet ac terminat varietatem liquidorum, ut intra fontium dulces aquas & maria

dulci aquâ marisve nutriri [1] in vim ignis abiturum Stoi-

maria compellatur? Immo ille dixit cap. XVII. *Mari intende ... Aspice Oceanum. . . vide fontes, manant venis perennibus; fluvios intuere* &c. Omnino vetus & sancta lectio ostendit Octavium exprimere velle omnia liquorum genera, quæ sunt triplicis differentiæ, eorumque innuere omnium primam originem exhaustum iri, ut nihil ex eis queat ultra profluere juxta morem & naturæ fœdus hucusque observatum: nimirum *fontium*, *dulcis aquæ*, *maris nutrimen in vim ignis abiturum*. Maria enim non dixisse auctorem, sed tantum in singulari numero patet ex Cæcilianis, quæ præcesserunt, *mare licet influxerit e liquore*. Gronovius.

1 *In vim ignis abiturum Stoicis*] Balb. Stoicus apud Cic. 2. de Nat. Deor. Iustin. Apol. 2. Stoicorum opinionem ipsum Deum solvi in ignem, & mutatione mundum reparari. Plutarch. de defectu orac. *Wowerus.*

Stoicis constans opinio est] Athen. Apol. pro Christ. pag. 21. Τούτῳ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς τῷ λόγῳ ἐκπυρωθήσεσθαι τὰ πάντα, καὶ πάλιν ἔσεσθαί φασιν, ἑτέραν ἀρχὴν τοῦ κόσμου λαβόντος. Stoicorum opinio, non solum mundum sed ipsum Deum in ignem dissolutum iri. Iustin. Martyr apolog. 2. fol. 51. Οἱ λεγόμενοι δὲ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰς πῦρ ἀναλύεσθαι δογματίζουσι, καὶ αὖ πάλιν κατὰ μεταβολὴν τὸν κόσμον γίνεσθαι λέγουσιν. Stobæus eclogis physicis c. 24. Epiphan. de Stoicis. Cicero lib. 4. Academ. quæst. fol. 33. Philo; *Quod mundus sit incorruptibilis, &c.* Hieron. l. 14. in Esaiam cap. 51. Origen lib. 5. contra Celsum. Seneca natur. quæst. lib. 3. cap. 28. Gazæus in Theophrasto. Marius Victor lib. 1. in Genesin. *Elmenhorstius.*

Stoicis constans opinio est] Non omnibus; fuere enim inter sectæ etiam principes qui hoc negarent. Sic Philo Iudæus lib. Quod mundus sit incorruptibilis, de Boëtho, Posidonio, Panætio, ac Diogene refert: Βόηθος, inquit, καὶ Ποσειδώνιος, καὶ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες, πρὸς θειότερον δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλησαν. λέγεται δὲ καὶ Διογένης, ἡνίκα νέος ἦν, συνεπιγραψάμενος καὶ τὸ παντελὲς τοῖς ἔνδοθεν. De Panætio testatur & Cicero lib. 2. de Naturâ Deorum: *Eventurum nostri* (Stoici) *putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret.* Item Stobæus: Παναίτιος πιθανωτέραν εἶναι νομίζει, καὶ μᾶλλον ἀρέσκουσαν αὐτῷ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου, ἢ τὴν τῶν ὅλων κατὰ πῦρ μεταβολήν. Quattuor istis, à Philone recensitis, licet quintum addas, Zenonem nimirum cognomento Sidonium, Chrysippi discipulum; de quo ita Numenius apud Eusebium lib. 4. Præparat. Euangel. Τοῦτο τὸ δόγμα τῆς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως οἱ πρῶτοι καὶ πρεσβύτατοι προσήκαντο, Ζήνων τε, καὶ Κλεάνθης, καὶ Χρύσιππος. τὸν μὲν γὰρ τούτων μαθητὴν καὶ διάδοχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισχεῖν περὶ τῆς ἐκπυρώσεως τῶν ὅλων. Ceterum de

mun-

Stoicis constans opinio est; quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat; & [1] Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruinâ eadem ipsa sententia est. [2] Loquitur Plato partes orbis nunc inundare; nunc alternis vicibus ardescere, & [3] cum ipsum mun-

mundi conflagratione ex Stoicorum opinione vide sis Lipsium Physiolog. Stoicor. lib. 2. Dissertat. 22. *Ouzelius.*

1 *Epicureis*] Lactantius lib. 7. cap. 1. *Epicurus auctore Democrito veridicus in hac re fuit: ait enim mundum ortum & aliquando esse periturum.* Elmenhorst.

2 *Loquitur Plato*] Epiphan. hær. 4. Clem. Strom. 5. *Wower.*

Loquitur Plato. partes orbis nunc inundare dicit] Ita distinguendum erit, si retinenda videatur hæc scriptura vetus. Ceterum, malim notam & familiarem Minucio loquendi formam servari detracto inutili verbo, *dicit*, in hunc modum: *Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardescere.* Rigaltius. Quod diu ante sic exprimi curaverat Wowerus, ex monitu Ursini sic in margine expellentis verbum: quum mirifice hîc æstuaverit Heraldus, primo edens *nunc inundare, dicit, nunc alternis:* postea *nunc inundare; dicit, nunc alt.* Sed commode processerint omnia, si legas: *ignescat. Est Epicureis de elem. confl. & mundi r. eadem ipsa sententia. Et loquitur Plato. Partes orbis nunc inundare dicit, nunc &c. Gronovius.*

Loquitur Plato, partes orbis nunc inundare, nunc alternis vicibus ardescere] Platonis verba, quæ Minucius hîc innuit, comparent in Timæo: Πολλαὶ καὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γεγόνασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔσονται πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγισται, μυρίοις δὲ ἄλλοις ἕτεραι βραχύτεραι. *Ouzelius.* Nimium sero venit Ouzelius, ita agens quasi indicium loci Platonici ipse primus professus, & ex Platone excerpsisse videatur, quum vere abutatur labore & doctrina Frid. Lindenbrogii ad Censorinum cap. XVIII, ubi noster Minucius etiam citatur.

3 *Cum ipsum mundum perpetuum & insolubilem diceret fabricatum, addit tamen ipsi artifici Deo soli & solubilem esse, & mortalem*] Platonis locum de mundi solutione ex Timæo, pag. 41. citavi in observat. Arnobianis lib. 2. fol. 51. quibus adde hunc Timæi Locri de anima mundi apud Platon. tom. 3. fol. 94. Ἐποίησεν ὦν τόνδε τὸν κόσμον ἐξ ἁπάσας τᾶς ὕλας, ὅρον αὐτὸν κατασκευάσας τᾶς τῶ ὄντος φύσιος, διὰ τὸ πάντα τἆλλα ἐν αὐτῷ περιέχειν, ἕνα, μονογενῆ, τέλειον, ἔμψυχόν τε καὶ λογικὸν (κρέσσονα γὰρ τάδε ἀψύχω καὶ ἀλόγω ἐστὶ) καὶ σφαιροειδὲς σῶμα. τελειότερον γὰρ τῶν ἄλλων σχημάτων ἦν τοῦτο. δηλούμενος ὦν ἄριστον γέννημα ποιεῖν, τοῦτον ἐποίεε θεὸν γεννατὸν, οὔποκα φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω, ἔξω τῶ αὐτὸν συντεταγμένω θεῶ, εἴποκα δήλετο αὐτὸν διαλύειν. Id est: *Hunc mundum ex omni materia creavit Deus, universique naturæ terminum ipsum cir-*

mundum perpetuum & insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artifici, Deo soli, & solubilem, & esse mortalem. Ita nihil mirum est, [1] si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruatur. Animadvertis philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed [2] quod illi de divinis prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi, sapientium clariores, [3] Pythagoras pri-

circumscripsit atque definiit: quod videlicet omnia alia in seipso complectatur, quippe quod unum sit, unigenitum, perfectum, anima & ratione præditum (sic enim melius erat futurum quam illud quod animæ & rationis est expers) globoso corpore (hæc enim figura omnibus figuris perfectior est.) Quum igitur Deus vellet pulcherrimum fœtum producere, hunc efficit Deum genitum, nunquam corrumpendum ab alia causa, præterquam à Deo, qui ipsum composuit, si quando voluerit ipsum dissolvere. Clemens recogn. l. 8. fol. 120. Theod. de nat. & mund. orat. 4. Euseb. lib. 7. de præpar. eccles. cap. 2. Tertull. de spectac. cap. 10. Augustin. tom. 4. fol. 661. *Elmenhorst.*

1 *Si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruatur*] Merum Petronianum: *Destruet istas Idem qui posuit moles Deus.* Gronovius.

2 *Quod illi de divinis prædictionibus*] Multis Tertull. Apol. apud quem ita emendo: *Quis poetarum, quis sophistarum, qui non omnium de prophetarum fonte potarit.* Tatian. πρὸς Ἑλλ. Πολλοὶ σοφισαὶ περιεργίᾳ κεχρημένοι τά ὅσα περὶ τ̃ κατὰ μωσέα ἔγνωσαν, ἃ καὶ παραχαράττειν ἐπειράθησαν. Euseb. lib. 10. cap. 1. Præp. Clem. Strom. 1. *Wowerus.*

Quod illi de divinis prædictionibus prophetarum] Quæcunque bona & vera Philosophi de Deo & natura rerum prompserunt, ea omnia de sacramentis veterum prophetarum. Tertull. apolog. cap. 47. de testimon. animæ cap. 5. August. de doctrina Christian. lib. 2. cap. 28. Justinus Martyr cohort. ad Græcos. & apolog. 2. pro Christian. pag. 64. & 73. Theodor. orat. 2. contra Græcos fol. 29. 31. 37. 38. 91. & seq. Theophil. ad Autolycum lib. 1. fol. 248. lib. 2. 265. *Elmenhorst.*

3 *Pythagoras*] Hanc opinionem de μετεμψυχώσει ortam ab Ægyptiis auctor Herod. Eut. Eandem & Druidas habuisse Cæsar de bello Gall. tradit. Apud Græcos Orpheus, & deinde Pythagoras ita senserunt. Olympiod. in Plat. Alcib. παλαιὸς λόγος Ὀρφικός τε καὶ Πυθαγόρειος, ὁ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων καὶ τοῦτο κύκλῳ πολλάκις. Tertull. de Anima, de resur. carnis. Justin. Apol. 2. Serv. 3. Æn. Ovid. 15. Metam. Lactant. ad illa Theb. 3. *Nec te Pythagoræ fallunt arcana renati.* Ridiculum est,

primus, & præcipuus [1] Plato corruptâ & dimidiatâ fide tradiderunt. nam corporibus dissolutis solas [2] animas volunt & perpetuo manere, & in alia nova corpora

est, quod narrat Scholiast. Sophoclis Elect. Pythagoram inclusisse se ὑπογείῳ, jussisseque matrem falso rumore ejus mortem spargere, deinde prodiisse & opinionem περὶ παλιγγενεσίας commentum. *Wowerus.*

Pythagoras primus] Hieron. tom. 1. apolog. advers. Ruffinum cap. 10. f. 261. *Apud Græcos Pythagoras primus invenit, immortales esse animas, & de aliis corporibus transire in alia. & se primum fuisse Euphorbum, secundo Callidem, tertio Hermotimum, quarto Pyrrum, ad extremum Pythagoram.* Lact. lib. 7. cap. 12. & 23. *Pythagoras transire animas in nova corpora disputavit, sed inepte, quod ex hominibus in pecudes, & ex pecudibus in homines.* Hieron. epistola 3. ad Heliodorum tom. 1. cap. 2. fol. 8. Malchus de vita Pythagoræ pag. 13. Pamphilus apud Hieron. tom. 9. cap. 151. Diodorus Siculus biblioth. lib. 1. pag. 88. Tertull. apologetico cap. 17. de anima cap. 28. Justinus Martyr quæst. Græc. fol. 163. & seq. Ambrosius lib. de bono mortis cap. 10. Photius biblioth. fol. 713. Nicephor. Callist. ecclesf. histor. lib. 10. cap. 35. Damascenus de hæresib. f. 574. Eusebius de præparat. Ecclesiast. lib. 10. cap. 2. Origenes contra Celsum lib. 1. pag. 16. Diogenes Laërtius lib. 8. in vita Pythagoræ. *Elmenhorst.*

Pythagoras primus] Ambiguum est, siquidem adhibeas mentem Pricæi hæc allegantis ad Apuleji Apologiam pag. 9, & tum ad materiam sententiamque referri potest, tum ad vocem *sapientum*, quo sensu certe hæc respexit Pricæus, sed omnino prave. Sane quidem in Apulejo agitur de voce & appellatione *Philosophus* per eum producta, quum Minucius agat de sapientibus, & eorum modulo, ut non videatur fuisse Pricæo causa sic allegandi. *Gronovius.*

1 *Plato*] Multa vestigia hujus opinionis apud Plat. Phædro. Phædone. Tim. & de republ. Nicep. Greg. in Syn. de insomn. Empedocles quoque idem sensit. Suid. & alii. *Wowerus.*

Plato] Plato de repub. l. 10. f. 620. καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὴ θηρίων ὡσαύτως εἰς ἀνθρώπους ἰέναι καὶ εἰς ἄλληλα τὰ μὲν ἄδικα, εἰς τὰ ἄγρια. τὰ δὲ δίκαια, εἰς τὰ ἥμερα μεταβάλλοντα, καὶ πάσας μίξεις μίγνυσθαι. Timæus Locrus de anima mundi apud Platonem tom. 3. fol. 104. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 2. Hieronymus advers. Ruffin. apolog. cap. 10. *Elmenhorstius.*

2 *Animas volunt & perpetuo manere, & in alia corpora sæpius commeare*] Hæc opinio de animarum μετεμψυχώσει apud varias olim gentium obtinuit. Ægyptii hanc primi tradiderunt, ac ab illis Pythagoras eam hausit, ut refert Herodotus in Euterpe: Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. τοῦ σώματος δὲ καταφθί-

poŕa sæpius commeare. Addunt iſtis & illa ad retor-
quen-

ταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται· ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πτηνὰ, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνειν. τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα, οὐ γράφω. Gallos idem ſenſiſſe conſtat ex Cæſaris lib. 6. de Bello Gallico: *Inprimis*, inquit, *hoc volunt perſuadere, Non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios.* Et Diodori Siculi lib. 5. Ἐνισχύει παρ᾽ αὐτοῖς (Γαλάταις) ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι᾽ ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Sed inter veterum Gallorum & Pythagoræ παλιγγενεσίαν hoc intereſt, quod Pythagoras, ac poſt illum Plato, etiam hominum animas ad bruta animantia, Galli vero ad homines tantum tranſire volebant. Zamolxis quoque, ut eſt apud Julianum in Cæſaribus, idem docuit Getas, qui eum poſt mortem pro numine habuere. De Germanis teſtatur & Appianus in Celticis. Imo & inter Judæos huic placito addicti fuere. Sic de Phariſæis, celebratiſſima Judæorum ſecta, prodit Joſephus lib. 18. Antiquit. cap. 2. Item lib. 2. de bello Judaico, cap. 7. Dogma hoc olim inter Judæos viguiſſe, duobus ex Euangelio locis probare ſibi poſſe videtur J. Druſius lib. 2. de tribus Sectis cap. 14. Uno, qui habetur Matth. c. 16. com. 14. Altero Joann. cap. 9. com. 2. Imo inde etiam quidam volunt, Herodem Galilææ tetrarcham putaſſe, animam Joannis Baptiſtæ, à ſe decollati, inſinuâſſe ſe in Jeſu Chriſti corpus; atque hoc colligunt ex Matth. cap. 14. com. 2. Sed non vero ſimile videtur, ex illo Matthæi loco id hauriri poſſe. Ibi enim expreſſis habetur verbis, quod Herodes exiſtimârit, Joannem ſuſcitatum eſſe à mortuis. Neque hanc opinionem potuit Herodes habere de eo, quem non infantem, ſed jam maturæ ætatis virum ſciret. Ut potius Herodes putaverit, Joannem Baptiſtam, utpote virum ſanctiſſimum, paullo ante à ſe interemptum, divinitus reſuſcitatum eſſe à mortuis; ac qui primitus nulla prorſus miracula feciſſet, nunc pro præmio Deum ei poteſtatem hanc largitum eſſe. Et hoc diſerte hæc Herodis verba innuere apud Euangeliſtam videntur: οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. Sunt etiam Iudæi juniores qui μετεμψυχώσεως hunc errorem amplectuntur; illaque animarum tranſmigratio illis vocatur סוד הגלגול, hoc eſt, *Secretum revolutionis*. Item גלגול נשמות, id eſt, *revolutio animarum*. Et quemadmodum de Pythagorâ referunt Diogenes Laërtius lib. 8. & Lucianus in Gallo, eum dixiſſe, ſe primum fuiſſe Æthalidem Mercurii filium, inde Euphorbum Panthi filium, mox Aſpaſiam nobile Periclis ſcortum, deinde Cratem Cynicum: Sic Iudæi dicunt, ani-

 mam

quendam veritatem, [1] in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philosophi sane studio, [2] sed mimico vitio digna ista sententia est. Sed ad propositum

mam Adami per סוד הגלגול *secretum revolutionis* transmeâsse in Davidem; Davidis vero in Messiam, qui propter Iudæorum peccata adhuc lateat. Atque hoc etiam ex litteris nominis אדם colligunt; eas enim Kabbalistice, hoc est, nugacissime, resolvunt in משיח, דוד, אדם, *Adam*, *David*, *Maschiah*. Ceterum teste Irenæo lib. 1. cap 20. & Tertulliano de Anima cap. 34. Simon quoque Magus μετεμψύχωσιν statuit. De Manichæis idem liquet ex Augustino, hæres. 46. *Ouzelius.*

1 *In pecudes, aves*] Eo nomine festive Pythag. ridet Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσ. hisce verbis: Ὅταν δὲ ἐμαυτὸν ἴδω, φοβοῦμαι τὸ σῶμα, καὶ οὐκ οἶδα ὅπως αὐτὸ καλέσω, ἄνθρωπον, ἢ κύνα, ἢ λύκον, ἢ ταῦρον, ἢ ὄφιν, ἢ δράκοντα, ἢ χίμαιραν· εἰς πάντα γὰρ τὰ θηρία ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων μεταβάλλομαι, χερσαῖα, ἔνυδρα, πτηνὰ, πολύμορφα, ἄγρια, τιθασσὰ, ἄφωνα, εὔφωνα, ἄλογα, λογικά. νήχομαι, ἵπταμαι, πέτομαι, ἕρπω, θέω, καθίζω. ἔστι δὲ ὅτε Ἐμπεδοκλῆς καὶ θάμνον με ποιεῖ. Æn. Gazæus Theoph. sive de animar. immortalitate. *Wowerus.*

2 *Sed mimi officio*] MS. *mimico officio*. Rom. *mimi convicio*. specie proverbii. Cic. in Pison. & 2. de Orat. *mimicum jocum*. Symmach. *mimica responsio*. Idem.

Mimi convitio] Lact. lib 7. cap. 12. *Sententia deliri hominis ridicula, mimo dignior quam schola fuit.* Prudent. περὶ στεφάνων in Laurent. martyr. p. 144.

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico;
Te nexuisse existimas.

Elmenhorst.

Non philosophi sane studio, sed mimico vitio digna ista sententia est] Ita scriptum in MS. Reg. Edit. Rom. habebat *inimico vitio*. Unde Gelenius effecerat, *mimi officio*. Sane scripsisse existimo Minucium, *mimi cavillo*, vel *cavillitio*: vel etiam *mimico cavillitio*. Nam *cavillari* de mimis proprie. Prudent. in agone Laurentii. *Heraldus.* Cujus locum hîc tacere placuit quia mox nihil nisi ipsa verba ab Elmenhorstio citata renovat.

Mimico vitio digna ista sententia est] Sic est in exemplari. *Mimico vitio*, hoc est, mimico more. nempe, risus undecumque captandi. Huncce morem Minucius austeritate Christiana vitium vocat, & opponit mimicum vitium philosophi studio. Quod in quibusdam editionibus reperitur, *mimi convicio*, aptius respondere videatur philosophi studio. Sed recte ait Minucius sententiam istam, animas hominum in pecudum & bestiarum corpora redituras, dignam esse mimico vitio. nam inter alia mimicæ artis vitia, illud est sane turpissimum, quod sæpe mimi pecudum & belluarum formas induunt. *Rigaltius.*

Mimico vitio] Tertullianus Apolog.

positum satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. Ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare, hominem à Deo, ut primum [1] potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, & ante ortum nihil fuisse? sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo

polog. *Multis etiam jocis & otio opus erit, si velimus ad hanc partem lascivire. quis in quam bestiam reformari velit.* Idem.

Mimico vitio] At quis vitium vocabit, quod ejus ludicri genuinum & proprium est multumque confert advenustam spectantium desidiam? Certe etiam pater videtur probavisse *mimi convitio.* Scatebat enim theatrum conviciis, vel quæ scenicus jactaret in spectantes, vel hi in scenicum, vel etiam scenici inter sese in mimo agendo, ut patet ex Vellejo II, 28. *Ut, in qua civitate petulantis convitii judicium histrioni exoleto redditur, in ea jugulati civis Romani publice constitueretur auctoramentum.* Vice versa legimus in auctore ad Herennium I, 14. *Mimus quidam nominatim Accium poetam compellavit in scena. cum eo Accius agit injuriarum.* Et videtur exacte Minucius voluisse *philosophi studium* compensare cum *mimi convitio.* Sed decidit hanc molestiam atque indolem loquendi monstrat Gregorius Nazianz. orat. II in Julianum de funere ejus: Μῖμοι γελοίων ἦγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἰσχίστοις ἐπομπεύετο, καταλυόμενός τε καὶ κατορχούμενος, καὶ τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν ἧτταν καὶ τὸ τέλος ὀνειδιζόμενος. Καὶ τί γὰρ οὐ πάσχων κακὸν; τί δὲ οὐκ ἀκούων; οἷς τοιαῦτα νεανιεύονται, τέχνην τὴν ὕβριν ἔχοντες. Exagitabatur a populis & urbibus publicisque & scurrilibus vocibus. Mimi ridiculorum eum ducebant, probrisque a scena petitis traducebatur lapidatus & desaltatus, eique fidei abjuratio & clades vitæque finis exprobrabatur. Et quid non contumeliæ inferebatur illi? quid non audiebat eorum? quæ hujusmodi homines, qui contumeliam istam pro arte habent, ad insultandum solent lascivire? Hinc igitur etiam Cicero de Orat. 26. *Ridiculo nec subobscœno, ne mimicum sit.* Gronovius.

1 *Potuisse fingi*] Lege: *potuit effingi.* Wower.

Ut primum potuisse fingi, ita denuo posse reformari] Lact. lib. 7. cap. 23. *Si à principio Deus hominem, nescio quo inenarrabili modo instituit: credamus ab eodem restitui veterem posse, qui novum fecit.* Tertull. Apolog. p. 92. & de resurrect. carnis. Damascenus de fide orthodoxa lib. 4. cap. 28. Ruffinus in expositione symboli ad Laurentium PP. apud Hieron. part. I. Tract. 2. epistol. 41. Gregorius Nyssenus lib. de opificio hominis cap. 26. & seq. Ambros. de fide resurrect. cap. 11. & seq. August. in Psalm. 62. fol. 438. *Resurrectio carnis vobis promittitur, ut caro quidem ista, quam modo portamus, resurgat in fidem.*

hilo licere reparari? Porro difficilius est id, quod non sit, incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu [2] perire & Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? [3] Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, [4] subducitur nobis; sed Deo ele-

Nec incredibile vobis videatur; si enim Deus fecit nos, qui non eramus, magnum est illi reparare, qui eramus? & Tomo 4. de catechizandis rudibus cap. 25. & 27. *Elmenhorst.*

2 *Perire & Deo*] Eadem loquutio, sed alia sententia Sophocles Ajac. 988. Θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν. Hunc vero locum ita exprimit Gallica versio: *Et puis crois tu que ce qui se derobe a nos yeux, se perdre aussi a la connoissance divine?* Satis efficaciter. Sed tamen vide, quanto plus potuerit insipide hinc haurire Juscitiosi Jani Broukhusii acrimonia ad Propertium II, 19 admonens τὸ & singularem emphasin habere ac plus aliquid dicere quam *etiam*. Ita exsenso odore odoratur ultra quam exprimere est. Quantum enim erit istud *plus aliquid?* Gronov.

3 *Corpus omne sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur*] Tatianus contra Græcos, fol. 279. ὥσπερ γὰρ οὐκ ὢν πρὶν ἢ γενέσθαι τίς ἤμην οὐκ ἐγίνωσκον, μόνον δὲ ἐν ὑποστάσει τῆς σαρκικῆς ὕλης ὑπῆρχον· γεγονὼς δὲ ὁ μὴ πάλαι, διὰ τῆς γενέσεως τὸ εἶναι πεπίστευκα· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ γενόμενος, καὶ διὰ θανάτου μηκέτι ὤν, αὖθίς τε μηκέθ' ὁρώμενος, ἔσομαι πάλιν, ὥσπερ μὴ πάλιν γεγονὼς εἶτα γεννηθείς· κἂν πῦρ ἐξαφανίσῃ πᾶν τὸ σαρκίον, ἐξαλμιωθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος κεχώρηκεν· κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάσσαις ἐκδαπανηθῶ· κἂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμιείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου. καὶ ὁ μὲν πλωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα, θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται τὴν ὁρατὴν αὐτῷ μόνῳ ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον. Id est: *Quoniam sicut ignorabam, quid essem antequam nascerer, cum nullus adhuc essem, solum autem in subjecto materiæ carnis existebam, deinde genitus, qui olim non eram, & ex ipsa generatione essentiæ meæ fidem habeo. Ita natus & per mortem ad non esse redactus, atque iterum inconspicuus oculis, denuo existam. quamvis enim caro tota incendio consumatur, materiam tamen evaporatam mundus excipit: quanquam aut in fluviis, aut in mari contabescam, aut à feris dilanier, condor tamen in penu prædivitis Domini: quod licet pauperes & impii nesciant, Deus tamen qui regnat, substantiam sibi soli conspicuam, quando voluerit, ad pristinam integritatem reducet.* Elmenhorst. Cujus hanc citationem Tatiani reponendam quoque censuit Barthius lib. LIV adversar. cap. 4, quum ibi vellet aliquid etiam de hoc quadrivio huc adferre, citans *id quod fuerat iterare.* Et jam produxerat tamen XLIX, 10. *Gronovius.*

4 *Subducitur nobis*] Adeo ut dica-

[1]elementorum custodi, reservatur. Nec, ut creditis, ullum [3] damnum sepulturæ timemus, sed [4] veterem, & me-

dicamus vulgo ἐκ εἶναι. Hic enim proprius & Asiæ & Europæ sermo fuit de defunctis; sicut quoque absentem poni pro mortuo notaverunt viri docti. Et hinc ipse Minucius videtur se nunc illustrare, quid intellexerit, scribens in principio hujus libelli: *Ita ejus contemplatio quantum subtracta est oculis* &c. *Gronovius*.

2 *Elementorum custodia reservatur*] Scribe: *custodi*. Wower.

3 *Damnum sepulturæ*] Adumbravit ex Virgiliano *facilis jactura sepulchri*. Gronov.

4 *Meliorem consuetudinem humandi*] Vide Tertull. de Anima cap. 51. *Wowerus*.

Veterem & meliorem consuetudinem humandi] Cicero de legibus l. 2. f. 340. *Mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur*. Lactan. lib. 6. cap. 12. *Quin etiam non defuerunt, qui supervacaneam facerent sepulturam; nihilque esse dicerent mali, jacere inhumatum, atque abjectum. quorum impiam sapientiam cum omne humanum genus respuit, tum divinæ voces, quæ id fieri jubent. Verum illi non audent dicere, id non esse faciendum; sed si forte non fiat, nihil esse incommodi. Itaque in ea re non tam præcipientium, quam consolantium funguntur officio; ut si forte id sapienti evenerit, ne se ob hoc miserum putet. Nos autem non quid sapienti ferendum sit, dicimus; sed quid facere ipse debeat. Itaque non quærimus nunc, utrumne tota sepeliendi ratio sit utilis, nec ne: sed hæc, etiam si sit inanis (ut illi existimant) tamen facienda est, vel ob hoc solum, quod apud homines bene & humane fieri videtur. Animus enim quæritur & propositum ponderatur. Non enim patiemur, figuram & figmentum Dei, feris ac volucribus in prædam jacere; sed reddamus id terræ, unde ortum est*. Vide Origen. contra Celsum lib. 8. Augustinum de civitate Dei. lib. 1. cap. 13. & tom. 4. ad Paulin. de cura pro mortuis agenda cap. 3. *Elmenhorst*.

Veterem & meliorem consuetudinem humandi] Morem cadavera defunctorum humandi sane antiquissimum esse, vel ex Sacra pagina constare potest. Et plurimæ etiam nationes hoc sepulturæ genus observarunt. Sic de Ægyptiis & Persis tradit Herodotus in Thaliâ, quod mortuos sepelierint. Quanquam posterioribus seculis cremationem Persis etiam usurpatam fuisse, constet ex Ammiano Marcellino, lib. 19. uti & Procopio, lib. 1. de Bello Persico. Ipsis etiam Græcorum vetustioribus, in usu fuisse, auctor est Cicero, qui in 2. de Legg. ait: *Nam & Athenis jam illo more à Cecrope, ut ajunt, permansit hoc jus terrâ humandi*. Arnobius quoque l. 6. ex Antiochi historiarum nono tradit, *Athenis in Minervio Cecropem esse mandatum terræ*. Apud Romanos vero jam ab eorum incunabulis mortuorum cum humatio,

& meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram [1] omnis natura meditetur. [2] sol demergit, & nascitur; astra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & re-

matio, tum crematio obtinuisse videtur. Nam, ut Plutarchus in Numâ refert, testamento cavit Numa, ne corpus suum post mortem combureretur, Πυρὶ μὲν, inquit, οὐκ ἔδοσαν τὸ νεκρὸν, αὐτοῦ κωλύσαντος, ὡς λέγεται. Hoc certe non fecisset Numa, nisi jam tum igne cremandi ritus in usu fuisset; atque ideo prohibuit, ne sibi defuncto id fieret. Romani vero, ut subjungit Plutarchus, δύο ποιησάμενοι λιθίνας σορὺς, ὑπὸ Γιανίκλον ἔθηκαν. τὴν μὲν ἑτέραν ἔχουσαν τὸ σῶμα, τὴν δὲ ἑτέραν τὰς ἱερὰς βίβλους. Hincque notandus venit Plinius, cujus certe mens alibi fuisse videtur cum l. 7. cap. 54. scriberet: *Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terrâ condebantur.* Sed ad horum refutationem nullo alio opus est, quam ipso Plinio, qui suo se jugulat gladio. Nam lib. 14. cap. 12. inquit: *Numæ regis posthumia lex est: Vino rogum ne aspergito.* Certe si Numa lege sanciverit, ne rogus vino aspergeretur, necesse est, mortuorum crematio obtinuerit. *Ouzelius.*

1 *Omnis natura meditetur*] Iisdem argumentis in adstruenda resurrectione utuntur Theophil. lib. 2. Justin. Apol. 2. Cydonius de contemnenda morte. Athenag. de resurr. mort. Tertull. de resur. carnis. *Wowerus.* Et est hic processus concinne elaboratus ab illis, qui Romam subterraneam illustrare studuerunt libro VI cap. 31, ubi tamen hunc excellentissimum locum negligunt. *Gronovius.*

2 *Sol demergit & nascitur*] Chrysologus in symb. Apostol. serm. 59. p. 249. *Crede homo de morte resurgere te posse, qui antequam viveres, nil fuisti: aut quare dubitas quod resurgas, cum tibi totum, quod in rebus est, quotidie sic resurgat? Sol occidit & resurgit: dies sepelitur & redit. menses, anni, tempora, fructus, semina, cum transeunt ipsa moriuntur, cum redeunt sua ipsa morte reviviscunt, & ut resurrecturum te, jugi & vernaculo instruaris exemplo, quoties dormis, & vigilas, toties moreris & resurgis.* Tertull. apol. cap. 48. & de resurrect. carnis fol. 92. Theodoret. orat. 9. de provid. pag. 216. & seq. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 248. Prudent. lib. 2. contr. Symmach. pag. 414. Macarius homil 5. Olympiod. in Eccles. cap. 12. Ambros. Hexæm. lib. 3. cap. 8. Nilus apud Photium bibliot. fol. 836. Athenag. apol. pag. 43. Chrysost. in 2. epist. Pauli ad Cor. cap. 15. homil 4. *Elmenhorstius.*

Sol demergit, & nascitur] Prudentius lib. 1. contra Symmachum:

Solem certa tenet regio, plaga certa coërcet:
Temporibus variis distinguitur, aut subit ortu,
Aut

& revivifcunt; post senium arbusta frondescunt; [1] semina non nisi corrupta revirescunt, ita corpus in seculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentitâ. Quid festinas ut crudâ adhuc hieme revivifcat & redeat? exspectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientiâ meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere. [2] malunt enim extingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & [3] in seculo libertate remissâ, & Dei patientiâ maximâ, [4] cujus quanto judicium tardum, tanto magis justum est.

XXXV. Et tamen admonentur homines doctissimorum libris, & carminibus poetarum; [5] illius ignei flumi-

Aut ruit occasu. . . . Catullus Epig. 5. *Soles occidere & redire possunt.* Ouzelius.

1 *Semina non nisi corrupta*] Tertull. Apol. *Lux quotidie interfecta resplendet, sydera defuncta vivescunt* (lege ex MS. revivifcunt) *tempora ubi finiuntur, incipiunt, certe semina non nisi corrupta, & dissoluta fecundius surgunt: omnia pereundo servantur.* Wowerus.

2 *Malunt extingui penitus quam ad supplicia reservari*] Hierocles in Pythagor. p. 164. ὁ βούλεται γὰρ ὁ κακὸς ἀθάνατον εἶναι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἵνα μὴ ὑπομείνῃ τιμωρούμενος. Clemens recog. lib. 5. fol. 95. *Si qui ad exitum vitæ in impietate perstiterint, tum jam discedens anima, quæ immortalis est, pro impietatis suæ perseverantia luet pœnas. Immortales namque sunt etiam impiorum animæ, quas ipsi fortasse velint pariter cum corporibus suis finiri; sed non ita est, perfert enim ignis æterni sine fine supplicia, & ad perniciem sui naturam non habet moriendi.* Elmenhorst.

3 *In seculo libertate remissa*] Quasi respiceret ad ista Iobi XI, 12. *Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat.* Gronov.

4 *Cujus quanto judicium tardum est*] Auctor de rectitudine Cath. conversat. p. 796. *Nolite negligere, quod vos pius Deus sustinet peccantes, quia quanto diutius expectat, ut vos emendetis, tanto gravius vindicabit, si neglexeritis.* Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. *Lento gradu ad vindictam sui divina procedit ira; sed tarditatem supplicii gravitate compensat.* Vid. Augustinus de vita Christiana c. 2. & seq. *Elmenhorst.*

5 *Illius ignei fluminis, & de Stygiâ palude*] Plato Phœdone fol. 112. & seq. Arnob. lib. 2. advers. Gentes p. 31. Euseb. præpar. evang. lib. 2. cap. 20. lib. 13. cap. 7. Theodoret. orat. 2. de fine & judicio fol. 154. & seq. Servius in Virgil. p. 117. & 104. *Elmenhorst.*

fluminis, & de Stygiâ palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse [1] rex Jupiter per torrentes

De Stygia palude sæpius ambientis ardoris] Styx novies interfusa. Servius. Novem circuli Stygis inferos, id est terram, cingunt. *Rigaltius.*

De Stygiâ palude] Stygis, paludis infernæ, ut poëtæ ajunt. nomen quibusdam videtur deductum ἀπὸ τοῦ στυγεῖν, id est, *odisse*, *reformidare*. Ut Virgilius lib. 6. Æneid.

. . . *Tristique palus inamabilis unda*
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.

Quia maxime homines eam aversabantur. Alii non absurde etiam statuunt, quod dici possit, Στύγα esse ex שְׁתִיקָה, *setika*, omisso schevâ, utpote syllabam non faciente, ut sit *stika*. Atque sic dictam esse, quasi locum silentii, à שתק nimirum, quod est, *siluit*, *tacuit*. Quæ quidem vox convenit defunctorum animis. Virgilius 6. Æneid.

. . . *Umbræque silentes,*
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia late.

Sic de Minoë ibidem:

. . . *Ille silentum*
Concilium vocat.

Postremum hoc satis ingeniosum; attamen prima etymi ratio haut dubie vero similior est. *Ouzelius.* Vide eundem Vossium in Origine Idololatriæ pag. 179.

1 *Rex Juppiter per torrentes ripas jurat religiose*] Apollodorus bibliot. l. 1. pag. 5. τὸ δὲ τῆς Στυγὸς ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐν ᾅδου ῥέον, Ζεὺς ἐποίησεν ὅρκον, ταύτην αὐτῇ τιμὴν διδοὺς, ἀνθ' ὧν αὐτῷ κατὰ Τιτάνων μετὰ τῶν παίδων συνεμάχησε. Suidas in στὺξ. Tertul. apol. cap. 2. Virgil. lib. 6. Æneid. Stat lib. 8. Theb. Servius in Virgil. fol. 407. *Elmenhorstius.*

Jupiter per torrentes ripas jurat religiose] Appulejus lib. 6. Milesior. *Diis etiam, ipsique Jovi formidabiles aquas istas Stygias vel fando comperisti; quodque vos dejeratis per numina Deorum, Deos per Stygis majestatem solere.* Virgilius 6. Æneid.

. . . *Stygiamque paludem,*
Dii cujus jurare timent & fallere numen.

Sed notum hoc satis, & exempla præter Maronem 9. & 12. Æneid. apud Homerum Iliad. o. Hesiodum Theogoniâ, Apollonium Rhodium lib. 2. Argonaut. Ovidium Metamorph. lib. 1. Senecam Hercule Furente, aliosque. Quam sanctum autem tale juramentum fuerit, paret ex Servio, qui ad 6. Æneid. Orphei profert sententiam, quod, si Dii per Stygem pejerâssent, spatio novem annorum in Tartaro punirentur: *Fertur*, inquit, *ab Orpheo, quod Diis pejerantes per Stygiam paludem, novem annorum spatio in Tartaro puniuntur.* Hesiodus tamen Theogoniâ paullo aliter. Sic enim ille:

Oἱ

rentes ripas, & atram voraginem [1] jurat religiose. destinatam enim sibi cum suis cultoribus pœnam præscius perhorrescit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic [2] sapiens ignis [3] membra urit & reficit.

Ὅς κεν τὸν ἐπίορκον ἀπολείψας ἐπομόσσῃ
Ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Κεῖται νήϋτμος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτόν,
Οὐδέ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἔρχεται ἆσσον
Βρώσιος, ἀλλά τε κεῖται ἀνάπνευστος καὶ ἄναυδος
Στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι, κακὸν δ' ἐπὶ κῶμα καλύπτει.
Αὐτὰρ ἐπὴν νοῦσον τελέσῃ μέγαν εἰς ἐνιαυτόν,
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτερος ἆθλος.
Εἰνάετες δὲ θεῶν ἀπομείρεται αἰὲν ἐόντων,
Οὐδέ ποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται, οὐδ' ἐπὶ δαῖτας
Ἐννέα πάντ' ἔτεα· δεκάτῳ δ' ἐπιμίσγεται αὖτις
Εἰρέας ἀθανάτων οἳ ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
Τοῖον ἄρ' ὅρκον ἔθεντο θεοὶ Στυγὸς ἄφθιτον ὕδωρ
Ὠγύγιον, τὸ δ' ἵησι καταστυφέλου διὰ χώρου.

Hinc Papinius Statius:

. . . *Et Styx perjuria Divûm Arguit.* Ouzelius.

1 *Jurat religiose*] ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. Rigaltius.

2 *Sapiens ignis*] Scribo, *rapiens*. Meursius.

Illic sapiens ignis] Clem. Alexand. Protrept. καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἤρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adv. Gnosticos. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sugillans illic cor habentes, ubi & thesaurum.* Emenda *eff. vituli defundit, illos sugillans.* Wowerus.

Illic sapiens ignis] Clemens Alexandrinis protrept. fol. καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἤρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adversf. Gnosticos cap. 3. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit, illos sugillans, illic cor habentes ubi & thesaurum.* Quæ loca etiam notata à Fulvio Ursino, & Wowero. Hieronymus in Daniel. cap. 3. fol. 503. *O quam sapiens ignis! quam inenarrabilis Dei potentia! vinculis stricta sunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur.* Paulinus epist. 9. ad Severum fol. 62. *Non ardebit opus nostrum, & ignis ille sapiens transeuntes nos per examen suum, non severo ardore ambiet puniendos.* Elmenhorst.

Illic sapiens ignis] Sapientissimi artificis jussa exsequens. à sapientissimo artifice datus. *Rigaltius.*

3 *Membra urit & reficit*] Auctor de rectitudine cath. conversationis f. 798. *Gehennæ ignis sic consumit, ut semper reservet.* Lactantius lib. 7. cap. 21. *Quia peccata in corporibus contraxerunt; rursus carne induentur, ut in corporibus piaculum solvant; & tamen non erit caro illa, quam Deus homini superjecerit huic terrenæ similis,*

cit. carpit & nutrit: sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt. [1] Sicut ignes Ætnæ, & Vesuvii, & ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesâ corporum laceratione nutritur. [2] Eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt,

lis, sed insolubilis ac permanens in æternum, ut sufficere possit cruciatibus, & igni sempiterno; cujus natura diversa est ab hoc nostro, quo ad vitæ necessaria utimur: qui nisi alicujus materiæ fomite alatur, extinguitur. At ille divinus per seipsum semper vivit, ac viget sine ullis alimentis, nec admistum habet fumum, sed est purus ac liquidus, ac in aquæ modum fluidus. Non enim vi aliqua sursum versus urgetur, sicut noster, quem labes terreni corporis, quo tenetur, & fumus intermistus exilire cogit, & ad cœlestem naturam cum trepidatione mobili subvolare. Idem igitur divinus ignis una, eademque vi atque potentia & cremabit impios & recreabit: & quantum è corporibus absumet, tantum reponet; ac sibiipse æternum pabulum subministrabit. Quod poëtæ in vulturem Tityi transtulerunt. Ita sine ullo revirescentium corporum detrimento aduret tantum, ac sensu doloris afficiet. Cyprian. ad Demetrian. f. 58. Ambros. in epist. Paulli ad Thess. c. 2. Tertull. apolog. cap. 28. *Elmenhorst.*

1 *Sicut ignis Ætnæ montis, & Vesuvii montis*] Utrobique glossema videtur τὸ *montis*. Imitatus autem est illa Tertul. Apol. ubi de igne æterno, quem arcanum appellat, *Non absumit*, inquit, *quod exurit, sed dum erogat, reparat. adeo manent montes semper ardentes. & hoc erit testimonium ignis æterni pœnam nutrientis.* Vide Cyrill. περὶ ἐξόδου ψυχῆς. Wowerus.

Sicuti igitur ignes Æthnæ & Vesuvii] Vide Isidor. Hispal. de natur. rerum cap. 46. Tertull. apolog. c. 48. Nazianzenum in Julian. orat. 1. fol. 291. *Elmenhorst.*

Ignes Ætnæ & Vesuvii] In MS. *bennei montis & lesui montis*, quæ sunt corrupta & intricata supervacuis interpretamentis. *Rigaltius.*

Ignes Ætnæ montis & Vesuvii montis] Nemo dubitet potuisse sic auctorem scribere, & sæpe licet notissima sit natura alicujus rei, tamen addi hanc ipsam & nihilominus exprimi. Sed invenustior omnino est hæc repetitio & prorsus male cogitans de profectibus legentium. Miror nihil ad hæc notavisse Heraldum, quum mediam quandam viam eligens ederet *Ætnæ & Vesuvii montis.* Cæterum ita bis quum exstet hoc substantivum in MS. libro, apparet loco motum esse, & Minucium scripsisse *Ætnæ montis & montis Vesuvi.* Sic enim solet, ut mox *Parentem omnium & omnium dominum.* cap. v. *Cælum ipsum & ipsa sidera.* Et aliquoties antea. *Gronovius.*

2. *Eos merito torqueri, qui Deum ne-*

ſciunt, ut impios, ut injuſtos, niſi profanus, nemo deliberat: cum parentem omnium, & omnium dominum non minoris ſceleris ſit ignorare, quam lædere. [2] Et quamquam imperitia Dei ſufficiat ad pœnam, ita ut notitia proſit ad veniam; tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, [3] quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, multa [4] tamen vobis meliores deprehendemur. [5] Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; [6] nos uxoribus noſtris ſolummodo [7] viri naſcimur.

neſciunt] Ambroſ. in Lucam lib. 8. c. 15. *Etenim Athenienſibus ignotus DEUS; in Judæa notus, ſed non receptus. Et ideo qui ignorat, ignorabitur, qui prævaricatur, damnatur. nec ille erutus à culpa, qui ſuum auctorem neſcivit.* Et de vocatione Gent. lib. 2. cap. 5. Clemens recogn. lib. 5. fol. 92. Auctor de rectit. cathol. converſat. pag. 798. Lactant. lib. 7. cap. 26. Tertullian. de pœnitentia. Ignatius epiſt. 14. ad Epheſios. Baſilius Magn. concione in S. Baptiſma fol. 188. *Elmenhorſt.*

2 *Et quanquam imperitia*] Locus mutilus. reſtituo: *E. quanquam ut imperitia.* deleto ſequenti *ut.* Meurſius.

Imperitia Dei ſufficiat ad pœnam] Didicerant enim Octavius & Minucius viam pacis ita non cognoſci ex Pſalmo XIII, 3. *Gronovius.*

3 *Quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt*] Id eſt, quamuis noſtrorum nonnulli diſciplinam noſtram minus curioſe obſervant. *Heraldus.*

4 *Tandem*] MS. *tamen.* quod veteres pro *tandem* uſurparunt. vide Nonium de varia verborum ſignificatione. *Meurſius.*

5 *Vos adulteria prohibetis & facitis*] Vide Cyprian. epiſt. 2. ad Donat. ſ. 3. Theodoret. orat. 3. contra Græcos. Hieronym. contra hæreſes Jovinian. lib. 1. cap. 21. *Elmenhorſtius.*

6 *Nos uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur*] Producit hæc verba Pricæus ad Lucæ Evangelium 1, 34, ubi quum Maria uſurpat verbum γινώσκω, judicavit de eadem ferme re nunc agentem Minucium debuiſſe ſcribere *noſcimur*, prout ſane ſecurus allegat. Nequaquam probabiliter. Alludit enim Octavius ad locum Epiſtolæ prioris ad Timotheum III, 2. μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Et *viri naſcimur* habet non minus dulcedinis ac proprietatis in hoc loco; perinde ut in alia intentione vel materia *vir natus* apud Phædrum. In ſumma eſt id ipſum, quod dicebat Arrianus III, 7 καλὴν γυναῖκα μηδεμίαν ἢ τὴν ἑαυτοῦ φαίνεσθαι ἑκάστῳ. Et hinc Achilles Tatius libr. VI. Ἀνὴρ Κλειτοφῶν, Λευκίππης μόνης ἀνὴρ, πιστὲ καὶ βέβαιε, ὃν οὐδὲ συγκαθεύδουσα πέπεικεν ἄλλη γυνή. Anthologia lib. III cap. 1. in Carphylidem: μιῆς ἀπέλαυσα γυναικὸς Συγγήρου. Et viri quidem ſic inter ſe jure gloriantur,

mur. vos ſcelera admiſſa punitis; [1] apud nos & cogitare peccare eſt:, vos conſcios timetis; [2] nos etiam conſcientiam ſolam, ſine quâ eſſe non poſſumus. Denique [3] de veſtro numero carcer exæſtuat: Chriſtianus

tur, quum tamen non de ſe ſolis intelligi velint; perinde ut ſupra perſtringens iſtas vulgivagas nuptias etiam in maſculino genere loquitur, quum potuerit & fæminis eandem laudem indulgere, ut illa in Anthologia p. 472. Ἁ δ' ἐγὼ ἡ πειθώλος ὑπὸ πλακὶ τῇδε τέθαμμαι Μούνῳ ἐνὶ ζώναν ἀνέρι λυσαμένη. Et 479. Καὶ γὰρ ἐὴν Παφίη πανδημόσιος, ἀλλὰ συνεύνῳ Μούνῳ· τοῖς δ' ἑτέροις παλλὰς ἐρυμνοτάτη. Roma ſubterranea lib. 11. c. 3. p. 246. *Mandroſa tranſegi ſeculi vitam unius viri conſortio ter quinos juncta per annos.* Gronovius.

7 *Viri noſcimur*] Corrige: *naſcimur.* Wowerus. Tertullianus apolog. cap. 16. *Chriſtianus uxori ſuæ ſolus maſculus naſcitur.* Elmenhorſt. Nam à Fide vita noſtra computatur. *Rigaltius.*

1 *Apud nos & cogitare, peccare eſt*] Iſidorus Hiſpal. lib. 2. ſentent. c. 25. *Non ſolum factis, ſed & cogitationibus delinquimus.* Hieron. lib. 1. in Oſeeam cap. 14. *Non ſolum opus, ſed & cogitatio mali operis pœnas luet.* Iſidor. Peluſiota lib. 1. epiſt. 79. Lactant. lib. 6. cap. 23. Tertull. apol. cap. 45. Juſtin. martyr apol. 2. pro Chriſtian. pag. 47. Auguſtinus tom. 9. de honeſtate mulierum fol. 229. Chryſoſt. in Matth. c. 5. homil. 17. *Elmenhorſt.*

2 *Nos conſcientiam ſolam*] Iſidor. ſentent. lib. 2. cap. 26. *Quamvis humana judicia ſubterfugiat omnis qui male agit, judicium tamen conſcientiæ ſuæ effugere non poteſt.* Elmenhorſt.

3 *De veſtro numero carcer exæſtuat*] Tertull. Apol. *De veſtris ſemper æſtuat carcer, de veſtris ſemper metalla ſuſpirant.* Wowerus.

De veſtro numero carcer exæſtuat] Tertullian. ad Scapulam cap. 2. *Nos quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in furto unquam deprehendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autem qui templa deſpoliant, & per deos jurant, & eoſdem colunt, Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehenduntur.* Lactant. lib. 5. cap. 9. *Non enim de noſtro, ſed illorum numero ſemper exiſtunt, qui vias obſideant armati, maria prædentur; vel ſi palam graſſari non licuit, venena clam temperent; qui uxores necent, ut dotes earum lucrentur; aut maritos, ut adulteris nubant, qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulent, aut ſi nimium pii fuerint, exponant, qui libidines inceſtas nec à filia, nec à ſorore, nec à matre, nec à ſacerdote contineant; qui adverſus cives ſuos, patriamque conjurent; qui nec eculeum metuant; qui denique ſacrilegia committant, & Deorum, quos colunt, templa diſpolient.* Elmenhorſt.

De veſtro numero carcer exæſtuat] Locutio perennis apud Chriſtianos primos. Ipſa laudatiſſima Perpetua in diario martyrii

nius ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, [1] aut profugus.

XXXVI. Nec de fato quisquam [2] aut solatium captet, aut excuset eventum; sit sortis Fortunæ, mens tamen libera est: & ideo actus hominis, non dignitas judicatur. [3] Quid enim aliud est fatum, [4] quam quod de

rii sui: *Post paucos dies recipimur in carcerem; & expavi, quia nunquam experta eram tales tenebras. O diem asperum! æstus validus turbarum beneficio.* Quæ legi non debent sine notis eruditissimi Holstenii. Sed & Statius: *Pisæumque domus non æstuatannum.* Gronovius.

1 *Aut profugus*] Quia jam, eo quod malus esse cupit, desiit esse Christianus. transfugit in castra Ethnicorum. *Rigaltius.*

2 *Aut solatium captet, aut excuset; eventum sit sortis* &c.] Ubi Minucius ita frustatim erogat voces sine ullo numero? Certe proprietas Minucii exigebat, ut verbo medio postponeretur suum substantivum, sicut priori anteponitur. Utique enim ipsius est *Aut solatium captet aut excuset eventum. Sint sortes Fortunæ.* Et utique sic jam & citavit Wowerus & in contextu distinxit. *Gronovius.*

Aut excuset eventum] Vide P. Fabri Semest. lib. 3. cap. 22, ubi legit. *Nec de fato q. a. solatium captet, aut excuset fortunam; mens tamen libera est, & i. a. hominis non nativitas judicatur.* Wowerus.

Fortis Fortunæ] Sic scribo, non *sortis Fortunæ*. Erat enim Fors Fortuna alia à Fortuna, ædemque habebat trans Tyberim, colebaturque ab iis qui sine arte aliquâ vitam tolerabant. Vide Donatum ad Terentii Phorm. Act. 5. sc. 6. *Meursius.*

Fortis Fortunæ] Varro de L. L. l. 4. pag. 18. Julius Obsequens de prodigiis cap. 18. Donatus in Terentii Phormionem Act. 5. Scena 6. Livius lib. 27. pag. 636. *Cella* Fortis *Fortunæ*. Lib. inscription. fol. 1013. inscript. 10.

NUMINI. FORTIS. FORTUNAE. MARIANUS.
LIBENS. CUM. SUIS. VOTUM. SOLVIT. *Elmenborst.*

Eventum sit sortis Fortunæ] Ita MS. Et longe melius illis qui *Fortis Fortunæ* legunt. Nullus enim hujus Romanorum Deæ hîc locus; sed loquitur jam Minucius ex eorum mente, qui unicuique suam Fortunam ex Astrologia ἀποτελεσματικῇ, sive judiciariâ, assignabant, qua totius hominum vitæ cursus moderaretur. Hæc dicebatur *Sors Fortunæ*, sive ὁ κλῆρος τῆς τύχης. De sorte vero Fortunæ videatur Scaliger ad lib. 2. Manilii Astronom. Seldenus item de Dîs Syris Syntagm. 1. cap. 1. uti & Salmasius in De Annis Climactericis. *Ouzelius.*

1 *Quid aliud est fatum*] Isidor. orig. lib. 8. cap. 2. *Fatum dicunt esse quod Dii fantur, vel quod Juppiter fatur.* Augustin. de civitat. Dei lib. 5. cap. 9. & in Johan. cap. 8. Tract. 37. contra Faust. Manich.

de unoquoque nostrum Deus fatus est? qui, cum possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. Ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, [5] disputaturi alias & uberius & plenius. Ceterum, [6] quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria. [7] animus enim, ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. & tamen [8] quis potest pauper esse, qui non eget?

Manich. lib. 2. cap. 5. tom. 4. de quæst. V. & N. testamenti, quæstione 115. *Elmenhorst.*

4 *Quam quod de unoquoque nostrum Deus est fatus*] Hæc verba aptissime interpretatur D. Augustin. lib. 5. de civit. Dei. cap. 9. Hierocles de provid. *Wowerus.*

5 *Disputaturi alias & verius, & plenius*] Nulla præcesserat fassimoniæ mentio, quomodo ergo *verius* se dicturum promittat? Corrigo, *uberius & plenius.* Meursius.

Disputari alias & plenius & uberius] In MS. scriptum est, *verius.* quod est *uverius*, pro *uberius.* ut pag. 208. *veribus.* pro *uberibus.* Rigaltius.

Disputari alias & uberius & plenius] Retinet Minucius boni amici sui Octavii verba, etsi hæc conscriberet jam digresso eo, & sciret id nequaquam futurum: attamen indulget bono omini, quod tum ex Cicerone suo, tum ex omni veterum elegantia didicerat, ut notabitur ad Melæ principium. Unde igitur patuit Francisco Balduino scopulum hic obversari Octavio, quem caute refugiat, quum reformidasse videatur: & Minucium præstare fortasse vix potuisse, etsi pollicitus, atque adeo quia non liquebat, AMPLIVS pronunciare maluisse, quam temere aliquid statimque definire. Hæc gravia sunt Minucii gloriæ & nimis procacia. Immo quidni licuit Minucio vel Octavio sic agere in hac parte, quum eos ita suspensos abegisset Cæcilius cap. 11.? *Multa ad hoc suppetunt, ni festinet oratio.* Gronovius.

6 *Quod plerique pauperes*] Athenag. Tatian. Lactant. lib. 5. cap. 16. *Wowerus.*

Quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra] Isidor. Pelusiota epist. lib. 2. epist. 168. lib. 3. epist. 101. Lactant. l. 5. cap. 22. Plotinus apud Theodoretum orat. 6. contra Græc. fol. 97. Maximus Monach. sermone 33. *Elmenhorst.*

7 *Animus enim ut luxu solvitur*] Hieronym. tom. 9. de regulis monachorum, pag. 224. *Luxu rerum & ubertate copiarum animus solvitur, vigor mentis infringitur, virtus corporis enervatur.* Elmenhorst.

8 *Quis potest pauper esse, qui Deo dives est*] S. Simon Apol. apud Abdiam lib. 6. pag. 78. *Non sunt*

eget? [1] qui non inhiat alieno? qui [2] Deo dives est? [3] magis pauper ille est, qui, cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio: [4] nemo tam pauper potest esse, [5] quam natus est. [6] Aves sine

sunt pauperes, qui divitias cœlestes habent. Hieron. epist. 3. ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ. & de regul. monachorum fol. 224. *Affatim dives est, qui cum Christo est pauper.* Lactant. lib. 6. cap. 12. *Qui apud Deum dives est, pauper esse nunquam potest.* Leo PP. de Quadrages. serm. 4. *Semper dives est Christiana paupertas.* Docte Ambrosius ad Simplicianum epist. 10. *Elmenhorst.*

Quis potest pauper esse, qui non eget] Tractavit hanc sententiam gentili & philosophico more Apulejus in Apologia, ubi copiæ cornu effudit Pricæus in pag. 56 & 57, etiam ipsa hæc Minuciana citans, ut facile retorquere id potuerit Ouzelius infamem in modum. *Gronovius.*

1 *Qui non inhiat alieno*] Nam qui inhiat, mendicus haberi debet, quoniam non collocat divitias in sola justitia, ut disputat Lactantius VI, 13, quem & alia citat Pricæus ad Apocalypsin III, 17. *Idem.*

2 *Deo dives*] Ob hoc vocavit hunc Minucium scriptorem electorem elegantissimum Pricæus ad Lucam XII, 21, ubi ille dicit εἰς Θεὸν πλουτῶν. Sic dicebant πολιτεύεσθαι τῷ Θεῷ, κομᾷν τῷ Θεῷ. Gronovius.

3 *Magis pauper ille est*] Antonius Monachus serm. 33. p. 41. οὐκ ἔστι πένης ὁ μηδὲν ἔχων, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἐπιθυμῶν· οὐκ ἔστι πλούσιος ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ὁ μηδενὸς δεόμενος. *Non pauper est, qui nihil habet, sed qui multa desiderat: Non dives est, qui possidet multa, sed qui nulla re indiget.* Chrysost. in Matthæum c. 26. homil. 81. Jamblichus de vita Pythagoræ lib. 1. cap. 17. Lactant. lib. 2. cap. 15. Xixtus in sentent. Tatian. contra Græcos fol. 281. Maxim. Monach. serm. 12. de paupertate. Stobæus de injustitia serm. 10. fol. 130. *Elmenhorst.*

Magis pauper ille est, &c.] Claudianus lib. 1. in Ruffinum:

Semper inops quicunque cupit...

Seneca ad Helviam cap. 11. *Eadem natura est in omni desiderio; quod non ex inopiâ, sed ex vitio nascitur. Quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus.* Ouzelius.

4 *Nemo tam pauper*] Sen. lib. Quare bonis viris mala acc. *Nemo tam pauper vivit, quam natus est.* Wowerus.

Nemo tam pauper esse potest, quam natus est] Seneca de provident. cap. 6. *Nemo tam pauper vivit, quam natus est.* Elmenhorst.

5 *Quam natus est*] Ut Christianus, legit Pauli verba ad Timotheum 1, VI, 7, ubi & Senecam ducit Pricæus. *Gronovius.*

6 *Aves sine patrimonio vivunt*] Cyprian. de opere & eleemosyn. fol. 279. S. Matthæus Euangelist. cap. 6. Auctor incertus comment. in Matthæum c. 6. homil. 16. fol. 734.

sine patrimonio vivunt, [1] & in diem pecua pascuntur: [2] & hæc nobis tamen nata sunt: [3] quæ omnia, si non concupiscimus, possidemus. Igitur [4] ut qui viam terit eo

754. Ambrosius in Psalmum. 19. *Elmenhorst.*

Aves sine patrimonio vivunt] Etiam Diogenes, quem sic considerat Seneca de tranquill. animi cap. 8. Cæterum quum etiam Minucius addat *& in diem pecua pascuntur*, an credimus illi quoque istam hodie placentem adeo Christianis impetrationem vel obsecrationem panis quotidiani arrisisse, aut quum versus cœlum mitteret voces τ̀ ἄρτον τ̀ ἐπιούσιον, fecisse id postquam ista Græca violentis ingenii machinis per derivationum & analogiarum tormenta vertisset ad talem sensum, quo nihil se ostendat ex Servatoris sui ore didicisse sapere, quam sobrius gentilis, cujus ea perpetua doctrina? *Gronovius.*

1 *Et in deum pascua pascuntur*] Corrigo, *in diem pascua p.* *Pascua* fœmino genere usurpari non insolens isto ævo. Glossæ: *Pascua*, Νομὴ, Νομαί. Arnobius in Commentario ad Psalmum 22. *Perfectorum ergo ista vox est, quam Ecclesia de Domini passione suscepit. In loco pascua collocata, super aquam refectionis educata.* Item in Psalmum 106. *Adjuvavit eum de mendicitate virium, & posuit sicut oves familias in universam faciem terræ, statuens eis pastores & pascuas, quæ videntes recti lætabuntur.* Meursius.

Et in diem pascua pascuntur] Scriptum existimo, *pecua*, id est, pecora. Prudentius in agone Romani:

Jumenta, pecua; subjugales bestias. Heraldus.

2 *Et hæc nobis tamen nata sunt*] Lactant. de ira cap. 13. Ambros. lib. 6. epist. 38. Theophilus ad Autolyc lib. 1. fol. 246. Theodoret. orat. 6. de provident. Hieronym. lib. 2. adversus Jovinian. cap. 4. *Elmenhorst.*

Hæc nobis nata sunt] Ut inde dicantur δαμάζεσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ab Jacobo IV, 6, ubi multa addit Pricæus; qui etiam videndus in simili pericope Psalmi VIII, 7. *Gronovius.*

3 *Quæ omnia, si non concupiscimus, possidemus*] Habes quod mireris in Gallica versione: *& certes nous possedons toutes ces choses, si nous ne les souhaitons point.* Quid enim aliud quam legisse se clamat *& næ omnia* &c. quod sane percommodum foret, si exstaret in MSto, quem præstat non violare. Procedens enim ad augendam sortis nostræ felicitatem, ut quum dixisset aves & pecua nobis nata esse, non ibi sistat, sed jam majus quid de eis affirmet, nempe ista omnia quoque possideri a nobis, absit modo concupiscere; ut pateat energian hanc in τοῖς *quæ omnia* non oportere mutari: tanquam esset aliquis, qui diceret nobis, vestra sunt hæc cuncta quæ videtis; qua formula utitur Apulejus lib. 11 Miles. *Gronovius.*

4 *Ut qui viam terit*] Lactant. lib. 7. cap. 1. *Virtutis via non capit magna onera portantes. Angu-* situs

eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate se sublevat, non [1] sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, à Deo posceremus. utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum. sed nos contemnere malumus opes, quam continere. innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quam prodigos. [2] & quod corporis humana vitia sentimus & patimur, [3] non est pœna, militia

stus admodum trames est, per quem justitia hominem deducit in cœlum. Hunc tenere non potest, nisi qui fuerit expeditus & nudus. Nam isti locupletes multis & ingentibus sarcinis onerati, per viam mortis incedunt, quæ latissima est; quoniam late perditio dominatur. Cyprian. de lapsis fol. 219. Hieron. in Jonam cap. 3. *Elmenhorst.*

1 *Sub divitiarum onere*] Synes. περὶ βασιλείας. ἔοικε γὰρ ἡ εὐτυχία φορτίον εἶναι μολίβδου περιβριθέστερον. περιτρέπει γοῦν τὸν ἀναθέμενον ἢν μὴ πάνυ ῥωμαλέος ὢν τύχῃ. Apul. Flor. de Cratete: *Rem familiarem abjicit, velut onus stercoris, magis labori, quam usui.* ubi corrigendum arbitror, *onus tergoris.* Wowerus.

Sub onere suspirat] Nam utique progrediendum est. Itaque sic videtur loca Senecæ expolire, quibus dicit modo *per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt;* modo *non sublevatos se, sed suffixos esse compererunt*, quæ in magno citationum acervo adducit Pricæus ad epistolam I ad Timotheum VI, 10. Sed & mox repetit noster cap. XXXVII. *Gronovius.*

2 *Et quod corporis vitia sentimus & patimur*] Augustin. tom. 4. de octagint. tribus quæst. cap. 82. fol. 430. de civitat. Dei, lib. 20. cap. 3. Nazian. orat. 1. in Julian. Beda lib. 1. in Julian. Beda lib. 1. in Marc. cap. 2. Cyprian. ad Demetrian. f. 259. & 270. Gaudent. in præfat. ad Benevol. fol. 46. Justin. martyr. apol. pro Christian. 1. p. 34. Hieron. part. 3. tract. 11. epist. 58. Theodor. de martyr. orta. 8. contra Græcos. *Elmenhorst.*

3 *Non est pœna, malitia est*] Rom. *militia est.* Sen. lib. Quare bonis viris mala accid. *Lacerat nos fortuna. patiamur. Non est sævitia: certamen est.* Wowerus.

Militia est] Non qualiscunque, sed vere Romana, cui tot stipendia ab civibus debebantur, ut nequirent subterfugere illi, quos honesta inter suos fama delectabat. Quod quum non cogitaret auctor Gallicæ versionis, discessit ab Minucio non ausus militiam dicere: *ce n'est pas une peine, mais un exercice.* Cæterum insignis in antecedentibus est enallage casuum, quum videatur debuisse dicere *corporis humani vitia*, unde in Gallico vides *les incommodi-*

 tez

litia est. [1] fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & [2] calamitas sæpius disciplina virtutis est: [3] vires denique & mentis, & corporis sine laboris exercitatione torpescunt. omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis suis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cum sit & omnium rector, & amator suorum: sed in adversis [4] unumquemque explorat & examinat; ingenium singulorum periculis pensitat; [5] usque ad extremam mortem voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque [6] ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur.

XXXVII.

tez de la vie, & les infirmitez de nostre nature. Non enim iste noverat Prudentium, qui plane eadem enallage scribit in Cathemerinis hymno IV. *Ciboque sumto, Quem lex corporis imbecilla poscit.* Ubi certe nec mutari potest, nec aliud intelligitur tamen, quam imbecillum corpus. Mireris autem, cur hæc ipsa Pricæus non admiscuerit illis quæ convocavit ad epistolam II ad Timotheum II, 3. *Gronovius.*

1 *Fortitudo in infirmitatibus roboratur*] S. Paulus ad Corinth. 2. cap. 12. Tertull. lib. 4. contra Marcionem cap. 29. Procopius in Esaiam fol. 39. Isidorus Pelusiota lib. 4. epist. 182. Chrysostomus homil. 66. ad populum Antiochenum. *Elmenhorst.*

2 *Calamitas disciplina virtutis est*] Seneca de providentia cap. 4. *Calamitas virtutis occasio est.* Salvianus de gubern. Dei lib. 1. pag. 9. *Nequaquam nobis dolenda est afflictio infirmitatum, quam intelligimus matrem esse virtutum.* Chrysostom. in Psalm. 50. *Elmenhorst.*

3 *Vires corporis sine laboris exercitatione torpescunt*] Plato in Theæteto f. 153. τί δαί; ἡ τῶν σωμάτων ἕξις οὐχ ὑπὸ ἡσυχίας μὲν καὶ ἀργίας διόλλυται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ καὶ κινήσεων ὡς ἐπὶ πολὺ σώζεται. *Quid vero? nonne corporis constitutio quiete & desidia perit & corrumpitur, exercitationibus autem & motibus sæpius conservatur*, Xenoph. de institution. Cyrill. 7. fol. 198. Chrysostom. in Acta apostol. cap. 27. homil. 58. Clemens Alexand. lib. 1. Stromat. fol. 118. *Elm.*

4 *Unumquemque explorat*] Tertull. de fuga in persec. cap. 3. Chrysost. de Babyla Mart. *Wowerus.*

In adversis unumquemque explorat] Seneca de provident. cap. 5. Hieronym. part. 3. tract. 11. epistol. 62. *Elmenhorst.*

5 *Usque ad extremam*] Non vidi uspiam aliter hæc proferri, nisi apud Pricæum ad Apocalypsin 11, 10, ubi ponit *adusque extr.* Gronovius.

6 *Ut aurum ignibus*] Chrysostomus in 2. epist. Pauli ad Corinth. cap. 12. homil. 26. Ὥσπερ τὸ

XXXVII. [1] Quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas, & supplicia, & tormenta componitur? [2] cum stre-

τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο ἡ θλίψις, τὸν ῥύπον ἀποσμήχουσα, καθαροὺς ἐργαζομένη, λαμπροὺς κατασκευάζουσα καὶ φαιδρούς. *Quod auro ignis, hoc animis afflictio est, puros eos efficiens, luculentos & illustres reddens.* Basilius Magnus de fame & siccitate f. 177. Κυβερνήτην μὲν γὰρ ὁ χειμὼν, καὶ τὸν ἀθλητὴν τὸ στάδιον, τὸν στρατηγὸν παράταξις, τὸν μεγαλόψυχον ἡ συμφορὰ, τὸν χριστιανὸν δὲ πειρασμὸς δοκιμάζει καὶ βασανίζει. καὶ αἱ λύπαι τὴν ψυχὴν ὡς τὸ πῦρ τὸν χρυσὸν ἀπελέγχουσι. Vidend. auctor commentarii in Matthæum homilia 5. c. 4. apud Chrysost. t. 2. *Elmenhorst.*

1 *Quam pulchrum spectaculum*] Expressum ex verbis Sen. cap. 2. lib. Quare bonis viris mala accid. *Wowerus.*

Quam pulchrum spectaculum Deo] Seneca de provident. cap. 2. *Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, utique si & provocavit.* Erudite Cyprianus epist. 56. ad plebem Thebaid. Arrianus in Epict. lib. 1. cap. 24. *Elmenhorst.*

Quam pulchrum spectaculum Deo] Patet, unde petierit Minucius. Sed sententiam hanc non memini legisse speciosius illustratam, quam ab Cosma monacho in ista Christianica Topographia nuper ita Parisiis edita, ut potuisset emendatius id præstare. Is in pagina 251 loquitur de Stephano. Ὁ τὸν ἀγωνοθέτην πρὸς τὴν θέαν ἐξαναστήσας, οὗτος ὁ θεωρῶν τοὺς οὐρανοὺς διηνοιγμένους καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ· πάσης γὰρ τῆς (sic enim MS.) θείας γραφῆς καθήμενον λεγούσης, οὗτος ἑστῶτα εἶδεν. ἡ γὰρ σφοδρότης τοῦ ἀγῶνος ἐπὶ τὴν θέαν τὸν ἀγωνοθέτην ἐξανέστησεν. Gronovius.

2 *Cum strepitum mortis, & horrorem carnificis irridens insultat*] In MS est *incipiens inculcat*: Hoc, quid sibi velit, nondum percipio; alii viderint. Suspicor mendum esse, ac vulgatam lectionem longe præferendam. *Ouzelius.*

Irripiens inculcat] Ita edit. Rom. & MS. Reg. unde effecerunt *irridens*. Non male. *Heraldus.*

Horrorem carnificis irridens insultat] Sic Justinus XLIV, 2. *Servi illius patientia, qui ultus dominum inter tormenta risu exsultaverit*, ut illic utrumque ferme verbum habeas in eodem negotio. Sed vetus lectio unici codicis non sinit ita quiescere, quum habere dicatur ab Ursino & Heraldo *irripiens inculcat;* unde Sabæus dedit ac Rigaltius *inripiens*, Ouzelio per errorem notante *incipiens*. Sane etiam videtur aliquid desiderari. Etsi enim insultet, qui cæsus ostendit se non sentire dolores eosque ita supergrediatur, aliud tamen scripsit Minucius noster indicante vetere scriptura. Quippe illud quod legunt *irripiens*, plane per apices suos monstrat esse *implens*, utpote per eos conveniens ad amussim. In strepitu igitur feralium instrumentorum & horrore carnificis

ſtrepitum mortis & horrorem carnificis irridens inſultat? cum libertatem ſuam adverſus reges & principes erigit? ſoli Deo, [1] cujus eſt, cedit? cum triumphator & victor, [2] ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit, inſultat? vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. [3] Quis non miles ſub oculis imperatoris audacius periculum provocet? [4] nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen, quod non habet, non dat. non poteſt propagare vitam, poteſt honeſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deſeritur; [5] nec morte finitur. Sic [6] Chriſtianus miſer videri poteſt, non poteſt inveniri. [7] Vos ipſi calamitoſos viros

implendo ac ſatiando occupatus & diſtrictus etiam *inculcat*, & tanquam immunis ab omni cruciatu loquitur de Servatore ac Sacramento ſuo & præcepta dat adſtantibus de Chriſtiana fide. *Gronovius*.

1 *Cujus eſt*] Nempe & in illo toto, quod commode notavit Dei eſſe, & ſingulatim. Sed & notavit jam Pricæus ad Acta XXVII, 22. Prudentius initio: *Non ſunt illa Dei, cujus haberis*. Gronovius.

2 *Ipſi, qui adverſum ſe ſententiam dixit inſultat*] In exemplari: *ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit ſtultat*. Rigaltius.

3 *Quis non miles ſub oculis imperatoris*] Lactant. lib. 5. cap. 19. Chryſoſt. in Matth. cap. 16. homil. 56. *Elmenhorſt*.

4 *Nemo præmium percipit ante experimentum*] Ambroſ. in Lucam. lib. 4. cap. 4. *Corona propoſita eſt, ſubeunda certamina ſunt. Nemo poteſt, niſi vicerit, coronari. Nemo poteſt vincere niſi ante certaverit. Ipſius quoque coronæ major eſt fructus, ubi major labor eſt.* Auguſtinus tom. 3. de agone Chriſtiano c. 1. *Corona victoriæ non promittitur niſi certantibus*. Elmenhorſt.

Nemo præmium percipit ante exp.] Sunt adumbrata ex Pauli epiſtola ſecunda ad Timotheum II, 5 & 6, ubi multa ſimilia apud Pricæum. *Gronovius*.

5 *Nec morte finitur*] Apud Ethnicos omnia morte finiuntur. etiam ipſa mors finitur. Et mori dicunt conſumi, finiri, perire. Non item apud Chriſtianos, qui de poſtuma vita ſunt certi. *Rigaltius*.

6 *Chriſtianus miſer videri poteſt*] Seneca de providentia cap 3. *Bonus vir poteſt miſer dici, non poteſt eſſe*. Elmenhorſt.

Miſer videri poteſt, non inveniri] Non ſemper ea ſunt quæ videntur. At non inveniuntur niſi quæ re vera ſunt. *Rigaltius*.

7 *Vos calamitoſos viros ſertis ad cœlum*] Lactantius lib. 5. cap. 13. *Eant Romani & Mutio glorientur aut Regulo, quorum alter necan-*

viros fertis ad cœlum, [1] Mucium Scævolam, qui cum errâsset in regem, [2] perîsset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris [3] non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in suâ potestate? Viros cum Mucio, vel [4] cum Aquilio, aut Regulo comparo? [5] Pueri & mulierculæ nostræ cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas [6] inspiratâ patientiâ doloris illudunt. Nec intelligitis

necandum se hostibus tradidit, quod captivum puduit vivere; alter ab hostibus deprehensus cum videret mortem vitare se non posse, manum foco injecit, ut pro facinore suo satisfaceret hosti, quem voluit occidere, eaque pœna veniam, quam non meruerat, accepit. Ecce sexus infirmus, & fragilis ætas se dilacerari toto corpore, urique perpetitur, non necessitate, quia licet vitare si vellet, sed voluntate, quia confidunt in Deo. Elmenhorst.

1 *Mutium Scævolam*] Seneca epist. 98. & lib. 8 controverf. controverf. 4. de provident. cap. 3. Livius lib. 2. p. 55. Florus lib. 1. cap. 10. Tertullian. apolog. cap. 50. Lactant. lib. 5. cap. 13. *Elmenhorst.*

2 *Perisset in hostibus*] Apud hostes. in hostico. *Rigaltius.*

3 *Non dexteram solum, sed totum corpus*] In hunc sensum legitur Martialis epigramma de arenario, cui nomen inditum Mucio quod exemplo Mucii Porsenæ focis ardentibus manum imposuisset.

Nam cum dicatur tunica præsente molesta
Ure manum, plus est dicere, Non facio.

Tunc enim totus ardebit, & mortem omnino contempserit, quam vitare cupiebat, per simulatam constantiam manus ultro crematæ. *Rigaltius.*

4 *Cum Aquilio, aut Regulo*] Arnob. lib. 1. *Innumerabiles gloria & virtute pollentes acerbissimarum mortium experti sunt formas, ut Aquilius, Trebonius, Regulus.* Wowerus.

Aquilio] Arnob lib. 1. Dionysius Halicarnaf. lib. 3. fol. 260. *Elmenhorst.*

Regulo] Tertullian. apol. cap. 50. Valer. Max. lib. 2. cap. 9. Lactant. lib. 5. cap. 13. Firm. astron. lib. 1. cap. 3. Augustin. de civitat. Dei lib. 1. cap. 5. l. 3. cap. 18. Cicero de divinat. l. 3. f. 252. *Elmenhorst.*

5 *Pueri & mulierculæ nostræ cruces & tormenta*] Vide Euseb. lib. 5. eccl. hist. c. 3. Cyprian. epist. 7?. Basil. Magnum in Martyr. Julittam. Basil. Seleuciæ episcop. orat. 32. Ambros. lib. 3. de virginit. Niceph. Callist. ecclesiast. histor. lib. 4 cap. 17. lib. 5. cap. 30. l. 6. c. 21. Bedæ Martyrologium. *Elmenhorst.*

6 *Inspirata patientia doloris illudunt*] Nota *inspirata*. Lactant. lib.

ligitis, ô miseri, neminem esse, qui aut sine ratione velit pœnam subire, aut tormenta sine Deo possit sustinere. Nisi forte vos decipit, [1] quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus. Miseri! [2] in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut [3] victimæ ad supplicium saginantur, ut [4] hostiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeo

lib. 5. cap. 13. *Latrones, & robusti corpus viri ejusmodi lacerationes perferre nequeunt; exclamant, & gemitus edunt. Vincuntur enim dolore, quia deest illis inspi ata patientia. Nostri autem (ut de viris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores suos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis potest.* Heraldus.

1 *Quod Deum nescientes divitiis affluant*] Chrysost. tom. 5. serm. de paupertate & divitiis. & homil. 67. ad populum. & in 1. epist. Pauli ad Corinth. cap. 2. Theodoret. orat. 6. de provident. fol. 92 Lactant. lib. 5. cap 22. l. 7. c. 11. Salisberiensis lib. 1. cap. 1. Clemens l. 5. recognition. *Elmenhorstius.*

Quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus] Seneca in Hippolyto:

Vincit sanctos dira libido,
Fraus sublimi regnat in aulâ,
Tradere turpi fasces populus
Gaudet. . . . Ouzelius.

2 *In hoc altius tolluntur*] Claud. l. 1. in Ruffin. *Tolluntur in altum, Ut lapsu graviore ruant.* Wowerus.

In hoc altius tolluntur] A Claudiano lib. 1. in Ruffinum sumpsit, ut etiam Dn. Wowerus notat.

. . . *tolluntur in altum*
Ut lapsu graviore ruant.

Chrysost. in Matth. cap. 24 homil. 76. fol. 650. ϗ σὺ τοίνυν ὅτ' ἂν ἴδῃς ἀδίκως πλουτοῦντα, εὐημεροῦντα, στέναξον, δάκρυσον. ϗ γὰρ προσθήκη κολάσεως ὁ πλοῦτος αὐτοῦ. Id est, Aniano interprete: *Cum videris inique ditatum, felicitate uti non parva, ingemisce atque lacryma. nam hæc prosperitas majores ipsi præparat pœnas.* Vid. Basilius Magnus concione ad divites fol. 158. Auctor commentarii in Matthæum cap. 6. homil. 13. fol. 717. apud Chrysost. tom. 2. *Elmenhorst.*

Altius tolluntur, ut decidant altius] Ex Psalmo XXVI, 20; ubi alia addidit Pricæus, qui ne tacuit quidem ad Psalmum CI, vers. 11. *Gronovius.*

3 *Victimæ ad supplicium saginantur*] Vide Pricæana ad Jacobi Epistolam v, 5. Sed & tauros pingues vel opimos boves præbent eadem ad Psalmum XXI, 13. *Gronovius.*

4 *Hostiæ ad pœnam coronantur*] Citavit hæc Pricæus ad Acta Apostol. XIV, 13. Unde multa ista Ouzeliana omisi, quia falsum nomen inscriptum habent omnia petita vel ex Delrii Commentario ad Senecæ Oedipum vers. 137 aut

adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, [1] ut ingenium eorum [2] perditæ mentes [3] licentiâ potestatis libere nundinentur. Absque enim notitiâ Dei, quæ potest esse solida felicitas? [4] cum mors sit. somnio similis. antequam tenetur, elabitur. [5] Rex es? tam times,

aut ex Adversariis ejusdem ibidem, vel ex aliis, ut Weitzio ad Prudentii martyrem Romanum pag. 619 & similibus. *Gronovius.*

1 *Ut ingenium eorum*] MS. *ut ingenium eorum perditæ mentis licentiam potestatis liberè nundinetur.* Wowerus.

2 *Perditæ mentes*] Delatores, calumniatores, adulatores, & hujusmodi aliæ generis humani pestes, Supra, *Quis non intelligat male sanos & vanè & perditæ mentis in ista desipere?* Rigaltius.

Ingenium eorum perditæ mentes] An quia in his postremis vocibus potuit Rigaltius intelligere delatores & calumniatores &c. ideo debuit *mentes* corrigere? quum Heraldus & alii antecedentes exhibuerint *mentis*, ut mihi persuadeo, ex codice antiquo, de quo tacet Rigaltius sane præter fas: quippe debuerat se suspicione liberare. Egregie profecto vides dictum illud *ingenium eorum perditæ mentis* ad imitationem eorum quæ & pater & ipse attulimus ad Gellium 1, 1, ut id mutari temere non debeat. Julius Firmicus de error. Prof. relig. *Sed quia mens perdita & sceleratæ cupiditatis laqueis implicata nullâ potest ratione revocari.* Nimirum dominationes & imperia nundinantur eorum ingenium perditæ mentis licentiâ potestatis liberæ. Etiam illud *nundinantur* invidiosissime dictum esse patet ex notis paternis ad Livium. Videtur enim dedisse auctor *licentia potestatis liberæ.* Gronovius.

3 *Licentiæ*] Scribo, *Licentiâ.* Meursius.

Licentia potestatis] *Nihil est quod credere de se Non possit cum laudatur dîs æqua potestas.* Juven. Sat. 4. *Rigaltius.*

4 *Cum mors sit somnio similis*] Quorsum heic *mors?* Scriptum puto *res.* Loquitur de felicitate humana, quam esse rem ait somnio simillimam. *Heraldus.*

Cum mors sit. Somnio similis] Felicitas sine Deo, mors est. Felicitas sine Deo somnio similis est. *Rigaltius.*

Cum mors sit &c.] Quippe & in gentilium cogitationes insedit penitus opinio, Deum esse salutem & perseverantiam earum quas effecerit rerum, neque ulla res est tam præstantibus viribus, quæ viduata Dei auxilio, sui naturâ contenta sit, ut pronunciat Apulejus, & ad Psalmum xxxv, 7. excerpsit Pricæus. *Gronovius.*

5 *Rex es, tam times, quam timeris*] Seneca Oedipo. act. 3. Scena, *Etsi ipse vultus, &c.*

Qui sceptra duro sævus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Cyprian. epist. 1. ad Donat. *An tu illos tutos putas, illos saltem*

mes, quam timeris. [1] & quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. [2] Dives es? sed [3] fortunæ male creditur, & magno viatico breve vitæ iter non instruitur; sed oneratur. Fascibus & purpuris gloriaris? vanus error hominis & inanis cultus dignitatis, [4] fulgere purpurâ, mente sordescere. [5] Nobilitate generosus es? [6] parentes tuos laudas? [7] omnes tamen

inter bonorum insulas & opes largas, stabili firmitate securos, quos regalis aulæ splendore fulgentes, armorum excubantium tutela circumsistit. Major illis quam cæteris metus est, tam ille timere cogitur, quam timetur. Elmenhorst.

[1] *Tam times quam timeris*] Seneca l. 2. de Ira cap. 11. *Quid? quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur ipse securus. Occurrat hoc solo tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum, non aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus:*

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quam pavida sunt ad levissimos strepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. At ratio redditur ab Ennio:

Quem metuunt, oderunt; quem quisque odit, perire cupit.

Ouzelius.

1 *Et quamlibet multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es*] Eleganter Tragicus Hercule Oetæo.

Tu quicunque es qui sceptra tenes,
Licet omne tuâ vulgus in aulâ
Centum pariter limina pulset;
Cum tot populis stipatus eas,
In tot populis vix una fides.

Ouzelius.

2 *Dives es, sed fortunæ male creditur*] Apul. de Deo Socrat. *Dives es? non credo fortunæ.* Wowerus.

3 *Fortunæ male creditur*] Ex Cebetis tabula, ubi Dæmon Τύχῃ κελεύει μὴ πιστεύειν, καὶ βέβαιον μηδὲν πιστεύειν μηδὲ ἀσφαλὲς ἔχειν, ὅτι ἂν παρ' αὐτῆς λάβῃ τις, μηδὲ ὡς ἴδια ἡγεῖσθαι. *Gronovius.*

4 *Fulgere purpura*] Cyprian. epist. 2. ad Donat. *Preciosa veste conspicuus in auro atque in purpura fulsit.* Elmenhorst.

Fulgere purpura, mente sordescere] Hoc est, ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν sed βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ex Luca XVI, 15. Sed & purpura ista dicitur ἀλλότριον ibidem vs. 12 etiam Pricæo varia illuc constipante. *Gronovius.*

5 *Nobilitate generosus es, parentes tuos laudas*] Apul. ibid. *Generosus es? parentes laudas.* Wowerus.

6 *Parentes tuos laudas*] Vide Chrysost. in Matth. cap. 18. homil. 59. Hieron. tom. 9. ad Mauritii filiam, de laude virginit. epist. 14. *Elmenhorstius.* Quæ citatio-

tamen pari ſorte naſcimur, ſolâ virtute diſtinguimur. Nos igitur [1] qui moribus & pudore cenſemur, merito [2] malis voluptatibus & pompis veſtris & ſpectaculis abſtinemus, [3] quorum & de ſacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam [4] in ludis Curuli-

tationes quum ſufficiant, potuerunt merito abeſſe illa, quæ addebantur ſub nomine Ouzelii. Neque enim erant illius, ſed partim Delrii commentario debentur ad Senecam pag. 250, partim Sitzmanno ad Boethium. *Gronovius.*

7 *Omnes pari ſorte naſcimur*] Hieron. tom. 4. in Pſalm. 82. fol. 102. *Æqualiter omnes naſcimur, & imperatores & pauperes, æqualiter & morimur omnes; æqualis enim conditio eſt.* Et lib. 3. in Jerem. cap. 4. Theodoret. orat. 6. de orat. de provident. pag. 127. *Elmenhorſt.*

1 *Qui moribus & pudore cenſemur*] Sunt equidem hæ voces gentilium & crebro ab illis uſurpatæ, ut neque ſub Aureliano deſinat ſcribere Aurelius Victor: *Ita utrinque pudore ac modeſtia decertabatur*, inter ſenatum Romanum & legiones. Sed quantum inter has ſimulationes intereſt & noſtram χάριν, δι' ἧς λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ μετ' αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ad Hebræos XII, 28? Huc enim alludit. *Gronovius.*

2 *Malis voluptatibus*] Tertullianus de ſpectac. cap. 25. *exitioſa voluptas.* Lactantius in epitome cap. 4. *noxiæ voluptates.* lib. 11. codic. Juſtin. de feriis, *obſcœnæ voluptates.* Elmenhorſt.

3 *Quorum & de ſacris originem novimus*] Tertul. *Spectaculis veſtris in tantum renunciamus, in quantum originibus eorum, quas ſcimus de ſuperſtitione conceptas.* Wowerus.

Quorum & de ſacris originem novimus] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Vitanda ergo ſpectacula omnia, non ſolum ne quid vitiorum pectoribus inſidat, quæ ſedata & pacifica eſſe debent; ſed ne cujus nos voluptatis conſuetudo deliniat, & à Deo atque à bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes, Deorum feſta ſunt: ſiquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes ſunt conſtituti.* Et in epitome cap. 4. Nazianz. jambico 3. ad Seleucum. Hieronym. in Ezechielem lib. 6. cap. 20. fol. 389. Auguſt. de ſymbolo cap. 2. Theophilus lib. 3. ad Autolycum fol. 269. Tertullianus apolog. cap. 98. Cyprianus de ſpectaculis f. 377. Chryſoſt. in Pſal. 118. & tom. 1. homil. de Davide & Saul. fol. 510. & ſeq. de verbis Eſaiæ *Vidi Dominum, &c.* homilia 1. fol. 1282. & ſeq. *Elmenhorſt.*

4 *In ludis curulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam*] Auguſt. confeſ. lib. 6. cap. 7. *inſania circenſium.* Hieronym. de vita Hilarionis cap. 2. *Circi furor.* & tom. 1. ad Marcellam epiſt. 18. fol. 52. *Habeat ſibi Roma ſuos tumultus, arena ſæviat; circus inſaniat; theatra luxurient.* Lactant. lib. 6. cap. 20. *Circenſium quoque ludorum ratio, quid*

 aliud

rulibus quis non horreat [1] populi in se rixantis insaniam? [2] in gladiatoriis, homicidii disciplinam? [3] In scenicis etiam non minor [4] furor, turpitudo prolixior. nunc enim [5] mimus vel exponit adulteria, vel monstrat: nunc [6] enervis histrio amorem dum fingit, infligit.

aliud habet, nisi levitatem, vanitatem, insaniam? Quanto nunque impetu concitantur animi in furorem, quanto impetu curritur, ut jam plus spectaculi exhibeant, qui spectandi gratia veniunt, cum exclamare, efferri, & exsilire cœperint. Et in epitome cap. 9. Elmenborst.

In ludis currulibus] Circensibus. nam in iis aurigationes & curricula.

.... *nempe volucrem*
Sic laudamus equum facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo.

Juven. 8. *Rigaltius.*

1 *Populi in se rixantis insaniam*] Propter studia agitatorum. Unde & Tertull. *insaniam Circi.* Wowerus.

2 *In gladiatoriis homicidii disciplinam*] Cyprianus epist. 1. ad Donatum: *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & arvinæ toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est. Scelus non tantum geritur sed & docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est ut perimere quis possit: & gloria est, quod perimit.* Et de spectac. fol. 376. Seneca epist. 7. Augustin. l. 6. confession. c. 8. Lactant. lib. 6. cap. 20. & in epitome cap. 4. *Elmenhorstius.*

3 *In scenicis turpitudo prolixior*] Lactantius epitome cap. 4. *Quid scenæ? in qua Comœdia de stupris & amoribus; Tragœdia de incestis & parricidiis fabulatur.* Et lib. 6. cap. 20. *In scenis comicæ fabulæ de stupris virginum loquuntur, aut amoribus meretricum: & quo magis sunt eloquentes, qui ista flagitia finxerunt, eo magis sententiarum elegantia persuadent.* Elmenhorstius.

4 *Furore*] MS. corrupte *furorem.* lego: *furor & turpitudo p.* Meursius.

Non minor furor, turpis] MS. Reg. *furore.* fortasse, *non minor furor est, turpitudo prolixior.* Heraldus.

Non minor furor & turpitudo prolixior] In exemplari legitur, *Non minor furore turpitudo prolixior.* Quod minime spernendum est. etsi in eodem MS. sæpe coalescant hujusmodi syllabæ. *furore, turpitudo*, pro *Furor & turpitudo.* Rigaltius.

5 *Mimus exponit adulteria vel monstrat*] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Quid de mimis loquar corruptelarum præferentibus disciplinam? Qui docent adulteria, dum fingunt, & simulatis erudiunt ad vera.* Elmenhorst.

6 Ener-

fligit. [1] Idem deos vestros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus & nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.

XXXVIII. [2] Quod vero sacrificiorum reliquias, & pocu-

6 *Enervis histrio amorem dum fingit, infligit*] Lactant. epit. cap. 4. *Histrionici impudici gestus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas saltando exprimunt, docent.* & lib. 6. cap 20. *Histrionum impudicissimi motus, quid aliud nisi libidines docent & instigant.* Elmenhorst.

Enervis histrio] Quod epithetum placuit & Apulejo, ad cujus Apologiam pag. 166 comparavit hoc Minucii specimen Pricæus. *Gronovius.*

1 *Idem Deos vestros induendo stupra, dedecorat*] Hieronym. tom. 1. ad Marcellam epist. 18. *In theatralibus scenis idem nunc histrio Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur.* & lib. 3. contra Pelagian. cap. 6. Observation. nostræ ad Arnob. lib. 7. p. 121. *Elmenhorst.*

2 *Quod sacrificiorum reliquias contemnimus*] Clemens constitution. Apost. lib. 7. cap. 22. pag. 115. ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε, ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα. ἐφ' ὕβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου θεοῦ ὅπως μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων. *Cavete vero ab idolothytis, hæc enim immolant, ut dæmones honorent, ut scilicet Deo contumeliam faciant. cavete, inquam, ne participes dæmonum efficiamini.* Cyrillus in 4. Catechesi pag. 24, ἀσφάλισαι σου τὴν ψυχὴν, μήποτέ τι φάγῃς τῶν τοῖς εἰδώλοις προσενεχθέντων. περὶ γὰρ τούτων οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ Ἰακώβῳ τῷ ταύτης τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ σπουδὴ γέγονε. καὶ γράφουσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καθολικὴν ἐπιστολὴν, προηγουμένως τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι. ἔπειτα δὲ καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ. Et contra Julian. Imp. lib. 7. fol. 161. Procopius in Esaiam cap. 22. fol. 166. Oecumenius in Acta Apostol. cap. 16. & in epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 5. August. contra Faustum Manich. lib. 32. c. 13. ad Publicolam epist. 154. tom. 10. sermone de tempore 241. Origenes l. 8. contra Celsum. & in Matthæum c. 15. Primasius Africanus & Heymo Halberstat. episcop. in epist. Pauli 1. ad Corinth. cap. 10. Beda in Marcum lib. 2. cap. 7. Chrysostomus in epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. homil. 20. Irenæus adversus hæres. lib. 1. cap. 1. Photius Nomocan. tit. 13. cap. 13. Rabanus Maurus lib. de pœnitent. cap. 25, Concil. Aurelianense 4. cap. 20. Concilium Eliberitanum cap. 40. Concil. Gangrense cap. 11. Concil. Ancyranum c. 4. Leo PP. epistola ad Rusticum Narbonens. Episc. tom. 1. Concil. fol. 709. cap. 17. & ad Nicetam episcop. Aquileiensem cap. 5. tom. 1. concil. fol. 691. *De Christianis qui immolaticiis cibis asseruntur esse polluti, consultationi charitatis tuæ hoc etiam respondendum esse credi-*

pocula delibata contemnimus: non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei [1] munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut dæmoniis, quibus libatum est, [2] cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & rosam veris & lilium & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris est? his enim [3] & sparsis utimur mollibus ac

credidimus, ut pœnitentiæ satisfactione purgentur. Pœnitentiale Romanum tit. 7. cap. 24. *Si comedisti de cibo Judæorum vel Paganorum, quem ipsi sibi præparaverunt, decem dies pœniteas.* Burchardus Wormaciens. Episcop. lib. 19. decretal. pag. 272. *Comedisti de idolothyto, id est, de oblationibus, quæ in quibusdam locis ad sepulchra mortuorum fiunt. Si fecisti & consentiens fuisti in aliquibus, 30 dies in pane & aqua pœniteas.* In Concil. Agathensi cap. 40. & Concil. Venetico cap. 12. esus ciborum Judaicorum interdicitur Christianis. Agrippa Castor refert, Basilidem hæreticum docuisse, immolata absque ullo respectu conscientiæ degustanda. Vid. Euseb. Eccles. histor. lib. 4. cap. 8. *Elmenhorst.*

1 *Manus*] Scribo, *munus.* Meurs.

2 *Cedere*] Scribo, *credere.* Idem.

3 *Et sparsis utimur*] Objecerat Cæcilius Christianos capiti & sepulchris coronas denegare, de quo ritu Varro 6. de Ling Lat. Sueton. Augusto. cap. 8. Nerone. cap. ult. Statius 3. Sylv. Plin. lib. 3. cap. 31. Capitolin. Aurel. Respondet Octavius Christianos floribus uti, & quidem sparsis, solutis & sertis. Sparsis tamen ad simplicem usum non ad asperginem, ut Tertull. appellat seu solennem φυλλοβολίαν, qua usi adversus eos, quos honore, & cultu afficiebant. Polyb. Legat. 9. οἱ πολλοὶ στεφάνοις περιρρίπτοντες καὶ λημνίσκοις. παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον. Florus l. 2. *Quæ gaudia, quid florum in consulem profuderunt?* Capitolin. Anton. Herodian. lib. 1. Apul. lib. 9. & 10. Mil. Tacit. l. 14. Claudian. Panegyr. Stilic. Suidas Ἀχρόδρυα. *Wowerus.*

His enim & sparsis utimur] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Coronam forte si fascem existimas florum per seriem comprehensorum, ut plures semel portes, omnibus pariter utaris: jam vero & in sinum conde, si tanta munditia est: in lectulum sparge, si tanta mollitia est; tot modis fruere, quot & sentis.* Unde patet (quod etiam prænotatum à Wowero) Christianos usos floribus sparsis, sertis & solutis, ad simplicem usum, non ad asperginem & φυλλοβολίαν solennem, qua illos afficiebant, quos honore decoratos volebant. Copiose de hac re vir clarissimus & multo omnium eruditissimus Isaacus Casaubonus in animad. Sueton.

ac [1] solutis, & sertis colla complectimur. [2] Sane quod caput non coronamus; ignoscite. [3] Auram boni floris nari-

Sueton. fol. 189. lib. 6. Junge locis inibi prolatis Ammianum Marcellinum lib. 21. Herodianum Commodo fol. 471. Antonino Heliogab. fol. 570. Maximino fol. 605. Atque ut flores & omne genus frugum in illos jactabant, quos cohonestare cupiebant, ita alios contumeliæ causa lapidibus, rapis, cæno, fimo, & luto petebant. Casaubonus ad l. 8. Suetonii initio. Theod. Marcilius ad Suetonii Vespasianum fol. 17. *Elmenhorstius.*

1 *Solutis, & sertis*] Ita Pindarus ἄνθεα, καὶ στεφάνους. Apul. *Jactis floribus, sertis, & solutis.* lib. 2. *rosa serta & soluta*, Sidon. *rosa satilis.* Wowerus.

Solutis & sertis] Apulejus lib. 4. Metamorph. *flores serti ac soluti.* l. 10. p. 406. *jactis floribus sertis ac solutis.* Tertullianus de corona militis cap. 5. *Flores & inserti & innexi, & liberi & soluti.* Hieron. ad Lætam de institut. filiæ epist. 7. *flores serti.* Plinius lib. 21. cap. 3. *Corona sutilis & pactilis.* Plautus Bacchid. Act. 1. Scena. *Quid si hoc potius est, &c. corolla plectilis.* Vid. Servius in 1. Æneid. fol. 199. *Elmenhorst.*

2 *Sane quod caput non coronamus*] Christianorum veteres idcirco coronas respuebant, quia iis præcipue Gentiles in suis sacris, ac idolorum cultu utebantur. Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. 2. cap. 8. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ Λόγῳ παιδαγωγούμενοι. οὐχ ὅτι καταδεῖν δοκοῦσι τὸν Λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον. οὐδ᾽ ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολόν ὁ στέφανος εἴη· ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασται. Et paullo post: Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι᾽ ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη· ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαβόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν τῶν δαιμονίων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν κατεχρήσαντο· ἀφεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνείδησιν. Ita ut etiam Gentes capitibus Christianorum, cum eos ad sua sacra compellerent, coronam imponerent; quo facto Christiani adhuc magis coronarum usum exsecrabantur. Atque hinc capiendus Cyprianus in de Lapsis, cum inquit: *Ab impio sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit. Frons cum signo Dei pura, diaboli coronam ferre non potuit, coronæ se Domini reservavit.* Ouzelius.

3 *Auram boni floris*] Plane est illud Luciani Nigrino: εἰ γὰρ τοι τῇ πνοῇ τῶν ἴων, καὶ ῥόδων χαίρουσιν ὑπὸ τῇ ῥινὶ μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφεσθαι παρ᾽ αὐτὴν ὡς οἷόν τε τὴν ἀναπνοήν. Tertull. *Non emo capiti coronam, emtis nihilominus floribus utor. Puto gratius esse liberis & solutis, & undique vagis. Sed etsi in coronam coactis, nos coronam naribus admovemus. Viderint qui per capillam odorantur.* Wowerus.

Auram boni floris naribus ducere] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Quis igitur fructus ex floribus? Substantia enim propria, certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor inquis, aut color, aut*

paribus ducere, non occipitio [1] capillisve solemus haurire. [2] Nec mortuos coronamus. [3] Ego vos in hoc magis

aut pariter utrumque. Qui erunt sensus coloris, odoris? Visus opinor & odoratus. Istos sensus quæ membra sortita sunt? Oculi, nisi fallor & nares. Utere igitur floribus visu & odoratu, quorum sensuum fructus est. Utere per oculos & nares, quorum sensuum membra sunt. Cæterum in capite quis sapor floris? Quis coronæ sensus, nisi vinculi tantum. Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quam cibum aure, sonum nare. Elmenhorst.

1 *Capillisve solemus haurire*] *Viderint*, inquit Septimius, *qui per capillum odorantur*. Sed longe plura idem, lib. de cor. *Rigaltius.*

2 *Nec mortuos coronamus*] Mortui coronati. Plin. lib. 10. cap. 43. Tertull. de corona militis cap. 13. Clem. Pæd. lib. 2. cap. 8. *Wowerus.*

Nec mortuos coronamus] Mortui coronati. Cicero lib. de LL. Plinius l. 21. cap. 13. Tertullian de corona militis cap. 10. Leges 12. tabular. cap. 19. Clemens pædagog. lib. 2. cap. 8. *Elmenhorst.*

Nec mortuos coronamus] Quia prisci illi Christianorum nihil prorsus cum gentium moribus sibi commune esse volebant, ritum etiam mortuos coronandi repudiabant, gravissimeque in eundem scriptis suis invehebantur. Sic Tertullianus de Corona: *Quid tam indignum Deo, quam quod dignum idolo? quid autem dignum idolo, quam quod & mortuo? Nam & mortuorum est ita coronari, vel quoniam & ipsi Idola statim fiunt & habitu & cultu consecrationis. quæ apud nos secunda Idololatria est.* Audi etiam Clementem Alexandrinum Pædagog. lib 2. cap. 8. Ἀοχὴ ἥτε δὲ ἀμεριμνίας στέφανος σύμβολον, ταύτῃ καὶ τοὺς νεκροὺς καταστεφανοῦσιν· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἴδωλα, ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς. Ouzelius.

3 *Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis examini, aut sentienti facem, aut non sentienti, coronam, cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus*] Locus misere habitus a pessimis librariis. Restituo, *q. t. exanimi aut non sentienti, ut sentienti, coronam, &c.* Meursius.

Quemadmodum tribuatis examini, aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam] Ita ed. Rom. & MS. Reg. Legendum puto, *quemadmodum tribuatis exanimi, ut non sentienti facem, ut sentienti coronam.* De coronis mortuorum nota res est, & dicebamus alibi. *Heraldus.*

Exanimi aut sentienti facem aut non sentienti coronam] Quasi Minucius in persona Octavii proferre voluisset dilemma simile illi quod attribuit Cæcilio cap. 11. *Cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, pœna fit; si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina.* Sed non est hujus loci ea simplicitas, quem idcirco exulceraverunt sententiæ doctorum hominum, adeo ut quum MS. bis

bis præferat *aut non sentienti*, Wowerus ex sua editione ejiciat ista *aut non sentienti facem*; quo facto apertissimus est sensus; ut adeo etiam nihil notandum duxerit. Itaque sic quoque defungitur Basnagius scribens lib. XVIII cap. 5 pag. 1030 *Clement Alexandrin & Minucius Felix, qui font aux Payens un crime de couronner leurs morts, & soutiennent que les Chretiens sont fort eloignez de cet usage, puisque si les morts sont heureux ou damnez, cette couronne leur est egalement inutile, & que la seule qu'on doit attendre est celle d'immortalité &c.* At æqualis ei Elmenhorstiana Hanoviensis *tribuatis aut sentienti facem aut non sentienti coronam* expulsis τοῖς *exanimi* & priore *non*: unde sic etiam citat in notis. Idque sequi maluit Ouzelius non audiens quid vel Heraldus testetur, aut ediderit in utraque editione, nec is tantum, sed etiam Rigaltius; quin ita legendum quoque hunc locum pronunciare voluit Salmasius in Exercitationibus p. 963. nequaquam ut ita restituerit, quod scribit Cellarius. Itaque huc etiam se contulit Gallicus interpres affatim liber: *a quoi leur servent les fleurs, s'ils n'ont point de sentiment, & s'ils en ont, pourquoi les exposer aux flammes.* Neque tamen ista sufficiunt. Meretur enim ut innotescat quoque ardens opera Iacobi Gutherii lib. III de jure manium cap. 23 eo manifestius, quo ignotior prætermittitur. [Suspectæ mihi sunt geminatæ voces *sentienti*. Minutius enim auctor elegantissimus frustra easdem repeteret, sed in unam contraheret. Minus tamen plena periodus esset, quæ hoc in oratore facit ut suspicer salva veterum codicum fide scriptum, *aut non sentienti facem, aut non sectanti coronam*. Tertullianum hac in conjectura sequor. *Tam contra naturam est*, inquit, *florem capite sectari, quam cibum aure, quam sonum nare.* Pro *sectanti* imperite scriptum a librariis *sentanti*, unde repetitum illud, *sentienti*. Sectari flores Latini dicunt, non sentire.] Sic ille. Ubi quanquam veteres codices & librarios inconditè strepat, quum non extet nisi unus, & transeat in aliud genus, (nec enim in Minucio agitur de sectando flores) tamen laudandus est, quod quum tanto consensu viri docti expulerint negativam, Meursius, Heraldus postremam, Salmasius ac citeriores primam, ipse deprehenderit non esse illic causam vitii, sed in posteriore *sentienti*. Me quod attinet, plane non intelligo, quemadmodum facis mentio huc interveniat, præsertim illius, quæ accendebat rogum ad cremandum mortuum, quum locus hic totus alienissimus sit ab omni facis non tantum mentione, sed vel intellectu, & tam antecedentia loquantur de solis floribus, rosis, liliis, coloribus, odoribus, sertis, quam sequentia, ut exclusissima hinc sit omnis recordatio facis. Itaque etiam Cl. Kirchmannus lib. I de funeribus cap. XI citans hunc locum plane exstinguit omittendo istas voces *aut non sentienti facem*, sive inexplorate sequutus editionem Wowerianam, sive gnarus molestiæ judicaverit explodendas esse. Quæ mens etiam fuisse videtur auctorum Romæ subterraneæ lib. VI cap. XLIX pag. 365, ubi eadem

mes, quam timeris. [1] & quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. [2] Dives es? sed [3] fortunæ male creditur, & magno viatico breve vitæ iter non instruitur; sed oneratur. Fascibus & purpuris gloriaris? vanus error hominis & inanis cultus dignitatis, [4] fulgere purpurâ, mente sordescere. [5] Nobilitate generosus es? [6] parentes tuos laudas? [7] omnes tamen

inter bonorum insulas & opes largas, stabili firmitate securos, quos regalis aulæ splendore fulgentes, armorum excubantium tutela circumsistit. Major illis quam cæteris metus est, tam ille timere cogitur, quam timetur. Elmenhorst.

Tam times quam timeris] Seneca l.2. de Ira cap. 11. *Quid? quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur ipse securus. Occurrat hoc solo tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum, non aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus:*

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quam pavida sunt ad levissimos strepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. At ratio redditur ab Ennio:

Quem metuunt, oderunt; quem quisque odit, perire cupit.

Ouzelius.

1 *Et quamlibet multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es*] Eleganter Tragicus Hercule Oetæo.

Tu quicunque es qui sceptra tenes,
Licet omne tuâ vulgus in aulâ
Centum pariter limina pulset;
Cum tot populis stipatus eas,
In tot populis vix una fides.

Ouzelius.

2 *Dives es, sed fortunæ male creditur*] Apul. de Deo Socrat. *Dives es? non credo fortunæ.* Wowerus.

3 *Fortunæ male creditur*] Ex Cebetis tabula, ubi Dæmon Τύχῃ κελεύει μὴ πιστεύειν, καὶ βέβαιον μηδὲν πιστεύειν μηδὲ ἀσφαλὲς ἔχειν, ὅτι ἂν παρ' αὐτῆς λάβῃ τις, μηδὲ ὡς ἴδια ἡγεῖσθαι. *Gronovius.*

4 *Fulgere purpura*] Cyprian. epist. 2. ad Donat. *Preciosa veste conspicuus in auro atque in purpura fulsit.* Elmenhorst.

Fulgere purpura, mente sordescere] Hoc est, ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν sed βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ex Luca XVI, 15. Sed & purpura ista dicitur ἀλλότριον ibidem ẏs. 12 etiam Pricæo varia illuc constipante. *Gronovius.*

5 *Nobilitate generosus es, parentes tuos laudas*] Apul. ibid. *Generosus es? parentes laudas.* Wowerus.

6 *Parentes tuos laudas*] Vide Chrysost. in Matth. cap. 18. homil. 59. Hieron. tom. 9. ad Mauritii filiam, de laude virginit. epist. 14. *Elmenhorstius.* Quæ citatio-

tamen pari sorte nascimur, solâ virtute distinguimur. Nos igitur [1] qui moribus & pudore censemur, merito [2] malis voluptatibus & pompis vestris & spectaculis abstinemus, [3] quorum & de sacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam [4] in ludis Curuli-

tationes quum sufficiant, potuerunt merito abesse illa, quæ addebantur sub nomine Ouzelii. Neque enim erant illius, sed partim Delrii commentario debentur ad Senecam pag. 250, partim Sitzmanno ad Boethium. *Gronovius.*

7 *Omnes pari sorte nascimur*] Hieron. tom. 4. in Psalm. 82. fol. 102. *Æqualiter omnes nascimur, & imperatores & pauperes, æqualiter & morimur omnes; æqualis enim conditio est.* Et lib. 3. in Jerem. cap. 4. Theodoret. orat. 6. de orat. de provident. pag. 127. *Elmenhorst.*

1 *Qui moribus & pudore censemur*] Sunt equidem hæ voces gentilium & crebro ab illis usurpatæ, ut neque sub Aureliano desinat scribere Aurelius Victor: *Ita utrinque pudore ac modestia decertabatur*, inter senatum Romanum & legiones. Sed quantum inter has simulationes intersit & nostram χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ μετ' αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ad Hebræos XII, 28? Huc enim alludit. *Gronovius.*

2 *Malis voluptatibus*] Tertullianus de spectac. cap. 25. *exitiosa voluptas.* Lactantius in epitome cap. 4. *noxiæ voluptates.* lib. 11. codic. Justin. de feriis, *obscœnæ voluptates.* Elmenhorst.

3 *Quorum & de sacris originem novimus*]. Tertul. *Spectaculis vestris in tantum renunciamus, in quantum originibus eorum, quas scimus de superstitione conceptas.* Wowerus.

Quorum & de sacris originem novimus] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Vitanda ergo spectacula omnia, non solum ne quid vitiorum pectoribus insidat, quæ sedata & pacifica esse debent; sed ne cujus nos voluptatis consuetudo deliniat, & à Deo atque à bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes, Deorum festa sunt: siquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constituti.* Et in epitome cap. 4. Nazianz. jambico 3. ad Seleucum. Hieronym. in Ezechielem lib. 6. cap. 20. fol. 389. August. de symbolo cap. 2. Theophilus lib. 3. ad Autolycum fol. 269. Tertullianus apolog. cap. 98. Cyprianus de spectaculis f. 377. Chrysost. in Psal. 118. & tom. 1. homil. de Davide & Saul. fol. 510. & seq. de verbis Esaiæ *Vidi Dominum, &c.* homilia 1. fol. 1282. & seq. *Elmenhorst.*

4 *In ludis curulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam*] August. confess. lib. 6. cap. 7. *insania circensium.* Hieronym. de vita Hilarionis cap. 2. *Circi furor.* & tom. 1. ad Marcellam epist. 18. fol. 52. *Habeat sibi Roma suos tumultus, arena sæviat; circus insaniat; theatra luxurient.* Lactant. lib. 6. cap. 20. *Circensium quoque ludorum ratio, quid aliud*

rulibus quis non horreat [1] populi in se rixantis insaniam? [2] in gladiatoriis, homicidii disciplinam? [3] In scenicis etiam non minor [4] furor, turpitudo prolixior. nunc enim [5] mimus vel exponit adulteria, vel monstrat: nunc [6] enervis histrio amorem dum fingit, infligit.

aliud habet, nisi levitatem, vanitatem, insaniam? Quanto namque impetu concitantur animi in furorem, quanto impetu curritur, ut jam plus spectaculi exhibeant, qui spectandi gratia veniunt, cum exclamare, efferri, & exsilire cœperint. Et in epitome cap. 9. *Elmenhorst.*

In ludis currulibus] Circensibus. nam in iis aurigationes & curricula.

.... *nempe volucrem*
Sic laudamus equum facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo.

Juven. 8. *Rigaltius.*

1 *Populi in se rixantis insaniam*] Propter studia agitatorum. Unde & Tertull. *insaniam Circi. Wowerus.*

2 *In gladiatoriis homicidii disciplinam*] Cyprianus epist. 1. ad Donatum: *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & arvinæ toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est. Scelus non tantum geritur sed & docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est ut perimere quis possit: & gloria est, quod perimit.* Et de spectac. fol. 376. Seneca epist. 7. Augustin. l. 6. confession. c. 8. Lactant. lib. 6. cap. 20. & in epitome cap. 4. *Elmenhorstius.*

3 *In scenicis turpitudo prolixior*] Lactantius epitome cap. 4. *Quid scenæ? in qua Comœdia de stupris & amoribus, Tragœdia de incestis & parricidiis fabulatur.* Et lib. 6. cap. 20. *In scenis comicæ fabulæ de stupris virginum loquuntur, aut amoribus meretricum: & quo magis sunt eloquentes, qui ista flagitia finxerunt, eo magis sententiarum elegantia persuadent.* Elmenhorstius.

4 *Furore*] MS. corrupte *furorem.* lego: *furor & turpitudo p.* Meursius.

Non minor furor, turpit] MS. Reg. *furore.* fortasse, *non minor furor est, turpitudo prolixior.* Heraldus.

Non minor furor & turpitudo prolixior] In exemplari legitur, *Non minor furore turpitudo prolixior.* Quod minime spernendum est. etsi in eodem MS. sæpe coalescant hujusmodi syllabæ. *furore, turpitudo*, pro *Furor & turpitudo.* Rigaltius.

5 *Mimus exponit adulteria vel monstrat*] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Quid de mimis loquar corruptelarum præferentibus disciplinam? Qui docent adulteria, dum fingunt, & simulatis erudiunt ad vera.* Elmenhorst.

6 Ener-

fligit. [1] Idem deos vestros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus lacrymas vestras variis gestibus & nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.

XXXVIII. [2] Quod vero sacrificiorum reliquias, & pocu-

6 *Enervis histrio amorem dum fingit, infligit*] Lactant. epit. cap. 4. *Histrionici impudici gestus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas saltando exprimunt, docent.* & lib. 6. cap. 20. *Histrionum impudicissimi motus, quid aliud nisi libidines docent & instigant.* Elmenhorst.

Enervis histrio] Quod epithetum placuit & Apulejo, ad cujus Apologiam pag. 166 comparavit hoc Minucii specimen Pricæus. *Gronovius.*

1 *Idem Deos vestros induendo stupra, dedecorat*] Hieronym. tom. 1. ad Marcellam epist. 18. *In theatralibus scenis idem nunc histrio Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur.* & lib. 3. contra Pelagian. cap. 6. Observation. nostræ ad Arnob. lib. 7. p. 121. *Elmenhorst.*

2 *Quod sacrificiorum reliquias contemnimus*] Clemens constitution. Apost. lib. 7. cap. 22. pag. 115. ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε, ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα. ἐφ' ὕβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου θεοῦ ὅπως μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων. *Cavete vero ab idolothytis, hæc enim immolant, ut dæmones honorent, ut scilicet Deo contumeliam faciant. cavete, inquam, ne participes dæmonum efficiamini.* Cyrillus in 4. Catechesi pag. 24, ἀσφάλισαι σου τὴν ψυχὴν, μήποτέ τι φάγῃς τῶν τοῖς εἰδώλοις προσενεχθέντων. περὶ γὰρ τούτων οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ Ἰακώβῳ τῷ ταύτης τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ σπουδὴ γέγονε. καὶ γράφουσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καθολικὴν ἐπιστολὴν, προηγουμένως τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι. ἔπειτα δὲ καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ. Et contra Julian. Imp. lib. 7. fol. 161. Procopius in Esaiam cap. 22. fol. 166. Oecumenius in Acta Apostol. cap. 16. & in epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 5. August. contra Faustum Manich. lib. 32. c. 13. ad Publicolam epist. 154. tom. 10. sermone de tempore 241. Origenes l. 8. contra Celsum. & in Matthæum c. 15. Primasius Africanus & Heymo Halberstat. episcop. in epist. Pauli 1. ad Corinth. cap. 10. Beda in Marcum lib. 2. cap. 7. Chrysostomus in epist. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. homil. 20. Irenæus adversus hæres. lib. 1. cap. 1. Photius Nomocan. tit. 13. cap. 13. Rabanus Maurus lib. de pœnitent. cap. 25, Concil. Aurelianense 4. cap. 20. Concilium Eliberitanum cap. 40. Concil. Gangrense cap. 11. Concil. Ancyranum c. 4. Leo PP. epistola ad Rusticum Narbonens. Episc. tom. 1. Concil. fol. 709. cap. 17. & ad Nicetam episcop. Aquileiensem cap. 5. tom. 1. concil. fol. 691. *De Christianis qui immolaticiis cibis asseruntur esse polluti, consultationi charitatis tuæ hoc etiam respondendum esse credi-*

pocula delibata contemnimus; non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei [1] munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut dæmoniis, quibus libatum est, [2] cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & rosam veris & lilium & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris est? his enim [3] & sparsis utimur mollibus ac

credidimus, ut pœnitentiæ satisfactione purgentur. Pœnitentiale Romanum tit. 7. cap. 24. *Si comedisti de cibo Judæorum vel Paganorum, quem ipsi sibi præparaverunt, decem dies pœniteas.* Burchardus Wormaciens. Episcop. lib. 19. decretal. pag. 272. *Comedisti de idolothyto, id est, de oblationibus, quæ in quibusdam locis ad sepulchra mortuorum fiunt. Si fecisti & consentiens fuisti in aliquibus, 30 dies in pane & aqua pœniteas.* In Concil. Agathensi cap. 40. & Concil. Venetico cap. 12. esus ciborum Judaicorum interdicitur Christianis. Agrippa Castor refert, Basilidem hæreticum docuisse, immolata absque ullo respectu conscientiæ degustanda. Vid. Euseb. Eccles. histor. lib. 4. cap. 8. *Elmenhorst.*

1 *Manus*] Scribo, *munus*. Meurs.

2 *Cedere*] Scribo, *credere*. Idem.

3 *Et sparsis utimur*] Objecerat Cæcilius Christianos capiti & sepulchris coronas denegare, de quo ritu Varro 6. de Ling. Lat. Sueton. Augusto. cap. 8. Nerone. cap. ult. Statius 3. Sylv. Plin. lib. 3. cap. 31. Capitolin. Aurel. Respondet Octavius Christianos floribus uti, & quidem sparsis, solutis & sertis. Sparsis tamen ad simplicem usum non ad aspergines, ut Tertull. appellat seu solennem φυλλοβολίαν, qua usi adversus eos, quos honore, & cultu afficiebant. Polyb. Legat. 9. οἱ πολλοὶ στεφάνους περιρρίπτοντες καὶ λημνίσκους, παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον. Florus l. 2. *Quæ gaudia, quid florum in consulem profuderunt?* Capitolin. Anton. Herodian. lib. 1. Apul. lib. 9. & 10. Mil. Tacit. l. 14. Claudian. Panegyr. Stilic. Suidas Ἀνθοδίνα. *Wowerus.*

His enim & sparsis utimur] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Coronam forte si fascem existimas florum per seriem comprehensorum, ut plures semel portes, omnibus pariter utaris: jam vero & in sinum conde, si tanta munditia est: in lectulum sparge, si tanta mollitia est; tot modis fruere, quot & sentis.* Unde patet (quod etiam prænotatum à Wowero) Christianos usos floribus sparsis, sertis & solutis, ad simplicem usum, non ad asperginem & φυλλοβολίαν solennem, qua illos afficiebant, quos honore decoratos volebant. Copiose de hac re vir clarissimus & multo omnium eruditissimus Isaacus Casaubonus in animad. Sueton.

ac [1] solutis, & sertis colla complectimur. [2] Sane quod caput non coronamus; ignoscite. [3] Auram boni floris nari-

Sueton. fol. 189. lib. 6. Junge locis inibi prolatis Ammianum Marcellinum lib. 21. Herodianum Commodo fol. 471. Antonino Heliogab. fol. 570. Maximino fol. 605. Atque ut flores & omne genus frugum in illos jactabant, quos cohonestare cupiebant, ita alios contumeliæ causa lapidibus, rapis, cæno, fimo, & luto petebant. Casaubonus ad l. 8. Suetonii initio. Theod. Marcilius ad Suetonii Vespasianum fol. 17. *Elmenborstius.*

1 *Solutis, & sertis*] Ita Pindarus ἄνθεα, καὶ στεφάνους. Apul. *Jactis floribus, sertis, & solutis.* lib. 2. *rosa serta & soluta*, Sidon. *rosa satilis.* Wowerus.

Solutis & sertis] Apulejus lib. 4. Metamorph. *flores serti ac soluti.* l. 10. p. 406. *jactis floribus sertis ac solutis.* Tertullianus de corona militis cap. 5. *Flores & inserti & innexi, & liberi & soluti.* Hieron. ad Lætam de institut. filiæ epist. 7. *flores serti.* Plinius lib. 21. cap. 3. *Corona sutilis & pactilis.* Plautus Bacchid. Act. 1. Scena. *Quid si hoc potius est, &c. corolla plectilis.* Vid. Servius in 1. Æneid. fol. 199. *Elmenborst.*

2 *Sane quod caput non coronamus*] Christianorum veteres idcirco coronas respuebant, quia iis præcipue Gentiles in suis sacris, ac idolorum cultu utebantur. Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. 2. cap. 8. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ Λόγῳ παιδαγωγούμενοι. οὐχ ὅτι καταδεῖν δοκοῦσι τὸν Λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον. οὐδ' ὅτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη· ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασται. Et paullo post: Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι' ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη· ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαβόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν δαιμόνων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν κατεχρήσαντο· ἀφεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνείδησιν. Ita ut etiam Gentes capitibus Christianorum, cum eos ad sua sacra compellerent, coronam imponerent; quo facto Christiani adhuc magis coronarum usum exsecrabantur. Atque hinc capiendus Cyprianus in de Lapsis, cum inquit: *Ab impio sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit. Frons cum signo Dei pura, diaboli coronam ferre non potuit, coronæ se Domini reservavit.* Ouzelius.

3 *Auram boni floris*] Plane est illud Luciani Nigrino: εἰ γὰρ τοὺς τῇ πνοῇ τοῦ ἰωνίου, καὶ ῥόδων χαίρουσιν ὑπὸ τῇ ῥινὶ μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφεσθαι παρ' αὐτὴν ὡς οἷόν τε τὴν ἀναπνοήν. Tertull. *Non enim capiti coronam, emtis nihilominus floribus utor. Puto gratius esse liberis & solutis, & undique vagis. Sed etsi in coronam coactis, nos coronam naribus admovemus. Viderint qui per capillum odorantur.* Wowerus.

Auram boni floris naribus ducere] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Quis igitur fructus ex floribus? Substantia enim propria, certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor inquis, aut color,*

aut

naribus ducere, non occipitio [1] capillisve solemus haurire. [2] Nec mortuos coronamus. [3] Ego vos in hoc magis

aut pariter utrumque. Qui erunt sensus coloris, odoris? Visus opinor & odoratus. Istos sensus quae membra sortita sunt? Oculi, nisi fallor & nares. Utere igitur floribus visu & odoratu, quorum sensuum fructus est. Utere per oculos & nares, quorum sensuum membra sunt. Caeterum in capite quis sapor floris? Quis coronae sensus, nisi vinculi tantum. Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quam cibum aure, sonum nare. Elmenhorst.

1 *Capillisve solemus haurire*] *Viderint*, inquit Septimius, *qui per capillum odorantur*. Sed longe plura idem, lib. de cor. *Rigaltius*.

2 *Nec mortuos coronamus*] Mortui coronati. Plin. lib. 10. cap. 43. Tertull. de corona militis cap. 13. Clem. Paed. lib. 2. cap. 8. *Wowerus*.

Nec mortuos coronamus] Mortui coronati. Cicero lib. de LL. Plinius l. 21. cap. 13. Tertullian de corona militis cap. 10. Leges 12. tabular. cap. 19. Clemens paedagog. lib. 2. cap. 8. *Elmenhorst*.

Nec mortuos coronamus] Quia prisci illi Christianorum nihil prorsus cum gentium moribus sibi commune esse volebant, ritum etiam mortuos coronandi repudiabant, gravissimeque in eundem scriptis suis invehebantur. Sic Tertullianus de Corona: *Quid tam indignum Deo, quam quod dignum idolo? quid autem dignum idolo, quam quod & mortuo? Nam & mortuorum est ita coronari, vel quoniam & ipsi Idola statim fiunt & habitu & cultu consecrationis. quae apud nos secunda Idololatria est.* Audi etiam Clementem Alexandrinum Paedagog. lib. 2. cap. 8. Ἀοχλήτου δὲ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταύτῃ καὶ τοὺς νεκροὺς καταστεφανοῦσιν· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἴδωλα, ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς. Ouzelius.

3 *Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis examini, aut sentienti facem, aut non sentienti, coronam, cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus*] Locus misere habitus a pessimis librariis. Restituo, *q. t. exanimi aut non sentienti, ut sentienti, coronam, &c.* Meursius.

Quemadmodum tribuatis examini, aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam] Ita ed. Rom. & MS. Reg. Legendum puto, *quemadmodum tribuatis exanimi, ut non sentienti facem, ut sentienti coronam*. De coronis mortuorum nota res est, & dicebamus alibi. *Heraldus*.

Exanimi aut sentienti facem aut non sentienti coronam] Quasi Minucius in persona Octavii proferre voluisset dilemma simile illi quod attribuit Caecilio cap. XI. *Cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, poena fit; si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina*. Sed non est hujus loci ea simplicitas, quem idcirco exulceraverunt sententiae doctorum hominum, adeo ut quum MS. bis

bis præferat *aut non sentienti*, Wowerus ex sua editione ejiciat ista *aut non sentienti facem*; quo facto apertissimus est sensus; ut adeo etiam nihil notandum duxerit. Itaque sic quoque defungitur Basnagius scribens lib. XVIII cap. 5 pag. 1070 *Clement Alexandrin & Minucius Felix, qui font aux Payens un crime de couronner leurs morts, & soutiennent que les Chretiens sont fort eloignez de cet usage, puisque si les morts sont heureux ou damnez, cette couronne leur est egalement inutile, & que la seule qu'on doit attendre est celle d'immortalité &c.* At æqualis ei Elmenhorstiana Hanoviensis *tribuatis aut sentienti facem aut non sentienti coronam* expulsis τοῖς *exanimi* & priore *non*: unde sic etiam citat in notis. Idque sequi maluit Ouzelius non audiens quid vel Heraldus testetur, aut ediderit in utraque editione, nec is tantum, sed etiam Rigaltius; quin ita legendum quoque hunc locum pronunciare voluit Salmasius in Exercitationibus p. 963. nequaquam ut ita restituerit, quod scribit Cellarius. Itaque huc etiam se contulit Gallicus interpret affatim liber *a quoi leur servent les fleurs, s'ils n'ont point de sentiment, & s'ils en ont, pourquoi les exposer aux flammes.* Neque tamen ista sufficiunt. Meretur enim ut innotescat quoque ardens opera Iacobi Gutherii lib. III de jure manium cap. 23 eo manifestius, quo ignotior prætermittitur. [Suspectæ mihi sunt geminatæ voces *sentienti.* Minutius enim auctor elegantissimus frustra easdem repeteret, sed in unam contraheret. Minus tamen plena periodus esset, quæ hoc in oratore facit ut suspicer salva veterum codicum fide scriptum, *aut non sentienti facem, aut non sectanti coronam.* Tertullianum hac in conjectura sequor. *Tam contra naturam est*, inquit, *florem capite sectari, quam cibum aure, quam sonum nare.* Pro *sectanti* imperite scriptum a librariis *sentanti*, unde repetitum illud, *sentienti.* Sectari flores Latini dicunt, non sentire.] Sic ille. Ubi quanquam veteres codices & librarios incondite strepat, quum non extet nisi unus, & transeat in aliud genus, (nec enim in Minucio agitur de sectando flores) tamen laudandus est, quod quum tanto consensu viri docti expulerint negativam, Meursius, Heraldus postremam, Salmasius ac citeriores primam, ipse deprehenderit non esse illic causam vitii, sed in posteriore *sentienti.* Me quod attinet, plane non intelligo, quemadmodum facis mentio huc interveniat, præsertim illius, quæ accendebat rogum ad cremandum mortuum, quum locus hic totus alienissimus sit ab omni facis non tantum mentione, sed vel intellectu, & tam antecedentia loquantur de solis floribus, rosis, liliis, coloribus, odoribus, sertis, quam sequentia, ut exclusissima hinc sit omnis recordatio facis. Itaque etiam Cl. Kirchmannus lib. I de funeribus cap. XI citans hunc locum plane exstinguit omittendo istas voces *aut non sentienti facem*, sive inexplorate sequutus editionem Wowerianam, sive gnarus molestiæ judicaverit explodendas esse. Quæ mens etiam fuisse videtur auctorum Romæ subterraneæ lib. VI cap. XLIX pag. 365, ubi eadem

gis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam: cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. [1] At enim

eadem securitate illas voces velut nullas prætereunt. Et quidem huic sententiæ nunc quidem facile quis posset accedere, nisi violentior foret; atque etiam dicere *exanimi aut non sentienti* sit contra lenitatem Minuciani styli, qui eam aperte non explanat. Omnino si accurate respondere voluit criminationibus Cæcilii, aliquid de unguentis addi debuit, non de face. Nihilominus si attendes, deprehendis Octavium velut festinare ad exitum, eamque festinationem ab his incipere. Itaque noluit in redarguendo multus esse, sed obiter connectere, quæ erant diversa, & maxime distincto modo operabantur; in hoc tamen negotio simul usurpabantur, corona scilicet ac fax. Hinc impleturus numeros omnes rem ponit per se patentem & manifestam ad risum, dicens, *Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti* ad tenebras pellendas *facem*, *aut non sentienti* ad dulcem afflatum aut odorem *coronam*. Gronovius.

1 *At enim nos exequias adoramus. Eâdem tranquillitate quâ vivimus; nec adnectimus arescentem coronam, sed à deo terrenis floribus vividam sustinemus*] Hic locus miserrime luxatus. Emendo, *e. adornamus eâdem t. q. v. nec adnectimus terrenis floribus arescentem coronam, sed à Deo vividam sustinemus*. Aut, si transpositionem non vis, *æternis floribus v. s.* Meursius.

Exequias adoramus] Facimus. Festus: Adorare. Iulianus epist. ad Arsacium Christianorum religionem crevisse τῇ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπίᾳ, καὶ τῇ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμηθείᾳ. *Wowerus*.

Exsequias adoramus] Id est, *facimus*. Festus in *Adorare*. Lex 40. 12. tabular. SI. ADORAT. FURTO. QUOD. NEC. MANIFESTUM. ERIT. DUPLIONEM. LUITO. Iulianus Imp. (ut etiam Wowerius observat) in epistola ad Arsacium, dicit superstitionem Christianorum crevisse ob sedulam peregrinorum curationem, & officiosa circa sepulturas & mortuos munia. Integra epistola Juliani extat apud Sozomenum Eccles. histor. lib. 5. cap. 15. Nicephor. Callistum lib. 10. cap. 12. Cassiodorum Tripart. historia cap. 29. lib. 6. Salisberiensem polycrat. lib. 8. cap. 21. Nicephorus Callistus testatur paganos veræ pietatis laudem hominibus Christianis tribuisse, quod tempore famis pauperibus alimenta large subministrarent, & cadavera quæ passim insepulta jacerent, cum cura terræ mandarent. Vide illum lib. 7 cap. 21. *Elmenhorstius*.

At enim nos exequias adornamus] Ita optime MS. Reg. Nam qui vulgatam lectionem interpretari conantur, operam ludunt. *Heraldus*.

Arescentem] Quæ fronde languidula & caduca marcescebat, quæque aut lectulo in funera portabatur, aut sellæ curuli imponebatur,

enim nos exequias adornamus eâdem tranquillitate quâ vivimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus, qui &, modesti Dei nostri liberalitate, securi [1] spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione jam vivimus.

batur, si magistratum curulem gessisset, qui eam esset adeptus. Gutherius lib. 1 de jure manium cap. 22.

1 *Spe futuræ felicitatis*] Rom. *Spem.* Wowerus.

Spe futuræ felicitatis] Prudent. l. 2. contra Symmach. p. 420.

Spem sequimur, gradimurque fide, fruimurque futuris
Ad quæ non veniunt præsentis gaudia vitæ,
Nec currit pariter capta, & capienda voluptas.

Eucherius epistola parænet. ad Valerianum. Macarius homil. 5. & 13. Hieronym. tom. 1. epistola 34. ad Julianum. & de regul. monach. cap. 9. Lactant. lib. 6. cap. 21. Et in epitome cap. 1. Ambros. in epist. Pauli ad Roman. cap. 8. & in 3. cap. Epist. ad Hebræos. de officiis lib. 1. c. 44. Hilarius in Psalm. 130. Augustinus in Psalm 62. Chrysostomus hom. 5. in 2. cap. Epist. Pauli ad Hebræos. *Elmenhorstius.*

Æternis floribus vividam sustinemus] Sustinemus, expectamus. Sic sæpe apud Tertul. & alios. *Rigaltius.*

Sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus, qui &, modesti Dei nostri liberalitate, securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis majestatis animamur] Hæc est lectio vulgaris, quæ quidem sibi constet. Rigaltius, an ex veteri exemplari, an vero ex conjecturâ, nescio, edidit: *Sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus, quieti, modesti, Dei nostri liberalitate securi, spem futuræ felicitatis fide præsentis ejus majestatis animamur.* Quænam horum verborum, *spem futuræ felicitatis fide præsentis ejus majestatis animamur,* sit syntaxis, nondum video. Sed si à vulgatâ lectione recedendum, plane Minucium sic scripsisse existimem: *Sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus, quieti, modesti, Dei nostri liberalitate securi, spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis, animamur.* Sententiam quivis videt; ac nullâ eget interpretatione. *Ouzelius.*

Dei nostri liberalitate &c.] Ab hoc principio citavit hunc locum Pricæus in notis ad Epistolam Pauli ad Titum III, 7, haud dubie sic studio indulgens, quod præcedentibus parum fidebat: sed protulit *securi ad spem*, quem accusativum non modo Rigaltius edidit, ut Ouzelius scribit, sed etiam Heraldus ante illum, *securi spem* non interposita distinctionis nota, quam inseruit Rigaltius; cuum interim uterque ignorent præpositionem, quam cur ita clam interponere placuit Pricæo? Attamen Rigaltius eximie protulit

 istud

mus. Proinde [1] Socrates scurra Atticus viderit, [2] nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus: [3] Arcesilas quoque, & Carneades, & Pyrrho, & omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. [4] philoso-

istud *quieti*, sive ex MS. ipso, sive propria meditatione, quum istud antiquum *qui & appareat* clare inventum esse eorum, qui non satis commode ista connecti putabant. Itaque geminum id est verbo *æstuet* cap. XVI, quod similiter diducebant in *æstu & duo* nempe vocabula. Sed jocularis est Ouzelius, prætexens de syntaxi, quod non videbat. An per totam vitam talis fuerit, ignoro. Sed an tum non viderat *saucius humerum, vulnerari caput*; an non sic videre poterat *animari spem*? Mihi pulcherrima omnia videntur, *sed a Deo æternis floribus vividam sustinemus; quieti, modesti, Dei nostri liberalitate securi, spem futuræ felicitatis fide præsentis ejus majestatis animamur.* Quid magis lætari, quid amplius precari & optare nobis invicem possumus? quid lepidius aut perfectius dicere? *Gronovius.*

1 *Socrates scurra Atticus*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Zeno Socratem scurram Atticum fuisse dicebat.* Lactant. l. 3. c. 19. *Wowerus.*

Socrates scurra Atticus] Lactant. l. 3. cap. 20. *O hominem scurram (ut ait Zeno Epicureus) ineptum, perditum, desperatum, si cavillari voluit religionem, dementem, si hoc serio facit, ut animal turpissimum pro Deo haberet.* Elmenhorstius.

Socrates scurra Atticus] Cicero l. 1. de nat. Deor. *Zeno quidem non eos solum, qui tum erant, Apollodorum, Sylleum, ceterosque figebat maledictis: sed Socratem ipsum, parentem philosophiæ, Latino verbo utens, scurram Atticum fuisse dicebat.* Heraldus.

2 *Nihil se scire confessus*] Dio Chrysost. orat. 12. de Dei cognitione f. 297. Καὶ τῦτο ὐκ ἐμοὶ μόνον ἀλλὰ ϗ Σωκράτει δοκεῖταί μοι πιστεύειν ἂν, ταῦτα ὑπὲρ αὐτῦ προβαλλομένῳ πρὸς ἅπαντας, ὡς ὐδὲν ᾔδει. Hieronym. in Ezech. lib. 13. cap. 42. fol. 466. prooemio in Abdiam Prophetam tom. 5. fol. 126. & de optimo genere interpretandi tom. 2. cap. 5. ad Paulin. epist. 103. cap. 7. Lactant. l. 3. cap. 27. Aristot. de elench. sophistic. lib. 1. cap. 34. Plato Theæteto p. 157. Cicero lib. 1. Acad. quæstionum fol. 5. lib. 4. fol. 25. *Elmenhorst.*

3 *Arcesilas, Carneades, & Pyrrho*] Cicero lib. 1. Academicar. quæst. f. 10. lib. 4. fol. 22. Lactant. lib. 3. cap. 29. *Idem.*

4 *Philosophorum supercilia contemnimus*] Philosophi austera facie, prolixa barba, & obstinata fronte Catonis se institutum imitari simulabant, sed hoc totum fucato mentiebantur affectu: erant enim petulantes & libidinosis voluptatibus implicati, quas latenter exercebant, vitia publice facundissime accusantes, intercutibus ipsi vitiis madentes. Tertullian.

losophorum supercilia contemnimus, quos [1] corruptores & adulteros novimus & tyrannos, & semper [2] adversus sua vitia facundos. [3] Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus: [4] non eloquimur magna, sed vivimus: gloriamur nos consecutos, [5] quod illi summâ intentione quæsiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati sumus? [6] quid nobis invidemus, si [7] veritas divini-

lian. Apolog. c. 39. *Leno est philosophus & censor.* Juvenal. satyr. 2.

..... *castigas turpia, cum sis*
Inter Socraticos notissima fossa cinædos.

Et Satyr. 2. vs. 20.

...... *Et de virtute locuti*
Clunem agitant.

Inde Firmico Astron. lib. 7. cap. 14. *Socratici pædicones.* Gellius lib. 13. cap. 8. Athenag. apolog. pro Christ. pag. 89. Eucherius ad Valerianum p. 55. Lucian. in Fugitivis. Lactant. lib. 3. cap. 15. l. 4. cap. 24. Quintil. in proœmio lib. 1. orat. institut. *Elmenhorst.*

1 *Corruptores & adulteros*] Nimis certa infelicitas, & hinc mentes eorum vitio, quod detestabantur ipsi, oneratæ, quod documentis variis demonstrat Lud. Cresollius in theatro Sophistarum v, 8, ubi hanc criminis fœdissimi ex Minucio nostro exprobrationem proinde quoque attexit. *Gronovius.*

2 *Adversus sua vitia facundos*] Tertull. Apol. & de Anima. & Seneca apud Lactant. lib. 3. cap. 15. *Wowerus.*

3 *Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus*] Hunc locum imitatione expressit Cyprianus de bono patientiæ fol. 285. *Philosophi non verbis, sed factis sumus. nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus; qui virtutum magis conscientiam, quam jactantiam novimus, qui non loquimur magna, sed vivimus quasi servi & cultores Dei.* Salvian. de gubern. Dei in proœmio ad Salonium episcop. lib. 1. pag. 2. *Nos qui rerum magis quam verborum amatores, utilia potius quam plausibilia sectamur, neque id quærimus, ut in nobis inania seculorum ornamenta, sed ut salubria rerum emolumenta laudentur: in scriptiunculis nostris non lenocinia esse volumus, sed remedia, quæ scilicet non tam ociosorum auribus placeant, quam ægrotorum mentibus prosint.* Elmenhorstius.

4 *Non eloquimur magna*] Hæc liquidi ac puri cordis expositio valde obhæsit Pricæo, unde toties eam voluit conspici in suis collectaneis, non tantum ad Jacobi epistolam 111, 5, sed & ad Judæ vs. 16, quum istud *magna vivimus* jam illustravisset Casaubonus ad Suetonii Augustum cap. LXX. *Gronovius.*

5 *Quod illi summa intentione quæsiverunt*] Vid. Lactant. lib. 4. cap. 2. Eucherius in epistola ad Valerianum. *Elmenborstius.*

6 *Quid nobis*] Ful. *quid vobis.*

7 *Veritas divinitatis nostri temporis*

vinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur.

XXXIX. Cum Octavius perorâsset, [1] aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, [2] intenti vultus tenebamus: Et quod ad me est, magnitudine admirationis evanui; quod ea, quæ facilius est sentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornâsset, & quod malevolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem, sed & favorabilem.

XL. Dum istæc igitur apud me tacitus evolvo; [3] Cæcilius sic erupit: [4] Ego Octavio meo plurimum quan-

poris ætate maturuit] Nato inter homines Christo. *Rigaltius.*

Nostri temporis ætate maturuit] Similiter in principio dixit *Quum per omnem convictus nostri & familiaritatis ætatem cogitatio mea volveretur.* Et porro illustravit Philippus Pareus in Lexico Critico pag. 57. Non tamen est, cur Minucium eò respexisse credamus, præsertim quum verbum *maturuit* manifeste aperiat translationem, quam in animo habuit, nempe frugum, quas in æstate canas, ut supra locutus fuit, & messui maturas videbant. Jam vero de resurrectione loquens scribit pag. 329 *Quid festinas, ut cruda adhuc hieme reviviscat & redeat? exspectandum nobis etiam corporis ver est.* Hinc cogites licet an non auctor scripserit *æstate.* Sic apud Julium Firmicum novit agricola, quando maturatas solis ardoribus colligat segetes. Et omnes imitantur Jacobum in epistola. *Gronovius.*

1 *Aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, &c.*] Recte. & sic Musonius apud Agellium lib. 5. cap. 1. ait: *Admirationem, quæ maxima est, non verba, sed silentium parere.* Indicium enim id est animi summo stupore à semet ipso quasi abrepti. Valerius Flaccus lib. 4.

Atque oculos cuncti inter se tenuere silentes.

Symmachus lib. 2. Epistolâ 54. *Vastum silentium stupor subitus imperavit.* Ouzelius.

2 *Intenti*] MS. *intentos.* quod tolerabile. tamen divinus poëta dixit: *Conticuere omnes, intentique ora tenebant.* ad quem locum si operæ est vide Servium. *Meursius.*

3 *Cæcilius sic erupit*] Particula *sic* non est in MS. Reg. *Heraldus.*

4 *Ego Octavio meo plurimum quantum, sed & mihi, gratulor*] Sic

[1] quantum, sed & mihi, gratulor, nec expecto sententiam: [2] Vicimus, [3] & ita, ut improbus, usurpo victoriam:

Sic Rigaltius è membranis, & recte. Eodem modo supra noster: *Carminibus præcipue Poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipsa suâ auctoritate nocuêre.* Sabæus olim edidit: *E. O. m. plurimum, quantum eâdem tranquillitate, quâ vivimus: sed & mihi gratulor.* Unde Fulvius Ursinus non multo felicius: *E. O. m. plurimum, quantum ad tranquillitatem, quâ vivimus; sed & mihi gratulor.* Quod & retinuit Elmenhorstius. Et quanquam hæc Fulvii lectio paullo tolerabilior est illâ Sabæanâ, attamen cum verba illa inserta in MS. non comparent, merito ea quoque respuimus, quippe quibus sententia, alias per se manifestissima, obfuscatur. *Plurimum quantum gratulor* idem est, ac si dixeris; summopere, mirifice, valde, majorem in modum, gratulor. *Plurimum quantum*, quemadmodum dicimus, *nimium quantum, mirum quantum, immane quantum.* quorum exempla apud veteres passim obvia. Atque hæc erant, quæ nobis post tot alios ad Minucium dicenda videbantur. Jam finio, & te dimitto, mi Lector. *Ouzelius.* Et inepta est Ouzelii nota palmam non suam instruentis, & dimisit Lectorem importune, quum restaret acri vindicta dignus nodus. Cur enim Rigaltius in hoc citandus erat, quum judicasset non aliter quam ante eum Heraldus, etsi minuere contextum statim non sustinuerit, & *plurimum quantum* antea positum quis ignorat, aut quid eæ voces junctim notent? Miror Gallici interpretis absurdum *tranquillitatem* vertentis *franchise*, quæ hinc alienissima. *Gronovius.*

1 *Quantum eadem tranquillitate, qua vivimus*] Delenda ista sunt ex superioribus male repetita. *Heraldus.*

2 *Vicimus*] Prudentius lib. 2. contra Symmach:

Vicimus exultare lubet.

Ennius:

Qui vicit non est victor, nisi victus fatetur. Elmenhorst.

3 *Improbus*] MS. *improbe.* quod revocandum censet Scriverius, totumque hunc locum ita constituendum: *Ego Octavio meo plurimum quantum eâ de tranquillitate, quâ vivimus, sed & mihi gratulor, nec exspecto sententiam: vicimus eia, ut improbe usurpo victoriam! nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris.* Conferat & cum judicio considerет serius & eruditus Lector, qui æternum mihi salveat. *Meursius.*

Ut improbus usurpo victoriam]. Rom. *improbe.* Wowerus.

4 *Et ita ut improbe usurpo vict.*] Hæc quum sit scriptura unici codicis, non debuit adeo derelicta prodi, ut nihil opis adhibitum sit, nisi ex Meursii indicio aliquid Petri Scriverii opinantis tum maxime ludicro Poetico se intentum esse: nec tamen Cæcilius fatebitur se improbe usurpare victoriam. Nuper exiit conquestio Cellarii boni, sed invalidi, atque inter dubie salva & minus sana hærentis. Quin tu recte

 modo,

riam; nam [1] ut ille mei victor est, [2] ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad summam quæstionis, & de providentiâ fateor, & Deo cedo, & de sectæ jam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non [3] obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria, de quibus crastino (quod [4] jam sol occasui declivis est) [5] ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius, omnium nostrûm vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare: [6] testimonium & hominis & unius infirmum est. habet Dei munus eximium, à quo & inspiratus oravit, & obtinuit adjutus. Post hæc

modo, mi lector, considera, & evades. In unico libro patet istud *ita ut* scriptum esse, quia librarius neglexit iterationem vocalis primæ, quum deberet reponere *ita aut*, prout reor in exemplo, quo utebatur, scriptum fuisse, quod dictante alio & lenius proferente ille posuit pro *ita haut*. Sic enim patere opinor scriptum fuisse ab Minucio *Vicimus, & ita haud improbe usurpo victoriam.* Κοινὸν enim Ἑρμῆν respicit & in medium trahit hoc lucrum. *Gron.*

1 *Ut ille mei victor est*] Hieronym. dialog. adversus Luciferianos cap.8. *Non solum te vicisse existimes, vicimus utrique: uterque nostrûm palmam refert, tu mei, ego erroris. Utinamque mihi semper sic disputare contingat, ut ad meliora proficiens, deseram quod male tenebam!*

EXPLICUI HUNC COMMENTARIUM IV. KALEND. FEBRUAR. ANNO CHRISTI CIↃIↃCXII.

ΑΡΧΗΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ ΠΟΙΟΥ ΘΕΟΝ. Elmenhorst.

2 *Ita ego triumphator erroris*] Hieron. epist. ad Augustin. *Cumque tu viceris, & ego vincam, si meum errorem intellexero.* Idem ad Lucifer. *Non solum te vicisse existimes, vicimus uterque nostrûm, palmam refers tu mei, & ego erroris.* Wowerus.

3 *Obstrepentia veritati*] Tert. de præscript. *obstrepit veritatis adulter sensus.* Idem.

4 *Jam sol occasui declivis est*] Annotavit Pricæus & hanc & similes descriptiones ad Evangelium Lucæ XXIV, 29. *Gronovius.*

5 *Ut de toto congruentius*] Nam in iis tota erit nostra disputatio crastina. Satis est quod hodie obtinuerimus id quod erat propositi caput. *Rigaltius.*

6 *Testimonium & hominis & unius*] Itaque ex ore divino pronunciatur necessitas duorum in Matthæi Evangelio XVIII, 16, ubi

hæc læti, hilaresque discessimus: Cæcilius quod crediderit: [7] Octavius gaudere quod vicerit: ego & quod hic crediderit, & hic vicerit.

ubi Priceus has voces apposuit. *Gronovius.*

7 *Octavius gaudere quod vicerit*] Vocem, *gaudere*, Rom. & MS. ignorant. *Wowerus.*

FINIS.

CÆCILIUS CYPRIANUS

DE IDOLORUM VANITATE.

Quod idola dii non sint.
Quod Deus unus sit.
1 *Quod per Christum salus credentibus data sit.*

Deos non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. [2] Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud suos postmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis instituta templa; inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa simulacra. Nam & immolabant hostias, & dies festos dando honore celebrabant. inde posteris facta sunt

Vulgatum huic opusculo titulum servavimus; etsi minus convenientem, sed usitatum, & in aliquot exemplaribus antiquis repertum. Opusculum vero Cypriani adnectimus Octavio Minuciano, quia scilicet inde est à Cypriano fere descriptum. Libri veteres trium articulorum distinctionem agnoscunt. Duûm priorum, Quod idola dii non sint, &, Quod Deus unus sit, auctorem esse Minucium verba ipsa testantur. Tertius, Quod per Christum salus credentibus data sit, totus fere est Tertulliani. Et tamen beatus Hieronymus, qui sane Tertullianum & Minucium legerat, quicquid hic historiarum scientia, verborum & sensuum splendore laudabile continetur, Cypriano tribuit haud secus ac si Cyprianus proprio marte procudisset. Hæc autem sunt ad veterum exemplarium scripturam expressa. unde & cetera sanctissimi Martyris opera propediem, si Deus dederit, exibunt. *Rigaltius.*

1 *Quod per Christum salus credentibus d. s.*] Patrem video invenisse in MS. *quod incredentibus datum sit.* Similia sunt in editione novissima. An voluit *quid?* Gronov.

2 *Reges olim fuerunt*] Hoc satis visum fuit Cypriano, & nobis etiam videri debet, ac licet mox advocentur Melicertes & Leucothea, non idcirco ad Cyprianum sublevandum annotari debuit *Aut saltem proles regia*, quod adjicitur in editione Oxoniensi, blande etiam imitante Cellario. Cui enim vel mediocriter versato in Latinis literis non patuit

ſunt ſacra, quæ primis fuerant aſſumpta ſolatia. Et videamus an ſit & hæc apud ſingulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt poſtmodum maris numina. Caſtores alternis moriuntur, ut vivant. Æſculapius ut in Deum reſurgat, fulminatur. Hercules ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Apollo Admeto pecus pavit. Laomedonti muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor accepit. Antrum Jovis in Cretâ viſitur, & ſepulcrum ejus oſtenditur, & ab eo Saturnum fugatum eſſe manifeſtum eſt; inde Latium de latebrâ ejus nomen accepit. [3] Hic litteras imprimere, & ſignare nummos in Italia primus inſtituit, unde ærarium Saturni vocatur; & [4] ruſticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens pingitur. Hunc fugatum hoſpitio Janus exceperat, de cujus nomine Ianiculum dictum eſt; & menſis Ianuarius inſtitutus eſt. Ipſe bifrons exprimitur, quod in medio conſtitutus annum incipientem pariter & recedentem ſpectare videatur. [5] Mauri verò manifeſtè reges ſuos colunt, nec ullo velamento hoc nomen obtexunt. Inde per gentes & provincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, ſed propria cuique majorum ſuorum [6] cultura ſervatur. Hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum; quod majorum & regum memoria ſervata ſit; inde colendi & ſacrificandi ritus

tuit Reges etiam dictos filios Regum, etſi ad thronum paternum non pervenerint? *Gronovius.*

3 *Hic litteras imprimere*] Saxis, membranis, ebori. Valde ſunt ſuaves qui typographicæ artis originem hinc repetunt. *Rig.*

4 *Ruſticitatis*] Ruris, agrorum. *Idem.*

5 *Mauri vero manifeſte reges ſuos colunt*] Non auſus ſui parere vel Wowero vel editioni noviſſimæ Cypriani, ubi vocem quintam ejiciunt non reddita aliqua cauſa, nec dubitem, quin Rigaltius in MSS. invenerit. *Gronovius.*

6 *Cultura*] Cultus. *Rigaltius.*

ritus inoleverit. Si autem aliquando dii nati sunt, cur non hodiéque nascuntur? [7] nisi fortè Iupiter senuit, aut partus in Iunone defecit. Cur verò deos putas pro Romanis posse, quos sæpius videas nihil pro suis adversus eorum arma valuisse? [[8] Romanorum enim vernaculos Deos novimus: est Romulus pejerante Proculo Deus factus, & Picus, & Tiberinus, & Pilumnus, & Consus; quem Deum fraudis, velut consiliorum Deum, coli Romulus voluit; postquam [9] in raptum Sabinarum perfidia provenit. Deam quoque Cloacinam Tatius & invenit & coluit. Pavorem Hostilius atque Pallorem. mox à nescio quo Febris dedicata, & Acca, & Flora meretrices. In tantum verò deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut sit apud illos & Viduus Deus, qui animâ corpus viduet, qui quasi feralis & funebris intra muros non habetur, sed foris collocatur; & nihilominus, quia extorris factus, damnatur potius Romanâ religione quam colitur. Est & Scansus ab ascensibus, & Forculus à foribus, & à liminibus Limentinus, & Cardea à cardinibus, & ab orbitatibus [10] Suborbana. Hi dii Romani] Ceterum Mars Thracius, & Jupiter Creticus, & Iuno vel Argiva, vel Samia, vel Pœna; & Diana Taurica, & Deûm mater Idæa, & Ægyptia portenta, non numina, quæ utique si quid potestatis habuissent, sua ac suorum regna servassent. Planè sunt apud

7 *Nisi forte Jupiter senuit*] Oxon. *Nisi si forte Jup. senuit*. Et mox illic editum est *quos videas nihil* omisso τῷ *sæpius*. Gronovius.

8 *Romanorum enim vernaculos Deos novimus*] Sequentes periodos uncis inclusimus, quarum maxima pars in quibusdam exemplaribus antiquis non legitur. & interjectæ sensum abrumpunt. Etenim illa, Quos sæpius videas nihil pro suis adversus eorum arma valuisse, commodissime adnexa erant istis, Ceterum Mars Thracius & Jupiter Creticus, si quid potestatis habuissent, sua ac suorum regna servassent. *Rigalt.*

9 *In raptum Sabinarum perfidia provenit*] Processit, eventu prospero. In Veronensibus membranis vetustissimis legitur, pervenit. *Idem.*

10 *Suborbana*] Orbona Plinio dicitur, lib. 11. nat. hist. Quod au-

apud Romanos & victi Penates, quos Æneas profugus advexit. Est & Venus multo hic turpiùs Calva, quàm apud Homerum vulnerata. Regna autem non merito accidunt, sed sorte variantur. Ceterum, imperium ante tenuerunt & [11] Assyrii, & Medi, & Persæ; & Græcos & Ægyptios regnasse cognovimus. Ita vicibus potestatum, Romanis quoque, ut & ceteris imperandi tempus obvenit. Ceterùm si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis & nocentibus congregatur, & asylo constituto facit numerum impunitas criminum; nunc [12] ut Rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus parricida. Atque ut matrimonium faciant, rem concordiæ per discordias auspicantur, rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiam civitatis augendam, nuptiæ sunt illis rupta hospitii fœdera, & cum soceris bella crudelia. Est & gradus summus in Romanis honoribus Consulatus: sic Consulatum cœpisse videmus ut regnum. Filios interficit Brutus, ut crescat de suffragio sceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus sanctis, nec de auspiciis, aut auguriis Romana regna creverunt, sed acceptum tempus certo fine custodiunt. Ceterum & Regulus auspicia servavit, & captus est: & Mancinus religionem tenuit, & sub jugum missus est. Et pullos edaces Paulus habuit, & apud Cannas tamen cæsus est. C. Cæsar ne ante brumam [13] in Africam navigia

autem hic Suborbana scribitur, fortean accidit per ultimæ vocabuli præcedentis syllabæ replicationem. *Idem.*

11 *Assyrii & Medi & Persæ*] In illo Veronensi, Assyrii & Medi & Tyrii. *Idem.*

12 *Ut rex ipse principatum habeat ad crimina fit Romulus parricida*] Minucius dixerat, ut ipse Romulus Imperator, & rector populum suum facinore præcelleret, parricidium fecit. *Idem.*

Nunc ut rex ipse princip. hab.] Ita retineo, quoniam in promtu sunt testimonia ex MSStis, qui ita exhibent; ut parum assequar, cur quod in Wowerii editione est admissum, etiam Oxonii fuerit expulsa prima vox. *Gronovius.*

13 *In Africam navigia transmitteret*] In Corbejensi legitur, nauta.

gia transmitteret, auguriis & auspiciis retinentibus; sprevit, & eo faciliùs navigavit & vicit. Horum autem omnium ratio est illa, quæ fallit & decipit, & præstigiis cæcantibus veritatem, [14] stultum & prodigum vulgus inducit. Spiritus sunt insinceri & vagi, qui posteaquàm terrenis vitiis immersi sunt, & à vigore cœlesti, terreno contagio recesserunt, non desinunt perdere, & depravati errorem pravitatis infundere. Hos & poëtæ dæmonas norunt; & Socrates instrui se & regi ad arbitrium dæmonis prædicabat; & Magis inde est ad perniciosa vel ludicra potentatus; quorum tamen præcipuus Hostanes & formam veri Dei negat conspici posse, & Angelos veros sedi ejus dicit assistere. In quo & Plato pari ratione consentit, & unum Deum servans, ceteros angelos, vel dæmonas dicit. Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur, eumque incomprehensibilem atque inæstimabilem confitetur. Hi ergo spiritus sub statuis atque imaginibus consecratis delitescunt. hi afflatu suo vatum pectora inspirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper involvunt. nam & falluntur & fallunt, vitam turbant, [15] somnos inquietant, irrepentes etiam in corporibus occultè mentem terrent, membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacessunt; ut

nauta. quod elegantia non caret. *Rigaltius*.

14 *Stultum & prodigum vulgus inducit*] In Corbejensi, stultum & crudelem, quod profecto depravatum est ex aliqua vetere scriptura quæ habuisse videtur, credulum. Illud vero, prodigum, unde irrepserit, non habeo dicere: nisi scriptum olim fuisse, perditum; deque illo perdito factum ab imperitis proditum, ac deinde, prodigum. Perditi homines dicuntur, scelerati ac nefarii. *Idem*.

15 *Somnos inquietant*] Sic legitur in optimis exemplaribus, nec dubito quin ita scriptum habuerit Cyprianus in exemplari suo Minucii. ut jam hinc emendari debeant veteres Minucii nostri membranæ, quæ nobis exhibent, omnes inquietant, pag. 275. nisi dicamus istos dæmonas omnes homines inquietare, quia sunt humanitatis inimici, ut ait ipse Minucius

et

ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium & rogis pecorum saginati, [16] remissis quæ constrinxerant, curasse videantur. Hæc est de illis medela, cum illorum cessat injuria. nec aliud illis studium est, quàm à Deo homines avocare, & ad superstitionem sui ab intellectu veræ religionis avertere; cùm sint ipsi pœnales, quærere sibi ad pœnam comites quos ad crimen suum fecerint errore participes. Hi tamen adjurati per Deum verum à nobis, statim cedunt & fatentur, & de obsessis corporibus exire coguntur. [17] Videas illos nostrâ voce & operatione majestatis occultæ flagris cædi, igne torreri, [18] incremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari: unde veniant, & quando discedant, ipsis etiam qui se colunt audientibus confiteri; & vel exiliunt statim vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Hinc vulgus in odium nostri nominis cogunt, ut nos odisse incipiant homines antequam nosse; ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint. Unus igitur omnium Dominus unus est Deus. neque enim illa sublimitas potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem. Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore desiit? Sic Thebanorum fratrum germanitas rupta, & permanens rogis dissidentibus etiam in morte discordia. & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hospitium. Pompejus & Cæsar affines

ex Hostane, pag. 271. *Idem.*

16 *Remissis quæ constrinxerant*] Hæc Minuciana locutio placet Cypriano. Nam & lib. de Mortalitate usurpavit. Accenduntur trepidi, constringuntur remissi. *Idem.*

17 *Videas illos nostra voce*] Cum dicto nostro. simul atque jussimus. Sic legitur in cod. Thuani, Corbeiensi, Navarrico & Victorino. At in optimo illo Veronensi, Videas illos, non nostra voce, sed operatione majestatis occultæ flagris cædi. Ex utraque autem scriptura facile sensus elicietur idem. *Idem.*

18 *Incremento pœnæ propagantis* exten-

nes fuerunt, nec tamen necessitudinis fœdus in æmula potestate tenuerunt.[19] Nec hoc tantum de homine mireris, cùm in hoc omnis natura consentiat. Rex unus est apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus. multo magis mundi unus est rector, qui universa, quæcunque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est: nec comprehendi, tactu purior est: nec æstimari, sensu major est: & ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Quod verò templum habere possit Deus, cujus templum totus est mundus; & cùm homo latiùs maneat, intra unam ædiculam vim tantæ majestatis includam? In nostrâ dedicandus est mente, in nostro consecrandus est pectore. Nec nomen Dei quæras: Deus nomen est illi: illic vocabulis opus est, ubi propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est. Deô qui solus est, Deus vocabulum totum est. Ergo unus est, & ubique ipse diffusus est. Nam & [20] vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens & anima sui auctoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus, ô Deus; & Deus videt; & Deo commendo; & Deus mihi reddet; & quod vult Deus; & si Deus dederit. Atque hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis. Quid verò Christus sit, & quo modo per ipsum nobis salus venerit, sic est ordo, sic ratio. Iudæis primum erat apud Deum gratia: sic olim justi erant, sic majores eorum religionibus obediebant. Inde illis & regni sublimitas floruit, & gene-

extendi] Idem dixit verbiis iisdem Epist. ad Donatum. *Idem*.

19 *Nec hoc tantum de homine mireris*] Sic placuit ex Oxoniensi repetere, quod idem eadem manu notari ex MS. Cambron. videbam in exemplari, quod est penes Eruditissimum Scalbruchium. Vulgo *nec tu de hom.* Grot.

20 *Vulgus in multis naturaliter Deum confitetur*] Naturali & publico sensu Deum esse mundi rectorem agnoscunt. Naturaliter judicant. Ut contra Minucius de brutis

generis magnitudo provenit. sed illi negligentes, indisciplinati & superbi postmodum facti, & fiducia patrum inflati; dum divina præcepta contemnunt, datam sibi gratiam perdiderunt. Quam verò fuerit illis profana vita, quæ contracta sit violatæ religionis offensa, ipsi quoque testantur, qui etsi voce tacent, exitu confitentur. dispersi & palabundi vagantur, soli & cœli sui profugi, per hospitia aliena jactantur. Necnon Deus ante prædixerat fore, ut vergente sæculo, & mundi fine jam proximo, ex omni gente, & populo, & loco cultores sibi allegeret Deus multo fideliores qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent, quam acceptam Iudæi contemptis religionibus perdidissent. Hujus igitur indulgentiæ, gratiæ disciplinæque arbiter & magister sermo & filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro illuminator & [21] deductor humani generis prædicabatur. Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia ejus & gloria. [22] hic in virginem delabitur; [23] carnem Spiritus sanctus induitur.

brutis animantibus dixit, eas naturaliter sentire, quod idola dii non sint. De diis vestris, inquit, animalia multa naturaliter indicant. *Rigaltius.*

21 *Deductor humani generis*] Sic legitur in antiquissimis Cypriani, & Tertulliani exemplaribus. *Idem.*

22 *Hic in virginem delabitur*] Tertullianus in Apolog. Delabitur in virginem quandam. *Idem.*

23 *Carnem Spiritus Sanctus induitur*] Sic habent exemplaria vetustiora. Quod in aliis legitur, carnem Spiritu sancto cooperante induitur, sequentium ætatum schola subtilior invexit. Dei sermo, Dei ratio, Dei virtus, Dei sapientia, Dei spiritus, Dei filius carnem induitur. Angelus dixerat Mariæ, Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. supervenit & obumbravit qui subiit ut indueret. Obumbravit carnem Spiritus incarnandus. Obumbratus est carne spiritus incarnatus. Spiritus autem dicitur & Dei Filius, in quo & Pater & Spiritus Sanctus. sic tamen, ut Filius sit incarnatus, non Pater, non Spiritus sanctus, & Filius sit passus, non Pater, non Spiritus Sanctus. In exemplari Beneventanæ bibliothecæ, quod inspexit Ant. Augustinus, ita scriptum esse tradunt viri auctoritate & fide præstantes: Hic in virginem delabitur. carnem spiritu sancto induitur.

duitur; Deus cum homine miſcetur. hic Deus noſter, hic Chriſtus eſt, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducat ad Patrem. quod homo eſt, eſſe Chriſtus voluit, ut & homo poſſit eſſe quod Chriſtus eſt. Sciebant & Judæi Chriſtum eſſe venturum: nam hoc illis ſemper Prophetis admonentibus adnunciabatur: ſed ſignificato duplici ejus adventu, uno, qui exercitio & exemplo hominis fungeretur, altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum, qui in paſſione præceſſit occultus; unum tantum credunt, qui erit in poteſtate manifeſtus. Quod autem hoc Judæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit: ſic erant ſapientiæ & intelligentiæ cæcitate multati, ut qui vitâ indigni eſſent, haberent vitam ante oculos, nec viderent. Itaque cum Chriſtus Jeſus, ſecundum à prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio dæmonia de hominibus excuteret, paralyticos reſtringeret, leproſos purgaret, illuminaret cæcos, claudis greſſum daret, mortuos rurſus animaret, cogeret ſibi elementa famulari, ſervire ventos, maria obedire, inferos cedere; Judæi qui illum crediderant hominem tantum, de humilitate carnis & corporis; exiſtimabant magum, de licentia poteſtatis. Hunc magiſtri eorum atque primores, hoc eſt, quos & doctrinâ ille & ſapientiâ revincebat, [24] accenſi irâ & indignatione provocati, poſtremo detentum, Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romanâ Syriam procurabat, tradiderunt, crucem ejus & mortem ſuffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes. Hoc facturos & ipſe prædixerat, & prophetarum omnium teſtimonium ſic ante præceſſerat, oportere illum pati, non ut ſentiret tan-

tur. Tertull. Apolog. Caro ſpiritu inſtructa nutritur, adoleſcit, affatur, docet, operatur, & Chriſtus eſt. *Idem.*

24 *Accenſi ira & indignatione provocati*] In Corbeienſi legitur: Accenſa ira & indignatione revocata. Quæ ſcriptura accedere videtur ad Manutii editionem, cui conſentanea Veronenſis. *Idem.*

25 *Ap-*

tantum mortem, sed ut vinceret: & cum passus esset, ad superos denuo regredi, ut vim divinæ majestatis ostenderet. Fidem itaque rerum cursus implevit: nam & crucifixus, prævento carnificis officio, spiritum sponte dimisit, & die tertio rursus à mortuis sponte surrexit. [25] Apparuit discipulis suis talis ut ante fuerat, [26] agnoscendum se videntibus præbuit, simul junctus & substantiæ corporalis firmitate conspicuus ad dies quadraginta remoratus est, ut de eo ad præcepta vitalia instrui possent, & discerent quæ docerent. Tunc in cœlum circumfusa nube sublatus est, ut hominem quem dilexit, quem induit, quem à morte protexit, ad patrem victor imponeret; jam venturus è cœlo ad pœnam diaboli, & ad censuram generis humani, ultoris vigore, & judicis potestate. Per orbem vero discipuli [27] magistro & Deo monente diffusi præcepta in salutem dare, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducere, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis oculare. Ac ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur. Dolor qui veritatis testis est admovetur; ut Christus Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum præconio vocis, sed & passionis testimonio probaretur. Hunc igitur comitamur, hunc sequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem, salutis auctorem, cœlum pariter & Patrem quærentibus, & credentibus pollicentem. Quod est Christus erimus Christiani, si Christum fuerimus imitati.

25 *Apparuit discipulis suis talis, ut ante fuerat*] Sic exhibui, quia vocem penultimam fatetur Rigaltius vitiose excidisse ex editione sua; & quartam vocem præbet Oxoniensis, etsi nesciam unde. *Gronovius.*

26 *Agnoscendum se videntibus præbuit simul junctus*] In Regio Veronensi legitur, simul junctis. ut sit illud Lucæ, συνηθροισμένοις τοῖς ἕνδεκα. Rigaltius.

27 *Non magistro sed Deo monente*] Sic habet exemplar Veronense. Quod est rectissimum. Non magistro, id est, non homine aliquo præcipiente, sed Deo. *Idem.*

JULII FIRMICI
MATERNI V.C.

DE ERRORE
PROFANARUM
RELIGIONUM

AD

CONSTANTIUM
ET CONSTANTEM
AUGG.

JULII FIRMICI MATERNI V.C.

DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

QUOD in fabricatione hominis artifex fecit, ut antea diximus, annuis perditorum commonitionibus ac communicationibus ſpecialiter retexenda ſunt, in teſtificationem veritatis manifeſtis rationibus exemplorumque teſtimoniis divinationem probabimus per diabolum eſſe inventam & perfectam, ut per hoc ſpiritus maculata cogitatione, ſpe fluxæ felicitatis, perverſa diſcretione perverteret miſeros homines perpetuis calamitatibus implicitos. * * * * *. Quatuor Elementa eſſe principia creaturarum nemo eſt qui dubitet [id eſt, ignem, aquam, aërem & terram,] Sed hæc Elementa diverſa ſunt, vel in poteſtate contraria. [1] In errore ſunt itaque gentes, quæ cum elementis tribuant principatum, adhuc deputant ignem, quaſi ſummum Deum, quaſi cætera ex ipſo habeant ſubſtantiam calore: neſcientes, quod omnia Elementa ex ipſâ ſint ſuâ contrarietate conjuncta, & quod & ipſa habeant fabricatorem Deum, qui ſingula ſuis locis ordinibuſque conſtituens creavit, quod aut mente, aut cogitatione colligimus, aut certe quod oculis cernimus divinâ verbi ſui

1 *In errore itaque ſunt gentes*] Cultum elementorum multis refellit Athanaſ. πρὸς ἑλλ.

2 Æ-

ſui ſocietate compoſitum, æquatâ corporum moderatione in hoc toto.

[1] Ægypti incolæ aquarum beneficia percipientes, aquam colunt, aquis ſupplicant, aquas [2] ſuperſtitioſa votorum continuatione venerantur. Sed in ſacris ſuis ([3] quæ myſteria vocant) addunt tragica funera & funeſta calamitatis metuendæ certamina. Inceſtum cum ſorore adulteriumque ajunt commiſſum, & hoc facinus ſeveris mariti animadverſionibus vindicatum. [4] Iſis ſoror eſt, Oſiris frater, Typhon maritus; is cum comperiſſet Iſidem uxorem inceſtis fratris cupiditatibus eſſe corruptam, occidit Oſirim, artuatimque laceravit, & per omnes Nili fluminis ripas miſeri corporis palpitantia membra projecit. Iſis repudiato Typhone, ut & fratrem ſepeliret & conjugem, [5] adhibuit ſibi Nephthen ſororem ſociam, [6] & Anubin [7] venatorem. Cui ideo caninum caput impoſitum eſt, quia lacerati corporis partes artificio canis veſtigantis invenit. Sic inventum Oſirim Iſis tradidit ſepulturæ. [8] Fuerant ſane hi apud Ægyptum reges pariter ac tyranni, ſed Oſiris juſtus, præter illud, quod cum ſorore commiſit. Typhon furioſus, impotens ac ſuperbus. Ideo ille colitur, iſte vitatur. Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habent idolum Oſiridis ſepultum:

1 *Ægypti incolæ aquam colunt*] Athanaſ. πρὸς ἕλλ. Πάντων μάλιςα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμήκασι, καὶ θεὸς ἀναγορεύουσι.

2 *Superſtitioſa votorum continuatione*] Recte, ſi voluit indicare perpetuo tenore cultum iſtum obtinuiſſe. Sed quoniam de votis agitur, vide an non ſcripſerit *conſignatione*, prout ſolennitas in eis exigebat, quod notum eſt. *Gronovius.*

3 *Quæ myſteria vocant*] Gloſſema.

4 *Iſis ſoror eſt, Oſiris frater*] Totam hanc fabulam ſingulari libro complexus Plutarchus, unde his Firm. petenda interpretatio.

5 *Adhibuit ſibi Nephthen.*] Ita legendum docet Plutarch. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος.

6 *Et Anubin*] Athanaſ. Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. Propert. *latrans Anubis.*

7 *Venatorem*] Plutarch. de Iſide.

8 *Fuerant hi apud Ægyptum reges*] Vide Syneſ. orat. Ægypt. ſive de provid.

1 An-

tum : hoc [1] annuis luctibus plangunt, [2] radunt capita, ut miserandum casum regis sui turpitudine dehonestati defleant capitis, [3] tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum resecant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funestæ ac miserandæ necis exitium renascatur. Et cum hæc certis dicbus fecerint, tunc fingunt se lacerati corporis reliquias reperire, & cum invenerint, quasi sopitis luctibus, gaudent. O misera & caduca mortalitas! ut regibus tuis per annos singulos funestas mittas inferias, neglecto Deo summo, qui omnia divini artificii moderatione composuit, & spem tuam perdis & vitam. Nec ostensi tibi luminis splendore corrigeris, nec recuperatæ libertatis quæris insignia, nec spem redditæ tibi salutis agnoscis, nec ex pœnitentia præteritorum criminum indulgentiam postulas. Frustra tibi hanc aquam, quam colis, putas aliquando prodesse. Alia est aqua, qua renovati homines renascuntur. Hanc aquam, quam colis per annos singulos, vis alia decoctis venarum meatibus siccat, aut certe funestus regis tui sanguis commaculat. Illa, quam despicis, ignita venerandi spiritus majestate decoratur:

1 *Annuis luctibus plangunt*] Athanas. πρὸς Ἕλλην.

2 *Radunt capita*] Prudent. 1. contra Symm.

Isidis amissum semper plangentis Osirim,
Mimicaque & ridenda suis sollennia calvis.

Appian. 4. de bello civ. Euseb. Præpar. Euang. lib. 2. cap. 1. Plutarch. de Iside. Lucian. de Dea Syria. Synes. ἐγκ. φαλάκρας. Tonderi autem solitos in luctu ex Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. & aliis notum.

3 *Tundunt pectus, lacerant lacertos*]. Herod. Eut. ἐν δὲ Βουσίρι πόλι ὡς ἀνάγουσι τῇ Ἴσι τὴν ἑορτὴν εἴρηται πρότερόν μοι. Τύπτονται γὰρ δὴ μετὰ τὴν θυσίην πάντες, καὶ πᾶσαι, μυριάδες κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων. ὅσοι δὲ Καρῶν εἰσι ἐν Αἰγύπτῳ οἰκέοντες, οὗτοι δὲ τοσούτῳ ἔτι πλέω ποιεῦσι τούτων, ὅσῳ καὶ τὰ μέτωπα κόπτονται μαχαίρῃσι. Lactant. 1. cap. 21. *Isidis Ægyptia sacra sunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo sacerdotes ejus deglabrato corpore sua pectora tundunt; lamentantur, sicut ipsa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quasi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur.* Theophil. lib. 1. ad Aut.

tur: ut ex ipsa per veteres conscientiæ cicatrices credentibus hominibus salutaris sanitas irrigetur. Sed in his funeribus & luctibus, quæ vere sunt funera, quæ facta sunt, quorum extant hodie quoque reliquiæ (nam & sepulchrum Osiridis hodie in Ægypto est, & cremati corporis reliquiæ cernuntur) defensores eorum volunt addere physicam rationem. [1] Frugum semina Osirin dicentes esse, Isin terram, Typhonem calorem; & quia maturatæ fruges calore, ad vitam hominis colliguntur, & à terræ consortio separantur, & rursus appropinquante hyeme seminantur: hanc volunt esse mortem Osiridis, [2] cum fruges reddunt; inventionem verò, [3] cum fruges genitali terræ fomento conceptæ, nova rursus cœperint procreatione generari. Pone hanc veram esse sacrorum istorum rationem, pone propter fruges vota reddi numinibus, quid addis incestum, quid adulterium, quid miserandæ animadversionis exitium? Quid errantibus hominibus & simpliciter peccare cupientibus de sacris tuis malum monstras exemplum? Physica ratio, quam dicis, alio genere cæletur. Qnid autem cælari oportuit, quod omnibus notum est? Cur plangitis fruges terræ, & crescentia lugetis semina? Ad sustentationem generis humani hæc omnia divinâ summi Dei liberalitate donata sunt. Agendæ sunt summo Deo gratiæ propter hoc, nec est summi Dei lugenda largitio. Deflete potius quod erratis, & quod errorem vestrum restauratis; semper luctibus plangite. Nolite annuis sacris quærere funus alienum; vestris potius funeribus parate solatia per annos singulos. O miser homo!

inve-

2 *Frugum semina Osirim dicentes*] Athenag. Apol. Euseb. præparat. Euang. lib. 2. cap. 1. lib. 3. cap. 2. Macrob. Sat. 1. Lactant. in 1. Stat. Theb. Aliter Plutarchus de Iside, & Osir. Vide Suid. Δόγμα.

1 *Cum fruges reddunt*] Lege: *redduntur*.

2 *Cum fruges genitalis terræ frumento conceptæ omnia rursus ceperint procreatione generari*] Emenda: *cum fruges genitali terræ fomento conceptæ novæ rursus.*

1 Eu-

invenisse te nescio quid gaudes, cum animam tuam ex istis sacris per annos singulos perdas. Nihil illic invenis nisi simulacrum, quod ipse posuisti, nisi quòd iterum aut quæras aut lugeas. Quære potius spem salutis, quære exordium lucis, quære quod te summo Deo aut commendet, aut reddat. Et cum veram viam salutis inveneris, gaude, & tunc erecta sermonis libertate proclama, [1] εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν, cum ab his calamitatibus post pœnitentiam tuam summi Dei fueris indulgentia liberatus.

[2] Phryges, qui Pessinuntem incolunt, circa Galli fluminis ripas terræ cæterorum elementorum tribuunt principatum, & hanc volunt omnium esse matrem. Deinde ut & ipsi annuum sibi sacrorum ordinem facerent, mulieris divitis ac reginæ suæ amorem, quæ fastus amati adolescentis tyrannicè voluit ulcisci, cum luctibus annuis consecrarunt. Et ut satis iratæ mulieri facerent, aut ut pœnitenti solatium quærerent, quem paulò ante sepelierant, revixisse jactarunt, & cum mulieris animus ex impatientiâ nimii amoris arderet, mortuo adolescenti templa fecerunt. Tunc quod irata mulier pro injuriâ spretæ fecerat formæ, [3] hoc ordinantes à se pati voluere sacerdotes. Sic annuis

1 Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν] Solennia verba exclamantium in sacris Isidis, invento corpore Osiridis. Scholiastes Juvenal. ad illa Sat. 8. *Exclamare libet, populus quod clamat Osiri Invento. Populus Ægypti invento Osiri dixit:* εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Ita enim Isidem inventis Osiridis membris exclamasse putabant. Athenag. τὴν μὲν τοῦ σίτου σποράν, Ὄσιριν· ὅθεν φασὶ μυστικῶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τῶν μελῶν ἢ τῶν καρπῶν ἐπιλεχθῆναι τῇ Ἴσιδι, εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.

2 *Phryges, qui Pessinuntem incolunt*] Strabo lib. 12. Herod. lib. 1. Ammian. lib. 22.

3 *Hoc ordinantes à se pati voluere*] Mater Deûm diligebat Atyn, is ab Acdesti actus in furias testula sibi genitalia desecat. hoc in honorem magnæ matris imitantur Galli ejus Sacerdotes. Arnob. lib. 5. August. de civit. Dei lib. 2. cap. 4. Schol. Nicandri Theriac. Tatian. πρὸς Ἑλλ. Ovid. 14. Metam. Justin Apolog. Clem. Protrept. Lucian. de dea Syr. Euseb. præp. Euang. lib. 2. cap. 4. *Wowerus.* Sed hinc abesset præpositio,

nuis sacris cum honore terræ istius funeris pompa componitur, & cum persuadetur hominibus quod colant terram, miseri funeris venerantur exitium. Hic quoque, sacratissimi Imperatores, ut error iste cæletur, etiam hæc sacra physicâ volunt esse ratione composita. Amare terram volunt fruges, amatum vero hoc ipsum volunt esse, quod ex frugibus nascitur; pœnam autem, quam sustinuit, hoc volunt esse, quod falce messor maturis frugibus facit. Mortem ipsius dicunt, quod semina collecta conduntur: vitam rursus, quod jacta semina annuis vicibus reconduntur. Velim nunc mihi inquirenti respondeant, cur hanc simplicitatem seminum ac frugum cum facinore, cum morte, cum fastu, cum pœnâ, cum amore junxerint? Itane non erat aliud, quod diceretur? Itane non erat, quod in agendis Deo summo pro frugibus gratiis faceret misera mortalitas? Ut gratias pro renatis frugibus agas, ululas; ut gaudeas, plangis. Nec te, cum veram rationem videris, hoc aliquando fecisse pœnituit, sed hoc agis, ut annuis luctibus occupatus vitam semper fugias, mortem requiras. Dicant mihi, quid hoc frugibus profuit, ut fletus suos annuis ululatibus seminent in tristitia, interfecti funeris calamitatibus ingemiscant, quod dicant physicâ ratione compositum, lugetis & plangitis, & luctus vestros aliâ ratione cœlatis. Novit agricola, quando terram aratro dimoveat, quando sulcis frumenta committat. Novit quando maturatas solis ardoribus colligat segetes. Novit, quando tostas terat fruges. Hæc est physica ratio, hæc sunt vera sacrificia, quæ ab sanæ mentis hominibus annuo labore complentur. Hanc simplicitatem divinitas quærit, ut homines in colligendis fructibus ordinatis temporis legibus serviant. Cur huic ordini miseræ mortis figmenta quæsita sunt? Cur cælatur lachrymis, quod cælari non debuit? unde confiteantur necesse est, hæc sacra non in hono-

rem

rem frugum, sed in honorem esse composita mortis alienæ. Nam quod terram matrem esse omnium Deorum dicunt, qui huic elemento tribuunt primas partes, vere Deorum suorum mater est, nec abnuimus aut recusamus: quia ab hac collectos Deos suos, aut lapideos faciunt semper aut ligneos. Terram omnem circumfluunt maria, & rursus inclusa Oceani ambientis circulo stringitur. Cœli etiam rotunda sublimitate operitur, perflatur ventis, aspergitur pluviis, & timorem suum assidui motus tremoribus confitetur. Quid vos maneat, qui hæc colitis considerate, cum Dii vestri infirmitatem suam vobis quotidianis professionibus prodant.

Assyrii & pars Afrorum aërem ducatum habere elementorum volunt, & hunc imaginata figuratione venerantur. [1] Nam hunc eundem, nomine Junonis vel Veneris virginis, si tamen Veneri placuit aliquando virginitas, consecrarunt. Junonem sane, ne & huic deesset incestus, Jovis volunt ex sorore conjugem factam. [2] Effœminarunt sane hoc elementum, nescio qua

stio, melior foret Latinitas. *Gron.*

1 *Nam hunc eundem, id est, aërem nomine Junonis vel Veneris*] Illa, *id est, aërem*, sunt glossographi. Assyrios autem sive Syros coluisse aërem, nomine Junonis seu Veneris ex Plutarcho in Crasso discimus, ubi de dea Hierapolitana: γίνεται δὲ πρῶτον αὐτῷ σημεῖον ἀπὸ τῆς θεοῦ ταύτης, ἣν οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν, καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Ἀφροδίτη hæc, οὐρανία. Herodotus lib. 1. ἐπιμεμαθήκασι δὲ τῇ οὐρανίῃ θύειν, παρά τε Ἀσσυρίων μαθόντες, καὶ Ἀραβίων. Pausan. Atticis.

2 *Effœminarunt sane hoc elementum*] Cic. de nat. Deor. *Aër autem interjectus inter mare, & cœlum, Junonis nomine consecratur: quæ est soror & conjunx Jovis, quod & similitudo est ætheris, & cum eo summa conjunctio. Effœminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius.* Heraclides Ponticus: δύο γὰρ ὄντων κατὰ τοὺς φυσικοὺς τῶν πνευματικῶν στοιχείων, αἰθέρος δὲ καὶ ἀέρος, τὸν μὲν Δία τὴν πυρώδη φαμὲν οὐσίαν. ἡ δὲ Ἥρα, μετ᾽ αὐτὸν δὲ ἀὴρ μαλακώτερον στοιχεῖον, διὰ τοῦτο καὶ θῆλυ. Philo περὶ βίου θεωρητικοῦ. Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα παρὰ τὸ αἴρεσθαι, καὶ μετεωρίζεσθαι πρὸς ὕψος. Tertull. adv. Marcion. Probus in Virg. Ecl. 6. Serv. in 1. Æneid.

qua veneratione commoti. Num quia aër interjectus est inter mare & cœlum, effœminatis eum sacerdotum vocibus prosequuntur? Dic mihi hoccine est, quod in viro fœminam quærunt, cui aliter servire sacerdotum suorum chorus non potest, nisi effœminent vultum, cutem poliant, & virilem sexum ornatu muliebri dedecorent. Videre est in ipsis templis cum publico gemitu miseranda ludibria, viros muliebria pati, & hanc impuri & impudici corporis labem, gloriosâ ostentatione detegere. Publicant facinora sua, & contaminati corporis vitium [1] cum maximâ delectationis maculâ confitentur. Exornant muliebriter nutritos crines, & delicatis amicti vestibus vix caput lassâ cervice sustentant. Deinde, cum sic se alienos à viris fecerint, adimpleti tibiarum cantu, vocant Deam suam, ut nefario repleti spiritu vanis hominibus quasi futura prædicant. Quod hoc monstrum est, quodve prodigium? Negant se viros esse, & sunt; Mulieres se volunt credi, sed aliud qualiscunque qualitas corporis confitetur. Considerandum est etiam, quale sit numen, quod sic impuri corporis delectatur hospitio, quod impudicis adhæret membris, quod pollutâ corporis contaminatione placatur. [2] Erubescite, ô miseri! supinitatem, aliter vos Deus fecit. Cum cohors vestra ad tribunal judicantis Dei accesserit, nihil vobiscum afferetis, quod Deus, qui vos fecit, agnoscat. Abjicite hunc tantæ calamitatis errorem, & studia profanæ mentis aliquando deserite. Nolite corpus, quod Deus fecit, sceleratâ Diaboli lege damnare, calamitatibus vestris, dum adhuc tempus patitur, subvenite. † Misericordia Dei dives est, libenter ignoscit. * Relictis nonaginta novem ovibus amissam quærit unam. ‡ Et reverso pater prodigo filio vestem reddit, & parat cœnam. Nulla vos despe-

† *Matth.* 18. * *Luc.* 15. ‡ *Ibid.*

1 *Cum maxima delectationis macula*] Forte: *detestationis*.

2 *Erubescite ô miseri sublimitatem*] Lege: *supinitatem*.

desperare faciat criminum multitudo: Deus summus per filium suum Jesum Christum Dominum nostrum volentes liberat, & pœnitentibus libenter ignoscit, [1] nec multa exigit ut ignoscat. Fide tantum & pœnitentia potestis redimere, quicquid sceleratis Diaboli persuasionibus perdidistis.

Persæ & Magi omnes, qui Persiæ regionis incolunt fines, [2] ignem præferunt, & omnibus elementis putant debere præponi. [3] Hi itaque Jovem in duas dividunt potestates, [4] naturam ejus ad utriusque sexus transferentes, & viri & fœminæ simulacra ignis substantiam deputantes, & mulierem quidem triformi vultu constituunt, [5] monstrosis eam serpentibus illigantes. Quod ideo faciunt, ne ab auctore suo Diabolo aliquâ ratione dissentiant: sed ut Dea sua serpentibus polluta, maculosis Diaboli insignibus adornetur. [6] Virum vero abactorem boum colentes, sacra ejus ad ignis transferunt potestatem. Sicut Propheta ejus nobis tradidit, dicens: [7] Μικταίϐω μυςάκυ ὁ κλοπίης σύνδετε πάτρος.

1 *Nec multa exigit*] Forte: *mulctam exigit.*

2 *Ignem præferunt*] Clem. Protrept. Περσῶν δὲ οἱ Μάγοι τὸ πῦρ τετιμήκασι, καὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων πολλοί. Strabo lib. 15. Eustat. in Hom. Iliad. σ. Socrates Histor. Eccles. lib. 7. Max. Tyr. Serm. 38. Ruffin. Hist. lib. 2. cap. 26.

3 *Hi itaque Jovem*] Persarum peculiaris Deus Sol. Jovis & Solis idem numen ostendit Macrobius.

4 *Naturam ejus ad utriusque sexus*] Athenag. Apol. οἱ μὲν γὰρ ἀέρα διφυῆ, ἀρσενοθήλην, τὸν Δία λέγουσιν. Macrob. 1. Saturnal.

5 *Monstruosis eam serpentibus*] Cur solis statuæ Draconis effigies subjungi solita docet Macrob. lib. 1. Satur. cap. 19. & 20.

6 *Virum vero abactorem boum*] Solem Persis cultum Herodotus, Justinus, Strabo, & alii prodiderunt. Herculem autem Solem multis probare conatur Macrob. Saturnal. l. 1. c. 20.

7 Μικῖα βοομυςα κυ.....ο.... κλοπιης συν... δετε πατρὸς ἀγαυῦ] Emenda:

Μυκήταο βοὸς μύςαι ....
Κύκλα βοοκλοπίης συναιίδετε πατρὸς ἀγαυῦ.

Mithra vocabatur βυκλόπος. Porphyrius in antro: καὶ βυκλόπος ὁ θεὸς ὁ τὴν γένεσιν λεληθότως ἀκύων, &c. Unde eo nomine paulo ante à Firmico vocatur abactor boum, quod diserte expressit Statius: *Indignata sequi torquentem cornua Mithran.* Ejus τελετὴ iccirco vocatur βοοκλοπίη & quia quotannis in

πάτερ⸗ ἀγαυῦ. Hunc [1] Mithram dicunt. [2] Sacra verò ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſqualore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis non videant. O cœca numinis conſecratio! O nefariæ legis fugienda commenta! Deum eſſe credis, cujus de ſceleribus confiteris. Vos itaque, qui dicitis in his templis rite ſacrificari non magorum ritu Perſico, cur hæc Perſarum ſacra laudatis? Scio hoc Romano nomine dignum putatis, ac Perſarum ſacris. At Perſarum legibus ſequatur.

* * * * [3] ut armata clypeo, loricâ, gladio & haſta

in orbem redibat, propterea κύκλα βοοκλοπίης dixit Poeta, hoc eſt, ſolenne & in orbem rediens feſtum. Firmicus de induſtria truncavit acroteleution prioris verſûs, ut ſæpe auctores ſolent facere. Sed poſterioris verſus lacunæ ſunt à librariis, aut ab eo qui primus Firmicum edidit, quod literas δυσαναγνώστυς non poſſet conſequi. *Wowerus.* Sed ſcias, lector, eſſe hoc totum Scaligeri & ipſum Wowerum id Scaligero tribuiſſe, dum in Addendis ante hanc notam ponit iſta verba: [In quibus cum hærerem, conſulere libuit oraculum Illuſtriſſ. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore ita reſcripſit:] Quin etiam exſtat epiſtola Woweri ad Scaligerum, qua id impetrare contendit, inter Woweri epiſtolas ccentur. 11 num. XXXIIX. Interim in Scaligeri conjectura non apparet aliqua ignis mentio, & quis credat prioris verſus primam partem citatum iri cum ſequente verſu, ut voluerit ille tantam lacunam eſſe?

1 *Mithram vocant*] Strabo l. 15. de Perſis: Τιμῶσι τὸν ἥλιον, ὃν καλῦσι Μίθραν. Heſych. Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Frequens in ſ: Inſcript. *Soli invicto Mithræ. Soli Mithræ.* Martian. Capell. lib. 3. A Mithre, qui in Solis urbe regnavit Plin. lib. 36. cap. 8.

2 *Sacra ejus in ſpeluncis abditis tradunt*] Porphyrius comment. de Nympharum antro. *Primus Zoroaſtres apud Perſas, ut narrat Eubulus, ſpeluncam natura factam in Perſiæ montibus conſecravit, in honorem rerum omnium auctoris, & parentis Mithræ, ut per ſpeluncam ſignificaret mundum à Mithra conditum.* Lactant. ad illa Stat. Theb. 1. *Seu Perſei ſub rupibus antri Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.* Hieron. ad Lætam. *Gracchus ſpecum Mithræ ſubvertit.* Tertull. de Corona mil. Juſtin. dial. cum Tryph.

3 *Ut armata clypeo, lorica, thorace, gladio, & haſta conſecratur*] Forte legendum: *Ut armatus.* & capiendum de milite Mithræ initiari ſolito. Tert. de corona militis. *Erubeſcite Romani commilitones ejus, tam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite. Qui cum initiatur in ſpelæo,*

ſtâ conſecratur. * * * Tertia etiam pars eſt, qua in aſperis ſecretiſque ſylvarum agreſtiumque ferarum ſortita imperium. Ultima pars tripartitæ iſtius diviſionis æſtimat libidinum vias, quæ prava deſideria quæque præpoſteræ cupiditatis monſtrant illecebras. Ideo unam partem capiti aſſignant, ut hominis iram quodammodo denotare videatur. Aliam in corde ſtatuunt, ut diverſarum cogitationum varietatem, quas multiplici intentione concipimus, in modum ſylvarum tenere videatur. Tertia pars conſtituitur in jecore, unde libido naſcitur & voluptas. Illic enim genitalium ſeminum collecta fœcunditas naturalibus ſtimulis deſiderium cupiditatis exagitat. Quid ergo perficit iſta diviſio, diligenter aſpicite, ut cernatis, quàm facile commentum ratio veritatis impugnet. Si dividitur anima, & ſubſtantia ejus diverſo efficaciæ genere ſeparatur, diſſoluto ordine ſuo, incipit eſſe quod fuerat. Aliud enim mens eſt, aliud ira, aliud libido. Animam ergo ſeparatio iſta diſſolvit, & patitur maximam ex iſtâ partitione jacturam, nec integram ſui ſpeciem res iſta cuſtodit, quæ per tres contrarias ſeparatim dividitur, & (ut verum dicam) fit ex ipſâ diviſione mortalis. Etenim quod poteſt dividi, corpus eſt. Quod autem corpus eſt, neceſſe eſt eſſe mortale. Ergo ſi anima dividitur, corpus eſt. Si corpus eſt, neceſſe eſt ſit res mortalis. Egregia erroris iſtius, ac præclara comitantia. Maximum nobis beneficium ex iſtâ conſequentiâ confertur. Commentis iſtarum abſurditatum animas volunt eſſe mortales. Sic ſunt, ſacratiſſimi Imperatores, elementa à perditis hominibus conſecrata. Sed

læo, in caſtris vere tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi minimum martyrii monetur obvia manu capite depellere. & de præſcript.adv. Hæret. *Signat illic in fronte milites ſuos & ſub gladio redimit coronam.* Sed potius nihil mutandum, ut hæc & ſequentia de alterius numinis poteſtate accipiamus. Niſi de Jovis fœminæ ſimulachro, quod triformi vultu conſtituiſſe ait, intelligenda ſint. Μίτραν ἀφροδίτην Perſas coluiſſe auctor Herodotus lib. 1.

1 *Lo*

Sed adhuc superſunt aliæ ſuperſtitiones, quarum ſecreta pandenda ſunt Liberi & Liberæ, quæ omnia ſacris ſenſibus veſtris ſpecialiter intimanda ſunt, ut & in iſtis profanis religionibus ſciatis mortes eſſe hominum conſecratas. [1] Liber itaque Jovis fuit filius regis ſcilicet Cretici. Hic cum fuiſſet adulterâ matre progenitus, nutriebatur apud patrem ſtudioſius, quam decebat. Uxor Jovis, cui Junoni fuit nomen, novercalis animi furore commota, ad necem infantis omnifariam parabat inſidias. Proficiſcens peregre pater, quia indignationes tacitas ſciebat uxoris, nequid ab iratâ muliere dolo fieret, idoneis (ſicut ſibi videbatur) cuſtodibus tutelam credit filii. Tunc Juno opportunum inſidiarum nacta tempus, & ex hoc fortius inflammata, quia proficiſcens pater, & ſolium regni puero tradiderat & ſceptrum, cuſtodes primum regalibus præmiis muneribuſque corrupit, deinde [2] ſatellites ſuos, qui Titanes vocabantur, in interioribus regiæ locat partibus, & crepundiis ac ſpeculo affabre facto animos ita pueriles illexit, ut deſertis regiis ſedibus ad inſidiarum locum puerilis animi deſiderio duceretur. Illic interceptus trucidatur. Et ut nullum poſſet necis inveniri veſtigium, particulatim membra conſciſſa, ſatellitum ſibi dividit turba. Tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra conſumunt, ut humani cadaveris uſque in illum diem epulis veſcerentur. Cor viſum ſibi ſoror

1 *Liber itaque Jovis fuit filius*] Clemens Protrept. τὰ γὰρ διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων κουρήτων δόλῳ ὑποδύντων τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα, &c. Quæ profert Euſeb. προπαρ. εὐαγγελ. Higinus Fab. 167. paulo litera fabulam narrat Arnob. lib. 5.

2 *Satellites ſuos, qui Titanes vocabantur*] Hi apud Antoninum Liberalem cap. 36 conſiderantur ut Saturni ſatellites; unde ſcribitur: Ζεὺς Τιτάνας ἐξελάσας τὸν Κρόνον ἀφείλετο τῆς ἀρχῆς. *Gronovius.*

1 *Vi-*

ror servat, cui Minerva fuit nomen, quia & ipsa sceleris fuit particeps, & ut manifestum esset delationis indicium, & ut haberet unde furentis patris impetum mitigaret. Reverso Jovi filia ordinem facinoris exponit. Tunc pater funestâ calamitate cladis, & acerbâ luctus atrocitate commotus, Titanes quidem vario genere suppliciorum excruciatos necat. Nec prætermissum est in ultione filii aut tormentum aliquod aut pœna, sed per omnia pœnarum genera bacchatus, necem qualitercumque filii vindicavit, affectu quidem patris, sed tyrannica potestate. Tunc quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat, & quia dolor ex orbitate veniens nullis solatiis mitigabatur; imaginem ejus ex gypso, plastico opere perfecit, & cor, ex quo facinus fuerat, sorore deferente, detectum, in eâ parte plastæ collocant, quâ pectoris fuerant lineamenta formata. Post hæc pro tumulo extruit templum, & pædagogum pueri constituit sacerdotem. Huic Silenus fuit nomen. Cretenses ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos funeris dies statuunt, & annuum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes; quæ puer moriens aut fecit, aut passus est. [1] vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes, & per secreta sylvarum clamoribus dissonis ejulantes fingunt animi furentis insaniam, ut illud facinus non per fraudem factum, sed per insaniam crederetur: præfertur cista, in quâ cor soror latenter absconderat, tibiarum cantu, & cymbalorum tinnitu, crepundia, quibus puer deceptus fuerat, mentiuntur. Sic in honorem tyranni à serviente plebe Deus factus est, qui habere non potuit sepulturam.

Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus, magicæ

1 *Vivum laniant dentibus taurum*] Hesych. ταυροφάγος. Vide Suid.

gicæ artis potestate conspicuus. Hic cum muliebres animos venenis quibusdam, & carminibus occupasset, pro arbitrio suo crudelia facinora furentibus imperabat, ut mente captas nobiles fœminas, & libidinum ministras haberet & scelerum. Qui qualia fecerit scelera, vel quantum matri contra filium, vel sororibus contra fratrem imperaverit facinus, in scenis quotidie à tragici carminis auctoribus traditur, ut scelerati tyranni facinorosa crudelitas in animis audientium funestis semper relationibus renascatur. Hunc Lycurgus, sobriâ virorum conjuratione protectus, regno exuit, pellit patriâ. Neque enim effœminatus ille consensum virorum potuit diutius sustinere. Effœminatum enim fuisse, & amatorum servisse libidinibus, Græcorum gymnasiis decantatur. Nec fugâ ejus Lycurgus tantum est exilioque contentus; sed timens, ne fugiens & ab aliis receptus, ludibriosa scelerum suorum etiam in aliâ regione conderet semina, succinctus ferro, patriæ dedecus minaci persequitur edicto. Tunc Liber projectis infulis, quas pampineis coronarum circulis illigabat, cum semiviro comitatu fugiens (soli enim eum sequuti sunt stuprorum & flagitiorum & libidinum socii) per omnes oras vicini maris cum summâ trepidatione desperationis erravit. Illic inter ebrias puellas, & vinolentos senes, cum adhuc eum scelerum pompa præcederet, & alter nigro amictu teter, alter [1] ostenso angue terribilis, alter cruentus ore, dum viva pecoris membra discerpit, à Lycurgo comprehensus per proximam rupem, quæ immensum præcipitium saxis inviis fecerat, in mare præcipitatur, ut lacerum corpus marinis diu jactatum fluctibus, erran-

1 *Ostenso angue terribilis*] Arnob. lib. 5. *Bacchanalia prætermittemus, in quibus furore mentito, circumplicatis vos anguibus, atque corporum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis.* Schol. Lycoph. de Bacchis: περιῆγον οἰκείαις χερσὶ λέοντας ϗ ἕτερα θηρία, ϗ δράκοντας δὲ περὶ τὰς κόμας εἶχον ἐσπειρημένους.

1 *Elev-*

rantium populorum animos ad sanitatis ac sobrietatis ordinem severâ animadversione revocaret. Hunc finem Liberi Homerus †, ut fugam & trepidationem detegeret, & ut ostenderet mortem, ait:

. . . Διώνυσος δὲ φοβηθεὶς,
Δῦσεθ' ἁλὸς κατὰ κῦμα. Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
Δειδιότα, κρατερὸς γὰρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλῇ.

Imitatur te, Lycurge, & sobrium tuum institutum sequitur, nec à salutaribus tuis legibus exorbitat etiam consul noster Postumius. Nam sicut in libris Annalibus invenimus, Bacchanaliorum scelera Ebutio quodam adolescente deferente, detecta sunt. Erant adhuc in urbe Româ integri mores, nec quisquam peregrinas superstitiones dissolutis moribus adpetebat: tunc nec Senatus Consuli nec leges Reipublicæ, nec Consul legibus defuit: Sed investigatis omnibus, qui hujus sacri scelerata commenta tradebant, contra omnes servos, imo Romanos quæstionis examine capitalis pœna de Senatus sententiâ decreta est. Nec tamdiu vindices gladii Consulis conquierunt, quandiu hoc malum fuisset radicitus amputatum. O digna Romano nomine animadversio! O priscæ virtutis laudanda constantia! nec civibus suis Consul parcere voluit, cum ob purgandam patriam peregrina vitia corriguntur.

Sequitur hanc sacri contagionem, & imitatur ordinem funeris, à Cerere, Hennensi muliere, mors filiæ consecrata. Nam quicquid in Cretâ pater ob filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amissâ filiâ, impatientiâ materni doloris instituit, quod quatenus factum sit, brevi sermone perstringam. Unicam Cereris filiam, quam Græci Περσεφόνην, nostri immutato sermone Proserpinam dicunt, ad conjugale consortium plures petebant. Mater sollicite de singulorum meritis judicabat. Et cum adhuc omnibus matris sententia videretur incerta, dives rusticus, cui

† Iliad. ξ.

propter divitias Πλούτων fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non posset, & cum de præposteri amoris conquereretur incendiis, prope Percum inventam virginem rapit. Percus autem lacus, in Hennæ civitatis finibus satis amœnus, & gratus, cujus amœnitas ex florum varietatibus nascitur. Nam per omnem annum vicissim sibi succedentibus floribus coronatur. illic invenies quicquid hyacinthi turget in caulem; illic comam narcissi, vel quod auream rosam desuper pingit. Illic albæ hederæ per terram molliter serpunt, & cum purpureis violis suaviter rubens amaracus invenitur: nec coronam istam alba deserunt lilia. Prorsus aptus locus, qui gratiâ suâ puellares animos & invitaret pariter, & teneret. In hoc loco, cum à Plutone virgo prope vesperam fuisset inventa, vi rapitur, & superimposita vehiculo, scissis vestibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reservati ungues contra amatorem rusticum aliquid profuerunt, nec clamor atque ululatus adjuvit, nec cæterarum strepitus puellarum. Tunc una celeri cursu, cum de civitate nemo succurreret, facta ex ipso timore velocior, matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit adventus, sed ut retorsit ad civitatem oculos, & infinitos cuneos respexit venire cum matre, funestum cepit ex desperatione consilium. Quadrigam, quæ vehiculum trahebat, per medium lacum dirigit. Is erat profundis voraginibus immersus. Illic cum amatâ submersus virgine, miserandæ matri de morte filiæ funestum spectaculum præbuit. Hennenses, ut possent maternis luctibus ex aliqua parte invenire solatium, inferorum regem virginem rapuisse finxerunt. Et ut fides figmentum sequeretur, prope Syracusas eum per alium locum cum virgine emersisse jactarunt. Templum sane & raptori, & virgini accuratè collatis sumptibus

fa-

faciunt, & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur. Sed credens vere filiam prope Syracusas esse visam, Triptolemo villico suo duce, nocturnis itineribus ad Syracusanæ civitatis littus cum lugubri veste ac sordido squallore pervenit, nec illi defuit, qui credulam de calamitatibus suis falleret matrem. Tunc ait se Pandarus, nescio quis, vidisse non longe à Pachyno navem raptorem ascendisse cum virgine. Persuasum est mulieri, quæ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis dotibus remunerat civitatem. Syracusani liberalitate mulieris provocati, raptum virginis consecrant, & mitigantes dolorem matris pompam miseri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc sufficit matri, sed ascensâ nave per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempestatibusque jactata ad Atticæ urbis locum pervenit. Illic hospitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patriâ & ex adventu mulieris nomen accepit. Nam [1] Eleusis dictus est, quod illuc Ceres, relictâ Hennâ, venerat. Sicque tum ipsa dispensatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat disciplinam, post mortem ob beneficium, quod ex frugum copiâ nascebatur, & sepulta in eo loco est pariter & consecrata, & divino cum filiâ appellata nomine. Amat enim Græcorum levitas eos, qui sibi aliquid contulerint, vel qui consilio aut virtute se juverint, divinis appellare nominibus. Et sic ab ipsis beneficiorum gratia repensatur, ut deos dicant, & deos esse credant, qui sibi aliquando profuerint. Sic de Libero Nisa non dubitat, nec de novis ambigit Sparta syderibus, cremat & consecrat Herculem tristis Oetas, [2] & à vanis Cretensibus adhuc mortui Jovis tumulus ado-

1 *Eleusis dictus est*] Idem tradit auctor Etymol. Ἐλευσίς.

2 *Et à vanis Cretensibus*] Vide Suid. Κῦκος.

propter divitias Πλȣ́των fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non posset, & cum de præposteri amoris conquereretur incendiis, prope Percum inventam virginem rapit. Percus autem lacus, in Hennæ civitatis finibus satis amœnus, & gratus, cujus amœnitas ex florum varietatibus nascitur. Nam per omnem annum vicissim sibi succedentibus floribus coronatur. illic invenies quicquid hyacinthi turget in caulem; illic comam narcissi, vel quod auream rosam desuper pingit. Illic albæ hederæ per terram molliter serpunt, & cum purpureis violis suaviter rubens amaracus invenitur: nec coronam istam alba deserunt lilia. Prorsus aptus locus, qui gratiâ suâ puellares animos & invitaret pariter, & teneret. In hoc loco, cum à Plutone virgo prope vesperam fuisset inventa, vi rapitur, & superimposita vehiculo, scissis vestibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reservati ungues contra amatorem rusticum aliquid profuerunt, nec clamor atque ululatus adjuvit, nec cæterarum strepitus puellarum. Tunc una celeri cursu, cum de civitate nemo succurreret, facta ex ipso timore velocior, matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit adventus, sed ut retorsit ad civitatem oculos, & infinitos cuneos respexit venire cum matre, funestum cepit ex desperatione consilium. Quadrigam, quæ vehiculum trahebat, per medium lacum dirigit. Is erat profundis voraginibus immersus. Illic cum amatâ submersus virgine, miserandæ matri de morte filiæ funestum spectaculum præbuit. Hennenses, ut possent maternis luctibus ex aliqua parte invenire solatium, inferorum regem virginem rapuisse finxerunt. Et ut fides figmentum sequeretur, prope Syracusas eum per alium locum cum virgine emersisse jactarunt. Templum sane & raptori, & virgini accuratè collatis sumptibus

fa-

aciunt, & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur. Sed credens vere filiam prope Syracusas esse visam, Triptolemo villico suo duce, nocturnis itineribus ad Syracusanæ civitatis littus cum lugubri veste ac sordido squallore pervenit, nec illi defuit, qui credulam de calamitatibus suis falleret matrem. Tunc ait se Pandarus, nescio quis, vidisse non longe à Pachyno navem raptorem ascendisse cum virgine. Persuasum est mulieri, quæ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis dotibus remunerat civitatem. Syracusani liberalitate mulieris provocati, raptum virginis consecrant, & mitigantes dolorem matris pompam miseri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc sufficit matri, sed ascensâ nave per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempestatibusque jactata ad Atticæ urbis locum pervenit. Illic hospitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patriâ & ex adventu mulieris nomen accepit. Nam [1] Eleusis dictus est, quod illuc Ceres, relictâ Hennâ, venerat. Sicque tum ipsa dispensatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat disciplinam, post mortem ob beneficium, quod ex frugum copiâ nascebatur, & sepulta in eo loco est pariter & consecrata, & divino cum filiâ appellata nomine. Amat enim Græcorum levitas eos, qui sibi aliquid contulerint, vel qui consilio aut virtute se juverint, divinis appellare nominibus. Et sic ab ipsis beneficiorum gratia repensatur, ut deos dicant, & deos esse credant, qui sibi aliquando profuerint. Sic de Libero Nisa non dubitat, nec de novis ambigit Sparta syderibus, cremat & consecrat Herculem tristis Oetas, [2] & à vanis Cretensibus adhuc mortui Jovis tumulus ado-

1 *Eleusis dictus est*] Idem tradit auctor Etymol. Ἐλευσίς.

2 *Et à vanis Cretensibus*] Vide Suid. τύμβος.

πάτεος ἀγέλης. Hunc [1] Mithram dicunt. [2] Sacra verò ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſqualore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis non videant. O cœca numinis conſecratio! O nefariæ legis fugienda commenta! Deum eſſe credis, cujus de ſceleribus confiteris. Vos itaque, qui dicitis in his templis rite ſacrificari non magorum ritu Perſico, cur hæc Perſarum ſacra laudatis? Scio hoc Romano nomine dignum putatis, ac Perſarum ſacris. At Perſarum legibus ſequatur.

* * * * [3] ut armata clypeo, loricâ, gladio & haſta

in orbem redibat, propterea κύκλα βοοκλοπίης dixit Poeta, hoc eſt, ſolenne & in orbem rediens feſtum. Firmicus de induſtria truncavit acroteleution prioris verſûs, ut ſæpe auctores ſolent facere. Sed poſterioris verſus lacunæ ſunt à librariis, aut ab eo qui primus Firmicum edidit, quod literas δυσαναγνώστους non poſſet conſequi. *Wowerus.* Sed ſcias, lector, eſſe hoc totum Scaligeri & ipſum Wowerum id Scaligero tribuiſſe, dum in Addendis ante hanc notam ponit iſta verba: [In quibus cum hærerem, conſulere libuit oraculum Illuſtriſſ. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore ita reſcripſit:] Quin etiam exſtat epiſtola Woweri ad Scaligerum, qua id impetrare contendit, inter Woweri epiſtolas centur. 1 1 num. XXXIIX. Interim in Scaligeri conjectura non apparet aliqua ignis mentio, & quis credat prioris verſus primam partem citatum iri cum ſequente verſu, ut voluerit ille tantam lacunam eſſe?

1 *Mithram vocant*] Strabo l. 15. de Perſis: Τιμῶσι τὸν ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Heſych. Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Frequens in ſ: Inſcript. *Soli invicto Mithræ. Soli Mithræ.* Martian. Capell. lib. 3. A Mithre, qui in Solis urbe regnavit Plin. lib. 36. cap. 8.

2 *Sacra ejus in ſpeluncis abditis tradunt*] Porphyrius comment. de Nympharum antro. *Primus Zoroaſtres apud Perſas, ut narrat Eubulus, ſpeluncam naturâ factam in Perſiæ montibus conſecravit, in honorem rerum omnium auctoris, & parentis Mithræ, ut per ſpeluncam ſignificaret mundum à Mithra conditum.* Lactant. ad illa Stat. Theb. 1. *Seu Perſei ſub rupibus antri Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.* Hieron. ad Lætam. *Gracchus ſpecum Mithræ ſubvertit.* Tertull. de Corona mil. Juſtin. dial. cum Tryph.

3 *Ut armata clypeo, lorica, thorace, gladio, & haſta conſecratur*] Forte legendum: *Ut armatus.* & capiendum de milite Mithræ initiari ſolito. Tert. de corona militis. *Erubeſcite Romani commilitones ejus, tam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite. Qui cum initiatur in ſpelæo,*

stâ consecratur. * * * Tertia etiam pars est, qua in asperis secretisque sylvarum agrestiumque ferarum sortita imperium. Ultima pars tripartitæ istius divisionis æstimat libidinum vias, quæ prava desideria quæque præposteræ cupiditatis monstrant illecebras. Ideo unam partem capiti assignant, ut hominis iram quodammodo denotare videatur. Aliam in corde statuunt, ut diversarum cogitationum varietatem, quas multiplici intentione concipimus, in modum sylvarum tenere videatur. Tertia pars constituitur in jecore, unde libido nascitur & voluptas. Illic enim genitalium seminum collecta fœcunditas naturalibus stimulis desiderium cupiditatis exagitat. Quid ergo perficit ista divisio, diligenter aspicite, ut cernatis, quàm facile commentum ratio veritatis impugnet. Si dividitur anima, & substantia ejus diverso efficaciæ genere separatur, dissoluto ordine suo, incipit esse quod fuerat. Aliud enim mens est, aliud ira, aliud libido. Animam ergo separatio ista dissolvit, & patitur maximam ex istâ partitione jacturam, nec integram sui speciem res ista custodit, quæ per tres contrarias separatim dividitur, & (ut verum dicam) fit ex ipsâ divisione mortalis. Etenim quod potest dividi, corpus est. Quod autem corpus est, necesse est esse mortale. Ergo si anima dividitur, corpus est. Si corpus est, necesse est sit res mortalis. Egregia erroris istius, ac præclara comitantia. Maximum nobis beneficium ex istâ consequentiâ confertur. Commentis istarum absurditatum animas volunt esse mortales. *S*ic sunt, sacratissimi Imperatores, elementa à perditis hominibus consecrata. Sed

læo, in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam quasi mimum martyrii monetur obvia manu capite depellere. & de præscript.adv. Hæret. *Signat illic in fronte milites suos & sub gladio redimit coronam.* Sed potius nihil mutandum, ut hæc & sequentia de alterius numinis potestate accipiamus. Nisi de Jovis fœminæ simulachro, quod triformi vultu constituisse ait, intelligenda sint. Μίτραν ἀφροδίτην Persas coluisse auctor Herodotus lib. 1.

Sed adhuc supersunt aliæ superstitiones, quarum secreta pandenda sunt Liberi & Liberæ, quæ omnia sacris sensibus vestris specialiter intimanda sunt, ut & in istis profanis religionibus sciatis mortes esse hominum consecratas. [1] Liber itaque Jovis fuit filius regis scilicet Cretici. Hic cum fuisset adulterâ matre progenitus, nutriebatur apud patrem studiosius, quam decebat. Uxor Jovis, cui Junoni fuit nomen, novercalis animi furore commota, ad necem infantis omnifariam parabat insidias. Proficiscens peregre pater, quia indignationes tacitas sciebat uxoris, nequid ab iratâ muliere dolo fieret, idoneis (sicut sibi videbatur) custodibus tutelam credit filii. Tunc Juno opportunum insidiarum nacta tempus, & ex hoc fortius inflammata, quia proficiscens pater, & solium regni puero tradiderat & sceptrum, custodes primum regalibus præmiis muneribusque corrupit, deinde [2] satellites suos, qui Titanes vocabantur, in interioribus regiæ locat partibus, & crepundiis ac speculo affabre facto animos ita pueriles illexit, ut desertis regiis sedibus ad insidiarum locum puerilis animi desiderio duceretur. Illic interceptus trucidatur. Et ut nullum posset necis inveniri vestigium, particulatim membra conscissa, satellitum sibi dividit turba. Tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra consumunt, ut humani cadaveris usque in illum diem epulis vescerentur. Cor visum sibi soror

1 *Liber itaque Jovis fuit filius*] Clemens Protrept. τὰ γὰρ διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων κουρήτων δόλῳ ὑποδύντων τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα, &c. Quæ profert Euseb. προπαρ. εὐαγγελ. Higinus Fab. 167. paulo litera fabulam narrat Arnob. lib. 5.

2 *Satellites suos, qui Titanes vocabantur*] Hi apud Antoninum Liberalem cap. 36 considerantur ut Saturni satellites; unde scribitur: Ζεὺς Τιτάνας ἐξελάσας τὴν Κρόνου ἀφείλετο τῆς ἀρχῆς. *Gronovius.*

1 *Vi-*

ror servat, cui Minerva fuit nomen, quia & ipsa sceleris fuit particeps, & ut manifestum esset delationis indicium, & ut haberet unde furentis patris impetum mitigaret. Reverso Jovi filia ordinem facinoris exponit. Tunc pater funestâ calamitate cladis, & acerbâ luctus atrocitate commotus, Titanes quidem vario genere suppliciorum excruciatos necat. Nec prætermissum est in ultione filii aut tormentum aliquod aut pœna, sed per omnia pœnarum genera bacchatus, necem qualitercumque filii vindicavit, affectu quidem patris, sed tyrannica potestate. Tunc quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat, & quia dolor ex orbitate veniens nullis solatiis mitigabatur; imaginem ejus ex gypso, plastico opere perfecit, & cor, ex quo facinus fuerat, sorore deferente, detectum, in eâ parte plastæ collocant, quâ pectoris fuerant lineamenta formata. Post hæc pro tumulo extruit templum, & pædagogum pueri constituit sacerdotem. Huic Silenus fuit nomen. Cretenses ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos funeris dies statuunt, & annuum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer moriens aut fecit, aut passus est. [1] vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes, & per secreta sylvarum clamoribus dissonis ejulantes fingunt animi furentis insaniam, ut illud facinus non per fraudem factum, sed per insaniam crederetur: præfertur cista, in quâ cor soror latenter absconderat, tibiarum cantu, & cymbalorum tinnitu, crepundia, quibus puer deceptus fuerat, mentiuntur. Sic in honorem tyranni à serviente plebe Deus factus est, qui habere non potuit sepulturam.

Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus, magicæ

1 *Vivum laniant dentibus taurum*] Hesych. ταυροφάγος. Vide Suid.

 Osten-

gicæ artis poteſtate conſpicuus. Hic cum muliebres animos venenis quibuſdam, & carminibus occupaſſet, pro arbitrio ſuo crudelia facinora furentibus imperabat, ut mente captas nobiles fœminas, & libidinum miniſtras haberet & ſcelerum. Qui qualia fecerit ſcelera, vel quantum matri contra filium, vel ſororibus contra fratrem imperaverit facinus, in ſcenis quotidie à tragici carminis auctoribus traditur, ut ſcelerati tyranni facinoroſa crudelitas in animis audientium funeſtis ſemper relationibus renaſcatur. Hunc Lycurgus, ſobriâ virorum conjuratione protectus, regno exuit, pellit patriâ. Neque enim effœminatus ille conſenſum virorum potuit diutius ſuſtinere. Effœminatum enim fuiſſe, & amatorum ſerviſſe libidinibus, Græcorum gymnaſiis decantatur. Nec fugâ ejus Lycurgus tantum eſt exilioque contentus; ſed timens, ne fugiens & ab aliis receptus, ludibrioſa ſcelerum ſuorum etiam in aliâ regione conderet ſemina, ſuccinctus ferro, patriæ dedecus minaci perſequitur edicto. Tunc Liber projectis inſulis, quas pampineis coronarum circulis illigabat, cum ſemiviro comitatu fugiens (ſoli enim eum ſequuti ſunt ſtuprorum & flagitiorum & libidinum ſocii) per omnes oras vicini maris cum ſummâ trepidatione deſperationis erravit. Illic inter ebrias puellas, & vinolentos ſenes, cum adhuc eum ſcelerum pompa præcederet, & alter nigro amictu teter, alter [1] oſtenſo angue terribilis, alter cruentus ore, dum viva pecoris membra diſcerpit, à Lycurgo comprehenſus per proximam rupem, quæ immenſum præcipitium ſaxis inviis fecerat, in mare præcipitatur, ut lacerum corpus marinis diu jactatum fluctibus, er-

ran-

1 *Oſtenſo angue terribilis*] Arnob. lib. 5. *Bacchanalia prætermittemus, in quibus furore mentito, circumplicatis vos anguibus, atque corporum reclamantium viſcera cruentatis oribus diſſipatis.* Schol. Lycoph. de Bacchis: περιῆγον οἰκείαις χερσὶ λέοντας καὶ ἕτερα θηρία, καὶ δράκοντας δὲ περὶ τὰς κόμας εἶχον ἐσπειρημένους.

1 *Elu-*

rantium populorum animos ad ſanitatis ac ſobrietatis ordinem ſeverâ animadverſione revocaret. Hunc finem Liberi Homerus †, ut fugam & trepidationem detegeret, & ut oſtenderet mortem, ait:

. . . Διώνυσος δὲ φοβηθεὶς,
Δῦσεθ' ἁλὸς κατὰ κῦμα. Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
Δειδιότα, κρατερὸς γὰρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλῇ.

Imitatur te, Lycurge, & ſobrium tuum inſtitutum ſequitur, nec à ſalutaribus tuis legibus exorbitat etiam conſul noſter Poſtumius. Nam ſicut in libris Annalibus invenimus, Bacchanaliorum ſcelera Ebutio quodam adoleſcente deferente, detecta ſunt. Erant adhuc in urbe Româ integri mores, nec quiſquam peregrinas ſuperſtitiones diſſolutis moribus adpetebat: tunc nec Senatus Conſuli nec leges Reipublicæ, nec Conſul legibus defuit: Sed inveſtigatis omnibus, qui hujus ſacri ſcelerata commenta tradebant, contra omnes ſervos, imo Romanos quæſtionis examine capitalis pœna de Senatus ſententiâ decreta eſt. Nec tamdiu vindices gladii Conſulis conquierunt, quandiu hoc malum fuiſſet radicitus amputatum. O digna Romano nomine animadverſio! O priſcæ virtutis laudanda conſtantia! nec civibus ſuis Conſul parcere voluit, cum ob purgandam patriam peregrina vitia corriguntur.

Sequitur hanc ſacri contagionem, & imitatur ordinem funeris, à Cerere, Hennenſi muliere, mors filiæ conſecrata. Nam quicquid in Cretâ pater ob filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amiſſâ filiâ, impatientiâ materni doloris inſtituit, quod quatenus factum ſit, brevi ſermone perſtringam. Unicam Cereris filiam, quam Græci Περσεφόνην, noſtri immutato ſermone Proſerpinam dicunt, ad conjugale conſortium plures petebant. Mater ſollicite de ſingulorum meritis judicabat. Et cum adhuc omnibus matris ſententia videretur incerta, dives ruſticus, cui

 pro-

† Iliad. ξ.

propter divitias Πλȣ́των fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non posset, & cum de præposteri amoris conquereretur incendiis, prope Percum inventam virginem rapit. Percus autem lacus, in Hennæ civitatis finibus satis amœnus, & gratus, cujus amœnitas ex florum varietatibus nascitur. Nam per omnem annum vicissim sibi succedentibus floribus coronatur. illic invenies quicquid hyacinthi turget in caulem; illic comam narcissi, vel quod auream rosam desuper pingit. Illic albæ hederæ per terram molliter serpunt, & cum purpureis violis suaviter rubens amaracus invenitur: nec coronam istam alba deserunt lilia. Prorsus aptus locus, qui gratiâ suâ puellares animos & invitaret pariter, & teneret. In hoc loco, cum à Plutone virgo prope vesperam fuisset inventa, vi rapitur, & superimposita vehiculo, scissis vestibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reservati ungues contra amatorem rusticum aliquid profuerunt, nec clamor atque ululatus adjuvit, nec cæterarum strepitus puellarum. Tunc una celeri cursu, cum de civitate nemo succurreret, facta ex ipso timore velocior, matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit adventus, sed ut retorsit ad civitatem oculos, & infinitos cuneos respexit venire cum matre, funestum cepit ex desperatione consilium. Quadrigam, quæ vehiculum trahebat, per medium lacum dirigit. Is erat profundis voraginibus immersus. Illic cum amatâ submersus virgine, miserandæ matri de morte filiæ funestum spectaculum præbuit. Hennenses, ut possent maternis luctibus ex aliqua parte invenire solatium, inferorum regem virginem rapuisse finxerunt. Et ut fides figmentum sequeretur, prope Syracusas eum per alium locum cum virgine emersisse jactarunt. Templum sane & raptori, & virgini accuratè collatis sumptibus

fa-

faciunt, & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur. Sed credens vere filiam prope Syracuſas eſſe viſam, Triptolemo villico ſuo duce, nocturnis itineribus ad Syracuſanæ civitatis littus cum lugubri veſte ac ſordido ſquallore pervenit, nec illi defuit, qui credulam de calamitatibus ſuis falleret matrem. Tunc ait ſe Pandarus, neſcio quis, vidiſſe non longe à Pachyno navem raptorem aſcendiſſe cum virgine. Perſuaſum eſt mulieri, quæ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis dotibus remunerat civitatem. Syracuſani liberalitate mulieris provocati, raptum virginis conſecrant, & mitigantes dolorem matris pompam miſeri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc ſufficit matri, ſed aſcenſâ nave per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempeſtatibuſque jactata ad Atticæ urbis locum pervenit. Illic hoſpitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patriâ & ex adventu mulieris nomen accepit. Nam [1] Eleuſis dictus eſt, quod illuc Ceres, relictâ Hennâ, venerat. Sicque tum ipſa diſpenſatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat diſciplinam, poſt mortem ob beneficium, quod ex frugum copiâ naſcebatur, & ſepulta in eo loco eſt pariter & conſecrata, & divino cum filiâ appellata nomine. Amat enim Græcorum levitas eos, qui ſibi aliquid contulerint, vel qui conſilio aut virtute ſe juverint, divinis appellare nominibus. Et ſic ab ipſis beneficiorum gratia repenſatur, ut deos dicant, & deos eſſe credant, qui ſibi aliquando profuerint. Sic de Libero Niſa non dubitat, nec de novis ambigit Sparta ſyderibus, cremat & conſecrat Herculem triſtis Oetas, [2] & à vanis Cretenſibus adhuc mortui Jovis tumulus ado-

1 *Eleuſis dictus eſt*] Idem tradit auctor Etymol. Ἐλευσίς.

2 *Et à vanis Cretenſibus*] Vide Suid. τύμβος.

adoratur. Additur tamen, sacratissimi Imperatores, ad hujus profani erroris augmentum, quod hos homines, [id est, Liberum & Proserpinam,] majore quasi auctoritate defendat. Nam Liberum ad Solem volunt referre commenta Græcorum, Proserpinam vero Liberam dicentes Lunam esse confingunt. Quod quam absurdum & quam miserum sit, ex ipsâ veritatis possumus ratione colligere. Quis vidit puerum Solem? quis fefellit? quis occidit? quis laceravit? quis divisit? quis membris ejus epulatus est? Quis Lunam rapuit? quis abscondit? quis Plutonis conjugem fecit? Sed & errorem istum physicâ rursum volunt protegere ratione, indivisam mentem, & divisam, id est, τὸ ἀμέριστον, καὶ τὸ μεμερισμένον νοῦν, hac se putant posse ratione venerari. Dicite mihi, ô vos mortales, quid naturalibus rebus additis funera? quid Dei dispositionem crudelium mortium atrocitate polluitis? quid opus erat tam duro crudelique tormento? quid sibi vult ista persuasio, ut divinis rebus funestæ calamitatis ordo societur? ut naturæ syderum, quam Deus summus certis legibus fecit, mortalis calamitas luctibus jungeretur? Cui rei prodest quod facitis? miscetis terrena cœlestibus, caduca superis, tenebrosa lucentibus, dolores ac luctus hominum divinis honoribus consecrantes. Si convocato omni genere humano Sol habitâ concione loqueretur, desperationem vestram hac forsan oratione percuteret. Quis vos, caduci homines & per dies singulos summo Deo variis generibus rebellantes, ad hoc tantum facinus impegit, ut profano nefariæ cupiditatis errore & mori me dicatis vestro arbitrio & vivere? Atque utinam usitato more vel uno genere vesanæ cogitationis vestræ figmenta procederent! Utinam sine contumeliâ mei, sceleratæ cogitationis vestræ grassaretur improbitas! Nunc vosmet per præcipitia jactantes, mihi quoque non parcitis, nec aliquam habet vester sermo reverentiam;

sed

ſed cum dedecore meo in exitium veſtrum, mortemque properatis. Alii me apud Ægyptum undis Nili & [1] rapidis verticibus obſtinato mentis furore ſubmergunt. Alii amputatis virilibus plangunt. Alii crudeli morte cæſum, [2] aut in ollâ decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra lacerata ſubfigunt. Qui paululum mihi placidâ fuerit oratione blanditus, quadrijugi currus aurigam me eſſe confingit. Projicite aliquando tanti furoris exitium, & ſalutari perſuaſione convicti, veram ſalutis viam quærite. Inimicus Dei eſt, qui hæc aut cogitavit, aut finxit; nec facinus ejus ſimplex aut uſitata pœna comitatur, qui ſacra profanis perſuaſionibus polluit, qui de præclaro opere Dei tanta confingit. Lugete mortuos veſtros, & ipſi ſimili morte morituri. Mittite regibus veſtris, ut vultis, inferias, & orbitates eorum alio remediorum genere mitigate. Lugete Liberum, lugete Proſerpinam, lugete Attin, lugete Oſyrin, ſed ſine noſtræ contumeliâ dignitatis. Nolo me per tumulos eorum favillaſque ducatis, nolo ut errori veſtro nomen meum fomenta ſuppeditet. Ad lucem diei à Deo factus ſum, hoc mihi ſufficit ſolum. Quid me honeſti muneris dignitate privatis? Aliud me Deus fecit, aliud eſſe juſſit, & vos me pro libidine veſtrâ dividitis, pro arbitrii veſtri cupiditate laceratis? Quicquid ſum ſimpliciter Deo pareo, nec aliud volo de me intelligatis niſi

1 *Rapidis verticibus*] Emenda: *vorticibus*.

2 *Aut in olla decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra ſubfigunt*] Apud Homerum πεμπώβολα, Iliad. α. νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσὶν, quinque ſunt veruum, non ſeptem. Fortaſſis corrigendum: *aut in olla decoquunt, aut diſcerpti corporis mei membra lacerata verubus ſubfigunt*. Clem. Protrept. οἱ δὲ Τιτᾶνες οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτὸν λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον, ἔπειτα ὀβελίσκοις περιπείραντες ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο. Arnob. lib. 5. *Deſiſtimus Bacchanalia prædicare, in quibus arcana, & tacenda res proditur ſacratis, ut occupatus puerilibus ludicris diſtractus à Titanibus Liber ſit, ut ab iiſdem membratim ſectus atque in ollulas conjectus ut coqueretur.*

nisi quod videtis. Hoc Deo gratum est, hoc Deus libenter amplectitur, hoc homines ad salutis viam ducit, si projectis erroribus Dei gratiam simpliciter ac fideliter audiatis. Hæc quidem, sacratissimi Imperatores, prosopopœiaco me sermone dixisse sufficiat. At ego nunc sacrarum lectionum institutione formatus, perditos homines religioso sermone convenio. Si Dii sunt quos colitis, cur eos lugetis? Cur eos annuis luctibus plangitis? [1] Si lachrymis, & luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque è duobus facite, aut nolite eos lugere, si Dii sunt: aut, si luctu eos dignos putatis ac lachrymis, Deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lachrymis vestris, majestas divini nominis polluatur. Sed quia mens perdita, & sceleratæ cupiditatis laqueis implicata, nulla potest ratione revocari, persequar cætera, ut publicatis omnibus atque detectis quæ profana consecravit improbitas, misericordia Dei in nomine Domini nostri Jesu Christi lapsos erigat, fugientes ad se revocet, dubitantes confirmet, errantes corrigat, & quod est potissimum, vitam morientibus donet. In plurimis Orientis civitatibus, licet hoc malum etiam ad nos transitum fecerit, [2] Adonis quasi maritus plangitur

1 *Si lachrymis & luctu digni sunt*] Plane sunt illa apud Clem. Protrept. εἰ θεοὺς νομίζετε, μὴ θρηνεῖτε αὐτοὺς, μηδὲ κόπτεσθε. εἰ δὲ πενθεῖτε αὐτοὺς, μηκέτι τούτους ἡγεῖσθε εἶναι θεούς. Sunt autem Xenophanis Colophonii ad Ægyptios. Plutarch. de Iside. Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ἠξίωσεν τοὺς Αἰγυπτίους εἰ θεοὺς νομίζουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δὲ θρηνοῦσι, θεοὺς μὴ νομίζειν, ἀλλ᾽ ὅτι γελοῖον ἅμα θρηνοῦντας εὔχεσθαι, τοὺς καρποὺς πάλιν ἀναφαίνειν καὶ τελειοῦν ἑαυτοῖς, ὅπως πάλιν ἀναλίσκωνται, καὶ θρηνῶνται.

2 *Adonis quasi maritus plangitur Veneris*] Lucian. de Dea Syria: εἶδον δὲ καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱρὸν Ἀφροδίτης Βυβλίης, ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Ἄδωνιν ἐπιτελέουσι. λέγουσι γὰρ δὴ ὦν τὸ ἔργον τὸ ἐς Ἄδωνιν, ὑπὸ τοῦ συὸς, ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος, τύπτονταί τε ἑκάστου ἔτεος, καὶ θρηνέουσι, καὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέουσι, καὶ σφίσι μεγάλα πένθεα ἀνὰ τὴν χώρην ἵσταται. Ovid. 10. Metam.

.... luctus monimenta manebunt
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 11.

1 In

gitur Veneris, & percussor ejus circumstantibus vulnusque monstratur. Mars enim in porci sylvestris speciem formamque mutatus, ut sibi primas partes in amore Veneris vindicaret, [1] incaute contra se ruentem percutit juvenem. Si Deus erat Adonis, cur rivalis insidias nesciebat? Si homo, cur cum superiore certabat? Sed & alium audio cum Venere conjugale habuisse consortium. Vulcanus, nisi fallor, ab his Deorum cultoribus maritus Veneris esse perhibetur. O vanorum hominum ridenda persuasio! inter duos maritos adulter positus ab uno capitur, alterum vincit. Sed vide, ut adulter Deus maritum vinceret quod sibi corpus elegit, porcus esse maluit: qui, si habebat corporis mutandi potestatem, leonis debuit potius speciem formamque suscipere. Sed leonem dicunt, qui naturas animalium norunt, in illâ agrestis animi feritate pudicitiæ servare virtutem. Merito igitur ab adultero leonis spernitur forma & libidinosi animalis eligitur. † Hic jam Euangelicæ traditionis secreta tractemus. * Ejecto dæmonio dominus porcorum gregem donat. ⊥ Nec immerito, ut cum libidinosis animalibus per dura præcipitia fluctusque jactatus, per mortes porcorum varias, dignâ nece immundus spiritus carperetur. [2] Audio Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici donasse, ei erat Venus nomen. Initiasse etiam Cypriæ Veneri plurimos, & vanis consecrationibus deputasse. Statuisse etiam, [3] ut quicunque initiari

† *Mat.* 8. * *Luc.* 8. ⊥ *Marc.* 5.

1 *Incaute contra ferentem percutit juvenem*] Scribe: *incaute contra se ruentem percutit juvenem.* Ovid. Metam. 10.

Forte suem latebris vestigia certa secuti
Excivere canes, silvisque exire parantem
Fixerat obliquo juvenis Cinyreius ictu,
Protinus excussit pando venabula rostro.

2 *Audio Cinyram*] Lucian. de Dea Syria.

3 *Ut quicumque initiari vellet asse manum mercedis nomine Deæ daret*] Lege: *assem unum mercedis nomine.* Posset etiam ferri: *assem annuum mercedis.* Sed prior lectio vera. *Jos. Scaliger.*

tiari vellet, [1] secreto Veneris sibi tradito, assem in manum mercedis nomine Deæ daret. [2] Quod secretum quale sit omnes taciti intelligere debemus; quia hoc ipsum propter turpitudinem manifestius explicare non possumus. Bene amator Cinyras meretriciis legibus servit, consecratæ Veneri à sacerdotibus suis stipem dari jussit, ut scorto. [3] Sebazium colentes Jovem [4] anguem cum initiantur, per sinum ducunt. Adhuc primi erroris vitia grassantur, & quicquid hominem perdidit, colitur, & funesti anguis callida & malitiosa crudelitas adoratur. In sacris Corybantum parricidium colitur. Nam [5] unus frater à duobus interemptus est, & ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, sub radicibus Olympi montis à parricidis fratribus consecratur. Hunc eundem Macedonum colit stulta per-

1 *Secreto Veneris sibi tradito asse, manum mercedis nomine Deæ daret*] Lege: *tradito, assem in manum mercedis nomine Deæ daret.* vel: *assem unum.*

2 *Quod secretum quale sit*] Nempe ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλός. Clem. Protrept. ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί. Arnob. lib. 5. *Nec Cypriæ Veneris abstrusa illa initia præterimus, quorum conditor indicitur Cinyras rex fuisse: in quibus sumentes eu, certas stipes inferunt ut meretrici, & referunt phallos propitii numinis signa.* Ubi verissima conjectura restituendum censeo: *in quibus sumentes æra, certas stipes inferunt.*

3 *Sebadium*] Vet. inscript. Sabazium.

Q. NUNNIUS
ALEXANDER
DONUM DEDIT
JOVI SABAZIO.

Utroque enim modo scriptum. Cic. Arnob. Macrob. *Sebadium* scribunt. At Hesych. Σαβάζιος, ἐπώνυμον Διονύσου. παρὰ τοῦ σαβάζειν, id est, βακχεύειν. Idem adfirmat Suid. & Harpocration & Strabo lib. 10. & Diodor. Sic. lib. 4. Sabazium Dionysium narrant, & ejus genus, ac sacra tradunt.

4 *Anguem cum initiantur per sinum ducunt*] Arnob. lib. 5. *Ipsa sacra, & ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis nomen, testimonio esse poterunt veritati, in quibus aureus coluber in sinum demittitur consecratis, & eximitur rursus ab inferioribus partibus.* Clem. Protrept. Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεός. δράκων δέ ἐστιν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων.

5 Unus

persuasio. [1] Hic est Cabirus, cui Thessalonicenses quondam cruento, cruentis manibus supplicabant. Considerandum itaque est, quale sit numen, quod parricidalis amentia, [2] ut parricidium coleret, invenit. Quapropter quicunque hæc sacra devota mente veneratur, cuicunque placet superstitionis istius metuenda contagio, aut malis suis solatium quærit, aut facinora eorum tacita collaudat cogitatione, hoc optans, hoc quærens, hoc utique magnopere desiderans, ut & sibi liceat, quod diis suis licuit, ut & se ad consortium talis vitæ morum similitudo perducat. Adulterio delectatur aliquis, Jovem respicit, & inde cupiditatis suæ fomenta conquirit, probat, imitatur, & laudat, quod Deus suus in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in satyro, & ut liberalis in flagitiis esse consuescat, quod inclusam regiam virginem auro largiter fluente corruperit. [3] Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in sinu Jovis quærat, Herculem videat Hylam impatienti amore quærentem, Hyacinthi desiderio captum Apollinem discat. Chrysippum alius, alius Pelopem videat, ut per Deos suos sibi licere dicat, quicquid hodie severissime Romanis legibus vindicatur. Adulteria omnia eorum enumerare difficile est. Quis Amymonen? quis Alopen? quis Menalippen? [4] quis Chionen, Hippothoënque corrupit? Nempe Deus vester hæc fecisse memoratur. Ille,

5 *Unus frater à duobus interemtus*] Arnob. lib. 5. *Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud Mysterium traditur: frater trucidatur à fratribus, &c.*

1 *Hic est Cabirus*] Scribe: *Cabirus.* Strabo lib. 10.

2 *Ut parricidium celaret, invenit*] Malim: *coleret.*

3 *Puerorum aliquis*] Eadem fere apud Arnob. lib. 4.

4 *Quis Chionem, Hippogoënque corrupit*] Emenda; *Hippothoënque.* Clem. Protrept. Κάλει μοι τὸν Ποσειδῶ, καὶ τὸν χόρον τῶν διεφθαρμένων ὑπ' αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίππην, τὴν Ἀλκυόνην, τὴν Ἱπποθόην, τὴν Χιόνην. Arnob. lib. 4. qui ut Firmicus, *Menalippen*, non, *Melanippen*, & forte apud eundem *Chionas*, non *Alcyonas.*

1 Æ-

Ille, quem volunt ſeveris oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, [1] Æthuſam rapit, Zeuxippen ſtuprat, quærit Prothoën & Arſinoæ adulterâ cupiditate blanditur. Sed ex iſto corruptarum mulierum grege una puella amatorem Deum & vitavit & vicit. Daphnen enim divinans Deus & futura prædicens, nec invenire potuit, nec ſtuprare. Muliebria patitur aliquis, & effœminato corpori ſolatium quærit? [2] Videat Liberum amatori ſuo poſt mor-

1 *Æthiſam rapit*] Lege: *Æthuſam*. Clem. Protrept. Καλεῖ μοιχὸν τὸν Ἀπόλλω. Φοιβός ἐστιν οὗτος, καὶ μάντις ἁγνὸς, καὶ σύμβουλος ἀγαθὸς. ἀλλ᾽ οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἡ Αἴθουσα, οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευξίππη, οὐδὲ ἡ Προθόη, οὐδὲ ἡ Μάρπησσα, οὐδὲ ἡ Ὑψιπύλη. Δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μάντιν, καὶ τὴν φθοράν. Arnob. lib. 4.

2 *Videat Liberum amatori ſuo*] Arnob. lib. 5. *Liber noſſe inferos expetivit, ſed qua iret, ac pergeret, neſciebat. Proſumnus quidam exoritur, qui ſe Acheruſios aditus pollicetur indicaturum, ſi Deus uxorias voluptates pateretur ex ſe carpi. Deus facilis jurat poteſtatis futurum ſe ejus, ſed cum primum ab inferis compos voti rediſſet; viam Proſumnus ediſſerit, atque in limine proſtituit inferorum. Interea dum Liber Stygem colluſtrat, ex viventium numero index decedit: emergit ab inferis Eubyius & ut fidem impleret pacti, ficorum ex arbore ramum præſecans humani ſpeciem fabricatur in penis, & meditatur ab ligno pati, quod in veritate promiſerat.* Eadem Clem. Protrept. & Greg. Nazianzenus στηλιτευτικῷ β. Omnes itineris infernalis indicem *Proſymnum* dicunt. Hyginus vero lib. 2. Poët. Aſtro. *Hypolipnum* petenti Libero deſcenſionem ad inferos monſtraſſe. Sed ex eodem Nazianzeno legendum *Polyhypnus*. Ex hac fabula ortum, ut Baccho φαλλοὺς erigerent. Lucian. de Dea Syria: φαλλοὺς Ἕλληνες Διονύσῳ ἐγείρουσι. ἐπὶ τοῦ καὶ τοιόνδε τι φέρουσι, ἄνδρας μικροὺς ἐκ ξύλου πεποιημένους μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας. Quæ verba repetit Schol. Ariſtoph. ἐν νεφέλαις. Vide eundem in ἀχαρναῖς, & Suid. φάλλος. Inde ſolennis feſtivitas φαλλαγωγίας, in qua φαλλοὺς circumferebant, & adorabant. Theodoret. Serm. 3. Arnob. lib. 5. Notanda ſunt illa apud Marium Plotium de metris, ſcriptorem hactenus ineditum. *Ithyphallicum dictum, quod hoc ſono cantantes Athenienſes Libero patri,* φαλλοὶ, *id eſt, faſcinum virile* ἰθυνοι, *id eſt, ciebant, dicentes,* εὔθε μοι ἰθύφαλλε. Harpocration ἰθύφαλλος. inde Athenis ἰθύφαλλοι, laſcivi, & amori indulgentes. Demoſth. Orat. adv. Cononem: καὶ ἐρεῖν ὡς εἰσὶν ἐν τῇ πόλει πολλοὶ καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν υἱεῖς, οἱ παίζοντες σφίσιν αὐτοῖς ἐπωνυμίας πεποίηνται. καὶ καλοῦσι, τοὺς μὲν ἰθυφάλλους, τοὺς δὲ αὐτοληκύθους. Sed Demoſthenem optime interpre-

mortem etiam promissæ libidinis præmia imitatione flagitiosi coitus repræsentantem. Si quis monstruoso cupiditatis ardore in paternæ necis armatur exitium, à Jove sumat exemplum. Qui fraternum desiderat sanguinem, Corybantum sequatur institutum, & incestum desiderantibus à Jove sumantur exempla. cum matre concubuit; sororem duxit uxorem; & ut integrum facinus impleret incesti, filiam quoque animo corruptoris aggressus est. Inferiores aliquis æmulo stridore persequitur, & adversarium cupit crudeli feritate torquere, ab Apolline ex Marsyæ casibus crudelium tormentorum casus discat. Alienum aliquis desiderat, & hoc cum morte domini conatur implere, videat ut Hercules occiso Geryone Iberas abegerit boves. Si quis promiscuâ hominum cæde gaudet, præposteras Martis cupiditates diligenter inspiciat. [1] Semina pene omnium scelerum à diis suis peccantium turba collegit. Et ut perditus animus impune facinus posset admittere, ex præcedentibus facinorum exemplis majore se auctoritate defendit. Si stupri præmia corruptor inquirit, si viam optat sollicitationis addiscere, in sinu corruptæ mulieris aurum videat Jovis. Si publicus parricida, commissam sibi regni custodiam nefariâ prodere cupiditate desiderat, respiciat ad eos, qui Saturnum filio prodiderunt. Quatenus jus lædatur hospitii, vel quatenus amicitiæ jura turbentur, vel quatenus mensæ conciliatio sancta violetur; si quis ad injuriam pronus quærit esse, ordinem scelerum de Tantali casibus discat. O facinorosæ cupiditatis triste solatium! O hominum deflenda persuasio! O infelicis imitationis cruenta meditatio! [2] Scenam de cœlo fecistis,

pretantur illa, quæ profert Suid. ex Semo Grammatico: *οἱ δὲ ἰθύφαλλοι, προσωπεῖα μεθυόντων εἶχον καὶ χειρίδας ἀνθινὰς, καὶ χιτῶνα μέχρι τῶν σφυρῶν.*

1 *Semina scelerum à piis suis peccantium turba collegit*] Emenda: *à diis suis.*

2 *Cœnam de cœlo fecistis*] Vera est emendatio: *Scenam de cœlo fecistis.*

ſtis, & errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxiſtis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum via de Deorum monſtratur exemplis. Sed in iſtâ criminum lege; in iſtâ confeſſione ſcelerum gratias agamus illis, qui etiam exitia & mortes Deorum iſtorum nobis neſcientibus prodiderunt: ut diſceremus omnia per tot obſtantes. Fuit enim & apud veteres, licet nondum terram illuminaſſet Domini noſtri Jeſu Chriſti veneranda dignatio, in ſpernendis ſuperſtitionibus religioſa conſtantia. Diomedes pudicus ac ſobrius Venerem vulnerat, Martem vincit & percutit. [1] Oti & Ephialtæ edicto Mars bellipotens [2] temporali exilio damnatus, ferrea catenarum vincla ſuſtinuit. Sarpedonem filium mortuum in Troja Jupiter plangit. Et mercedem fabricatorum murorum Neptunus à ſuperbo rege non recepit. Alterius regis Apollo greges paſcit. Et Soli omnia videnti alius occiſarum boum nunciat mortes. Caſtores ſepelit Sparta, ardet apud Oetam Hercules; & Æſculapius alibi fulminatur. Vulcanus à patre præcipitatus pedem frangit. Lycurgum fugiens Liber moritur. Venus in adulterio deprehenſa detegitur, & poſt Dei nuptias Anchiſæ hominis cubile ſectatur. Saturnus regno timens devorat filios. Hic ex Creta fugiens in Italia à Spartanis abſconditur. [3] Ob amorem catamiti Juno ſpernitur, & ad Endymionem Luna deſcendit, & contra voluntatem uxoris & filiæ Trojanis auxilium ferens deceptus Jupiter dormit. O flagitioſa confeſſio! ô miſerabiles, deflendique cultus! ô duræ ſervitutis miſeranda conditio! Ad iſtorum cultum deorum ſanctos homines, & Deum devota mente colentes ſacrilegum tyran-

ciſtis. Plane expreſſit illa Clementis Protrept. *οἴμοι τῆς ἀθεότητος. σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται.*

1 *Oethi, & Ephialtæ*] Lege: *Oti*. Homer. Iliad. Ε. Arnob. lib. 4.

2 *Temporali exilio*] Menſibus tribus & decem. Arnob. Hom.

3 *Ob amorem cantamiti*] Corrige:

tyrannorum traxit imperium; & ut huic facinori aliud facinus adderetur, mors est decreta nolentibus. Ad theatrum potius templa transferte, ut in scenis religionum istarum secreta tradantur, & ut nihil prætermittat improbitas, histriones facite sacerdotes. Alter dignior locus religionibus istis inveniri non poterit. illic amores Deorum vilis turba decantet. [4] illic casus mortesque saltatores * * illic Deorum in templis ab impiis & facinorosis magistris melius mens perdita & muliebris docetur facinus. Discite etiam, sacrosancti Imperatores, venerandum Alexandriæ numen unde sumpserit exordium, ac à communi nostra fragilitate detecta, ad veritatis exordium mortalitatis nostræ sermo revocetur. Cum ingrueret arescentibus frugibus malitiosa fames, Jacobi religiosi patriarchæ semine procreatus juvenis Joseph, interpretatusque somnium regis, totum, quicquid innuebat, ostendit. [1] Joseph [est Jacobi filius] qui ob pudicitiam in carcerem missus, ereptus post interpretationem somnii, fuit particeps regni. Nam septem annorum collectis & servatis frugibus, alterius septennii egestatem divinæ manus providentia mitigavit. Huic post mortem Ægyptii patrio gentis suæ instituto templa fecerunt: &, ut justam dispensationis gratiam posteritas disceret, [2] quo modio esurientibus & ementibus frumenta diviserat, capiti

rige: *catamiti. Ganymedis.* Festus.

4 *Illic casus mortesque saltatoris, illic Deorum in templis*] Locus mutilus forte ita supplendus: *illic casus, mortesque saltatores exhibeant: illis Deorum in templis.*

1 *Joseph est Jacobi filius*] Expunge glossema: *est Jacobi filius.*

2 *Quomodo esurientibus, & ementibus frumenta diviserat, capitis superpositus est*] Recte emendabis: *Quo modio esurientibus, & ementibus frumenta diviserat, capiti is superpositus est.* Ruffin. Hist. lib. 2. cap. 23. ubi multis Serapidis statuam, & cultum apud Alexandrinos describit: *De Serapidis origine diversa fertur opinio, alii Jovem putant, cujus capiti modius superpositus, vel quia cum mensura, modoque cuncta indicet moderari, vel vitam mortalibus frugum largitate præberi. Quidam in honorem nostri Joseph formatum* per-

piti is superpositus est. Nomen etiam, ut sanctius coleretur, ex primo auctore generis accepit. Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex quâ nonagenariâ Abraham indulgentiâ Dei susceperat filium, [1] Serapis dictus est Græco sermone, hoc est, Σαῤῥᾶς ἀπὸ. Sed hoc invito Joseph accidit, imo mortuo. Neque enim ad hoc facinus religiosus animus, & Deo summo dicatus adduci potuisset, ut erroris illecebras ex nomine suo superstitiosis hominibus ipse præberet, præsertim cum sciret hæc esse in Dei sacrosanctis legibus, ne quis hominum tale aliquid aut veneraretur aut coleret. Hic in Ægypto colitur, hic adoratur, [2] hujus simulacrum Neocororum turba custodit, & ad memoriam vetustatis errans populus ordinem sacrorum in honorem integerrimi ac prudentissimi hominis constitutum, contentiosâ hodie animositate custodit. Sed & in ipso simulacro, sicut in cæteris, ex assiduis sacrificiis immundi dæmonum spiritus colliguntur. Nihil enim operantur animæ, & cruor ex assiduâ pecudum cæde profusus, nisi ut dæmonum substantia, qui diaboli procreatione generantur, ex isto sanguine nutriatur. [3] Nam ita esse Porphyrius defensor Stoicorum, hostis Dei & veritatis in multis sceleratarum impietatum scriptis, manifestis nobis probationibus prodidit. In libris enim, quos appellat περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, majestatem ejus prædicans, de infirmitate confessus est. In primis enim librorum partibus,

[1 id

perbibent simulacrum ob dimensionem frumenti, qua famis tempore subvenit Ægyptiis. Vide Suid. Σάραπις.

1 *Serapis dictus*] Alia origo nominis Serapidis ab antiquis traditur. Clem. Strom. 1. ex Nymphodoro τὸν Ἄπιν τὸν ταῦρον τελευτήσαντα εἰς σορὸν ἀποτίθεσθαι τῷ ναῷ τοῦ τιμωμένου δαίμονος. κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνηθείᾳ τινὶ τῶν ἐγχωρίων, ὕστερον. Aliorum opiniones recenset Plutarchus de Iside. Clem. Protrept. Rufin. 2. Hist.

2 *Hujus simulacrum Neogrorum turba custodit*] Vera est lectio: *Neocororum turba custodit.* Νεωκόροι.

3 *Nam ista esse Porphyrius*] Scribe: *Nam ita esse.*

1 In

[[1]id est in ipsis auspiciis positus] dixit: *Serapis vocatus, & intra corpus hominis collocatus talia respondit.* Dicant nunc mihi perditi homines, quis potior est, qui vocat & imperat & includit, an qui vocatur & paret? & cum venerit, in suscipientis hominis corpore potestate jubentis includitur? Gratias agimus, Porphyri, quod libris tuis Deorum tuorum nobis substantiam prodidisti. Didicimus per te, quatenus Dii tui hominibus viventibus serviant. Serapis tuus ab homine vocatur, & venit, & cum venerit statim jussus includitur, & loquendi necessitas nolenti forsitan imperatur. Sic apud nos Deos vestros, cum hominibus nocere cœperint, [2] religiosi sermonis flagella castigant. Sic in corpore hominum constituti Dii vestri verbo Dei spiritualium flammarum igne torquentur, & qui apud vos quasi dii coluntur, apud nos religiosæ fidei medelâ Christi gratiâ humano subjacentes imperio, & tormenta repugnantes sustinent, & victi pœnis ultricibus subjugantur. [3] Penates etiam qui sint, explicare contendam ne quid à me sit prætermissum. Qui nihil aliud putant esse vitam, nisi vescendi & potandi licentiam, hos sibi Deos ex cupiditatis suæ humilitate finxerunt, nutrimenta corporis, quæ ex quotidianis epulis comparantnr, hoc nomine pro salute hominum consecrantes. Quia per epulas corporis reficitur infirmitas, alimenta solum esse Deum sanxerunt, nescientes

1 *Id est, in ipsis auspiciis positus*] Puto irrepsisse è glossa.

2 *Religiosi sermonis flagella castigant*] Infra: *Adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & statim de commissis sceleribus confitetur.* Cyprianus de idolor. vanitate. *Videas illos* (Dæmonas) *nostra voce & operatione majestatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnas propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari.* Origenes homil. 24. in Josua. *Si inimica virtus dæmonis obsideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorcistarum invocationes & ad hæc omnia surdus dæmon in obsesso corpore persistat, facilius ferens exorcistarum pœnas, & adhibita sibi ex Dei nominis invocatione tormenta.* Vide, quæ notamus ad Minucium.

3 *Penates etiam*] Cic. 2. de Nat. Deorum.

tes divini oraculi veritatem. Cum enim Dominus noster Jesus Christus cum Diabolo pro nostrâ salute sollicitus, divinâ majestatis suæ colluctatione certaret, & ut de faucibus ejus, quem gerebat, hominem liberaret, hac eum responsione quassavit. Nam cum diceret ei Diabolus: † *Si filius Dei es, fac ut isti lapides panes fiant.* Respondens ei Dominus dixit: * *Non in pane tantum vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Nescientes itaque substantiam generis humani, quotidianas epulas hoc nomine consecrarunt. Nam omne, quo vescuntur homines, penus vocatur; hinc & [1] cella penaria, hinc & Dii penates, ab abjectis & prostratis hominibus miserâ sunt cogitatione composita. [2] Vesta autem quid sit discite, ne putetis antiquum aliquid, aut cum summo terrore inventum. Ignis est domesticus, qui in focis quotidianis usibus servit. Quapropter coquos habeat, non miseras virgines sacerdotes, quæ contemnentes ignis ipsius favillas, aut prostituto corpore peccare coguntur, aut in virginitate perseverantes perdunt honestam gloriosi nominis dignitatem. Palladii etiam quid sit numen audite. [3] Simulacrum est ex ossibus Pelopis factum. [4] Hoc avarus Scytha fecisse perhibetur, jam quale sit considerate, quod Scytha barbarus consecravit. Estne aliquid apud Scythas humanâ ratione compositum, & illa effera gens [hominum] & crudeli atque inhumanâ

† *Matth.* 4. * *Luc.* 4.

1 *Cella penaria*] Festus: *Penora.* Varro 4. de lingua Lat.

2 *Vesta quid sit*] Cic. 2. de Nat. Deorum.

3 *Simulacrum ex ossibus Pelopis*] Clemens Protrept. Arnob. lib. 4.

4 *Hoc avarus Scytha fecisse perhibetur*] Scribendum: *Hoc Abaris Scytha fecisse.* Idem error paulo post: *Hoc Trojanis Abaris tradidit.* Non, *avarus.* Ego nunquam memini apud alium scriptorem legere Palladium Trojanorum ex ossibus Pelopis concinnatum fuisse, neque Abarim Trojanis vendidisse, quî enim potuisset, qui multis seculis posterior fuit Trojanis temporibus? Sed τὴν ὠμοπλάτην Pelopis ex Pisa Ilium delatam scribit Pausanias in Eliacis, quod sine illo osse, & arcu Philoctete Ἴλιον δυσάλωτον oraculo accepissent. Hic locus notabilis. *Jos. Scaliger.*

1. Quin-

nâ semper atrocitate grassata, in constituendis religionibus rectum aliquid potuit invenire? Simulacrum hoc Trojanis avarus vendidit, stultis hominibus vana promittens. Vendebatur Deus, ut prodesset emptori, & emptor suppliciter adorabat; quicquid paulo ante viderat subhastatum. Substantia autem simulacri ipsius ex ossibus Pelopis est. Si humana vis miseros homines ossa venerari, purioris saltem & castioris hominis reliquias collige. Accedat idolo quod facis, ex hominis virtutibus meritum. Pelops in deliciis amatoris fuit, & diu prostituti pudoris damna sustinuit. Sed nec adulto ei scelus defuit. Is enim cujus filiam petebat, eum fraude proditoris occidit. Proditorem etiam ipsum perjuriis aggressus est, & ne promissa redderet præmia, hunc eundem per abrupta præcipitia jactavit. En cujus electa sunt ossa, ut Deus fieret, qui urbes & regna servaret. Sed nec servavit aliquando nec profuit, & quid se maneat, ex urbium, in quibus fuit, casibus vidit. Incensa est Troja à Græcis, à Gallis Roma, & ex utroque incendio Palladium reservatum est. Sed reservatum non propriis virtutibus, sed humano præsidio: ab utroque enim loco homines liberant, & translatum est, ne humano flagraret incendio. Tanto numini humana fuerunt præsidia necessaria, & ne arderet, humanum quæsivit auxilium. Dilatum est Palladium ab incendio, non liberatum. Stat sententia, manet pœna, ignis imminet, ignis urget, quem vitare non poterit. Jam parturit flamma cœlestis, jam divinæ animadversionis monstratur adventus, jam futuræ cladis nunciatur exitium, in hoc incendio Palladium latebras invenire non poterit, ignis iste scrutatur abdita, quærit absconsa: & quicquid errantes homines vanis persuasionibus perdidit, rapidâ flammarum populatione complectitur: † *Venit enim*, (inquit) *dies Domini ut ardens clibanus.* Audisti quid veniat. Nihil est, quod ex te collectum in apothecis

† *Malach.* 4.

Ee 2 domi-

dominicis reponi possit, ardebis ut stipula, cujus inanis vilitas in cineres favillasque servatur, quam rapax ignis violentia congeniti spiritus pascitur. Hic est exitus finisque vester: hæc est pœna, quam pro deceptis hominibus Deus statuit, ut perpetuis ardeat flammis, qui contra voluntatem Dei miserum hominem aut decepit aut perdidit. Volo sane diligenter inquirere, cujus Minervæ hoc volunt esse signum. Plures enim Minervas fuisse constat, nec aliquis in istâ parte dissentit. Singularum itaque genus, institutum, artem propositumque dicamus, ut ex his omnibus inveniri possit, Palladium cujus Minervæ sit nomine consecratum. [1] Quinque Minervas fuisse legentibus nobis tradit antiquitas. Una est Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agrestibus locis ad urbanæ conversationis ordinem rustica turba comitata est. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinæ artis magistra. Tertia verò patre Saturno genita est. Sed hanc viraginem fuisse commemorant: nam nunquam se intra fœminei sexus verecundiam tenuit, sed arma semper strepitumque pugnarum, & cruenta sequuta est studia bellorum. Quarta Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occisum patri detulit Liberum. [2] Quinta Pallante patre, & Tritonide matre orta est, quæ patris appellata nomine, Pallas est ab hominibus nuncupata. Hæc parricidalis amentiâ furoris & vesanæ temeritatis instinctu, patrem Pallantem crudeli morte jugulavit. Nec simplici patris morte contenta, ut diutius malis suis frueretur, & ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata est,

1 *Quinque Minervas*] Idem Clemens: Εἰσὶ δὲ οἱ πέντε Ἀθηνᾶς ὑποτίθενται, τὴν μὲν Ἡφαίστου, τὴν Ἀθηναίαν, τὴν δὲ Νείλου, τὴν Αἰγυπτίαν. τρίτην τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὑρέτιν. τετάρτην, τὴν Διὸς ἣν Μεσσήνιοι κορυφάσιαν ἐπικεκλήκασιν. ἐπὶ πᾶσι τὴν Πάλλαντος, καὶ Τιτανίδος τῆς Ὠκεανοῦ, ἣ τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα, τῷ πατρῴῳ κεκόσμηται δέρματι, ὥσπερ κωδίῳ.

2 *Quinta Pallante patre, & Titanide matre orta est*] Corrige Tritonide. Jos. Scaliger.

est, ut parricidii facinus ex crudeli ostentatione publicaret. Hujus est Palladium, prô nefas! nomine consecratum. Hæc est Pallas quæ colitur, hæc est quæ pontificali lege servatur, & cujus facinus severius damnari debuerat, ejus imago suppliciter adoratur. Apponite ignem, augete flammas, ut quotidianis sacrificiis vestris dicatur ardere. Quid enim meretur aliud parricida, nisi ut perpetuâ mutatione flammarum ante sententiam Dei quotidie flammis ultricibus concremetur? Busta sunt, sacratissimi Imperatores, appellanda, non templa. Rogi sunt potius dicendi miserorum. Nam in honorem hominum perditorum ædes pro sepulchris miseranda hominum servitus facit. Hic crematorum corporum favillæ servantur, hic cineres mortuorum irreligiosa lege conduntur, ut acerbarum mortium casus quotidiano victimarum sanguine recrudescat, ut tristis lamentationis exitus renovatus annuis luctibus renascatur, ut sopitos fletus recentior ululatus exagitet, ut parricidia, vel incesta, vel mortes ex sacrorum ritu misera mens hominum & colere discat & facere. Amputanda sunt hæc, sacratissimi Imperatores, penitus atque delenda, & severissimis edictorum vestrorum legibus corrigenda, ne diutius Romanum orbem præsumptionis istius error funestus commaculet, ne pestiferæ consuetudinis convalescat improbitas. Quicquid hominem Dei conatur perdere, ne diutius in terra dominetur. Nolunt quidam & repugnant, & exitium suum pronâ cupiditate desiderant: sed subvenite miseris, liberate pereuntes, ad hoc vobis Deus summus commisit imperium, ut per vos vulneris istius plaga curetur. Facinoris eorum periculum scimus, erroris notæ sunt pœnæ, sed melius est, ut liberetis invitos, quam ut volentibus concedatis exitium. Ægrotantes contraria delectant, & cum corpus hominis adversa valetudo possederit, contra salutem suam à laboranti-

bus perversa poscuntur. Capta mens languoris vitio, morborum semper augmenta desiderat, [1] & medelas artificum aspernat ac contemnit, respuit remedium medicinæ, & in exitium suum pronâ animositate festinat. Tunc si malum morbi fortius creverit, majora remedia quæruntur, & pro salute hominis sollicita fortius se medicina opponit. Asperi cibi, amari potus nolentibus ingeruntur: & si convaluerit malum, & ignis adhibetur & ferrum. Sic homo receptâ sanitate & salute sibi redditâ, quicquid ægrotantis corporis vitio invitus passus est, hoc totum pro utilitate suâ factum esse, stantis animi judicio confitetur. Accipite etiam, sacrosancti Principes, nomina eorum quâ sunt ratione composita; lumen hoc, quod hominibus jussu Dei, fugatis tenebris diem reddit, quod per duodecim horarum spatia cursus sui ordinem dirigit, solem dici voluerunt, non quia solus est, ut quidam volunt. quia ibi & cœlum est & luna, & alia plurima sydera quæ videmus, ex quibus quædam unâ serie, & cohærentia perpetua simulque copulata lucent, alia toto sparsa cœlo vagos cursus suis metiuntur erroribus. [2] Sed ideo Sol appellatur, quia cum ortus fuerit, obscuratis cæteris syderibus luceat solus. Luna etiam hæc eadem Lucina à nocturno lumine nomen accepit. Hanc etiam quidam dici voluerunt Dianam, quod per noctem lucens hominibus alterum pene diem faciat. A natando Neptunum dici voluerunt, ex hoc quod libenter faciebant substantiam nominis figurantes. Terrenam vim omnem atque naturam, Ditem patrem dicunt; quia hæc est natura terræ, ut & recidant in eam omnia, & rursus ex eâ orta procedant, quæ res opulentiam terræ divitiasque mon-

1 *Et medelas artificum aspernatas contemnit*] Emenda: *aspernat ac contemnit.*

2 *Sed ideo sol appellatur*] Hæc omnia apud Cic. 2. de Nat. Deor. Olympiod. in Plat. Alcibiad. Fulgent. & alios.

3 Ex

monſtravit. Frugum ſubſtantiam volunt Proſerpinam dicere; quia fruges hominibus, cum ſeri cœperint, proſunt. Terram ipſam Cererem nominant, nomen hoc à ſerendis fructibus mutuatum. Ex bellorum caſibus Mavors nomen accepit, quaſi magna vertat. Minerva ſimiliter bellicum nomen eſt, quaſi aut minuat aut minetur. Venuſtas hominum Venus dicta eſt. Apollinis nomen ex humanis finxerunt caſibus, ſermone Græco, quaſi omnia commiſſa ſibi, aut amittat aut perdat. Solem etiam quidam Apollinem dicunt, quia quotidie in occaſu conſtitutus ſplendorem luminis perdat. Perdere autem Græci ἀπόλλειν dicunt. Videtis ut veſtros ementitos & ficticios Deos turbulentus error excogitaverit, ut ſuperſtitionibus anilibus & formæ vobis traditæ ſunt & nomina. Sed hæc omnia veritas detexit, & ratio ſanæ mentis invenit, ut inveſtigatis omnibus atque detectis, quæ ſacrilegus error abſconderat, veritatis ſemita luceret. Hæc enim omnia cum eſſent male compoſita, terrori primum fuere mortalibus: dehinc conſumptâ novitate, quaſi ex longâ ægritudine convaleſcentibus hominibus, natus eſt quidam ex admiratione contemptus. Sic paulatim, quod ſtupebat animus, auſus eſt diligenter inquirere, & ſtatim in arcana fictarum ac vanarum ſuperſtitionum ſagax miſit ingenium. Tunc ex aſſiduis tractatibus latentium ratione collectâ pervenit ad cauſas, ut profanarum religionum miſeranda commenta humanum genus primum diſceret & deinde contemneret, tertio recuſaret. Libet nunc explanare, quibus ſe ſignis vel quibus ſymbolis in ipſis ſuperſtitionibus miſeranda hominum turba cognoſcat. Habent enim propria ſigna, propria reſponſa, quæ illis in iſtis ſacrilegiorum cœtibus Diaboli tradidit diſciplina. In quodam templo, ut in interiores partes homo moriturus poſſit admitti, dicit: de tympano manducavi, de cymbalo bibi, & religionis ſecreta perdidici. Quod Græ-

co ſermone dicitur [1] ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μυστικός. Male miſer homo de admiſſo facinore confiteris; peſtiferum veneni virus hauſiſti, & nefario furoris inſtinctu lethale poculum lambis, cibum iſtum mors ſequitur ſemper, & pœna æterna. Hoc, quod bibiſſe te prædicas, vitalem venam ſtringit in mortem, & ſedes animæ contaminata malorum te continuatione conturbat. Alius eſt cibus, qui ſalutem largitur & vitam; alius eſt cibus, qui hominem ſumme Deo & commendat & reddit; eſt cibus, qui languentes relevat, errantes revocat, lapſos erigit, qui morientibus æternæ immortalitatis largitur inſignia. Chriſti panem, Chriſti poculum quære, ut terrenâ fragilitate contemptâ, ſubſtantia hominis immortali pabulo ſaginetur. Quis eſt autem hic panis, vel quod poculum? de quo in libris Salomonis ſapientia magnâ voce præclamat. ait enim: † *Venite, & manducate de meis panibus, & bibite vinum, quod miſcui.* * & Melchiſedech Rex Salem, & ſacerdos ſummi Dei, revertenti Abrahæ cum pane & vino benedictionis obtulit gratiam. ‡ Iſaac etiam cum Jacob benedixiſſet, cum hoc idem Eſau à patre ſuppliciter exigeret, reſpondit ei pater: *Dominum tuum feci illum, & omnes fratres ejus feci ſervos, tritico & vino confirmavi illum.* Tunc Eſau caſus ſuos miſerâ lamentatione deflevit, quia tritici & vini, id eſt, futuræ felicitatis perdidit gratiam. Quod autem conſecratis hominibus à Deo panis divinus iſte præſtetur, per Eſaiam dicit Spiritus Sanctus: * *Sic dicit Dominus, Ecce qui ſerviunt mihi manducabunt, vos autem eſurietis. Ecce qui ſerviunt mihi, jucundabuntur, vos confundemini, vos interficiet Dominus.* Non ſolum panis iſte à Deo ſummo ſacrilegis & impiis denegatur, ſed & pœna promittitur, &

† *Prov.* 9. * *Gen.* 14. ‡ *Gen.* 27. * *Eſa.* 69.

1 Ἐκ τυμπάνου βέβρωκα] Clemens Protrept. ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον. ἐκερνοφόρησα ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυον. ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια.

2 Lev.

& acerbæ mortis decernuntur exitia, ut esurientibus faucibus divinæ animadversionis exitus ingeratur. Sequuntur etiam hoc idem XXXIII. Psal. veneranda responsa, ait enim per David Spiritus Sanctus: *Gustate & videte quoniam dulcis est Dominus, dulce est cœleste pabulum, dulcis Dei cibus, nec habet in se misera famis triste tormentum, & de medullis hominum, præcedentis veneni virus excludit.* Hæc ita esse sequentia oraculi responsa declarant. ait enim: *Timete Dominum sancti ejus, quia non est inopia eis, qui metuunt eum. Divites eguerunt, & esurierunt; qui autem inquirunt dominum, non indigebunt omni bono.* Qui sic in templo prætextatus incedis, qui fulges purpurâ, cujus caput aut auro, aut lauro premitur, errorem tuum turpis egestas insequitur, & cervicibus tuis onerosum paupertatis imminet pondus. Illum quem despicis pauperem, ‡ largus & dives est, spatium illi Abraham in sinu suo præparat. † Tunc tu per interjecta flammarum spacia ad mitigandæ conscientiæ tuæ vulnera, tenuem ab eo stillantis aquæ guttulam postulabis, nec tibi volens Lazarus lenimentum doloris tui aut dare poterit aut impetrare. Singulorum enim pari gratiâ merita pensantur, illi vita confertur propter hujus seculi mala, tibi propter hujus seculi bona perpetua tormentorum pœna decernitur. Ut autem manifestius diceretur, quinam ille esset panis, per quem miseræ mortis vincuntur exitia, ipse Dominus sancto ac venerando ore signavit, ne per diversos tractatus spes hominum pravis interpretationibus fallerentur. Dicit enim in Euangelio Johannis: * *Ego sum panis vitæ, qui venerit ad me, non esuriet, & qui in me crediderit, non sitiet unquam.* Item in sequentibus hoc idem simili modo significat; ait enim: *Si quis sitit veniat & bibat, qui credit in me.* Et rursus ipse, ut majestatis suæ substantiam credentibus traderet, ait: *Nisi ederitis carnem filii hominis, & bibe-*

† *Luc.* 16. * *cap.* 6.

‡ *Largus & dives est*] Forte: *Lautus.*

‡ *Apo-*

biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis. Quare nihil vobis sit cum tympanis, cibo odii, miseri mortales; salutaris cibi gratiam quærite, & immortale poculum bibite. Christus vos epulis suis revocat ad lucem, & gravi veneno putres artus, & torpescentia membra vivificat. Cœlesti cibo renovate hominem perditum, ut quicquid in vobis mortuum est, divinis beneficiis renascatur. Didicistis quid vos facere conveniat, eligite quod vultis; inde mors nascitur, hinc immortalis vita donatur. Dicis etiam: χαῖρε νύμφιε, χαῖρε νέον φῶς. Quid sic miserum hominem per abrupta præcipitas, calamitosa persuasio? Quid illi falsæ spei polliceris insignia? Nullum apud te lumen est, nec est aliquis sponsus qui hoc mereatur audire. Unum lumen est, unus est sponsus hominum, quorum gratiam Christus accepit. Non poteris ad te alienæ felicitatis transferre gloriam, nec poteris cœlestis numinis splendore decorari. In tenebras squaloresque projectus es: illic sordes, squallor, caligo, tenebræ, & perpetuæ noctis dominatur horror. Si vis ut tenuis saltem tibi splendor luminis luceat, erige vultus, & demersos erige oculos, & desertis his ad eum te confer qui dixit: † *Ego sum lux mundi;* cujus divinis præceptis continetur, ut in hac terrenâ conversatione opus nostrum per dies singulos luceat. Lucere autem non potest nisi immaculata nos conscientiæ ornamenta protexerint, nisi integra nos & incorrupta vita commendet, tunc orietur nobis veri luminis gratia: tunc se nobis lucis auctor insinuet: tunc verum lumen & accipere possimus & videre. Sed ut sacrilegæ vocis comprimatur improbitas, quis sit vere sponsus, sacrarum lectionum oraculis comprobabo; ut probetur sponsum esse Christum, sponsam Ecclesiam: ex quo venerando patri spirituales filii per dies singulos procreantur. In hac probatione arcana prophetarum veneranda pandantur. Adsistat nobis sanctorum

† *Joh. 8.*

oraculorum fides. Joel divino ſpiritu monente ſic dicit: † *Canite tuba in Syon, ſanctificate jejunium, & indicite curationem, aggregate populum, ſanctificate Eccleſiam, excipite majores natu, colligite parvulos lactentes, procedat ſponſus de cubiculo ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* * Hoc idem Jeremias ſimili ratione ſignificat; ait enim cum Hieroſolymæ truci minatur oraculo: *Et auferam de civitatibus Juda, & de urbibus Hieruſalem vocem lætantium, vocem ſponſi & vocem ſponſæ.* Proceſſum ſponſi etiam per Pſalmos prædicat Spiritus Sanctus. In XIIX. Pſalmo hoc invenitur oraculum; ait enim: *Et ipſe velut ſponſus egrediens de thalamo ſuo exultavit, ut Gigas viam currere. A ſummo cœli profectio ejus, & decurſio ejus uſque ad ſummum ejus, & non eſt qui lateat à calore ejus.* ⊥ Secretiora pandantur arcana, in [1] Apocalypſi, quis ſit ſponſus inveniemus, ita enim ſcriptum eſt: *Veni, oſtendam tibi novam nuptam uxorem agni. Et duxit me in ſpiritu in montem magnum, & oſtendit mihi civitatem ſanctam Hieruſalem deſcendentem de cœlo.* Inveſtigandum eſt, quid etiam nobis de hac ipſâ re tradat Euangelica diſciplina; inveniemus enim in Euangelio Joannis ita eſſe ſignatum: ⁎ *Vos mihi teſtes eſtis, quoniam dixi eis, qui miſſi ſunt ab Hieroſolymis ad me, quia non ſum Chriſtus, ſed quoniam miſſus ſum ante ipſum. Qui enim habet ſponſam, ſponſus eſt; amicus autem ſponſi eſt, qui ſtat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem ſponſi.* Hujus rei myſterium oſtenſum eſt, hujus ſponſi adventum ſapientium virginum chorus expectat, huic præfert lumina pervigili curâ ſancta virginitas, †† expectantibus ſponſum ſervis fœlicium præmiorum promittitur munus. Invenimus enim in Euangelio Lucæ: ** *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos ſimiles hominibus expectantibus dominum*

† *cap.* 1. * *cap.* 16. ⊥ *cap.* 21. ⁎ *cap.* 3. †† *Mat.* 25. ** *cap.* 12.

1 *Apocalypſi, id eſt, in revelatione*] Dele gloſſema: *id eſt, in revelatione.*

1 Θεὸς

num suum, quando veniat à nuptiis. Ut cum venerit, & pulsaverit, aperiant illi. Felices servi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes. Ecce venerandorum responsorum oraculis sponsus ostensus est. Quid tu tibi in acerbis casibus constitutus beatum nomen imponis? Si vis liberatus lumen sequi sponsi, projice errores, & pervigili curâ sollicitus, præcedentia vitæ facinora religiosâ devotione castiga. Tunc te in nomine suo cum vigilantem invenerit sponsus, cum fidei tuæ merita cognoverit, dabit maximum præmium, dabit integrum munus, intrabis cum eo cœli thalamum, videbis regna mundi, & ut eorum particeps esse possis, à piissimo & justissimo Domino immortalitatis tibi gratia conferetur. Alterius profani Sacramenti signum est: [1] θεὸς ἐκ πέτρας. Cur hoc sanctum venerandumque secretum ad profanos actus adulteratâ professione transfertis? Alius est lapis, quem Deus in confirmandis fundamentis promissæ Hierusalem missurum se esse promisit. Christus nobis venerandi lapidis significatione monstratur. Quid tu ad commaculatas superstitiones furtivâ fraude venerandi transfers nominis dignitatem? Lapidem tuum ruina sequitur, & cadentium culminum funesta collapsio. Noster lapis Dei fundatus manu extruit, confirmat, erigit, munit & restaurati corporis gratiam, perpetuæ immortalitatis splendore condecorat: ait enim de hoc Esaias, innuente Spiritu Sancto: † *Sic dicit Dominus, ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem preciosum, electum, summum angularem, honoratum, & qui crediderit in eum, non confundetur.* In Psalmis etiam simile responsum est: ait enim Spiritus Sanctus in CXVII. Psal. *Lapis quem re-*

† *Esa.* 28.

1 Θεὸς ἐκ πέτρας] Mithra, in cujus mysteriis hoc Sacramenti signum usurpatum. Hieron. 1. adversus Jovinian. Mithram juxta gentilium fabulas in lapide de æstu libidinis generatum scribit. Justin. adv. Tryphon. οἱ δὲ τὰ τοῦ μίθρου μυστήρια παραδιδόντες λέγουσιν ἐκ πέτρας γεγεννῆσθαι αὐτόν.

1 Me

reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. An non factus est iste, & est mirabilis in oculis nostris? Per multos prophetas Spiritus Sanctus nominis istius ordinem monstrat; ait enim Zacharias propheta: † *Ecce ego adduco puerum meum, ortus ei nomen est, quoniam lapis, quem dedi coram Jesu, super lapidem ipsum unum, septem oculi sunt.* Sed ut manifestius constet, antiquiora venerandarum lectionum secreta pandamus. In Deuteronomio ita comprehensum est: * *Et scribes super lapidem omnem legem hanc.* Jesus etiam Nave jussu divinitatis hoc specialiter comprehendit, ait enim: *Et accepit lapidem magnum, & statuit eum contra Dominum.* ‡ *Et ait Jesus ad populum: Ecce lapis iste erit mihi in testimonium, quia iste audivit omnia quæ dicta sunt à Domino quando loquutus est ad vos. Et erit iste nobis in testimonium in novissimo dierum, quando recesseritis à Domino vestro.* Quod autem per hunc lapidem, id est, per Dominum nostrum Jesum Christum, & dii isti casuri sint, & multitudo templorum, aperte Daniel venerandis oraculis explicavit; ait enim, cum interpretaretur somnium regis: ⁂ *Et ecce imago, imago nimis magna, & contemplatio ipsius imaginis metuenda, elata stabat contra te, cujus caput fuit ex auro bono, pectus & brachia ejus argentea, venter & femora ærea, pedes autem ex parte quidem ferrei, ex parte autem fictiles, quoadusque abscissus est lapis de monte, sine manibus concidentium, & percussit imaginem super pedes ferreos & fictiles, & comminuit eos minutatim, & factum est simul ferrum & testa, & æramentum, & argentum, & aurum facta sunt minuta quasi palea, & ut pulvis in aridâ æstate, & ventilavit illa ventus, ita ut nihil remanserit in illis. Et lapis qui percussit imaginem factus est mons magnus, & implevit totam terram.* Quis locus in terrâ est, quem non Christi possederit nomen? qua Sol oritur, qua occidit, qua erigitur septentrio, qua vergit auster, totum venerandi numinis majestas implevit. Et licet adhuc in quibusdam regio-

† *cap.* 3. * *cap.* 27. ‡ *cap.* 24. ⁂ *cap.* 2.

regionibus idololatriæ morientia palpitent membra; tamen in eo res eſt, ut è Chriſtianis omnibus terris peſtiferum hoc malum funditus amputetur. De idololatrarum lapide, de quo dicunt: Θεὸς ἐκ πέτρας quid Prophetarum reſpondet oraculum? quis autem reſtitit, vel cui parcit iſte lapis? Lapis autem hic ſanctus, id eſt, Chriſtus aut fidei fundamenta ſuſtentat, aut in angulo poſitus, duorum parietum membra æquatâ moderatione conjungit, id eſt, veteris & novi Teſtamenti in unum colligit gentes; aut certe corporis & animi diverſitatem inviolatâ homini immortalitate conſociat; aut legem promulgat, aut contra peccantes teſtimonium perhibet: aut (quod eſt potius) imaginem Diaboli percutit, ut ſuperato eo atque proſtrato, & in cinerem favillaſque converſo, erecto ſublimitatis ſuæ vertice, purum dominationis imperium habeat. Vos nunc, Conſtanti & Conſtans, ſacratiſſimi Imperatores, & venerandæ fidei veſtræ imploranda virtus eſt, quæ ſupra homines erigitur, & à terrenâ fragilitate ſeparatur, cœleſtiumque ſe rerum ſocietate conjungit, quæ in omnibus actibus ſuis, prout poteſt, Dei ſummi ſequitur voluntatem. [1] Modicum tantum ſupereſt, ut legibus veſtris funditus proſtratus Diabolus jaceat, ut extinctæ idololatriæ pereat funeſta contagio. Veneni hujus virus evanuit, & per dies ſingulos ſubſtantia profanæ cupiditatis exſpirat. Erigite vexillum fidei, vobis hoc divinitas reſervavit, cujus favore eminentes proſtratores eſtis omnium hoſtium veſtrorum; quorum operâ [2] Romanum infirmabatur imperium. Signum venerandæ legis erigite, ſancite, promulgate quod proſit; Sit fauſtum fœlixque Reip. quod tot acervis cæſorum hoſtium proſtraviſtis exercitum. Felices vos quoque gloriæ ac voluntatis ſuæ Deus fecit eſſe participes, idololatriæ excidium,

1 *Modicum talium ſupereſt*] Lege: *modicum tantum*.

2 *Romanum firmabatur imperium*] Scribe: *infirmabatur*.

1 Ea-

dium, & profanarum ædium ruinas propitius Christus populo vestris manibus reservavit. Ille spiritualibus armis malos spiritus, vos mala terrena vicistis. Erigite tropæa victoriæ, & proferatur ingens titulus triumphorum: profanarum rerum strage gaudentes, exultate fortius, exultate fidenter. Felicitas vestra cum Dei virtute conjungitur, pro salute hominum Christo pugnante vicistis. Omnia symbola profanæ religionis per ordinem suggerantur, ut probemus nequissimum hostem generis humani de sanctis hæc venerandisque Prophetarum oraculis ad contaminata furoris sui scelera transtulisse. Invenimus enim & ita dici: [1] ἑλιλικερες διμορφῇ. Deus iste vester non biformis est, sed multiformis. In multas enim species veteratoris forma mutatur. Ipse est basiliscus & scorpio, qui fidelium securis vestigiis premitur: ipse maliciosus anguis, cujus caput quærit decepta mortalitas: ipse tortuosus Draco †, qui hamo ducitur, qui captivus includitur: iste Deus vester Lernæi anguis crinibus adornatur, videns ut percusso domino morientium anguium turba succedat. Quid sic renascentibus hydris pullulas? quid te fœcunda scelerum sobole componis? mortis tuæ viam didicimus; scimus quibus remediis artis tuæ venena vincantur. Christi immortalem sanguinem bibimus, nostro sanguini Christi sanguis adjunctus est. Hoc est salutare remedium scelerum tuorum, quod à Dei plebe mortiferum virus excludit. Quis Deum istum, quem plangunt, cum cor-

† *Iob.* 40.

3 Ελιλικερες διμορφει] Emenda: ἑλιξόκερως, δίμορφε. Vel potius: ἥλιε δίκερως, δίμορφε. Symbolum orgiorum Bacchi, sive Solis. Idem enim utriusque numen, ut multis docet Macrobius Saturn. Bacchus autem ταυρόμορφος, ταυρόκερως, & δίμορφος, cultus ab antiquis. Diodorus Siculus lib. 5. Scholiastes Nicandri Alexiph. Orpheus in Hym.

Κικλήσκω Διόνυσον, ἐρίβρομον, εὐαστῆρα,
Α'γριον, ἄῤῥητον, κρύφιον, δικέρωτα, δίμορφον,
Κισσόβρυον, ταυρωπὸν....

Solem quoque taurina specie cultum Porphyrius περὶ ἄντρυ. & Lactant.

cornibus vidit? quæ sunt ista cornua, quæ habere se jactat? Alia sunt cornua, quæ propheta Sancto Spiritu annuente commemorat, quæ tu, Diabole, ad maculatam faciem tuam putas te posse transferre. Unde tibi ornamenta quæris & gloriam? [1] Cornua nihil aliud nisi venerandum signum crucis monstrant. Hujus signi uno extenso ac directo cornu mundus sustentatur, terra constringitur. Et è duorum quæ per latus vadunt compagine oriens tangitur, occidens sublevatur, ut sic totus orbis tripartitâ stabilitate firmatus confixi operis; immortalitatis radicis fundamenta teneantur: hoc secretum nobis venerandum Prophetæ oraculum tradidit. Inveniemus enim in Abacuc ita esse perscriptum: † *Texit cælos virtus ejus & laude ejus plena est terra. Et splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus erunt. Et illic constabilita est virtus gloriâ ejus; & constituet dilectionem suam. Ibit verbum, & præcedet secundum gressûs suos.* En veneranda crucis cornua, en sanctæ virtutis immortale fastigium, & gloriosi operis divina compago. Tu Christe mundum ac terram extensis manibus, tu cœleste sustentas imperium; tuis immortalibus adhæret humeris salus nostra, tu Domine æternæ vitæ bajulas signum, tu venerando instinctu hoc nobis denuncias per Prophetas. Ait enim Esaias: * *Ecce natus est nobis filius, imperium super humeros ejus, & vocatum est nomen ejus magnæ cogitationis nuncius.* Hæc sunt crucis cornua, quibus omnia & sublevantur pariter & continentur. His cornibus bene hominum nititur vita. ‡ Ut Amalech vinceretur extensis manibus, Moyses hæc imitatus est cornua; ut facilius impetraret, quod magnopere postulabat, crucem sibi fecit ex virgâ. Ad hæc cornua festinâ celeritate properate, ad hæc cornua humili veneratione confugite. His vos affigant cornibus, justitia, æquitas, pu-

† *cap.* 3. * *cap.* 9. ‡ *Exod.* 17.

...ctant. ad lib. 1. Thebaid. Statii ...vadunt.

1 *Cornua nihil aliud*] Vide Tertul. 3. adv. Marcion. Augustin. de

pudicitia, misericordia, patientia, fides: ut veneranda præferentes insignia, consecrati fontis majestate gaudentes, & sepulturæ Christi participes sitis & vitæ. Aliud etiam symbolum proponamus; ut conamine cogitationis scelera revelentur; cujus totus ordo dicendus est, ut apud omnes constet, divinæ dispositionis legem perversâ Diaboli esse imitatione corruptam. Nocte quadam simulacrum in lecticâ supinum ponitur, & per numeros digestis fletibus plangitur. Deinde cum se fictâ lamentatione satiaverint, lumen infertur. Tunc à sacerdote omnium qui flebant, fauces unguntur; quibus perunctis, sacerdos hoc lento murmure susurrat:

Θαῤῥεῖτε μύσται τοῦ θεοῦ σεσωσμένου;
Ἔσται γὰρ ἡμῖν ἐκ πόνων σωτηρία.

Quid miseros hortaris ut gaudeant? quid deceptos homines lætari compellis? quam illis spem, quam salutem funestâ persuasione promittis? quid illos falsâ pollicitatione sollicitas? Dei tui mors nota est, vita non comparet, nec de resurrectione ejus divinum aliquando respondit oraculum, nec hominibus se post mortem, ut sibi crederetur, ostendit, nulla hujus operis documenta promisit, nec se hoc facturum esse præcedentibus monstravit exemplis. Idolum sepelis, idolum plangis, idolum de sepulturâ profers, & miser, cum hoc feceris, gaudes. Tu Deum tuum liberas, tu jacentia lapidis membra componis, tu insensibile corrigis saxum. Tibi habeat gratias Deus tuus, te paribus remuneret donis, & sui velit esse participem, sic moriaris ut moritur, sic vivas ut vivit. Nam quod unguento perunguntur fauces, quis non facinus istud despectâ vanitate contemnat? Habet ergo Diabolus Christos suos, & quia ipse Antichristus est, ad infamiam nominis sui miseros homines sceleratâ societate per-

de Civ. Dei lib. 18. cap. 32. *Cornua in manibus ejus quid est nisi tropæum crucis?*

perducit. Unguentum hoc reserva mortuis, reserva morituris, ut quos laqueis tuis ceperis, eos venenato unguento oblitos lugubri ac funesto semper mergas exitio. Aliud est unguentum, quod Deus pater unico tradidit filio, quod filius credentibus divinâ nominis sui majestate largitur. Christi unguentum immortali compositione conficitur, & spiritualibus pigmentorum odoribus temperatur. Hoc unguentum à mortalibus laqueis putres hominum artus exuit, ut sepulto primo homine, ex eodem statim homine homo alius fœlicius nascatur. Et ut hoc manifestius explicetur, sacrarum lectionum arcana pandenda sunt. Ait enim David, ut hujus unguenti gratiam traderet: † *Speciosus formâ præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit tibi in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentissime. Specie & pulchritudine tuâ intende, prospere procede, & regna. Propter veritatem & mansuetudinem & justitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ acutæ potentissimæ populi intra te decident in corde inimicorum Regis. Sedes tua Deus in seculum seculi: virga recta, est virga regni tui. Dilexisti justitiam, odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Myrrha & gutta, casia à vestimentis tuis, de ædificiis eburneis, ex quibus te jucunditate affecerunt.* Immortalis unguenti secreta pervidimus, & divinæ nobis dispositionis ordo monstratus est. Regnum perpetuum, & cœli diadema domino nostro cum unguenti majestate collatum est. Quis autem hic sit qui regendi orbis accepit potestatem, qui venerandi nominis majestate decoratur, aliud nobis monstrat oraculum: ait enim is idem David: * *Ut quid fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adversus dominum, & adversus Christum ejus.* Quid te sic extollis, sacrilega persuasio? quid miseros homines effrenatâ temeritate circumvenis? unguentum Christi

† *Psal.* 44. * *Psal.* 2.

cœ-

cœli donat imperium, unguentum vestrum gehennæ suscitat flammas. Sed quod impuro ore sacerdos iste, & pollutâ verborum contaminatione componit, libet diligenti inquisitione discutere. Liberato Deo suo, bonum animum gerere socios, fiduciam bonæ spei habere persuadet. O quam miseris, quam luctuosis se laqueis involvit caduca calliditas? Quis Deum tuum liberat? cui hoc præstitit, quod laborat? Disce, disce quod nescis, disce quod non vides. Christus filius Dei, ut humanum genus à mortis laqueis liberaret, omnia ista sustinuit, ut captivitatis duræ jugum tolleret, ut hominem patri redderet, ut mitigatâ offensâ hominum cum Deo prosperâ conciliatione componeret, ut promissæ resurrectionis fructum proprio monstraret exemplo, fecit filius Dei quod ante promiserat, clausit januas sedis infernæ, & duræ legis necessitatem calcatâ morte prostravit. Per triduum recens ita ab eo justorum turba collecta est, ne diutius contra eos mortis dominaretur improbitas, ne justorum meritum ex longâ desperatione concideret; fregit claustra perpetua, & ferreæ fores Christo jubente collapsæ sunt: ecce terra contremuit, & fundamentorum suorum stabilitate concussâ, præsentis Christi numen agnovit. † Ante præfinitum tempus præcipitat diem mundi rotata vertigo; & Sol non completo diurnarum horarum spacio properato cursu vergit in noctem. * Ecce veli fastigia summa finduntur, & obscurioribus tenebris orbem terrarum caligo noctis abscondit. Omnia elementa Christo pugnante turbata sunt, tunc scilicet cum primum contra mortis tyrannidem humanum corpus armavit. Per triduum istâ conflictatione pugnatum est, quamdiu mors superatis malitiæ suæ viribus frangeretur. Quid solitâ impatientiâ homo religiose, homo Christi desperas & deficis? Tridui moram non fers, sollicitudinem ac desperationem tuam novis precibus confiteris? Hoc te fa-

† *Luc.* 23. * *Mat.* 27.

facturum esse illo die Spiritus Sanctus venerandâ voce significat, cum per David dicit: † *Æstimati sumus sicut oves occisionis. Exurge, quare obdormis Domine, exurge & ne disperdas usque in finem. Quare faciem tuam avertis? oblivisceris inopiam nostram, & tribulationem: quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, hæsit in terrâ venter noster. Exurge Domine, opem fer nobis, & libera nos propter nomen tuum.* Ecce post triduum lucidior solito dies oritur, & reddita soli præteriti luminis gratia. Omnipotens Deus Christus splendidioribus solis radiis adoratur. Exultat salutare numen, & triumphales currus ejus justorum ac sanctorum turba comitatur. Tunc elato gaudio clamat elata mortalitas: * *Ubi est mors aculeus tuus?* Tunc præcurrens salutare numen aperiri sibi cœlestes januas præcipit. Aperite, aperite, & immortalia claustra convellite. Christus Deus calcatâ morte ad cœlum, hominem quem susceperat revocat. Hoc à venerando Prophetâ sanctâ voce præcanitur, & ex ore Prophetico vox jubentis auditur; ait enim Spiritus Sanctus, ut nobis potentiam Christi jubentis ostenderet: *Tollite portas Principes vestras, & extollite portæ æternales, & introibit rex gloriæ.* Hoc angelis nescientibus imperatur, neque enim scire potuerunt, quando verbum Dei descendit ad terram, ideo & ipsi sollicitâ interrogatione respondent: ‡ *Quis est iste rex gloriæ?* Quibus quærentibus perspicuâ Christus numinis sui majestate respondit: *Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.* Cognoscitur statim à custodibus cœli filius Dei, & quicquid illos ante fefellit, agnoscunt. Vident prostrati hostis exuvias, & recordati primæ dispositionis ordinem, etiam ipsi cum ascendentibus iteratâ pariter voce conclamant: *Tollite portas qui praestis illis, & extollite vos portæ æternæ & introibit rex gloriæ.* Reverso filio promissa pater regni sceptra restituit, & sellam regni æquâ potestate concedit, ' ut imperet [ut regnet] ut

† Psal. 44. * 1 Cor. 15. ‡ Psal. 24.

teneat,

teneat, ut perpetuâ numinis sui majestate dominetur. Audi quid de illo Danielem Spiritus Sanctus jusserit dicere: † *Videbam in visu nocte, & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, & stetit in conspectu ejus, & qui assistebant obtulerunt eum. Et data est ei potestas regia, & omnes reges terræ & regnum & omnis claritas servivit ei. Et potestas ejus æterna, quæ non aufertur, & regnum ejus non corrumpetur.* Hæc eadem nobis sanctâ revelatione monstratur: invenimus enim in Apocalypsi ita esse perscriptum: * *Et conversus respexit, ut viderem vocem, quæ mecum loquebatur, & vidi septem candelabra aurea, & in medio candelabrorum similem filio hominis vestitum podere, & erat præcinctus supra mammas zonâ aureâ. Caput autem ejus & capilli erant albi, velut lana alba ut nix, oculi ejus ut flamma ignis, & pedes ejus similes aurichalco, sicut de fornace igneâ, & vox ejus, ut sonus aquarum multarum, & habebat in dexterâ suâ septem stellas, & ex ore ejus gladius, ex utroque acutus, & facies ejus splendebat, ut sol in virtute suâ. Et cum vidissem, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus. Et imposuit dexteram suam super me dicens: Noli timere, ego sum primus, & novissimus, & vivus, qui fueram mortuus, & ecce sum vivens in secula seculorum, & habeo claves mortis, & inferorum.* Post resurrectionem etiam, cum discipulis suis daret certa mandata, immortalium mandatorum ordinem istâ lege conclusit: ‡ *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terrâ. Ite ergo & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, docentes eos observare omnia, quæcunque præcepi vobis.* Quod autem Deus pater participem eum regni faciens, regalis sellæ ei concesserit sedes, hoc docetur oraculo: ⁂ *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, quo-*

ad-

† *cap.* 7. * *cap.* 1. ‡ *Mat.* 28. ⁂ *Psal.* 109.

1 *Ut imperet, ut regnet, ut teneat*] Alterutrum superfluum videtur. Fortasse melius: *ut imperet, ut regna teneat.*

adusque ponam inimicos tuos subpedaneum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Syon, dominaberis in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in claritate sanctorum, & ex utero ante luciferum genui te. Juravit Dominus, nec pœnitebit eum. Hi sunt inimici Dei, sacratissimi Imperatores, qui veritatis ordinem contrariâ lege conturbant, qui perversæ cupiditatis instinctu sacrilega vota concipiunt, qui profanæ mentis furore aut lignum semper venerantur aut lapidem. In isto loco positi ordinem debemus sanctæ dispositionis aperire: ut quicquid nobis investigantibus sanctum Dei verbum, prophetica tradidit disciplina, ad refutandas profani erroris maculas specialiter explicetur, ne * sicut nos diximus, commenti sunt, qui sacrilegia errantibus tradiderunt. Sic à nobis ordo veritatis curiosius requiratur. Suspensis itaque paululum cæteris ad hæc explicanda, quæ vera sunt, transferatur oratio. Vos, Domini Imperatores, sanctarum aurium vestrarum mihi commodate patientiam, ut totum clementiæ vestræ, quod promittimus, explicemus. Cur Deus, id est, filius Dei, homo passus est fieri, brevi ac verâ pietati vestræ ratione monstrabitur. † Cum hominem primum, id est, Adam, ad imaginem suam Deus faceret, certam illi mandatorum dedit legem. Is per fœminam, id est, Evam deceptus, Diaboli persuasionibus, promissæ sibi gloriæ perdidit dignitatem. Lignum erat in Paradiso, quo promissorum à Deo præmiorum perdidit gratiam. De virginis terræ limo homo factus est: nondum enim, ut ait scriptura, supra terram pluerat. Hic contemptis mandatis Dei, humanum genus mortalitatis laqueis afflixit. Oportebat hoc totum & reformari, & corrigi, & reformatio originis debuit reformare primordia. Ex virginis terræ limo factus Adam prævaricatione propriâ promissam perdidit vitam. Per virginem Mariam ac Spiritum Sanctum Christus natus, & immortali-

† *Gen. 2. 3.*

talitatem accepit & regnum. Arbor ligni pestiferum deceptis pabulum præbuit: lignum crucis vitam immortali compage restituit. Contempsit Adam, obedivit Deo Christus. Sic divinâ dispositione quicquid Adam perdidit Christus invenit. Nam post multa tempora novissimis temporum spaciis [id est, novissimâ pene seculorum hebdomade] verbum Dei humano se miscuit corpori, ut hominem liberaret, ut mortem vinceret, ut fragilitatem humani corporis cum divinâ immortalitate conjungeret. Quid enim faceret tanta turba sanctorum? quæ illis spes salutis? quod meritorum præmium, si sub unâ eademque conditione sortis ineluctabilibus mortalitatis laqueis etiam ipsa obligata teneretur? Nihil Abel, nihil Enoch, nihil Noë, nihil Sem, nihil Abraham, nihil Isaac, nihil Jacob de Dei sibi misericordiâ ac majestate promitterent: irent etiam ipsi post tantum fidei meritum cum cæteris omnibus pariter addictis, & omnes Dei sanctos unum mortis exitium exciperet, nec haberet apud Deum præmium pietas, si una eademque omnes conditio mortis hauriret. Sed Deus Abrahæ clarius à cœli syderibus promiserat regnum: ideo ex genere Abrahæ descendens Maria virgo Deum concipit, ut supradictorum hominum soboles immortalis societatis vinculo jungeretur, & sic humanum genus per hominem pariter & Deum æquatâ societatis comparatione conjunctum, ad immortalitatis imperium obedientiæ merito perveniret. Quia itaque, sacratissimi Imperatores, curiosis auribus satisfecimus, reliqua prosequamur, ut vel sic pollutarum aurium sordes purificans possit sermo purgare. Sequitur adhuc aliud symbolum, quod pro magno miserorum hominum credulis auribus traditur; [1] Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων

κων.

1 Ταῦρος δράκοντος] Clem. Alex. Protrept. Φασί τις ποιητὴς εἰδωλικὸς, ταῦρος πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταύρου δράκων. Arnob. lib. 5. Auctorem aliquis desiderabit rei tantæ, illum citabimus tritum, no-

tum-

κων ταύρȣ πατήρ. Aliquando nobis ſigna, Diabole, maculati nominis prodidiſti, aliquando infame nomen propriâ voce confeſſus es. Scio qui fueris, quid auſus ſis, ſcio quid fecerit ſcelerum tuorum malitioſa perſuaſio. Hoc erat, quod Evæ, quum eam perderes, magnopere pollicebaris, cum ei diceres: † *Eritis quaſi Dii.* Tunc parabas tibi ac tuis templa, & delubra faciebas, & venenati oris illuviem nefariis ceremoniis conſecrabas. Serpis in templis, & occiſarum hoſtiarum miſero paſceris ſanguine. Nec venenis tuis cruor defuit, [1] nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum frequenter ſanguine cruentaſti. [2] Et ſatiaris templi cruore, [3] vel arâ Carthaginis rabies tua, & ſiccarum faucium venena nutrita ſunt. Tu hæc faciens hominibus te miſeris prodeſſe jactas, ut crudelitate tuâ perimas, perſuaſione decipias, pollicitatione proſternas. Sic tuis proſpicis parricida. Fugite, ô miſeri homines, fugite, & contagionem iſtam quantacunque poteſtis celeritate deſerite. Draco eſt, qui colitur. Latere non poteſt, proprietatem nominis ſui ipſe confeſſus eſt. Confeſſum reum pœna conſequitur. Audite quid ſanctus

† *Gen. 3.*

tumque ſenarium, quem antiquitas canit, dicens: Taurus draconem genuit, & taurum draco.

1 *Nec ſe injuſto crematorum corporum partes*] Reſtituo veriſſima conjectura: *Nec venenis tuis cruor defuit, nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum ſanguine cruentaſti.*

Nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes] Non ſufficiunt tibi venena tua, etiam cruorem victimarum liguris: neque à ſemiuſtis crematorum cadaverum fruſtis abſtines, quin diripias ex rogo, &, quod omnem diritatem ſuperat, placaris infanticidiis & puerilibus Carthaginenſium & Pœnorum victimis. Ennius: *Pœnei ſunt ſolitei ſos ſacrificare puellos.* Joſ. Scaliger.

2 *Et ſatiaris templi cruore*] Omnino emendandum cenſeo: *Et Latiaris templi cruore.* Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον;

3 *Vel ara Carthaginis*] Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. Καρχηδόνιοι εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα τῷ Κρόνῳ καθιέρευον. Vide quæ notamus ad Minucii Octav.

ctus propheta divinâ instigatione denunciet. Oraculum hoc Esaiæ nobis fides tradidit, ait enim: † *In illâ die superinducet Deus gladium sanctum & magnum, & fortem super Draconem, serpentem magnum, & tortuosum, & interficiet Draconem.* [1] Voluntas Dei perfectio operis substantia est. Bene Draconis lata sententia est: quicquid Deus dixit, factum est. morituri Draconis hoc solatium est, ut exitium suum frequens perditorum turba comitetur. Si mortis ejus dies quæritur, tunc percussus est, cum hominem Deum vidit, cumque nobis Christi numen apparuit. Post illum diem, qui serpentis hujus secutus fuerit institutum, necesse est ut cum serpente moriatur. Deos istos, quos colitis, ipse finxit, ipse composuit. Si pertinaces animi vestri in isto errore permanserint, ardebitis etiam vos pariter cum Diis vestris, ut quicquid auctores vestri divinâ animadversione metuerunt, etiam ad vestrum exitium hoc societatis consortio transferatur. Mihi credite nihil prætermisit Diabolus, quod hominem miserum aut debilitaret aut perderet: ideo sese in omnes formas multiplici diversitate convertit, ideo se diversi generis calliditate composuit, ut variis ac multiplicibus fraudibus homines irretitos interimeret. Sacra sua perditus carnifex, prô nefas, per lignum semper renovari disposuit, ut quia sciebat ita fore, ut ligno crucis affixa vita hominis perpetuæ immortalitatis compagine stringeretur, ideo perituros homines ex ligni imitatione deciperet. [2] In sacris Phrygiis, quæ Matris Deûm dicunt, per annos singulos arbor pinea cæditur, & in mediâ arbore simulachrum juvenis subligatur. In Isiacis sacris de pineâ arbore cæditur truncus, hujus trunci media pars subtiliter excavatur.

† cap. 27.

illis

1 *Voluntas Dei perfectio operis substantia est*] Fortasse: *perfectio operis sub instantia est.* Wowerus. Imo *perfecti operis substantia est.*

2 *In sacris Phrygiis*] Arnob. l. 5. *Quid sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deum matris intermittitis sanctuario? Nonne illius similitudo est arboris, sub*

¹ illis de segminibus factum idolum Osiridis sepelitur. In Proserpinæ sacris cæsa arbor in effigiem virginis formamque componitur, & cum intra civitatem fuerit illata, quadraginta noctibus plangitur, quadragesimâ vero nocte comburitur. Sed & illa alia ligna, quæ dixi, similis flamma consumit; nam etiam post annum ipsorum lignorum rogum flamma depascitur. Errasti miser, & vehementer errasti, nihil tibi poterit ignis iste prodesse, frustra tibi ex istâ flammâ blandiris, hunc ignem commentis tuis semper renovans. Ignis qui de facinoribus tuis exigit pœnas, perpetuâ tormentorum continuatione grassatur. Divini ac liberantis ligni ordinem disce, ut scias nullâ tibi posse ratione succurri. † De cataclysmo humanum genus arca lignea liberavit. * Deinde Abraham ligna unici filii humeris imponit. ‡ De Ægypto recedentem populum Dei plebem lignea virga protexit. ⁂ Lignum dulcem saporem amaræ myrrhæ fontibus reddit. †† Ligneâ virgâ ex spirituali petrâ salutaris unda profertur. ** Et, ut Amalech vinceretur, circa virgam Moyses expansis manibus extenditur. ‡‡ Scalæ ligneæ patriarcha incumbentem angelum somniat, & per eandem alios ascendere, alios cernit descendere. ⁂⁂ Et lex Dei arcæ ligneæ creditur, ut his omnibus, quasi per gradus quosdam, ad lignum crucis salus hominum perveniret. Quapropter lignum crucis cœli sustinet machinam, terræ fundamenta corroborat, affixos sibi homines ducit ad vitam. Lignum Diaboli ardet semper & moritur, & ad ima tartari credentes homines cum favillis suis ducit. Illud etiam quale sit ratione tractetur. Arborem suam Diabolus consecrans, in-

† *Gen.* 7. * *Gen.* 22. ‡ *Exod.* 14. ⁂ *Exod.* 15. †† *Exod.* 17. ** *Exod.* 17. ‡‡ *Gen.* 28. ⁂⁂ *Exod.* 40.

sub qua sibi furens adolescentulus manus intulit. & quæ sequuntur.

1 *Illis de seminibus factum idolum Osiridis sepelitur*] Recte emendabis: *Illis de segminibus*. Vide Plutarch. de Iside & Osir.

Illis

intempestâ nocte arietem in cæsæ arboris facit radicibus immolari. Quis tibi hoc, scelerate, persuasit? unde hoc pestiferâ cupiditate didicisti? Semperne te contra Dominum summum nefariâ cupiditate componis? ideo te de cœlo severum divinitatis judicium caducâ humilitate præcipitat, ideo tibi Dei sententiâ perpetua pœna decernitur, quod facinoribus tuis per dies singulos novum semper additur facinus, quod hominem Dei fraudulentâ conaris persuasione decipere. Vide quid sibi ludibriosus hostis invenerit. † Abrahæ immolaturo filium jussu Dei aries supponitur, & in vicinæ arboris radicibus alligatur. * Liberaturus Deus summus ex Ægyptiorum tyrannide plebem suam, arietem nocte jussit occidi, & sanguine ejus postes liniri præcepit. Ipsum à certo numero hominum per nocturnas epulas confici jubet, & sacrificio ipsi Paschæ nomen imponit. Sed hoc ad imaginem futurorum providentia divinæ majestatis invenit, ut per signum, verum Pascha nobis ostenderet. Ideo cum de passione Domini nostri divino Spiritu jubente Propheta præcaneret, ait: ‡ *Sicut ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ei sublatum est. Nativitatem ejus quis enarravit? quoniam auferetur à terrâ vita ejus.* ⁂ Alius etiam Propheta hæc eadem simili respondit oraculo: *Domine significa mihi & cognoscam, tunc vidi meditationes eorum. Ego sicut agnus sine malitiâ perductus sum ad victimam. In me cogitaverunt cogitatum dicentes: Venite, mittamus lignum in panem ejus, & eradamus à terrâ vitam ejus.* Agnum autem appellari Dominum nostrum sanctâ nobis revelatione monstratur. †† In Apocalypsi enim ita invenimus esse perscriptum:

† *Gen.* 22. * *Exod.* 12. ‡ *Es.* 53. ⁂ *Hierem.* 11. †† *cap.* 5.

Illis de segminibus factum idolum] Hanc emendationem nostram confirmat Scaliger, uti etiam illam: *Taurobolium* vel *Criobolium.*

1 *Tau-*

ptum: *Et vidi in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem, quasi occisum habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi per orbem terræ. Et venit & accepit librum de dextrâ sedentis in throno. Et cum accepisset librum, quatuor animalia & viginti quatuor seniores prostraverunt se ante agnum, habentes singuli aureas cytharas plenas odoramentis supplicationum, quæ erant orationes sanctorum, & cantaverunt novum canticum dicentes: Dignus es accipere librum, & aperire signa ejus, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo sanguine tuo ex omni tribu & linguâ & populo & natione, & nos regnum Deo nostro sacerdotesque fecisti, & regnabimus super terram.* Johannes quoque filium Dei agni nomine appellat; ut & ipse propheticæ pollicitationi respondeat; ait enim in Euangelio: † *Altero die videt Johannes Jesum venientem ad se & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui aufert peccata mundi.* Pro salute hominum agni istius venerandus sanguis effunditur, ut sanctos suos filius Dei profusione preciosi sanguinis redimat: ut qui Christi sanguine liberantur, majestate prius immortali sanguinis consecrentur. Neminem apud idola profusus sanguis juverit. Et ne cruor pecudum miseros homines aut decipiat aut perdat, polluit sanguis iste, non redimit, & per varios casus homines premit in mortem. Miseri sunt, qui profusione sacrilegi sanguinis cruentantur. [1] Taurobolium

† *cap. 1.*

1 *Tauribolum, vel Oriobolium scelerata te sanguinis labe perfundit*] Scribe: *Tauribolium vel Criobolium.* V. inscript.

M.D.M.I. ET ATTINIS.
L.CORNELIUS.SCIPIO.ORBITUS
V.C.AUGUR.TAUROBOLIUM
SIVE CRIOBOLIUM FECIT
TUSCO ET ANULLINO COSS.

In aliis inscript. *Tauripolium* scribitur. & apud Hesych. ταυροπόλη, ἡ ἄρτεμις. & ταυροπόλια, ἃ εἰς ἑορτὴν ἄγουσιν ἀρτέμιδι. vide Suid. ταυροπόλια vero Α'ρτέμιδι, ut venatrici. Ita ex Vet. Inscriptione patet instituta ea fuisse in honorem magnæ matris, & Attidis, cujus venationes fabulæ narrant. Verba inscript.

DIS.
MAGNIS.
MATRI. DEUM. ET. ATTIDI.
SEXTILIUS. AGESILAUS. AEDESIUS. V. C. CAUSARUM. NON.
IGNO-

lium vel Criobolium ſceleratâ te ſanguinis labe perfundit. Laventur itaque ſordes iſtæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te poſt multas maculas cum Spiritu Sancto Chriſti ſanguis incandidet. Ut autem miſeros homines ad ſanam mentem revocet plena perſuaſio, majore auctoritate opus eſt, ut curatis ac ſanatis mentibus, nullum præcedentis peſtilentiæ veſtigium relinquatur. Quid itaque ſunt idola, vel quam habeant ſubſtantiam, prophetarum oraculis, ac divinâ voce monſtratum eſt, quæ omnia ſpecialiter dicenda ſunt, ut hoc non noſtrâ temeritate prolatum, ſed divino magiſterio nobis traditum, & cœleſti agnoſcatur voce ſignatum.

IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR.
TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE IN ÆTER-
NUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. DD. NN. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO
JUN. AUGG. CONSS.

Hæc ſunt quæ ad Firmicum notabam; tumultuaria quidem opera, imo frivola & inani, quam tamen meliorem illi locare tanti non duxi, veritus ne quis cum Plinio objiceret, me has horas melius perdere potuiſſe. Nam ſi excipias pauca quædam reconditæ & rarioris eruditionis, ambigo ſane an Firmicum iterata lectione dignum exiſtimem; in quo tamen emendando majorem indubie laborem, quam laudem invenero. Neque enim credentibus perſuaſero quam fœdiſſimis mendis contaminatum ſuſceperim, & vere ex ſubverbuſto, ut antiqui loquebantur, non dedititium, ſed in fraudem legis Æliæ Sentiæ civem Romanum fecerim, hoc eſt, ope ingenii omni ſquallore liberarim. Quod fortaſſe non ita manifeſto legentium oculis ſeſe offert; nam de ſingulis cum illis deliberare ſupervacuum arbitrabar, quod rectius ii facient, qui ocii ſui ephemeridem nunquam à ſe exigunt. Non nego tamen multa reſidua & latentia & aperta errata, quæ feſtinantes oculos meos effugerent. Iſtiuſmodi aliorum acumini reliqui, ut ille olim, qui Veneris effigiem inchoatam aliis perficiendam expoſuerat. Inter illa hæc quoque quæ ſubnectam; in quibus cum hærerem conſulere libuit oraculum Illuſtriſſ. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore pro Μικ]α βοομυςα κυ .... ο .... κλοπινς συν ... δετε πατρὸς ἀγαυῦ. ita reſcripſit:

Μυκήταο βοὸς μύςαι ——
Κύκλα βοοκλοπίης συναείδετε πατρὸς ἀγαυῦ.

Vide reliqua ſupra pag. 11. annotata.

tum. Quæ sit substantia ejus, sapientiæ venerandâ voce monstratur; ait enim in libris Salomonis, † *Omnia idola nationum æstimaverant Deos, quibus neque oculorum visus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum. Sed & pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, & qui spiritum mutuatus est finxit illos. Nemo autem sibi hominum poterit Deum formare: cum sit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior est autem his quos colit, quoniam quidem ipse vixit, illi nunquam.* Quid amplius quærimus, sapientia nos divinâ voce convenit, & quicquid in arcanis Dei viderat docuit, & quod erat salubre, monstravit, ne fragilis & caduca mortalitas in exitium suum mortemque properaret. Hoc idem in psalmis præmonet Spiritus Sanctus. Invenimus enim in Psalmo CXXXIV. ita esse perscriptum: *Idola gentium, argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent & non loquuntur, oculos habent & non vident, aures habent & non audiunt. Neque enim est spiritus in ore ipsorum, similes sunt illis qui faciunt ea.* Si artifex, qui ad ostentationem ingenii simulachrum aut sculpsit, aut fudit, divinâ maledicti animadversione percutitur, quid sperare debeat considerandum est, qui quod alter vendidit, Deum dicit. Hieremias etiam cum præcepta Deo jubente plebi daret, hac populum oratione convenit: * *Dicite autem in corde vestro, tibi oportet adorare Domine. Angelus autem meus vobiscum est, legem autem exquiram ab animabus vestris. Lingua eorum polita fabro, ipsa etiam inaurata, & inargentata falsa sunt, & non possunt loqui: Et sicut virgini hortatu amantis accepto auro fabricati sunt coronas supra capita Deorum suorum. Est autem quando subtrahent sacerdotes à Diis suis aurum & argentum, & erogabunt illud in semetipsos. Dabunt etiam ex ipso & prostitutis meretricibus, ornabuntque illos ut homines vestimentis, Deos argenteos, & aureos, & ligneos.*

† *Sap.* 15. * *Baruch.* 6.

Addit etiam in sequentibus, ut omnem dubitationem trepidationis excutiat: *Supra corpus ejus & caput volitant noctua & hirundines & aves similiter. Unde scietis quia non sunt Dii? Non ergo timueritis eos. Aurum est, quod circa se habent ad speciem, nisi aliquis extersèrit aruginem, non fulgebit. Neque enim cum conflabuntur sentient; precio empti sunt in quibus Spiritus non est; sine pedibus in humeris portantur.* Addit etiam ut confirmata mens fortius roboretur: *Scientes itaque ex his quia non sunt dii, ne timueritis eos.* Et ut sacerdotum eorum miserum decus monstret, addit: *In domibus eorum sacerdotes sedent habentes tunicas scissas, & capita & barbas rasas, quorum capita nuda sunt. Rugiunt autem clamantes contra Deos suos, sicut in gehennâ mortui.* Quod autem & reges & gentes hæc de ipsis pronunciaturi sunt, is idem Propheta præsagâ voce significat; ait enim: † *Scietur postea, quia falsa sunt gentibus universis, & regibus. quia manifestum est, quod non sunt dii, & nullum Dei opus sit in ipsis. Regem regioni non suscitabunt, neque pluviam hominibus dabunt. Judicium quoque non discernent, neque regionem liberabunt ab injuriâ, quia nihil possunt. Et cum inciderit in domo Deorum ligneorum & inauratorum, & inargentatorum ignis, sacerdotes illorum liberabuntur: ipsi autem sicut trabes in medio comburentur. Regi autem & bello non resistent, quomodo existimandum est, vel recipiendum, quia sunt Dii? Neque à furibus, neque à latronibus se liberabunt Dii lignei & aurati, & inargentati, quibus hi, qui fortes sunt, aurum & argentum, quo operti sunt, auferent illis.* Tollite, tollite securi, sacratissimi Imperatores, ornamenta templorum. Deos istos aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria universa ad utilitatem vestram dominiumque transferte. Post excidia templorum in majus Dei estis virtute provecti; Vicistis hostes, propagastis imperium: &, ut virtutibus vestris gloria major accederet, mutato ac contempto temporum ordine. Hyeme

† *Baruch. 6.*

(quod

(quod nec factum est aliquando, nec fiet) tumentes, ac sævientes undas calcastis Oceani sub remis vestris. Incogniti jam nobis pene maris unda contremuit, & insperatam Imperatoris faciem Britannus expavit. Quid amplius vultis? Virtutibus vestris victa elementa cesserunt. Quod autem Deus jubeat idola non fieri, sacrosanctæ legis scripta declarant. † In Exodo enim sic invenimus esse perscriptum; *Non facietis vobis Deos argenteos, neque Deos aureos.* Et rursus in eodem libro, vocem Dei jubentis invenio: * *Non facies idolum, nec cujusquam similitudinem.* Pudorem miseris indicit Spiritus Sanctus, quia cupit errantes revocare, non perdere; & ait per Esaiam: ┼ *Confundemini confusione, qui fiditis super sculptilia, qui dicitis fusilibus: vos estis Dii nostri.* Dat etiam legem, quam consecratus populus devotâ perpetuitate custodiat, & ita mandat: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies.* Et in Deuteronomio similia Dei mandata noscuntur; ait enim: * *Non erunt tibi Dii alii absque me.* Addit etiam, ut animis eorum majestatis suæ pondus insinuet: †† *Videte, videte quia ego sum, & non est Deus præter me. Ego interimam, & vivere faciam, percutiam & ego sanabo, & non est, qui eripiat de manibus meis.* In Apocalypsi etiam hoc idem sanctâ revelatione monstratur. ita enim scriptum est: ** *Et vidi alium angelum volantem medio cœlo, habentem Evangelium æternum, ut annunciaret super terram per omnes nationes & tribus, & linguas, & populos, dicentem voce magnâ: Metuite potius Dominum, & date illi claritatem. Quoniam venit hora judicii ejus, & adorate eum qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt.* Dominus quoque noster Jesus Christus paterna legis instituta custodiens, hoc idem venerandâ constitutione promulgat; ait enim: ┼┼ *Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est, & diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de totâ animâ tuâ, & de totâ virtute tuâ, hoc primum*

† *cap.* 20. * *cap.* 20. ┼ *cap.* 42. * *cap.* 5. †† *cap.* 32. ** *cap.* 14. ┼┼ *Mat.* 12.

primum est, & secundum simile huic: † *Diliges proximum tibi tanquam te.* * *In his duobus praceptis tota lex pendet, & Propheta.* Sequitur autem hoc divinum venerandumque præceptum immortalis Domini ac sancta conclusio; addit enim, ut manifestius viam salutis ostendat, & ita loquitur: *Hac est autem vita aterna, ut agnoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Sacrorum mandatorum ordinem scitis, quid sequi, quid fugere debeatis, venerandâ atque immortali voce didicistis. Audite rursus, quod maneat contemnentes exitium, quibus illos calamitatibus necessitas venerandæ legis astrinxerit: clausula enim venerandorum mandatorum in hæc verba colligit: ‡ *Sacrificans Diis eradicabitur, prater Domino soli.* Si solum sacrilegium hominem metuendâ pœnâ percuteret: si peccanti soli minaretur severitas legis, bene se ad sacrilegium obstinati furoris temeritate firmaret: nunc etiam stirpi minatur & soboli, & hoc agit ne qua pars nequissimi seminis relinquatur, ne quod profani generis vestigium maneat. *Sacrificans*, inquit, *Diis eradicabitur.* Considera quid agas misera ac luctuosa persuasio. Facinus tuum plurimos perdit, & per omnem substantiam generis tui fœcunda pœna dividitur. Cur autem contra sacrificantes sic sæviat, ordinatæ legis auctoritas in Deuteronomio * manifestâ significatione monstratur: ita enim invenimus esse perscriptum: *Sacrificaverunt damoniis, & non Deo.* Ad contaminatos ac pollutos te spiritus ne transferas, ab inferioribus ne speres auxilium: ne his supplices, quibus Dei gratiâ jam imperare debes. Ecce dæmon est quem colis, cum Dei & Christi ejus nomen audierit, contremiscit, & ut interrogantibus nobis respondeat trepidantia verba, vix se colligit: adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & statim de commissis sceleribus confitetur. Ne hunc colas, ne huic supplices, ne prostratus huic flectas genua, interdi-

† *Luc.* 10. * *Mar.* 12. ‡ *Exod.* 22. * *cap.* 32.

cto venerandæ legis juberis. Hinc severitatis pœna, hinc animadversionis metu metuenda sententia. Quid Dei indulgentiâ libertate concessâ jugum potius eligis servitutis ** Non desinit Deus summus crimen hoc salutari voce pulsare, sed misericordia ejus errantes homines corrigere frequenti comminatione festinat. † Audi per Esaiam Prophetam vox divina quid dicat: *Adoraverunt Deos, quos fecerunt digiti eorum, & curvatus est homo, & humiliatus est vir, & non laxabo illis.* Et jam vos, ô profani homines, iratum numen alloquitur; & adhuc errores vestros sacrâ convenit voce; ait enim in sequentibus per eundem Prophetam: * *Illis fudistis libamina, & illis imposuistis sacrificia. Super hæc non indignabor, dicit Dominus?* Adhuc indignationem suam salutaris Deus dilatat, severitatem suspendit, si vos forsitan peccare pœniteat, ut sacrilegæ voluntatis exitium aliquo genere relinquatis. Ecce in ipso indignationis impetu moderatâ rursus voce persuadet, & irarum suarum comprimit stimulos; ait enim per Hieremiam Prophetam: ⊥ *Nolite ambulare post Deos alienos, ut serviatis eis, & ne adoraveritis, ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos.* Quid hic ad sacrilegium pronus aures tuas obstruis? quid hic obstinati furoris ardore in exitium mortemque festinas? Liberum te Deus fecit, in tuâ manu est, ut aut vivas aut pereas. Quid te per abrupta præcipitas? in lubrico itinere constitutus, & in ipso lapsu positus, titubantia aliquando suspende vestigia? Ecce sententia depromitur, ecce pœna decernitur, diu criminibus tuis pepercit divina moderatio, diu facinus tuum cum dissimulatione respexit, pervenis ad illud anceps, ubi spes, ubi vota deficiunt. Et ut manifestius instruaris, animadversionis exitium disce. Super hac re in Apocalypsi totus ordo responsi est; ita enim scriptum est: ⁎ *Si quis adorat bestiam & imaginem ejus, & accipit vota in fronte suâ, & in manu, bibet*

† *Esai. 1.* * *Esa. 17.* ⊥ *cap. 25.* ⁎ *cap. 14.*

bibet & ipse de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus. Et punier igne & sulphure sub oculis agni, & fumus de tormentis eorum in secula seculorum ascendet. Nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorant bestiam, & imaginem ejus. Sed & vobis, sacratissimi Imperatores, ad vindicandum & puniendum hoc malum necessitas imperatur, & hoc vobis Dei summi lege præcipitur, ut severitas vestra idololatriæ facinus omnifariam persequatur. Audite & commendate sanctis sensibus vestris quid de isto facinore Deus jubeat. † In Deuteronomio lex ista præscripta est; ait enim: *Quod si rogaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut uxor tua, quæ est in sinu tuo, aut amicus tuus, qui est æqualis animæ tuæ, latenter dicens: Eamus & serviamus aliis Diis gentium, non consenties ei, & non exaudies eum, & non parcat oculus tuus super eum, & non celabis, annuncians annunciabis de illo. Manus tua erit super eum inprimis interficere eum, & manus omnis populi deinceps. Lapidabunt eum & morietur, quoniam quæsivit avertere te à Domino tuo.* Nec filio jubet parci, nec fratri, & per amatam conjugem gladium vindicem ducit. Amicum quoque sublimi severitate persequitur, & ad discerpenda sacrilegorum corpora omnis populus armatur. Integris etiam civitatibus, si in illo fuerint facinore deprehensæ, decernuntur excidia: & ut hoc providentia vestra manifestius discat, constitutæ legis sententiam proferam. * In eodem libro in integris civitatibus pœnam Dominus hac voce constituit, ait enim: *Aut si audieris in unâ ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dat tibi, inhabitare illic, dicentes: Eamus & serviamus Diis aliis, quos non nostis: interficiens necabis omnes, qui sunt in civitate cæde gladii, & incendes civitatem igni, & erit sine habitatore. Non ædificabitur in æternum.* ‡ *Et avertetur Dominus ab indignatione iræ suæ, & dabit tibi misericordiam, & miserebitur tui, & multiplicabit te, si exaudieris vocem Domini Dei tui, & observaveris præ-*

† *cap.* 15. * *Deut.* 13. ‡ *Deut.* 13.

cepta ejus. Misericordiæ suæ vobis, sacratissimi Imperatores, Deus summus præmia pollicetur, & amplificationis maximæ augmenta decernit. Facite itaque quod jubet, complete quod præcipit. Auspicia vestra majoribus cumulata sunt donis, initio fidei positæ divini favoris incrementa sensistis. Nunquam vos manus Dei veneranda deseruit, nunquam vobis laborantibus denegavit auxilium. Strati sunt adversantium cunei, & rebellantia ante conspectum vestrum semper arma ceciderunt. Missi sunt superbi sub jugum populi, & Persica vota collapsa sunt. Nec stare diu contra vos poterit malis suis armata crudelitas. Dei virtutem utrique diverso sensistis eventu. Vobis cœlestis victoriæ corona collata, & felicitate vestrâ nostra relevantur incommoda. Hæc vobis Deus summus, sacratissimi Imperatores, pro fide vestrâ reddidit præmia. His vos interim remuneratos insignibus ad arcana venerandæ legis invitat. Purâ mente, devotâ conscientiâ, incorrupto animo clementia vestra cœlum semper aspiciat, à Deo semper expectet auxilium, Christi venerandum numen imploret, & pro salute orbis terrarum ac vestrâ, salutari Deo spirituales offerat victimas. Sic vobis feliciter cuncta provenient, victoriæ, opulentia, pax, copia, sanitas & triumphi, ut divinâ majestate protecti, orbem terræ felici gubernetis imperio.

DIS-

DISSERTATIO FRANCISCI BALDUINI JC. IN M. MINUCII FELICIS OCTAVIUM.

T hunc sive Libellum, sive Dialogum, qui multis jam seculis falso creditus est dictusque esse octavus Arnobii adversus Gentes, & inscriberem, & esse plane liquidoque affirmarem M. Minucii Felicis OCTAVIUM, facile mihi persuaserunt duo & boni, & antiqui, & graves testes auctoresque, Lactantius & Hieronymus. Ille enim suarum Institutionum lib. I. cap. undecimo citat Minucium Felicem in eo, ut ait, libro, qui OCTAVIUS inscribitur: & ex eo verba quædam descripta recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujusquam OCTAVIUM fingere. Idem lib. 5. cap. 1. loquens de Christianorum, quos legerit, eloquentia, primo loco hunc Minucium laudat. *Minucius* (inquit) *Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui* OCTAVIUS *titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.* Testis alter est Hieronymus, qui hunc (sicut ipse fatetur) Lactantium secutus, in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum ait: *Minucius Felix Romæ insignis causidicus, scripsit Dialogum Christiani & Ethnici disputantium, qui* OCTAVIUS *inscribitur.* Idem in epist. ad Magnum Oratorem Roman. *Minucius* (inquit) *Felix causidicus Romani fori, in libro, cui titulus* OCTAVIUS *est, quid Gentilium scripturarum dimisit intactum?* Jam autem non esse hunc librum Arnobii, satis patet, cum Minucii esse apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epistola subjicit, indicare alioqui poterat, Arnobii non esse, cum quidem non nisi septem, qui etiamnum extant, libros adversus Gentes Arnobium scripsisse testetur. Cumque alterum quendam librum Minucio nostro falso inscriptum fuisse narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui ejus erat unicus καὶ γνήσιος, fuisse illi surreptum, alterique non domino injuste ascriptum: ut & plagio & partu supposito facta nostro Minucio duplex injuria esse videatur. Sed hæc frequens est querela de librariorum nihil non temere miscentium facinoribus. Fortasse, ut hunc libellum Arnobio quidam ascriberent, quædam styli & argumenti similitudo, quæ imperitos persæpe fallit, fecit: & cum

legerent OCTAVIUM, statim somniarunt octavum aliquem esse librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione utenti Dialogum temere ascribendum non esse cogitassent. Verum inscitiæ tam cœca quam confidens est audacia. Sane Hieronymus scribit, Nepotianum suum tam in scriptoribus Ecclesiasticis diligenter versatum fuisse; ut si quid ex iis proferretur, statim agnosceret atque discerneret, quid Tertulliani, quid Cypriani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii esset. Ceterum tanto magis miror, Erasmum eo loco, illum dico Erasmum, hominem acerrimo judicio præditum, & talium scriptorum minime obtusum censorem, annotasse, hujus Minucii nihil nunc extare.

Cujus potissimum Imperatoris temporibus Romæ vixerit noster Minucius, nondum mihi satis liquet. Hieronymus in suo Catalogo, quo scriptores Ecclesiasticos eo quo vixerunt ordine recensere videtur, illum Origeni proximum, Cypriano priorem fuisse, obscure significat. Sed ejus alioqui vel seculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani de idolorum vanitate libello plurima sunt, quæ totidem verbis in OCTAVIO Minucii leguntur: necesse ut sit, aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea sumpsisse. Hieronymus vero in Epistola ad Magnum, loquens de Latinis scriptoribus Ecclesiæ, etsi Minucium ante Cyprianum laudet, tamen illam de idolis orationem ascribere Cypriano magis videtur. Sed & in apologia pro suis adversus Jovinianum libris, primo loco Tertullianum, secundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, sed sine teste, affirmat eum Romæ floruisse, quo tempore Urbanus ibi erat Episcopus: hoc est, temporibus Alexandri Severi Imperatoris. Si ita esset, esset Minucius antiquior Cypriano, æqualis Tertulliano, nostrisque adeo Jureconsultis Ulpiano & Paulo. Verum etsi posteriorem fuisse credam, tamen proxime illa tempora secutum esse existimo; nostra vero non attingere nisi intervallo longissimo, hoc est, annorum prope M. CCC.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuisse memini, in qua quatuor Consules Minucii Augurini intra annos quadraginta numerari possunt. Sed & Minucios Rufos, & Minucios Thermos in Fastis Consularibus lego. Denique & Minucius Fundanus Asiæ præses fuit illustris, ad quem Adrianus Imp. non iniquam de Christianis legem misit: ut jam nihil dicam de eo, cujus in Epistolis meminit Plinius, vel quem ille noster laudat Iulianus, cujus ad Minucium Natalem libri de jure civili laudantur.

His vero omnibus unum Minucium Felicem, etsi non fuerit ejusdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem posteriorem, doctrina tamen, virtute, & (quod primo loco numerandum est) pietate multo superiorem. Fuit enim non modo Iurisconsultus magnus, & excellens suo tempore orator: sed & (quod majus est) fuit serio Christianus. Afrum fuisse suspicor, licet id affirmare non ausim. Certe Frontonis Cirtensis (Cirta autem fuit nobilissima Numidiæ

midiæ civitas, cujus & in Pandectis mentio fit) ita meminit, ut in Africa versatum se esse significet. Estque genus dicendi, scribendique secutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: ut jam de posterioribus non loquar, quos eadem olim aluit Africa, quæ ut semper aliquid novi proferre dicebatur, sic etiam religionis nostræ vindices & patronos doctissimos, acerrimosque protulit, & ad ipsius quoque Romanæ Ecclesiæ præsidium atque defensionem emisit. Nam & ex eadem Africa prodibant hostes minime ignavi, neque improbi minus, quam vehementes calumniatores, qualis (ne longius abeam) fuit ille, cujus jam memini, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quam impium Christianorum adversarium fuisse, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuisse Papirium Frontonem Iurisconsultum, qui in Pandectis laudatur. Suspicor potius fuisse Cornelium Frontonem Rhetorem: quem Capitolinus narrat fuisse præceptorem M. Antonini Philosophi Imp. & ex cujus etiam schola oratoria accepimus prodiisse illum nostrum Militonem, qui ad Christianorum defensionem eloquentiam suam convertit: ut quod illis impius præceptor probrum asperserat maledicendo, bonus discipulus abstergeret respondendo.

Minucium nostrum Romæ causas egisse, paulo ante ex Lactantio & Hieronymo dictum est: neque hoc ipse dissimulat, cum vindemiarum feriis curam judiciariam sibi remissam fuisse narrat. Sic enim & Ulpianus in Pandectis lib. 1. D. de Feriis scribit, M. Antonini Imp. oratione expressum fuisse, ne quis messium aut vindemiarum tempore adversarium cogeret ad judicium venire. Sicuti & Suetonius narrat Augustum statuisse, ne Septembri Octobrive mense necesse esset in Senatum venire. Imo vero & ipse Cyprianus, tanquam alter Minucius, in sua epistola ad Donatum, meminit ejus temporis, quo (ut ait) indulgente vindemia solutus animus in quietem, solennes & statas anni fatigantis inducias sortitur. Ac tum quidem secessus amœnos captare se ait, ubi de rebus divinis cogitet. Non dissimilis est narratio nostri Minucii. Felices vero illæ feriæ, quibus à foro subselliisque abductus nobilissimus causidicus est ad religiosam sive commentationem, sive disputationem. Cicero, quod abs nostro Scævola accepit, narrat Lælium cum Scipione solitum esse rusticari: eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex vinculis evolassent: conchas etiam & umbilicos ad Cajetam & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Ejus vero exempli statim mihi in mentem venit, cum Minucium audirem, relicto strepitu forensi, cum suo Octavio rusticari, & in littore Ostiensi suaviter spectare puerilem, quem describit, ludum. Sed cum deinde audio, quam in illo secessu & gravis & seria de religione disputatio fuerit, & quale sit in deserto fornice concilium: sentio, nunquam coactum Romæ fuisse senatum majori de re: nullumque forum, urbem nullam, nullum negotium, illi sive otio sive solitudini prætulero. Sæpiusque ut Iuriscon-

risconsulti eo modo feriari, secedere atque rusticari aliquando velim, optare cogor. An in eorum animas cadere non potest sancta aliqua, & religiosa, & secreto suo digna rerum divinarum cogitatio? Lactantius innuit Minucium sese totum non contulisse ad studium rerum Ecclesiasticarum. Sed tanto nobilior ejus Jurisprudentia fuit, quæ qualis esse debet, in Repub. fuit: & rerum divinarum humanarumque curam & cognitionem conjunxit: tantoque propterea magis ejus exemplum nostri ordinis hominibus commendo: ut saltem diebus nefastis in ocio melioris religionis fastos excolant, iisque se dent atque addicant. Habebant olim feriantes Romani suam decursionem Tiberinam, cujus meminit Cicero: suamque (ut leges nostræ vocant) Majumam ad Ostiam. Sed excursio nostri Minucii quam minime aut ociosa aut ludicra fuit? Digna profecto, cujus vestigia libenter conspiceret Augustinus: & illum recessum, in quo habita est disputatio, salutaret, cum in Ecclesia Ostiensi matrem suam Monicam sepeliret. Equidem religiosi ejus colloquii, quod sancta hæc matrona cum filio suo habuit ad ostia illa Tiberina, (sicuti ipse recitat lib. 9. Confession.) meminisse soleo, quoties Dialogum hunc Minucianum lego.

Quænam esset Romani fori conditio, cum in eo versaretur Minucius, quæque Ecclesiæ in ea urbe tunc facies esset, ejus ætatis memoria plane ostendit: & quæ aliquando scripsi ad edicta veterum Principum Romanorum de Christianis, eam rem illustrant. Neque ignota est historia temporum, quibus Decius aut Valerianus imperavit. Bene vero habet: Jurisconsultis, quorum de jure civili responsa legimus, non solum abs religione alienis, sed & ejus acerrimis adversariis, successisse Christianum causidicum: & illud sive forum, sive collegium Romanæ togæ atque advocationis, quod tot jam annis conspersum fuerat sanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & vestigiis Christiani Jurisperiti expiatum atque consecratum fuisse. Arnobius libro primo gloriatur, & oratores & jurisconsultos, magnis (ut ait) ingeniis præditos, transiisse ad Ecclesiam. Credo equidem, cum id scriberet, de Minucio eum suo cogitasse. Multos ejus ordinis fortasse numerare vix potuisset; Sed Minucii tamen exemplum quosdam secutos esse credo: ut & Minucius habuit, quos in eodem stadio sequeretur. Saltem Hieronymus ad Magnum, ubi Minucium laudat, meminit duorum Romanæ urbis Senatorum, Hippolyti & Apollonii, qui ut inter scriptores Ecclesiasticos referrentur, meriti sint. Quid dicam de illo Vetio Epagatho Lugdunensi, qui olim & multis quidem ante Minucium annis & fuit, & partim ignominiæ, partim honoris causa (ut varia tunc erant hominum de religione judicia) publice appellatus est ADVOCATUS CHRISTIANORUM? An horum causam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, nescio. Certe Tertullianus vix hoc licuisse significat, & tam odiosa tunc erat eorum sive religio, sive Ecclesia, cui status Reipub. Imperiique Rom. adversabatur, totque jam erat publicis

blicis præjudiciis confossa, ut ipsius nominis Christiani confessio ad damnationem satis esset. Tantum abest, ut hujus religionis esset, quæ libertatis erat, assertio. Sed tanto magis interea miror, in tam profano & inimico foro consistere causidicum pium potuisse. Mirum vero, cum jam annis prope ducentis orbis Romanus & palam & publice & libere Christo nomen dedisset, auctoribus ipsis Imperatoribus, visam esse*legem necessariam, quæ & tandem lata est, ut in nullo foro vel advocatus vel causidicus esset ullus, vel jus postulandi quisquam haberet, qui Christianus non esset. l. 8. Cod. de Postul. Quam fuit itaque nobile Minucii nostri exemplum, quo bonarum partium, quantum potuit, patronus Romæ fuit, quo tempore nondum impune hoc licebat? Certe Christianis tunc erat interdictum foro, neque iis jus postulandi Prætor dabat. Verum etsi magis illi palliati quam togati esse solerent: tamen quia iis respub. sæpe carere non poterat, aliquando togatos esse eos, & eorum quosdam aliquod in repub. munus obire, passi sunt ethnici principes. Christiani Imperatores deinde multo fuere indulgentiores, qui eos & Consules & Præfectos Urbi atque etiam Prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant esse acerrimos hostes religionis, quod intelligi potest vel ex unius Symmachi conditione. Sed facti tandem aliquando sunt severiores, & senatum forumque Romanum perpurgarunt, & Minucios quosdam esse jusserunt, quicunque vel jus dicerent, vel causas agerent. Aram Victoriæ, quæ in vestibulo curiæ stabat, ad quam senatus jurare atque sacrificare solebat, jam pridem everterant, ipso etiam Symmacho & senatu reclamante. Sed effecerunt postremo, ut non modo à tali superstitione liberi essent omnes togati, sed etiam ut nulla in foro nisi Christiana esset illa Iurisprudentia, cujus jam olim aliqua in Minucio nostro effigies fuerat.

Minuciani hujus Libelli inscriptio, & Dialogi forma, antiquum, eruditumque scribendi morem refert. Genus dicendi est argutum, acre, vehemens. Est pressum, densum, nervosum, crebris sententiis compactum, omniumque antiquitatum atque historiarum memoria refertum: & in quo plures sententias, quam periodos numerare possis. Nam neque verbosi olim fuerunt Christiani, qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac (ut uno verbo dicam) polyhistores. Quod ad falsa crimina attinet, non tam verbis & libellis quam vita & re ipsa refellebant adversarios.

Quæstio, quæ hic proponitur, & causa, qua de agitur, magna est, de religione nempe vera aut falsa. Acerrima utrinque est actio atque contentio. Exitus & victoria est, qualis esse debet, ubi verum cum falso confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum gravis hostis est Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accusator acerrimus atque justissimus est Octavius Ianuarius. Medius sedet bonus judex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occasio fuit, quod cum hic cum duobus illis, quos nominavi, in

litore Ostiensi ambularet, ab Octavio Christiano reprehensus sit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere se significasset. Sane olim Pisone & Gabinio Coss. Serapidis sacra Capitolio & urbe fuerant ejecta: sed postea fuerunt restituta, & in suburbiis facile hærebant. Reprehensus Cæcilius fremit, & tanquam irritatus graviter in Christianorum religionem invehitur: suamque simul superstitionem defendens, Octavium velut lacessit. Sed imprudens incurrit in adversarium fortem & acrem: & (ut ille ait) fragili cupiens illidere dentem, infregit solido.

Causæ status non unus est. Cæcilius varie & confuse agit de multis. Octavius pleraque & depellit sola inficiatione, & retorquet justa recriminatione. Quædam ingenue confitetur: sed jure defendit. Itaque hæc disceptatio partim facti, partim juris quæstionibus constat. Tertullianus autem, & ante Tertullianum Justinus & Athenagoras, quorum extant apologetici libelli, & postea Cyprianus partim contra Demetrianum, partim in libello de vanit. idol. & multo deinde magis Arnobius atque Lactantius hanc causam egerunt: & usi plerumque sunt non iisdem modo & sententiis & argumentis, sed & verbis & formulis. Sic enim majores nostri eadem de iisdem (ut ille olim dicebat) dicere solebant.

Atque utinam posteritas tale observasset exemplum, ambitiosa novitas bonam antiquitatem non inquinasset. Velim sane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non sit necesse. Multa ex veterum philosophorum disputationibus & poëtarum fabulis, & Romana, Græcaque historia subtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum esset iis de rebus annotationes multas & ociosas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquitatum Christianarum memoriam pertinent, copiose explicare. Sed & harum commentariis alius dabitur liberior locus: nam iis, quos jam inchoavi, absolvendis aliquando me dedam. Jam vero præter illos, quos dixi, libellos, valde velim etiam hic legi & comparari adversarias orationes Symmachi & Ambrosii: ut, quam causam acriter quidem, sed privatim tamen, quo tempore Christianis palam esse vix licebat, actam esse ex Minucio audiemus, eandem multis post annis publice in aulico consistorio iterum iterumque agitatam, in eaque nobilem Romanorum sacrorum patronum, qui & Pont. Max. & Præfectus Urbi erat, cum maximo & acerrimo antistite Christianæ religionis commissum, quo tempore nostri liberi erant & bona, æquaque conditione, audiamus: præsertim cum judex & arbiter sederet, non modo tam religiosus, quam Minucius, sed multo majoris auctoritatis, & qui rem bene judicatam exequi, & adversarii calumniatoris petulantiam reprimere atque coërcere posset. Si quis denique hic adjungat Augustini libros de Civitate Dei, ad Octavii disputationem multum lucis & splendoris adjunxerit. Ego in talibus commentariis nunc describendis non immorabor. Sed breviter tantum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam.

Cæci-

Cæcilius principio laudat nescio quam sive Academicam ἀκαταληψίαν, sive Pyrrhonicam ἐποχὴν, quasi nulla esset religionis scientia: & Epicurea audacia exagitat Dei providentiam, prope ut ille Cotta apud Ciceronem in libris de Nat. Deor. Octavius providentiam defendit: neque iis etiam argumentis uti dedignatur, quibus Vellejus apud eundem Ciceronem refellit Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Christianos Deo, ut quidam fato, addicere quicquid agitur geriturve. Abs verbo Fati, tametsi odioso propter ineptias Stoicorum, qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius. Sed longiorem ea de re disputationem in aliud tempus rejicit, & eum veluti scopulum caute refugit. Sane Hieronymus in Catal. & ad Magn. testis est, quendam de fato librum olim Minucio inscriptum fuisse. Sed falsam fuisse inscriptionem monet. Credo illi à quibusdam esse ascriptum, quia hîc videbatur tale aliquid esse pollicitus. Arnobius quem Minucii discipulum & imitatorem appellare soleo, modo adversarios de fato accusat, modo etiam Christianos eodem nomine accusatos fuisse ostendit: & in utraque tamen causa, cum ad rem ventum est, hæret, & nescio quomodo attonitus ἐπέχει. Nam (juvat enim propter Minucium & quosdam alios obiter hoc notare) lib. 7. posteaquam exagitavit fatum, præsertim quale Stoici fingebant: *has tamen* (inquit) *partes, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas transcurrimus atque intactas.* Idem lib. 2. cum scriberet Christianos urgeri rogatos, an sine Dei voluntate quicquam fieret: tam se utrinque premi sentit, ut ad elabendum, deprecatione cujusdam ignorantiæ utatur. *Si* (inquit) *cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec citra ejus nutum quicquam potest in rebus vel provenire vel cadere: necessario sequitur, mala etiam ut cuncta voluntate ejus intelligantur enasci. Sin autem dicere voluerimus, pessimorum ab eo rejicientes causas, mali esse conscium generatoremque nullius: incipient videri aut eo invito res pessimæ fieri, aut (quod sit immane dixisse) nesciente, ignaro, & nescio.* Quid igitur tandem, inter has veluti Symplegadas constrictus, quæstioni respondet? *Respondeamus* (inquit) *necesse est, nescire nos ista, &c.* Justinus antea in sua apologia non dubitaverat τὴν τ̃ εἱμαρμένης ἀνάγκην (ut appellat) aperte inficiari, planeque rejicere, dum scopulum unum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius reformidasse videtur. Tandem vero Augustinus in eadem Africa volens veluti persolvere, quod Minucius pollicitus esse dicebatur, &, quod hic præstare fortasse vix potuisset, cumulate dependere: subtiliter exposuit in hac quæstione medium quidpiam, quo satisfieri posse judicavit utrique difficultati. Sciebant & Minucius & Arnobius, quænam olim fuisset dissensio disputatioque inter Chrysippum & Diodorum περὶ δυνατῶν, καὶ εἱμαρμένης, sive de fato. Nam & nos ex Cicer. & Plutarcho illam utcunque cognoscimus. Sed ne in hujus quidem judicibus & arbitris nostri quicquam deprehendebant, quod omnino sequerentur. Itaque quamdiu non

non liquebat, AMPLIUS pronunciare, quam temere aliquid statimque definire maluerunt.

Redeo ad Cæcilium. Is suorum numinum antiquitatem, passimque receptam auctoritatem, quantum potest, tuetur: Christianorum Deum verum & unicum exagitat, & eos interea tanquam ἀθέους proscindit: Octavius idolorum fabulam & vanitatem salse traducit, iisdem etiam verbis usus, quibus Cyprianus in eodem argumento utitur. Neque vero difficilis fuit reprehensio, cum quidem & ipsius Ciceronis libri de Nat. Deor. veluti suffragarentur. Nam & Arnobius testis est, propterea quosdam Christianorum hostes aliquando mussitasse, libros illos jussu senatus abolendos atque concremandos esse. Quid? res ipsa, quæ abs suis quoque cultoribus est irrisa, (nulla enim unquam stultior atque ineptior fabula ullius superstitionis fuit) ultro sese refellebat. Sed quod huc pertinebat, facile describere potuit Minucius ex Tertulliano, Justino, Athenagora, Theophilo: ut & postea ex Minucio Arnobius, Lactantius, Ambrosius, Augustinus, cum eandem causam agerent. Certe quod Octavius de Saturno narrat, Lactantius ipsum Minucium auctorem laudans repetit, latiusque exponit lib. 1. cap. 2. Ut autem Octavius totam fabulam Romanæ superstitionis salse subsannat: sic & ipsorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur Ethnici, vanitatem eleganter ostendit: ac ante suam quidem ætatem oraculum Apollinis Pythii desiisse significat: sicuti & Plutarchus fatetur temporibus Adriani Imp. plane defecisse. Sic enim cum Christianæ religionis veritas invalesceret, necesse fuit evanescere imposturam illorum τῶν χρηστηρίων. Porro Octavius de dæmonibus & eorum, cum abs Christianis adjurantur, trepidatione narrat, quod antea Justinus & Tertullianus in Apolog. & Cyprianus contra Demetrianum, & postea Lactantius lib. 4. capite vigesimo septimo. Itaque facile refellit ipsum quoque Ulpianum, Christianos, ut impostores, hujus (ut vocant) exorcisationis causa, irridentem. l. 1. De extraordinaria cognitione. Inanes non fuisse exorcismos posterioribus quoque temporibus, & fuisse frequentes in Ecclesia, intelligi quoque potest ex Optato Afro & Augustino, scriptoribus à Minucio minime alienis.

Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non dissimilia iis, quæ Justinus περὶ μοναρχ. & Clemens Alexandrinus collegerant. Nam & utrumque legisse noster potuit. Neque vero præterit, quod Cyprianus urget, ipsum quoque vulgus naturaliter appellare Deum unum & singularem, cum Numen invocat; sicuti & Lactantius libro secundo, cap. primo ait, Ethnicos, cum jurarent, Deum potius quam Jovem nominasse. In antiqua formula jurisjurandi Rom. nominatur Diespiter. Sed Cicero lib. septimo epist. ad Trebat. dixit, *jurare Jovem lapidem*. Sæpe etiam Jovis meminisse olim jurantes constat, & apud Græcos Ζεὺς ὅρκιος est appellatus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur, ignotis etiam numinibus Romanos aras extruxisse. Nam quid hoc aliud est, quam errorem confiteri? Talem aram

Paulus

Paulus Athenis vidisse se ait, & ex ea sumit argumentum convincendæ hujus ignorantiæ, docendorumque Atheniensium. Neque in Attica modo, sed & in Elide fuisse aras ita inscriptas, testis est Pausanias. Et fortasse postea Octavius cum docere Cæcilium instituit, Pauli exemplo inde repetiit suæ Catecheseos de veri Dei cognitione principium.

Illud quoque mirum videri posset, Cæcilium gloriari, quæ apud alios populos singula numina coluntur, universa Romæ coli: nihil ut supersit, quam ut suum Pantheon gloriose ostentet. Atqui obstabat lex Romuli, quæ peregrinos Deos coli vetabat. Obstabat Ciceronis sententia, qui confusionem religionum alioqui fore pronunciat. Sed peregrinos fortasse non judicabant, quia jam erant publice acciti, & veluti civitate donati. Sic Urbs illa, quæ ab Athenæo scite dicta erat ἐπιτομὴ τῆς οἰκουμένης, salse abs Theophilo nostro ante Minucii ætatem appellata est ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας. Nam & Tertullianus dixerat, in ea consedisse conventum dæmoniorum, curiamque Deorum. Interea non temere adjecit, illic quidvis colere jus fuisse, præter Deum verum. Estque profecto memorabile quod Augustinus lib. primo de consen. Euang. c. 18. scribit, cur illum unum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. *Quia* (inquit) *solum se coli voluerit, illos autem Deos gentium, quos isti jam colebant, coli prohibuerit.* Cum autem de ipso Christo quæreretur, alia etiam causa fuit, cur Senatus reclamaret. Porro ut Augustinus in eo libro multa inculcat, quæ ex nostro Octavio repetita videri possent, sic & quod eleganter respondet de excidio Hierosolymitano, Octavii de eadem re responsionem confirmat. Sed singula nunc describere nihil attinet. Redeo ad Minucianum auditorium.

Cæcilius Christianos accusat quod templa tanquam busta despiciant. Fatetur Octavius. Nam & Clemens Alexandrinus in προτρεπτ. antea probaverat illa esse sepulchra. Sed & Arnobius libro sexto templa bustis superlata fuisse ait. Cæterum Christiani alia postea ratione ex suorum Martyrum sepulcris, non modo templa, sed & altaria effecerunt. Neque non potuit Minucius ea vidisse. Sed ita est profecto. Etsi majores nostri religionis nomine multa facerent in speciem similia iis quæ ab ethnicis fiebant: tamen quia alius erat finis, aliusque usus, sua sacra defendi posse sciebant, etsi aliorum κακοζηλίαν damnarent. Sacrificiorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non dissimilis eorum, quæ lege divina Judæis mandata erant, forma fuit.

Etsi autem Christiani ætate nostri Minucii sua templa superbe attollere ad exemplum ethnicorum non possent, tamen suas saltem habebant cryptas, & quasdam etiam ædes & domus sacras in apertis & editis locis, ut Tertullianus ait, & lubenter conveniebant ad illa suorum martyrum sepulcra, quæ κοιμητήρια vocabant. Nam & hæc illis permisisse Gallienum Imper. (qui Minucii ætatem non longo intervallo attigit) Eusebius scribit. Ridet autem Cæcilius, quod Chri-

Christiani suos jam vita functos, non tam mortuos esse, quam dormire dicerent, & crederent, corporumque resurrectionem futuram jactarent. Atqui & apud suum Homerum legerat, ὑπνώοντας ἐγείρει, & apud Virgilium, Somnos adimere, cum de mortuis in vitam revocandis agitur. Quid præterea hîc responderit Octavius, conferri potest cum iis quæ antea Theophilus, Athenagoras, Justinus, Tertullianus eadem de re scripsere. Nam hos secutus Minucius est. Ridet Cæcilius Christianos quod cadavera ungant, non coronent. Atqui & Romani, etsi quid agerent, ignorarent, unguenta funebria habebant. Notus est ille Ennii versiculus, *Tarquinii corpus bona femina lavit & unxit.* Et licet Leges duodecim Tabul. servilem unctúram cadaverum (ut ait Cicero) tollerent, aliam tamen relinquebant: & ipsi Jurisconsulti inter justos funeris sumptus unguenta referunt. l. 37. De religios. & sumpt. fun. Quod ad coronas cadaverum attinet, fatetur Octavius Christianis ineptas videri: & eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullianus in lib. de Cor. milit. ait, à seculo coronari & ipsas libitinas: & ipse Cicero pro Flacco meminit aureæ coronæ impositæ mortuo cuidam Castricio. Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadaverum statuerent, dixi ad duodecim Tab. Denique ridet & indignatur Cæcilius, apud Christianos cadavera humari, non uri. Verum est verus illud, *Risu inepto nihil est ineptius.* Quid Octavius? Simpliciter respondet, antiquam esse suam & meliorem sepeliendi consuetudinem. Quod & Arnobius respondit. Nam & post Minucium mota iterum hæc quæstio est. Atqui Romani poterant sui saltem Ciceronis librum secundum de legibus legisse, qui hunc morem defendit & confirmat. Et Plinius libro septimo, capite quinquagesimo quarto, Ipsum, inquit, cremare, non fuit veteris instituti apud Romanos: terra condebantur. Sane Tertull. de cor. milit. ait: Christiano non licuisse cremare. & in lib. de resurrect. carn. ridet eos, qui atrocissime (ut ait) exurunt defunctos.

Porro Augustinus libro undecimo Confess. significat, in Ecclesia Ostiensi peculiarem aliquem etiam fuisse morem humandorum corporum. An is quoque jam tum in usu esset, cum ibi ageret Minucius, nescio. Ridiculum vero, quod Cæcilius, severus scilicet censor, Christianos accusat, quia neque unguentis delibuti, neque sertis redimiti essent. Mirum, quod interea non miratur, eos tamen usos jam tum fuisse oleo & chrismate. Sane sobriam, siccam, frugalemque vitam, hoc est, ab unguentis alienam, ipsi etiam ethnici laudare solebant: & Plato ex sua Repub. quam optimam suo judicio fingit, Homerum non ejicit nisi unguento perfusum & vittis redimitum, & (ut hic noster Octavius ait) coronatum: cum significaret sese habere nolle cives tam molles. Ac ne longius abeam, Vespasianus quendam unguentis madentem, & gratias agentem pro impetrata præfectura, aversatus, Mallem, inquit, allium oleres. Sed quid non objiceret Cæcilius, cum etiam Christianos accuset, quia

flores

flores naribus supponerent, nec capiti coronando imponerent. Atqui ipse Lucianus in suo Nigrino ipsos Romanos rectius irridet, quod Christianos hic non imitentur, & faciant contra naturam, planeque nihil aut sapiant, aut sentiant. Adde Tertull. de cor. milit.

Ceterum Cæcilius, ut alter Lucianus in Peregrino, Christianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius breviter negat hominem tantum esse, quem colunt: & regerit, adversarios potius esse ἀνθρωπολάτρας, qui reges tanquam Deos colant, & per eorum etiam genium jurent: quin imo gravius puniant ita pejerantem, quam si quis suum Jovem jurando sciens falleret. Suspicor hic notari quandam constitutionem Alexandri Severi: quæ tamen relata est in libros Juris. l. 2. Cod. de rebus credit. Sane olim Christianos noluisse uti tali formula jurisjurandi, testis est Tertullianus in Apologet. Sed tanto magis miror, eam posteriorum Cæsarum Christianorum legibus commendari.

Cæcilius contumeliose objicit, Christianos etiam ipsam crucem adorare. Negat Octavius. Adversarius iis, ut furciferis maledicit. Noster (non enim eum pudet crucis Christianæ) cruciferos suo modo dici, non recusat, & de suo crucis signo religioso (quod certe majoribus olim nostris familiare fuit) respondet, quod antea Justinus & Tertullianus scripserant, & postea Lactantius lib. quarto, capite vigesimo septimo. Nam & quanti illud fecerit Constantinus, notum est: certe ut vulgo res minus esset ignominiosa, edixit, ne deinceps facinorosi cruci affigerentur. Non desiit tamen Julianus Apostata, ut Cæcilius, Christianis ignominiæ causa exprobrare crucis cultum, sicuti ex Cyrillo intelligi potest.

Mira est impudentia calumniæ. Eo tandem evasit, ut nescio quæ sacrorum monstra Christianis objicerent adversarii, & qualia demens (ut quidam Poëta dixit) Ægyptus portenta colit. Audet etiam Cæcilius fingere illos adorare caput asini, quanquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam infitiatione depellit, & id potius de adversariis vere dici posse, recriminando probat, secutus suum Tertullianum: qui & Christianos vulgo dictos esse asinarios, & Christum ipsum auribus asininis tanquam aliquem Midam ab impio pictore expressum fuisse narrat. Talem autem confictam fabulam esse significat, quod Cornelius Tacitus mentiendo tale quippiam de Judæis recitasset. Verum & ante Tacitum multis annis Appio Alexandrinus tempore Caligulæ in Judæis accusaverat quandam ὀνολατρείαν. Cæterum cum Josephus tale mendacium jam refutasset, minus ignoscendum est Tacito, qui in eo perstat; minime vero illis, qui majori etiam impudentia Christianis hoc probrum aspergunt.

Turpius est, quod Cæcilius eodem pudore clamitat, eos colere nescio quæ pudenda. Ecquo ruit impura maledicentia? Octavius suæ verecundiæ esse intelligit, id longiori oratione non refellere. Interea audi-

audire cogitur alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios esse Christianorum cœtus antelucanos; incesto & parricidio pollutos, prope ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non solum abs suis depellit, sed etiam retorquet in adversarios. Quam incesta essent Romanorum sacra, non est ignotum. Nam & eorum Poëta, Nota Bonæ, inquit; secreta Deæ. Diu etiam humanas victimas immolarunt: etsi in aliis gentibus hanc, non jam dico sanctam, sed sanguinariam & sceleratam feritatem reprehenderent. Est autem memorabile, quod Plutarchus in Problemat. narrat eos obtendisse ad hoc suum factum excusandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, Christianis sacra talia objecta fuisse. Fuit tamen vetus & diuturna hæc calumnia: & quidem promiscuæ libidinis coitio, & quia Christiani sese fratres sororesque appellarent, atque etiam osculo sese invicem exciperent. Quid dicam osculo quosdam impudice abusos esse; ut & fatetur & conqueritur Clemens Alexandrinus in Pædagog. Christiani satis multa castissimi sui pudoris testimonia opponebant. Sed nihil audit impudens malevolentia, quæ ut linguam habet intemperantem, sic neque frontem, neque aures habet. Sane & olim Appionem tale quippiam de Iudæorum cœtibus confinxisse narrat Iosephus. Ergo nihil nostris tali infamia oppressis aliud superfuit, quam, quod scite & eleganter Æschylus ait, τὴν ἀλήθειαν ἀνατιθέναι τῷ χρόνῳ. Non erant impostores, qui verba darent: non homines clamosi & impotentes, qui conviciis, maledictis, libellis famosis adversarios vicissim opprimere vellent. Rebus ipsis falsum refellere, & eo tandem modo vincere sedendo & silendo, malebant: & bona interea conscientia sese sustentabant atque consolabantur. Sic bonam causam agebant bene.

Mirum rursus, Cæcilio tam insolentem visam esse illam inter eos fraterni nominis communionem, cum & ipse Ulpianus scripserit, eum, qui fraterna charitate diligitur, etsi frater non sit, recte tamen fratrem simpliciter appellari: quod & in libros Juris relatum est, L. quinquagesima octava De hæredib. instit. Quinimo & olim ipsos Essæos, ante tempora Christianorum, ita sese invicem compellasse, didici ex quodam Philonis fragmento, quod extat apud Eusebium περὶ παρασκ.

Horribilius est alterum quod objiciebat crimen infanticidii: cœpitque hæc calumnia paulo post tempora Trajani, & ad Constantini ætatem perduravit, & quidem cum tragica suspicione cujusdam cœnæ Thyesteæ. Sed unde hæc suspicio? An quia Christiani dicere solerent se vesci corpore & sanguine Christi? sicut e diverso narrat Augustinus quosdam aliquando existimasse ab Christianis adorari Cererem & Bacchum, cum audirent in eorum mysteriis tanti fieri panem & vinum, neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epiphanius narrat quosdam hæreticos, qui Gnostici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, se vero Christianos esse mentiebantur, commisisse, quod hic Cæcilius omnibus Christianis objicit? Sed an

æquum

æquum fuit, ut viris bonis propterea affingeretur; quod ab iis erat alienissimum? Adversarii loco probationis obtendebant famam & rumorem. Sed nullo quoque jure id fieri, leges civiles pro nostris respondebant, & ipse Quintilianus dixit, nulli non etiam innocentissimo accidere posse fraude inimicorum falsa vulgantium; ut sinistro rumore laboret. Quam vero procul abessent Christiani abs omni homicidio; satis Octavius ostendit, cum ne homicidium quidem in ludis gladiatoriis spectare eos per suam religionem potuisse narrat, quod & antea Theophilus dixit contra Autoly. & eodem tempore Athenagoras in Apologia, & latius Tertullianus in libro de Spectacul. & postea Lactantius libro sexto, capite vigesimo. Sed neque cæsæ pecudis sanguinem gustasse nostros Minutius affirmat; sicuti & Tertullianus. Sic enim quam Apostoli repetitam Nohæ legem rursus tulerant, multis seculis nostri diligenter observarunt; non minus quam Apostolicum in eadem Synodo decretum περὶ πορνείας. Certe quam honestum, religiosum, pudicum, castumque fuerit Christianorum solenne convivium, quod Ἀγάπην appellabant; Cæcilius, si verum ingenue dicere, quam improbe mentiri noluisset, intelligere potuerat non solum ex Tertulliani nostri apologia; sed & sui Plinii quadam ad Trajanum epistola. Sed petulantiam projectæ maledicentiæ quid refrenare posset? Dixi de eo convivio plura in annotationibus ad illam epistolam, quæ jam repetere nihil attinet. Utut autem nocturni Christianorum cœtus innoxii essent, tamen obstabat lex duodecim Tab. multis decretis confirmata, & gravia erant judicia de collegiis illicitis. Nostri vero respondebant; nihil Reipub. esse periculi à suis coitionibus, quia essent alienissimi ab omni vel ambitione vel ullius dignitatis cogitatione, nihilque esset in repub. quod affectarent, sed sua essent privata conditione contenti, ut Tertullianus in Apolog. respondet.

Cæterum ut jam præteream reliqua capita vel accusationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defensionis, illud observare juvat: cum calumniator ingeniosus & acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & majestatis quædam leviora crimina adjungat: præteriisse crimen perduellionis, quod & alii antea objecerant, & ad reos statim opprimendos inprimis idoneum esse videbatur. An id dissimulavit, quia ne tenuis quidem ejus esset suspicio? Fuit certe perpetua hæc majorûm nostrorum gloria, quod nullis injuriis tam irritari potuerint, ut in principes aut tyrannos, etsi ab iis indignissime vexarentur, hostili animo essent, aut ullis adversus eos conjuratis conspirationibus (quæ tamen alioqui & speciosæ & frequentes tunc erant) assentirentur: aut quid sua patientia, tolerantia, modestia, continentia dignum esset, non meminissent. Tantum abest ut essent aut turbulenti aut seditiosi, aut immani cupiditate ultionis abriperentur. Nam etsi ea multitudine septi essent, ut facile possent conficere quod in hoc genere instituissent, tamen fas non esse putabant. Et vero suæ alioqui religionis & principia sustulissent, & fundamenta ever-

tissent. Imo vero humanæ societatis vincula omnia dissolvissent. Quid multi etiam philosophi ambitiose prædicarent de tyrannicidis, notum erat. Sed nostri talibus flabellis incendi se non patiebantur; quantum abest ut religionis nomine ad publicum parricidium incitarentur? Nihil est prætermissum quod eos inflammare posset, & furor fieri dicitur læsa sæpius patientia. Sed eos religio continuit, & ad invictam modo patientiam armavit. Id vero, de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurium seculorum historia nos alias confirmabimus. Illud modo breviter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paulo ante ejus ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, *Circa Majestatem*, inquit, *Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani vel Nigriani vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani*. Juvat & alterum ejusdem Tertulliani locum, cujus memoriam veterem hisce temporibus renovari plurimum interest, asscribere. *Unde*, inquit in Apolog., *& Cassii & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? Unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? Unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? De Romanis, (ni fallor) id est, de non Christianis.* Ne hunc quidem locum ex historia illustrare gravabor. Avidius Cassius, Syriæ Legatus, adversus M. Antoninum Imp. surrexerat, cum prætexeret se Rempub. restituere atque conservare velle, quam Marci dissoluta indulgentia pessundaret. Christiani tamen qui in Marci exercitu adversus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Cassianæ factionis nulli fuerunt. Commodum impurum tyrannum & nostris infestissimum domi strangulari Romani curarunt, qui illi maxime erant familiares. An his Christianus ullus adfuit? Septimio Severo, qui ad Imperium gladiatorio animo viam affectabat, sese opposuit Pescennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, cum uterque tam bono jure armatus, quam Severus, sibi esse videretur. Nam & ipse Tertullianus in libro de Pallio, hosce non minus quam Severum, Augustos aliquando agnovit atque appellavit. Christiani tamen in eorum vel exercitu vel factione nulli inventi sunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, & post eum maximæ auctoritatis, ut Severus & Caracalla, à quibus fiebant multa crudeliter, jugularentur, immittit in curiam suum Præfectum, & eodem paulo post irrumpit. An Plautianum Christiani secuti sunt, quorum interesse videbatur tyrannos illos tolli? Imo vero potius Severum jam decumbentem illi suo etiam oleo curarunt, sanaruntque, ut testis est Tertullianus ad Scapulam, ubi & solennes Ecclesiæ preces pro Principibus commemorat. Tum addit: *Ex regula patientiæ divinæ agere nos satis manifestum est, cum tanta hominum multitudo, pars pene major civitatis cujusque, in silentio & modestia agimus. Absit enim, ut indigne feramus ea nos pati, quæ optamus: aut ultionem à nobis aliquam machinemur, quam à Deo expectamus.* Non dissimilia sunt, quæ repetit in Apolog. &

digna sunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certe ait, Christianos facile paucis saculis vel una nocte potuisse sese ulcisci, si aut fuissent aut esse voluissent (quod tamen jam à temporibus Neronis dicebantur) incendiarii. *Sed absit*, inquit, *ut aut igni humano vindicetur divina secta, aut doleat pati, in quo probatur*. Ait, illis, si aperte agere & vim vi repellere voluissent, minime defuisse vim numerorum & copiarum. *Sed*, inquit, *apud istam disciplinam magis occidi licet, quam occidere*. Ait, illos etiam sine armis potuisse vincere secedendo, & vacuum Romanis suum orbem relinquendo, si alio migrare voluissent. Tum enim defuissent quibus imperasset Rom. Imperator Adeo pauci supererant, qui non essent Christiani. Sed nostros & cives manere voluisse, & ad hostes Romanorum transire noluisse significat, & interea tamen à Romanis appellatos esse non hostes modo, sed & principum & humani generis hostes. Cæterum tam injusta & aperta fuit hæc injuria, ut ipsos tandem hostes Christianorum puduerit tam & ingrate agere, & loqui impudenter. Ergo Cæcilius, quantumvis esset impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen affingere. Quidvis aliud objicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Christianis ascribit causam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii adversarii odiose facere imprimis solebant. Tristissima sane, ætate Minucii, erat facies Romani imperii, horribilisque dilaceratio atque confusio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundasse? orbemque & concessum & permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræmotu, civitatum ruinis, gentium regnorumque excidiis; denique confectum & fame & peste publica? Non committit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc clamitabat, & ante postque multis seculis jactatum est) calumniaretur, Christianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque sanguine esse expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, Si, inquit, Tiberis ascendit ad mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim CHRISTIANOS AD LEONEM acclamatur. Non minus odiosa & immanis erat acclamatio tempore Cypriani, ut ex hujus ad Demetrianum epistola satis apparet. Eadem & tempore Arnobii. Nam & hic in suis adversus gentes libris laborat, ut hac publici odii & invidiæ flamma nostros liberet. Quid ipse postea Symmachus? Nonne audet talem rursus cantilenam canere? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ post mortem Commodi Imp. acclamatum est: DELATORES AD LEONEM Sed nostri abs sanguine & ultionis cupiditate erant alieni. Ambrosius non passus est eum in crimine tam falso diutius exultare. Sed cum non multo post urbs ipsa capta atque direpta fuisset, non erubuerunt impii calumniatores talem postremo cladem religioni Christianæ ascribere: coactusque est rursus Augustinus tam tetræ maledicentiæ occurrere. Nam & propterea se suos de Civitate Dei libros scripsisse fatetur. Agit ergo minus malitiose Cæcilius, qui aliorum exemplo talem

facem in nostros non contorquet, neque eorum innocentiam tam indigne onerat. Imo vero iis, ut miseris, ut victis, ut servis, ipse tanquam magnis victoriis elatus, & summa felicitate cumulatus, superbe insultat: & hoc nomine tam illorum religionem fastidiose deprimit, quam suam gloriose attollit superstitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum successu pendent. Sic ipse Cicero pro Flacco contumeliose exagitat Judæorum & gentem & sacra. Sed & Appionem Judæis servitutem, & ærumnas, tanquam falsæ religionis testimonia, confidenter objecisse, ex Josepho intelligimus. Mirum vero, post tempora quoque Constantini, Julianum Imp. nostros eadem ratione impetiisse, sicuti ex Cyrilli responsionibus cognoscimus. Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Christianos, nisi afflictos, miseros, pauperes, nullos viderat? Itaque magno supercilio & fastu & contemptu eos despuit, & tanquam καθάρματα καὶ περιψήματα (utor Apostoli verbis) proculcat. Sed Thrasonicos ejus spiritus altiori animo despicit Octavius, iisque sanctam quandam superbiam opponit, qua & in paupertate divites, & in servitute liberi, & in media denique morte victores essent nostri. Utut autem Cæcilius initio despumans, & intemperanter convicia profunderet, & minas efflaret, & ampullas horribiles projiceret, denique Christo insultaret: tamen veris victus paulo post cedit, neque arbitri, judicisque Minucii sententiam expectat, sed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto conversio, præsertim tam repentina. Sed ea ostendit, sanabiles multos Romæ fuisse, qui videbantur alioqui depositi & deplorati: veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in jure cessione Octavio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recusat, & Octavianæ orationis quodam quasi fulmine perculsus, tanquam alter quidam Paulus, subito religionem, quam ignorans oppugnaverat, admonitus complectitur. Vellem autem, Minucius nobis quoque exposuisset totam hujusce μετανοίας historiam: ut &, qua lege, qua conditione, quibus sponsoribus, quo ritu, qua ceremonia, Cæcilius Romam reversus, in Ecclesiæ collegium & communionem cooptatus fuerit, intelligeremus. Nam & antiqui illius moris memoria expetenda est. Sed quod Hieronymus ad Chronica Eusebii, & Augustinus libro octavo Confession. narrant de duobus aliis ejusdem & conditionis & ordinis, & gentis, & ingenii viris, Arnobio & Victorino: cogitemus factum quoque esse de Cæcilio. Imo vero hic Cæcilius fatetur, sese, posteaquam intellexit, quid non sit vera religio, desiderare intelligentiam, cognitionem, institutionem religionis veræ; eam vero catechesin in diem sequentem fuisse rejectam Minucius scribit. Sed tanto magis doleo, alteram hanc scholam, quæ Minuciani libri optima & maxima pars fuisset, non editam esse: saltem non extare. Nam neque satis est, falsum refellere: verum etiam docere oportet: ut & quid non sit, & quid sit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic desideramus, sarcire

scire potest Augustini liber de Catechizan. rudib. qui & leges & formulam veteris catecheseos eleganter describit: & quomodo sit agendum cum doctis & literatis, etiam monet: neque dissimilem Minucii ætate credo catechesin fuisse: & his quoque temporibus non observari miror. Juvat autem, ut Cæcilium audivimus accusatorem & adversarium, nunc rebus conversis spectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellabantur auditores, vel audientes, sicuti ex multis Tertulliani locis apparet; erantque inprimis dociles, minimeque refractarii: quod & ipse Lucianus in Philopat. indicat. Contentiosæ itaque disputationes nullæ cum iis erant: sed placidis monitionibus religio docebatur. Post catechesin, qui jam sua nomina Ecclesiæ dederant, ut baptismo initiarentur, appellati sunt competentes: eorumque rursus in ordine Cæcilium jam nostrum conspicere juvat. Post baptismum candidatus denique particeps fiebat τῶν μυστηρίων, à quibus antea procul abesse jubebatur. Neque sane de iis, aut promiscue disputare, aut coram profanis hominibus differere, majores nostri solebant. Testis est Theodor. in Eran. Nam illa religiosius atque adeo timidius tractanda esse sentiebant: & quorsum alioqui res evaderet, longe prospiciebant. Itaque licet, cum accusarentur eorum συνάξεις, magna causa esse videretur, cur exponere deberent quicquid in iis ageretur, tamen de mysteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum adversariis aut contendunt aut litigant.

Atque hæc quidem hactenus breviter præmonere visum fuit, ut ad Octavii Minuciani lectionem viam veluti præmunirem, quæ & Christianarum antiquitatum memoriam nobis commendat, & ad eam renovandam nos excitat, qui & alioqui Romanas tanto studio persequimur. Atque utinam qui Romæ sunt docti homines, & nullum non etiam lapidem revolvunt, nullamque non in ipsis lapidibus literam observant, ut antiquæ Reipub. aliquid eruant: veteris quoque Ecclesiæ monumenta (quibus eadem urbs abundat) colligerent, pluresque, qui in ea & vixerunt, & sepulti sunt, Minucios excitarent! Satis jam, satis est novorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem revocandis hujus generis reliquiis operam demus: & simus aliquando doctæ antiquitatis potius quam inanis novitatis studiosi: majorumque nostrorum imagines & intueamur, & aliis, ne novi homines esse forte videamur, ostentemus. Neque tamen, etsi eadem eorum religio, animusque idem fuerit, eadem quoque semper facies fuit, idemve status. Non enim semper vexati abjectique jacuerunt, neque tam aut ingrati aut inepti fuerunt, ut optimo jure optimaque conditione esse recusarint, cum hoc iis licuit per Principes Christianos: neque tam fatui, ut hoc beneficio non uterentur: neque tam iniqui, ut si quid in suis Imperatoribus desiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum loco eos haberent: neque tam morosi, ut publicæ tranquillitati nihil quicquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt degeneres.

neres. Sed liberæ Ecclesiæ splendorem non vidit Minucius. Servientis modo squallorem vidit. Nostrum vero est, utrumque statum & utriusque temporis conditionem recte considerare atque discernere: & hoc externæ (ut ita loquar) formæ temporumque discrimen prudenter observare, ut & antiquitatis memoria, & majorum nostrorum exemplis recte utamur. Hic enim & prudentia magna & cautione maxima opus esse fateor: & cum lex nova rogatur fertur sæpe illud UTI ROGAS, sæpius istud ANTIQUO, nobis ut occurrat atque placeat, necesse est, resque postulat. Insculptum Romæ in veteri marmore esse dicitur, CANDIDA FULVO NOBILIOR AURO FELIX ANTIQUITAS. Sed ejus præjudiciis infeliciter abuteremur, nisi liberum integrúmque judicium in iis discernendis atque deligendis adhibeamus: ne vel confuse omnia misceamus, vel malitiose prætereamus, quæ imitari nos oportet; vel etiam quæ huic ætati non conveniunt, intemperanter urgeamus. Cum olim de testamentis ageretur, lex quædam civilis respondit, retinendum esse morem fidelissimæ vetustatis. L. XVIII. Cod. de testam. Cumque de finibus & ordine gubernationis Ecclesiasticæ quæreretur, audita in Niceno concilio est illa vox: ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΡΑΤΕΙΤΩ. Nulla tamen fuit superstitio, quæ intemperanter atque importenter urgeret, quod Reipub. salus repudiaret. Et ut sapientes Jurisconsulti, ubi de Magistratuum jure quæstio esset, graviter respondebant, non solum spectandum esse, quid Romæ factum sit, sed etiam quid fieri debeat. L. XII. de offic. Præs. Sic etiam spectare debemus, non solum quid majores nostri fecerint, sed & quo tempore, & qua conditione, quave fini. Neque non meminisse quoque oportet, quod Lex quædam monet, non tam exemplis quam legibus judicandum esse. Ergo facio perlubenter, ut & jurisprudentiam & historiam conjunctim aut colam, aut saltem colendam esse sæpe profitear: & quidem utramque in utroque genere, humanarum dico & divinarum rerum, sive civilium & Ecclesiasticarum. Nam & earum intelligentia atque memoria talem horum studiorum conjunctionem requirit: ut si Tiberius Imperator recte judicavit militarem disciplinam (quod ait Suetonius) ex antiquitate esse repetendam: nos multo magis sentiamus, rectiusque dicamus, civilem & Ecclesiasticam bona fide judicioque bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & periculose hic errari posse sentio; iterum iterumque obtestabor omnes bonos & cordatos, ut à factionibus aversi, & à studio partium alieni, primum vetustati tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur: deinde placide cogitent atque observent, non solum quid veteres Christiani, tempore Minucii, facerent, cum aliud non possent: sed & quid optarent, & ubi possent, faciundum esse statuerent: & vero, quid tandem, cum liberi fuerunt, fecerint, ut & Rempub. & Ecclesiam recte constituerent.

Pa

Paulus Leopardus libro VI. *cap.* XXIV. *Emendationum, quas scriptas ab eo esse anno* CIↃIↃLIX. *post biennium scilicet, quam ecloga Agatharchida Cnidii ab Henr. Stephano edita fuerunt, (ut scribit ipse* VIII. 18.) *quod contigit anno* 1557.

Arbitramur jam omnibus persuasum esse septem duntaxat contra Gentes libros scripsisse Arnobium, quique octavus vulgo fertur, eum esse Minucii Felicis dialogum Christiani & Ethnici disputantium, qui inscribitur Octavius, præsertim qui Adriani Junii hæc verba legerint ex Animadversorum lib. 6. cap. 1. Arnobio qui septem duntaxat adversum Gentes libros edidit, accrevit octavus, quum sit Minucii Felicis Octavius ab interlocutorum uno ita vocatus, nova ratione obliterandi auctoris. Hæc ille. Ut autem morosis quibusdam fiat satis, dicam nunc, quibus argumentis amicus noster facile nobis probaverit hoc ita esse, cum primum illos libros nactus ad nos ferret. Utebatur D. Hieronymi inprimis testimonio, cujus hæc sunt verba in epistola ad Magnum: *Septem libros adversus Gentes Arnobius edidit, totidemque discipulus ejus Lactantius.* Si, inquit, septem tantum Arnobii sunt libri, quos ille continua oratione tractat, certe qui octavus Arnobii fertur, Octavius Minucii Felicis est, præsertim cum hic dialogo res tractetur, & à Lactantio verba citentur, quæ in hoc dialogo inveniantur. Lactantium enim de falsa religione ita scribere: *Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur* &c.

Fulvius Ursinus in dedicatione ad Gregorium XIII. *anno* MDLXXXIII.

Hoc etiam amplius: octavum librum male Arnobio inscriptum auctori suo restituimus, & Minucii Felicis Octavium inscripsimus. Cujus quidem inscriptionis restitutio, ut sciant docti per quem profecerint, debetur omnium honestarum artium vindici ac patrono Gulielmo Sirleto Cardinali, qui ut est in litteris oculatissimus, vidit primus, & pro suo illustrandæ veritatis studio jamdiu indicavit recitari à Lactantio Firmiano verba quædam è Minucii Felicis Octavio, quæ haberentur in octavo Arnobii libro. Unde conjecturam fecit vir amplissimus ex Octavii nomine errorem fluxisse, & octavum illum Arnobio inscriptum librum esse Minucii, non Arnobii, quem constaret septem tantum libros, non octo scripsisse. Sed hæc sunt à nobis latius relata eo loco, in quo veterum scriptorum de Minucio & Arnobio testimonia congessimus.

Idem post duo testimonia Hieronymi de M. Minucio Felice.

Minucii hujus librum esse qui falso Arnobii octavus inscribitur, constat tum ex eo, quod Arnobius septem tantum libros, non octo edidit; tum ex hoc, quod opusculum ipsum, dialogum esse Christiani & Ethnici disputantium, & Octavium inscriptum fuisse ab Octavio, qui in eo Christiani partes agit, legentibus facile apparet. Auctorem vero ejus Romæ fuisse causidicum, illud ostendit, quod initio statim habetur: *Nam negotii, & visendi mei gratia Romam contenderat*, &c. & post: *Sane & ad vindemiam feriæ curam judiciariam relaxaverant.* Sed illud maxime omnium id ita esse convincit, quod cum Lactantius Lib. I. Cap. XI. sic scribat: *Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est: Saturnum* &c.

Hadrianus Junius libro III. *Animadversorum cap.* II.

Illud ex Minucio Felice in Octavio (is enim auctor est octavi libri Arnobio ascripti, quod Morillonus admonuit juvenis extra omnem aleam ingenii positus) addendum est &c.

Joannes Meursius in dedicatione Appendicis, sive Excerptorum Exemplaris Regii MS. ad Petrum Scriverium Lugdun. Batavor. anno IX. *post mundi interitum, stilo Mathematico, quem mox explicat* CIↃ IↃ XCVIII.

Cum ostenderem nuper Criticum Hypocriticumque meos JOSEPHO SCALIGERO, heroi incomparabili meique amantissimo, ille (ut scis) codicem suum Lutetiæ olim cum Regio exemplari MS. collatum à se communicavit. Sane, fateor, accidit mihi ea res multo jucundissima. Etenim vidi pluria loca utiliter augeri, meas conjecturas aliquot probari, non paucas item novas inveniendi ansam dari: quamvis revera sæpe numero pro thesauro, quem speraram, carbones offenderim & merum sterquilinium: e quo tamen, nisi me egregie judicium fallit, aliquas, ut ita dicam, gemmulas elicui. In hoc autem dialogo Minucius ipse Felix libri auctor, judicis seu arbitri partes sustinet; Cæcilius Natalis Ethnici; Octavius, Christiani.

Desiderius Heraldus in dedicatione ad Johannem Bochardum Lutetia Parisiorum CIↃ IↃ CXIII.

Quum forensibus induciis Tertulliani Apologeticum, quem olim recensere & illustrare fueram adgressus, prælo subjecissem, Vir amplissime, ac temporis aliquid viderem mihi superesse; non

non abs re fore existimavi, si elegantissimum M. Minucii Felicis Dialogum argumenti similitudine & disputandi ratione fere gemellum adjicerem. Et sane quum Arnobii Editionem olim adornarem, fuerat mihi jam tum animus Notis aliquot libellum hunc donare, quod quum præstare non potuissem, rem totam in aliud tempus rejeceram, fide tamen tantisper obligata. Quum autem aliis occupationibus avocato fidem liberare fas nondum fuisset, hac oblata occasione, ac præterea MS. optimum ex opulentissima bibliotheca Regia, Amplissimi Præsidis JACOBI AUGUSTI THUANI magni Galliarum nostrarum ornamenti beneficio nactus, nomen hoc tandem expungendum putavi. Romanam igitur Clarissimi viri Ful. Ursini editionem cum MS. Reg. contuli, atque illius ope maculas non paucas, quæ politissimo scripto hactenus inhæserant, elui. Hanc autem dixi mihi legem, ut ab editione illa, quam sciebam omnium fidelissimam, ne tantillum quidem, nisi MS. Reg. præeunte, recederem, tanta religione, ut ea etiam ipsa, quæ vel primo aspectu vitium suum produnt, retinuerim tamen, nec eruditiss. viri Sigismundi Gelenii, qui hæc omnia mutare non dubitaverat, exemplum, quod in plerisque animadvertimus esse aleæ plenum, sequi voluerim.

NICOLAUS RIGALTIUS
LECTORI,
DE VARIIS EDITIONIBUS
OCTAVII MINUCIANI.

Nni sunt omnino centum, ex quo M. Minucii Felicis Octavius prima per typographos editione versari cœpit hominum manibus eruditiorum. Exemplar annorum haud minus octingentorum in Vaticana Romæ servabatur. Ex eoque descripti septem Arnobii adversus Gentes libri prodiere; cum iisque una pro libro ejusdem Arnobii octavo Minucii Felicis Octavius. Nemo suppositum arguebat. Ipse quidem vindicias libello suo satis clare poscebat. Sed libellum percipiebat nemo. Ergo delatus in Germaniam Arnobius cum appendice sua, in eas manus incidit, quæ stili Africani satis horridam libertatem imperiosa dictatura tam inverecunde subegerunt, ut pæne sensus ac mentis impotem reddiderint; fari jussum, quæ nec somniare voluisset unquam. Ejusdemque sortis infelicitatem nec Minucius effugit. Misellus Octavius! & suum & parentis sui nomen amiserat. Et jam non persona, sed liber octavus Arnobii dicebatur. Non sine rubore talis audiebat, inter haud ignaros commentariorum Lactantii & Hieronymi, qui numerum Arnobianorum septimo concludi testarentur, deque Minucii Octavio, clari parentis legitimo fœtu, fidem non ambiguam facerent. Quis crederet? Hæc monimenta non senserat Erasmus, qui tam multos simili casu adflictos erexerat. Tandem inter civilis prudentiæ togatos, eruditione, judicio, pietate insignis Franciscus Balduinus Atrebas ex jure manu consertum venit, & appellata fide publica docte & religiose multa præfatus, datis notoribus, indiciis apertissimis, Arnobio non invito, abduxit Octavium, confestimque reddidit M. Minucio Felici. Sic peractum status Octaviani judicium anno Chr. supra millesimum quingentesimum sexagesimo Hidelbergenses typographi vulgaverant. Et tamen annis post triginta tribus, quasi tota penderet adhuc in dubio caussa, Fulvius Ursinus ex scedis Petri Ciacconi Romanam Arnobii editionem instauravit, prima certe, & Germanica etiam, atque Batava, longe meliorem; sed quæ dissimulato Balduini præjudicio, totam sibi judicii gratiam vindicaret: quasi tum primum de statu suo Minucius & Octavius certi esse inciperent ac securi. Annis adhuc sequutis

pro-

prope viginti, vir eximie doctus, & judicii admodum exacti, Joannes Voverius, Minucii sextam editionem per Frobenianos accuravit. Notas apposuit sinceras collatione veterum, qui pro Christianis apologetica scribserant, perutiles. Et enim multa praecedentibus editionibus obscura & depravata remanserant. Vetus exemplar inspexisse videtur; illud ipsum ex quo Romanam editionem primam per Ferrarium & Priscianensem fuisse cusam testatur Faustus Sabaeus, praefatione ad Franciscum I. cujus nomini majestatique opus dicatum fuerat, & jussu quidem, ut videtur, Pontificis maximi. Is potentissimo Principi vetustorum exemplarium bibliothecam instituenti, cum editione Arnobii typographica veteres etiam membranas, unde prodibat editio, donari voluit. Nam exinde in Bibliotheca Regia censentur: tanti plurimi aestimandae, quod Minucii vel Arnobii vetus exemplar aliud ullibi exstare hactenus est incompertum. Annis post Voverium novem, septima Minucii Felicis editio venit in lucem, ab Geverarto Elmenorstio elaborata, Balduini praefatione recusa, & Voverii notationibus interspersis, adjectisque insuper veterum ejusdem argumenti auctorum paginis locuples. Illic praeterea variae lectiones exhibitae, ac saepenumero citatus perperam liber manuscriptus. Non alius sane quam ille Regius. Qui liber visus est etiam Desiderio Heraldo Jurisconsulto, cujus adeo post ceteras omnes accuratior editio anno post Elmenorstium prodiit. Nos hac ipsa denuo cum eodem libro Regio commissa & comparata, deprehendimus quae perspicaces oculos effugerant aliquam multa, nec pauca etiam secus accepta quam velit ipse Minucius. Ut jam opinari liceat, huic editioni nostrae locum fuisse servatum. Nec offensum iri de praecedentibus editoribus quemquam, si quid sibi bono publico fiat, quod ipse suis antecessoribus non sine gloria, fecisse dicatur.

EMENDANDA IN CONTEXTU ET ADDENDA.

Pag. 33, vers. 5. ante *Tum* appone notam V, & novum versum inchoa.
90, 7. eos velut quaedam
168, 1. hendi potest, tactu
171, 3. &, [1] si Deus
189, 4. Eleusiniae
197, 3. Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur, nec
293, 1. priis
334, 2. nec fastidiosi sumus,
339, 1. cera sententia
344, 12. quamdiu eum caste
345, 10. impie loqu.
370, 7. cum sit

EMENDANDA IN NOTIS ET ADDENDA.

Pag. 7. col. 1. vers 37.

Discussa caligine] Quæ ad hac voces annotaverat Ouzelius, delevi, quoniam omnes satis nosse hoc Latinum verbum credebam, atque etiam videbam ista loca congesta primum fuisse ab Sitzmanno ad locum Boethii pag. 141, ubi & ipse Minucii locus adhibetur, ut merito sic consuluerim. Quid igitur? Nempe hæ glandes passim jacentes tamen sunt, quibus & Cellarius post Ouzelium duo exempla addere, & pascere se magnopere potuit ἀτροφία nuperi notarii ad Propertium III, 8, 13. pag. 265, ad quæ junctim toties mansa (sunt enim multa eadem) & per vomitum, (non judicium: nam non est verbum proprium magis, quam *dispellere nebulam* in Livio lib. XXII. aut quam proprium est *cædere annos* apud censorem,) ejecta impudens ille canis rediit & descripta sub suo nomine edidit.

15, 2, 12. Casp. Barthii, lib. XLIII. Adversar. 25.

16, 2, 16. ἐκπνοῆς, ut auram describunt Scholia Sophoclis ad Ajacem. Frontinus II, 2, 7. *ingentes auras mane perflare.*

27, 1, *Suspensæ quiescebant*] Hujus participii cognatum vocabulum mansit proprie Constantinopoli, ubi ista pars portus, quæ subductas habebat triremes, dicebatur ἐξάρτησις, de qua collegit Fresnius du Cange in Constantinopoli Christiana, sed nec vim appellationis recte capiens, & se insauste irretiens corrupta scriptura in loco Nicetæ Choniatæ ἐξάρτυσις, quum ipse agnosceret alia loca destinata fuisse fabricandis navibus.

31, 1. *Cur non agnosco* &c? *& illam oculorum* &c.] Ut aliquid notaret, quod nemo ignoravit, Janus Broukhusius, ingens ille quidam, fatigat se ad Propertium pag. 98. monendo istud *cur* semel positum bis capi debere, tanquam ullus aut intellexerit aliter aut intelligere posset. Plane otiosus ille monitor est.

32, 1, 27. percipiunt. Sed voces Minucii nostri, quibus utitur *jactis & procurrentibus*, videntur innuere eum voluisse alludere ad proprie dictos Græcis προβόλους, de quibus novissime & docte scripsit Henr. Valesius ad Theodoreti librum III. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 25.

33, 1, 22. notissimæ. Mirum vero est ita non modo passim in editionibus exhiberi, sed Heraldum diserte notare MS. Reg. nihil mutare, quum mihi certe adseveretur legi in illo *Neque hoc obsequii*.

34, 2. *In utroque v. genere versatus repudiaris alterum, alterum comprobaris*] Quam trepide & obnoxie viri docti obediverunt Meurſio

ſio, ut quum hic in appendice notaviſſet (Male MS. τὸ poſtremum *alterum* inducit) non modo paruerint illi dicto, ſed etiam iſti, qui copiam codicis veteris inſpiciendi habebant, ne hiſcere quidem ſuſtinuerint, & edere, quid in eo ſpectarent. Res autem ita ſe habet, ut indicat Meurſius, niſi quod is prave & temere ſcribat ſpeciatim de poſtremo. Melius dixiſſet ſemel modo poni *τὸ alterum*. Id ſatis fuerat. Et ſic fecerunt elegantiores, ut ubi bis poneretur vulgo, maluerint ſemel omittere. Id quod imitari nunc placuit Minucio, præſertim cernenti Tullium ſuum eo delectari, ut II. Verr. 21. *Ibi inauratam iſti, & alteram filio ſtatuam poſuerint*. II. De lege Agrar. cap. 8. *Licinia eſt lex, atque altera Æbutia*. Pro Flacco 36. *Epiſtolam mater ejus profert, & alteram ſoror*. Denique id probant varia exempla in paternis notis ad Livium III, 37. collecta. Itaque poſthac exhibebitur in *utroque viv. genere verſatus repudiaris, alterum comprobaris*. Prius enim ſolent omittere. Ita ſcio exſtare in unico libro cap. xxiv. *Quorum ritus ſi percenſeas, ridenda, quam multa etiam miſeranda ſunt*. Immo unus ille Sabæus in prima Romana caſte ſequutus membranas antiquas ſic retinuit: ſed poſt eum interjecerunt alterum *multa*. Qua quæſo auctoritate?

1, 36. vocis ſecundæ tres.

35, 1, 18. Wower. Et certe ita legitur in unica membrana, ut id admitti debeat, de quo vide Paternas obſervationes in Eccleſ. cap. xxi.

36, 6. *Indignandum omnibus indoleſcendumque eſt*] Recte hæc propugnat Rigaltius, ſi abjicere vult conatum Fulvii Urſini *immo* ſubſtituentis pro *omnibus*. Sed quum is exhibet *indignandum omnibus, indoleſcendum eſt*, prout anteceſſerat Sabæus ſine copula, certe illam introducere non debuit, quum abſit ab MS. qui unicus ſupereſt. Etiam omiſerat illam in utraque ſua Heraldus, quum Wowerus libere ediderit *indignandum omnibus, imo indol.*

41, 1, 34. *Secundum illud vetus Sapientis oraculum*] Joh. Jenſius, Vir Doctiſſimus, monebat videndum, num *ſapientes* præſtet, ut valeat ſapienter agentes.

61, 2, 5. agnoſcant. Interim iſte omnium lector Janus Broukhuſius ad Propert. pag. 420, quum citaſſet locum Minucii, notat [ceterum matronam vocant, quotquot hujus hiſtoriæ meminerunt: & quis non meminit? . . . . nimirum ex uſu ſermonis Romani, quo virgines dicuntur & mulieres nuptæ etiam quæ pepererunt] Primo pauci ſunt, qui matronam vocant. Non Propertius, quem ibi tractat, non Suetonius, non Ovidius in locis ibi citatis: non Hieronymus à Wowero citatus, non Lactantius ab Elmenhorſtio. De poſteriore edidi quid mihi videatur.

63, 1, 18. exhibens. Unde apparet temere Barthium lib. xliii. adverſ. cap. 25. probare lectionem neſcio cujus *ſicut oſtenderant ſe*, & mi-

& militaris ferocia J. Broukhusii ad Propertium pag. 317. legentis *sicut se ostenderant*, ut Ursini victoriam adjuvet vel magis fiat cladis accessio. Cl. Jensius rogabat an *sicut ostensi erant*?

63, 1, 25. *Rigaltius.* Sed in MS. exstare scio *qui anhelis, spumantibus equis*, nec id oportuit mutari, præsertim quum in utraque Romana editione sic cum fide legeretur, & Ursinus demum in margine addiderit *anheli*.

65, 1, 28. pro ista nota velim hanc supponi. *Deciorum devotio tota testis est. Testis & Curtius.*] Nimis bene cogitavi de Rigaltio, qui illas voces *testis est* expellit, ut nimis interdum sibi indulsit, quum exstent in MS. & propterea retineri debeant, ut fecerunt plerique ante eum, non modo Heraldus, sed & utraque editio Romana, ut neque mutari quidquam mereatur. Unde etiam, quum mox in MS. legatur *mole vel honore*, idque percommode interpretetur Rigaltius, non sequar Wowerum vel Heraldum cogitantes *vel onere*, quod tamen ita placuit inepto novatori Broukhusio, ut in Propertianis bis citet pag. 275. & 348, dum ad optimæ fidei codicem MStum perinde nunc attendit, quantum in Ovidii Arte Amatoria adjuvanda respicit codicem quoque Regium, adeo commendatum ab Nic. Heinsio. Onere quemadmodum Curtius hiatum coæquare potuerit, non assequor.

90, 2, 23. *Inter eos quædam libidinum religio.*] Translatio audacior est, quam ut tolerari queat, nisi paululum mollita. Quod optime cavit Minucius scribendo *velut quædam*. Sic enim exstat in MS. sic legitur in editionibus. Ex Rigaltiana primum excidit per incuriam præsidis, ut opinor, & Batavæ frustra imitatæ.

96, 1, 28. *Hominem*

97, 11, 3. μυστιλάμβανον

100, 1, 15. *Ebrietate*] MS. *ebrietatis*. Corrige *ebriatis*. Meursius.

103, 1, 14. *a la Religion*

110, 1, 28. ἐκεῖνος &c. Huc etiam referri debet, quod de Colchis memorat Ælianus IV. Ποικιλ. 1. Κόλχοι ἐν βύρσαις θάπτουσι, καὶ καταῤῥάψαντες ἐκ τῶν δένδρων ἐξαρτῶσι. quippe quorum carnes & ipsæ sic evanescunt

119, 1, 22. Hanoviana. Sed & Thom. Reinesius in libro 111. Var. lect. cap. 15. pag. 574. *querquerum* absolute pro febre apud Min. Felicem Oct. p. 25. Certe

135, 11, 6. *audiens*. Est prorsus eadem pronunciatio, qua utitur Sallustius initio Jugurthini belli: *Ubi per socordiam vires, tempus, ingenium defluxere, naturæ infirmitas accusatur. Suam quippe culpam auctores ad negotia transferunt.*

141, 1, 1. *nulla est bona: qua*

163, 11, 10. *Ægypti siccitatem temperat*

176, 11, 5. suggereret
10. *tuerit*

190, 11, 33. concessi, etiam miratus, cur sic illi edant citentque, quum

quum Græci passim Πειραῖον scribant.

193, II, 19. *canes ad venationem* vel *ad venandum*

32. referre. Hirundinis similitudine non egebant, quum ipsam semper possent habere, aut effigiem melius factam, ut illa formam suam inde non videatur accepisse. Relinquo

195, I, 4. νῦν

198, I, 19. *stimulat numero cava tibia mentes.*

201, I, 32. *fortior ipse futurus*

203, I. 6. apud Claudianum

205, II, 7. *Wowerus.* Ex cujus unius levissima suspicione citans hunc locum in Propertianis pag. 192. ille insanæ audaciæ Broukhusius audet eam vocem omittere, ignarus quam per usum nunc eam objectet & interponat Minucius.

208, I, 18. sed & papillæ tanquam tubera

II, 40. pag. 234. Ceres

209, I, 31. editionibus Minucii

214, II, 19. nonnihil

221, I, ult. erat. Stator tunc in nummis celebrabatur. Sed

236, II, 17. *reperiretur*

237, II, I. *ornare.* Ex quibus patet, quam immunde in mundissimo, ut vocat, scriptore versatus fuerit Camarinæ lepos Broukhusius in Propertianis pag. 198. pro Minuciano citans etiam *creari.*

241, II, 23. ligneum, æreum, argent.

32. lignumve, aut æs, vel arg.

243, I, 14. doctissimi Heraldus & Rigal.

15. vindicaverunt

249, I, 4. suos morsicantes

254, I, 25. *Bellorum exuviæ, truncis affixa tropæis Lorica.*

271, II, 31. *Vel quæ non sunt, videri* &c.] Clarissimus Jensius indicabat se videre, qui explicari possit; crediderit tamen excidisse *faciunt*, vel tale quid aliud.

283, II, 29. tutantibus. Et cur non retinuit *quem timueris?* ut cap. 37. *tam times, quam timeris*

286, I, 8. *Incestos, parricidas etiam, defendendos*] Notabat eruditissimus Jensius: Omnino hanc distinctionem postulat Latinitas, & argumentandi vis, *Nos tamen cum sacrilegos aliquos & incestos, parricidas, etiam defendendos* &c.

287, I, 23. pudicum

288, I, 5. *nostris*

12. *commenti*

289, I, 15. Christianis

291, II, 28. *vervecum*

30. externis

34. confecta

292, I, 6. *encore*

8. *tetes*
10. *mangé.*
29. Αἰγυπτίοις
300, I, 32. *voce*
347, II, 1. nutrient fontes
348, II, 8. *nutrient fontes*
11. quarto ? Immo Rigaltius in Erratis typographicis jusso deleri notam distinctionis aperit quarto casu intelligi velle. Quocunque
37. enim quædam vel quorundam tales
352, II, 10. eorum doctrina ista, ut
366, I, 15. *Disputaturi*, & vers. 20.
384, I, 27. pellendas aut cremandum facem.

INDEX
RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM
IN
MINUCII FELICIS OCTAVIO
Et notis eum comitantibus.

Literæ *a* primam, *b* secundam paginæ columnam designant.

Attis

Cru-

Fe-

In-

Modo,

Pyrrhus,

Sar-

Soli-

T.

Tere-

FINIS.

INDEX

Eorum quæ tanguntur in notis

GRONOVII.

A.

B.

C.

Hen-

Συ-

FINIS.